ant

ŞEREFNAME
kürt tarihi

Şeref Han

ANT YAYINLARI: 48

Farsça Yazılışı:
BİTLİS, 1597

Arapça Yayını:
KAHİRE, 1958 - 1962

Türkçe İlk Yayını:
ANT YAYINLARI
Nisan 1971, İstanbul

Kapak Deseni:
İRAN MENŞELİ KÜRT KİLİMİ

Dizgi - Baskı:
OSMANBEY MATBAASI

Şeref Han

Şerefname

Kürt Tarihi

Arapçadan Çeviren:
MEHMET EMİN BOZARSLAN

ANT YAYINLARI
Cağaloğlu, Başmusahip Sok. 10/2 - İst.

Önsöz

XVI. yüzyılın sonlarında Bitlis'te hüküm sürmüş olan Şeref Han, uzunbir çalışmanın ve geniş bir araştırmanın ürünü olarak farsça yazdığı **ŞEREFNAME** adlı bu eserini 1597 yılında tamamlamıştır. Eserin yazarının kaleminden çıkmış elyazması orijinali Oxford Üniversitesi'ndeki Bodleian Kütüphanesi'nde «312» numarada kayıtlıdır.

Eser, birincisi 1669 yılında yine Bitlis beylerinden olan Muhammed bin Ahmed Bey Mirza tarafından (İstanbul Belediye Kütüphanesi'nde, M. Cevdet yazmaları arasında ve «O/29» numarada kayıtlıdır), ikincisi de 1681 yılında «Şem'î» mahlaslı bir yazar tarafından (iki nüshası Londra, British Museum'da bulunmaktadır) olmak üzere iki defa arap harfleriyle; üçüncüsü ise 1930'larda Diyarbakırlı Öğretmen Süleyman Savcı tarafından (daktilo ile yazılmış olan bir nüshası Diyarbakır Umumî Kütüphanesi'nde, 2065 numarada kayıtlıdır) latin harfleriyle olmak üzere üç defa türkçeye çevrilmiştir. Fakat bu türkçe çevirilerin hiçbiri bugüne kadar basılıp yayımlanmamıştır.

1860 yılında rusçaya ve 1868 yılında fransızcaya çevrilip yayımlanmış olan **ŞEREFNAME,** 1948 yılında da, Irak Kürtlerinden olup Mısır'da ikamet eden Muhammed Ali Avni tarafından arapçaya çevrilmiş ve iki cilt halinde, Yahya El-Haşşab'ın her iki cilt için ayrı ayrı yazdığı iki tanıtma yazısıyla birlikte Kahire'de (I. cilt 1958, II. cilt 1962) basılmıştır. Biz de eserin Kahire'de basılmış olan bu nüshasını arapçadan türkçeye çe-

virdik.

Eserin, açıklanması gereken bazı yerlerine açıklayıcı nitelikte kısa dipnotlar koyduk ve bunların sonuna da (M.E.B.) harflerini yazdık. Eserin arapça çevirmeni merhum Muhammed Ali Avni'nin koymuş olduğu dipnotları ise, sonuna yazdığımız (M.A.A.) harfleriyle belirttik.

Kitaptaki miladi tarihlerin bir kısmı Muhammem Ali Avni tarafından düşülmüş olmakla beraber, bir kısmı da tarafımızdan konulmuştur.

Kürtçe özel isimleri ise latin alfabesiyle yazdığımız gibi, türkçe okunuşlarını da parantez içinde gösterdik.

1603 yada 1604 yılında ölmüş ve Bitlis'teki türbesine gömülmüş olan Şeref Han, kitabın «Dördüncü Safha»sının «Ek»inde, kendi hayatı hakkında ayrıntılı bilgi vermiş olduğu için, biz ayrıca biyografisini yazmaya gerek görmedik.

Eserde sözü edilen aşiret ve yer adlarını arapça nüshasından aynen aldığımız ve bu konuda başvuracak daha başka kaynak bulamadığımız ve daha önce yapılmış türkçe çevirileri de incelemek imkânını elde edemediğimiz için, bu adların bir kısmı doğru yazılmamış olabilir. Bunun nedeni, Arap harflerinin öteki dillerin yazılışına elverişli olmayışıdır. Bu gibi adlara rastlayacak okuyucular, bu konuda bize sağlıklı ve gerçeğe uygun bilgi verdikleri takdirde, bunu sevinçle karşılarız.

Gerek yazarın yaşamış olduğu çağda, gerekse ondan önceki dönemlerde cereyan etmiş olayları büyük ölçüde aydınlığa kavuşturması bakımından çok önemli bir tarihsel belge niteliğine sahip olan **ŞEREFNAME** gibi bir eseri, ülkemizin okuyucularına kazandırmış olmaktan mutluluk duyduğumuzu da ayrıca belirtmek isteriz.

MEHMET EMİN BOZARSLAN

Sunuş

Yazar, kafiyeli ve tantanalı bir deyişle, Allah'a hamdı ve Peygamber'e salatı kapsayan bir girişten(1) sonra, çağının padişahı olan, Osmanlı padişahlarından Mehmed Han III'ü, farsçada kullanılması alışılmış birtakım yüce nitelik ve övgülerle över; sonra arapça olarak şöyle der:

Hakanların, yüce eşiğini öpmekle yüceldikleri; sultanların, yüce tahtını öpmekle şereflendikleri; ehl-i sünnet ve cemaatin koruyucusu; bid'at(2) ve sapıklığın izlerini silen; emrine itaat edilen en büyük sultan; uyulması gereken en adaletli, en mütekamil hakan; Hilafet bayrağını adalet ve iyilikle yükselten; mekan ve zaman safhaları üzerine merhamet ve acıma nişanları diken; her iki başkanlıkla(3) da güçlenmiş olan; her iki mutluluğu da(4) elde etmeyi başarmış bulunan; her iki karanın ve her iki denizin(5) sultanı; her iki mü-

---

(1) Bu girişin aslı yada çevirisi Arapça çevirisinde bulunmadığından, tarafımızdan türkçeye çevrilmedi, (M.E.B.)

(2) Bid'at, Sonradan dine sokulmak istenen kökensiz adettir. (M.E.B.)

(3) İki başkanlıktan biri padişahlık, öbürü de halifeliktir. (M.E.B.)

(4) Dünya ve ahret mutluluklarını kastediyor. (M.E.B.)

(5) İki kara ve iki deniz, egemenliğindeki alanların genişliğinden kinayedir. (M.E.B.)

barek Harem'in hizmetçisi(6); iki Ömer'in(7) üçüncüsü; Büyük İskender'in ikincisi; güvenlik yaygılarını her tarafa seren; büyük iyilik sahibi Allah'ın lütuf nazarlarını üzerinde toplayan; zaferlerin babası Sultan Mehmed Han... Yüce Tanrı onun mülkünü ve iktidarını ebedileştirsin ve iyiliğini, lütfunu alemlerin üzerine yağdırsın.

●

Akıl ve basiret sahiplerince açıkça bilindiği gibi; düzgün yazan yazarlar, güzel konuşan bilginler, faziletli tarihçi ve edebiyatçılar, tarih ve biyografi biliminin, edebî bilimlerin en değerlilerinden, en yüksek derecelilerinden ve en önemli yeri işgal edenlerinden olduğu konusunda birleşmişlerdir. Bunun nedeni, tarih biliminin ibret verici dersler, açık seçik işaretler, önemli haber ve rivayetler kapsamasıdır; hele tarih bilimi, kendisinden beklenen şerefli ve övünülecek amaçları gerçekleştirir ve bu haberleri düzgün, güçlü sözlerle, açık ve kolayca anlaşılır bir üslupla aktarırsa... Bunun içindir ki, **Ravzat el-Safa** adlı tarih kitabının yazarı olan ve **Mîr Hand** adıyla tanınan Muhammed bin Hand Şah bin Mahmud, değerli kitabının girişinde şöyle demiştir:

«Tarih bilimini öğrenmenin 10 faydası vardır:

«1 — İnsanları tanımak.

(6) İki Harem, Mekke'deki Kabe ile Medine'deki Hazreti Muhammed'in türbesidir; bu şehirlere egemen olan hükümdarlar, İki Harem'in hizmetçisi olduklarını söyler ve bununla övünürlerdi. (M.E.B.)

(7) İki Ömer'in birincisi Hazreti Ömer, ikincisi Emevîlerden Ömer bin Abdülaziz'dir, ikisi de adaletleriyle tanınmışlardır. (M.E.B.)

«2 — Bilinmeyen konuları öğrenmekten duyulan zevk ve sevinç.

«3 — Tarih biliminin, fazla külfet ve zorlanmaya ihtiyaç göstermeyecek ölçüde kolay elde edilebilen, yakın çevreden öğrenilebilen ve hafıza gücü üzerine kurulan bir bilim olması.

«4 — Tarih biliminin aktardığı çeşitli sözleri öğrenmekle, gerçek ile uydurmayı, doğru ile yalanı birbirinden ayırdedebilmek.

«5 — İnsanın birçok tecrübeye sahip olması. Düşünürler, tecrübenin insanoğlunun özelliklerinden olduğunu söylemişler ve tecrübeyi «on akıl»a(8) dahil etmişlerdir. Oysa insan, birçok tecrübeyi tarih okumakla elde eder.

«6 — Tarihçinin, ihtilaflı olmayan olaylar konusunda, düşünürlere danışma ihtiyacında olmaması.

«7 — Tarihi öğrenmenin, büyük sorunlar ve problemleşen olaylar konusunda, azimli kişilerin iradelerini güçlendirmesi.

«8 — Tarih bilgisinin, bu alanda güçlü ve söz sahibi olanlara, büyük olayların ve kara felaketlerin meydana gelmesi sırasında sükünet ve soğukkanlılık sağlaması, umut ve cesaret vermesi.

«9 — İnsanın, sürekli olarak tarih okumakla, felaketlerin ve üzücü olayların meydana gelmesi sırasında sebat ve hoşgörünün basamaklarını çıkabilmek gücünü elde etmesi.

«10 — Bütün bunlara ek olarak tarih bilgisinin bir de şu faydası vardır: Sultanlar ve kıraller sürekli olarak tarih kitaplarına baktıkları takdirde, onun aracılığıyla, yüce padişah olan Allah'ın, mülkü dilediğinden almakta ve dilediğine ver-

(8) On akıl, Aristoteles'in taksimine göre aklın on mertebesi. (M.E.B.)

mekteki kudretinin ölçüsünü anlarlar; artık dünya onlara yüz çevirdiğinde aldanıp gurura kapılmazlar ve onlara sırt çevirdiğinde de üzülmezler. Bunun içindir ki, bilge Kur'an, en büyük bilge olan Padişahın(9) düzenini, 'onların hikayelerinde akıl sahipleri için ibret vardır' gibi sözlerle çokça anlatmıştır.»

●

Bu yaprakların yazarı olan, ve doğru yolu gösteren yüce Padişah Allah'a muhtaç bulunan ben Şeref bin Şemseddin -Allah onu dünya ve din mutluluğuna eriştirsin-, dinsel bilgiler alanındaki öğrenimini tamamladıktan, kesin inanç verici eğitimini ikmal ettikten, Divan(10) işlerini doğru yürütmek için gereken bilgilerle donandıktan ve ruhsal olgunluk kazandıktan sonra; gençliğimin ilk günlerinden, hatta hayatımın başlangıcından beri tutku derecesinde sevdiğim konu olan, geçmiş padişah ve kıralların hayatlarını gözden geçirmekle, ve yine tutkun olduğum bir konu olan, geçmiş kavimlerin, halkların ve milletlerin durumlarını incelemekle zaman zaman uğraşmaya başladım; nihayet bu kutlu bilim ve bu ince sanat alanında üstün bir düzeye çıktım; bunun sonucunda, gücümün yettiği kadarıyla bu alanda yazı yazmaya da giriştim.

Bu bilim alanında, benden önce eski ve yeni padişahların hayatlarını yazan tarihçilerden hiçbirinin yapmadığı, hatta aklından bile geçirmediği, bağımsız bir kitap ortaya koymak, benim güç-

(9) Allah'ı kestediyor. (M.E.B.)
(10) Divan, eskiden hükümdarların devlet işlerini yönettikleri makam (M.E.B.)

süz aklımdan geçiyordu. Fakat zaman tarafından çıkarılan engeller, gece gündüz meydana gelen olaylar bu özlemi gerçekleştirmemi engelliyordu. Bu yüzden o amaç, gizlendiği örtünün altında kaldı; bu şekil, bekleme perdesinden çıkamadı; muhaliflerin rüzgarı her yandan esmeye, kargaşalıklar her vadiden çıkmaya başladı ve göklere yükseldi; halk darlık içinde, şaşkın ve yollarını şaşırmış bir durumda kaldı; hepsi yakararak, medet umarak dergâha([11]) sığındı; dillerinde, yüce Allah'ın «Tanrı'mız! Gücümüzün yetmediğini bizlere yükleme» buyruğunun mazmunu dönmeye başladı...

Derken, yaralı göğüslerin ve gönüllerin üzerine birdenbire, ilahi himmetin yeli esmeye, Tanrı'nın kutsal ışınlarının aydınlığı yayılmaya, ve bu göğüsleri, bu gönülleri aydınlatmaya başladı; ve bu yüce şanlı Padişahın([12]) uğurlu adalet ve iyiliği sayesinde zulümler ortadan kalktı; arkasından, güçsüzlerin ve zavallıların gönülleri, evlerinde ve yurtlarında sükunete kavuştu; hayatları düzene girdi; reaya ve uyruklar, güvenlik beşikleri içinde, kaygısız olarak, eksiksiz bir mutluluğun zevkine ermeye başladılar.

İşte o zaman ben fakir de, çeşitli çağlarda ve dönemlerde hükümdarların ve yöneticilerin gönüllerinde dönen düşünceyi gerçekleştirmeye başladım. Ve o zaman, Allah'ın izniyle, bu konuya özgü tek bir büyük kitap derlemeye, ve gerek arapça, gerekse arapça olmayan genel tarih kitaplarında bulduğum olay ve rivayetleri, ayrıca benim duy-

---

(11) Allah'ın dergâhını kastediyor. (M.E.B.)

(12) Osmanlı padişahı Murad III.'ü kastediyor. Kitabın Dördüncü safha'sının sonundaki Ek'te bu konuda detaylı bilgi verecektir. (M.E.B.)

duğum ve tanık olduğum büyük olayları da bu kitaba koymaya, ve bu kitabı **ŞEREFNAME** adıyla adlandırmaya karar verdim. Bundan amacım, Kürdistan'ın genel hayatında aktif rol oynayan Kürt ailelerinin güzel anılarının perde altında gizli ve saklı kalmamasını sağlamaktır.

Dünyadaki büyük bilginlerin iyiliğinden, fazilet ve edebiyat erbabının insafından, bu kitaba kabul ve takdir gözüyle bakmalarını, yanlış ve gözden kaçmış yerlerini düzeltmelerini, eksikliklerini tamamlamalarını, bu yanlış ve eksiklikleri mutlak bir cahillik ve basiret eksikliğiyle yorumlamamalarını, tersine bunları, eski çağlardan beri insanın yaradılışında bulunan unutkanlık ve gözden kaçma olarak yorumlamalarını ve şairin şu sözlerine uymalarını özellikle rica ediyorum:

«Ört hatayı bulduğun zaman, sahibine vurma
«İnsan yaradılışı hatadan arınmaz çünkü
«Baksana Güneş'e, bu öznel ışığıyla dahi
«Hep ekvatorun üzerinden doğru geçmiyor.»

●

Kitap bir «Giriş», dört «Safha»([13]) ve bir de «Ek»ten meydana gelmektedir.

GİRİŞ, Kürt ulusuna mensup toplulukların ve halkların soyları, asılları, kökenleri ve muhtelif çağlardaki durumları ve gelişmeleri konusundadır.

BİRİNCİ SAFHA, bağımsızlık ve saltanat

(13) «Safha» sözcüğü, «büyük bölüm, ana bölüm» karşılığında kullanılmıştır; Kitabın arapça çevirisinde «sahife» şeklinde geçen bu sözcüğü biz «safha» şeklinde aldık. (M.E.B.)

bayrağını yükselten ve bu nedenle tarihçiler tarafından kıral ve padişahlar arasına dahil edilen Kürdistan hükümdar ve yöneticilerinin anıları konusundadır.

Bu Safha beş bölümü kapsamaktadır:

Birinci Bölüm, Diyarbekir ve Cezire hükümdarları konusundadır; bunlar «Mervanîler»dir.

İkinci Bölüm, «Hasanveyh» ailesi diye ün yapan Dinever ve Şehrezor hükümdarları hakkındadır.

Üçüncü Bölüm, «Lor-ı Büzürk»[14] olarak ün yapan «Fadlavî» ailesi hükümdarları hakkındadır.

Dördüncü Bölüm, «Küçük Lor» hükümdarları konusundadır.

Beşinci Bölüm, «Al-ı Eyyub»[15] adıyla ün yapan Mısır ve Şam sultanları konusundadır.

İKİNCİ SAFHA, bağımsızlık ve saltanat ilanı derecesine ulaşmamakla birlikte, bazen tek başlarına sikke kestirmiş ve minberlerde kendi adlarına hutbe okutmuş olan büyük Kürdistan hükümdarlarının anıları hakkındadır.

Bu safha da beş bölümdür:

Birinci Bölüm, Erdelan hükümdarları konusundadır.

İkinci Bölüm, «Şenbû» diye ün yapan Hakkari hükümdarları konusundadır.

Üçüncü Bölüm, «Bahadinan» adıyla ün yapmış olan İmadiye hükümdarları konusundadır.

Dördüncü Bölüm, «Boxto» (Bohto)[16] diye ün yapmış olan Cezire hükümdarları konusunda-

---

(14) «Büyük Lor» demektir. (M.E.B.)

(15) Eyyubiler. (M.E.B.)

(16) Bohtiler, Bohtanlılar. (M.E.B)

dır; bu bölüm de üç «dal»,([17]) kapsamaktadır: Birinci Dal Cezire hükümdarları, İkinci Dal Gurgil hükümdarları, Üçüncü Dal ise Fınık hükümdarları konusundadır.

Beşinci Bölüm, «Melikan»([18]) adıyle tanınmış olan Hısnkeyfa([19]) hükümdarları hakkındadır.

ÜÇÜNCÜ SAFHA: Kürdistan'ın diğer hükümdar ve beylerinin([20]) anıları hakkındadır.

Bu safha da üç «grup»u([21]) kapsamaktadır:

Birinci Grupta dokuz bölüm vardır:

Birinci Bölüm, Çemişkezek hükümdarları konusundadır; o da üç daldır: Birinci Dal Mıcıngerd beyleri, İkinci Dal Pertek hükümdarları, Üçüncü Dal da Seqeman (Sakaman) beyleri konusundadır.

İkinci Bölüm, Mırdasî hükümdarları konusundadır ve üç dalı kapsamaktadır: Birinci Dal Egil hükümdarları, İkinci Dal Palo (Palu) hühümdarları, Üçüncü Dal Çermok (Çermik) beyleri konusundadır.

Üçüncü Bölüm, son zamanlarda «Hazzo hükümdarları» diye tanınan Sason beyleri konusundadır.

Dördüncü Bölüm, Xizan (Hizan) hükümdarları konusundadır ve üç daldır: Birinci Dal Xizan hükümdarları, İkinci Dal Müks beyleri, Üçüncü Dal Isbayerd beyleri konusundadır.

Beşinci Bölüm, Kıls (Kilis) hükümdarları ko-

(17) «Dal» sözcüğünü arapçadaki «şube» sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

(18) Melikler, krallar. (M.E.B.)

(19) Hasankeyf. (M.E.B.)

(20) «Bey» sözcüğünü arapçadaki «emîr» (prens) karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

(21) «Grup» sözcüğünü arapçadaki «fırka» karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

nusundadır.

Altıncı Bölüm, Şêrwan (Şirvan) beyleri hakkındadır, üç dalı kapsar: Birinci Dal Kıfré (Küfra) beyleri, İkinci Dal Erûn (Eruh) beyleri, Üçüncü Dal Kurnê (Kurtê, yada Kortê) beyleri konusundadır.

Yedinci Bölüm, Zırkan beyleri konusundadır; bu da üç dalı kapsamaktadır: Birinci Dal Derzinî beyleri, ikinci Dal Gırdıkan (Kardıkan) beyleri, Üçüncü Dal Atak (Hetax) beyleri, Dördüncü Dal Tercıl beyleri konusundadır.

Sekizinci Bölüm, Sıwêdî (Sıvîdi) beyleri konusundadır.

Dokuzuncu Bölüm, Sılémanî (Sılivanî) beyleri hakkındadır ve iki daldan meydana gelmektedir: Birinci Dal Qulb (Kulb) ve Batman beyleri, İkinci Dal da Meyyafarqîn) Menyafarkin ([22]) beyleri konusundadır.

İkinci Grup, 12 bölümü kapsamaktadır:

Birinci Bölüm, Sohran hükümdarları konusundadır.

İkinci Bölüm Baban hükümdarları konusundadır.

Üçüncü Bölüm, Mekrî hükümdarları hakkındadır.

Dördüncü Bölüm, Bıradost hükümdarları hakkındadır ve iki dal kapsamaktadır: Birinci Dal Wuşnî (Eşnû yada Eşne) beyleri, İkinci Dal da Somay beyleri hakkındadır.

Beşinci Bölüm, Mahmudî beyleri konusundadır.

Altıncı Bölüm, Dınbılî beyleri konusundadır.

Yedinci Bölüm, Zerza beyleri konusundadır.

---

(22) Diyarbakır'ın Silvan ilçesi. (M.E.B.)

Sekizinci Bölüm, Istunî beyleri konusundadır.

Dokuzuncu Bölüm, Tasnî beyleri konusundadır.

Onuncu Bölüm, Kelhur beyleri konusundadır ve üç dal kapsamaktadır: Birinci Dal Pılıngan hükümdarları, İkinci Dal Derteng hükümdarları, Üçüncü Dal Mahideşt beyleri konusundadır.

Onbirinci Bölüm, Bane beyleri konusundadır.

Onikinci Bölüm, Terza beyleri konusundadır.

Üçüncü Grup, «Goran» adıyla ün yapan İran Kürtleri hakkındadır ve üç dal kapsamaktadır: Birinci Dal Siyah Mansur beyleri, İkinci Dal Çegni beyleri, Üçüncü Dal Zengine beyleri, Dördüncü Dal da Pazukî beyleri konusundadır.

DÖRDÜNCÜ SAFHA, yazarın babaları ve ataları olan Bedlis[23] beylerinin ve hükümdarlarının anıları hakkındadır; bu da bir giriş[24], dört kısım[25] ve bir ek[26] kapsamaktadır:

Giriş, Bedlis şehri, bu şehrin kimin tarafından hangi nedenle kurulduğu ve ünlü kalesi konusundadır.

Birinci Kısım, Rozkan aşireti ve o aşiretin bu adla adlandırılmasının nedeni konusundadır.

İkinci Kısım, Bedlis hükümdarları, onların soyları ve Bedlis'e nasıl ve ne zaman geldikleri konusundadır.

Üçüncü Kısım, Bedlis hükümdarlarının çeşitli çağ ve zamanlarda büyük sultan ve kırallardan

---

(23) Bitlis. (M.E.B.)

(24) Buradaki «Giriş» sözcüğünü arapçadaki «fatiha» (başlangıç, açılış) karşılığında kullandık. (M.E.B.)

(25) Buradaki «kısım» sözcüğünü, kitabın arapça çevisinde kullanılan «satır» sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

(26) Buradaki «Ek» sözcüğünü arapçadaki «zeyl» sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

gördükleri saygı belirtileri, itibar ve değer çeşitleri konusundadır; bu da dört bölümdür: Birinci Bölüm Melik Eşref'in durumu hakkındadır. İkinci Bölüm Hacı Şeref bin Diyaeddin'in durumu hakkındadır. Üçüncü Bölüm Emîr Şemseddin bin Hacı Şeref hakkındadır. Dördüncü Bölüm Emîr İbrahim bin Emîr Hacı Muhammed hakkındadır.

Dördüncü Kısım, Bedlis hükümdarlarının hükümetlerinin Bedlis'te sona ermesine yolaçan neden ve etkenler konusundadır; dört yön(27) kapsamaktadır: Birinci Yön, Emîr Şeref ile Emîr İbrahim arasında çıkan çatışma konusundadır. İkinci Yön, Emîr Şeref'in Emîr İbrahim'i yenerek Bedlis'de yönetimi ele alması konusundadır. Üçüncü Yön, Emîr İbrahim'in Bedlis kalesini Kızılbaş grubundan geri alması konusundadır. Dördüncü Yön, Emîr Şemseddin bin Emîr Şeref'in durumu konusundadır.

Ek, bu satırların zayıf yazarı ve derleyicisinin, doğduğu günden, şimdi 1005 olan Hicrî (1597) tarihe kadarki durumu konusundadır.

EK(28), ulu Osmanlı padişahlarının durumları, İran ve Turan'ın büyük hükümdarlarının olayları ile, çeşitli ülkelerde ve muhtelif zamanlarda bunlara çağdaş olan kıral ve beyler hakkındadır.

---

(27) «Yön» sözcüğünün, kitabın arapça çevirisindeki «vecih» sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

(28) Bu ek, kitabın ana bölümlerinden biri olan ektir; Dördüncü Safhanın son bölümü olan ekle bir ilgisi yoktur. (M.E.B.)

Giriş

● Kürt Toplulukları ve Durumlarının Açıklanması Hakkındadır.

Rivayet edenler derler ki: Kürtlerin aslı ve çok olan toplulukları konusunda çeşitli sözler ve birbiriyle çelişen çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerden biri, bazılarının öne sürdükleri gibi şudur:

Kürtler, beyinlerinin alınıp **Dahhak** (Bivrasb)ın iki omuzu üzerinde meydana gelen kansere benzer bir çıbana sürülmesi için öldürülmekten, boğazlanmaktan, başları kesilmekten kaçarak dağlara ve engin yerlere dağılan insanların soyundan gelmişlerdir. **Dahhak**, Bişdadîler'in, büyük hükümdar **Cemşid**'den sonra İran ve Turan tahtına oturup ülkelere tasallut eden beşinci hükümdarıydı; o kadar Allah'tan korkmaz ve sakınmaz ceberrut ve haddini aşmış bir hükümdardı ki, bu yüzden bazı tarihçiler, şiddet ve ceberrutundan ötürü tarihte **Şeddad** şanıyla ün yapan hükümdarın ta kendisi olduğunu öne sürmüşlerdir. Nitekim güçlü şairlerden biri onun niteliği hakkında şöyle demiştir:

«Kader, yedi iklim([29]) topraklarının

---

(29) İklim, eski bir coğrafya ölçüsüdür ve bir çeşit «kıta» anlamına kullanılmıştır; bu ölçüye göre o zaman dünya yedi iklime ayrılmıştır. (M.E.B.)

«Şeddad karakterli **Dahhak**'e boyun eğmesini istedi

«Bu din düşmanının koyduğu esaslar

«Geçmiş adaletli şahların gidişine uymuyordu

«Çünkü onun döneminde yaygınlaşan söz şuydu:

«Onun dönemi, dönemlerin en kötüsüdür.»

Bu kükümdarın yaradılışındaki ceberrut ve aşırı şiddete rağmen, yüce Allah kendisini, iki ejderha ve yılanın başına benzer iki kemiğin çıkmasıyla müptela kıldı; bu, hekimler tarafından «kanser» denilen bir hastalıktı. Bu garip hastalıktan, yakalandığı acı ve ıstırap nöbetlerinden dolayı, **Dahhak**'ın rahatı iyice kaçtı. Ayrıca, bu hastalığı iyileştirmeye girişen ve tedavisini üzerine alan hünerli tabipler ve mütehassıs hekimler de, bu uğurda olanca çabalarını harcamalarına rağmen, çaresizlik içinde kaldılar. Nihayet günün birinde mel'un şeytan, **Dahhak**'i muayene etmek ve ona iyileştirici bir ilaç salık vermek isteyen bir tabip kılığında çıkageldi. Bu tip **Dahhak**'le karşılaşır karşılaşmaz, «senin iyileşmen, bu kanserli çıban başına genç insanoğullarının beyinlerinin sürülmesine bağlıdır,» dedi. Esef edilecek durum, yöneticilerin de bu mel'unun öğütüne uygun olarak hareket etmeleri oldu. Rastlantı olarak acı durdu, ıstırap da tamamen hafifledi. Kansere beyin sürüldükçe hasta kendisini iyi hissediyordu artık.

Bunun üzerine iş başındaki yetkililer, günde iki kişinin öldürülmesine ve beyinlerinin alınarak kansere, hiç iyileşmeyen bu garip hastalığa sürülmesine karar verdiler. Bu durum, taşıdığı yüzkarası zulme ve açık haksızlığa rağmen bir süre devam etti. Sonunda, günde iki kişiyi öldürüp beyinlerini almakla görevli adamın gönlü iğrendi; alicenap bir duygu ve acıma kendisine galebe çal-

dı; sonra, günde bir kişi öldürmekle yetinmeye, onun beynine bir kuzu beynini eklemeye ve öbür kişiyi gizlice serbest bırakıp, kendisine şehir ve meskun yerleri terketmesini, insanoğlunun izlerinden hali bulunan dağları ve engin yerleri yurt edinmesini tenbih etmeye karar verdi. Bu insancıl davranış, yani her gün bir kişinin serbest bırakılması, meskun olmayan arazideki bir alanda, birçok diyelek konuşan ve çeşitli topluluklardan gelen insanoğullarından büyük bir topluluğun meydana gelmesine yolaçtı. Bunlar evlendiler ve üredîler; sonunda çocukları ve torunları bütün o geniş yöreleri doldurdular ve bütün bu insanlara «Kürt» adı verildi.

Bunlar, uzun süre uygarlık eserlerinden ve meskun yerlerden uzak kaldıkları, kendi kültür ve sanatlarını, uygarlık durumlarını, bilinen diyelek ve dillerini unuttukları için, kendilerine özgü bir dil ve bağımsız birtakım durumlar ortaya çıkardılar; sonra alçak ovalara ve yüksek dağlara yayıldılar; oralarda tarım, hayvancılık, ticaret gibi uygarlık eserleri meydana getirmeye; dağ başlarında köyler, kaleler ve şehirler kurmaya başladılar; sonra birçok toplulukları varlıklı oldu ve ovalara, tepelik yerlere de girdiler.

Bir rivayet daha vardır ki, şöyle der: Kürtlerin bu adla adlandırılmalarının tek nedeni, aşırı cesaretleri ve savaşçılıklarıdır. O kadar ki, kavga alanlarında, savaş meydanlarında ve diğer çetin durumlarında tehevvür ve pervasızlıkla nitelendirilmişlerdir.

Bazı düşünürler de, «Kürtler, Allah'ın, üzerlerinden perdeyi kaldırdığı bir cin topluluğudur», demişlerdir. Bazı tarihçiler de, cinlerin, Havva'nın kızlarıyla evlendiklerini, onlardan da Kürtlerin doğduğunu öne sürmüşlerdir.

Bilgi Allah indindedir ve o, her şeye kadirdir.

●

Kürt topluluk ve aşiretleri dil, gelenek ve sosyal durumlar yönünden dört büyük kısma ayrılırlar:

Birinci kısım, Kurmanç;
İkinci kısım, Lor;
Üçüncü kısım, Kelhur;
Dördüncü kısım, Goran.

Kürtlerin memleketinin sınırları, Okyanus'tan ayrılan Hürmüz Denizi(30) kıyısından başlar; bir doğru çizgi üzerinde oradan Malatya ve Maraş illerinin nihayetine kadar uzanır. Böylece bu çizginin kuzey tarafını Fars, Acem Irak'ı,(31) Azerbaycan, Küçük Ermenistan ve Büyük Ermenistan teşkil eder. Güneyine ise Arap Irak'ı, Musul ve Diyarbekir illeri düşer. Bununla birlikte, bu insanların soyundan birçok halk ve kabile, doğudan batıya kadar birçok ülkede yayılmışlardır.

Kürt topluluklarının çoğu aşırı cesaret ve tehevvürle, alabildiğine mert ve cömert olmakla tanınmışlardır. Ayrıca yaradılıştan, büyük bir hamiyete sahip, son derece onurlu ve aşırı derecede mağrurdurlar. Bunda o kadar aşırı giderler ki, dağlarda ve ovalarda açıkça yol kesmekle ve gasıp yapmakla tanınmayı, hırsızlık yapmaya ve anîden saldırıya geçmeye tercih ederler; bu da son derece büyük bir cüret ve nadir rastlanılan bir cesaret ister. Çünkü bu kibar sıfatları ve seçkin nitelikleri elde etmek uğrunda birbirlerini yoke-

(30) Basra körfezi. (M.E.B.)
(31) Güneybatı İran'daki Huzistan eyaleti. (M.E.B.)

derler. Başkalarının verdikleriyle sürdürülecek değersiz bir hayat elde etmek uğrunda namertlere avuç açmamak ve iyilik, yardım isteyerek eğilmemek için canlarını tehlikelere, vartalara atarlar. Oysa kuşkusuz, onlar o davranışlarıyla, şu güzel şiirin mazmunundan habersiz bulunurlar:

«Bir gümüş tanesine el uzatmak

«Onun hırsızlık ve gasıpla birbuçuk danak(32) alarak kesilmesinden daha iyidir.»

Onlar adeta, «sonuçları düşünen adam cesaret sahibi olamaz» diyen ünlü söze uymak için candan çalışırlar; işlerin sonuçlarını çoğunlukla, hatta bazen hiç düşünmezler. Bu yüzden dünyanın genel işlerinden ve önemli meselelerinden uzak kalırlar; hatta çoğu zaman bu işlere ve meselelere önem bile vermezler.

●

Kürt topluluklarının çoğunluğu Sünnîdir ve **İmam-ı Şafiî** -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- mezhebine bağlıdır. İslâm şeriatıyla hareket etmekte, yaradılmışların efendisi olan Hazreti Muhammed'in -onun ve büyük al ve ashabının üzerine salat ve selam olsun- sünnetine ve doğru yolu gösterici büyük halifelerin yoluna uymaya yönelmekte sağlam azimleri vardır. Bundan ötürü, bakarsın onlar, namaz, hac, zekat ve oruç gibi dinin esaslarını kendilerine öğreten İslâm bilginlerinin sözleri ne uyarlar; çünkü onların bu işlere büyük tutkusu ve sağlam bağlılığı vardır. Yalnız Musul ve Şam dolaylarında dolaşan Tasnî, Xaldî (Haldi), Besyanî, Bohtî (bir kısmı), Mahmudî, Dınbılî gibi Kürt aşiretleri böyle değildir. Çünkü bunlar, Mer-

(32) Danak, Eski bir İran para birimidir. (M.E.B.)

vanî (Emevî) halifelerine ve zincirine bağlı olan Şeyh Adiyy bin Müsafir'in tabi ve müritlerinden olduklarını idida eden Yezidîlik mezhebine bağlı bulunmaktadırlar. Onların, özet olarak uydurma inançlarına göre, Musul dolaylarındaki **Laleş** dağında gömülü bulunan **Şeyh Adiyy bin Müsafir,** onların namaz ve orucunu yerine getirmeyi kendi üzerine almış ve kendilerini bu yükümlülükten kurtarmış; namaz ve orucu bırakmakla işledikleri günah karşılığında bir hesap vermeden ve ceza görmeden cennete girecekler. Onların zahirî bilginler([33]) ve İslam din bilginlerine karşı açık düşmanlıkları ve sert kinleri vardır.

Kürdistan'da, özellikle, bu sırada akılcı bilimlerin kaynağı, edebî ve şer'î bilimlerin çıkış yeri olan İmadiye'de birçok büyük bilginler ve örnek faziletli adamlar vardır. Kürtlerin akılcı bilimler öğrenimine, naklî bilimler ikmaline, özellikle hadis, fıkıh, sarf ve nahiv([34]) kelam([35]) mantık ve edebiyata karşı büyük tutkuları vardır. İslami bilimlerde kullanılan kitapları aralarında büyük bir şevkle incelerler ve bu kitaplara alabildiğine sarılırlar. Onların bu bilimlerin bir kısmı alanında çok değerli eserleri vardır; ama bu eserler, büyük şöhrete ulaşmamışlardır. Çünkü, Kürtler, İran ve Turan hükümdar ve sultanlarının topladıkları resmî toplantılarda ve edebî meclislerde takdir edilen ve sahibine çıkar sağlayan şiir, inşa([36]), güzel yazı yazma gibi edebî ve sosyal bilimleri öğrenip bir çıkar aracı olarak kullanmaya iltifat etmezler. Bundan ötürü de, yüksek

(33) Objektif olarak hüküm veren bilginler. (M.E.B.)
(34) Sarf ve nahiv, Arap dilbilgisinin iki dalıdır. (M.E.B.).
(35) Kelam, inançla ilgili dinsel bilim. (M.E.B.)
(36) İnşa, Arap edebiyatının bir dalıdır. (M.E.B.)

idarî makamlar ve yüce bilim rütbeleri almaktan uzak dururlar.

Kürtlerin büyük çoğunluğu, sıradan adamları bile, anne va babalarına karşı son derece saygılı, misafirperver olup, İslamın şartlarına ve emirlerine uygun hareket ederler; bu konuda tam bir inanca sahiptirler; velinimetlerine bağlılık uğrunda canlarını ve en değerli varlıklarını dahi feda ederler.

●

Anlaşıldığına göre «Kürt» adı, aşırı cesaretlerinden ötürü bir nitelik, bir lakap olarak kendilerine verilmiştir. Bunun kanıtı, geçmişteki ünlü kahramanların ve tanınmış yiğitlerin çoğunun, bu kahraman ulusun arasından çıkmış olmalarıdır.

Örneğin, **Keykubad**(37) döneminde yaşayan ünlü kahraman **Rüstem bin Zal** onlardandır. Bu kahraman Sistan (Sicistan) bölgesinde doğmuş olduğu için **Rüstem-î Zablî** diye ün yapmıştır. **Şehname**'nin yazarı şair **Firdevsî**, onu **Rüstem-i Kürd** diye tanıtmıştır. Acemistan kralı **Hürmüz bin Nuşirevan** döneminde «ıspahsalar»(38) olan **Behram Çupin** de yine Kürt'tü; kendisi Türkistan ve Horasan'da yetişmiş ve buraların savaşlarında ün yapmıştı. Kürtîler ve İslam dönemindeki Gûrî sultanları(39) bunun soyundandır. Cesaretinin ünü ufuklara yayılan **Gırgin Milad** da yine Kürt'tür. Yaşadığı dönem üzerinden 4,000 yıl geçtiği halde,

(37) İran Keyanî devletinin kurucusu. (M.A.A.)
(38) Ordu komutanı (M.A.A.)
(39) Afganistan'ın Gûr bölgesinde yerleşmiş bir kabileden çıkan hanedan. (M.E.B.)

soyundan gelen torunları hâlâ, Fars'ın(40) güneydoğusundaki Lar vilayetinde bağımsızlıklarını korumaktadırlar; iktidarlarından herhangi bir değişiklik olmamıştır; kimi zamanlarda tam bağımsız olmuşlar; tek başlarına hutbe okutur ve sikke bastırırlardı; kudretli padişahlar, onlardan aldıkları az miktardaki hediye ve armağanlarla yetinir ve yönetimlerine karışmazlardı. Önceleri Bursa şehrinde müderris olan, sonra Osmanlı Sultanı **Orhan**'ın sadrazamı olup **Hayreddin Paşa** adıyla ün yapan **Mevlana Taceddin-i Kürdî** de yine Kürttü. Zamanın ilginç, dönemlerin ve günlerin nadir insanlarından biri olan, sevdadan aklını oynatan âşıkların başı ve ıstırap, acı çeken vefakarların reisi; yani, aynı zamanda İran hükümdarlarından, **Hüsrev Perviz**'in de sevdiği **Şirin**'e olan aşkı, delilik derecesine varan sevdası ve sevgisi uğrunda büyük zahmetlere ve dehşet verici sıkıntılara katlanan **Ferhat** ise, Kelhur Kürtleri'ndendi.

Kürtler birbirlerinin sözüne uymazlar, aralarında ittifak ve işbirliği yoktur. Merhum **Sultan Murad Han**'ın (41) müderrisi **Mevlana Sadeddin** (42), Osmanlı ailesini olay ve tarihlerini yüksek, düzgün bir ibareyle kapsayan türkçe tarihinde(43), bu duruma işaret ederek, Kürtler'in niteliği ve yaradılışı konusunda şöyle diyor: «Her biri, dağ doruklarında ve vadi derinliklerinde tek başına ve özgür olarak yaşamayı tercih ederek, keyfince ve münferit yaşama bayrağını kaldırır. Allah'ın birliğini ifade eden Müslümanlıktaki kelime-i şahadetten başka, onları birbirine bağlayan bir bağ yoktur.»

---

(40) İran'da bir eyalet. (M.E.B.)
(41) Murad III. (M.E.B.)
(42) Hoca Sadeddin Efendi. (M.E.B.)
(43) Kitabın adı «Tac el-Tevarih»tir. (M.E.B.)

Bu ulusun kendi arasında ittifak bulunmamasının nedeni konusunda, halk birtakım acayip hikayeler anlatır. Derler ki:

Hazreti Muhammed'in peygamberliğinin ünü ufuklara yayıldığı, islamiyetin çağrı sesinin yankısı dünyanın her tarafına yansıdığı, ülkelerin kıralları ve memleketlerin iklimlerin sultanları bu yeni görünümle ilgilenip, bu yüce Efendinin önünde eğilmek ve ona bütün içtenlik ve coşkuluklarıyla itaatlerini sunmak şerefini kazanmak istedikleri zaman; o sırada Türkistan'ın en büyük hükümdarlarından biri olan **Oğuz Han**, Medine-i Münevvere'de -onun sakinine en üstün selam olsun- bulunan, Peygamberlerin övüncü ve yaradılmışların Efendisine(44) bir heyet gönderdi. Bu heyetin başında da, Kürt büyüklerinden ve ileri gelenlerinden **Buğduz** adlı bir kişi vardı; kendisi çirkin görünüşlü, kaba, katı kalbli, ele avuca sığmaz bir kişiydi. Çirkin görünüşlü, iri yapılı bu elçi, Peygamber'in -salat ve selam onun üzerine olsun- gözüne görününce Peygamber'in canı sıkıldı ve ondan şiddetle nefret etti. Elçiye, kabilesi ve mensup olduğu soy sorulunca, Kürt topluluğundan olduğu cevabını verdi. İşte o zaman Peygamber -salat ve selam onun üzerine olsun- Kürtler'e beddua ederek şöyle dedi: «Yüce Allah bu topluluğu, kendi arasında ittifaka ve birleşmeye muvaffak etmesin; yoksa birleştikleri takdirde, onların elleriyle dünya yokolur.» (45)

İşte o zamandan beri, bu topluluk birleşik bir büyük devlet, birleşik bir büyük saltanat kurma-

(44) Hazreti Muhammed'i kastediyor. (M.E.B.)
(45) Bu hikâye tamamen uydurmadır, sôylentiden ibarettir. (M.E.B.)

ya muvaffak olmamıştır; yalnız İslamiyet döneminde kurulan ve bağımsız olarak hüküm süren, tek başına sikke bastıran ve hutbe okutan, bağımsızlığın öteki belirtilerini de taşıyan ve bir süre egemenliğini sürdüren beş ufak Kürt devleti hariç. Yüce Allah dilerse, biz bunları, yeri gelince detaylı olarak açıklayacağız.

●

Kürtler arasında, şimdilik, genel olarak emrine uyulacak ve yargısı uygulanacak bir kimse bulunmadığı için, çoğu kan döker, güvenlik ve düzen kurallarını çiğnerler. Kürtler en ufak ve en önemsiz nedenlerle ayaklanarak, önemsiz hatalar ve küçük suçlar yüzünden büyük suçlar işlerler. Sonra bir kişinin öldürülmesi karşılığında diyet kabul ederler; bu diyet ya bir kızdır, veya bir attır, yada birkaç keçidir. El, ayak, diş gibi küçük organların diyetlerine ise aldırmazlar.

Hazreti Muhammed'in peygamberlik sünneti gereğince, dört özgür kadınla(46) evlenmeyi mübah görürler; sonra, güçleri yettiği takdirde bunlara dört de cariye eklerler. Böylece yüce Allah'ın izniyle üreyip kısa zamanda çoğalırlar. Aralarında öldürme yaygın olmasıydı, soylarının ve nesillerinin çoğalmasından dolayı, yalnız İran topraklarında değil, dünyanın her tarafında belki de kıtlık ve yokluk yayılacaktı. Allah dilediğini yapar ve dilediği hükmü verir. Şiir:

«Tabiate ve ezelî yaradılışa uygun olandır güzel olan,
«Bunu hata görenler, hatanın ta kendisini işlemiş olurlar.»

(46) Özgür kadın, cariye olmayan kadındır. (M.E.B.)

●

Kürdistan'ın cengaverlikleriyle tanınmış hükümdarları ve kralları, mensup bulundukları aşiretlerin adıyla adlandırılırlar; Hakkari, Sohranî, Babanî, Erdelanî gibi... Kale ve şehirlere sahip olan hükümdarlar ise o kale ve şehirlerin adıyla tanınırlar; Hısnkeyfa hükümdarı, Bedlis hükümdarı, Cezire hükümdarı, Hazzo hükümdarı, Egil hükümdarı gibi...

●

Kürdistan ve Loristan ülkeleri çoğunlukla dağlık ve kayalık olduğu, ürünleri sürekli olarak nüfuslarına yetmediği için, kürtler, günlük yiyeceklerini elde etmek uğrunda öteki ülkelerin halklarına oranla büyük sıkıntılar, meşakkatler ve güçlükler çekerler. Onurlarını yüksek tutarak, kendilerini zorlayıp başkalarına riyakarlık etmeyerek, günlerini kanaatkarlıkla ve perhizle geçirirler. Çünkü onlar tabiatlariyle kanaatkardırlar, başkalarının elindekinde gözleri yoktur. Kürt halkının çoğu günlerini darı ekmeğiyle geçirir; buğday ekmeğini elde etmek yada bir makam, bir miktar para almak için zenginlerin iktidar ve makam sahiplerinin kapılarına gitmeyi düşünmezler.

Ayrıca kırallar, sultanlar ve diğer güçlü kuvvetli kimseler, çoğunlukla Kürtlerin ülkesine göz dikmemişler ve bu ülkeyi istila etmemişler, sürekli olarak işgal altında tutmamışlar; yalnız hediyelerini kabul etmekle ve sembolik bağlılıklarını sunmalarıyla yetinmişlerdir. Bunlar yurt sınırlarını savunmak için bir savaşa, yada bir çarpışma-

ya gittikleri zaman Kürtler de yanlarında hazır olurlar. Kürdistan'ı ve Kürt yurdunun diğer dağlık bölgelerini istila etmek fikri, zaman zaman bazı kıralların ve sultanların aklından geçmişse de, buralarda büyük sıkıntılara, çeşitli meşakkat ve güçlüklere uğramışlar; sonra, büyük çabalar harcayarak girişmiş oldukları hareketten dolayı adamakıllı pişman olmuşlar; bundan ötürü de, istila ettikleri bu ülkeyi, sahibi olan Kürtlere geri vermişlerdir. Bu hükümdarlar, İran'ın kuzeyinde bulunan ve Kürdistan ülkesine komşu olan Gürcistan, Şeki, Şirvan, Tavalşi, Gilanlar, Reşmedar, Mazenderan ve Estarabad vilayetlerinin hükümdarları gibi kimselerdi.

●

Kürdistan üskesinin çoğunluğu üçüncü ve dördüncü iklimlere girer; yalnız ülkenin uçlarındaki bazı şehirler beşinci iklimde sayılırlar.

●

Kalem bu değerli kitabın yazı alanına ve telif düzeyine çıkmasının bağlı bulunduğu Giriş'i yazmayı bitirince, Giriş'te özetlediğim konuların, yine Giriş'te geçen fihrist ve programa uygun olarak detaylarını yazmaya başladım: «Dünyada herkesin yanında makbul olsun» deyişini söyleyerek.

1 / Birinci Safha

Kürdistan'ın, saltanat bayrağını bağımsız olarak yükselten ve tarihçiler tarafından sultanlar ve kırallar arasına dahil edilen hükümdarlarının anıları hakkındadır. Bunların durumları beş bölümde anlatılacaktır:

BİRİNCİ BÖLÜM
Diyarbekir ve Cezire Hükümdarları Konusundadır.

Bilim adamlarından basiret sahibi olanlarınca bilindiği gibi, Kürt'lerden Diyarbekir ve Cezire'de bağımsız olarak ilk hükümdarlık görevinde bulunan,

Ahmed bin Mervan:

Abbasî Halifesi El-Kaadir Bilah Ahmet bin İshak bin El-Muktedir Billah Cafer döneminde bu hükümdarın şanı yüceldi ve ünü ufuklara uçtu; o kadar ki, Halife kendisini «Nasrüddevle» unvanıyla taltif etti(47) 80 yıl bolluk ve mutlu bir hayat içinde yaşayan Ahmed bin Mervan, bağımsız olarak 52 yıl hüküm sürdü. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'e bir elçi göndererek kendisine itaatini ve bağlılığını sundu; ayrıca büyük hediye ve arma-

(47) O zaman halifeler iktidarların sembolik kaynağı sayıldıkları için kurulan devletleri tanır ve başlarındaki hükümdarlara çeşitli unvanlar verirlerdi. (M.E.B.)

ğanlar gönderdi; bunlardan biri, büyük bir miktar para karşılığında Deylem kırallarından satınalmış olduğu iri bir yakut parçası idi. Kendisine bir süre daha sonra Abbasî Halifesine de vezirlik yapacak olan değerli Vezir Fahrüddevle bin Cüheyr vezirlik yaptı. Ayrıca, Büyeh hanedanından Şerefüddevle'nin vezirliğini yapmış olan Eb'ü'l-Kasım el-Mağribî de, onun vezirlerinden biriydi. Nasrüddevle Ahmed bin Mervan, 453 (1062) yılında tabiî eceliyle öldü.

Anlatıldığına göre, kendisinin 366 güzel cariyesi vardı ve her gece birisiyle yatardı; böylece bütün bir yıl boyunca, bir cariyeyle bir geceden fazla yatmamış olurdu.

Nasr bin Nasrüddevle Ahmed:

Babasının ölümünden sonra hükümdarlığı eline aldı ve Fahrüddevle bin Cüheyr'in vezirliği sayesinde tam 21 yıl devlet işlerini yönetti. Sonra kendisiyle kardeşi Said arasında iktidar üzerine anlaşmazlık çıktı; kendisi Meyyafarqîn (Meyyafarkin) de tek başına hüküm sürmeye devam etti; Said ise Ahmed'de([48]) babasının yerine bağımsızlığını ilan etti. Bu durum, Nasr'ın öldüğü Zilhicce 472 (1080) tarihine kadar böyle devam etti.

Said bin Nasrüddevle Ahmet :

Az sayılmayan bir süre, Amed valisiydi. Halkın işleriyle ilgilenir, güçsüzleri ve yoksulları sever, onlara karşı merhamet ve şefkatle davranırdı. Halk, 465 (1073) yılında ölen bu hükümdar zamanında, günlerini güvenlik ve bolluk içinde geçirdi.

Mansur bin Nasr bin Nasrüddevle Ahmed:

Babası Nasr'dan sonra hükümdarlığa geçti. Sonra kendisiyle Vezir Fahrüddevle bin Cüheyr arasında savaş çıktı ve Fahrüddevle tarafından

(48) Amed, Diyarbakır'ın eski adıdır. (M.E.B.)

yenildi. Bundan bir süre sonra da kendisiyle Musul yöneticisi([49]) Ciğermiş arasında çatışma çıktı. Nasr'ı esir alan Ciğermiş, kendisini prangaya vurarak Cezire'de bir yahudinin evine kapattı. Nasr, Muharrem 489 (1097) tarihinde öldü. Onun ölümüyle, üyelerinden dört hükümdarın 91 yıl süreyle hüküm sürdükleri bu ailenin iktidar dönemi sona erdi.

İKİNCİ BÖLÜM

«Hasanveyh» Adıyla Tanınmış Olan Dinever ve Şehrezor Hükümdarları Konusundadır.

Dünya durumlarını araştıranlarca, büyük ve küçük ulusların tarihlerini inceleyenlerce de açıkça bilindiği gibi, Hasanveyh bin Hüseyin, bütün tarihçilerin ittifakıyla, Deylemli Rüknüddevle bin Hasan bin Büveyh'in çağdaşıydı. Rüknüddevle zamanında Hasanveyh'in şanı yüceldi ve ünü ufukları kapladı. Ne var ki, Rüknüddevle'ye karşı başkaldırdı. Çünkü aralarında şiddetli bir anlaşmazlık çıktı ve sonunda bu anlaşmazlık, aralarında kılıçların çekilmesine yolaçtı. Rüknüddevle Hasanveyh'e karşı, 359 (971) yılı içinde, Veziri İbn'ü'l-Amîd'in komutası altında büyük bir askerî saldırı düzenledi; fakat Hasanveyh, dehası ve güzel politikası sayesinde, bir damla kan dahi dökülmeksizin, bu saldırıyı gerisin geri çevirmesini bildi. Çünkü iki taraf arasına bazı adamlar girdi ve anlaşmazlığı barışa, anlaşmaya çevirdiler.

---

(49) Burada «yönetici» sözcüğünü «sahip» sözcüğünün karşılığı olarak kullandık. (M.E.B.)

Denildiğine göre Hasanveyh büyük zenginlerdendi; servetinin haddi hesabı yoktu. Allah yolunda ve birçok hayır işlerinde her yıl büyük meblağlar sarfederdi. 3 Rebiyülevvel 369(980) cumartesi günü öldü.

Bedir bin Hasanveyh:

Babasının ölümünden sonra Hükümdar oldu. 388 (999) yılında şanı yüceldi ve kadri arttı; o kadar ki, Bağdat, kendisini «Nasırüddevle» unvanıyla taltif etti. Devletinin sınırları Dinever'den Ahvaz, Huzistan, Berucerd, Esedabad, Nihavend'e kadar genişliyor; ve bütün bu şehirleri, aralarındaki dağlık ve düzlük yerlerle birlikte içine alıyordu. Sonra 405(1015) yılında([50]) Koscıd Kalesi'ne saldırarak Hüseyin bin Mansur,u([51]) abluka altına aldı. Kuşatma uzayınca ve kışda sertleşince, ordusu kuşatmanın kaldırılmasını istedi; fakat Bedir buna aldırmadı ve kuşatmayı daha da pekiştirdi. Bu sırada, bir Cozkan topluluğu ansızın kuşatmacıların üzerine yürüdü; onlar da kuşatmayı kaldırıp kaçmak zorunda kaldılar.

Hilal bin Bedir:

Kendisiyle babası arasında sevgi ve samimiyet yoktu. Aralarında 405(1015) yılında anlaşmazlık başgösterdi ve bu anlaşmazlık, savaşlara, döğüşe yolaçtı. Sonunda, Bağdad'daki Vezir Fahrül-

---

(50) İbn'ül-Esir'de 400 (1010) yılında (M.A.A.)

(51) Diğer kaynaklar bunu Hüseyin bin Mes'ud olarak gösterirler ve şöyle derler: Bedir'in askerlerinden olan Cozkan'lar kuşatılan kalenin önünde Bedir'in üzerine saldırarak onu öldürdüler ve cesedini bırakıp savaş alanından döndüler. Bunu duyan Hüseyin bin Mes'ud, sevinerek kaleden çıktı ve Emir Bedir'i, mevkiine yaraşır bir saygı içinde törenle gömdürdü. (M.A.A.)

mülk'le yapılan savaşlarda Hilal yakalandı ve hapishanenin derinliğine atıldı. Celalüddevle bin Bahaüddevle bin Adudüddevle bin Rüknüddevle Bağdad'a egemen olunca, Hemedan yöneticisi Şemsüddevle bin Fahruddevle bin Rüknüddevle Hasan bin Büveyh'in, Bedir'in ülkesini istila etmeye göz diktiği haberi kendisine ulaştı. Bunun üzerine Celalüddevle Hilal'i serbest bıraktı ve babasından kalma topraklarını geri alması için ona destek olmak ve yardım etmek amacıyla kendisini bir askerî birliğin komutasına atadı. Kendisiyle Şemsüddevle arasında Zilhicce 405(1015) tarihinde şiddetli savaşlar ve ezici çarpışmalar oldu; Hilal savaş alanında öldürüldü ve böylece meselesi kapandı.

Tahir bin Hilal:

Babası Şehrezol'da(52) tutuklu bulunduğu sırada o da, büyükbabası tarafından yakalanmaktan korkarak oraya sığınmıştı. Bir süre sonra büyükbabasının ülkesine saldırarak yakıp yıkmaya başladı; fakat Şemsüddevle'nin eline düştü ve hapse atılarak 406(1016) yılına kadar hapiste kaldı. Bu tarihte serbest bırakıldıysa da, aynı yıl kendisiyle Eb'ü'ş-Şevk arasında yapılan bir çarpışmada öldürüldü.

Bedir bin Tahir bin Hilal:

Dinever ve Qumş(53)'ta İbrahim Yenal'ın bir emirnamesiyle, 488(1096) yılında bağımsız olarak Hükümdar oldu.

---

(52) Bu ad kimi yerlerde «şehrezar», kimi yerlerde de buradaki gibi «şehrezol» şeklinde yazılmıştır. Biz de, her geçtiği yerdeki şekline uyduk. (M.E.B.)

(53) Galiba bu, Qermısin (Kermanşah)in yanlış yazılmış şeklidir. Çünkü oralarda bu ad altında bir şehir yada kesim yoktur. (M.A.A.)

Eb'ü'l-Feth bin İyar:

Hılvan eyaletinde 20 yıl süreyle hükümdarlık yaptı ve 401(1011) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu. Kendisi Hasanveyh'in soyundan ve torunlarından değil, başka bir Kürt kabilesindendi. Fakat tarihçiler onu da Dinever ve Şehrezol'un Hasanveyh ailesinden gelen hükümdarları arasında dahil etmişlerdir. Hükümetinin merkezi Qumş ve Şehrezol kesimlerindeydi.

Eb'ü'ş-Şevk Muhammed bin İyar:

Unvanı «Hisamüddevle»ydi. 421(1031) yılında Quma (54) vilayetini istila etti. Kendisiyle kardeşi arasında sürekli çatışma vardı ve öldüğü 437 (1046) yılına kadar bu çatışma sürdü.

Mühelhel :

Adı geçen Emîrin kardeşiydi. «Eb'ü'l-Macid» diye tanınmıştı. 442 (1051) yılında Selçuklu Tuğrul Bey'in yanına gitti ve Tuğrul Bey nezdinde tutuklu bulunan kardeşi Surxab (Surhab)'ın serbest bırakılması için büyük çaba harcadı. Bu isteği, kendisine saygı gösterilerek yerine getirildi.

Surxab (Surhab) bin Muhammed:

Hapisten kurtulduktan sonra Mahki Hükümetini yönetmekle görevlendirildi; artık vaktini bu yörelerde geçiriyordu. Fakat sonunda, kavminin bazı toplulukları arasında bir kargaşalık çıktı ve kendisini 439(1048) yılında yakalayarak İbrahim Yenal'a götürdüler, İbrahim Bey de hemen gözlerini oyarak kendisini göz nurundan yoksun bıraktı.

Sadi Bin Eb'ü'ş-Şevk:

Amcası Surxab tarafından yakalanarak, onun

(54) 53 No. lı nota bakınız.

kalesindeki hapishaneye atıldı; Surxab'ın oğlu Eb'ü'l-Asker tarafından babası Surxab olayından sonra salıverilinceye kadar orada kaldı. 444(1053) yılında, Tuğrul Bey tarafından, büyük bir askerî harekatın başında Arap Irak'ına gitmekle görevlendirildi; bu görevi kabul etti ve amcası Mühelhel'i yakaladı.

Surxab bin Bedir bin Mühelhel:

«Eb'ü'l-Fevaris» ve «Eb'ü'ş-Şevk'in oğlu» diye tanınmıştır. Bir süre Şehrezol ve Quma eyaletlerinde hükümdarlık etti, ve bir süre önce ailelerinin elinden çıkmış olan Cıqındkan (Cıkındkan) Kalesi'ni istila etti; bu, 495(1102) yılının aylarından birindeydi. Bu bey büyük bir servete ve geniş bir zenginliğe sahipti. Şevval 500(1107) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu.

Eb'ü'l-Mansur:

Babasının ölümünden sonra Hükümdar oldu. Bu ailenin egemenliği tam 130 yıl sürmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

«Lor-ı Büzürk»(55) Diye Ün Yapan Fadlavî Hükümdarları Konusundadır

Zübdet el-Tevarih adlı kitapta yazıldığına göre, «Lor» adının bu kavme verilmesinin hikayesi şöyle olmuştur:

Manrud vilayetinde «Kürt» adında bir köy vardır. Aynı bölgede bir geçit (Derbent geçidi)

(55) 14 No. lı nota bakınız.

vardır ki, Lor dilinde buna «Kol» denir; bu geçitte de «Lor» denilen bir yer vardır. İşte bu halk, aslında bu yerden göç ettikleri için onlara «Lor» denmiştir. Bu adla adlandırılmaları konusunda başka rivayet ve söylentiler de vardır; ama ben bunları anlatmaktan vazgeçiyorum. Çünkü bunlar, bildiğim kadarıyla, anlatılmaya değmeyen zayıf söylentilerdir.

Loristan bölgesi iki kısma ayrılır: Büyük Lor ve Küçük Lor. Bunun nedeni, aynı çağda yaşamış olan iki kardeşin 300(913) yılı dolaylarında ülkelerini yönetmeleriydi. Büyük Lor'un hükümdarının adı Bedir, Küçük Lor'un hükümdarının adı ise Ebu Mansur'du. Bedir'in ülkedeki iktidar dönemi uzun sürdü. Ondan sonra yerine torunu Nasîreddin Muhammed bin Hilal bin Bedir geçti; vezirliğine de Muhammed Hurşid'i getirdi.

500(1107) yılında 400 kadar Kürt ailesi, Şam ülkesindeki Sımaq (Sımak) dağından Loristan'a göç ettiler. Bunlar, ilk yurtlarında kendileriyle liderleri arasında bir anlaşmazlık çıkması üzerine yurtlarından ayrılmayı kalmaya tercih etmişlerdi. Gittikleri Loristan'da, adı geçen Muhamed Hurşid'in torunlarının yönetimindeki aşiret ve kabilelerin himayesi altına girdiler. Günün birinde, Muhammed Hurşid'in, devletin veziri olan bir torunu, bu Kürt'leri yanına çağırarak kendilerine genel bir ziyafet verdi; çünkü hepsi onun uyrukları ve maiyetleriydi. Sofrada, bu çağrılanların lideri olan Eb'ü'n-Nasr Fadlavî'nin önüne raslantı olarak bir sığır başı koydular. O da bunu geleceği için hayırlı bir fal saydı; kendisiyle birlikte orada bulunan adamlarına ve uyruklarına şöyle dedi: «Biz bu adamların başı olacağız ve onları egemenliğimiz altına alacağız.»

Bu Eb'ü'l-Hasan(56) Fadlavî'nin Ali adında bir oğlu vardı. Ali bir gün köpeğini de yanına alarak ava çıktı. Yolda kendisiyle karşılaşan bazı adamlar ona sataştılar; bu da şiddetli bir kavgaya yolaçtı; kavgada Ali fena halde dövüldü ve bayıldı; adamlar, onun öldüğünü, can verdiğini sandılar; kendisini yerlerde sürükleyerek orada bulunan bir mağaraya attılar. Fakat Ali'nin sadık köpeği bu saldırganları izledi. Gece bastırınca bir yerde uyudular; bu uyanık köpek de hemen bu saldırgan adamların uyumakta olan reislerinin yanına kadar sokulmayı başardı ve adamı yumurtalarından yakalayarak, ölünceye kadar yumurtalarını ısırdı. Sonra köpek, sahibinin evine dönünce, adamları ve yakınları, köpeğin ağzındaki kanlardan, Ali'nin başına bir hal geldiğini anladılar ve köpeği izlemeye başladılar; köpek onları, Ali'nin bulunduğu mağaraya götürdü; baktılar ki Ali yaşıyor. Ali'yi alıp eve götürdüler ve tedavi ettiler; sonunda iyileşti ve sağlığına kavuştu.

Bir süre sonra Ali ölünce oğlu Muhammed, o sırada Fars Eyaleti'nde hüküm sürmekte olan Salgur Hanedanının hizmetine girdi. Salgurlular o zaman, sultanlık ünvanını henüz almamışlardı. Muhammed, Salgurluların yanında büyük ilerlemeler gösterdi; kendisinin üstün cesaret ve nadir rastlanılabilecek yiğitliğinin belirtileri görüldü. Muhammed ölünce, kendisine, atılgan ve cesur, güçlü ve yiğit bir genç olan oğlu Ebu Tahir halef oldu.

Ebu Tahir, o sırada Şebankare hükümdarları ile şiddetli mücadele halinde olan Atabey Sungur'un hizmetine girdi. Sungur bu fırsattan ya-

(56) Bu ad, biraz yukarıda «Eb'ü'n-Nasr» olarak geçti (M.E.B.)

rarlanarak Ebu Tahir'i daha önce gönderilmiş ordunun yardımına koşması için büyük bir ordunun başında düşmanla savaşmaya gönderdi. Ebu Tahir gidip düşmanla savaştı ve onları yenilgiye uğratarak, muzaffer ve mutluluk içinde Fars'a döndü. Bu da, Atabey Sungur'un kendisine hayran kalmasına ve ondan hoşnut olmasına yolaçtı. Sungur bu sevincini ve takdirini şöyle ifade etti: «Dile benden ne dilersen.» Ebu Tahir kendisinden, özel atlarından birini istedi; Sungur bu isteğini hemen yerine getirdi ve «bir şey daha iste» dedi. Ebu Tahir kendisine «Dağ Atabeyi» unvanını vermesini istedi; Sungur derhal bu isteğini de yerine getirdi. Sonra Atabey, kendisinden bir şey daha dilemesini istedi; bu sefer de Ebu Tahir şöyle dedi: «Loristan'ın üzerine yürümem ve Atabey adına onu kurtarmam için bana izin verilmesini isterim.» Atabey bu isteğini de yerine getirerek, Loristan'ı istila etmesi için kendisine büyük bir ordu verdi.

Ebu Tahir bin Muhammed bin Ali bin Eb'-ü'l-Hasan Fadlavî:

Bu Ebu Tahir, kendisiyle muhalifleri ve düşmanları arasında cereyan eden çarpışmalar sonucunda, gerek Atabey Sungur'un kendisine sağladığı destek, gerekse kendisinin bazen deha ve siyaset kullanması, bazen de lütuf ve sertlik göstermesi sayesinde Loristan'ı istila edip duruma hakim olunca ve gönlü bağımsızlığa eğilim gösterince, kendisine «Atabey» demeleri için halka emir verdi. Böylece uyduluğu üzerinden kaldırıp attı. Kendisinden sonra çocukları da aynı yolu seçtiler. Bu nedenle, bu ailenin emîr ve hükümdarlarının «atabey» unvanıyla nitelendirilmeleri, gerçekten atabeylerden olduklarından değil, suni

olmuştur. Çünkü «atabey» unvanı, sınır kesimlerinde hüküm süren beylere verilen unvandır. Selçuklu sultanları, çocuklarını eğitmeleri ve askeri bir nitelikle yetiştirmeleri için bu beylere teslim ederlerdi; bu çocuklar da o beyleri, saygı ifadesi olmak üzere «Ata Bey» diye çağırırlardı.

Sözün kısası, Atabey Sungur'un eliyle dikilmiş bir fidan olan Ebu Tahir, Loristan'da duruma tam egemen olduktan sonra, 550(1156) yılında velinimetine karşı çıkarak bağımsızlık bayrağını yükseltti ve bir süre bu durumda kaldı. Nihayet 555(1161) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu ve varlık safhasında beş çocuk bıraktı: Hezar-Esf([57]), Behmen, İmadeddin Pehlivan, Nasrüddevle İlvagoş, Kızıl Atabey.

Hezar-Esf:

Babasının ölümünden sonra ve onun vasiyetiyle, kardeşlerinin ve ülkesinin ileri gelenlerinin de ittifakıyla hükümdar oldu; Loristan bölgesinin bağımsız hakimi durumuna geldi. Loristan onun döneminde alabildiğine kalkındı; o kadar ki, Huld ve Naim cennetlerinin imrendikleri Firdevs cennetlerinden biri haline geldi([58]). Sımaq (Sımak) dağının sakinlerinden birçok Kürt kavimleri yerleşmek için oraya koşuştular. Bunların bir kısmı Akîl bin Ebu Talib'in soyundan olan Akîlî topluluğu, Haşim bin Abdülmenaf'ın soyundan olan Haşimî kabilesi ile Isterkî, Memakoy, Bextîyarî (Bahtiyarî), Cıwankî, (Cıvankî), Bédanîyan (Bidaniyan), Zamedyan, Alanî, Lotond, Betond, Bewazkî (Bevazki), Şenund, Rakî, Xakî

(57) Hezar - Esp. (M.A.A.) «Bin-atlı» demektir (M.E.B.)
(58) «Huld», «Naim» ve «Firdes» Cennetin birer yerleridir. En güzelleri Firdevs'tir. (M.E.B.)

(Hakî), Harunî, Eşkî, Koyî, Lîrawî (Liravi), Mûyî, Behsefwî (Behsefvî), Kemankeşî, Memastî, Omekî, Tewabî (Tevabi), Kedawî (Kedavi), Medihe, Ekurd, Kurlad gibi diğer topluluklar ve soyu bilinmeyen başka aşiret ve kabilelerdi.

Hezar-Esf ve kardeşlerinin, bu toplulukların gelip kendilerine katılmalarıyla şanları arttı; çünkü bunlarla daha da güçlendiler. Sonra Şolistan[59] eyaletine saldırıp orayı da ülkelerine kattılar. Böylece Hezar-Eşf'in kadri halkın gözünde büyüdü ve ünü ufuklara yayıldı.

Hezar-Esf, ülkenin işlerini bizzat denetler; nerede boş bir arazi görürse, oraya insanları yerleştirerek dirlik getirirdi. Yeni ürün çeşitleri ekmek, şehirlerin çevresinde ve uzak yerlerde yeni köyler kurmak gibi birçok imar projeleri uyguladı. Bunlardan başka, güvenliğin sağlanması, barış bayrağının dalgalanması ve yurttaşlar arasında, ayrım gözetilmeksizin adaletin dağıtılması için sürekli çaba harcardı. Bundan ötürü Bağdad'daki Halife kendisine, egemenliği altında bulunan vilayetlerin beratını gönderdi; onu değerli hil'atlerle ve kıymetli hediyelerle taltif etti. Hezar-Esf, 655(1258) yılında ölünceye kadar bu durumunu sürdürdü.

Atabey Tekle bin Hezar-Esf:

Bu Bey, anne tarafından, egemen Salgurlu ailesine mensuptu. Babasının ölümünden sonra hükümdar oldu. Salgurlulardan olan Fars Hükümdarı, kendisine karşı babası gibi kötü bir siyaset izlemiş ve onur kırıcı davranışlarda bulun-

(59) «Mesalik el-Ebsar» adlı kitaba göre, «Şol» bir Kürt boyudur; sayı ve önem bakımından Lor ve Şebankare Kürtleri'nden sonra gelir. (M.A.A.)

muş olan Hezar-Esf'in ölümü fırsatından yararlanarak, Tekle'ye karşı üç defa güçlü askerî saldırılar düzenledi ve Tekle'ye boyun eğdirmeye çalıştı. Fakat her üç defasında da zafer kazanan, Tekle oldu.

655(1258) yılında Hulagu Han Bağdad üzerine yürüdüğü zaman, Tekle yanına giderek itaatini bildirdi. Hulagu kendisini Keytemu Kanubin'in birliğine kattı. Bağdad Olayından ve Bağdad'ın istilasından sonra, Müslümanların uğradıkları yenilgiden ve Halifenin öldürülmesinden Tekle'nin büyük üzüntü duyduğu haberi Hulagu'ya ulaştı. Bunun üzerine Hulagu kızdı, şiddetle öfkelendi ve onu yakalamak istedi. Fakat Tekle durumu açıkça anladı ve izin istemeden hemen Loristan'a döndü. Hulagu Keytmu Kanubin ile diğer komutanların komutası altında Loristan'a güçlü bir askerî birlik gönderdi ve kendisini izletti, kovalattı.

O sırada, Tekle'nin kardeşi Alp Ergun da, Hulagu'nun karargahına gitmek üzere tesadüfen yola çıkmıştı. Moğol askerleri kendisini yakalayarak bağladılar ve Loristan'a yürümeye devam ettiler. Tekle, önlerinde yenilgiye uğradı; sebat ve direnme olanağını bulamadı. Bunun üzerine Manxest (Manhast) Kalesi'ne sığındı ve orada savunmaya geçti. Komutanlar, teslim olması için bazen vaatlerle, bazen de tehditle büyük çabalar harcadılar; fakat bütün bunlar boşa gitti. Sonunda Hulagu, güvenlik ve tatmin işareti olarak kendisine yüzüğünü gönderdi. Bunun üzerine güvenlik duyan Tekle kaleden çıktı ve ordu komutanlarına teslim oldu; onlar da kendisini Tebriz'de bulunan Hulagu'ya gönderdiler. Hakkında soruşturma yapıldıktan ve kendisine isnat edilenin sabit olduğu anlaşıldıktan sonra, öldürümesi için emir verildi ve

öldürüldü. Adamları cesedini gizlice Loristan'a götürmeyi başardılar ve Zerde köyüne gömdüler.

Atabey Şemseddin Alp Ergun:

Kardeşinin yukarıda belirtildiği gibi şehit edilmesinden sonra, Hulâgu'nun bir emirnamesiyle hükümdar oldu. Ülkeyi yönetmesi 15 yıl kadar sürdü. Bu süre içinde geniş ölçüde kalkınan ülkeye adalet, güvenlik ve imar egemen oldu. Alp Ergun, varlık safhasında Yusuf Şah ve İmadin Pehlivan adında iki çocuk bırakarak öldü.

Atabey Yusuf Şah bin Alp Ergun:

Babasının ölümünden sonra, Hülagu'nun oğlu Abaka Han'ın bir emirnamesiyle iktidara geçti. Fakat kendisi, adamlarından 200 süvariyle birlikte sürekli olarak imparatorun huzurunda bulunuyor, devlet adamlarından ve güvenlik muhafızlarından güvendiği kimseleri de, Loristan'ı yönetmekte kendisine vekil bırakıyordu. Abaka Han'la birlikte girdiği bazı savaş ve çarpışmalarda Yusuf Şah'ın sadakati ve bağlılığı görüldü; bundan ötürü de Abaka Han'ın dikkatini çekti ve takdirini kazandı. Abaka Han kendisine iyilik olsun diye Huzistan, Kuhgilveyh eyaletleri ile Firuzan ve Cerbadqan (Cerbadkan) şehirlerini verdi.

Abaka Han'ın 681(1283) yılında ölümünden sonra Atabey, Ahmed Han'ın hizmetinde kaldı. Kendisiyle Moğollar arasındaki karşılıklı dostluk ve güven, Ahmed Han'ın şehit olmasından ve yeğeni Ergun'un imparatorluk yönetimini eline almasından sonra da devam etti. Ergun kendisine ilgi ve yakınlık gösterdi, hayranlık duydu. Sonra kendisini, Kırallık Divanı Veziri Hoca Şemseddin

Muhammed'i Sultan'ın karargahına getirmesi için İsfahan'a gitmekle görevlendirdi. Yola çıkan Yusuf Şah, karargaha gelmekte olan adı geçen Vezirle yolda karşılaştı. İkisi birlikte karargaha döndüler ve Sultan'ın huzuruna girdiler. Orada Ergun Şah, Vezir hakkında idam hükmünü uyguladı. Vezirin şerefli ruhu, inandığı ilke uğrunda şehit olarak yükselip yaradıcısına kavuştu. Fazilet sahiplerinden biri, onun hakkında yazdığı ağıtta şöyle demiştir:

«Güneş'in kaybolmasından, kan damlamaya başladı şafak

«Ay yüzünü dövüyor, ve saçını yoluyor Zühre([60])

«Karaya çevirdi giysisini gece, bu matem içinde

«Ve soğuk soğuk soluyor sabah, göğüslüğünü yırtarak.»

Yusuf Şah ömrünün sonuna doğru Ergun Han'ın izniyle Loristan'a döndü ve ilk iş olarak Giloye([61]) dağına çekildi; fakat yolda kötü bir rüya gördü ve bunu uğursuz sayarak Loristan'a döndü. 684(1286) yılı dolaylarında, Efrasiyab ve Ahmed adlı iki değerli çocuk bırakarak Allah'ın rahmetine kavuştu.

Atabey Efrasiyab bin Yusuf Şah:

Ergun Han'ın bir emirnamesiyle, beylik tahtına çıktı ve kardeşi Ahmed'i Ergun Han'ın hizmetinde bırakarak Loristan'a gitti. Nefret uyandırıcı bir zulüm ve baskı yoluna girdi; sudan bahaneler uydurarak bütün eski vali ve vekilleri

(60) Venüs gezegeni (M.E.B.)
(61) Gilo, yada Cilo. (M.A.A.)

azletti; sonra büyük bir katılıkla onlardan birer birer intikam almaya başladı. Bu durum, bu felaketzedelerin akrabalarından bir kısmının, İsfahan Hükümeti'ne sığınmalarına yolaçtı. Bunun üzerine Efrasiyab, amcasının oğlu Valid Kızıl'ı, kaçan mültecileri izlemesi ve avlaması için Isfahan'a gönderdi.

O sırada Ergun Han'ın ölüm haberi yayıldı. Kızıl da hemen Salgur Şah'la ittifak kurarak Moğollar'a karşı isyan bayrağını açtı; ilk iş olarak Isfahan'ın Baydu adındaki muhafızını öldürdü ve hutbeyi, ondan sonra kendini bağımsız bir padişah olarak ilan eden Efrasiyab'ın adına okutmaya başladı.

Efrasiyab gittikçe güçlenerek, adamlarından birini, Irak Hükümeti'ni yönetmek için seçti. Ayrıca Moğol Hükümeti'nin merkezini ele geçirmeye de niyet ederek, Celaleddin bin Tekle'yi öncülük yapacak bir ordunun başında Kerehrud Kalesi'ne gönderdi. Bu Lor ordusu ile, o yörelerde kışlamış olan Moğollar arasında şiddetli bir savaş oldu. Önceleri Moğollar yenildi; Lorlar buna aldanarak, yenilgiye uğrayanların evlerine ve çadırlarına girdiler; zevk ve sefaya daldılar; talan ve yağmada ileri gittiler. Tam o sırada Moğollar birdenbire geri döndüler ve bileziğin bileği sarması gibi düşmanlarını sardılar. Hatta denildiğine göre bir Moğol kadını on Lor erkeğini öldürdü.

Efrasiyab'ın isyan haberi, Keyhatu Han'ın(62) kulağına, karargahında ve imparatorluk makamındayken ulaşınca, Efrasiyab'ı Moğol egemenliğinin altına almak için Emîr Tulday Yedacı komutasında, Moğol ordusundan bir birlik gönderdi;

(62) Moğol İmparatoru. (M.E.B.)

10.000 süvariyi bulan «Küçük Lor» ordusu(63) da bu birlikle beraberdi. İki taraf arasında yapılan şiddetli bir savaş sonucunda Emîr Tulday Efrasiyab'ı yakalayarak Keyhatu Han'a götürdü. Fakat Keyhatu Han, Eruk Hatun ve Kermanlı Padişah Hatun'un aracılığıyla Efrasiyab'ı affederek, Loristan yönetimini kendisine geri verdi. Bunun üzerine Efrasiyab kardeşi Ahmed'i Sultan'ın huzuruna gönderdi, kendisi de Loristan'a döndü; ilk iş olarak da amcasının oğlunu birkaç komutan ve ileri gelenle birlikte öldürdü.

Gazan Han Moğolların başına geçip otoritesini ülkeye yayınca, Efrasiyab da hemen itaatini sundu ve Sultan'ın huzuruna gitmekle müşerref oldu. Sultan kendisiyle ilgilendi ve onu Loristan yönetimindeki makamında bıraktı. Gazan Han'ın Bağdad'a hareket ettiği 695(1296) yılında, Atabey Efrasiyab, Hemedan sınırları yakınında bir kere daha «yüce eşiğe»(64) girmekle müşerref oldu ve orada ilkin takdir gördü. Fakat ülkesine döndüğü sırada, Fars'tan dönüp Sultan'ın huzuruna gitmekte olan Emîr Hur Kudak (Sur Kudak) yolda kendisiyle karşılaştı ve kendisini yakalayarak zorla, güç kullanarak huzura götürdü; Gazan Han'a, Efrasiyab'ın yaptığı zulüm işlerini, kötü davranışların detaylarını büyük bir abartmayla anlattı; nihayet Gazan Han'ın, Efrasiyab'ın öldürülmesi için emir vermesini sağladı.

Atabey Nusrettüddin Ahmed bin Yusuf Şah bin Alp Ergun:

Kardeşinin öldürülmesinden sonra, Gazan

(63) Sözkonusu olan Büyük Lor değil, Küçük Lor ülkesinin ordusu. (M.E.B.)

(64) «Yüce eşik» padişahlık makamından kinayedir. (M.E.B.)

Han'ın bir emirnamesiyle beylik makamına geçti ve Loristan'a giderek, büyük bir adalet ve insafla yönetime başladı. O ülkenin halkı üzerinde bulunan zulüm ve haksızlığı kaldırdı; müsamahakar İslam şeriatının hükümlerini uygulamaya büyük bir şevkle ve bütün gücüyle çalıştı. Böylece, babalarının ve atalarının ülkesinde yaklaşık olarak 36 yıl süren hükümdarlığı boyunca, adalet ve insaf kurallarını yerleştirdi. 733(1333) yılında ölünce, yerine sadık oğlu Yusuf Şah Loristan hükümdarlığına geçti.

Atabey Rükneddin Yusuf Şah bin Ahmed:

Loristan'ı adalet ve insafla altı yıl süreyle yönetti. Ülke halkından ve ileri gelenlerinden bütün vatandaşları ve herkesi memnun etti. 6 Cemaziyelevvel 740(1340) tarihinde Allah'ın rahmetine kavuştu; adamları ve yardımcıları kendisini «Rükünabad» adlı medreseye gömdüler.

Muzaffereddin Efrasiyab Ahmed bin Yusuf Şah:

Babasının ölümünden sonra Loristan'da tahta çıktı. Bu Emîr zamanında, ünlü cihangir Timurlenk'in şöhreti yayıldı. Timur, ülkeleri altüst ediyor; tahtlarını yıktıktan sonra istila ediyordu. İran ülkesinin bölgelerinden olan Loristan bölgesi de bu ülkeler arasındaydı. Fakat Timurlenk bu Emîr'in ülkesini, 23 Cemaziyelahır 795(1393) tarihine tesadüf eden cumartesi günü kendisine geri verdi. Bundan kısa bir süre sonra da Muzaffereddin öldü.

Atabey Peşnek bin Yusuf Şah:

Amcasının(65) ölümünden sonra hükümdar oldu. Uzun bir süre geçirdikten sonra, varlık safhasında sadık bir çocuk bırakarak öldü.

Atabey Ahmed:

Emîrlik makamında babasının yerine geçti. Fakat onun zamanında ülkenin durumu kötüleşti. Her taraf harabeye döndü. Onun yerine de oğlu Ebu Said geçti.

Atabey Ebu Said:

Babasından sonra hükümdar oldu. Bir süre ülkeyi yönetti. 827(1424) yılında öldü.

Atabey Şah Hüseyin bin Ebu Said bin Ahmed bin Peşnek Yusuf Şah:

Ülkeyi kısa bir süre yönetti; çünkü 827(1424) yılında, Gıyaseddin bin Kavus bin Hoşnek bin Peşnek tarafından öldürüldü. Bunun sonucu olarak Mirza İbrahim bin Mirza Şahruh(66), Gıyaseddin'in üzerine büyük bir ordu gönderdi ve kendisini o ülkeden çıkarttı.

O günden beri, o ülkede, bu köklü Kürt ailesinden kimse çıkmadı. Şairin dediği gibi:

«Bu kocakarı dünyaya, gönül bağlama sakın
«Çünkü nikâhtan maksadı, sadece güvey olan bir gelindir o.»

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Küçük Lor Vilayeti Konusundadır

Lor topluluğunun yerini ve «Lor» adıyla ad-

(65) Rükneddin'in oğlu olduğu için, Muzaffereddin amcası oluyor. (M.E.B.)

(66) Timur'un torunu. (M.E.B.)

landırılmalarının nedenini daha önce anlatmıştık. Demiştik ki: Bu insanlar Kol-Manrud Vadisi'nde bulunuyorlardı. Sayıları artıp o vadide çoğalınca, her bir topluluğu bir yana göçetmeye ve orada yerleşmeye başladı. Bu toplulukların her birine, yerleştiği yerin adı verildi; Cengrewî (Cengrevi) ve Otrî kabileleri gibi. Bu insanlardan o vadide oturmayan kabileler, asıl Lor sayılmazlar. Bu topluluğun[67] birçok kolu ve dalı vardır: Keriskî, Lenikî,[68] Rozbahanî, Sakî, Şadılî, Dawudayanî (Davuderani) ve Mehmedkemarî gibi.

Küçük Lor'un beyleri ve bu insanların seçkinleri olan Cengrewî ise Şelburî[69] kolundandır. Bu aşiretin başka kolları ve dalları da vardır: Karane, Zırhnekırî[70], Fadlî, Stond, Alanî, Kahkahî, Rexwarkî (Rehvarki)[71], Derî, Bırarınd, Mankredar, Inarkî, Ebü'l-Abbasî, Ali Mamasî[72], Keycayî, Selekî, Xwedkî (Huvedki), Nederî vb. kollar ve dallar gibi.

Samî, Esban, Şehî, Erkî aşiretleri de gerçi Lor diliyle konuşurlar; ama bunlar asıl Lor değil, hatta Lorlar'a özgü köylerden de değildir; ancak Lorlar'a bağlı köylülerdir.

Yukardaki Lor aşiretleri, 550(1156) yılına kadar doğrudan doğruya Hilafet makamının egemenliği altındaydı; kendilerinin bağımsız bir beyi, yada başkanı yoktu. Irak sultanları sarayının egemenliği altında bulundukları sırada ise, bu ülkeye ve Huzistan'ın bir kısmına, Afşar Türklerinden olan ve Selçukluların emrinde bulunan Hüsamed-

(67) Otri'yi kastettiği anlaşılıyor. (M.E.B.)
(68) Bir nüshada «Linkii»dir. (M.A.A.)
(69) Bir başka nüshada «Salguri»dir. (M.A.A.)
(70) Bir başka nüshada «Zırcnekırî»dir. (M.A.A.)
(71) Bir başka nüshada «Dexwarki»dir. (M.A.A.)
(72) Bir başka nüshada «Alimamayi»dir. (M.A.A.)

din Şuhlu, Selçuklular tarafından atanmıştı. O zaman, Cengrewî aşiretinden olan Hurşid'in iki oğlu Muhammed ve Keramî, Hüsameddin Şuhlu'nun hizmetine katıldılar; rütbelerde ilerlediler; şanları yüceldi ve gelecek için müjdeci olan, son derece akıllı ve yarayışlı çocuklar bıraktılar. Bu çocuklardan biri de, yakında sözünü edeceğimiz Şücaaddin Hurşid'di.

Tam bu sırada, yukarıda durumunun bir kısmını anlattığımız Surxab (Surhab) bin İyar da Hüsameddin Şuhlu'nun hizmetindeydi. Bir gün avlanırlarken, Surxab bin İyar ile Şücaaddin Hurşid arasında bir tavşan yüzünden anlaşmazlık çıktı. Her biri ötekine karşı kılıcını çekti. Fakat Hüsameddin Şuhlu o sırada kendilerini ayırmayı başardı. Ne var ki, ikisi de birbirine karşı kin beslemeye başladı. Bir süre sonra Hüsameddin, Küçük Lor'un bazı kesimlerinin muhafızlık görevini Şücaaddin Hurşid'e verdi; bazı kesimlerinin muhafızlığına da Surxab'ı getirdi. O sırada bu vilayetin halkı üzerinde Irak valilerinin ve hükümdarlarının zulmü artmış olduğundan, halk Şücaaddin Hurşid'e sığınarak, üzerlerindeki baskı ve zulmü kaldırmasını istedi; emrinden hiç çıkmayacaklarını ve bütün isteklerini yerine getireceklerini yeminlerle, güven verici sözlerle pekiştirdiler. Rastlantı olarak bu sırada Hüsameddin Şuhlu da öldü. Böylece Şücaaddin Hurşid bu yörelerde bağımsız bir hükümdar oldu; şanı yüceldi ve emirleri ülkenin her tarafında yerine getirilmeye başlandı. Giderek Surxab bin İyar'ı da ülkenin yönetiminden uzaklaştırdı. Surxab, Şücaaddin tarafından Manrud yöneticiliğine getirilmeyi istemeye istemeye kabul etti. Böylece Küçük Lor'un bütün toprakları Şücaaddin Hurşid'in egemenliği altına girmiş oldu.

Şücaaddin bin Hurşid bin Ebu Bekir bin Muhammed bin Hurşid: (73)

Allah bu Bey'e Küçük Lor vilayetinin hepsini takdir edince ve kendisi rakipsiz olarak buranın bağımsız hükümdarı olunca, iki oğlu Bedir ve Haydar'ı, «Sımha» adlı vilayette bulunan Cengewî (Cengrevi) kavmiyle savaşmaya gönderdi. Bu iki Bey o vilayete varınca, Dersiyah kalesini kuşattılar. Uzun süren bu kuşatma sırasında oğlu Haydar öldürüldü. Şücaaddin buna son derece üzüldü ve oğlunun intikamını almak için, bu aşiretten eline geçen herkesi öldüreceğini vadetti. Bu yüzden adı geçen aşiret, korkudan feryat ederek ülkeleri Manrud'dan ayrıldılar.

Uzun bir süre sonra Şücaaddin Hurşid ve kardeşi Nureddin Muhammed, Halifenin Divanına çağrıldılar ve Mankre kalesini Halifenin adamlarına teslim etmeleri teklif edildi. Onlarsa bu teklifi reddettiler; bunun üzerine ikisi de hapse atıldı. Nureddin Muhammed hapishanede öldü ve kardeşi Şücaaddin'e, kayayı(74) teslim etmek konusunda hiç bir şekilde taviz vermemesini vasiyet etti. O da bir süre kardeşinin vasiyetine uyarak hapishaneyi teslime tercih etti. Fakat sonunda, kaleyi teslim etmekten başka kurtuluş yolu olmadığını anlayınca, onun yerine başka bir kalenin kendisine verilmesi şartıyla kaleyi teslim etti; Halifelik Divanı da kendisine Huzistan vilayetine bağlı Tırazk vilayetini verdi.

Böylece Loristan'a dönmeyi başaran Şücaaddin, 30 yıl daha hükümdarlık yaptı. Ömrü o kadar uzadı ki, iyi ve kötüyü ayırdedemeyecek öl-

(73) Bundan önce adı «Şücaaddın Horşid» diye geçti ve 1. Hurşid'in torunu olarak gösterildi. (M.E.B.)

(74) Kaleyi kastediyor. (M.A.A.)

çüde bunadı. Bu yüzden oğlu Bedir ve yeğeni Seyfeddin Rüstem bin Nureddin Muhammed'in sürekli olarak kendisiyle birlikte olmaları gerekiyordu. Bu sırada, Türk topluluklarından olan Beyat Kıralı, Loristan ülkesine saldırdı; memleketi yağma etmeye, halkı soymaya başladı. Bedir ve Seyfeddin Rüstem saldırıyı püskürtmek zorunda kaldılar; Loristan ordusunu saldırganın üzerine saldırttılar ve onu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Bunun sonucunda Beyat vilayetinin hepsi Lorların eline geçti. Emîr Şücaaddin Hurşid, hemen oğlu Bedir ile yeğeni Seyfeddin Rüstem'i birlikte veliaht tayinetti ve beyliğin bütün işlerini onlara bıraktı. Fakat Seyfeddin Rüstem amcasına ihanet etti ve kendisini aldatarak, oğlu Bedir'in onu ortadan kaldırmak için babasının karısıyla birlik olduğunu söyledi; bu korkuyu kalbine saldı. Şücaaddin bunamanın etkisi altında kaldığı için yeğeninin sözüne inandı ve oğlu Bedir'in öldürülmesini emretti. Fakat Seyfeddin ihtiyatlı davranarak amcasından, buna razı olduğunun alameti olarak yüzüğünü aldı ve Bedir'i öldürdü. Bedir dört erkek çocuğu bıraktı. Bunlar Hüsameddin Halil, Bedreddin Mes'ud, Şerefeddin Tehemtın ve Emîr Ali'ydi.

Bedir'in öldürülmesinin üzerinden uzun bir süre geçmeden, bir gün Şücaaddin sordu: «Bedir nerede? Onu hiç göremiyorum.» Ailesinden birkaç kişi kendisine durumu anlattılar. Buna çok üzüldü; üzüntüler, kederler kendisini sardılar; sağlığı bozuldu ve sırayla hastalıklara yakalandı; nihayet 621 (1225) yılında öldü. Denildiğine göre yaşı yüzü geçmişti. Adalet, insaf ve sevgisiyle, onların işleri için sürekli çaba harcamakla tanınmış olduğu için, türbesi Lorlar'ın ziyaretgahı oldu.

Seyfeddin Rüstem bin Nureddin Muhammed bin Ebu Bekir bin Muhammed bin Hurşid:

Amcası Şücaaddin Hurşid'in ölümünden sonra beylik makamına geçip Küçük Loristan ülkesinin hepsinin bağımsız Hükümdarı olunca, Bedir'in büyük oğlu Hüsameddin Halil derhal göçedip Halifelik merkezine gitti ve oraya yerleşerek fırsat kollamaya başladı. Fakat Seyfeddin, ülkenin her tarafında yurttaşlar arasında adalet terazisini kurdu; adalet dağıtıldı, insaf yayıldı. O kadar ki, Wascan (Vaşcan), köyünde bir kadın, tandırını odun yerine arpayla ısıtırdı. Bu haber Emîr Seyfeddin Rüstem'in kulağına ulaşınca dehşete düştü ve kadını istedi; ona, bu garip davranışa kendisini iten nedeni sordu. Kadın hemen şu cevabı verdi: «Bunu yapmanın tek nedeni, 'Emîr zamanında bolluk ve dirlik o dereceye varmıştı ki, onun ülkesinde kadınlar ekmek tandırlarını odun yerine arpayla ısıtırlardı denilmesini sağlamaktır.» Kadının bu cevabı Emîr Sefyeddin'in hoşuna gitti ve iyilikle, lütufla gönlünü sevindirdi.

Yine denildiğine göre, onun zamanında, Lorların en yiğitlerinden kurulu 60 kişilik bir çete ortaya çıkmış; yol kesmeye ve yolcuları soymaya başlamıştı. Bu durum, Irak'taki sultan ve hükümdarların uykusunu kaçırmış; hepsi bu çetenin yarattığı çıbanı kökünden kazımaktan aciz kalmıştı. Bunun üzerine Emîr seyfeddin Rüstem derhal gayretle kolları sıvayarak çeteyle şiddetli bir savaşa girişti; nihayet hepsini yenilgiye uğratıp esir aldı; ve, her bir kişi için nadir bulunan cinsten olan tek renkli 60 katır fidye teklif etmelerine rağmen onları idam etti. Bu alış-verişi reddetmesinin nedeni konusunda da şöyle dedi: «Tarih sayfalarına, Seyfeddin'in hırsız ve yol kesici satıcısı

olduğunun kaydedilmesini istemiyorum.»

Ne var ki Lorlar, böylesine müsamahasız bir adalet ve azimli bir yönetime tahammül edemediklerinden, Seyfeddin Rüstem'i öldürmek için kardeşi Şerefeddin Ebu Bekir'le gizlice ittifak kurdular. Seyfeddin haberi hamamdayken aldı ve başı açık, saçları sarkmış olarak derhal hamamdan fırlayarak gitti. Yanında da, kendisiyle birlikte hızlı yürüyen bir adam vardı Komplocu adamlar da peşine düştüler. Koh Kullah dağının zirvesine ulaşınca, yanındaki adam aniden kendisine saldırdı ve onu ayağından yaralayarak oradaki bir kayanın üzerinde oturmak zorunda bıraktı. O sırada kardeşi Şerefeddin Ebu Bekir kendisine bir ok attı ve Emîr Ali bin Bedr'e şöyle dedi: «Onu al, baban Bedir'in kanının kısası için başını kes.»

Şerefeddin Ebu Bekir bin Nureddin Muhammed:

Şerefeddin, kardeşini Koh Kulah dağında öldürdükten sonra kavminin yanına dönünce, Bedir'in karısı ve Hüsameddin Halil'in anası kendisiyle karşılaştı ve ona -kadının öldürülmüş kocasının kısası için kardeşini öldürdüğü halde-, bir şişe zehirli şarap verdi. Bunun üzerine Şerefeddin ağır bir hastalığa yakalandı; biraz iyileşince ava çıktı. Kardeşi İzzeddin Kırşasef hemen bu fırsattan yararlanarak Emîr Ali bin Bedir'i öldürdü ve şöyle dedi: «Benim kardeşim kardeşini öldürdüyse, bu onun hakkıdır; senin iki kardeş arasına girmen ise fuzuliydi.»

Bu haber Bağdad'a ulaşınca Hüsameddin Halil hemen Loristan'a gitti. Şerefeddin Ebu Bekir, yakın adamlarıyla birlikte, Hüsameddin Halil'i, hastalığı dolayısıyla kendisine yapacağı ziyaret

sırasında ortadan kaldırmak için komplo hazırladı. Ziyaret arasında Şerefeddin'in, Hüsameddin'in yanında elbisesine bürünmesi; hazırlanmış olan planın uygulanması için işaret sayılacaktı. Fakat adamları, Hüsameddin Halil'in ziyaret için hazır bulunduğu sırada bu emri uygulamakta gevşek davrandılar. Hüsameddin Halil'in gitmesinden sonra kendilerine bunun nedeni sorulunca da şöyle cevap verdiler; «Ey Emîr, sen şimdi ölüm döşeğindesin; memleketin işleri ise Hüsameddin Halil'in hayatta kalmasına bağlıdır.» Fakat bu söz Emîri eskisinden daha kızdırdı ve ne şekilde olursa olsun, Hüsameddin Halil'i öldürtmeyi kesin karar verdi. Bunun üzerine Hüsameddin, hayatını korumak endişesiyle tekrar Halifelik merkezine gitti. Şerefeddin ise, adı geçen hastalığından kurtulamayarak öldü; gurur diyarından sevinç alemine gitti. Kendisinden sonra kardeşi İzzeddin Kırşasef beylik görevine geçti.

İzzeddin Kırşasef bin Nureddin Muhammed:

Kardeşinin öldüğü gün beyliğin yönetimine geçti ve işlerin dizginini eline aldı; sonra kardeşinin dul karısı ve Süleyman Şah Ebuh'un(75) kızkardeşi Melike Hatun'la evlendi.

Haber, Bağdat'ta bulunan Hüsameddin Halil'e ulaşınca, Loristan'ı kendi yönetimi için kurtarmak amacıyla derhal Husiztan'a gitti; orada fiilen büyük bir ordu toplamayı başardı ve İzzeddin Kırşasef'le savaşmak üzere Loristan'a yöneldi. İzzeddin ise savaşa ve döğüşe eğilimli değildi; yönetimin dizginlerini çatışmasız ve mücadelesiz ola-

(75) Lakabının doğru şeklinin «İwan» olduğu anlaşılmıştır; yani Süleyman Paşa «İwanî'dir; «İwaî» yada «Ebuh» değildir. (M.A.A.)

rak hasmına vermeyi düşünüyordu. Ne var ki kızkardeşleri bu kararını kabul etmediler ve kardeşlerine dediler ki: «Sen ona karşı savaşa çıkmazsan, bizler şu kadınlığımızla, erkeklerin yapacağı işe girişir ve sonuç ne olursa olsun, onunla savaşırız.» Bu durum karşısında İzzeddin kadınların sözünü tutmak ve savaşa, mücadeleye hazırlanmak zorunda kaldı.

İki taraf arasında, o yörelerdeki köylerden birinde savaş çıkınca, Lorlar'ın çoğu Hüsameddin Halil'in karargahına geçtiler. Böylece İzzeddin Kırşasef yenilgiye uğradı ve karısı Melike Hatun'un bulunduğu Kerbet(76) kalesine sığınmak istedi. Fakat hasmı bunu haber alınca, yolunu kesmek ve kaleye girmesini önlemek için askerlerin bir kısmını gönderdi. Sonra Hüsameddin Halil hasmının yanına varmaya ve kendisini yakalamaya muvaffak oldu; fakat hayatını bağışladı. Arkasından Kerbet kalesini kuşattı. Kuşatmanın başlamasından üç gün sonra İzzeddin Kırşasef kalenin kapılarının açılmasını ve Hüsameddin Halil'e teslim edilmesini emretti. Bunu Melike Hatun yerine getirdi. Bundan sonra savaş ve karışıklıklar sona erdi ve ülkenin hükümdarlığı Hüsameddin Halil'e geçti.

Hüsameddin Halil bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid:

Hüsameddin Halil beylik işlerini eline aldıktan ve Loristan Hükümetinin bağımsız Hükümdarı olduktan sonra İzzeddin Kırşasef'i veliaht tayin etti. Bunun üzerinden bir yıl geçtikten sonra bir gün kendisini yanına çağırttı. Fakat Kırşasef'in

(76) Ahvaz yakınlarındadır, «Kerbex» (Kerbah) ve «Kerbeq» (Kerbak) de denir. (M.A.A.)

karısı Melike Hatun'u endişe sardı ve bu çağırıdan korku duydu; bu yüzden kocasının gitmesine razı olmayacağını bildirdi. Fakat kocası çağrıya uyarak çekinmeden Hüsameddin Halil'in yanına gitti. Ne var ki, Hüsameddin Halil İzzeddin Kırşasef hakkında mertçe davranmadı ve yanına girer girmez öldürülmesini emretti. O zaman Melike Hatun da, İzzeddin Kırşasef'in öldürüldüğü saatte, ondan olan çocukları Şücaaddin Hurşid, Seyfeddin Rüstem, Nureddin Muhammed'i gizlice Bağdad'a, kardeşi Süleyman Şah Ebuh'un(77) yanına gönderdi.

Bu durum, Hüsameddin Halil ile Süleyman Şah arasında düşmanlık ve kinin başgöstermesine yolaçtı. Sonunda karşılıklı kılıç çektiler; aralarında, bir ayda sayıları 31'i bulan şiddetli çatışma ve kanlı çarpışmalar oldu. Sonuç Süleyman Şah'ın çöküşü oldu ve Bahar kalesi ile Kürdistan'ın bir kısmı Lorlar'ın eline geçti. Bir süre sonra Süleyman Şah bir ordu daha topladı ve Dehliz denilen yerde Hüsameddin Halil'le çok şiddetli bir savaşa girişti; onu ağır bir yenilgiye uğrattı; fakat bununla yetinerek geldiği yoldan geri döndü. Ne var ki Hüsameddin Halil, düşmanının sağ salim dönmesine göz yummadı; intikam duygusu kendisine, düşmanını arama ve kovalama cesaretini verdi. Sonunda onu yakaladı ve kardeşi Ömer Bey'i, birçok akraba ve adamlarını öldürdü.

Bunun üzerine Süleyman Şah Halifelik merkezine giderek yardım istemek zorunda kaldı ve savaşçı asker sayısı 60.000 kişiyi bulan güçlü bir askerî yardım aldı; hasmı Hüsameddin Halil'e bir daha saldırmak için bu ordunun başında harekete

(77) 75 No. lı nota bakınız.

geçti. Hüsameddin Halil ise bu orduya, mevcudu sadece 3.000 süvari ve 9.000 piyade olan bir orduyla karşı koydu. Sabur(78) tepesinde aralarında çarpışmalar başladı. Süleyman Şah tarafında önceleri yenilgi belirtileri göründü; fakat bu sefer kendisi cesaretle yerinde durdu ve kıpırdamadı. Sonra yenilgiye uğramış askerleri tekrar saflarına döndüler ve düşmanla şiddetli bir savaşa tutuştular. Hüsameddin Halil ise, zaferi kazanıncaya, yada savaş alanında ölünceye kadar bu çarpışmadan geri dönmeyeceğine talak(79) üzerine yemin etmişti. Nitekim fiilen de öyle oldu; düşmanları her yandan kendisini sararak öldürdüler ve cesedini yaktıktan sonra başını Süleyman Şah'a götürdüler. Süleyman Şah, başını getirenlere şöyle dedi: «Eğer onu bana sağ getirseydiniz hayatını güven altına alır ve canını bağışlardım; fakat Allah böyle takdir etti, böyle oldu.» Ve irticalen şu şiiri söyledi:

«Çıkmaza girdi ve şaşkına döndü zavallı Halil
«Gönlüne 'Bahar'ın(80) özleminin tohumu düşünce.
«Hevesinin şeytanı Süleyman'ın ülkesine göz dikti
«Ama ölü düştü Süleyman'ın devlerinin elinde.»

Bu olay, 640(1243) yılının aylarından birinde meydana geldi.

---

(78) Bu, Huzistan'la Isfahan arasındaki «Sabur Xudast»tır. (M.A.A.)

(79) Talak, kadının boşanması demektir. (M.E.B.)

(80) Bahar, yukarıda geçtiği gibi Süleyman Şah'a ait olup Hüsameddin Halil'in eline geçmiş olan kalenin adıdır. (M.E.B.)

Bedreddin Mes'ud bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid:

Kardeşi Halil Bedir Sabur düzlüğünde öldürülünce, kendisi de gidip Möngke Kaan'ın([81]) yanına sığındı ve kendisine bir ordu vermesini isteyerek şöyle dedi: «Biz eskiden beri sizin yüce tahtınıza bağlıyız ve sadıkız; fakat Halifelik merkezi düşmanımıza yardım etti, o da amacına ulaşmaya muvaffak oldu.» Bunun üzerine kendisini Hulagu Hanın hizmetine koydular ve onunla birlikte İran'a gönderildi. Hulagu Han Bağdad'ı fethetmek için o yöne yönelince Bedreddin Mes'ud kendisinden, Süleyman Şah'ı kendisine vermesini istedi. Hulagu ise «bu söz büyük bir şeydir» dedi... Bunu Allah bilir.

Bağdad fethedilip bu olayda Süleyman Şah da şehit olunca, Bedreddin Mes'ud yeniden Hulagu'ya başvurarak Süleyman Şah'ın ailesinin ve maiyetinin kendisine verilmesini istedi; Hulagu da bu isteğini yerine getirdi. Bedreddin Mes'ud hepsini Loristan'a götürdü; onlara misafirperverlik gösterdi ve gereken hizmetleri, yardımları yapmayı asla esirgemedi. Sonra, yıkılmış olan Bağdad şehri yeniden yapılıp imar edilince, onları Loristan'da kalmakla -bu takdirde onları kendi akrabalarının kızlarıyla evlendirecekti- Bağdad'a dönüp oraya yerleşmek arasında seçme yapmakta serbest bıraktı. Bir kısmı birinci şıkkı tercih etti ve Bedreddin'in, akrabalarının kızlarıyla evlendi; diğer kısmı da Bağdad'a dönmek istedi.

Bedreddin Mes'ud'un hükümdarlığı 16 yıla ulaşınca 658(1261) yılında öldü. Kendisi adaletli

(81) Cengiz Han'ın torunu. (M.E.B.)

ve bilgin bir beydi; İmam-ı Şafiî mezhebinde 4,000 fıkıh meselesini ezbere bildiğini ve hayatında hiç fuhuş yapmadığını anlatmıştı.

Ölümünden sonra beylik makamına çıkmak konusunda iki oğlu Cemaleddin Bedir ve Nasıraddin Ömer ile Hüsameddin Halil'in oğlu Taceddin Şah arasında mücadele ve çatışma çıktı. Sonunda hepsi Abaka Han'ın karargahına iltica ettiler; o da siyasî nedenlerle, Bedreddin Mes'ud'un iki oğlunun öldürülmesini ve Loristan yönetiminin Taceddin Şah'a verilmesini emretti.

Taceddin Şah bin Hüsameddin Halil bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid:

Bu bey yönetim mevkiini Abaka Han'ın emriyle aldı ve Loristan'ı 17 yıl yönetti. 670(1272) yılında yine Abaka Han'ın emriyle öldürüldü ve hükümet yetkisinin, Bedreddin Mes'ud'un iki oğlu Felekeddin Hasan ile İzzeddin Hüseyine verilmesi kararlaştırıldı. Bunların birincisi vilayet hükümdarlığına tayin edildi; ikincisi de İnco hükümdarlığına ve kardeşinin veliahtılığına atandı. Bu şekilde tam 15 yıl ülkeyi yönettiler. Bu süre içinde Loristan hissedilir ölçüde ilerledi; güvenlik sağlandı, imar hareketi canlandı; iki kardeşin birçok düşman ve hasmı yenmeleri, ve Beyat, Bişr, Nihavend memleketlerine saldırarak çoğu zaman buralara egemen olmaları sayesinde ülkenin sınırları da genişledi.

Felekeddin Hasan son derece zeki, bilgili, akıllı, dindar ve günahtan sakınan bir adamdı; ayrıca keskin mizahı da çok severdi. İzzeddin Hüseyin ise tersine ceberrut, baskıcı ve kindardı; hiçbir suçluya merhamet etmezdi. İki kardeşin nü-

fuzu genişledi ve Hemedan vilayetinden Şuşter'e, Isfahan sınırlarından Arap ülkesine kadar uzandı. İkisi de halkın arasında adaleti uygulamakta çok titizdi; o kadar ki, bir hıyar uğruna bir ceberrut adamı telef ederlerdi. Kamu işlerinin ve sorunlarının yönetimi konusunda son derece dürüst ve birbiriyle ittifak halinde hareket ederlerdi. İkisinin ordu mevcudu 17.000 savaşçıdan fazlaydı. Bunun için İran kıralları onlardan memnundu ve ülkeyi iyi yönettikleri için de kendilerine teşekkür ederlerdi; onlara zarar vermeyi hiç düşünmezlerdi.

Garip bir raslantı olarak, ikisi de aynı yılda, 692(1294) yılında, İmparator Keyhatu Han zamanında öldüler. Felekeddin, Bedreddin Mes'ud adında bir çocuk bıraktı; İzzeddin ise oğlu Nureddin Muhammed'i bıraktı.

Cemalettin Hıdır bin Tacəddin Şah bin Hüsameddin Halil bin Bedreddin([82]) bin Şücaaddin Hurşid:

Cemaleddin Hıdır, İmparator Keyhatu Han'ın bir emirnamesiyle beylik makamına geçti. Fakat Hüsameddin Ömer Bey bin Şemseddin bin Şerefeddin Tehemtın bin Bedir bin Şücaaddin Hurşid ile Şemseddin Lenikî, iktidar üzerine kendisiyle çatıştılar ve adet olduğu gibi bağlılıklarını bildirmediler. İş büyüdü ve durum gerginleşti; nihayet bir gece Hurremabad yakınlarında, o sıralarda o yörelerde üslenmiş bulunan Moğol ordusunun desteğiyle kendisine aniden baskın yaptılar; kendisini ve birkaç akrabasını öldürmeyi başardılar. Böylece 693(1295) yılında meydana gelen bu olay,

(82) Daha önce hep «Bedir» şeklinde geçti. (M.E.B.)

Hüsameddin Halil'in soyunun yok olmasını sebep oldu.

Hüsameddin Ömer Bey:

Hüsameddin Ömer Bey, yukarıda geçtiği gibi beylik makamını zorla ele geçirince, beylerden Samsameddin Mahmud bin Nureddin Muhammed ile İzzeddin Muhammed kendisiyle çatıştılar. Ayrıca Kırşasef soyundan olan Emîr Danyal da, bu konuda ittifak eden diğer bazı beylerden destek aldı ve hepsi Hüsameddin Ömer Bey'e karşı çıktılar; Taceddin Şah'ın çocuklarının kanını isteyerek şöyle dediler: «Ömer Bey yönetime geçmeye layık değildir; çünkü hiç bir zaman hükümdarlık etmemiş olan bir soydan gelmiştir; beyliğe ve hükümdarlığa layık olan, Samsameddin Mahmud'dur. Çünkü onun babaları ve dedeleri Loristan'ın yöneticileri ve beyleriydi.»

Şamsameddin Mahmud, gerçekten son derece zeki, yiğit, cömert ve alicenaptı. Derhal Huzistan'dan büyük bir orduyla Hurremabad sınırlarına yürüdü. Bunun üzerine iki taraf arasına aracılar girdi. Sonunda, Şahabeddin Lenikî ile ülkede karışıklık ve bozgunculuğa sebep olan kardeşlerinin Loristan vilayetinden ayrılmalarına ve Hüsameddin Ömer'in Emîr Samsameddin Mahmud lehine yönetimden feragat etmesine karar verildi. Böylece Samsameddin Mahmud duruma hakim oldu.

Samsameddin Mahmud bin Nureddin Muhammed:

Ömer Bey'in azlinden sonra beylik makamına geçti. Onun zamanında ülke canlandı ve büyük ölçüde kalkındı; uzun zaman durum böyle devam etti. Bir gün Şahabeddin İlyas Lenikî ve

kardeşlerine suikast yaparak tek başına saldırdı. Onlarda kendisine karşı direndiler ve kendisiyle savaştılar; onu ağır yaraladılar. Aldığı yaraların sayısı 54'ü bulduğu halde yenilmedi ve onlardan kaçmadı; kalın karla kaplı olan bir dağın doruğuna sığınıncaya kadar onları kovaladı. Onlara ihtar ve tehditler yaptıktan sonra kendilerini dağ doruğundan indirmeye ve hepsini öldürmeye muaffak oldu.

Bunun üzerine Kahveyh şehrinin torunu, Gazan Han'ın otağına giderek Ömer Bey ve Samsameddin Mahmud'u şikâyet etti; ve Cemaleddin Hıdır ile Şahabeddin İlyas'ı öldürdükleri için kendilerinden kısas alınmasını istedi. Han'ın emriyle Ömer Bey ve Samsameddin Mahmud karargaha getirildiler. Gazan Han Ömer Bey'e, Cemaleddin Hıdır'ı öldürmesinin sebebini sordu. Ömer Bey, «çünkü kendisi beni öldürmedi» diye cevap verdi. Han, «küçük çocuğunu niçin öldürdün?» diye sorunca, Ömer Bey cevap vermedi. Bunun üzerine Han kendisini Cemaleddin Hıdır'ın varislerine teslim etti; onlar da kendisini öldürerek kısas aldılar. Sonra, Şahabeddin İlyas'ı öldürmesinin kısası için Samsamedin Mahmud'a idam cezası verildi. Bu, 695 (1295, 1297) yılındaydı.

İzzeddin Muhammed bin Emîr İzzeddin Hüseyin bin Bedreddin Mes'ud :

Ömer Bey ve Samsameddin Mahmud'un öldürülmesinden sonra küçük yaştayken beylik makamına geçti; Loristan'ın bağımsız Hükümdarı oldu. Fakat yaşça kendisinden büyük olan amcasının oğlu Bedreddin Mes'ud bin Felekeddin Hasan iktidar üzerine kendisine karşı çıktı ve çatıştı. Sultan Muhammed Hudabende(83) devrinde, Lo-

(83) İlhanlı İmparatoru Olcaytu Han. (M.E.B.)

ristan yönetiminin «Atabey» sanıyla birlikte Bedreddin Mes'ud'a verilmesi, ve İzzeddin Muhammed'in de genel hazine işlerine (Delay Lawlay) ve Han İnco'nun işlerine bakması konusunda imparatorluk emirnamesi çıktı. Bir süre sonra yönetim ikinci defa İzzeddin Muhammed'e verildi. O da bir süre bütün vilayeti yönettikten sonra 716 (1317) yılının aylarından birinde kendi eceliyle öldü.

İzzeddin Muhammed'in Karısı Devlet Hatun :

Bu hanım, kocasının ölümünden sonra adı geçen vilayette yönetim makamına geçti ve ülkenin kıraliçesi oldu. Onun zamanında ülkede işler karıştı ve durum kötüleşti. Hükümetin otoritesi kalktı ve hükümdar ailesinin itibarı düştü. Ülkedeki kamu işlerini çoğu zaman, Moğol İmparatorluğu sarayından gönderilen memurlar yönetiyordu. Bunun için Devlet Hatun bir şey yapma olanağını bulamadı, hükümet işlerini kardeşine bıraktı.

Devlet Hatun'un Kardeşi İzzeddin Hüseyin :

Bu Emîr Loristan hükümetinin yönetimini eline aldı ve 14 yıl süreyle adalet ve insafla hareket etti. Bu süre içinde halk güven ve sükünet tadını aldı; rahat bir hayat yaşadı. Sonra onun yerine oğlu geçti.

Şücaaddin Mahmud :

Adı geçen babasının ölümünden sonra Hükümdar oldu. Fakat kendisi babası gibi değildi; zulüm ve baskıda çok ileri gitti. Sonunda halk elinden feryat etti ve kendisine karşı ayaklanıp 750 (1350) yılında onu öldürdüler.

Melik İzzeddin bin Şücaaddin Mahmud :

Babasının öldürülmesinden sonra beylik tahtına çıktı; Irak sultanları ve valileriyle birtakım ittifak ve antlaşmalar yapmaya muvaffak oldu; bununla değeri arttı ve şanı yüceldi. Sonunda felek kendisine sırt çevirdi; çünkü Timur Gurgan Lenk, üzerine saldırdı ve onu, Berucerd'e yarım fersah(84) mesafedeki Damyan Kalesi'nde kuşattı. Sonra kendisini yakalayarak 790(1389) yılında Semerkand'a sürdü. Ayrıca oğlu Seydi Ahmed'i de Endıkan (Endıcan)a sürdü. Üç yıl eğitildikten sonra eskisi gibi onu Loristan'a hükümdar olarak geri gönderdi. Fakat oğlu Seydi Ahmed'in kötü gidişi, katı zulmü, işleri yönetmedeki fenalığı, onu etkiledi. Moğollar kendisini isyan ve ayaklanmayla suçladılar. Moğol tahsildarlarının eline geçti ve 804(1402) yılında onu Sultaniye'ye götürdüler; oranın çarşısında derisini yüzdükten sonra kendisini astılar. Tam bir hafta asılı kaldı.

Seydi Ahmed :

Bu Seydi Ahmed, Timurlenk devri boyunca, en kötü durumda ve en çirkin şekilde Loristan dağlarında başıboş dolaşıyordu. Timurlenk olayından ve vilayete tasallutundan sonra 815(1413) yılına kadar ülkeyi yönetmeye devam etti.

Şah Hüseyin bin Melik İzzeddin :

Bu Emîr Lorlar'ın yönetimini eline aldı ve Hemedan, Gırbadkan ülkeleriyle Isfahan'ın bazı yörelerine sürekli akınlar yapmaya başladı. Sonra Ebu Said Gurgan(85) başa geçince, bu fırsattan

(84) Beş km. kadar tutan eski bir yol ölçüsü (M.E.B.)
(85) Timur'un oğlu olan Miran Şah'ın torunudur (M.E.B.)

yararlanarak Hemedan'ı istila etti. Sonra Şehrezol kışlasının üzerine yürüdü ve Baharlu aşiretine saldırdı. Fakat aşiret reisi Korpir Ali bin Ali Şeker dönüş yolunu keserek 873(1469) yılında onu öldürmeye muvaffak oldu.

Şah Rüstem bin Şah Hüseyin :

Bu kavim arasında uzun zaman hükümdarlık yaptı. Sonunda, diğer hükümdar ve beylere karşı övünmesini sağlayacak ölçüde kendisine ilgi gösteren ve nimetler yağdıran Şah İsmail-i Safevî'nin hizmetine girdi. Fakat bunun üzerinden az bir süre geçtikten sonra öldü.

Uğur bin Şah Rüstem :

Uğur, Şah Rüstem'in en büyük ve en akıllı oğluydu. Babasının halefi olarak yönetimi eline aldı. Sonra, Ubeydullah Han Özbek'in saldırısını püskürtmek üzere, 940 (1534) yılında Horasan'ın üzerine yürüyen Şah Tahmasp'ın maiyetine girdi. Emîr Uğur, bu seferi boyunca kendisine vekalet etmesi için kavmi ve aşireti arasında küçük kardeşi Cihangir'i bırakmıştı. Vekil olan bu küçük kardeş ise, aşiret reislerinin ve ordu komutanlarının gönüllerini kendine çekerek bağlılığını bozdu ve kendi kendini kavmin başına hükümdar ilan etti. Şah'ın ordusu Horasan seferinden dönünce, sevindirici olmayan bu haber Emîr Uğur'un kulağına gitti; o da derhal ordudan ayrılıp ülkesine dönmek için izin istedi. Yolda Nihavend dolaylarına varınca çevresinde yalnız bazı serseri ve ayaktakımı toplandılar; liderler ve reisler kendisine iltifat etmediler. Çünkü bunlar Cihangir'e olan bağlılıklarını koruyorlardı. Bu yüzden Uğur, bir çok sert çarpışmalardan ve birçok savaşmalardan sonra esir düştü ve öldürüldü.

Cihangir bin Şah Rüstem :

Bu Emîr, kardeşinin öldürülmesinden sonra ülkesinde tek başına bağımsız bir Hükümdar durumuna geçti. Sonunda, 949(1543) yılında Şah Tahmasp tarafından öldürüldü.

Şah Rüstem bin Cihangir :

Şah Tahmasp Cihangir'in öldürülmesi işini bitirince, Ebu Müslim Goderzî, lalası ve bayraktarı olduğu Şah Rüstem'e koştu ve kendisini kendi isteğiyle yada zorla Şah Tahmasp'a götürdü; bununla da Şahlık tahtına olan sonsuz bağlılığını ispat etti. Şah da, bu genç Emîrin prangaya vurularak Alamut kalesine hapsedilmesi için derhal ve kesin olarak emir verdi. Şah Tahmasp'ın, Emîr Ebu Müslim Goderzî'ye, bu bağlılığından dolayı verdiği mükâfat ise, ona «mirahor»luk görevi vermek ve kendisini emsali olan diğer emîrlere göre imtiyazlı bir duruma getirmek oldu.

Cihangir'in, küçük olduğu için hükümdarlık ve beylik yapabilecek güçte olmayan küçük oğlu Muhammedî'yi de, Lorlar Çengle denilen sağlam bir yerde gizleyerek himaye ve güvenlik altına aldılar ve fırsatın çıkmasını beklemeye koyuldular; çünkü Loristan'da, yönetime hak kazanacak ondan başka kimse kalmamıştı. Bu yüzden aşiretler ve kabileler bir süre beysiz ve hükümdarsız kaldılar.

Derken bir gün, Loristan'ın Şah Rüstem'e çok benzeyen ayaktakımından bir kişi ortaya çıkarak, kendisinin Şah Rüstem olduğunu ve Alamut kalesi'nden kaçtığını iddia etti; korkmadan, çekinmeden Şah Rüstem'in evine gitti ve kendi kendini, birkaç yıldan beri kocasından ayrılmış olan Şah Rüstem'in karısına sundu. Kadın da bu fırsattan yararlanarak kendisine karşı sadık davrandı;

onunla karı-koca hayatı yaşamaya başladı. Lor aşiretleri Şah Rüstem'in bu davranışını görünce, zihinlerindeki kuşkular ve şüpheler kalktı; hepsi bu gelenin gerçekten Şah Rüstem olduğuna inandılar; ona içten bağlılıklarını sundular. Bu acayip durumların ve garip işlerin haberleri, Kazvin'de bulunan Şah'ın kulağına gidince, Alamut kalesinde tutuklu bulunan Şah Rüstem'i serbest bıraktı ve kendisine, Loristan'daki serdarlık görevine ek olarak, ülkenin başkenti olan Loristandaki Hurremabad Hükümetinin yönetiminin de yeniden verildiği konusunda bir Şahlık emirnamesi verdi; ve hızla o yörelere gitmesini emretti. Şah Rüstem hızla hareket etti ve şairin dediği gibi «iki günlük yolu bir günde alarak yetişti.»

Şah Rüstem, Loristan'a varınca ve işin içyüzünü anlamaya başlayan aşiretlerinin ve kabilelerinin arasına girince, yalancı «Şah Rüstem» hemen firar etti ve girdiği çıkmazdan kurtulmaya çalıştı; fakat gerçek Şah Rüstem'in adamları ona yetiştiler ve kendisini yakalayıp ölünceye kadar taşladılar.

Bu sırada Şah Rüstem'in kardeşi Muhammedî erginlik çağına ermişti ve irsî yönetim üzerine kardeşi Şah Rüstem'le çatışmaya başladı. Aralarında anlaşmazlık uzadı ve sonunda kılıçların çekilmesine kadar vardı. O zaman iki kardeş arasına barışmacılar girdi ve, büyük kardeş Şah Rüstem'in Loristan'ın dört eyaletini yönetmesi, küçük kardeş Muhammedî'nin de yalnız iki eyaleti yönetmesi ve tüm Loristan yönetiminin ikisi arasında ortaklaşa yürütülmesi esası üzerine barış yapıldı. İki kardeş bu barışı kabul etti ve durum uzun süre bu şekilde kaldı.

974 (1567) yılında, Hemedan valisi olan Emîr Han el-Musılî, «Bahtiyarîler» diye ün yapmış olan

Büyük Loristan'dan istenen vergileri, Şah Tahmasp'ın fermanı gereğince toplamaya geldi. Bu kavmin aşiretlerinin en sağlamı bulunan Bahtiyarî hükümdarlarının soyu yukarıda da geçtiği gibi yok olunca, Şah Tahmasp, aşiretlerinin liderliğini, yılda büyük bir miktarın hediye şeklinde Şahlık Divanına ödenmesi karşılığında, Istırık kabilesinden Tac Emîr'e vermişti. Tac Emîr bu miktarı ödemekten aciz kalınca Şah'ın emriyle öldürüldü; o kavmin liderliği de, her yıl Şah'ın vekillerine ve memurlarına 10.000 baş katır vermesi şartıyla, o aşiretin ileri gelenlerinden biri olan Mîr Cihangir Bahtiyarî'ye verildi. Bu konuda Şah Rüstem de kendisine kefil oldu.

Böylece Emîr Han, Huzistan bölgesinin, Benî Muşa'şa' Araplarının yönetim ve tasarrufu altında bulunan bazı eyaletlerinden istenen malları toplamak üzere Dezful ve Şuşter yörelerine gittiği zaman, Uğur'un kızkardeşi ve Şah Rüstem'in karısı olan Şah Perver adındaki kadın, Muhammedî'nin ilk fırsatta yakalanması ve Dergâh'a gönderilmesi konusunda Emîr Han adına yazılmış bir Şahlık emirnamesini gizlice ele geçirmişti.

Bu konudaki sözün özeti şudur ki; Emîr Han, Hurremabad yörelerine varınca, Muhammedî kendisini görmeye ve selamlamaya koştu; bir süre de yanına gidip geldi. Günün birinde Emîr Han kendisini ve adamlarından birkaçını, evinde verilecek olan bir ziyafete çağırdı; geldikleri ve sayıları tamamlandığı zaman, Emîr Han, kendisini ve yanında bulunan Loristan lider ve ileri gelenlerinden yüz kişiyi yakalayarak bağlayıp Şahlık Sarayına gönderdi. Derhal Alamut kalesine hapsedildiler. Muhammedî ve Şah Rüstem'in olayları ile akıbetleri, Allah'ın izniyle bundan sonraki olaylarda anlatılacaktır.

Muhammedî bin Cihangir :

Bu Muhammedî'nin Alamut kalesindeki tutukluluk süresi on yıla varınca dört oğlu Ali Han, Asılmaz, Cihangir ve Şahverdi, Loristan'da sürekli ayaklanmalara ve karışıklıklar çıkarmaya giriştiler; bununla, amcaları Şah Rüstem'in uykusunu kaçırdılar. Hatta bizzat Şah'ın emlakine bile saldırdılar. Hemedan, Cerbadqan (Cerbadkan) ve Isfahan yörelerini yağma ettiler. Şah Rüstem ve emîrler ile kızılbaş(86) memurları, o sınırda kendilerine karşı direnmekte büyük çaba harcadıkları halde, karışıklıkları bütünüyle bastırmaktan aciz kaldılar.

Sonunda, devlet işlerini yönetenler, Şahlık sarayına, bu sorunu çözümleyecek ve ülkedeki karışıklıklara son verecek bir teklif sunmak konusunda görüş birliğine vardılar. Teklif şuydu: Muhammedî hapishaneden tahliye edilmeli ve rehine olarak büyük bir Kızılbaş komutanının yanına bırakılmalı; ve Şah Tahmasp Sarayına gitmeleri için çocuklarına yazdığı takdirde, Loristan hükümdarlığının kendisine verileceği vaadedilmelidir. Karışıklıkların ortadan kaldırılması, yalnız bu doğru yolla mümkün olabilecekti. Durum Muhammedî'ye anlatıldığı zaman razı oldu ve sevindi. Kendisini, çocuklarını Şahlık Sarayına, rehine olarak alıkonulmaları için getirtmesine ek olmak üzere, Şah'ın memurlarına ve vekillerine «hediye» olarak yılda 30.000 baş kadar at, katır ve koyun vermekle de yükümlü kıldılar. Bundan sonra kendisi hü-

(86) Kitapta sık sık geçen «Kızılbaş» ve «Kızılbaşlar» deyimi, Alevi mezhebinin karşılığı olarak değil, «İranlı» ve «İranlılar» anlamında kullanılmıştır. Kitabın aslında kullanılan bu deyimi biz de aynen aldık. (M.E.B.)

kümetinin yönetimini almak üzere Loristan'a gidecekti.

Emîrlerin ve devlet erkanının görüşü ve müşaveresi gereğince Şah Tahmasp, Muhammedî'yi Alamut kalesinden serbest bıraktı ve rehine olarak Kazvin'de Hüseyin Bey Ustaclu'ya teslim etti. Muhammedî hemen çocuklarına haber göndererek, Loristan Hükümetinden istenen miktar olan 30. 000 baş kadar at ve koyunu hazırlamalarını ve hemen Kazvin'e getirmelerini istedi.

Çocuklarına haber gidince ikisi, topladıkları 10.000 baş at ve koyunu alıp hızla Kazvin'e hareket ettiler. Kazvin'e bir fersah mesafede bulunan Şerefabad köyüne inip emir beklemeye başladıkları zaman, Muhammedî, kendisini rehin tutan Hüseyin Bey Ustaclu'ya haber göndererek dedi ki: «Kulunuzun çocukları Şerefabad köyüne varmışlar ve atlarla, koyunlarla birlikte orada konaklamışlardır. At ve koyunları muayene etmem, Şahlık tahtının hizmetine yarayacak olanlarını ayırıp tavlaya getirmem ve istenen atlarla koyunların kalan kısmının getirilmesini beklemem için, onların yanına gitmeme izin verilmesini rica ediyorum.» Hüseyin Bey onun bu isteğini olumlu karşıladı ve bazı yüksek dereceli muhafızlarıyla birlikte adı geçen köye gitmesine izin verdi. Akşam yaklaşınca Muhammedî, yanındaki arkadaşlarına dedi ki: «Gece bastırdığı ve geceleyin atlarla koyunların muayenesi mümkün olmadığı için, uzun zamandan beri göremediğimiz çocuklarımızı görmek zevkine ermemiz için geceyi burada geçirmemiz yararlı olacaktır; her başarının ve zaferin zamanı olan sabah vaktinde, hep birlikte büyük rahatlık ve sükunet içinde atları ve koyunları muayene ederiz.»

Emîr Muhammedî'ye eşlik eden bu Kızılbaş-

lar, onun bu sözlerini makùl ve itibar edilmeye değer buldular; onun görüşüne uydular ve o köyde geceledîler. Gece karanlığı bastırınca, Muhammedî ve iki oğlu, savaşta eğitilmiş olan, saba ve kuzey rüzgarlarından daha hızlı koşan atlara bindiler; ve Loristan'a varıncaya kadar atlarının dizginlerini serbest bıraktılar. Öte yandan, sabah olup da bu haber Kazvin'de yayılınca, Şah Tahmasp Hemedan Valisi Emîr Han'a ve onunla birlikte bulunan bazı komutan ve beylere, Emîr Muhammedî ve iki oğlunun ardına düşülmesinin gerekli olduğu emrini verdi. Fakat bunlar, hızlı koşan atlarıyla büyük çaba harcadıkları halde onlara yetişemediler. Muhammedî ve yanındakiler, on günde alınabilecek yolu dört günde aldılar ve Loristan'a vardılar.

Şah Rüstem, kardeşinin bu şekilde geldiği haberini alınca korktu ve derhal yönetim görevinden vazgeçti; iktidar ve saltanat gelinini de üç talakla boşadı; aynı yıl içinde de Loristan'ı terkederek Kazvin'e gitti; orada bütün hayatı boyunca, ağlanacak bir hayat içinde kaldı; kendi eceliyle ölünceye kadar, bir daha bağımsız olarak Loristan iktidarı eline geçmedi.

Muhammedî ise Loristan'ın mutlak hakimi ve tek emîri oldu; durumundan, «ben varım, benden başkası yok» sözleri sanki okunuyordu. Şah Tahmasp ve Şah İsmail II. ile geçinme yolunu seçti ve akıllı bir politika izledi; bütün hayatları boyunca ikisinin de memnunluğunu ve ilgisini kazandı. Onlardan sonra ise, Osmanlı padişahı merhum Murat Han III.'e itaatini ve bağlılığını gösterdi. Bundan ötürü, Asitane'deki(87) yöneticiler

(87) «Asitane» Osmanlılar zamanında İstanbul'a verilen adlardan biri idi. (M.E.B.)

bu akıllı Emîri, devlete karşı bağlılık ödevlerini yerine getirdiği sürece taltif ettiler; asıl eyaletine Mendeli, Çesan, Baderanî, Tersak gibi Padişah'ın özel mülkiyetinde bulunan ve Barış Diyarı Bağdad'a(88) bağlı olan nahiyeleri de ilhak ettiler. Buraların yıllık geliri, 12 Osmanlı altını kadardı; bu, Irak parasıyla 600 tumana eşitti. Ayrıca irsî eyaleti olan Loristan ve ona bağlı yerlerin kendisinde kalmasına ilişkin bir emirname ile, hediye olarak, değeri yüksek olan altın nakışlı çapraz kılıçlar gönderdiler.

Bu durum üzerinden birkaç yıl geçti; kendisi hep memnunluk ve güven kazanıyordu. Sonunda kendisiyle Bağdad Beylerbeyi ve Bağdad'daki diğer Osmanlı komutanları arasında anlaşmazlık ve kıskançlık akrepleri dolaşmaya başladı. Bunlar Osmanlı Sarayı nezdinde kendisi hakkında oyunlar hazırladılar; onu, kendisinden istenen iyi hizmeti yerine getirmemekle, bağlılıkta fedakârlık yapmamakla suçladılar; sonunda, yakalanması için padişahtan bir emir elde ettiler. Fakat Muhammedî, Bağdad Beylerbeyi'nin kendisine hazırladığı tuzağı tam zamanında öğrendi ve ondan sakınmaya başladı. Bir gün Bağdad subaylarından biri fiilen kendisine saldırdı ve yakalamak istediyse de, bunda başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine Muhammedî, Bağdad çevrelerinde dolaşmaktan kaçındı ve Padişah'ın, Bağdad'a ait olan özel çıkar ve ürünlerini gözetmekten vazgeçti. Ayrıca, Bağdad'da rehin bulunan iki oğlu Şahverdi ve Cihangir de, bir gün Paşa'nın ata binişi fırsatından yararlanarak Bağdad'dan kaçtılar; ve en şiddetli rüzgarın dahi izlerine yetişemeyeceği atlarının dizginlerini serbest bırakarak çöllere ve kırlara yöneldiler. Bu önemli

(88) Araplar arasında Bağdad'a «Dar el-Selam» (Barış Diyarı) denir. (M.E.B.)

olaylar sırasında, Şah Sultan Muhammed bin Şah Tahmasp, Emîr Muhammedî'nin kızını oğlu Mirza Hamza'ya istedi. Şah bununla, Muhammedî'yi İran'lılarla ittifak yapmaya ve eskiden olduğu gibi onlarla sevgi ve dostluk bağlarını güçlendirmeye teşvik etmeyi öngörüyordu. Emîr de bu isteğe olumlu cevap verdi ve bu sefer de Kızılbaş'ların hizmetini tercih etti, Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar da bu durumda kaldı.

Şahverdi bin Muhammedî :

Babasının ölümünden sonra, Loristan'ın ileri gelenlerinin kendisini desteklemeleri ve reislerinin kendisine yardım etmeleri sayesinde beylik mevkiine geçti. Bunun üzerine, Şah Muhammed'in de bunu onayladığına dair Şahlık emirnamesi çıktı.

İran krallığında yönetim Şah Abbas'ın güçlü ellerine geçince Şah, kendisiyle Loristan eyaleti arasında dostluk bağlarını güçlendirmenin iyi bir politika olacağı görüşüne vardı. Bu alanda ilk adım olarak, daha önce kardeşi Sultan Hamza Mirza'nın(*) karısı olan, Şahverdi'nin ablası ile evlendi; amcasının oğlunun kızı, Behram Mirza'nın torununu da Şahverdi ile evlendirdi. Bu durum, aralarındaki dostluğun ve içten sevginin uzun süre devam etmesini sağladı.

Sonra Şah Abbas, Hemedan eyaletinin yönetimini Beyatlı Uğurlu Bey'e verince Lorlar'la Beyatlılar arasındaki eski ihtilaf tekrar harekete geldi ve yenilendi. Şahverdi ile Uğurlu arasında, Berucerd nahiyesi üzerine çatışma ve düşmanlık başgösterdi; iş orduların yığılmasına ve kılıçların çe-

(*) Bu ad biraz yukarıda Mirza Hamza diye geçti. (M. E.B.)

kilmesine kadar vardı. Berucerd kasabası dolaylarında savaş çıktı. Beyat kabilesi Reisi Uğurlu Bey ve adamlarından birçok kimse, talihsizlik olarak, bir çarpışmada öldürüldüler, Lorlar'ın eline ganimet olarak birçok mal geçti; hepsini yağma ettiler ve bir şey bırakmadılar. Uğurlu Bey'in kardeşi Şah Kulu Bey, Kazvin'deki Şah Abbas'ın sarayına sığınarak, kardeşiyle birçok Beyat ileri gelenlerinin öldürülmeleri, mallarının ve cephanelerinin yağma edilmesi olaylarını detaylı olarak arzetti. Şah bu kanlı olayları duyunca şiddetle öfkelendi ve derhal, sarayında mevcut olan askerlerden ve komutanlardan kurduğu küçük bir ordunun başına geçerek hareket etti; bu orduyla geniş bir saldırıya geçti.

Şahverdi, Şah'ın bizzat gelmekte olduğu haberini alınca eli böğründe kaldı. Hemen acele olarak bazı yakınları, çocukları ve ailesiyle birlikte büyük güçlük, ıstırap ve şaşkınlık içinde Semire ırmağını geçti ve Kulah dağına ulaşmayı başardı. Ordusu, aşiretleri ve diğer Lor kabile ve toplulukları ise ırmağın öbür tarafında kaldılar. Şah Abbas, ordusuyla onları yakaladı; kendileriyle çarpışarak onları darmadağın etti ve Lor beylerinin yönetim merkezi olan Hurremabad yörelerini, Oğuzvar Sultan'ın torunu Mehdi Kuli Sultan Şamlu'ya beylik olarak verdi; kendisini o yörenin Beylerbeyi olarak tayin etti; aşiretler ve kabileler arasında düzen ve bağlılık görevini yerine getirmesi için de, emrine bazı Kızılbaş komutanı ve subayları verdi. Bundan sonra Şah, muzaffer olarak Kazvin'e döndü.

Fakat Şah, daha yeni Kazvin'e varmıştı ki, Şahverdi yeniden döndü ve halkı toplamaya başladı. Çevresinde Goran aşiretlerinden ve diğer aşi-

ret ve kabile topluluklarının adamlarından bir kalabalık toplandı. Şahverdi bunların hepsini alarak Mehdi Kuli Sultan'la savaşmaya gitti; büyük bir cüret ve cesaretle Semire ırmağını geçti ve karargahını Hurremabad'ın açıklarında kurdu. Sonunda şiddetli savaş başladı; iki taraf birbirine girdi ve aralarında çarpışma kızıştı. Savaş, Lorlar'ın kırılması, ağır bir yenilgiye uğramaları ve gerisin geriye dönmeleriyle sonuçlandı. Şahverdi ise Bağdad'a kaçmak, Osmanlı Sarayının egemenlik alanına sığınmak ve bu saraya itaat ve bağlılığını sunmak zorunda kaldı.

Bu son olayların haberleri Şah Abbas'ın kulağına gidince, Şahverdi'nin yaptıklarını affetmenin yararlı olacağını düşündü; ve Loristan Hükümeti ile Hurremabad eyaletinin, ataları ve babaları zamanından bu yana yürürlükte bulunan ve uyulan usuller gereğince kendisine verildiğine dair bir emirname yayınladı. Sonra da üzerine, gönlünün alınmasını ve emsali arasında övünmesini sağlayacak birçok hil'at ve hediyeler yağdırdı. Böylece Şahverdi'nin şanı yüceldi ve değeri arttı. Kendisi hâlâ, yani Hicrî 1005(1597) yılına kadar azim ve iradeyle Hükümetinin işlerini yönetmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

«Al-ı Eyyub» adıyla ün yapan Mısır ve Şam Sultanlarının Anıları Konusundadır

Tarih bilginleri ve eski zamanın araştırmacıları rivayet edeler ki; bu Mısır ve Şam sultanlarının atası Şadibin Mervan'dı ve kendisi aslen Azer-

baycan Dvin'inin Ravende (89) Kürt'lerindendi Dvin şimdi harap bir köydür «Kerni Çığır Sa'd» diye ad'andırılmaktadır.

Selçuklu Sultan Mes'ud zamanında, Sultan'ın vekillerinden ve memurlarından biri, Şadi bin Mervan'ı Tekrit Kalesi muhafızlığına tayin etti. Şadi, adı geçen kalede öldü ve görevdeki yerini oğlu Necmeddin aldı. Günün birinde Necmeddin Eyyub, kardeşi Esededdin Şêrgoh (Şirgoh) ile birlikte yolda giderken, aniden karşılarına ağlayan ve velvele çıkaran bir kadın çıktı ve sebepsiz yere kendisine eziyet eden bir adamı şikâyet etti. Esededdin buna öfkelenelerek saldırgan adamı huzuruna getirtti ve olayı kendisine sordu; adam doğru dürüst bir cevap vermedi. Bunun üzerine Esededdin adamın mızrağını elinden alıp kendisine öldürücü bir darbe vurdu; adam cansız ve hareketsiz yere düştü. Necmeddin hemen kardeşini yakaladı ve olayı olduğu gibi Sultan Mes'ud'un vekiline bildirdi. Vekil de kendisine şunları yazdı: «Benimle öldürülen adam arasında köklü bir dostluk ve sağlam bir sevgi bağı vardı. Sizinle bir araya geldiğim zaman, sizden onun kanını istemekten başka bir şey yapmam mümkün değildir. O halde en uygunu, gözlerimin sizi görmemesi için ülkemi terketmenizdir.»

Bunun üzerine Necmeddin Eyyub, kardeşiyle birlikte hemen ülkeden hareket ederek Musul'a

---

(89) Başka bir nüshada «Revande-i Dvin» bir diğer nüshada «Erende-i Dvin» yazılıdır. Anlaşıldığına göre doğrusu bu nüshadaki şeklidir. Çünkü «Cavende» sözcüğü «gelenler ve gidenler» anlamındadır. «Göçmenler» anlamına da kullanılır. Şüphesiz Azerbeycan Dvin'indeki Kürtler, Gürcülerin, Rusların ve Hıristiyan Abhazların Gürcistan,, Arran ve Kürdistan'a yaptıkları saldırı sırasında göçeden diğer Müslümanlarla birlikte Kürdistan'ın kuzeyinden güneyine göçetmişlerdir. (M.A.A.)

gitti. Oraya varınca Musul Emîri İmadeddin Zengi onları sıcak bir ilgiyle karşıladı; kendilerine misafirperverlik gösterdi. Sonra fetihlerinden birinde, Allah kendisine Ba'lebek Kalesinin fethini nasip edince, Necmeddin Eyyub'e adı geçen kalenin muhafızlığı görevini verdi.

Güzel görünüşlü, iyi ahlaklı, akıllı, dindar, adaletli ve güvenilir bir adam olan Necmeddin, Ba'lebek'te tasavvuf adamları için bir tekke yaptırdı ve adına «Necmiye» dedi; bu tekkeye birçok para da verdi. Adı geçen şehirde halk arasında adaleti ve sevgiyi yaydı. Sonra İmadeddin Zengi ölünce, kendisi kardeşi Esededdin ile birlikte Nureddin Mahmud'un(90) hizmetine gitti; ikisi de Nureddin'in güvenini ve hayranlığını kazandı; Nureddin kendilerine ilgi ve takdir gösterdi. O kadar ki Esededdin'e ordu komutanlığı göreviyle birlikte Humus Hükümetini verdi.

Mısır'daki İsmailî(91) Halifesi El-Âdıd, Frenklerin Mısır'a karşı saldırılarını püskürtmek için, Sultan Nureddin Mahmud'dan yardım isteyince, Sultan da bu görev için Esededdin Şêrgoh'u, üç defa güçlü bir ordunun başında gönderdi. Sonuncu defada Esededdin, El-Âdıd'ın Veziri Şavra'yı(92) onun izniyle öldürdü ve vezirlik görevine geçti. Fakat bu vezirlik bağından bir gül koparamadan, 2 Cemaziyelahır 564(1169) tarihine rastlayan pazar günü öldü. Vezirlik makamında 65 gün kalmıştı. Kendisinin yerine, kardeşinin oğlu Salahaddin bin Necmeddin Eyyub geçti.

---

(90) Imadeddin Zengi'nin oğlu Nureddin Zengi. (M.E.B.)

(91) Fatımî halifeleri, İsmailî mezhebine mensup oldukları için İsmailî demiştir. (M.E.B.)

(92) Arap kaynaklarında «Şavır»dır; galiba «Şapur»un Arapçalaşmışıdır. (M.A.A.)

Salahaddin Yusuf bin Necmeddin Eyyub :

Salahaddin vezirlik görevine başlayınca, Halife El-Âdıd Billah ve adamlarının devlet erkanı felce uğradı. Bunun nedeni, Salahaddin'in üstün bir kudrete ve nadir rastlanan bir zekaya sahip olmasıydı. Kendisi kısa zamanda Halifeden «El-Melik El-Nasır» unvanı aldı.

Böylece Mısır'ı kontrolu altına alan Salahaddin, Nureddin Mahmud'a bir elçi göndererek, babasına, Mısır'a dönmesi için izin vermesini istedi. Nureddin onun bu isteğini memnunlukla kabul etti. Bunun üzerine Necmeddin Eyyub Mısır'a hareket etti ve 24 Recep 565(1170) tarihinde oraya vardı; kendisini, Mısır'ın dışında bizzat Halife El-Âdıd sevinçle ve saygıyla karşıladı. Oğlunun ayrılığından duyduğu üzüntü yüzünden Necmeddin'in ağarmış olan gözleri, oğlunu görmesi üzerine yeniden ışığa kavuştu. Salahaddin de babasına son derece sevgi ve saygı gösterdi; hatta vezirlik görevinden babası lehine feragat etmeyi bile kendisine teklif etti. Fakat büyük bir insan olan babası bunu kabul etmedi ve oğluna teşekkür ederek başarı dileğinde bulundu.

Salahaddin devlet işlerini büyük bir ehliyet ve liyakatle yönetmeye başladı. Nihayet 567 (1172) yılının Muharrem ayı başlarında Halife El-Âdıd'ın hastalığı ağırlaştı ve aynı yılın Muharrem'inin Aşure günü([93]) ölerek Allah'ın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine Salahaddin, İsmailîler'in değerli incilerle, pahalı mücevherlerle, birçok altın ve gümüş para ile dolu olan hazinelerini ele geçirdi. İşlerin dümenini yürütmekte tam bağımsız oldu. İyi yönetimi ve uzak görüşlülüğüyle tüm askerle-

(93) Muharrem ayının onuncu günü (M.E.B.)

ri ve sivilleri memnun etti. **Yafiî Tarihi**'nin yazarı, Salahaddin'in, El-Âdıd'ın hazinelerinden ele geçirdiği değerli eşyalardan birinin zümrütten bir asa olduğunu yazmıştır. Değerli yazma kitapların sayısı ise 100.000 cilde ulaşıyordu.

Öte yandan, Salahaddin'in Mısır'ı bağımsızlığa götürmesinden ötürü, başlangıçta kendisiyle Nureddin Mahmud arasındaki ilişkiler, bazı jurnaller yüzünden gerginleşti. Nureddin, bizzat Mısır'a gidip kendi adamlarından birini ülkenin başına getirmek istedi. Onun bu niyetinin haberi Salahaddin'in kulağına varınca, Mısır'ın savunması için tedbir alınması amacıyla, babasından, dayısından, kardeşlerinden ve diğer akrabalarından kurulu bir danışma meclisi topladı. Meclis toplanınca, Salahaddin'in yeğeni Takiyeddin(94) yerinden fırlayarak şöyle konuştu: «Devletin menfaati Nureddin Mahmud'a karşı, bu tarafa yöneldiği takdirde, gücünün yetmiyeceği ordularla direnmemizi gerektiriyor; ona, bu ülkenin işlerine karışması için meydan vermemeliyiz.»

Necmeddin Eyyub, torununun bu sözüne çok üzüldü ve kendisine sövdü, soğuk sözler söyledi, onun bu fikrini reddetti; sonra da Salahaddin'e dönerek şöyle dedi:

«Ben senin babanım, şu da dayın Şahabeddin'dir; biz ikimiz, burada hazır bulunanların hepsinden daha çok seni sevmekle ve sana karşı daha çok şefkat beslemekle birlikte; Nureddin'le karşılaştığımız zaman, eskiden yaptığımız gibi, itaat ve bağlılığımızı bildirerek onun yüce tahtını öpmekten başka bir şey yapamayız. Nureddin boy-

(94) Bu, Melik El-Muzaffer Takiyeddin bin Şehinşah bin Eyyub'dur. «Ferşah» adında bir de kardeşi vardı (M.A.A.)

numuzun vurulması için emir verirse, itaat ederek ve kendi gönlümüzle boynumuzu ona teslim etmemiz gerekir. Senin babanın ve dayının durumu bu olunca, bu emîrler ve devlet erkânının durumları hakkında ne sanırsın? Ülke Nureddin'in ülkesidir, bizler de aslında onun sadık köleleri ve kullarıyız. Bizleri görevlerimizden uzaklaştırmak istediği zaman başımız üstüne itaat ederiz. Benim düşünceme göre, biz şimdi Nureddin'e bir dilekçe sunarak şunları yazmalıyız:

«Haber aldığıma göre, hümayunlarınızın gönlü, muzaffer ordusunu, bu ülkeyi kurtarmak için bu tarafa yöneltmeye karar vermiştir. Oysa buna ve bunu uygulamak için sefer zorluklarına katlanmaya ihtiyaç yoktur; çünkü ben hiçbir zaman kulluk yolundan sapmış değilim. Ben saltanatınız tahtının eşiğine bağlıyım ve vereceğiniz her adil hükmü de kabul ederim. Şiir:

«Boyun eğerim senin vereceğin her hükme
«Ve yapmaya bir hizmetçi olarak hazırım emredeceğin her işi.

«Eğer benden yana, Sultan'ın nurlu kalbine bir bulanıklık bulaşmışsa, en uygun ve en iyisi, boynuma kendi eliyle zincir takması ve beni bütün dünyanın sığınağı olan dergahınıza getirmesi için Mısır'a özel kullarınızdan birini göndermenizdir.. Şiir:

«Kul, emre boyun eğmez de ne yapar?»

Salahaddin babasının öğütünü bütün dikkatiyle dinledi; onu büyük sevinç ve memnunlukla derhal kabul etti. Bunun üzerine meclis dağıldı ve toplantıya katılanlar ayrılıp evlerine gittiler. Necmeddin Eyyub oğluyla yalnız kalınca, kendisine şöyle dedi:

«Sen hâlâ, iyiyi kötüden ve iyi tedbiri kötüsünden ayırdetmesini sağlayacak, meseleleri gözünün önüne getirecek yeterli tecrübeye sahip olmayan bir gençsin. Sen bilmez misin ki, bu topluluktaki insanlar senin aklından geçenleri öğrenmek, senin niyetlerini anlamak ve bunları birer birer Nureddin'e iletmek isterler; senin direnmek ve kendisinin Mısır'a gitmesini engellemek istediğini ona söylerler? Şüphesiz bu sözler, Nureddin'i, bu yolda bütün gücünü harcamaya itecek; o da neye mal olursa olsun, bizleri Mısır'dan çıkarmak için Musul ve Şam ordularını birden üzerimize gönderecektir. Oysa kendisi, mecliste söylenen sözleri duyarsa ve bizim kendisine bağlı, emrine itaatkar olduğumuzu öğrenirse, daha başka önemli işlerle uğraşacaktır. Böylece bizler de ondan ve onun çıkaracağı problemden yana müsterih olacağız.»

Gerçekten de bu tedbir ilâhi tekdire de uygun düştü. Çünkü Salahaddin'in dilekçesi Nureddin'in makamına ulaşıncaya kadar, onun aile efradıyla yapmış olduğu toplantının sonucu da iletilmişti; mecliste cereyan edenler de kendisine bildirilmişti. Bunun sonucunda Nureddin, Salahaddin'e yakınlık ve sevgi gösterdi; doğru yolun, kendisini Mısır'da ve Mısır işlerinde bırakmak olduğunu ve suyunu bulandırmaması gerektiğini anladı.

568 (1173) yılında Necmeddin Eyyub atından düştü ve birkaç gün hasta yatağında yattı; sonra da öldü. Büyük insan olan oğlu, sünnet gereğince babasının cenâzesini kaldırdı ve kendisine yaraşır bir yere gömdü; ayrıca taziyeleri kabul etmek için gerektiği kadar oturdu. Necmeddin Eyyub altı erkek çocuğu bırakmıştı: Salahaddin Yusuf, Seyfed-

din Muhammed Ebu Bekir, Şemsüddevle Turan Şah, Seffülislam Tuğrultekin (Tuğtekin), Şehinşah ve Tacülmüluk Burî.

Nureddin Mahmud 569(1174) yılında ölünce, Salahaddin'in Mısır ülkesinde bağımsızlığı tamamlandı. Bunun üzerinden fazla zaman geçmeden ülkesine Şam memleketini de kattı. Bu ülkelerdeki insanlar üzerine adalet bayraklarını dalgalandırdı ve barış perdesini gerdi. Sonra Kudüs ve Halilrahman şehirlerini, bu şehirleri gaspetmiş olan Hıristiyan Frenklerin elinden aldı. Ayrıca kardeşinin oğlu Karakuş'u[95] Mağrib[96] ülkelerinin bir kısmını fethetmekte görevlendirdi. Karakuş büyük bir orduyla o yörelere gitti ve Trablus şehrini Frenklerin elinden aldı. Bu şehri daha önce Frenkler istila etmişlerdi. Salahaddin'in talihinin güneşi berrak olarak ufukları aydınlattığı bu sıralarda, kardeşi Turan Şah'ın güneşinin de Yemen ülkesinin ufuklarında parladığının sevindirici haberi de geldi. Turan Şah, o ülkeyi zorla yönetimi altına almış olan Abdünnebi adlı zındığı yenilgiye uğratmış ve Addünnebi, iki taraf arasında yapılan bir çarpışmada öldürülmüştü.

Yukarıda da geçtiği gibi, Şam ülkesinin çoğu, Şam şehriyle birlikte 570(1175) yılında Salahaddin'in eline geçmişti ve yalnız onun olmuştu. Nureddin Mahmud'un oğlu Melik El-Salih İsmail de yalnız Halep yönetimiyle yetindi. Öte yandan, Salahaddin 572(1177) yılında, Mısır ve Kahire çevresinde, çöller yönünden başlamak üzere, 29.300 zi-

(95) Kardeşinin oğlu değil, kölesiydi; Mağrib'in fethi için Salahaddin'in kardeşinin oğlu Ferh Şah'la birlikte gitmişti. (M.A.A.)

(96) Mağrib, Kuzey Afrika ülkelerine denir. (M.E.B.)

ra'(97) uzunluğunda büyük bir sur yapılmasını emretti. Bunun için her taraftan mimarlar ve işçiler topladılar. Bunlar, Salahaddin'in hayatının sonuna kadar geceli gündüzlü çalıştılar.

573(1178) yılında Salahaddin Askalan'ın üzerine yürüdü ve çevresindeki köylere akınlar yaparak Frenk Hıristiyanlarından birçok mal, ganimet aldı. Sonra himmetinin yularını Remle'ye yöneltti; birdenbire bir Frenk ordusunun o yöreye doğru gitmekte olduğunu gördü. Büyük bir hız ve şiddetle çarpışmalar başladı. Çarpışma, Müslümanların ağır bir yenilgiye uğramalarıyla sonuçlandı; Salahaddin'in birçok askeri şehit düştü; bunların başında, Salahaddin'in kardeşinin oğlu olan Takiyeddin'in oğlu vardı; o zaman yalnız 20 yaşında bulunuyordu. Salahaddin ise mucize olarak bu vartadan kurtuldu ve ağlanacak bir halde, yenik olarak Kahire'ye döndü. Hıristiyanlar ise bu çarpışmadan sonra Hama'ya yöneldiler ve orayı dört ay kuşattılar.

573(1178) yılı sonlarında, Halep kalesi barışçı bir yolla ve zahmetsiz, kan dökülmeksizin Salahaddin'in eline geçti. O da bu büyük vilayetin valiliğine oğlu Melik El-Zahir'i tayin etti.

574(1179) yılında ise, Salahaddin'in Şam'daki vekili olan kardeşinin oğlu Ferh Şah Şam'a saldıran bir Frenk ordusuyla savaşmak için harekete geçti; Şam kapılarında onları ağır bir yenilgiye uğrattı ve komutanlarını öldürdü. Bunun üzerine Frenkler yenilmiş olarak geri çekildiler. Bu yıl, Salahaddin'in dayısı Şahabeddin öldü. Kendisi Hama yönetimini elinde tutuyordu. Ölümünden sonra yerine, Melik El-Muzaffer Takiyyeddin Ömer bin Şehinşah bin Necmeddin Eyyub geçti ve öldü-

(97) Zira', bir eski ölçü birimidir; uzunluğu dirsekten ortaparmak ucuna kadardır. (M.E.B.)

ğü 577 (1182) yılına kadar Hama'yı yönetti. 576 (1181) yılında ise, Yemen'i kılıçla fethetmiş olan Şemsüddevle bin Turan Şah bin Necmeddin Eyyub, gelmiş olduğu İskenderiye'de öldü. Kemikleri sonradan Şam'a taşındı ve kızkardeşinin Şam açıklarında yaptırmış olduğu medreseye gömüldü. Ondan sonra Yemen yönetimi, Salahaddin'in öteki kardeşi Seyfülislam Tuğtekin'e verildi.

583(1188) yılının Rebiyülevvel'inin günlerinden bir cuma günü, Salahaddin'le mel'un Frenkler Taberiye ovalarında karşı karşıya geldiler. İki taraf arasında kanlı bir savaş oldu. Bu savaş, yüce, Allah'ın izniyle ve peygamberlerin Efendisinin (98) bereketiyle Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Hıristiyanların lideri, askerlerinden birçok kimsenin öldürülmesinden sonra esir düştü. Salahaddin fırsatı yitirmedi ve Akka üzerine yürümeye devam etti. Orayıda Hıristiyanların elinden alarak, orada tutuklu bulunan 4.000 Müslüman esiri serbest bıraktı. Sonra bu şekilde yürüyüşüne devam ederek Nablüs, Hayfa, Kaysariye, Nasıra ve Askalan gibi birçok şehir ve kaleyi kurtardı. Uzun bir süre sonra bir ordu hazırlayarak Kudüs üzerine yürüdü ve şehrin tarafına indi. Birkaç gün sonra bundan vazgeçti ve doğu tarafına geçerek şehri oradan kuşattı. Böylece savaş başladı. O sırada Kudüs'te 60.000 Hıristiyan oturuyordu. Onlar da şehri Müslümanlara karşı korumak için gayret ve çaba kollarını sıvadılar. Fakat durum büyük ölçüde gelişti. 583(1188) yılının 27 Recebine rastlayan cuma günü girer girmez, Salahaddin kaleyi ve şehri mancınıklarla döverek abluka altındakilerin gırtlağını adamakıllı sıktı. Bunun üzerine aman ve barış diye bağırdılar. Salahaddin, onla-

(98) Hazreti Muhammed'i kasdediyor. (M.E.B.)

ra, öldürülmeyecekleri ve esir edilmeyecekleri konusunda aman verdi. Müslümanlar şehre girdiler ve Hıristiyanların Mescid-i Aksa'da Kubbetussahre üstüne koymuş oldukları haçı kırdılar; sonra aynı gün cuma namazını Mescid-i Aksa'da kıldılar. Orada hem yoksulların, hem de büyüklerin tekbir ve dua sesleri gök ufuklarına kadar yükseldi. Böylece emanet tekrar sahibinin eline geçmiş oldu. Kudüs, 492 (1100) yılı başından bu yıla(99) kadar Frenklerin elinde kalmıştı. Salahaddin ile mel'un Frenkler arasında, o belirli günde barış şartları şu şekilde imzalandı:

«Kafirlerden her erkek Müslümanlara 20 dinar, her kadın da 5 dinar ödeyecek; her çocuk için de bir dinar ödenecektir. Üzerine yükümlenen fidyeyi ödemeye gücü yetmeyen herkes Müslümanların eline esir düşecektir.»

Salahaddin, Hıristiyanlardan aldığı bu paraları askerlere, bilginlere ve abitlere verdi. Sonra Sur Kalesi'ne yöneldi. Bu kalenin surları son derece sağlam olduğu, askerler de soğuğun şiddetinden ve yağmurlardan şikayet ettikleri için, Salahaddin danışmaların da görüşünü alarak kaleyi kuşatmaya devam etmekten vazgeçti; hızla Tarsus şehrine doğru hareket ederek orayı da savaşla ele geçirdi; ganimet olarak birçok mal, ayrıca da birçok esir aldı. Sonra şehri yaktı ve yürüyüşüne devam etti. Şehirleri tek tek istila etmeye başladı. Berziye kalesine vardı. Bu kalenin sağlamlığı ve güçlülüğü dillere destan olmuştu; çünkü kalenin deniz seviyesinden yüksekliği, surlarıyla birlikte 570 zira'dan fazlaydı. Fakat Salahaddin, burayı da kılıçla ele geçirdi. Ondan sonra Antakya yöresine giden Salahaddin, barışa eğilimli olan ora halkıyla da

(99) Yani 583 (1188) yılı. (M.E.B.)

barış yaptı; onlar da ellerindeki bütün Müslüman esirleri serbest bıraktılar.

Sonra, oğlu Melik El-Zahir'in isteği üzerine Antakya'dan Haleb'e gitti. Melik El-Zahir, Haleb'de üç gün kalan ulu babası için elinden geldiği ölçüde büyük şenlikler yaptırdı ve onu büyük saygıyla karşıladı. Ondan sonra Salahaddin Haleb'den ayrılarak Hama'ya gitti. Orada Hama Valisi Takiyeddin ulu misafiri gereken saygıyla karşıladı. Salahaddin bu yeğenine ilgi gösterdi ve eyaletine Cebele şehriyle diğer birkaç kasabayı kattı. Salahaddin sonra Şam'a gitti ve orada birkaç gün dinlendi. Oradan Safed şehrinin üzerine yürüdü ve burayı barış yoluyla fethetti. Bunun sonucu olarak Kerek ve Kevkeb de barış yoluyla fethedildiler. Sonra Kudüs'e gitti ve Kurban Bayramı namazını o kutsal yerde kıldı. Ondan sonra Askalan'a giderek burayı kardeşi Melik El-Adil'den aldı; onun yerine kendisine Kerek eyaletini verdi. Akka'ya varınca kalenin yıkılmış surlarının onarılması ve yenilenmesi için emir verdi. Sonra, o yörelerin en güçlü ve en sağlam kalesi olan Şakif Kalesi'ne yöneldi ve bizzat kendi mübarek kişiliğiyle kaleyi kuşatmaya başladı. Kalenin, Frenkler arasında akıllı ve ileri görüşlü bir adam olan yöneticisi, başarı ve zafer belirtilerinin Müslümanların tarafında belirdiğini görünce tek başına kaleden çıktı ve Sultan Hazretlerine doğru ilerleyerek teslim oldu. Sultan kendisini yakınına getirtti ve ona ilgi gösterdi. Aziz misafir iyi Arapça bildiği için Sultan Hazretlerine arzetmek istediğini bizzat arzederek şöyle dedi: «Yüce tahtınızı rahatsız edişimin sebebi, benim ve ailemin Şam'da oturmamıza izin verilmesi, Sultanlık Divanından bana yetecek kadar yıllık altın ve tahıl ödemesi yapılması konusunda yüce emirlerinizin çık-

masıyla müşerref olmaktır. Bu dileğim kabul görürse kaleyi Sultan'ın adamlarına teslim ederim.»

Sultan dileğini olumlu karşıladı ve Şakif Valisi kaleye geri döndü. Bu sırada İslam ordusu savaşı durdurmuş ve kuşatmayı kaldırmış, barış şartlarının hazırlanmasını bekliyordu. Birkaç gün sonra, iki gözü olan herkese göründü ki, o kafir, bu davranışıyla, kale üzerindeki baskıyı durdurmak, böylece surlarını onarmak, burçlarını yenilemek ve kaleyi mühimmatla doldurmak amaçlarını güdüyordu. Şüphesiz Sultan bu çirkin davranışa son derece öfkelendi ve muzaffer ordusuna kaleyi bir daha kuşatma emrini verdi. Müsümanlar yeniden kaleyi ablukaya başladılar. Bu sefer yaya savaşının, kuşatmanın araç ve gereçlerini de hazırlamışlardı. Onlar bu durumdayken, Haçlı ordularından birçok toplulukların ve büyük yığınların Akka Limanına vardıkları, kaleyi kuşatmaya başladıkları ve bu tehlikeli olay karşısında Melik El-Adil'in Şakif kafirleri ile şu şartlar üzerine barış yapmaya razı olduğu, bunu kabul ettiği haberi geldi; Şehir, yani Akka, içindeki bütün silah, gereç, binek hayvanları ve 200.000 dinar altınla birlikte onlara verilecek; ileri gelen esirlerinden 100, öteki esirlerinden de 500 kişi serbest bırakılacak; buna karşılık kafirler de, Müslümanların aman ve barış içinde şehirden çıkmalarına izin vereceklerdir.

Sultan bu haberi duyunca çok üzüldü ve böyle bir barışın yapılmasına şiddetle karşı çıktı. O zaman tedbir ve danışma adamlarının fikirlerini de alarak Şakif kuşatmasının bırakılmasını, ve Frenklerin çabuk davranıp istila ederek içindeki bol mallar ve ganimetleri alıp, Kudüs'ü geri almakta ve işgal etmekte kullanacaklarından en-

dişe ettiği Askalan'ın da tahrip edilmesini emretti. Salahaddin'in oğullarından biri olan Şam Valisi Melik El-Efdal bu görevi üzerine aldı. Bütün Askalan halkına, Şam'ın öteki şehirlerine dağılmalarını emretti. Bu da, kara talihli şehir halkının ileri gelenlerini de, sıradan gelenlerini de üzdü, onlar, taşınması mümkün olmayan eşyalarını çok ucuz fiyatlarla satmaya başladılar; Örneğin on dirhem(100) değerindeki bir mal bir dirhem karşılığında satışa çıkarılırdı, yine de alıcı bulamazdı. **Mir'at el-Cenan** tarihinde, bir Askalanlının 12 tavuğu bir tek dirheme satmış olduğu yazılıdır. Diğerlerini de buna göre kıyas et.

Kısacası, halktan ve askerlerden büyük bir topluluk, 20 Şabandan Ramazan başlarına kadar bu şehri yıkmakla uğraştı. Sonra kapılarına varıncaya kadar şehri ateşe verdiler; aynı şeyi Lüdd ve Remle kalelerinde de yaptılar. O sırada Melik El-Adil'den şöyle bir haber geldi: «Frenkler, kendilerine kıyı şehirlerini bıraktığımız takdirde bizimle barış yapmaya razıdırlar; ondan sonra da İslam şehirlerine saldırmayacaklarını taahhüt ediyorlar.»

Salahaddin bu teklifi kabul etti ve barış yapması için Melik El-Adil'e izin verdi. Bunun üzerine Müslümanlarla Frenkler arasında bu esaslar üzerine barış yapıldı; bu barış, ahit ve ağır yeminlerle pekiştirildi; iki taraftan tüccarlar çarşılarda dolaşmaya başladılar. Bunun üzerine Sultan, oğlu Melik El-Efdal ve ordusuna, dinlenmek üzere şehirlerine gitmeleri için izin verdi.

Kendisi ise o değerli kişiliğiyle Kudüs'e git-

(100) Dirhem, eskiden kullanılan bir para birimi. Ağırlık ölçüsü olarak da kullanılmıştır. Buradaki dirhem para birimidir. (M.E.B.)

ti, orada bir süre kaldı. Sonra ülkenin başkenti Şam'a hareket etti ve 27 Şevval 588(1192) tarihinde oraya vardı. Orada bütün oğulları, diğer memur ve komutanlarıyla birlikte, sevinerek ve ferahlayarak hizmetinde toplandılar. 589(1193) yılı Safer'inin 25'ine rastlayan cuma günü, bizzat yüce kişiliğiyle hacıları karşılamak üzere binip çıktı. Bu kutlu karşılamadan sıtmalı, yakıcı sıtmaya yakalanmış olarak döndü ve aynı ayın 27'sinde Allah'ın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine halkı üzüntü kapladı ve bu musibet, yakın uzak herkese çok ağır geldi. Allah kendisine rahmet etsin. Cenazesinde büyük bir halk topluluğu hazır bulundu ve onun muhteşem cenaze alayını görünce yüksek sesle ağladılar.

Çünkü Salahaddin adaletli bir Sultan ve cesur, hamiyetli bir Hükümdardı. Bilginleri ve edebiyatçıları sever; onları yakınına alır ve kendileriyle birlikte oturur; üzerlerine nimetlerini ve iyiliklerini yağdırırdı. Mısır'ı yönettiği süre boyunca kanaatkar, dürüst davranır; ne denli küçük olursa olsun günahlardan ve dince yasaklanan hareketlerden sakınırdı. Onun parlak devrinde Mısır ve Şam büyük ölçüde kalkındılar; çünkü birçok hayır kurumları kurdu ve bunlara birçok ürün ve tarım alanları vakfetti. İşte sana, o genel imar ve hayır binalarının bir kısmı:

1 — Büyük ve Küçük Karrafe'de, İmam-ı Şafiî'nin -Allah ondan razı olsun- türbesi civarında bir medrese([101]).

2 — El-Dareyn'de, İmam-ı Hüseyin efendimiz -Allah ondan razı olsun- izafe edilen türbenin yakınında bulunan Kahire El-Muizziye Medresesi.

3 — Şiî İsmailî halifelerinden biri olan Said

(101) Sıra numaralarını biz koyduk. (M.E.B.)

El-Süeda'nın Sarayının yerinde bir tekke.

4 — Abbas bin Salar'ın köşkü yerinde kurduğu Hanefiye Medresesi.

5 — Mısır'da «Zeyn El-Tüccar» diye tanınan Şafiiye Medresesi.

6 — Kahire, El-Muizziye'de bulunan Malikiye Medresesi.

7 — Kendi sarayının içindeki hastane.

8 — Kudüs, Halil'de kurup tamamladığı medrese ve tekke.

Denildiğine göre, Salahaddin, aklın düşünemeyeceği ölçüde cömertti. Göçüp en yüce makama kavuştuğu gün, sahip olduğu o geniş saltanat ve nüfuza, geniş sınırlı o şehir ve ülkelere rağmen, terekesinde 47 gümüş dirhemden başka bir şey bulunmamıştır. Bilgi, Allah nezdindedir.

Eb'ü'l-Feth Osman bin Salahaddin Yusuf:

Salahaddin sağlığında Mısır'ı, «Melik El-Aziz» unvanını verdiği büyük oğlu Osman'a vermişti. Mısır'ın bu adil azizinin[102] ölüm haberi Mısır Aziz'ine[103] ulaşınca derhal Mısır tahtına çıktı ve ülkenin ileri gelenlerinden, eşrafından kendisi için yeniden biat aldı. İstediğini böylece elde edince, kardeşi Melik El-Efdal'la savaşmak için hemen Şam'ın üzerine yürüdü. Bu işte amcası Melik El-Adil de kendisini destekliyordu. Şam'ı, üzerine üç defa yürüdükten, kuşatıp da kuşatmayı daralttıktan sonra sahibinin elinden aldılar; Şam şehri 592(1196) yılının Recep ayında teslim oldu ve Melik El-Efdal kaçtı. El-Aziz Osman, Şam'ın yönetimini amcası Melik El-Adil'e bıraktıktan sonra Mısır'a döndü.

---

(102) Salahaddin'i kasdediyor. (M.E.B.)

(103) Melik El-Aziz Osman'ı kasdediyor. (M.E.B.)

593(1197) yılında, Yemen Hükümdarı Seyfülislam Tuğrultekin bin Necmeddin Eyyub, Allah'ın rahmetine kavuştu. Kendisinden sonra Yemen'de, Melik El-Aziz diye tanınan oğlu Fetheddin İsmail yönetime geçti.

Melik El-Aziz 595(1199) yılında Mısır'da yüce makama ulaştı([104]). Kendisi son derece alicenap, yumuşak huylu, terbiyeli bir gençti; büyük ölçüde dürüst ve cömertti. Bu hükümdarın ölümünden sonra Mısır'daki Eyyubîler iki kısma ayrıldılar: Birinci kısım, Melik El-Aziz'in Ali adındaki ve «El-Mansur» unvanını taşıyan oğlunun yönetime geçmesinde ittifak etti; ikinci kısım ise, Melik El-Efdal'a haber göndererek bağlılıklarını bildirdi ve kendisini Mısır'a çağırdı.

Melik El-Efdal bin Salahaddin Yusuf'un Saltanatı:

Bilindiği gibi El-Efdal, yukarıda da geçtiği şekilde babasının sağlığında Şam Valisiydi; kardeşi Melik El-Aziz, ikisinin de amcası olan Melik El-Adil'le işbirliği ederek, Salahaddin'in ölümünden sonra üzerine üç kez ordular sürdüler; sonunda Şam'ı elinden aldılar ve onun yerine kendisine Sarhad([105]) kalesini verdiler([106]). Orada kalan Melik El-Efdal, Melik El-Aziz'in ölümü üzerine Mısır'a koştu ve orada bir süre yönetimde kaldı. Fakat amcası Melik El-Adil Mısır'a büyük ve güçlü ordular getirerek, yönetimi Melik El-Fadıl'dan

---

(104) Yani öldü. (M.E.B.)

(105) Şam'da Havran ile Dürzü dağı arasında bulunan eski bir kale. (M.A.A.)

(106) Biraz yukarıda, kendisinin Şam'ın teslimi sırasında kaçtığı belirtildi. (M.E.B.)

aldı ve onun yerine kendisine Şımişat[107] kalesini verdi. Melik El-Efdal bu kaleye gitti ve ömrünün kalan günlerini orada geçirdi; nihayet 622(1226) yılında Tanrı'sının komşuluğuna gitti. **Yafiî Tarihi**'nde anlatıldığına göre, Melik El-Efdal son derece faziletli ve terbiyeliydi. Hadis bilimlerini zamanının bilginlerinden öğrenmiş; yazı yazmayı, bu alanda ün kazanacak derecede ilerletmişti. Bilimi ve bilginleri sever; onlara yakınlık gösterir ve büyük saygı duyardı. Adalet ve insaftan asla sapmazdı. Kısacası yüce, adaletli, cömert, faziletli bir insandı. Şiir ve yazı yazmakta güçlüydü. Ayrıca şiirde çok iyi benzetiler yapardı; örneğin Osman adındaki kardeşi El-Aziz ile Ebu Bekir adındaki amcası El-Adil ittifak edip Şam saltanatını elinden aldıkları zaman şu beyitleri yazarak Halife El-Nasır li Dinillah'a gönderdi:

«Efendim! Ebu Bekir ve arkadaşı Osman,
«Ali'nin[108] hakkını gasbettiler, kılıçla
«Oysa Ali, babasının ikisi üzerine atadığı hükümdardı

«Ve başa geçtiği zaman da işler doğrulmuştu
«İkisi muhalefet ettiler ve biatının akdini bozdular
«Yönetim ikisi arasındadır, Ali hakkındaki hükümse açık.

«Bak şu adın talihine ki nasıl gördü son gelenlerden[109]

(107) Ruha (Urfa)nın kuzeyinde ve Mansur Kalesi'nin güneyinde, Fırat ırmağı üzerinde bulunan eski bir kale. Şimdi adı «Samsad»dır. (M.A.A.)

(108) Ali, Melik El-Efdal'ın asıl adıdır. (M.E.B.)

(109) Addan maksat «Ali» adıdır; son gelenlerden maksat amcası ve kardeşidir. (M.E.B.)

«İlklerden gördüğü muamelenin aynısını [110].»

Halife El-Nasır li Dinillah da kendisine şu üç beyitle cevap verdi:

«Senin mektubun, ey Yusuf'un oğlu!
«Soyun temiz olduğunu iletti, dostlukla
«Ali'den hakkını gasbettiler, çünkü yoktu
«Peygamberden sonra Yesrib'de[111] bir yardımcısı
«Müjde sana, Peygamber'e aittir hesapları, yarın
«Ve sabret, İmam El-Nasır'dır senin yardımcın[112].»

Melik El-Efdal'ı nveziri ise, iki kardeşi İzzeddin Ali ve Mecdeddin Eb'ü's-Saadât gibi «İbn'ü'l-Esîr El-Cezerî» diye ün yapmış olan Nasrullah bin Eb'ü'l-Kerem Diyaeddin Muhammed bin Abdülkerim El-Şeybanî'ydi. Bu İbn'ü'l-Esîr zamanının fazilet sahiplerinin reisi ve devrinin bilginlerinin önderiydi. Yazı yazmak ve mektupları süslemek sanatında, tasavvur edilenden daha üstün bir yeteneği vardı. Ömeriye Cezîresi'nde[113] doğmuş ve çocukluğunun ilk yıllarında Kur'an-ı kerimi ezberlemişti. Denildiğine göre hafızası son derece güçlüydü. O kadar ki, El-Mütenebbi ve El-Bahterî divanlarını ezberlemişti.

Yafiî Tarihi'nin İbni Hallikan'dan naklen anlattığına göre, bu İbn'ü'l-Esîr bilimleri öğrendikten ve faziletleri elde ettikten sonra Sultan Sala-

(110) İlklerden maksat Dört Halifeden Ebu Bekir ve Osman'dır. (M.E.B.)
(111) Yesrib, Medine'nin eski adıdır. (M.E.B.)
(112) İmam El-Nasır'dan kendini kastediyor; İmam Halife anlamına gelir. (M.E.B.)
(113) Mardin'in Cizre İlçesinin o zamanki adı. (M.E.B.)

haddin'in sarayına iltihak etti. Sultan da kendisini ilgisinin kapsamı içine alarak onu oğlu Melik El-Efdal'ın vezirliğine tayin etti. İbn'ü'l-Esîr, bağımsızlık ve özgürlük içinde bu görevi yerine getirdi. Sonra iki hükümdar El-Aziz ve El-Adil Şam'ı istila edip Melik El-Efdal'dan alınca, bu iki azizden duyduğu endişe Vezir'i sardı ve şehirde gizlendi. Sonunda Melik'in kapıcılarından biri kendisini bir sandığa koymaya, sandığın kapağını kilitleyip bir deveye yükleyerek Şam'dan çıkarmaya ve Mısır'a götürmeye muvaffak oldu. Orada da El-Aziz'in oğlu için vezirlik yaptı. Melik El-Adil Mısır'ı istila edince, İbn'ü'l-Esîr oradan Haleb'e kaçtı ve bir süre orada Melik El-Zahir'e hizmet etti. Sonra oradan Musul'a, Musul'dan Sencar'a gitti. Sonra yine Musul'a döndü ve ömrünün sonunu orada tamamladı. Onun faziletinin ve edebiyattaki gücünün kanıtı olan kitaplarından biri, **El-Mesel El-Sâir fi Edeb El-Kâtib ve'l-Şair**'dir. Bu eser, şairlerin, yazarların ve edebiyatçıların muhtaç bulundukları usul ve kuralları kapsamaktadır. **El-Veşy El-Merkum fi Hall El-Manzum** kitabı ile **El-Maani El-Muhterea fi Sınaat El-İnşa** kitabı da yine onundur. 637 (1240) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu. İki kardeşi İzzeddin Ali ve Mecdeddin Eb'ü's-Saadât'ın küçüğüydü.

Melik El-Adil bin Necmeddin Eyyub'un Saltanatı:

Yafiî Tarihi'nde anlatıldığına göre Melik El-Adil son derece akıllı ve iyi tebbirliydi. Bunun iniç Salahaddin olağanüstü buhran ve olaylarda kendisine danışırdı. Bundan fazla olarak da ibadete ve kanaatkarlığa da eğilimliydi; gündüzleri oruç tutar, geceleri ibadet ederdi. Kardeşi Sala-

haddin zamanında ise Akka, Kerek gibi bazı eyaletlerde hüküm sürmüştü. Kardeşinin oğlu Melik El-Aziz'in ölümünden sonra ise Şam ve Mısır'ı istila etti ve Melik El-Aziz'in «Mansur» lakabını alan Ali adındaki oğlunu da Ruha'ya(114) gönderdi; Mısır işlerini oğlu Melik El-Kamil Muhammed'in eline, Şam yönetimini de diğer oğlu Melik El-Muazzam'a bıraktı. Cezire Hükümetinin işlerini oğlu Melik El-Eşref'e, sonra Ahlat eyaletini de Eyyub adındaki dördüncü oğlu Melik El-Evhad'a verdi. Kendisi ise Mısır'da kalarak kendini tamamen büyük saltanatın işlerine ve İslam topraklarının savunmasına verdi. 598(1202) yılının Recebinde Melik El-Muizz İsmail bin Seyfülislam Tuğtekin bin Necmeddin Eyyub Zebid'deki kendi komutanları tarafından öldürüldü. Çünkü kendisi zulüm, baskı ve sefahatte aşırı gitmiş; bu yüzden de kendisinin Emevîler'in soyundan geldiği iddia edilmişti. Onun yerine, çocuk yaştaki oğlu Melik El-Nasır geçti. Bu Melik El-Muizz'in çağdaşı olan fazilet sahiplerinden biri, **Acaib El-Esfar ve Garaib El-Ahbar** adlı kitabını onun adına yazmış olan Eb'ü'l-Ganaim Müslim bin Mahmud El-Şirazi'ydi.

609(1213) yılında, Ahlat'ı zulüm, ceberrut ve kan dökücülükle yöneten Melik El-Evhad Eyyub bin Melik El-Adil, Allah'ın rahmetine kavuştu; Hükümet, diğer kardeşi Melik El-Eşref'e geçti. 612(1216) yılında Melik El-Adil, Yemen Hükümeti'ni torunu Melik Mes'ud bin Melik El-Kamil'e verdi ve kendisini Yemen'e gönderdi. Melik Mes'ud bu ülkenin sınırlarına varınca, ileri gelen ve eşraf halkı onu sevgiyle ve itaatle karşıladılar; yönetimin dizginlerini kendisine teslim ettiler ve

(114) Ruha Urfanın eski adıdır. (M.E.B.)

onu Yemen'de uğur ve mutluluk sembolü saydılar.

615(1219) yılında Melik El-Adil yüce makama ulaştı ve varlık safhası üzerinde 15 erkek çocuğu bıraktı. Bunlardan beşi, mutlu saltanat tahtına çıktılar: El-Kamil, El-Muazzam, El-Eşref, El-Salih ve Şahabeddin Gazi.

Melik El-Eşref Musa bin Melik El-Adil:

Asıl adı Musa olan Melik El-Eşref, babası Melik El-Adil'in sağlığında Ruha şehrinde yönetimde bulunuyordu. Sonra Harran eyaleti de kendisine verildi. Melik El-Evhad ölünce, Melik El-Eşref'in egemenliği Ahlat'a da uzandı. Şam'da saltanat bayrağını yükseltmiş olan Melik El-Muazzam Şerefeddin İsa 625(1229) yılında ölünce onun yerine, Davud adındaki oğlu Melik El-Nasır geçti.

626(1230) yılında, Melik El-Kamil Mısır'dan Şam üzerine yürüyüp burayı sahibinin elinden almak isteyince, Melik El-Eşref kardeşini desteklemeye koştu. Bunun üzerine Melik El-Nasır Davud barış istemek zorunda kaldı. İki taraf arasında karşılıklı mektuplar ve elçiler gönderildi. Sonunda, Melik El-Nasır'ın Şevbek, Nablüs ve Kerek Hükümeti'yle yetinmesi ve Melik El-Eşref'in de Şam tahtına oturup Harran, Ruha, Rakka ve Re'selayn'ı Melik El-Kamil'e bırakması konusunda karara varıldı.

Bu şartların uygulanması tamamlanınca Melik El-Kamil Mısır'a döndü. Melik El-Eşref ise Şam tahtına çıktı ve adaletli yönetimi, sağlam idaresi ile ordunun ve adamlarının, ülkenin ileri gelenlerinin ve halktan vatandaş kitlesinin gönlünü kendine çekmeye başladı. Çünkü kendisi adaletli, ciddi, yumuşak huylu, mert, hayırsever bir hükümdardı; bilim ve fazilet sahiplerine ya-

kınlık göstermek, bunlar için yapı ve kurumlar meydana getirmek suretiyle bilim ve fazileti yayardı. Bunlardan biri, İbn'ü's-Salah diye ün yapan ünlü hadis bilgini Şeyh Ebu Ömer Osman için Şam'da yaptırdığı Hadis Binası'ydı. Melik El-Eşref'in -Allah ona rahmet etsin- doğumu 570 (1175), ölümü ise 635(1239) yılındaydı. Ordusunun komutanları ve devletinin erkanı önce kendisini Şam Kalesi'ne gömdüler; bir süre sonra kemiklerini, Şam'daki Mescid El-Cami yakınlarında yaptırmış olduğu imarete naklettiler.

Melik El-Kamil Muhammed bin Melik El-Adil: Melik El-Kamil ulu kadirli ve şerefli, şanlı bir niteliğe sahipti; adalet ve iyilik bayraklarını yaymakla da tanınmıştı. Ayrıca halk arasında ince karakteriyle, iyi prestijiyle ve iyi yönetimiyle ün sağlamıştı. Peygamber'in yüce sünnetine bağlıydı; Müslüman halklar arasındaki bağları güçlendirmeye çalışanları sever ve onlara yakınlık gösterirdi. Meclisi her cuma gecesi bilginlerle ve fazilet sahipleriyle şenlenirdi. Onlarla bizzat bilimler konusunda konuşur; sanatlar üzerinde tartışırdı. Onun parlak devrinde Kahire El-Muizziye'deki Hadis Binası'nın temeli atıldı. Bu bina son derece genişti. Sonra İmam-ı Şafiî'nin türbesi üzerinde yüksek bir kubbe yaptırdı ve tamamladı.

Melik El-Kamil ulu babasının devrinde Mısır yönetiminin işlerini yürütmüş olduğu için bütün meselelerin çözüm ve düğüm yolları, herşeyin yönetimi onun elindeydi. Babası Melik El-Adil 615 (1219) yılında ölünce yönetimde bağımsız oldu; sonra kısa bir sürede egemenliğini Hicaz, Şam ve Yemen'e de uzattı. Bundan ötürü, bütün bu ülkelerin camilerinde hatipler onun yüce adıyla dua ederler ve derlerdi ki: «Mekke ve kullarının,

Yemen ve Zebid'inin, Mısır ve Said'inin(115) Şam ve ordularının, Cezire ve Velid'inin(116) sahibi, iki kıblenin(117) Sultanı, iki alametin(118) sahibi, iki Harem'in hizmetçisi, mü'minlerin(119) Emîri Nasıraddin Halil Veli.»

Melik El-Kamil, 635(1239) yılının Receb ayının 21'inde, çarşamba gününün sonunda, Şam Kalesi'nde öldü. O zaman yaşı 40 kadardı.

Mısır, Şam ve Yemen Sultanlarının Ölümleri Konusunda:

Yafiî Tarihi'nde deniyor ki:

Atasının emriyle 612(1216) yılında bir askerî birliğin başında Yemen'e yürüyerek orayı istila etmiş, sonra da egemenliğini Hicaz ülkesine uzatarak orayı da yönetiminin altına almaya başlamış olan Melik Mes'ud Yusuf bin Melik El-Kamil, 626(1230) yılında Mekke el-Mükerreme'de Allah'ın rahmetine kavuştu. Ölüm hastalığında, kefenlenmesinin ve kaldırılmasının masraflarının kendi özel malından verilmemesini, cesedinin, Peygamber'in sünnetinin aşkına en basit şekilde kaldırılması masrafını helalinden vermesi için, çağının en büyük abitlerinden biri olan Şeyh Sıddık'a teslim edilmesini istemişti. Emîrler ve devlet erkanı vasiyetini yerine getirdiler. Adı geçen Şeyh Sıddık bu mü'min Hükümdarı, kendisinin hacda giymiş olduğu peştemal ve şalla kefenleyerek Müslümanların genel mezarlığına gömdü. Mezarının

---

(115) Said, Mısır'ın «yukarı» anlamına gelen bölgesidir. (M.E.B.)

(116) Velid'den kimi ve neyi kastettiği anlaşılamadı. (M.E.B.)

(117) İki kıble, Mekke'deki Kabe ile, ondan önce kıble olan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'dır. (M.E.B.)

(118) İki alametten neyi kastettiği anlaşılamadı. (M.E.B.)

(119) Mü'min, İman eden inanan kimse demektir. (M.E.B.)

üzerine de yine vasiyeti gereğince şunları yazdılar: «Bu, yüce Allah'ın rahmetine muhtaç olan Yusuf bin Muhammed bin Ebu Bekir bin Eyyub'un mezarıdır.» Melik Mes'ud'un ölüm haberi Mısır'a varınca, Melik El-Kamil'i şiddetli bir üzüntü ve acı sardı ve kendisi taziye için oturdu.

632(1236) yılında, Melik El-Kamil'in ordusunun komutanlığı görevinde bulunan ve cesareti örnek olan El-Hadım Savab, Allah'ın rahmetine kavuştu. Arkasında da, eğitilmiş ve kusursuz olan yüz erkek çocuğu bıraktı. Bunların bir kısmı komutanlık rütbesine kadar yükseldi. Aynı yıl, adı Davud olan ve Ebu Süleyman diye anılan Melik El-Zahir bin Sultan Salahaddin Yusuf, yönetici olarak bulunduğu Bire(120) kalesinde öldü. Onun yerine de kardeşinin oğlu Melik El-Aziz bin Melik El-Zahir geçti. 633(1237) yılında da Melik Muhsin bin Salahaddin Allah'ın rahmetine kavuştu. Kendisi hadis, sünnet ve diğer aklî ve naklî bilimlerde bilgindi; son derece de mütevazi, kanaatkar ve yumuşak huyluydu. 634(1238) yılında da, Melik Gıyaseddin Muhammed bin Melik El-Zahir bin Salahaddin Yusuf Haleb'de öldü. Allah rahmet etsin, babası Melik El-Zahir'den sonra yönetime geçtiği zaman dört yaşında bulunuyordu. 635 (1239) yılında da Melik El-Eşref Şam'da Allah'ın rahmetine kavuştu. Onun yerine de kardeşi Melik El-Salih İsmail geçti.

Bunun üzerine Mısır'daki Melik El-Kamil derhal Şam'ın üzerine yürüdü ve Melik İsmail, El-Kamil'in kuşattığı şehre kapandı. Sonunda iki taraf arasında barış ve anlaşma yapıldı; Melik El-Kamil iki ay Şam'da kalarak uğur ve ikballe

(120) Fırat üzerinde bulunan şimdiki Birecik şehri. (M. A.A.)

devlet işlerini yönetti. Sonra hastalandı ve yukarıda da geçtiği gibi Allah'ın rahmetine kavuştu. Ölüm haberi iki gün halktan gizli tutuldu. Cuma günü olan üçüncü gün, hatibin minbere çıkmasından önce bir kişi kalkıp «Allah'ım, Melik El-Kamil'e rahmet et ve Melik El-Adil'in saltanatının gölgesini ebedîleştir» dedi. Bu söz halk üzerinde yıldırım etkisi yaptı, hepsi yüksek sesle ağlayıp feryat ettiler. Yetkililer ve sorunları çözüp karara bağlayabilenler, akıllıca ve yararlı hareketin, kardeşinin oğlu, lakabı Melik El-Cevad olan Muzaffereddin Yunus'un, merhum Melik El-Kamil'in oğlu Melik El-Adil'e vekil olarak Şam'da yönetime geçmesi olduğunu düşündüler. Sonra Melik El-Kamil için Mescid El-Cami yakınlarında bir mezar hazırladılar ve cesedini kaleden oraya naklettiler.

Bu Yüce Şanlı Ailenin Diğer Sultanları ve Ailenin Yıkılışı:

Yafiî Tarihi'nde yazıldığına göre, Melik El-Kamil'in ölümünden sonra, Mısır'da oğlu Melik El-Adil yerine geçti; Melik El-Cevad da onun Şam'daki vekili oldu. 638(1241) yılında ise Mısır'daki ileri gelenler ve komutanlar, Melik El-Adil'in yaşının küçüklüğünden ötürü, hükümdarlık işlerini yönetemeyeceğini anladılar ve onun yerine kardeşi Melik El-Salih'in yönetime getirilmesi üzerine karara vardılar. Sonra Melik El-Adil'i açık bir sedyenin üzerine koydular ve bu durumda emîrlik sarayından çıkardılar. Sedyenin çevresinde birçok asker toplandılar, onu kaleye götürdüler ve oraya hapsettiler.

Böylece yönetim, çatışmasız olarak kardeşi Melik El-Salih'in eline geçti. O da bütün ciddiyeti ve yeteneğiyle kendini devlet işlerini yönetmeye

verdi. Adalet ve insaf perdesini halk arasında yaydı. Ülkenin her tarafında mabetler ve camiler yapmaya başladı. Mısır'da ayaklarının yerini sağlamlaştırmak işini bitirince, güçlü bir orduyla Şam üzerine yürüdü; Melik El-Cevad'ı Şam Hükümeti'nin başından azlederek, onun yerine kendisine İskenderiye emîrliğini verdi. Ayrıca onu, kendisi ata binmiş olduğu halde atının dizginini tutup önünde birkaç adım yürümek zorunda bıraktı. Fakat bu yakışıksız davranışına sonradan pek fazla pişman oldu. Sonra El-Gûr(121) şehirlerine yöneldi ve Ba'lebek'te bulunan, Melik El-Salih lakabıyla anılan amcası İsmail'den kendisine iltihak etmesini istedi. Fakat El-Salih İsmail, yeğeninin bu isteğine olumlu cevap vermenin ve kendisine itaat etmenin doğru olmayacağı görüşüne vardı. Humus Valisi Mücahid'den(122) yardım istedi. Mücahid de kendisine kuvvet gönderdi ve bununla güçlendi. Sonra, alışılmadık bir yolla ansızın Şam'a girdi. Bu haberler Melik El-Salih Eyyub'un yanındakilerin kulaklarına gidince çevresinden dağıldılar ve Şam'a koşarak Melik El-Salih İsmail'e bağlılıklarını sundular.

Ayrıca Kerek Valisi Melik El-Nasır'ın askerlerinin bir kısmı Melik El-Salih'e saldırdılar ve kendisini yakalayarak kendi valilerine getirdiler; o da kendisinin Kerek Kalesi'nde tutuklanmasını emretti. Bu büyük olayların haberi, kardeşinin hazır olmadığından yararlanarak kaleden çıkmayı başarmış ve Mısır'ın bağımsız Sultanı olmuş olan Melik El-Adil'in kulaklarına gidince, Melik El-Na-

---

(121) «El-Gûr» çukurluk bölge demektir. Bu, şimdiki Lübnan, Ürdün, Filistin arasındadır. (M.E.B.)

(122) Şirgoh bin Muhammed bin Esededdin bin Şadi (M.A.A.)

sır'a bir elçi göndererek, Melik El-Salih'i teslim etmesi için kendisine yüz dinar teklif etti. Melik El-Nasır bu teklifi kabul etmedi; tersine Melik El-Salih'e biat etti ve onun Mısır üzerine yürümesinde kendisine eşlik etti. Mısır sınırlarına vardıkları zaman, Melik El-Kamil zamanındaki komutanlar Melik El-Salih'in saltanatına eğilim gösterdiler ve Melik El-Adil'i bir daha yakalayarak kaleye hapsettiler. Sonra da Melik El-Salih'i ülkesinin başkentine getirdiler. Melik El-Nasır da Kerek'teki yerine geri döndü.

638(1241) yılında Şam Hükümdarı İsmail, içindeki bir garaz nedeniyle Şakif Kalesi'ni Frenk kafirlerine teslim etti. Bu da ona karşı öfke yarattı. Onun bu davranışını Şam'ın en büyük bilginlerinden olan İzzeddin Abdüsselam ve Ebu Amr bin El-Hacib şiddetle yerdiler. Fakat öfke İsmail'i, İzzeddin Abdüsselam'ı Şam Camii hatipliğinden azletmeye ve arkadaşı Ebu Amr bin El-Hacib'le birlikte kaleye hapsetmeye iteledi.

641(1244) yılında, Melik El-Kamil'in ölümünden sonra birkaç gün Şam yönetiminde bulunmuş olan Melik El-Cevad Allah'ın rahmetine kavuştu. 645(1248) yılında, Melik El-Adil bin Melik El-Kamil'in hayatının son günleri sona erdi. Kendisi arkasında, El-Muğîs Ömer adında bir tek çocuk bıraktı; onu da babasının ölümünden sonra kaleye hapsettiler.

Adı geçen bu olaylardan sonra, Mısır Hükümdarı Melik El-Salih, Şam Sultanı Melik El-Salih İsmail ve Kerek Hükümdarı Melik El-Nasır arasında birkaç çarpışma ve savaş çıktı. Çoğunlukla Melik İsmail yenilgiye uğruyordu. Onun zamanında şiddetli bir kıtlık ve kasıp kavurucu bir veba Şam'ı altüst etti.

647(1250) yılında Melik El-Salih Eyyub,

Mansure'de Allah'ın rahmetine kavuştu. Kölesi Kataya, diğer emîrler ve devlet erkânının da ittifakıyla, ölüm haberini halktan üç ay gizli tuttu. Şam'da bulunan oğlu Melik El-Muazzam'a, Mısır'a gelmesi için elçi gönderildi. Melik El-Muazzam Kahire El-Muizziye'ye varınca babasının ölüm haberi yayıldı; minberler ve paralar onun yüce adıyla ve ulu unvanıyla süslendiler.

648(1251) yılında kafir Frenkler Mısır'a yöneldiler. Melik El-Muazzam, şimdi El-Mansure denilen yerde onlarla çarpışmaya gitti. Orada kanlı çarpışmalar oldu ve zafer, başarı rüzgarı El-Muazzam'ın bayrakları üzerine esti. Çünkü Frenk askerleri, 7.000 savaşçıları öldürüldükten sonra hiç bir şeye bakmadan kaçtılar. Frenk Kıralı[123] esir düşerek El-Mansure kalesine hapsedildi.

Sonra El-Muazzam gurur ve taşkınlığa kapılarak babasının kölelerine kötülük etti. Bundan ötürü onlar da kendisine karşı çıktılar ve onu feci şekilde öldürdüler. Ona karşı ayaklanan köleler, aralarında bulunan İzzeddin Aybek'i ordu komutanlığına getirdiler. Kendisini serbest bırakmaları için onlara 500.000 dinar ödeyen Frenk Kıralı'nı serbest bıraktıktan sonra hep birlikte Kahire El-Muizziye'ye döndüler. Kıral, Dimyat şehrini de boşaltıp Müslümanlara teslim etti.

Bu olaylar sırasında Kerek Hükümdarı Melik El-Nasır bir ordu hazırlayarak Şam'a saldırdı ve burayı istila etti. Sonra Şam ordusunu düzene koymaya ve derleyip toparlamaya girişti. Bunu tamamladıktan sonra Mısır'a yöneldi ve El-Abbasiye'ye kadar yürüdü. Burada karşısına bir Mısır ordusu çıktı ve iki taraf arasında savaş patladı; Mısırlılar yenilgiye uğradılar ve Şamlılar Kahire

(123) Fransa Kıralı Louis. (M.E.B.)

El-Muizziye'ye girdiler; hutbeyi El-Nasır adına okuttular.

Bu sırada İzzeddin ve Kataya, yanlarında El-Salih'in kölelerinden 300 kişi kadar olduğu halde kurtulup Şam'a kaçmayı başardılar. Yoldaş Melik El-Nasır'ın, ordunun ağırlıklarını, hazinelerini, davul ve bayrak gibi diğer malzemelerini taşıyan bir grup askeriyle karşılaştılar. Hemen yıldırım gibi üzerine atıldılar ve hepsini darmadağın ettiler. Melik El-Nasır'ın vekili Şemseddin Lü'lü' ellerine esir düştü. Kendisini kuzu gibi yerlerde sürdüler ve boğazladılar. Melik El-Nasır'ın davulunu kırdılar, hazinelerini yağma ettiler. Sonra yürüyüşlerine devam ederek Gazze'ye vardılar. Orada Eyyubî ailesinin emîrlerinden Sultan Salahaddin Yusuf'un oğlunu, daha önce Humus Valisi olan Melik El-Eşref Musa bin Adil(?), yukarıda hayatı hakkında kısaca bilgi geçen Melik El-Salih İsmail bin El-Adil, askerî komutanlardan ve emîrlerden bir grupla birlikte esir aldılar ve hepsini toptan yokettiler. Bu fecaatin haberleri Melik El-Nasır'ın kulağına gelince, artık Mısır'da oturmasına imkan kalmadığını anladı. Bunun üzerine gelinini (ülkesini), bir daha geri almayacak şekilde boşadı ve bazı Şam şehirlerine hızla hareket etti. Bu, 648 (1251) yılında oldu.

649(1252) yılında, Melik El-Nasır'ın Kerek Valisi olan Tavaşî, Melik El-Muğîs Ömer bin Melik El-Adil bin Melik El-Kamil'i hapishaneden çıkarttı ve ülkenin başına Hükümdar yaptı; böylece, velinimeti olan El-Nasır'ın iyiliğine karşı nankörlük ettiğini ispat etti.

Melik Salahaddin bin Melik El-Zahir bin Melik Salahaddin bin Necmeddin Eyyub, 651(1254) yılında öldü.

652(1255) yılında ise Mısır'ın komutanları ve

ileri gelenleri, daha önce Melik El-Salih Eyyub'un kölesi olan Türkmen İzzeddin'i Mısır Sultanı yaptılar ve kendisine «El-Muizz» unvanını verdiler. O tarihten beri Mısır'da saltanat Memlükler'in eline geçti; Eyyuboğulları'nın nüfuzu kalktı ve o ülkedeki egemenliklerinin gölgesi nihai olarak kısıldı.

Ek bölümünde, Eyyuboğulları'ndan sonra Mısır'ı yöneten ve Osmanoğulları sultanlarının çağdaşı olan, Eyyuboğulları'nın Memlükler'inin durumunu, bu ulu sultanların[124] durumu ve yıllar boyunca süren gidişleriyle birlikte özet olarak anlatacağız.

İzzeddin'in korkusundan gizlenerek her gün bir evden diğer bir eve taşınan Melik El-Nasır Davud bin El-Muazzam bin El-Adil ise, 656(1259) yılı aylarından birinde öldü. Kendisi akıllı, bilgin, yumuşak huylu ve keskin zekalıydı. Bir süre bilim ve sanat alanında öğrenim yaptı; hadis bilimini El-Müeyyed El-Tusî'de okudu. Son derece düzgün ve filozofik güzel şiirleri de vardı.

622(1226) yılında Mısır'dan gelen bir ordu, uzun zaman Kerek'te hükümdarlık yapan Melik El-Muğîs bin El-Adil'e saldırdı. Melik El-Muğîs şehre kapandı. Fakat kuşatma süresi uzayınca durumu fenalaştı ve sonunda aman isteyerek teslim olmak zorunda kaldı. Sonra mülteci olarak Mısır Hükümdarı'na gönderildiği zaman orada gizlice öldürüldü.

Bu Eyyubî Hükümdarı'ndan sonra, Necmeddin Eyyub'un torunlarından hiç kimse hükümdarlık ve saltanat yapmak olanağını elde edemedi. Allah dileğidini yapar ve irade ettiği hükmü verir.

---

(124) Osmanlı Sultanlarını kasdediyor. (M.E.B.)

2 İkinci Safha

Saltanat ve bağımsızlık iddiasında bulunmamış olmakla birlikte, bazen tek başlarına kendi adlarına hutbe okutmuş ve para bastırmış olan büyük Kürdistan hükümdarlarının anıları konusundadır. Bu da beş bölümdür:

BİRİNCİ BÖLÜM
Erdelan Hükümdarları Hakkındadır

Kürdistan hükümdarlarının haberlerini nakledenlerin rivayetlerinde, ve Loriston atabeylerinin eserlerini taşıyanların yazılarında, Erdelan hükümdarlarının soyları hakkında denilmiştir ki:

Onlar, yukarıda uzun uzun anlatılan Ahmed bin Mervan'ın([125]) torunlarından Diyarbekir hükümdarlarının çocuklarından ve soylarındandı. Bunlardan Baba Erdelan adında bir kişi, bir süre Goran([126]) aşireti arasında kalmış; Cengiz Devleti

(125) Diyarbekir ve Cezire'de kurulan Kürt Mervani Devleti'nin kurucusu. (M.A.A.)

(126) Bunun Kürt halkının bir bölümü olduğu yukarıda geçti. (M.A.A.)

döneminin sonlarında Şehrezor([127]) vilayetini istila etmiştir. Bu vilayeti güzelce yönetmiş, nüfuzu gittikçe genişlemiş ve oranın bağımsız Hükümdarı olmuştur. Tespit edilmiş eceli gelince ahret diyarına göçetmiş; ondan sonra Kelul denilen oğlu yönetime geçmiştir. Onun da, ne bir saat geciken, ne de bir saat erken gelen mukadder eceli gelmiş; bu fani dünyadan, beka diyarına göçetmiştir. Biz de aşağıda çocuklarını ve torunlarını, yönetime geçiş sırasına göre anlatacağız:

1 — Hıdır bin Kelul, 2 — İlyas bin Hıdır, 3 — Hıdır bin İlyas, 4 — Hasan bin Hıdır, 5 — Bablo bin Hasan, 6 — Munzur bin Bablo.

Bu grubun durumu, bu harflerin yazarı([128]) tarafından incelenmemiş ve güvenebileceği kimselerin ağzından da işitilmemiş olduğundan, bundan vazgeçtim; güvenilir kaynaklardan edinilen bilgilerle ve başımdaki iki gözümle gördüğüm olaylarla haberleri sabit olan bir grubun durumunu anlatmakla yetineceğim. İki dilli kalemin([129]) burada kısa ibarelerle yazdığı satırlar, işittiğim o hikaye ve sözlerin fazlasız ve eksiksiz olarak tekrarlanmasından başka bir şey değildir. Zevkin reddettiği ve akl-ı selim sahiplerinin doğru bulmadığı çeşitli

---

(127) Başka bir nüshada şunlar vardır: «Kendine Kubad bin Feyruz El-Sasanî adını verdi. Hamdullah El-Müstevfi, Şehrezor'un bu adla adlandırılması konusunda şöyle diyor: Buranın yöneticileri her zaman Kürtler'den olmuşlardır. Bunlar burada gasıp ve kuvvet yoluyla yönetimi ele geçirirlerdi. Kimin kuvveti çoksa ve nüfuzu sürekliyse, rakipsiz olarak bağımsız hükümdar o olurdu; kuvveti devam ettikçe yönetimi de devam ederdi.» (M.A.A.)

(128) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

(129) «İki dilli kalem», eskiden kullanılan ve ucu yarılarak ikiye bölünen kamış kalemdir. (M.E.B.)

sözleri anlatmaktan vazgeçtim. Selam, doğru yola uyanların üzerine olsun.

Me'mun bin Munzur bin Bablo bin Hasan bin Hıdır bin İlyas bin Hıdır bin Kelul bin Baba Erdelan:

Babasının ölümünden sonra Hükümdar oldu ve beylik makamını işgal etmesi devam etti; uzun süre bu ülkeyi bağımsız yoldan yönetti. Ahret diyarına göçedince üç erkek çocuğu bıraktı. Beyke Bey, Surxab (Surhab) Bey ve Muhammed Bey.

Beyke Bey bin Me'mun Bey :

Babası ölünce, onun yerine yönetim makamına geçti. Fakat babası sağlığında ülkeyi çocukları arasında taksim etmişti. Dalam(130), Tagsu, Şemiran, Haver, Süleyman, Rawdan (Ravdan) ve Gül-Anber Beyke Bey'in elindeydi; vilayetin diğer şehirlerini de, aşağıda durumlarını anlatacağımız gibi kardeşleri yönetiyorlardı. Beyke Bey'in devri 42 yıla ulaşıp bu süreyi de geçince, bu fani dünyadan, ebedilik ve beka diyarına göçetti; arkasında da iki çocuk bıraktı: İsmail ve Me'mun.

Me'mun Bey bin Beyke Bey :

Babasının ölümünden sonra yetenek ve liyakatle hükümdarlık makamına geçti. Bunun üzerinden bir yıl geçince Sultan Süleyman Han'ın -Allahın rahmeti ve mağfireti üzerine olsun- iradesi, İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'in, yanında Kürdistan'ın bazı emîrleri olduğu halde, Şehrezor Vilayeti'ni istila etmekle görevlendirilmesini gerektirdi. Bunun üzerine Sultan Hüseyin Bey, Padişah'ın fermanı gereğince Şehrezor'a yö-

(130) Zelem. Emin Zeki Bey, bunun Gül-Anber nahiyesinde bulunan ve bugün «Kalayhan» diye adlandırılan yer olduğunu söylemiştir. (M.A.A.)

neldi ve orayı istila etmek istedi; Dalam Kalesi'nde Me'mun Bey'i kuşattı. Bir süre devam eden şiddetli savaştan sonra, barış yoluyla Me'mun Bey'i çıkartmayı ve Sultan Süleyman'ın Sarayına göndermeyi başardılar. Bunun üzerine Me'mun Bey'in amcası Surxab, Me'mun Bey'in Sultan'ın Sarayına gönderilmesinden sonra vilayetini, Levi, Meşile, Mehran, Tenûre, Kelus ve Neşkaş'tan kurulu olan kendi eyaletine ilhak etti ve Şah Tahmasp'ın Sarayına itaatini ve bağlılığını ilan etti.

Öte yandan, Sultan Süleyman Han tarafından Me'mun Bey'in suçsuzluğu sabit olunca serbest bırakılması için emir verdi; ve lütfederek, Barış Diyarı Bağdad'a bağlı Hille sancağı yönetimini hayatı boyunca kendisine verdi. Günümüze, yani 1005(1597) yılına kadar, Me'mun Bey o sancağın işlerini gönül rahatlığıyla, mutlu bir halde ve tam bağımsız olarak yönetegelmiş bulunmaktadır. Kardeşi İsmail Bey'e ise, Al-ı Osman(131) Sarayı Sırucık(132) sancağını verdi; Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar burada güzelce yönetim ve hüküm sürdü.

Surxab Bey bin Me'mun Bey bin Munzur :

Yukarıda da geçtiği gibi, Surxab Bey, kardeşinin oğlu Me'mun Bey bin Beyke Bey'in tutuklanmasından sonra Şehrezol ve Dalam hükümetinin işlerini yönetmeye başladı. Şunu da ekleyelim ki; öteki kardeşi Muhammed Bey'in yönetiminde bulunan yerleri de kendisine miras kalan vilayete katmaya muvaffak oldu. Hükümdarlık işini iyi bir

(131) Osmanoğulları, Osmanlılar (M.E.B.)

(132) Sırucık ve Karadağ, halen Süleymaniye'nin ilçelerindendir. (M.A.A.)

şekilde yönetti.

956(1550) yılında, Şah Tahmasp'ın kardeşi Elkass Mirza, Osmanlı sarayı'na sığınarak İran tahtını ele geçirmek için Sultan Süleyman Han'dan yardım istedi. Fakat bir süre sonra, Sultan'ın kuşkulanmasına yolaçan birtakım davranışlarda bulundu. Bu yüzden de İran'ın mülteci şehzadesinin uykusu kaçtı ve adı geçen Surxab Bey'le ilişki kurarak, kardeşi Şah Tahmasp nezdinde teşebbüse geçerek kendisini affetmesi ve daha önce yönetiminde bulunan Şirvan Vilayeti'ne dönmesine izin vermesi için aracılık yapmasını istedi: buna karşılık kendisinin tamamen itaat edeceğini ve fazla bir şey istemeyeceğini bildirdi. Surxab Bey bu dileği İran Sarayı'na iletir iletmez, Şah Tahmasp bu elverişli fırsattan yararlanarak, Elkass Mirza'yı getirmek üzere Şah Nimetullah El-Kuhustanî'nin başkanlığında bazı Kızılbaş komutanlarından ve ileri gelenlerinden bir heyet kurdu. Heyet gidip kendisini teslim aldı ve İran Sarayı'na getirdi. Fakat derhal tutuklanıp Kahkaha Kalesi'nin hapishanesinin derinliklerine atılması için Şah tarafından emir verildi. Bundan bir yıl sonra Şah, öldürülmesi için emir verdi; bunun üzerine kendisini kalenin en yüksek yerinden aşağıya attılar ve öldü.

Şah Tahmasp'a yaptığı bu büyük hizmet karşılığında Surxab Bey'e Şah'ın Hazinesinden iyilik ve ödül olarak yıllık bin tuman kadar para verilmesi kararlaştırıldı. Surxab Bey, uzun süren hayatı boyunca bu nimetten yararlandı. Hükümdarlığı 67 yılı buldu. Bu süre içinde Şah Tahmasp'la ilişkileri son derece dostça ve parlaktı. Varolmak dünyasından yokolmak dünyasına göçederken varlık safhasında 11 erkek çocuğu bıraktı: Hasan, Iskender, Sultan Ali, Yakup, Behram, Besat, Zül-

fikar, Asılmış Şehwar (Şehvar), Saru, Kasım.

Muhammed Bey bin Me'mun Bey :

Babasının ölümünden sonra, ülkenin kendi payına düşen bölgesinde yönetimi eline aldı. Burası Sırucık, Karatak, Şehrbazar, Alan ve Dumehran'dı. Sonra, kendisine miras kalan bütün eyaletinin yönetimini elde etmek amacıyla Sultan Süleyman'ın Sarayına gitti. Vezir-i Azam Rüstem Paşa da bu konuda kendisini destekledi. Sonunda Bağdad Beylerbeyi Osman Paşa'ya. Kürdistan'ın emîrlerini de yanına alarak Erdelan Vilayeti üzerine yürümesi ve istila etmesi için emir verildi. Sultan'ın bu emrini uygulamak için bu komutanlar ve emîrler adı geçen vilayetin üzerine yürüdüler ve Dalam Kalesi'ni kuşatmaya başladılar. Bu kale, vilayetteki kalelerin en sağlamı, en aşılmazı, en şanlısı ve en yükseği sayılır; çünkü bulutlarla burun buruna gelir; Zühal(133) ve diğer yüksek burçlara meydan okur.

Kuşatma iki yıl sürdü. Bu süre içinde Muhammed Bey bir tüfek kurşunuyla öldürüldü. Sonra kuşatma altındakilere Şah Tahmasp tarafından yardım gönderildi. Bunun üzerine Osman Paşa kuşatmayı bırakmak ve Şehrezol'a doğru geri çekilmek zorunda kaldı; orada da eceliyle öldü. Bu sırada, kaleye kapananlar da kaleyi boşaltarak kaçtılar. Fakat Baltacı Mehmed Paşa, 969 (1562) yılında bu fırsattan yararlanarak derhal Dalam Kalesi'ni işgal etti; sonra da bu vilayetin diğer şehir ve kalelerini siyasetle ve iyi tedbirlerle işgal etmeye başladı. Böylece Şehrezol Vilayeti Sultan'ın ülkeleri arasına girdi ve o tarihten beri, Osmanlı Devleti'ne bağlı vilayetlerden biri haline geldi.

(133) Satürn gezegeni (M.E.B.)

Sultan Ali Bey bin Surxab Bey :

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Erdelan yönetimini eline aldı; yönetimi üç yıl sürdü ve kaçınılmaz kaderi geldi; arkasında iki küçük çocuk bırakarak Allah'ın rahmetine kavuştu. Çocukları Teymur Han ve Hılû Han'dı. Bunların durumlarını, bilgimize intikal eden haberlere göre, daha sonraki satırlarda anlatacağız.

Besat Bey bin Surxab Bey :

Kardeşi Sultan Ali'nin ölümünden sonra Erdelan'da yönetimi eline aldı ve genellikle duruma hakim oldu. Fakat Ustaclu'nun kızkardeşi Menteşa'nın çocukları olan Sultan Ali'nin oğulları, Şah İsmail II.'nin Sarayına iltica ederek babalarından kalma Hükümetin kendilerine verilmesini istediler. Sonunda, Şah İsmail II.'nin ölümünden sonra, Sultan Ali'nin büyük oğlu Teymur Han, Besat Sultan'ın[134] ülkesine saldırmaya, yağma ve talan etmeye başladı. Bu yüzden aralarında düşmanlık ve kin devam etti; Besat Sultan Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar da durum böyle sürdü.

Teymur Han bin Sultan Ali :

Besat Sultan'ın Allah'ın rahmetine kavuşmasından sonra, kardeşinin oğlu Teymur Han, Erdelan Hükümeti'nin yönetimini eline aldı. 988 (1581) yılının aylarından birinde de, Sultan Murad Han'ın sarayına itaatini sundu. Sultan da kendisine şefkat göstererek, Şehrezol Vilayeti'nde bulunan kendi özel emlakinden, 100.000 Osmanlı akçası tutan yıllık maaş ile kendisini taltif etti. Ayrıca

(134) İranlıların «Besat Sultan» dedileri Besat Bey. (M. A.A.)

Senne, Hasanabad, Kızılcakale şehirlerini sancak yoluyla büyük oğlu Sultan Ali'ye; Karadağ'ı diğer oğlu Budak'a, Mehrevan'ı öteki oğlu Murad'a ve Şehrbazar'ı da en küçük oğluna verdi; bunlardan fazla olarak, Kızılbaşların egemenliğinde bulunan Dinever Vilayeti de babasından kalma vilayeti de katıldı; kendisi de Osmanlı Devleti'nin büyük beylerbeyi zincirine girdi ve «Teymur Paşa» lakabını aldı.

Sonunda kalbine şiddetli bir gurur girdi ve şeytanî böbürlenme kendisine galebe çaldı; tek başına saltanat ve bağımsızlık kazanmaya heves etti; bazen Rumlara(135) bazen de Kızılbaşlara karşı eğilim gösterdi; komşusu olan emîrlere ve hükümdarlara saldırmaya, askerlerini talan ve yağma işlerinde serbest bırakmaya başladı, o kadar ki halk elinden feryat etti. Sonunda Kelhürlü Ömer Bey'in ülkesine saldırdı. Loristan Hükümdarı Şahverdi'de Ömer Bey'in yardımına koştu. Kelhür Vilayeti'ni yağma etmekten, ganimet almış olarak ve sağ salim dönerken kendisine ciddi bir saldırıda bulundular; yanındaki askerlerden, komutanlardan ve aşiretinin ileri gelenlerinden çoğunu yokettiler; Haser denilen yerde Teymur Han'ı da yakaladılar ve birkaç gün tutukladılar. Fakat sonra, şefkat göstererek kendisini serbest bıraktılar; şairin şu beyitte söylediği sözlerin anlamını dikkate almadılar:

«Kötü huy vucuda girip tabiat olunca
«Çıkmaz bir türlü ölüm gününe kadar.»

Teymur Han, serbest bırakıldıktan hemen sonra, Zèrinkemer (Zerinkemer) Eyaleti ve ona

(135) Eskiden Bizanslılara «Rum» dendiği için, İran ve Arap ülkelerinde, eski alışkanlıkla Osmanlılara da bu ad verilmişti. (M.E.B.)

bağlı bölgeler üzerine yürüdü. Burası, Kızılbaş Şahının Divanı tarafından atanmış olan Devlet Yar Siyah Mansurî'nin yönetimindeydi. Savaş çıktı ve iki taraf arasında kanlı çarpışmalar oldu; sonunda 998(1590) yılının aylarından birinde Teymur Han öldürüldü ve yerine kardeşi Hılû Han geçti.

Hılû Han bin Sultan Ali bin Surxab :

Erdelan Hükümeti'nde kardeşinin yerine yönetimi eline alınca, Osmanlı Sultanı merhum Sultan Murad Han'ın sarayına bağlılığını ve itaatini ilan etti: ayrıca Kızılbaş hükümdarlarıyla da, geçinme ve idare dolu akıllı bir siyaset izledi. Böylece iktidarı boyunca yönetimde tam bağımsız kaldı ve tek başına hüküm sürdü. Günümüze, yani 1005 (1597) yılına, kadar, aynı tutum üzere hâlâ yönetimde bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
«Şenbû» Lakabıyla Ün Yapmış Olan Hakkari Hükümdarları Hakkındadır

Edebiyat ve yazı erbabından olan basiret sahiplerince, isabetli görüşlere ve duru, aydınlatıcı fikirlere sahip olanlarca da açıkça bilindiği gibi, bu büyük vilayetin hükümdarlarının soyu, Abbasî halifelerine ulaşmaktadır. Fakat soylarının, bu büyük halifelerden hangisine ulaştığını kimse bi ze söylememiştir. Bunun için biz bunu açıklamaya çalışacağız.

Gerçek şudur ki, bu aile ve bu hükümdarlar, Kürdistan hükümdarları arasında soy yüksekliği ve sop yüceliğiyle, övülecek hasletlerle ve güzel davranışlarla tanınmışlardır. Bu da, ulu sultanla-

rı ve alicenap hakanları, bu alicenap aileye karşı birçok münasebette güven duymaya ve ilgi göstermeye itmiştir. O kadar ki, ülkelerini istila etmeye ve ellerinden almaya hiçbir zaman göz dikmemişlerdir. Gerçi bazı sultanlar, bunların ülkesinin bir kısmını bazı vakitlerde istila etmişlerse de, mülk yoluyla tekrar onlara geri vermişlerdir. Bunun içindir ki Mevlana Şerefeddin Ali El-Yezdî, Zafername adlı kitabında ([136]) şöyle diyor:

«Ünlü fatih Emîr Timur Gurgan Bayezid Kalesi'nin fethini tamamladıktan ve 787(1386) yılında([137]) aylarından birinde Van ve Westan (Vestan) Kaleleri üzerine yürüdükten sonra İzzeddin Şêr (Şir) ([138]) Hakkari Hükümdarı'ydı ve bu vilayeti yönetmekteydi; Van Kalesi'ne kapandı ve Emîr Timur'a karşı mücadeleye, kılıç çekmeye hazırlandı. Timur da hemen Van Kalesi'ni kuşattı ve içinde kuşatılanlara baskı yapmaya başladı. İzzeddin Şêr direnmenin imkansızlığını ve savunmanın mümkün olmadığını anlayınca şu farsça şiirin mazmununa inandı:

«Çelik bilekli biriyle güreşen kimse.
Gümüş bileğini meşakkate ve ölüme uğratır.»

Ve iki günlük direnişten sonra kaleden inmek zorunda kaldı; aczini, yenilgisini itiraf ederek ve yüksek eşikleri öpmeye hazır olarak Emîr Timur'un kudretine ve ceberrutuna teslim oldu. Fakat Nasıraddin denilen bir akrabası Timur'a boyun eğmeyi reddetti ve sonuna kadar savunmada ısrar

(136) Timurlenk tarihiyle ilgili bir kitaptır; 1887 yılında Kalküta'da basılmıştır. (M.A.A.)
(137) Rusça nüshada 789(1388) yılında. (M.A.A.)
(138) Halk arasında «Mir Ezdin Şer» adıyla ün yapmıştır. (M.E.B.)

ederek kalede kaldı; kalenin kapısını kapattı ve yeniden savaş ve döğüş ateşini alevlendirmeye başladı. Bu durum üzerinden 27 gün geçtikten sonra, kalelerin fethinde ve surlara tırmanmakta eğitilmiş askerler, genel ve şiddetli bir saldırıya geçtiler; o baş eğmez, güçlü kaleye girdiler; içinde bulunan kuşatılmış savunucuları kesici kılıçlarla ve kana susamış hançerlerle yokettiler Fazilet sahiplerinden biri Van Kalesi'nin fethi tarihini şu manzum sözlerle yazmıştır:

«İran ülkesini kılıçla alan Şah'ın
«Fethetti bayrağının Ay'ı Zühal'ın sınırlarını
«Van Kalesi'ni alışının tarihi sorulunca sana
«Kim aldı Van'ı, de, sen de.»([139])

Kalenin istilası tamamlanınca, Timur, Sultanlık Muhafızları Komutanı'na, kalenin yıkılması emrini verdi. Bu kale, Şeddad bin Âd'ın güçlü eserlerinden olduğu ve surlarının, burçlarının yapıldığı büyük kayaların bir benzeri diğer yapılarda bulunmadığı için, harcadıkları çaba ve gayrete rağmen, tamamen tahribi mümkün olamadı; bu yüzden az bir kısmını tahrip etmekle yetindiler. Emîr Timur bundan sonra Şahlık alayıyla birlikte Hoy ve Selmas yönlerine yöneldi; Selmas ovasında izzet ve minnetle ikamet etti. Emîr Timur lütfederek Hükümdar İzzeddin Şêr'i sultanca sevgisinin kapsamı içine aldı; babalarından ve atalarından miras kalmış olan memleketini, eski kurallar gereğince ve temlik yoluyla geri verdi; ve izzetle, ikballe, devletle memleketinin merkezine dönmesine izin verdiğine dair, kırmızı Timur damgasıyla nakışlanan yüce emirnamesini verdi.

---

(139) «Kim aldı Van'ı» sözcükleri, eski Ebced hesabına göre fetih tarihini kapsar. (M.E.B.)

824(1422) yılında Melik Muhammed bin Melik İzzeddin ile Bedlis ve Ahlat vilayeti Hükümdarı Emîr Şemseddin, Emîr Timur Gurgan'ın oğlu Mirza Şahruh tarafından izzet ve mutlulukla kabul edilmekle şereflendiler. Şahruh kendilerini şahane sevgisinin kapsamı içine aldı ve kendilerine eyaletleri ve babalarından miras kalmış olan görevlerinde kalma konusundaki emirnameyi yeniledi. Şahruh, Eleşkird sınırlarında meydana gelen çarpışmada Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarıyla yapılan savaşa girmeden önce, ülkelerinin merkezlerine dönmelerine izin verdi.

Bu soylu ve eski aile, adı geçen belgelerden başka, eyaletin ömür boyunca kendi mülkiyetlerinde olduğu hakkında, Cengizoğulları sultanlarından almış oldukları Uygurca yazılı bir emirnameye de sahip bulunmaktadırlar. Bu harflerin yazarı Cengizliler'in bu emirnamesini görmüştür. Bunu anlatmaktaki amaç, büyük sultanların bu aileye karşı daima izzet ve ikramla muamele etmiş olduklarını, kendilerine miras kalmış ülkelerini, ya baştan beri saldırmamakla ellerinde bıraktıklarını, yada onlardan aldıktan sonra yine mülkiyetlerine geçirmek suretiyle kendilerine geri verdiklerini ispat etmektir. Aşağıda, bu aileden Hükümdar olanların adlarını anlatacağız:

Esededdin bin Kulabî bin İmadeddin :

Bu yaprakların yazarı, güvenilir rivayetçilerden defalarca öğrenmiştir ki, zamanın bazı olayları, Hakari Hükümdarı'nın oğlu Esededdin bin Kulabî'yi, göçetmek zorunda bıraktı. Esededdin oradaki Çerkes sultanlarının yanında kalmayı tercih etti; orada kendisinden birçok kahramanlık ve yiğitlik görüldü. Bu da, ahlaksız kafirlerle yapılan ezici savaş ve çarpaşmalara girişiyle oldu. Bu yüz-

den o savaşlarda kollarından birini kaybetti. Çağın sultanı hemen kendisine altından bir kol yaptırdı; üzerine birçok nimet, mal ve lakap yağdırdı ve ona, «altın kollu» anlamına gelen «Zêrînçeng» adını verdi.

Öte yandan İran'da Akkoyunlu Hasan Bey duruma hakim olup ve İran'ın mutlak Sultanı ve Kıralı olunca; gönlünde Kürdistan hükümdarlarına karşı büyük düşmanlık ve öfke beslediği için, Akkoyunlu Türkmen komutanlarının büyüklerinden olan Sofu Halil ve Arab Şah'ı, Kürdistan'ın üzerine yürümek ve Hakkari Vilayeti'ni istila etmekle görevlendirdi. Sofu Halil bir süre fırsat kolladı; sonunda kendisine fırsat elverince, bir gün Hakkari hükümdarlarına karşı ani bir saldırıya geçti. Raslantı olarak o gün de, vilayetin Hükümdarı İzzeddin Şêr'in dinlenme günü olan çarşambaydı. İzzeddin Şêr, düşmanın ülke sınırlarına saldırdığı konusunda sınır ve yol muhafızlarından aldığı haberleri küçümsemeyle ve önemsemeyerek karşıladı ve şöyle dedi: «Bugün çarşambadır, çarşamba hareket ve girişim günü değildir ve bu günde uğur da yoktur.»

Danışmanların ve devletine sadık olanların yaptıkları öğütler de boşa gitti; ve düşmanı karşılamaya hiç hazırlık yapmadı. Bunun sonucunda, Sofu Halil ve Arab Şah Bey komutasındaki düşman ansızın çıkarak İzzeddin Şêr'in başına dikildi ve iki komutan kendisini hemen öldürdüler. Böylece Hakkari Vilayeti bir tek defa olmak üzere bu hükümdarların elinden yabancıların eline geçti. Bundan sonra burayı, Türkmenler yönettiler; düzen ve asayiş işlerini de Dınbılî aşiretine verdiler, bu aşiret, uzun zaman Hakkari'yi, Akkoyunlular adına elinde tuttu.

Öte yandan, bu vilayetin, «Asurlular»(*) diye tanınan Hıristiyan reayasından bir topluluk, çalışmak ve kazanç elde etmek için, adet olduğu üzere Mısır'a ve Şam'a gitmişti. Orada, Esededdin Zêrînçeng'in sahip olduğu gücü ve yüce şanı bizzat görmek fırsatını buldular. Bunun üzerine, bu şahsın Hakkari yönetimine lâyık olduğu kararına vardılar ve dediler ki: «Kendisini Hakkari'ye götürüp, oraya Hükümdar tayin etmek konusunda vardığımız görüşü kabul etmeye ikna etmeliyiz.» Bu görüşünü Esededdin'e arzettiklerinde, kabul etti ve plan üzerine kendileriyle mutabık kaldı. Sonra onlarla birlikte gizlice, kendisine miras kalmış olan Hakkari Vilayeti'ne gitti; bir süre bu Asuri aşiretleri arasında gizli kalarak elverişli fırsatı bekledi.

Bu yörenin Hıristiyanlarının geleneklerinden biri de, özel işlerini tatil ettikleri cumartesi günü yiyecek, odun ve diğer gereç ve besin maddelerini Diz Kalesi'ne taşımaktı. Mübarek cumartesi günlerinden birinde, aşiretin yiğitlerinden bir grupla birlikte, Esededdin'e Hıristiyan elbisesi ve kıyafeti giydirdiler. Silahlarını ve techizatlarını saman ve odun yükleri içinde sakladılar ve her zamanki gibi hep birlikte kaleye girdiler. İçeri girer girmez hemen yükleri attılar, silahlarını aldılar ve kale muhafızlarına karşı kesici kılıçlarla aniden yıldırım gibi saldırdılar; öyle ki onlara hiç savunma ve direnme fırsatı vermediler. Muhafızlar, bu Dınbilîlerin bir kısmının öldürülmesi, bir kısmının yaralanması ve kendinden geçmiş olarak yere düşmesiyle darmadağın oldular. Asurlular böylece kale-

(*) Bunlara «Nesturiler»de denir. (M.E.B.)

(140) Tırnaklar arasındaki sözler bir ayetin parçasıdır. (M.E.B.)

nin içini düşmanların pisliğinden temizlediler; ve onu, seher vakitlerinde tövbe edenlerin yaptıkları kutsal mabetler, zaviyeler ve halvet yerleri gibi tertemiz, duru bir hale getirdiler. Uzak yakın, herkese, «hey göz sahipleri, ibret alınız!»([140]) çağrısını duyurdular ve Diz Kalesi üzerinde yeniden Abbasiler'in([141]) bayrağını dalgalandırdılar. Bundan sonra Esededdin günden güne ülkeyi bütün düşmanlardan temizlemeye başladı. Sonunda, eskiden giymekte olduğu askeri elbiseyi Abbasi kıyafetiyle değiştirdi. Zamanın gidişinin dili, bu ilginç hikayeye uygun düşen şu iki beyti söyledi:

«Kilisenin Şemması([142]) cumartesi günü,
«Abbasilerin köyleri arasına kurdu çadırını
«Kırdı düşmanlarını ve dağıttı topluluklarını
«Sonra gönül rahatlığıyla serdi yaşama yaygısını.»

Hakkari Devleti'nin ikinci defa kuruluşunun başlangıcı, yukarıda da geçtiği gibi, «şenbe»([143]) günü olduğu için ve bu sözcük bu kavim diyeleğinde «şenbû» şeklinde telaffuz edildiği için, hükümdarları da «Şenbû» adıyla tanındılar. Esededdin uzun zaman ülkeyi yönettikten ve Hakkari aşiretinin işlerini tam olarak düzene koyduktan sonra kaçınılmaz kadere yakalandı ve beka diyarına intikal etti. Şairin dediği gibi;

«Hangi ikbal ağacıdır ki felek çarkıyla burun buruna gelip de

(141) Bölümün başında bu hükümdarların Abbasi halifeleri soyundan geldiklerini yazdığı için burada da onları Abbasi göstermiştir. (M.E.B.)

(142) Şemmas Hıristiyanlıkta din adamlarının bir rütbesidir. (M.E.B.)

(143) Kürtçe olan «şenbe» Cumartesi demektir, «şenbû» ve Şemî» de denir. (M.E.B.)

«Sonunda ecel kasırgasınca kökünden sökülmemiş olsun?»

Melik İzzeddin Şêr bin Esededdin Zêrînçeng :

Bu Bey, babasının öümünden sonra onun yerine geçti ve beyik görevini, büyük bir yetenekle yerine getirdi; sonra öldü, Allah rahmet etsin.

Zahid Bey bin İzzeddin Şêr :

Babasının ölümünden sonra bağımsız olarak beylik görevini aldı ve devri 60 yıl kadar sürdü. Bu uzun süre içinde akıllı ve doğru bir siyasetle ülkeyi yönetti; kendisine şefkat gösteren, onu rızasının ve güveninin kapsamı içine alan ve miras kalmış olan eyalet için kendi adına bir emirname çıkaran Şah İsmail-i Safevi'ye itaat etti. Aralarındaki ilişkiler o kadar ilerlemişti ki, Şah kendisine «amca» diye hitabederdi. Bu da, aralarındaki dostluğun ve içten sevginin geliştiğini, en yüce mertebeye vardığını kanıtlar. Ömrünün sonunda ülkeyi iki oğlu Melek Bey ve Seyyid Muhammed Bey arasında taksim ettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu.

Melek Bey bin Zahid Bey :

Melek Bey babasının yerine Bay Kalesi'nde hükümdarlığı eline aldı. İyi bir yönetim kurdu, ülkeyi adalet ve insafla yönetti. Yedi tane yıldız gibi oğlu vardı: Zeynel Bey, Bayındır Bey, Budak Bey, Bayezid Bey, Hüseyin Bey, Bahaddin Bey ve Rüstem Bey... Bunlardan Rüstem Bey, babası zamanında Kewaş (Kevaş) Nahiyesi yönetimi ile Extimar (Ahtimar) kalesi muhafızlığını yaptı. Kewaş Nahiyesi dolaylarında kendisi ile Rozkan aşireti arasında çıkan bir çarpışma sırasında öldü. Zeynel Bey ise, aşiret ileri gelenlerinden bir top-

luluk ve Bay Kalesi'nin Dizdarı(144) Mahmud Ağa Sılbî ile ittifak kurarak babasına karşı başkaldırdı ve kaleyi kendisi için istila etmeye muvaffak oldu. İki taraf arasında savaş ve mücadele devam etti. Sonunda babasını yakalamayı başardı; kendisini önce öldürmek istediyse de, sonradan onu öldürmekten vazgeçmeye ve gözlerini körletmekle yetinmeye karar verdi. Fakat Melek Bey'in öteki oğlu Hüseyin Bey, meselede aracılık yaptı ve babasını bu kanlı vartadan kurtardı. Kaçarak Westan Hükümdarı bulunan kardeşi Seyyid Muhammed Bey'e iltica eden Melek Bey, orada da karar kılamadı ve Bedlis'e göçederek oranın Hükümdarı Şeref Bey'e sığındı. Şeref Bey kendisine misafirperverlik gösterdi ve günler boyunca onu büyük ilgiyle ağırladı.

Öte yandan, Melek Bey'in çocukları arasında en akıllısı olan Zeynel Bey ise, amcası Seyyid Muhammed'den sonra tam bağımsız ve özgür olarak Hakkari Vilayeti'nin yönetimini eline aldı. Bunun durumunu daha sonra anlatacağız. Melek Bey'in öteki çocuklarının durumları ise şöyle özetlenebilir:

Oğlu Bayındır Bey kaçarak Şah Tahmasp'ın Sarayına, sığındı. Fakat orada umduğu ilgiyi bulamadı. Sonra Van'a döndü ve orada öldü; üç erkek çocuğu bıraktı: Zahid Bey, Muhammed Bey ve Hacı Bey... Oğlu Budak Bey ise hac yolunda öldü ve iki çocuk bıraktı: Mîr Aziz ve Sultan Hüseyin... Oğlu Bayezid Bey ise Diyarbekir yöneticileri arasına girdi ve Serdar Mustafa Paşa'ya, Şirvan seferinde eşlik etti. Çıldır çarpışmasında Kızılbaşların eline esir düştü. Kendisini Kazvin'e götürdüler. Orada Şah Sultan Muhammed Bey'in

(144) «Dizdar» kürtçede kale muhafızı demektir. (M.E.B.)

gözüne ilişti; Şah onu yeğeni Zahid Bey'e teslim etti; o da kendisini öldürdü. Oğlu Hüseyin Bey ise zaman zaman Elbak yönetiminde bulunurdu; İsmail adında bir tek çocuk bırakarak öldü. Diğer oğlu Bahaddin Bey'in durumu ise, Allah izin verirse Zeynel Bey'le birlikte anlatılacaktır.

Seyyid Muhammed Bey bin Zahid Bey:

Pınyanış aşiretinin desteği sayesinde kardeşinin oğlu Zeynel Bey'le çatışmaya girişti; sonunda Zeynel Bey'i yenilgiye uğratarak Hakkari Vilayeti'nden çıkardı; miras kalmış olan vilayetin tümüne egemenliğini yaydı. Bu durum karşısında Zeynel Bey de, tek çare olarak İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'e sığındı. Bu da kendisinin, Sultan Süleyman Han'ın Sarayına başvurmasına yardım etti. Orada Vezir Rüstem Bey(145) kendisini sevgi ve Şefkatle karşılayarak şöyle dedi:

«Sen, amca oğullarının zulmünden vatanını terk edip Azerbaycan'a gitmiş olduğun ve Şah Tahmasp'a iltica ettiğin için, kuşkusuz, burada bağırlar sana karşı öfkeyle dolmuştu. Şimdi ise aileni ve seni tutanları İran'dan geri alıp Osmanlı ülkesine getirmek için buraya geldiğinden, Padişah'ın rızası seni kapsamı içine alır; sana yeniden güvenir ve Hakkari Hükümeti'nin sana verilmesi konusunda Sultanlık emirnamesi çıkar.»

Zeynel Bey bu haberi sevinçle karşıladı ve ailesini, adamlarını İran'dan çağırmak için vilayetine dönmek üzere Asitane'den ayrıldı. Yolunun üzerinde bulunan Boxtî(146) Vilayeti'nden geçip

---

(145) Yanlışlıkla «Bey» yazılmış olabilir; doğrusu «Paşa»dır. (M.E.B.)

(146) Bohtan. (M.E.B.)

yoluna devam ederken, Cezire Hükümdarı Bedir Bey'in eline, Zeynel Bey'e saldırmakla içini rahatlatmak fırsatı geçti; çünkü kendisi ile Seyyid Muhammed Bey arasında dostluk ve sevgi vardı; ayrıca Hakkari aşiretine karşı eskiden beri kin beslemekteydi. Bunun sonucu olarak Bohtan yiğitlerinden birkaç kişiyi tam olarak silahlandırdı ve Zeynel Bey'i öldürmeleri için yolunu kesmeye gönderdi. Bunlar da görevi yerine getirdiler. İki taraf arasında yapılan kanlı bir çarpışmadan sonra Bohtanlılar Zeynel Bey'i ve arkadaşlarını öldürmeye muvaffak oldular ve öldürülenlerin başlarını kestiler. Yalnız Zeynel Bey'in başını, kendisine karşı saygılı davranmış olmak için kesmediler. Kesik başlar Bedir Bey'e sunulup da Zeynel Bey'in başını bulamayınca işin içyüzünü sordu. Dediler ki: «Biz kendisini, cansız yere düşüp hareket edemez duruma gelinceye kadar oklarla ve kılıçlarla vurduk; fakat büyüklüğüne saygı duyduğumuz için başını kesip gövdesinden ayırmadık.»

Bu haber Cezire şehrinde yayılıp Bedir Bey'in eşinin kulağına da gidince, Zeynel Bey'in cesedinin şehre getirilmesi ve şeriat sünneti gereğince törenle gömülmesi için kendisine izin verilmesini kocasından rica etti... Bedir Bey buna rıza gösterdi. Hatun da yakın adamlarından birkaçını cesedi getirmeye gönderdi. Gönderilenler, öldürülenlerin cansız düştükleri yere koştular. Arama sırasında baktılar ki Zeynel Bey'de hayattan bir ramak kalmış; hemen kendisini alıp yarı-ölü yarı-diri olarak şehre getirdiler. Hatun'a da, Zeynel Bey'de hayattan bir ramak kaldığı haberi iletildi. Derhal cerrahları, hekimleri ve ilaçları gönderdi; tedavisinin de kendi hesabına yapılmasını istedi. Bunu, Bedir Bey'in, Zeynel Bey'i nihai olarak yoketmek konusunda ısrar etmesine ve diretmesine

rağmen yaptı. Bu alicenap hanımın öğütleri ve katı kalbli kocasının önünde durması, kocasının katı bağrında alevlenen öfke ateşini söndürdü ve bu talihsiz Bey'in yaralarına merhem oldu. Nihayet Zeynel Bey'e Allah çabucak şifa verdi ve o hanımın emriyle izzet ve ikram içinde vileyetine gitti; sağlam, neşeli ve tam sağlıklı olarak da oraya vardı. Kendisinin ve çocuklarının durumları detaylı olarak biraz sonra anlatılacaktır.

Hakkari Eyaleti'nde duruma tam hakim olmuş olan Seyyid Muhammed Bey'e gelince; Van Beylerbeyi İskender Paşa kendisine öfkelendi ve Asitane nezdinde teşebbüse geçerek, Hakkari Eyaleti'nin Zeynel Bey'e verildiği ve Seyyid Muhammed Bey'i öldürebilecek bir yol bulduğu takdirde öldürmesi için kendisine izin verildiği konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıkarttı.

Bunun üzerine İskender Paşa Seyyid Muhammed Bey'e birisini göndererek kendisini Van Divanı'nda hazır bulunmaya çağırdı. Fakat Muhammed Bey, bu çağrıdaki gizli işleri anladı ve bunun için dikkatli davrandı. Adı geçen paşayla karşılaşmaya, adamları ve askerlerinden bir toplulukla birlikte gitti ve paşaya şu haberi gönderdi: «Veba hastalığının yaygın olması yüzünden, şehre girmem mümkün değildir; Paşa müsaade ve tenezzül eder de görüşme için şehir dışında bir yer tayin ederse, bütün öteki iyiliklerine bir iyilik daha eklemiş olacaktır.» Bunun üzerine İskender Paşa şehirden çıkmak ve tayin ettiği yerde kendisini kabul etmek zorunda kaldı; amacını da gerçekleştiremedi. Çünkü karşılaşmanın sona ermesinden sonra Seyyid Muhammed hemen Westan'a döndü; İskender Paşa'nın kendisine karşı hazırladığı komplonun bittiği hayaline kapıldı; bunun için toplamış olduğu topluluklarını geri çevirdi;

durumdan müsterih oldu ve o kalede bir süre kalmaya karar verdi. İskender Paşa onun bu durumunu öğrenince Van'daki kölelerin reisini(147) bir asker topluluğu ile birlikte üzerine yürümekle görevlendirdi. Sonra Seyyid Muhammed'e şu haberi gönderdi: «Kızılbaşlar tarafından sevindirici olmayan haberler geldi; senin Van Divanı'na çabuk gelmem şart ve gereklidir.» Aynı zamanda Van'daki kölelerin reisine de, hangi şekilde olursa olsun, Muhammed Bey'i yakalaması ve Van'a sevketmesi gerektiğini tenbih etti.

Kölelerin reisi Westan'a varıp emri Muhammed Bey'e bildirince, Muhammed Bey çağrıya uymaktan kurtulmak ve emrin yerine getirilmemesini sağlamak için çok çalıştı; fakat başarı elde edemedi. Kendisini yenilgiye uğrattılar ve zorla, kuvvet kullanarak, alıp Van'a götürdüler. İskender Paşa da kendisini hapishanenin derinliklerine attı. Fakat oğlu Yakub Bey, yönetimi ele geçirmek için vilayetine gitmeye muvaffak oldu. İskender Paşa, kendisini kovalamak için, bütün bu fitneye sebep olmuş olan Mahmudiyanlı Hasan Bey'le birlikte Van'daki köle askerlerden bir grup gönderdi. Bunun üzerine Yakub Bey de kendini Pınyanış aşiretinin kucağına atarak, Hakkari Hükümdarı olmak konusunda kendisini desteklemesi için Bılilanlı Şah Kuli'den yardım istedi.

Fakat hayal kırıklığına uğradı. Çünkü Şah Kuli Bey ve Mahmudiyanlı Hasan Bey, aralarında eski sevgi ve akrabalık bulunduğu için, Seyyid Muhammed Bey ailesini ortadan kaldırmak amacında ittifak ettiler. Şah Kuli Bey, eski velinime-

(147) Kölelerin reisinden kimi ve neyi kastettiği anlaşılamamaktadır. Bir askeri rütbeyi bu şekilde ifade etmiş olabilir. (M.E.B.)

tinin iyiliklerine nankörlük ederek oğlunu düşmanı Hasan Bey'e teslim etti ve ikisi birlikte onu alıp Van'a götürdüler. İskender Paşa derhal Seyyid Muhammed Bey'i ve oğlu Yakub Bey'i öldürdü ve Hakkari hükümdarlığını Zeynel Bey'e verdi.

Yakub Bey üç erkek çocuğu bıraktı: Ulame, Sultan Ahmed ve Mirza. Bunlardan Ulame Bey gerçi Hakkari yönetiminden bir pay alamadı, ama Sultan Murat Han'ın güvenini kazanmasını bildi. Sultan kendisine Hoy yönetimini verdi. Ulame Bey burayı bir sancak olarak uzun zaman yönetti; sonra bu görevden azledilerek yüce Asitane'ye gitti. Sonunda kendisi ve oğlu Ömer büyük saltanat merkezinde öldüler.

Zeynel Bey bin Melek Bey:

Yukarıda da geçtiği gibi, Zeynel Bey, bazen babasıyla düşmanlık eder ve onun emrine karşı gelirdi; bazen de amcasıyla çatışırdı. Yukarıda anılan olaylar da başından geçti. Şimdi de şunları anlatalım:

Zeynel Bey, Cezire Hükümdarı'nın eşinin kendisini o kanlı vartadan kurtarması sayesinde Hakkari ülkesine vardığından beri, İstanbul'a gitme hazırlıklarını yapmaktaydı. Hareket ettiği sırada, üzerinde yıldırım etkisi yapan bir haber aldı: Vezir-i Azam Rüstem Paşa şerefli görevinden azledilmişti. Bunun üzerine Zeynel Bey'i telaş aldı, kendisine umutsuzluk hakim oldu ve İstanbul yolculuğundan vazgeçti. Fakat, Hakkari'ye dönmek yada başka bir yöne doğru yolculuğa devam etmek arasında kararsız kaldı. Sonunda İran'a kaçıp Şah Tahmasp'ın Sarayına sığınmaya karar verdi. Ne var ki Şah, Seyyid Muhammed'in hatırı için, kendisine fazla iltifat etmedi. Böylece bir süre başı-

boş kaldı. Sonra, sadrazamlık görevinin Sultan Süleyman tarafından yine Rüstem Paşa'ya verildiği haberi gelince ve bu haber Kızılbaşlar ülkesinde yayılınca, Zeynel Bey, Sultan Süleyman'ın eşiğiyle şereflenmek için Asitane diyarına gitti. Fakat Vezir Rüstem Paşa, bu sefer kendisine gerektiği gibi iltifat etmedi. Sadece Rumeli tarafındaki Bosna Vilayeti'nde kendisine, gelirinden geçiminin sağlanması için bir zeamet ayırmakla yetindi ve onu fiilen o tarafa gönderdi. Durum bir süre bu şekilde devam etti.

Bu arada, Van'ın fethinden sonra, Hakkari Hükümdarı Seyyid Muhammed Bey'in, Sultan'ın şehzadesi Mustafa ile Şah Tahmasp arasında aracılık yaptığı ve Şehzade'nin İran'lılara iltica etmesinde kendisiyle birlik olduğu suçlamasıyla İskender Paşa tarafından öldürülmesi ve Rüstem Paşa'nın sadrazamlık görevinden azledilmesi gibi birtakım olaylar ve sorunlar çıktı. İskender Paşa bu olayların yarattığı fırsattan yararlanarak, Hakkari yönetiminin kendisine verilmesi için Zeynel Bey'in durumunu Sultan Süleyman'ın eşiğine arzetti.

Başlangıçta kendisini Rumeli Vilayeti'nden Van'a getirmeyi başardı. Oradan kendisini, yağma, saldırı yapma ve nabız yoklama amacıyla, bir kuvvetin başına geçirerek İran sınırına gönderdi. Zeynel Bey Selmas yörelerine varınca, kardeşi Bayındır Bey'in de aynı amaçla Kızılbaşlar tarafından oraya gönderildiğini gördü. İki kardeş şiddetli bir çarpışmaya giriştiler. Sonunda Bayındır Bey yenilgiye uğradı ve Zeynel Bey, yenilen kardeşinin arkadaşlarından aldığı birkaç esirle birlikte Van'da bulunan İskender Paşa'nın yanına geldi. Bu başarı, Zeynel Bey'in şanının yücelmesini sağladı. Bunun üzerine İskender Paşa, Zeynel Bey'in

Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığı ve sadakati, Hakkari hükümdarlığının kendisine verilmesi dileği ve Hakkari'nin şimdiki Hükümdarı Seyyid Muhammed Bey'in öldürülmesi gerektiği konusunda bir rapor verdi. Bütün bunların yapılmasını isteyen bir Padişahlık emirnamesi çıktı.

Böylece Zeynel Bey Hakkari Hükümeti'nin bağımsız hükümdarı oldu. Hükümdarlığı da 40 yıl kadar sürdü. Yalnız bu süre içinde bazen bu Hükümet, Zeynel Bey'in kardeşi Bahaddin Bey'e verildi; fakat sonunda Bahaddin Bey, Zeynel Bey ve oğlu Seydi Han Bey tarafından öldürüldü. Böylece Zeynel Bey, kendisiyle çatışacak yada kendisine engel olacak hiç kimse kalmaksızın tek başına yönetime hakim oldu.

Dört erkek çocuğu vardı: Zahid Bey, Seydi Han Bey, Zekeriya Bey ve İbrahim Bey. Bunlardan Zahid Bey bazen babasına karşı başkaldırırdı. Sonunda babasının yerine Bosna Vilayeti'ne gönderildi. Gerçi Zeynel Bey, sonunda kendi isteği ve iradesiyle oğlu Seydi Han Bey lehine yönetimden feragat etti ve büyük Halifelik[148] yöneticilerinden Seydi Han Bey adına eyalet beratı çıkarttıysa da; Seydi Han Bey gençliğinin baharında ve ömrünün ilk döneminde ebediyet diyarına göçetti; atından düşüp öldü. Bunun üzerine Zeynel Bey, eyalet beratını öteki oğlu Zekeriya Bey'in adına çevirmek ve Elbak Nahiyesi'ni de sancak haline getirip oğlu İbrahim Bey'e vermek zorunda kaldı.

993(1585) yılında, Sultan Murad Han, Vezir-i Azam Osman Paşa'ya[149] Azerbaycan'ı fethetmesi

---

(148) Osmanlı Hükümeti'ni kastediyor. (M.E.B.)
(149) Özdemiroğlu Osman Paşa. (M.E.B.)

için emir verince; Zeynel Bey'e de, Kızılbaşların ülkesine saldırılar düzenlemeye ve burada yağma, talan yapmaya başlaması için bir emr-i hümayun(150) çıktı. Bu sırada Şah Sultan Muhammed, oğlu Hamza Mirza ile birlikte Tebriz'de karargah kurmuştu. Zeynel Bey'in İran ülkesine saldırdığı ve Merend bölgesine vardığı haberi gelince, Şah ve Emîr(151), savunma ve direnme için Türkmen komutan ve askerlerinden kurulu bir kuvvet gönderdiler, Zeynel Bey'in askerleri Gerger, Zenuz ve Merend şehirlerine yaptığı saldırılardan sağsalim, ganimet almış olarak, müsterih ve gönül rahatlığı içinde dönerlerken; Zeynel Bey de yanındaki birkaç adamıyla birlikte Elki Hanı'nın bir köşesine girip ikindi namazını kılmakta iken; evet, işte tam bu sırada Türkmenler Zeynel Bey'e ve adamlarına saldırdılar. Taraflar arasında şiddetli ve uzun süren bir çarpışma başladı. Sonunda Zeynel Bey ile çarpışmada yanında bulunan sayılı adamları şehit düştüler; oğlu İbrahim Bey de esir edildi. Merend ileri gelenleri ve halkı Zeynel Bey'in cesedini kefenleyip oraya gömdüler. Tebriz'in fethinden sonra ise ceset, merhumun bir medrese yaptırmış olduğu Çolamerg'e(152) nakledilerek orada nihaî olarak gömüldü.

Sultan Murad Han'ın Divanından, Hakkari Hükümeti'nin Zekeriye Bey'e verilmesini öngören ve yukarıda da geçtiği gibi Zeynel Bey'in sağlığında çıkartmış olduğu beratı teyit eden bir emirname daha çıkarıldı. Ayrıca Zekeriya Bey'i serbest bırakmaları için Kızılbaşlara büyük bir fidye verdiler. Serbest bırakıldıktan sonra merkezine

(150) Padişahlık emri. (M.E.B.)
(151) Emirden maksat Şah'ın oğludur. (M.E.B.)
(152) Hakkari. (M.E.B.)

döndü ve eskisi gibi Elbak yöresinde yönetimi eline aldı.

Zekeriya Bey bin Zeynel Bey:

Bu Emîrin yönetiminin üzerinden iki yıl geçtikten sonra bazı bozguncu jurnalcılar, Van Eyaleti Valisi ve Azerbaycan Vilayeti Muhafızı Vezir Cafer Paşa'ya giderek şöyle dediler: «Hakkari Eyaleti yönetimi, Mustafa'nın(153) şeriatının kuralları ve Osmanlı gelenek ve kanunlarının teamülü gereğince, merhum Zeynel Bey'in büyük oğlu Zahid Bey'den başka kimsenin hakkı değildir. Bu önemli görevin kendisine verilmesi en uygun ve en sağlam iştir.»

Vezir de hemen meseleyi Osmanlı tahtına iletti. Saray da, bu talep gereğince Hakkari Eyaleti yönetimini Zahid Bey'e verdi. Bunun üzerine Zahid Bey, Vezir Cafer Paşa'nın işaretiyle, yönetimi teslim almak üzere hemen eyalete gitti. Ne var ki, halkın ve aşiretlerin çoğunluğunun sevgisi ve eğilimi Zekeriya Bey'den yanaydı. Bunun için Zahid Bey'in emirlerine boyun eğmediler. Bu durum savaşa ve mücadeleye yolaçtı. Sonunda Zahid Bey oğluyla birlikte çarpışmada öldürüldü. Bu olayların haberi Cafer Paşa'nın kulağına gidince, hemen Hakkari Hükümeti'nin yönetimini Zahid Bey'in öteki oğlu Melek Bey'e verdi; bu konuda yüce makam sahibi Sultan'dan da yüce bir emirname aldırdı. Sonra Melek Bey'in yanına Van ve Tebriz askerlerinden büyük bir birlik verdi ve kendisini vilayetini egemenliği altına almaya gönderdi.

Bu durum karşısında Zekeriya Bey'in savunma ve direnmenin başarıya ulaşması konusunda

---

(153) Hazreti Muhammed'i kastediyor. (M.E.B.)

umudu kalmadı. Bunun için eyaletten çıkmayı ve İmadiye Hükümdarı Seydi Han'a iltica etmeyi tercih etti. Seydi Han da, ikisinin, durumu olduğu gibi, yüce Halifelik Makamı'na, arzetmelerini uygun gördü. Bunun üzerine Vezir-i Azam Sinan Paşanın da desteği ve yardımı sayesinde Sultanın Divanı'ndan, Hakkari Eyaleti'nin, eski usul gereğince Osmanlı Divanı'na «hediye» olarak 100.000 filori([154]) ödemesi şartıyla, Zekeriya Bey'e verilmesi konusunda bir emirname çıkarıldı. Zekeriya Bey de vilayetine gelip Melek Bey'i çıkardı. Melek Bey de yine İstanbul'a gidip durumunu anlattı ve yönetimin yeniden kendisine verilmesini istedi. Fakat kaçınılmaz eceli orada geldi ve vebadan öldü.

1005(1597) yılı başlarında, Sultan'ın Sarayı nezdinde Zekeriya Bey'i temsil etmiş olan Fahreddin'in oyun ve jurnallarıyla, Zekeriya Bey'in son derece sadık ve güvenilir bir adamı olan Kethüda ve Vekili Ebu Bekir Ağa zulüm ve zorbaca öldürüldü. Olayın detayı şöyledir:

Bılilanlı Şah Kuli'nin çocukları, yeğenleri Emîr Seyfeddin aracılığıyla Hoy Sancağı'nı birkaç şartla elde etmiş ve bu şekilde yönetmeye başlamışlardı. Bu yüzden adı geçen Fahreddin, adı geçen sancağın, bunlara rağmen, Zekeriya Bey'in kardeşinin oğlu Seydi Han Bey'in oğlu Hasan Bey'e verilmesi konusunda Sultan Mehmed Han'ın([155]) Divanından bir Sultanlık emirnamesi çıkarttı. Bu durum, Zekeriya Bey ile Bılilanlı Şah Kuli'nin çocukları arasında bulunan, ve son za-

(154) O zaman kullanılan bir para birimi olduğu anlaşılıyor; sözcük anlamı «saf, temiz» dir. (M.E.B.)

(155) Mehmed III. (M.E.B.)

manlarda, Ebu Bekir Ağa aracılığıyla yerini dostluk ve birliğe bırakmış olan eski düşmanlığı yeniden körükledi. Böylece Hoy Hükümdarlığı üzerindeki çatışma yüzünden, dostluk ve duruluğun yerini anlaşmazlık ve düşmanlık aldı; iş, kılıçların çekilmesine kadar vardı. İbrahim Bey bin Zekeriya Bey birkaç kez Hoy üzerine yürüdü ve burayı istila etmek istedi; Emîr Seyfeddin de ona karşı şiddetli bir direniş gösterdi; iki taraftan büyük bir halk topluluğu öldü. Buna rağmen istenen amaç elde edilemedi. Evet, gerçi İbrahim Bey, Zekeriya Bey aracılığıyla aşiret ve kabilelerin adamlarından birtakım yardımlar görüyordu; ama bunlar görünüşten ibaret olan ve gerçek olmayan yardımlardı. Çünkü Zekeriya Bey'in vekili Ebu Bekir Ağa fesat çıkarılmasını istemiyordu ve saldırıların, öfkenin yerini daima barış ve anlaşmanın almasına çalışıyordu. Bu yüzden de bu alanda yeterli miktarda yardım edilmesi için destek olmadı.

İşte bunun için adı geçen bozguncu Fahreddin, Ebu Bekir Ağa'nın, Beylerbeyi Sinan Paşa'yı kutlamak için birtakım hediyeler ve armağanlarla birlikte Westan (Vestan)dan Van'a gelişi fırsatından yararlanarak, Sinan Paşa nezdinde kurnazca bir hile ve zalim bir komploya girişti.

Fahreddin, Paşa'nın hoyrat, açgözlü, ceberrut ve kan dökücü bir adam olduğunu bildiği için Seydi Han'ın oğlu Hasan Bey'le anlaşarak, ikisi birlikte Ebu Bekir Ağa'nın peşinden Van'a gittiler ve Zekeriya Bey'in ağzından şu anlamda birtakım yalan sözler söylediler: «Ebu Bekir Ağa'nın bana tagallübü ve işleri kendi tekelinde tutması, beni çok sıkmaktadır. Paşa kendisini herhangi bir şekilde yakalar da ortadan kaldırırsa,

ben de Paşa'nın Hazinesine hediye olarak üç kese altın takdim etmeye hazırım.»

Bunun üzerine, paraya göz diken Paşa, Ebu Bekir Ağa'yı yakaladı ve derhal öldürdü.

Şimdi, yani 1005(1597) yılında, Zekeriya Bey, eskiden beri ailesinin devlet merkezi olan Çolamerg beldesinde yönetimde bulunmaktadır. İbrahim Bey ise Elbak'ı yönetmektedir. Yarayışlı çalışmalar ve güzel işler yapmaya muvaffak olmaları temenni olunur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
«Bahadinan» Adıyla Tanınmış Olan İmadiye Hükümdarları Konusundadır

Garip haberlerin gül bahçelerinde ötenler ve ilginç eserlerin bahçe köşklerinde söz söyleyenler([156]), İmadiye hükümdarlarının soyunun, -kendi iddialarına göre- Abbasi halifelerine ulaştığını rivayet ederler. Olayları nakleden bazı eski tarihçilerin sözlerine göre ise, bunların soyu, Abbas denilen ve çağının ünlü ileri gelenlerinden biri olan bir kişiye ulaşır. Bilgi Allah indindedir.

Rivayetler ne olursa olsun, onların «Abbas-oğulları» diye ün yapmış oldukları ve eskiden Şemdinan([157]) vilayetinde bulunmuş oldukları şüphe götürmez. Ataları İmadiye'ye gelmeden önce orada, Şemdinan Vilayeti'ne bağlı Taron Kalesi'ni yönetirlerdi. Taron'dan İmadiye'ye gelen adam ise Bahaddin diye tanınırdı. Bu yüzden İmadiye hükümdarları, Kürdistan hükümdarları ara-

(156) Tarihçileri, gül bahçelerinde öten bülbüllere benzetmiştir. (M.E.B.)

(157) Şemseddinan. (M.A.A.)

sında «Bahadinan» diye tanınmışlardır. En doğru rivayete göre, Bahaddin'in çocuklarının bu diyardaki yönetimi üzerinden, halen 400 yıl kadar geçmiş bulunmaktadır.

Şimdiki İmadiye Kalesi, Musul ve Sencar Valisi İmadeddin bin Aksungur Bey'in Selçuklular döneminde yaptırmış olduğu yeni yapılardan kurulmuştur. Şehir ile kale, büyük bir yuvarlak kaya üzerinde bulunmaktadır. Kalenin bazı yerleri yerden 100 zira', bir kısmı 50-60 ve bir kısmı da 20 zira' yüksekliktedir. Kalede iki derin kuyu vardır ki, kalenin suyu bunlardan sağlanır; hamam, medrese ve öteki imaretler de bunlardan su alırlar. Fakat halk, içme suyunu şehir dışından ve hayvan sırtında getirir. Bu Kürt diyarının kavminin kıyafet ve diyelekleri kısmen Araplarınkiyle karışmıştır. Çünkü din kültürü ve Arap bilimleri hakim durumdadır. Bunun sonucu olarak birçok iyi, dindar, ibadete, kanaatkarlığa ve hayır işlerine eğilimli kimseler çıkmıştır. Bu yüzden İmadiye hükümdarları orada birçok medrese ve cami yaptırmışlardır; bilginler ve fazilet sahipleri bunlarda imamlık yapmakta; dini bilgiler öğretmekle ve inançla ilgili eğitimi tamamlamakla hem yararlanılmakta, hem de yararlanmaktadırlar.

İmadiye aşiretlerinin en güçlüleri birinci olarak Mızurî, ikinci olarak da Zébarî (Zibari) gelmektedir; «Zé» İmadiye vilayetindeki bir küçük ırmağın[158] adıdır. Bu ikinci aşiret, o küçük ırmağın kıyısında oturduğu için ona da «Zébarî» adı verilmiştir. Bu küçük ırmağın bir arapça adı da vardır ki «Nehr El-Cünun»dur[159] Hızlı ve sert

(158) Zap ırmağı. (M.E.B.)
(159) «Delilik ırmağı» demektir. (M.E.B.)

aktığı için bu adı almıştır. İmadiye'de «Radkan» ([160]) denilen bir diğer aşiret daha vardır. Bunun adı son zamanlarda Kürt'lerin ağzında değiştirilerek «Bırikanî» (Bırivkanî) şeklini almıştır. İmadiye'nin öteki aşiretleri ise Perverî, Mahal, Siyabruyî, Tılî ve Behlîî aşiretleridir. «Behl» bu kavmin diyeleğinde «vadi» adıdır.

İmadiye'nin ünlü kalelerinden biri Akra Kalesi'dir. Akra'da bir de şehir vardır ve burada Müslümanlardan ve Yahudilerden 1.100 aile oturmaktadır. Ayrıca, İmadiye hükümdarlarının şehzadeleri ve amcaoğullarının yönettikleri Dıhok ve Dér (Dir) kaleleri, Radkan aşiretinin oturduğu Beşrî kalesi ve Zébarî aşiretinin oturduğu Qelade (Kalade), Şûş, Umranî ve Baziran kaleleri de vardır.

İmadiye'ye bağlı yerler ve nahiyeler arasında Zaxo (Zaho) Nahiyesi de vardır. Burada oturanlar iki özel aşiretten; Sındî ve Sılémanî (Sılivani) aşiretlerinden meydana gelmişlerdir. Halk arasında bu nahiye için «Sındiyan» adı da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kürdistan'ın bilgin ve fazilet sahiplerinin çoğu buradan çıkmıştır. Burası eskiden beri özel bir durumu olan ve yönetimi irsi olan bir kesimdi. Burayı, İmadiye hükümdarlarına boyun eğmeyen bağımsız hükümdarlar yönetirlerdi. Bunlar zayıflayınca İmadiye hükümdarları burayı da egemenlikleri altına aldılar. Zaxo hükümdarlarının çocuklarından, halen Cezire hükümdarlarının hizmetinde bulunan Yusuf Bey adında bir adam yaşamaktadır.

İmadiye'de Bahaddin'in soyundan yönetime

---

(160) İki yazma nüshada «Radkan» yerine «Zıngar» yazılıdır. (M.A.A.)

geçmiş olan hükümdarların bir kısmının durumu bilinmemektedir. Durumu özet olarak bilinenleri de, Allah'ın yardımıyla sırayla anlatacağız:

Emîr Zeyneddin:

Bu Emîr, ünlü fatih Emîr Timur Gurgan'ın fetihleri ve saltanatı sırasında ve doğru yolda olan oğlu Şahruh Sultan zamanında, İmadiye'de izzet ve ikballe, gönül rahatlığıyla hüküm sürmekteydi. Dostlarına karşı yumuşak, düşmanlarına karşı da sert olan bu Emîr ölünce, yerine mutlu oğlu Emîr Seyfeddin geçti.

Emîr Seyfeddin:

Babasının yerine geçtikten sonra vatandaşlara ve herkesin üzerine merhamet, adalet ve iyilik kanatları gerdi. Kaçınılmaz ecel gelince Huld Cennetine göçetti ve varlık safhasında iki çocuk bıraktı: Hasan ve Bayrık.

Hasan:

Babasının en büyük oğluydu ve babasının yerine geçti. Onun zamanında, Akkoyunlular'dan Bijenoğlu Süleyman Bey İmadiye Vilayeti üzerine yürüyerek istila etmek istedi. Süleyman Bey Akra ve Şûş kalelerini almaya muvaffak olduysa da, İmadiye Kalesi'ni istila etmek uğrunda harcadığı güçlü çabalara rağmen burayı almaktan aciz kaldı; sonunda bırakıp gitmek zorunda kaldı.

Akkoyunlu sultanlarının günleri geçtikten ve yerlerini Safeviler aldıktan sonra, Emîr Hasan hemen Şah İsmail-i Safevi'nin Sarayına gitti. Şah İsmail kendisini şefkatının kapsamı içine aldı ve kendisine güvendi. Bunun sonucu olarak, Dıhok Kalesi'ni Tasnî (Dasnî) aşiretinin elinden kurtarması ve miras kalmış vilayetine katması için ken-

disine yardım etti. Ayrıca Sind Nahiyesi'ni de, bağımsız bir Hükümdarı olan Sindiyan aşiretinin elinden alarak İmadiye Vilayeti'ne kattı. Sonra arkasında yedi erkek çocuğu bırakarak Allah'ın rahmetine kavuştu. Çocukları Sultan Hüseyin, Seydi Kasım, Murad Han, Süleyman, Pir Budak, Mirza Muhammed ve Han Ahmed'di.

Babasının yerine, en büyük ve en yaşlı oğlu Sultan Hüseyin Bey geçti ki, bunun ve çocuklarının durumunu yakında anlatacağız. Seydi Kasım ise Ali Han denilen bir çocuk bıraktı. Murad Han erkek çocuğu bırakmadan Kubad Bey Olayı'nda öldürüldü. Mirza Muhammed Sultan Mahmud adında bir çocuk bıraktı. Han Ahmed ise Şah Yusuf denilen bir çocuk bıraktı. Bayrık Bey bin Seyfeddin'e gelince deli bir oğlu vardı ki, bundan sonra gelecek olaylarda anlatılacağı gibi Kubad Bey'in öldürülmesi olayına sebep oldu.

Sultan Hüseyin:

Abbasi ailesinin(161) bir özü olan ve İmadiye hükümdarlarının adamlarının bir seçmesi olan Sultan Hüseyin Bey, Sultan Selim Han'ın(162) çıkarttığı bir emirname gereğince babasının yaptığı vasiyetle beylik tahtına çıktı. Büyük ölçüde bilgin ve zekiydi. Bilginleri ve fazilet sahiplerini sarayına yakınlaştırır; onlara karşı ilgi ve güven besler; askerler ve vatandaşlar arasında, zengin fakir ve büyük küçük farklı gözetmeksizin adalet ve insafı doğru bir ölçüyle dağıtırdı. Bu durum, bunların gönül rızasıyla ve teşekkürle yönetimi-

(161) Bu hükümdarların Abbasilerin soyundan olduklarını bölümün başlarında yazdığı için burada da Abbasi ailesi demiştir. (M.E.B.)

(162) Selim I. (M.E.B.)

nin eteklerine sarılmasını sağlamıştı. Aynı zamanda kendini Osmanlı Sarayı'na sevdirir ve Sultan Hazretlerini memnun etmek, onun güvenini kazanmak uğrunda birçok açık hizmetlerde bulunurdu ki, bundan fazlası olamazdı.

Bu sayede benzerleri ve emsalleri arasında imtiyazlı ve imrenilecek bir duruma gelmişti. O kadar ki, Kürdistan hükümdarları ve beyleri arasında ilk ve son başvurulacak adam olarak kabul edilmişti. Bunlar, Kürdistan'ı ilgilendiren meselelerde ve olaylarda yalnız onun emrini dinlerler; yalnız onun öğütlerine ve danışmasına uyarlardı. O da bu mesele ve olayları büyük bir cesaret ve bağlılıkla Sultan Süleyman'ın yüce tahtına iletirdi. Onun istekleri devlet adamları tarafından hiçbir zaman reddedilmezdi. İmadiye Vilayeti'ni, ona bağlı olan ve ilhak edilen yerleri tam 30 yıl yönetti. Nihayet kendi eceliyle dokuzyüz...([163]) yılının aylarından birinde Allah'ın rahmetine kavuştu ve varlık safhasında beş erkek çocuğu bıraktı: Kubad Bey, Bayram Bey, Rüstem Bey, Han İsmail ve Sultan Ebu Said.

Kubad Bey bin Sultan Hüseyin Bey:

Babasının ölümünden sonra, Sultan Selim Han'ın bir emirnamesiyle İmadiye'de yönetimi eline aldı. Ne var ki, kendisi derviş, kanaatkar geçinen, ince bir karaktere, hassas bir mizaca ve merhametli bir kalbe sahipti; beş vakitte ibadete düşkün ve gece gündüz avlanmaya meraklıydı. Yönetim işlerinden ve diğer dünya işlerinden haber-

---

(163) Bütün nüshalarda burası boştur; anlaşıldığına göre kırk dört yada ondan sonradır. Bunun kanıtı, oğlu Kubad Bey'in kendisinden hemen sonra, 973 (1566) yılında tahta çıkan Sultan Selim II.'nin emirnamesiyle yönetime geçmiş olmasıdır. (M.A.A.)

sizdi; bu işlerin inceliklerini ve gizli yönlerini bilmezdi. Bunun için, bazen küçük bir suç işlenmesinden intikam alır ve bu suçu işleyene en şiddetli cezayı verirdi; bazen de en büyük suçu işleyene karşı müsamahalı davranır ve hakkında af çıkarırdı. Bu durum, aşiretlerin ve kabilelerin kendisinden nefret etmelerine ve kopmalarına yolaçtı. Bu yüzden kardeşi Bayram Bey'e biat etmek eğilimini gösterdiler. Oysa Bayram Bey'in, kardeşi Kubad Bey'e karşı direnecek gücü yoktu. Bu yüzden İran'a kaçarak Kazvindeki Şah İsmail II.'nin Sarayına iltica etti; orada Şah İsmail'den büyük vaatler aldı.

Öte yandan o ülkenin en güçlü aşiretlerinden biri olan Mızurî aşireti de Kubad Bey'e karşı ayaklandı ve kendisini hükümdarlıktan uzaklaştırdı; yerine de, amca oğullarından Süleyman bin Bayrık bin Seyfeddin'i kendilerine yönetici tayin ettiler. Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey de Kubad Bey'e karşı öfkeli ve kindar olduğu için, İran'da bulunan Bayram Bey'e bir elçi göndererek kendisini Şah Sultan Muhammed'in hapishanesinden serbest bırakmaya ve yanına getirtmeye çalıştı. Kubad Bey bu davranıştan ötürü ürktü; kuşkulara kapıldı ve işin sonucundan korktu. Bu yüzden hükümdarlık işlerini bırakarak(164) Musul ve Sencar yönlerine doğru kaçtı. Bayram Bey ise Hükümeti ele geçirmek için İmadiye'ye hareket etti. Ünlü Serdar Ferhad Paşa, işin içyüzünü öğrenince Zaxo Nahiyesi'ni sancak haline getirerek Bayram Bey'e verdi.

Bu sırada Kubad Bey de, korkusundan Musul'u terkederek İstanbul'a geçmek amacıyla

(164) Biraz yukarıda halk tarafından uzaklaştırıldığını yazmıştı. (M.E.B.)

Amed'e gitti. Oraya varır varmaz Vezir-i Azam Siyavuş Paşa ile ilişki kurdu. Siyavuş Paşa da, İmadiye yönetiminin yenilenerek kendisine verilmesi konusunda ona destek oldu. Kubad Bey bunu elde ederek vilayetine döndü. Dıhok Kalesi'ne ulaşır ulaşmaz, İmadiye'ye varmadan önce, bozgunculardan ve karışıklık çıkaranlardan kurtulmak amacıyla, Dıhok'ta bir süre kalıp, kendisine karşı ayaklanmış olan aşiret adamları hakkında tedbir almayı ve onları ortadan kaldırmayı düşündü.

Fakat adı geçen Süleyman Bey Bayrık ile yanında bulunan Mızurî Mîr Melek, vilayetin her tarafından ayak takımlarından ve türedilerden bir topluluk yığdılar ve bunlarla Kubad Bey'in üzerine yürüyerek Dıhok Kalesi'ni her yandan sardılar. O sırada, kaledeki halktan, kendilerinden yana olanlarla ilişki kurmaya muvaffak oldular; onlar da kendilerine kale kapılarını açmayı kolaylaştırdılar. Böylece kolaylıkla kaleye girdiler ve Kubad Bey'i, yanında bulunan oğullarından birini ve kendisiyle birlikte bulunan bazı adamlarını yakalayarak hepsini öldürdüler. Sonra da mallarını ve mülklerini talan ve yağma ettiler. Bu olayların haberi Zaxo (Zaho)da bulunan Bayram Bey'in kulağına gidince orayı terkederek doğru aşiretlerin ve kabilelerin yanına gitti. Süleyman Bey ve Mîr Melek de hemen kendisini İmadiye Hükümeti'nin başına getirdiler. Bayram Bey, aşiret topluluklarının çevresinden dağılmamalarının daha doğru ve daha yararlı olacağını düşündü; bu yüzden de isteyerek yada istemeyerek hükümdarlık görevini kabul etti.

Kubad Bey'in iki oğlu Seydi Han Bey ile Sultan Ebu Said ise, ağlayarak, sızlayarak Sultan

Murad Han'ın Sarayına hareket ettiler. Fakat küçük büyük, zengin fakir, Müslüman Hıristiyan, asker vatandaş, İmadiye'nin nüfusunun çoğunluğu Bayram Bey'den yanaydı. Böylece özlemleri gerçekleşmiş ve amaçları elde edilmiş oldu. Bu yüzden birbirlerini kutlamaya, sevinç ve şenlikler düzenlemeye, sadaka ve adaklar dağıtmaya başladılar ve Kubad Bey'in yönetiminin düşmesini büyük bir başarı saydılar.

Bayram Bey bin Sultan Hüseyin Bey:

Yukarıda da geçtiği gibi, Beyram Bey, kardeşi Kubad'ın korkusundan Şah İsmail II.'nin egemenlik alanına iltica etmiş; orada sevgi ve saygı görmüştü. Ne var ki, Şah İsmail ölünce ve yerine Şah Sultan Muhammed geçince, Bayram Bey, daha önce Saray'dan gördüğü iltifat ve sevgiyi göremez oldu; tersine kendisini güçsüz gördüler ve Alamut kalesine hapsettiler. Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey bu durumu öğrenince kurtarılması için çalıştı ve bu konuda Tebriz Valisi Emir Han'la görüşme yaptı. Bayram Bey'in Alamut'taki hapishaneden serbest bırakılması, ve Zeynel Bey'e teslim edilmesi karşılığında «hediye» olarak Şah Sultan Muhammed'e Emir Han'a 5.000 fılori verilmesi esası üzerine aralarında antlaşma oldu. Zeynel Bey, antlaşma gereğince Emir Han'ın adamlarına bu miktarı ödedi. Bunun üzerine Bayram Bey'i Zeynel Bey'e teslim ettiler. Bayram Bey, yukarıda anlatılan olaylardan sonra, İmadiye Hükümeti'nin başına geçti ve duruma hakim oldu. Halka ve aşiretlere son derece adaletli, insaflı ve kararlı bir yönetim uyguladı. Bu olayların, özellikle Bayram Bey'in, halkın ve askerlerin güvenine sahip olduğu, onları memnun kıldığı haberi, Vezir-i Azam ve İran Cephesi Başkomutanı

Osman Paşa'nın kulaklarına gidince sevindi ve Kastamonu'daki karargahından, Bayram Bey adına İmadiye Eyaleti'nin beratını gönderdi.

Bu sırada Kubad Bey'in oğlu Seydi Han Bey, Sultan Murad Han'ın eşiğine vardı ve kendisine, babasının öldürülmesiyle sonuçlanan olayların gerçek yüzünü, aşiretlerin başkaldırması ve halkın ayaklanması, Bayram Bey'i hükümetin başına getirmeleri konularını arzetti. Sultan da derhal kendisini sevgisinin kapsamı içine aldı; İmadiye Eyaleti'nin kendisine verilmesi konusunda bir emirname gönderdi; Bayram Bey hakkında da soruşturma açılması ve İmadiye'de karışıklıklar çıkaranların, ayaklananların ortadan kaldırılması için de Serdar Ferhad Paşa'ya sert emirler yolladı. Serdar da bu emri uygulamak için çalışmalara başladı. İlk iş olarak Hasankeyf Sancağı'nı Zaxo Hükümeti'ne ilhak etti ve burayı, İmadiye Hükümeti'nin kendisine verilmesi için elverişli fırsat doğuncaya kadar, geçici olarak Bayram Bey'e verdi. Ferhad Paşa'nın bundan kastı ise, Bayram Bey'i kendine çekmek ve yakalamaktı. Bunun için kendisine bir haber göndererek şöyle dedi: «Sultan'ın emirnamesi gereğince, şimdi, senin İmadiye Hükümeti'ni Seydi Han Bey'e terketmen, Zaxo ve Hasankeyf Sancağı yönetimini alman, ayrıca bu yıl, Gürcistan Savaşı'nda muzaffer Osmanlı ordusunun yanında bulunmak ve böylece Padişah'ın ve devletin hizmetine katkıda bulunmak için hemen gelmen yararlı olacaktır.» Böylece Bayram Bey Ferhad Paşa'ya, savaştan sonra kendisinin sadık hizmetleri konusunda yüce eşiğe bir rapor sunması ve İmadiye Hükümeti'nin kendisine verilmesini istemesi konusunda fırsat vermiş olacaktı.

Bu hesaplı hile, saf ve iyi kalbli Bayram Bey

üzerinde etki yaptı ve Hasankeyf Sancağı'yla yetinerek, Seydi Han Bey'in lehine kendi isteğiyle İmadiye Hükümeti'ni bıraktı. Sonra Serdar'ın çağrısına uyarak Gürcistan Savaşı'nda Osmanlı ordusuna eşlik etti. Bu seferden dönüldükten sonra, Serdar Bayram Bey'i tutukladı ve Erzurum kalesinin hapishanesine attı. Akıbetini, bundan sonraki satırlarda yüce şanlı Allah'ın yardımıyla anlatacağız.

Seydi Han Bey bin Kubad Bey:

İmadiye eyaletinin yönetimi Seydi Han Bey'e verilince ve babasının yüce makamı, alınyazısı ve kadere uygun olarak mutluluk eşiğinden çıkan bir emirnameyle kendisine bırakılınca; birlikte Bayram Bey'in üzerine yürümeleri, İmadiye Kalesi ve eyaletini teslim etmeye yanaşmadığı takdirde kaleyi kendisinden alıp Seydi Han Bey'e teslim etmeleri için Bağdad ve Şehrezol Beylerbeyi ile Kürdistan'ın diğer hükümdarları ve beylerine sert emir ve kararlar gönderildi. Seydi Han Bey Musul'a varınca Bayram Bey Sultan'ın emrine boyun eğdi ve kaleyi de, vilayeti de bırakarak dışarıya gitti. Seydi Han Bey de hemen, Sohran Hükümdarı olan dayısı Süleyman Bey'in desteğiyle, 993(1585) yılının Zilhicce ayı ortalarında İmadiye Kalesi'ne girdi ve yukarıda geçtiği gibi orada yönetimi eline aldı.

Öte yandan Serdar Ferhad Paşa Gürcistan seferinden dönünce, plan gereğince Bayram Bey'i yakaladı ve tutukladı, Seydi Han Bey'i de haber gönderip Erzurum'a getirtti; Kendisinden «hediye» olarak büyük miktarda bir para aldıktan sonra, Bayram Bey'in babası Kubad Bey'i öldürmek suçuyla şeriat usulüne göre yargılanmasını istemesini salık verdi. Şeriat gereğince suçu sabit

görülen Bayram Bey, Seydi Han Bey'e teslim edildi; o da 994(1586) yılının aylarından birinde kendisinden kısas aldı.

Seydi Han Bey'in tam bağımsız olarak İmadiye yönetiminin başına geçmesi üzerinden şimdi 11 yıl geçmiş bulunmaktadır. Bu yönetimde kendisiyle çatışan hiç kimse yoktur. Gerçi Mızurî aşireti birkaç gün kendisine karşı çıktı ve başkaldırdıysa da, Seydi Han Bey, bazen iyilikle, bazen de şiddet ve sertlikle bu aşireti yenilgiye uğrattı ve egemenliği altına aldı. Gerçek şudur ki, Seydi Han Bey, son derece nazik ve akıllı bir gençtir; büyük bir cesaret ve cömertliğe, sahiptir. Bütün askerleri ve halkı yumuşak huyuyla ve adaleti elden bırakmamakla memnun kılmıştır. Allah'ın izniyle, güzel işlere muvaffak olması umulur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Üç Dala Ayrılan Cezire Beyleri Hakkındadır.

Güvenilir tarihçilerin sözlerine ve yazılarına göre sabit ve gerçek olan, Cezire hükümdarları soylarının yüce sahabe Halid bin Velid'e ulaştığıdır. Bunların atalarından ve babalarından Cezire hükümdarlığını elde etmiş olan ilk kişi de Süleyman bin Halid diye tanınmıştır(165).

Bu ailenin adamları işin başlangıcında, uğur-

---

(165) Cezire halkının dilinde yaygın olan budur. Fakat 1945'de Kahire'de basılan **Kürt Devletleri ve Beylikleri Tarihi**'nin 364. sayfasında şunlar yazılıdır: «Doğru tarihler, Halid bin Velid'in Humus'ta öldüğünü yazmaktadılar. Süleyman bin Halid'in de Sıffîn Savaşı'nda öldürüldüğü herkesçe bilinmektedir. **Esed El-Gabe**'nin yazarı diyor ki: Halid'in soyundan hiç

suz Yezidilik dinini benimsiyorlar ve onların iğrenç yollarında yürüyorlardı(166). Sonra yüce Allah onları doğru yola, ehl-i sünnet ve cemaat mezhebine dönmeye muvaffak etti; camiler ve medreseler kurdular; bunlara olgunlaşmış köyler, verimli tarım alanları vakfettiler.

Ayrıca Boxtî (Bohti, Bohtan) aşireti de, Kürdistan aşiretleri arasında cesaret ve yiğitlikle ün yapmış; azim ve atılganlıkla tanınmıştır. Onlar değerli silahları, nadir bulunan savaş ve döğüş araçlarını, özellikle Mısır kılıcı ile Şam mızrağı satınalmaya ve taşımaya meraklıdırlar; bunları çok yüksek fiyatlarla satınalırlar ve kendi aralarında gerçek değerleriyle değerlendirirler. Ayrıca soylu Arap atlarını da beslerler. Kavga ve vuruşma günlerinde düşmanın karşısında tek saf olarak dururlar; ne korku, ne de endişe onları yerlerinden kıpırdatamaz; en kritik durumlarda bile cesaretlerini hiçbir zaman kaybetmezler. Onlar bu bakımdan, Kürdistan'ın öteki aşiretlerinden olan bütün emsallerinden daha üstündürler.

Cezire şehri eski şehirlerdendir. Ömer'in -Allah ondan razı olsun- halifeliği döneminde 17(639)

---

kimse kalmamıştır; hepsi vebadan ölmüşlerdir; bu yüzden Halid'in Medine'deki mülklerinin mirası Eyyub bin Seleme'ye kaldı. **Nihayet El-İrb**'in yazarı, Halid'in soyundan geldiğini kim iddia ederse yalan söylemiş olduğunu yazmaktadır. Yazar, sonra diyor ki: Bazı Cezire aşiretleri eski Hıldî (Kıldî) halkından geldikleri ve Kürtler Halid bin Velid gibi kahramanları yücelttikleri ve örnek aldıkları, ayrıca İslâmiyete şiddetle bağlı oldukları için Cezire beylerinin Halid bin Velid'in soyundan geldiklerine inanmışlardır.» (M.A.A.)

(166) Bu da onların Halid bin Velid'in soyundan olmadıklarını kanıtlamaktadır. (M.E.B.)

yılında, Ebu Musa El-Eş'arî ile Sa'd bin İyaz bin Osman(167) tarafından barışçı yoldan fethedilmiştir. O zaman bütün Cezire halkı haraç ödemeyi kabul etti. Yalnız Cezire'ye bağlı aşiretlerden Beni Tağlib Arap aşireti bunu kabul etmeyerek Rum Kıralı'na kaçtı ve oradan şu haberi gönderdi: «Bizden istenen paralar sadaka olarak isteniyorsa, ödemeye hazırız.» Durumları Ömer'e -Allah ondan razi olsun- arzedildiği zaman, «haraç da sadakadır, kabul edin» dedi. Bunun üzerine onlar da yine yerlerine döndüler.

Cezire Kalesi'ne gelince; bu, Emevilerin sekizinci halifesi olan ve Emeviler arasında adaleti ve insafıyla tanınan, bundan ötürü de kendisine «İkinci Ömer bin Hattab» -Allah ikisinden, de razı olsun- lakabı verilen Ömer bin Abdülaziz'in eserlerindendir. Emevilerin uydurduğu ve 100 yıl kadar da gelenek halinde sürdürdükleri o çirkin, iğrenç adeti kaldıran da yine kendisidir. Bu adet, camilerde minberler üzerinde Ali Efendimize -Allah yüzünü şereflendirsin- ve iki himmetli imam Hasan ve Hüseyin'e -Allah onlardan razı olsun- lanet getirilmesiydi. Ömer bin Abdülaziz bunu kaldırmakla, İslam alemini bu cürme uymaktan ve vebalini çekmekten kurtarmış oldu.

Cezire şehri ve kalesi Şattularab (Dicle) ırmağı'nın kıyısı üzerindedir. Nehir taştığı zaman iki kola ayrılır ve bu kollar hem kaleyi, hem de şehri iki yandan çevirirler. Kalenin üst tarafında taş ve topraktan yapılmış büyük bir bent vardır; bu bent, kabaran suların kaledeki evlere ve kurumlara zarar vermesini önlemektedir. Bunun

(167) Elimizdeki nüshalarda hep böyledir. Fakat bunun İyaz bin Ganm olduğu bilinmektedir. (M.A.A.)

içindir ki, insanların kale ile şehir arasında köprüden gidip geldiklerini görürsünüz. Bundan ötürü şehre «Ömeriye Cezîresi» adı verilmiştir.

Cezire Vilayeti'nin bazı güzel kaleleri ve ilgi çekici yöreleri vardır. Biz sayın okuyucunun usanmaması, kendisine bıkkınlık gelmemesi için bu kitapta bunlardan 14 kale ve yöreyi anlatacağız:

1 — Gurgil Nahiyesi. Nuh'un -onun ve peygamberimizin üzerine selam olsun - gemisinin -denildiğine göre- üzerinde durduğu Cudi Dağı buradadır. Bu yörenin aşiretleri yedi kolda toplanırlar. Bunların dördü Hüseyni'dir: Şehrewerî (Şehreveri), Şehrilî, Gurgil ve Isturî. Diğer üçü ise Yezididir: Niwidkawun, (Nividkavun) Şoreş ve Hivdıl.

2 — Bereket Kalesi ve yöresi. Burası, bu yöreyi elinde tutan aşiretin adıyla tanınmıştır.

3 — Erux (Eruh) yöresi ve kalesi. Erux kabilesinin egemenliği altında bulunan bu kale, Kürdistan'ın en sağlam ve en güzel kalelerinden biridir.

4 — Pirûz Kalesi ve yöresi. Burası, Pirûz aşiretine özgüdür. Bu aşiret üç gruba ayrılmıştır: Castulan, Bızm ve Kırafan.

5 — Garsî aşiretine özgü olan Baden Kalesi ve yöresi.

6 — Kalesine Kelhok adı verilen Tınzé (Tınzi) yöresi. Burası da yine Garsî aşiretinin yönetimindedir.

7 — Fınık Kalesi ve yöresi. Buranın kabileleri dörttür; Fınık beylerinin durumu anlatılırken bunlar da anlatılacaktır.

8 — Tor yöresi.

9 — Heysem yöresi. Burada oturanların çoğu

Ermeni ve Hıristiyandır. Cezire hükümdarlarının gelirinin ve tahılının çoğu buradan üretilmektedir. Cılkî kabilesi de yine burada oturmaktadır.

10 — Cezire ülkesinde güzel narlarıyla ün yapan Şax (Şah)([168]) yöresi ve kalesi. Bu yörede oturanlar da yine Ermeni ve Hıristiyanlardır. Şildî kabilesi de burada oturmaktadır.

11 — Neş Etel Kalesi.

12 — Ermışat Kalesi. Burası Boxtan (Bohtan) aşiretlerinin en güçlülerinden olan ve en çok dayanışma içinde, en çok öfkeli ve en güçlü adamlar çıkaran Bırasıpî aşiretinin yönetimindedir.

13 — Kamiz adı da verilen Kiver Kalesi. Bu, Garısî ve Kırşî kabilelerinin egemenliği altındadır.

14 — Tınzé (Tınzi) yörelerinden olan Dérde (Dirde) Kalesi. Burada oturanların bir kısmı Araptır; Tuhayri, Safan ve Beni Ubade gibi. Bu yöredeki Ermenilerin çoğu arapça konuşurlar. Kabile ve aşiretleri şunlardır: Dınbılî, Nukî, Mahmudî, Şeyh Bızınî, Maskî, Reşıkî, Mıx (Mıh) Nehran, Peykan, Belan, Bela Sıturan, Şéroyan (Şiroyan), Dutûran. Doğrusu şudur ki, Dınbılî ve Mahmudî aşiretleri aslında Cezire Vilayeti'nden göç edip buraya gelmişlerdir. Giriş'te geçen fihrist gereğince, bunlar, tapınılan Padişah olan Allah'ın yardımıyla Üçüncü Safha'da anlatılacaklardır.

Şimdi ise, hayır ve cömertliğin bağışlayıcısı([169]) yardımıyla, Cezire hükümdarlarının durumlarını anlatmaya başlarız:

Süleyman bin Halid:

---

(168) «Şax» Kürtçe «dal» demektir. (M.E.B.)

(169) Allah'ı kastediyor. (M.E.B.)

Yukarıda da geçtiği gibi, Cezire hükümdarlarının atalarından, buranın yönetimini eline alan ilk kişi, Süleyman bin Halid olmuştur. Kendisi burayı bir süre izzet ve ikballe yönetmiş; sonra Allah'ın rahmetine kavuşmuş ve üç erkek çocuğu bırakmıştır: Mîr Hacı Bedir, Mîr Abdülaziz ve Mîr Ebdal. Fakat yetenek ve ehliyet yönünden çocuklarının en doğru yolda olanı Emîr[170] Abdülaziz'di. Kendi adalet ve alicenaplıkta kardeşlerinden üstündü. Zeka ve akıllılık belirtileri, üzerinde kendini gösteriyordu. Günden güne ve saatten saate kamu işlerini eline alıyordu. Sonunda halk arasında şanı yüceldi ve değeri arttı; şairin şu sözleri kendisine uygun düştü:

«Aklının çokluğundan dolayı, başının üst tarafı

«Parlatıyordu yüksek yıldızı.»

Bunun için, babasının ölümünden sonra Cezire yönetimi kendisine verildi. Ayrıca Gurgil yöresinin işleri kardeşi Mîr Hacı Bedir'e, Fınık yöresi de kardeşi Mîr Ebdal'a verildi. Hep birlikte, adalet ve insaf yolunda yürüyerek ülkeyi kararlılık ve azimle yönetmekte ittifak ettiler. Halka karşı da görevlerini en iyi şekilde yaptılar; hiç bir şeyde anlaşmazlığa düşmediler.

BİRİNCİ DAL
«Aziziye» adıyla Ün Yapmış Cezire Hükümdarları Hakkındadır.

(170) Yazar gelişi güzel kimi yerlerde «Mîr», kimi yerlerde de «Emîr» kullanmıştır. Biz de her yerde onun kullandığı şekli aynen aldık. (M.E.B.)

Emîr Abdülaziz, uzun zaman Cezire Hükümetinin yönetimini büyük bir başarıyla elinde tuttu. Sonra kaçınılmaz eceli geldi ve iki şehzade bıraktı: Seyfeddin ve Mecdeddin. Yerine büyük oğlu geçti.

Emîr Seyfeddin bin Abdülaziz:

Bu Emîr Cezire Hükümeti'nin tahtına çıkınca, hükümdarlık ve yönetim usulünde babasının yolundan asla sapmadı. Vatandaşları, askerleri, kabile ve aşiret adamlarını memnun etmeye gayret etti; böylece hepsinin güvenini kazandı. Ölüme yakalanınca yönetim kardeşine geçti.

Emîr Mecdeddin bin Abdülaziz :

Cezire Hükümeti'nde işlerin yönetimi kendisine geçtikten sonra, işleri babasından ve kardeşinden daha iyi yönetti ve ülkeyi büyük ölçüde kalkındırdı. Mutlu devri uzadı; kaçınılmaz eceli gelince yerine oğlu Emîr İsa geçti.

Emîr İsa :

Babasının yerine geçti ve şairin «adaletli ol, çünkü adalet herkesçe makbuldür» sözüne uyarak adalet ve iyilik yolunu seçti. Adaletinin kapısını herkese açtı ve böylece bütün halkın gönlünü kendine çekti. Bu şekilde mutlu günlerini vatandaşları askerleri arasında, onların memnunluğunu ve güvenini kazanmış olarak geçirdi. Sebepsiz yere bunlardan hiçbirini incitmeye girişmedi. Ölünce yerine oğlu ve ağacının meyvesi Emîr Bedreddin geçti.

Emîr Bedreddin :

Yönetim ve hükümdarlık görevlerini en iyi şekilde yaptı. Bütün vatandaşlar ve halk tabakaları arasında adalet ve eşitlik bayraklarını dalgalandırdı; bunda alabildiğine ileri gitti. Adalet dallarına sımsıkı sarılmasından ve zulümden nefret etmesinden başka, bir de tasavvufa ve kanaatkarlığa da eğilimliydi; iman sahiplerinden ve kesin inanç erbabından olan keşif ve keramet adamlarıyla birlikte bulunmaya çalışırdı. Ölünce yerine oğlu Emîr Ebdal beçti.

Emîr Ebdal :

Babasının yerine beylik tahtına çıkınca, ömrünün sonuna kadar, bütün işlerin yönetiminde ulu atalarının yolunu izledi. Kendisinden sonra yönetime ve başa oğlu İzzeddin geçti.

Emîr İzzeddin :

Bu Emîr hükümetin başına ve aşiretlerin, kabilelerin liderliğine geçtiği zaman, ünlü fatih Emîr Timur'un fetihleri son haddine varmıştı ve sesi dünyada yankı yapmıştı. Nitekim Mevlana Şerefeddin Ali Yezdi, **Zafername** adlı kitabında diyor ki:

«Emir Timur Gurgan 796(1394) yılının aylarında Barış Diyarı Bağdad'ı istila ettikten ve Tekrit Kalesi'ni vurduktan, o yörenin kale nahiyelerini ele geçirdikten sonra Mardin yönünde harekete geçti. Mardin'e dört fersah mesafede bulunan Çemlik adlı yere varınca, Cezire Hükümdarı Emîr İzzeddin bazı büyük hediye ve armağanlar alarak

Timur'u görmeye ve onun yüce tahtıyla şereflenmeye koştu; kendisinden ilgi ve memnunluk gördü ve mutlulukla, ikballe vilayetine döndü. Oradan, kendisinden istenmiş olan ve ordu için gereken azık ve yiyecekten ibaret bulunan rüşveti gönderdi.

Öte yandan Mardin Hükümdarı Sultan İsa'nın, Timur'un adamlarına karşı bazı kusurları görüldü ki, burada anlatılması yersizdir. Bu durum, Timur'u, Mardin'i kuşatmayı düşünmeye ittiyse de, sonra bundan vazgeçti. Çünkü otlak, azık ve yiyecek azlığından ötürü, büyük bir ordunun o yörelerde kalmasına imkan yoktu. Bu yüzden, aynı yılın 8 Rebiyülevvel cumartesi günü Musul'a dönmenin yararlı olacağını düşündü.

Emîr Timur buradan, Sultaniye[171] şehrindeki ailesine mensup şehzade ve sultanlara bazı adamlarıyla büyük hediyeler gönderdi. Boxtan (Bohtan) aşiretlerinden Şeyh denilen bir Kürt de, o sırada Timur'un karargahında bulunuyordu. Daha önce Emîr İzzeddin'le birlikte yüce huzura[172] çıkmakla şereflenmişti. O grubun hediyeler ve armağanlarla yola çıkmasını fırsat bilerek yola çıkmak için izin istedi ve onlara bu yolculukta eşlik etti. Cezire yakınlarına vardıkları zaman ise doğru yoldan saptı; o hediyelerle armağanlara el uzattı ve alıp Cezire'ye götürdü. Emîr İzzeddin de, hemen bu akılsız günahkarın yaptığı işe katıldı ve Timur'un adamlarıyla olan ahdini bozdu. Emîr Timur çok kudretli ve ceberrut olduğu halde, Emîr İzzeddin'e haksızlığını itiraf ettirmek için, yine de iki defa kendisine elçi göndererek şöy-

(171) Timur'un başkenti Samerkant olsa gerektir. (M.E.B.)
(172) Timur'un huzurunu kastediyor. (M.E.B.)

le dedi: 'Şeyh'i yakalayıp bana gönderdiğin takdirde seni affederim; aksi takdirde, ülkende bulunan bütün kale ve nahiyeleri yıkar, atların ayakları altında harabeye, viraneye çeviririm.' Fakat Emîr İzzeddin, kalesinin sağlamlığıyla ve ırmak (Dicle) üzerinde bulunduğu için çevresindeki bol sularla mağrur olarak, adı geçen Şeyh'in teslimini gerektiren emre uymadı ve isteği yerine getirmeyi reddetti. Bu yüzden Emîr Timur, aynı yılın 13 Cemaziyelevvel pazartesi günü, ağırlıklarını ve mühimmatını Musul'da bırakarak çabucak İzzeddin'in üzerine yürümek ve Cezire'ye saldırmak zorunda kaldı. Geceleyin bütün ordusunu Dicle'den geçirerek ansızın düşmana saldırdı ve seher vaktinde Cezire'yi her yandan kuşattı. Daha bir saat bile geçmeden, Timur kaleyi de, şehri de istila etti ve beyliğin bütün ülkesinde talan ve yağmaya girişti. Emîr İzzeddin ise bu ani çarpışma sırasında, kendisini tanımayan bir askerin eline düştü; asker kendisine işkence yaptı, üzerindeki silah ve paraları aldı ve sonra da kendisini serbest bıraktı. Böylece ölüm-kalım arasında iken bu vartadan kurtuldu.»

Hikayenin bu noktasında, Cezire halkı tarafından söylenen rivayetin özeti şöyledir:

«Emîr Timur Emîr İzzeddin'i ağırlar ve kendisine saygı gösterirdi; o kadar ki, kendisiyle birlikte satranç oynar, seferlerinde onu yanına alır ve özel meclislerinde kendisiyle iyi vakit geçirirdi. Timur İzzeddin'i, Şam ülkesine saldırmasında kendisiyle birlikte olmaya teşvik etti; ne var ki, Emîr İzzeddin, Şam sultanlarından ödenek olarak büyük bir miktar olmakta olduğu için, Arap ülkelerine yapılan saldırıya katılmayı reddetti. İşte Timur, yalnız bu nedenle kendisine kızdı ve ülkesini altüst etti.»

Sebep ne olursa olsun, Emîr İzzeddin, meşakkatlere, çeşitli yokluklara tahammül ederek, hayatının kalan kısmını Erux (Eruh) aşireti arasında gizlenerek geçirdi; ölünceye kadar böyle yaşadı.

Emîr Ebdal bin Emîr İzzeddin :

Babasının ölümünden sonra Cezire yönetimini eline aldı; aşiret ve kabilelerin liderliği işini en iyi şekilde yaptı. Fakat günleri fazla sürmedi ve kısa bir süre sonra öldü.

Emîr İbrahim bin Emîr Ebdal:

Babası ölünce, Cezire hükümdarlığı makamında onun yerine geçti Bir süre ülkeyi yönetti ve üç erkek çocuğu bıraktı. Emîr Şeref, Emîr Bedir ve Kek Muhammed.

Emîr Şeref :

Önce bu Emîr babasının yerine geçti ve bir süre ülkeyi yönetti. Sonra yönetimi kardeşine bırakarak öldü.

Emîr Bedir :

Kardeşinden sonra hükümdarlık görevinde bir süre bulundu; sonra öldü ve arkasında üç erkek çocuğu bıraktı. Mîr Şeref, Mîr Muhammed ve Şah Ali Bey.

Kek Muhammed bin Emîr İbrahim :

Kardeşlerinin ölümünden sonra, Cezire Hü-

kümeti'nde işlerin yönetimini eline aldı. Onun döneminde Akkoyunlu Hasan Bey([173]) bu ülkeyi istila etti; Akkoyunlu Türkmenleri tarafından ülke geniş ölçüde tahrip edildi ve Boxtan'ın ileri gelenlerinin ve büyüklerinin çoğu öldürüldü. Türkmenler Kek Muhammed ile yeğenleri Mîr Muhammed ve Şah Ali Bey'i yakaladılar ve bağlayarak Irak'a götürdüler. Böylece bütün o ülke Akkoyunlu Türkmenlerinin eline geçti. Cezire Hükümeti'ni de Çelebi Bey denilen kendilerinden bir adama verdiler. Bunun torunları, Türkmenler arasında hâlâ Çelebi Lo adıyla tanınmaktadırlar. Bu Çelebi Bey, bu vilayeti azim ve iradeyle yönetti; işleri kesin olarak kontrol altına aldı ve barış bayraklarını dalgalandırdı. Ülke onun yönetimi altında kaldı. Sonunda Emîr Şeref bin Emîr Bedir burayı Akkoyunlular'ın elinden kurtardı.

Emîr Şeref bin Emîr Bedir :

Bu Emîr, Akkoyunlu aşireti tarafından amcası Kek Muhammed'in ve iki kardeşi Mîr Muhammed ile Şah Ali Bey'in yakalanmaları sırasında kaçmayı başarmış; gözlerden uzak, bilinmeyen bir yerde inzivaya çekilmişti. Akkoyunlu sultanlarının devri çökmeye ve ortadan kalkmaya yüz tutunca, Emîr Şeref'in umutlarının güneşi doğup parlamaya ve olgunlaşmaya başladı. Şairin dediği gibi:

«Biri muradına ermemiş olarak ölmedikçe,
Mutlu ve müsterih olmaz öbürü.»

Emîr Şeref, Boxtan (Bohtan) aşiretinin adamlarını, yani kılıçlardan kurtulmuş olanlarını bir

(173) Uzun Hasan. (M.A.A.)

araya getirmek işine girişti; siyaset ve akıllılıkla onları çevresinde topladı ve Cezire hükümdarlığını geri almak için şevkle ve hızla çalışmaya başladı. 30 yıl süreyle gözlerden uzak ve hakkına kavuşma umudunu yitirmiş olarak, tam bir yalnızlık içinde günlerini geçirmekteyken, zaman ansızın kendisine gülümsedi. O da bu fırsattan hemen yararlanarak düşmanın üzerine yürüdü ve onunla şiddetli çarpışmaya girişti; sonunda, miras kalmış vilayetini kurtararak bağımsız hükümdarı oldu. Bu sırada amcası Kek Muhammed ve iki kardeşi Şah Ali Bey ile Mîr Muhammed de Türkmenlerin zincirinden ve iğrenç hapishanelerinden kurtularak yanına geldiler ve candan gönülden kendisiyle birleştiler.

Öte yandan Şah İsmail-i Safevi ortaya çıkıp İran'da duruma hakim olunca, Irak ve Azerbaycan vilayetlerini de Türkmenlerin elinden alınca, ayrıca Diyarbekir, Musul ve Sencar vilayetlerini de istila edince; Cezire'yi de istila etmek için o tarafa da Kızılbaşlardan bir ordu gönderdi. Ne var ki, Emîr Şeref bu orduya karşı şiddetle direndi ve kendisiyle Kızılbaşlar arasında yapılan birkaç çarpışmada onları ağır yenilgilere uğrattı. Her defasında zafer onun yanındaydı. Hatta bir çarpışmada onlardan 1.700 kişi öldürdü ve büyük bir topluluk da esir aldı. Kızılbaşlar tarafından atanmış olan Diyarbekir Beylerbeyi Muhammed Ustaclu'nun, yanında kardeşi Karahan olduğu halde Cezire üzerine yürümek ve Emîr Şeref'i orada ablukaya almak için giriştiği ikinci saldırıda da yine Emîr Şeref zafer kazandı ve saldırganlar başarısızlık eteklerini sürüyerek geri çekildiler. Üçüncü defada ise Şah İsmail, Emîr Şeref'le savaşması ve Cezire'ye saldırıp fethetmesi için, Hemedan'dan, eğitim görmüş Şahlık muhafızlarından kurulu ve

bu muhafızların komutanı Yekan Bey Tekelu'nun komutası altında güçlü bir orduyu göndermeye karar verdi. Emîr Şeref, yüce Allah'ın «Allah'ın izniyle nice küçük topluluklar büyük toplulukları yenmişlerdir» sözüne uyarak ve Allah'a güvenerek ülkesini savunmaya kesin karar verdi: Yiğit askerlerini, savaş için eğitim ve tecrübe görmüş adamlarını topladı ve bunlarla, saldırgan düşmanı karşılayarak şiddetli bir direnme gösterdi. İki taraf arasında kanlı savaşlar oldu, savaş, Yekan Bey'in ağır yenilgisiyle ve vilayetten en kötü bir şekilde geri atılmasıyla sonuçlandı. O günden beri, Cezire Vilayeti'nin sınırlarına saldırmak, bir daha Kızılbaşların hatırından geçmedi. Böylece Emîr Şeref, yönetiminin kalan günlerini, Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar gönül rahatlığı içinde ve mutlu geçirdi.

Şah Ali Bey bin Emîr Bedir :

Kardeşi Emîr Şeref'in ölümünden sonra, Boxtan aşiretinin kabileleri ve ileri gelenleri tarafından seçilerek beylik görevine geçti. Cezire hükümdarlığı görevini en iyi şekilde yaptı. Fınık Kalesi ile nahiyesini kardeşi Emîr Muhammed'e verdi. Kürdistan beyleri Şah İsmail'in Sarayına bağlılık sunmak üzere Hoy ve Tebriz'e gidilmesini uygun görmek konusunda aralarında anlaştıkları zaman, Şah Ali Bey de görünüşe aldandı; ve babası ile Kızılbaşlar arasında, Bohtîlerin Kızılbaş topluluklarını o ağır yenilgiye uğratmalarından doğan kin ve nefreti unuttu. Böylece, Kürdistan hükümdarlarından 12 Kürt beyi ile birlikte sürüklenerek Şah İsmail'in Sarayına gitti.

Oysa Şah İlmail, Emîr Şeref ve çocuklarına

karşı kalbinde beslediği kin ve gizlediği düşmanlığı unutmamıştı. Bu yüzden hemen Şah Ali Bey'i diğer beylerle birlikte hapsettirdi ve ellerine, ayaklarına pranga ve demir vurdurdu. Bu beyler bir süre sonra çeşitli vesilelerle zincirlerinden kurtulunca, Şah Ali Bey de o zincirlerden ve hapisten kurtularak, o zaman Şah İsmail'in adamlarından biri ve Diyarbekir Valisi Han Muhammed Ustaclu'nun kardeşi olan Ulaş Bey'in yönetimi altında bulunan Cezire'ye geldi. Bunun üzerine ikisi arasında Cezire yönetimi üzerine çarpışma başladı; Ulaş Bey ülkeyi terketmek ve kaçmak zorunda kaldı; Cezire'nin bütün kaleleri ve nahiyeleri yeniden Şah Ali Bey'in itaatine girdi.

Şah Ali bey'le Bedlis Hükümdarı Emîr Şeref arasında dostluk ve kardeşlik bağları güçlenince Osmanlı Sultanı Selim Han'a bağlılıklarını ilan ettiler ve kendisini, Diyarbekir, Ermenistan ve Azerbaycan vilayetlerini Kızılbaşların elinden almak için kışkırtmaya başladılar. Şah Ali Bey, yönetiminin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve dört erkek çocuğu bıraktı: Bedir Bey, Nasır Bey, Kek Muhammed ve Mîr Muhammed. Bedir Bey babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. Ayrıca Nasır Bey'in ve Mîr Muhammed'in çocukları da Cezire'yi yönnettiler. Bunların durumları detaylı olarak sonra anlatılacaktır. Mîr Muhammed, hâlâ sağ olan Süleyman Bey adında cesur ve alicenap bir çocuk bıraktı.

Bedir Bey bin Şah Ali Bey :

Babasının ölümünden sonra beylik tahtına çıktı. Çok iyi hükümdarlık etti ve güzel bir yöne-

tim kurdu. Ülkede imar ve kalkınma bayraklarını dalgalandırdı. Adalet ve eşitlik bayrağını yükseltti. Devri de uzayarak 70 yıla ulaştı. Bu süre içinde bağımsız bir yönetimle ülkeyi yönetti. Osmanlı Sultanı Süleyman Han'ın devri boyunca bütün bağlılığı ve maharetiyle Sultan'ın hizmetinde kaldı. Sultan'ın Van'da yaptığı savaşlara, Tebriz'e yaptığı saldırıya, Bağdad'ın, Arap Irakı'nın diğer şehirlerinin fethine katıldı. Ne var ki, devlete yaptığı güzel hizmetlere aşırı ölçüde güvenmesinden ve bu hizmetlerle övünmesinden dolayı kendisinden iki çirkin davranış görüldü; bu davranışlar hem Sultanın, hem de onun Vezir-i Azamı Rüstem Paşa'nın, Bedir Bey hakkındaki tutumlarını değiştirmelerine yolaçtı.

Birinci Olay: İran Savaşı'nın sona ermesi ve beylerle hükümdarların izin isteyerek ülkelerine dönmeleri münasebetiyle Padişahlık teşrifatının yapıldığı gün, İmadiye Hükümdarı Hüseyin Bey, Bedir Bey'den önceye alındı. Bedir Bey ise bunu reddetti ve Sultan tarafından kabul edilmekle müşerref olmaksızın Divan-ı Hümayun'dan çıktı. Sultan'dan ve Vezir'den izin istemeden Barış Diyarı'nı terkederek, beyliğinin merkezi olan Cezire'ye gitti.

İkinci Olay: Yukarıda da geçtiği gibi, Bedir Bey, Vezir Rüstem Paşa'nın desteğiyle hükümdarlığı istemekten özlediği sonuca ulaştıktan sonra İstanbul'dan dönen Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey'in yoluna Boxtanlılardan birkaç katı yürekli suçlu göndermişti. Zeynel Bey ve yanındakiler Cezire sınırlarına varınca, fırsat kollayanlar kendisine saldırdılar, yanındakileri öldürdüler; kendisi de ağır şekilde yaralandı ve baygın düştü. Bu haber Rüstem Paşa'nın kulağına gidince son derece üzül-

dü ve öfkelendi. Bu yüzden ikinci defa sadrazamlığa gelince derhal Bedir Bey'in kardeşi Mîr Nasır Bey'i, Cezire hükümdarlığını kendisi için istemeye ve Sultan'ın eşiğine gelerek bu dileğini arzetmeye teşvik etti, kışkırttı. Nasır Bey bu yüce işarete uyarak Sultan Süleyman'ın eşiğine gitti ve kendisinden, Vezir'in de onu desteklemesi sayesinde şefkat gördü; Cezire Hükümeti'nin kendisine verilmesi konusunda Sultanlık emirnamesi çıkarıldı.

Nasır Bey, hükümet merkezi Cezire'ye varır varmaz, Bedir Bey yönetimi kardeşine bırakarak burayı terketti ve Sencar tarafına gitti. Bundan iki yıl sonra Bedir Bey Sultan'ın eşiğine giderek Cezire Hükümeti'nin yeniden kendisine verilmesi konusunda bir Sultanlık emirnamesi çıkartmaya, Tor ve Heysem nahiyelerini Cezire eyaletinden ayırmaya muvaffak oldu. Böylece adı geçen yüce emirname gereğince uzun ömrünü bütün azim ve iradesiyle vilayetin yönetiminde geçirdi. Fakat kendisi meclislerde ve toplantılarda açıkça uyuşturucu madde kullanırdı. Meclisinde her gün 500 dirhem([174]) esrar tüketilirdi. Kendisinin bu maddeden her gün sabah akşam kullandığı miktar ise 100 dirhem kadardı. Bundan daha garibi şuydu ki, kendisi özel vekilharcına, bu miktarın kendi özel parasıyla ve helal tarafından, yani saf altınla satınalınması gerektiğini tenbih ederdi.

Bu durumdan başka, Bedir son derece dindardı; şeriatın dallarına sımsıkı sarılırdı ve dinin hükümlerini bütün dikkat ve içtenlikle uygulardı. Bilginleri ve fazilet sahiplerini kendine yakınlaş-

(174) Dirhem, eskiden ağırlık ölçüsü (31 desigram) olarak da kullanılırdı. (M.E.B.)

tırır ve onlara geniş ölçüde ilgi gösterirdi. Onun devrinde Cezire'de toplanan bilginlerin ve fazilet sahiplerinin, sayı çokluğu ve yüksek mevki bakımından emsalleri daha önce çeşitli çağlarda görülmemişti. Örneğin Mevlana Muhammed Berkal'î, Mevlana Ebu Bekir, Mevlana Hasan Surçî, «zahir» ve «batın» bilimlerinde[175] bilginlerin dayanaklarından, çağının şeyhlerinin en üstünlerinden biri olan Mevlana Zeyneddin Yebi, Mevlana Seyyid Ali ve bilginlerin, bilim öğrenenlerin, bilimsel eser ve derlemelerini elden ele dolaştırdıkları daha başkaları gibi... Denildiğine göre, Mevlana Ebu Bekir bir gün Bedir Bey'e gücenmiş ve hatırı kırılmış; bu yüzden Cezire'den göç etmeye karar vermiş; bunun üzerine Bedir Bey eşraf ve ileri gelenlerle birlikte hemen Şeyh Mevlana'nın ziyaretine koşmuş; gönlünü almış ve kendisine hediyeler, elbiseler ikram etmiş; sonunda kendisini memnun ederek yerine döndürmüştür.

Kardeşi Nasır Bey ölünce Bedir Bey Tor ve Heysem nahiyelerini de eskisi gibi yönetiminin altına aldı ve miras kalmış vilayetine kattı. Uzun bir ömür yaşadı; yaşı 90'a ulaştı, 90'ı da geçerek 100'e ulaştı. O sırada üzerinde zayıflık ve akıl gücünde de çöküntü belirtileri görülmeye başladı. Artık kendisinden, akla ve doğruya uzak birtakım işler görüldü.

Birkaç defa güvenilir adamlardan duymuşumdur ki; günün birinde Bedir Bey'e bir adam gelerek şehrin kasabını, kendisine yaptığı hakaretten dolayı şikayet etmiş; Bedir Bey de, şikayet edile-

(175) «Zahir» bilimi, yaygın olan ve her yerde okutulan bilimdir; «batın» bilimi ise maneviyatla ilgili bilimdir, tasavvuf gibi. (M.E.B.)

nin kasap değil kasar(176) olduğunu anlamış; hemen kasarların başını yanına çağırtarak kendisine dayak cezası vermiştir. Ceza tamamlanınca kasar, «bu şekilde cezalandırılmamı gerektiren suçum nedir?» diye sormuş; Bedir Bey de kendisine şu cevabı vermiştir: «Sen filan adama hakaret etmişsin.» Bunun üzerine kasar demiştir ki: «Beyim! O suçu işleyen kasaptır; ben ise kasap değil, kasarım.» Emîr de kendisine şu karşılığı vermiştir: «Kasar ve kasap sözcükleri birdir, aralarında telaffuz ortaklığı vardır; bu gibi önemsiz yanlışlıkların telafisi kolaydır.»

Emîr kendi eceliyle Allah'ının çağrısına uyduğu zaman bir tek oğlu vardı; o da Emîr Muhammed'di.

Emîr Muhammed Bey bin Bedir Bey:

Babasının zamanında ülkenin işlerinin yönetiminde ve problemlerinin çözümlenmesinde başvurulan adam, bu Emîrdi. Kendisi mal ve servet toplamanın hırsı içindeydi. Anlatıldığına göre kendisi 12.000 baş koyuna sahipti ve bunlar her yıl kendisine büyük miktarda para getirirdi. Ayrıca 100.000 tavuğu vardı ve bunların beslenmesi işini çobanlara ve çiftçilere vermişti; onlar da her yıl kendisine tavuk başına birkaç yumurta verirlerdi. Kısacası büyük bir servet ve zenginliğe sahipti. Çünkü para toplamakta ve saklamakta çok ustaydı.

Babası Allah'ın rahmetine kavuşunca Cezire'de bağımsız olarak Hükümdar oldu ve yedi yıl öyle

---

(176) Frasça olan «kasar» sözcüğü, elbise ve bezleri boyayan, yada boyasını çıkartıp beyazlatan zanaatçı demektir. (M.E.B.)

kaldı. Sonra, Sultan Murad Han'ın fermanı gereğince Gürcistan ve Şirvan vilayetlerini istila etmekle görevlendirilen İkinci Vezir Lala Kara Mustafa Paşa'nın ordusuna katıldı. Bu muzaffer İslam ordusu, Gürcü ülkesi Gürcistan'a varınca, Çukursa'd[177] Beylerbeyi Kazık Hamza Ustaclu'nun torunu olan ve Tokmak diye ün yapan Muhammedi Han ile Karabağ ve Arran Gencesi Beylerbeyi İmam Kuli Sultan Kaçar'ın komutasında bulunan, Kızılbaş süvarilerinden kurulu 10.000 kişilik bir İran ordusuyla ansızın karşılaştı. İranlılar, Mustafa Paşa'nın ve büyük ordusunun yolu üzerinde Çıldır denilen bir yerde karargah kurmuşlardı. Raslantı olarak İslam ordusunun öncü komutanı, o gün Diyarbekir Beylerbeyi Derviş Paşa'ydı. Çıldır mevkiinde bir dağ eteğinde iki taraf arasında şiddetli bir savaş çıktı ve ikindiden gün batıncaya kadar sürdü. Kürt kahramanları herkesten önce, sayıca az sandıkları bu topluluğa saldırdılar ve zamanın, ayların hilesinden habersiz olarak büyük bir tehevvüre kapıldılar. Şairin dediği gibi:

«Küçümseme düşmanını aslan da olsan
«Çekin ondan, aslan avcısı olabilir çünkü
«Yalnız yiğitliğe güvenme, ey yiğit!
«Dünyada çok daha cesur ve yiğit olanlar da var çünkü

«Bel bağlama sakın iki demir bileğine de
«Demirciler eritebilirler demiri çünkü»

Kızılbaşlar bu hızlı saldırıyı, Rum (Osmanlı) ordusuna karşı koymak için ayırmış oldukları bir-

(177) Bu ad daha önce «Çığırsa'd» şeklinde geçti. Bundan sonra da kimi yerlerde öyle kimi yerlerde böyle geçecektir. (M.E.B.)

kaç bin kişilik öncü birlikleriyle karşıladılar; eğitilmiş ve tecrübeden geçmiş askerlerden meydana gelen çoğunluklarını da dağın arkasında pusuda gizleyerek fırsatın çıkmasını beklediler. İslam ordusunun öncülüğünde bulunan Kürt kahramanları, kükreyen aslanlar gibi bu Kızılbaşlara saldırdılar ve göz açıp kapayıncaya kadar onları darmadağın ettiler. Tam o sırada, birkaç bin eğitilmiş süvariden meydana gelen pusudaki Kızılbaşlar, ansızın dağın arkasından çıktılar ve saldıran Kürtlere birdenbire hücum ederek, bileziğin bileği sarması gibi onları sardılar. Bunun üzerine savaş daha da şiddetlendi; haykırışlar göklere çıktı; kıyamet alametlerinin çıktığı, kıyametin koptuğu sanıldı. Önde gelenlerin de, sıradan adamların da günleri sona erdi; çünkü hepsi ölüm kadehindeki şarabı son damlasına kadar içti. Şairin dediği gibi:

«At nallarının sesi, kişnemelerin sadası
«Yerinden oynattı denizlerdeki balıkları, gökteki Ay'ı
«Her yönden göründü oklar
«İnsan vücuduna yayılan gayret teri gibi.
«Okların başlardan akıttığı kanlar
«Yiğitlerin külahlarıyla birlikte alçalıp kabarıyordu
«Baltalar kan dalgaları arasında batıyordu
«Tıpkı döğüşten ayrılan horozların ibiği gibi.»

Sözün kısası, çarpışma, Mîr Muhammed'in, Hazzo[178] Hükümdarı Saruhan Bey'in, Zırkanlı Duman Bey'in ve Fınıklı Mîr Muhammed'in ölmeleriyle sonuçlandı. Sonuç ise, Kızılbaşların beklediklerinin tersine oldu; çünkü sonunda tam bir yenilgiye uğradılar ve geri çekildiler. İki taraftan birkaç bin asker öldürülmüştü.

(178) Kozluk ilçesi (M.E.B.)

Mîr Muhammed(179) öldürüldüğü zaman yanında bulunan hazinesinde, Sultanlık sikkesinden çıkmış 200.000 kadar kırmızı altın vardı. Değerli kumaşları, nakışlı eşyası ve değerli aletleri buna dahil değildi. Beş yaşında bulunan Sultan Muhammed adında bir tek oğlundan ve dört kızından başka varisi yoktu. Bu çağda, Kürdistan hükümdarlarından hiçbiri bu kadar hazine ve servete sahip değildi.

Sultan Muhammed bin Mîr Muhammed :

Babası öldüğü zaman kendisi yaşça küçüktü. Annesi, Hasankeyf Hükümdarı Melik Muhammed bin Melik Halil'in kızıydı. Kürdistan'ın geleneklerinden biri de, küçük yaştayken babası ölen çocuğa, babasının adının verilmesi ve kendisinin babasının adıyla çağırılmasıdır. İhtimal ki, adının ilk kelimesi olan «Sultan», kullanılışta unutulmaktan gelinmiş ve adı sadece «Muhammed» şeklini almıştır. Bilgi Allah indindedir.

Bu Beyin annesi faziletli, akıllı, son derece azimli ve tedbirli bir hanım olduğu için, hükümdarlık varislerine ve Boxtan (Bohtan) aşiretinin liderlerine, babadan ve oğuldan miras aldığı sayısız mal ve büyük servetten, üstün değerli hil'atler ve büyük hediyeler ihsan etmekle onları memnun etmeye muvaffak oldu. Ve adalet, eşitlik yolunda yürümekle, reaya ve aşiret adamlarına karşı idare etme ve siyaset dallarına tutunmakla hükümdarlığı kendi ailesinde bırakmayı başardı. Sonra da kızlarını Han Ebdal'ın iki oğlu Mîr Nasır ve Şeref Bey'le evlendirdi ve vilayetin işlerini, ülkenin me-

(179) Cezire Hükümdarı. (M.E.B.)

selelerini onlara bıraktı. Onlar da bu işi en iyi şekilde yaptılar; o kadar ki, Cezire Vilayeti'nde onların yönetimine benzer bir yönetim daha önce hiç görülmemişti.

Anne, sonra ansızın oğlunu alarak Sultan Murad Han'ın İstanbul'daki Sarayına gitti. Devlet adamları ve Bâbıâli'nin ileri gelenleri için de yanına, nadir bulunabilecek birçok hediyeler ve armağanlar almıştı ve onları kendi tarafına çekmeye başladı. Böylece, Cezire Hükümeti'nin, oğluna verilmesini yenileyen bir Sultanlık emirnamesi çıkartmaya ve kendisi ile oğluna değerli hediyeler ihsan edilmesini sağlamaya muvaffak oldu. Değeri yükselmiş ve kıvançlı olarak oğlunu alıp Cezire'ye döndü.

Emîr'in hükümdarlığı üzerinden beş yıl geçtikten sonra, hayırlı annesi ölümün çağrısına uydu. Bunun üzerinden birkaç gün geçer geçmez kendisi de hastalandı ve normal eceliyle 991 (1583) yılında öldü. Bir rivayete göre de, hükümdarlık mirasını kendileri için isteyen muhalifleri, gizlice yemeğine zehir koymuşlardı. Böylece Bedir Bey'in soyu kesildi ve çocuklarından kimse kalmadı.

Nasır Bey bin Şah Ali Bey :

Derviş Mahmud Keleçêrî (Keleçiri), Sultan Süleyman Han döneminde, Sultan'ın yüce meclisindeki ileri gelen nedimlerden biri, ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı zamanında onun işlerinin tedbircisiydi. Kendisi aslında Rozkan aşiretindendi ve şiir eleştirisinde, inşa ve yazı üsluplarında Mevlana İdris-i Bedlisi'nin de öğrencilerindendi. Bir süre, Bedlis Hükümdarı Emîr Şeref

Bey'in Divanında inşa ve yazı yazma görevinde bulunmuş; Şeref Bey'in öldürülmesinden sonra ise burayı terkederek Rum diyarına gitmiş ve oraya vardıktan bir süre sonra, Sultan Süleyman'ın kızı olan Rüstem Paşa'nın karısına öğretmen olmuştu. Bu yüzden ilerlemiş ve yüksek çevrelerde şanı yücelmişti. O kadar ki, büyük Saltanattaki yöneticilerin, Kürdistan'ın bütün işleri için başvurdukları bir merci olmuştu. Ayrıca Kürdistan hükümdarlarının ve beylerinin çoğu önemli işlerde ona sığınır olmuşlardı. Böylece onun sayesinde, Rüstem Paşa, bütün Kürdistan'da olup biten işler hakkında bilgi sahibi olur, ve miras yoluyla yönetime geçen bu hükümdarların işlerinde meydana gelen değişiklikleri yakından öğrenirdi.

Bu girişten maksat, yukarıda işaret ettiğimiz konunun detaylarını anlatmaktır. Yukarıda, Vezir-i Azam Rüstem Paşa'nın, Nasır Bey'i, kardeşi Bedir Bey'e karşı muhalefet etmesi ve Cezire Hükümeti'nin kendisine verilmesini istemesi için nasıl kışkırttığı; Vezir'in işareti üzerine Nasır Bey'in İstanbul'a koşarak Sultan Süleyman'ın eşiğine, Cezire Hükümetinin kendisine verilmesi için başvurduğu ve bu konuda Haşmetpenahları[180] nezdinden bir emirname çakarıldığı anlatılmıştı.

Şimdi ise şunları söyleyelim:

Bunun üzerinden iki yıl geçtikten sonra Bedir Bey de kendi yönünden İstanbul'a giderek, Cezire Eyaleti'nden Tor ve Heysem nahiyelerinin ayrılıp sancak olarak Emîr Nasır Bey'e, Cezire Hükümeti'nin de kendisine verildiğinin kararlaştırıldığı konusunda bir emirname çıkarttı. Bunun üze-

(180) Sultan Süleyman'ı kastediyor. (M.E.B.)

rinden kısa bir süre geçtikten sonra Tor ve Heysem Vilayeti'nde bulunan Nasır Bey'i ölüm yakaladı ve yukarıda da geçtiği gibi Bedir Bey, bu vilayeti de Cezire Eyaleti'ne ilhak etti.

Bütün bu detayları anlatmaktan maksat, işlerin ve sırların içyüzünü bilen bazı büyüklerin ve bilginlerin, Kürdistan hükümdarları arasında bu dönemde meydana gelen değişikliklerin ve nakillerin çoğunun, adı geçen Derviş Mahmud Keleçêrî'nin üstadlığının ve işaretinin eseri olduğu kanısına sahip olduklarını açıklamaktır.

Sözün özü, Nasır Bey Allah'ın rahmetine kavuşunca, oğlu Ebdal Bey, Tor ve Heysem sancağını kendisi için istemek amacıyla, Sultan Selim Han'ın ([181]) döneminde ve Sadrazam Mehmed Paşa'nın([102]) vezirliği sırasında bir daha İstanbul'a gitti. Çünkü gurur şeytanı ve Cezire'de hükümdarlık yapma hırsı kendisinde yer etmiş ve zihninde kök salmıştı; bunun için de telaşlı bir çabayla bu eyaletin varlığını ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Ne var ki, Vezir Mehmed Paşa, Bedir Bey'e olan dostluğundan ve sevgisinden ötürü, ve belki de kamu yararını, genel düzen ve eski aileyi korumayı tercih etmesinden dolayı, Ebdal Bey'i, isteğini ve bu yoldaki çalışmalarını sürdürmekten alıkoymaya karar verdi. Bunu da kendisini yakalayıp hapsederek, sonra da hakettiği cezaya çarptırarak yapacaktı.

Bu karar gereğince Çavuşbaşı Mehmed Ağa'yı ve yanındaki Bâbıâli çavuşlarından birkaçını, Ebdal Bey'i kendisine getirmekle görevlendirdi.

---

(181) Selim II. (M.E.B.)
(182) Sokullu Mehmet Paşa. (M.E.B.)

Bu çavuşlar geldiklerinde, Ebdal Bey'le yanında bulunan Boxtan beylerinin çocuklarından birkaçı ve kendisiyle birlikte olan adamlarından bir grup, ikindi namazını kılmak için Edirne Camii'ne ([183]) gitmişlerdi. Çavuşlar da hemen camie gittiler. Namazdan sonra Çavuşbaşı, Ebdal Bey'e yaklaştı ve onu, kendisiyle birlikte Vezir'in Divanına gitmeye çağırdı. Bunun üzerine Kürtler şöyle diyecek oldular: «Çavuşbaşı'nı, birkaç çavuşla birlikte buraya gelip Han Ebdal Bey'i istemeye iten sebep, kuşkusuz hayra alamet değildir; bunlar Ebdal Bey'i mutlaka öldürmek ve ortadan kaldırmak istiyorlardır.»

Sadece bu sanıdan ötürü, Han Ebdal'ın yanındaki adamlardan olan ve «Şeyh-i Şeyhan» ([184]) diye anılan bir Kürt, hemen Çavuşbaşı'nın peşinden yürümeye başladı ve onu hançeriyle sırtından vurdu; hançerin ucu Çavuşbaşı'nın göğsünden çıktı. Bunun üzerine Çavuşbaşı'nın arkadaşları ve yardımcıları dağıldılar ve Vezir-i Azam'ın yanına dönerek, tehevvüre kapılan bu Kürt'ün yaptığını kendisine arzettiler.

O sırada Han Ebdal ve arkadaşları şaşkına dönmüşlerdi, ne yapacaklarını bilemez duruma düşmüşlerdi. Onlar da başıboş bir şekilde Edirne sokaklarına dağıldılar ve köşelerde, evlere gizlendiler. Onların bir kısmı da şehrin dışına kaçmayı başardı; çöllere ve kırlara yöneldi. Fakat Sultan ve Vezir, şehir halkına, Han Ebdal'ı aramak, kendi-

---

(183) Padişah ve Sadrazamın o sırada Edirne'de bulundukları, Ebdal Bey'in de oraya gitmiş olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

(184) Şeyhler Şeyhi. (M.E.B.)

sini ve yanındakileri nerede olurlarsa olsunlar yakalamak için emir verdiler. Çağrıcılar çıkıp bu emri ilan ettiler ve halkı, emri uygulamaya teşvik ettiler. Kısa bir zaman geçtikten sonra Han Ebdal'ı ve adamlarının, arkadaşlarının çoğunu yakaladılar ve Divan'a götürdüler. Hepsinin öldürülmesi için derhal emir verildi. Hepsi 100 kişiden fazlaydı ve hepsi Boxtan'ın ileri gelenlerinden ve liderlerindendi. Beytülmal[185] Subayı da paralarına el koyup Hazineyi aldı. Böylece Han Ebdal ortadan kaldırılmış oldu. Arkasında yedi erkek çocuğu kaldı: Emîr Nasır, Emîr Şeref, Emîr Muhammed, Şah Ali, Emîr Seyfeddin, Emîr İzzeddin ve Emîr Ebdal.

Emîr Nasır, Cezire Hükümdarı Sultan Muhammed[186] adına Revan[187] seferine katıldı. Bu sefer dönüşünde, Kars Kalesi üzerinde bulunan Serdar Ferhad Paşa'ya, Sultan Muhammed'in ölüm haberi geldi. Bunun üzerine isabetli fikri, Cezire Hükümdarlığı'nı, bu seferde Sultanın ordusuna katılmış olan varislerden birine verme konusunda karar kıldı. Boxtan (Bohtan) ileri gelenleri, Cezire Hükümdarlığı'na Emir Nasır'ı seçtiler ve bu satırların yazarına gelerek, bu yazıfın[188], Cezire Hükümeti'nin seçtikleri adama verilmesi konusundaki istek ve arzularını Serdar'ın makamına arzetmesini istediler. Fakat Emîr Aziz Bey bin Kek Muhammed, Bali Çavuş aracılığıyla, gizlice Serdar'a bir rapor sunarak şöyle demişti: «Sultan Muhammed, Sultan'ın sikkesinden çıkmış 100.000

(185) Maliye, hazine. (M.E.B.)
(186) Beş yaşında hükümdar olan, beş yıl sonra da ölen Sultan Muhammed bin Mîr Muhammed (M.E.B.)
(187) Erivan (M.A.A.)
(188) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

parça kadar altın ile birçok mal ve sayısız servet bırakmıştır; iki kızkardeşinden başka hiç bir varisi de yoktur. Ben de hükümdarlığa Emîr Nasır'dan daha yakın ve daha layıkım. Lütfedip Cezire Hükümeti'ni bana verirsen, ben de Padişah'ın Hazinesine, Sultan Muhammed'in parasından 100.000 Sultanlık florisi ve kendi özel malımdan da 12.000 florî ödemeye hazırım.»

Bu teklif Serdar'ın arzusuna uygun düşüyordu ve bu fırsattan yararlandı. Bu teklifin yapıldığı günün ertesi günü, yani Emîr Nasır'la görüşmesi için tespit edilmiş gün, Divan Meclisinin toplanmasını emretti ve Emîr Aziz'den de, Divan'da hazır bulunmasını istedi. Sonra Serdar sözünü, Boxtan aşiretinin ileri gelenlerine ve liderlerine yönelterek şöyle dedi: «İki Emîr Nasır ve Aziz'den hangisi merhum Sultan Muhammed'e daha yakındır.» Cezire ileri gelenleri, Emîr Aziz'in kendisine bir derece daha yakın olduğu cevabını verdiler. Bunun üzerine Serdar şöyle dedi: «O halde Cezire yönetiminin miras gereğince Emîr Aziz'e verilmesi daha iyi ve daha uygundur.»

Fakat Cezire ileri gelenleri tekrar söz alarak dediler ki: «Emîr Aziz, gerçi miras gereğince Sultan Muhammed'e daha yakındır ve hükümet sadece bu yönden kendisine ait olur; ama, bütün aşiret ve kabilelerin ve bütün vilayet ileri gelenlerinin isteği ve özlemi, Emîr Nasır'la beraberdir; o halde hem bu yönden, hem de düzen ve asayişi, hak ve hukuku eski beylerden daha iyi korumaya muktedir olduğu için, kendisinin hükümdar olması daha uygundur.» O zaman da Serdar şöyle dedi: «Evet, aslında mesele dediğiniz gibidir, fakat ben Emîr Aziz'i Cezire'ye Hükümdar tayin ettim; o kadar!.»

Bunun üzerine Boxtan ileri gelenlerinden biri kendisini hiçe sayarak şöyle dedi: «Ortada Sultan Süleyman'ın, aşiretleri ve kabileler kimi Hükümdar seçerlerse ancak onun meşru Hükümdar olacağı konusunda bir hükmü vardır. Bunun için biz Emîr Aziz'in hükümdarlığını kabul etmiyoruz.»

Bunun üzerine Serdar'ın öfkesi kabardı ve hemen Divan çadırının kapısına celladı çağırtarak, 991 (1583) yılının mübarek Ramazan ayının 29'una rastlayan cuma günü, Emîr Nasır'ı idam ettirdi. Bunun üzerine gürültü koptu ve, halk tarafından istenilmekten başka bir günahı olmayanın[189] uğradığı bu çirkin zulüm yüzünden sesler yükseldi ve küçük büyük herkes ağladı.

Böylece Serdar'ın, Cezire Hükümeti'ni Emîr Aziz'e vermesi işi tamamlandı ve kendisini değerli hil'atlerle taltif etti. Sonra, Hükümet yönetimini eline alması için, yanına Bali Çavuş'u da vererek kendisini Cezire'ye gönderdi. O zaman Emîr Şeref de kardeşleri ve dostlarıyla birlikte Tınzê (Tınzi) Nahiyesi'nde gizlendi. Yüce ve şanlı Padişah olan Allah'ın yardımıyla bunların durumları da yakında detaylı olarak anlatılacaktır.

Emîr Aziz bin Kek Muhammed :

Vezir Ferhat Paşa'nın yardımı ve desteğiyle Cezire Hükümdarlığı görevini eline aldı. Bunun üzerinden sadece bir yıl dört ay geçmişti ki, Vezir-i Azam Osman Paşa[190], kendisini azletti ve Cezire Hükümeti'ni Emîr Muhammed bin Han Ebdal'a verdi. Bu durumda Emîr Aziz'in önünde, muzaf-

(189) Emîr Nasır'ı kastediyor. (M.E.B.)
(190) Özdemiroğlu Osman Paşa. (M.E.B.)

fer İslam ordusuna, Tebriz üzerine yaptığı saldırıda eşlik etmekten ve bu sırada Sultan'a ve ordusuna büyük hizmetlerde bulunmaktan başka çare kalmadı. Bu seferden döndükten sonra temelli Cezire'den ayrıldı ve daha önce de bazı vakitlerini geçirmiş olduğu Sencar'a sığındı.

Osman Paşa Tebriz'de ölünce ve Serdarlık makamına yine Ferhad Paşa getirilerek Acem ülkesine yönelince, Emîr Aziz de, Erzurum'da Serdar'la karşılaşmak için hareket etti ve Cezire Hükümeti'nin yönetimini tekrar kendisine vermesini istedi. Serdar, Cezire Eyaleti'ne bağlı olan Hristiyan köylerinden 30 köyü ayırıp Padişah'ın özel emlakinin idaresine katması ve bu köylerden elde edilen gelir karşılığında hazineye 60.000 filori ödemeyi taahhüt etmesi şartıyla Cezire yönetimini kendisine geri verdi. Emîr Muhammed bu haberi duyunca dehşete düştü ve İstanbul'daki Padişah Sarayı'na hareket etti. O sırada sadrazamlık görevi Sinan Paşa'ya[191] verilmiş olduğu için, bu Vezir, Emîr Aziz'in de isteğiyle karışıklığı önlemeye ve fesadın kökünü kesmeye çalışarak Emîr Muhammed'i Rumeli tarafına gönderdi. Bunun üzerine Emîr Aziz, Emîr Şeref ve kardeşlerinin ikamet yerleri ve geçim kaynakları olan Tınzê Nahiyesi'ni sancak haline getirdi ve oğlu Hacı Bey'e verdi. Sonra da Han Ebdal'ın çocuklarıyla savaşmayı gözüne kestirdi. Böylece Emîr Aziz duruma hakim oldu ve kimseyle çatışmaksızın, kimseyle ortaklaşmaksızın ülkeyi yönetti. Durum bir süre böyle devam etti.

Sonunda Emîr Şeref bin Han Ebdal ile kardeşleri Emîr İzzeddin, Emîr Seyfeddin ve Emîr Ebdal, Emîr Aziz'e karşı mücadele etmek konusunda ittifak ettiler. Bunların her biri eyaletin birer da-

(191) Koca Sinan Paşa. (M.E.B.)

lıydı ve hükümdarlık bahçesinin ağaçlarından birer yüksek ağaçtı; aşiretler ve kabileler hep bunlara uyar, onların emrine karşı gelmezlerdi. Bu kardeşler düşmanlık kemerlerini bellerine bağlayarak ve öfke gömleklerini giyerek kardeşleri Emîr Nasır'ın kanını istediler. Sonra Emîr Aziz'in memurlarına ve adamlarına saldırdılar; onun eyaletteki nüfuzunu yokettiler; o kadar ki Cezire Kalesi'nden ve şehrinden başka elinde ülkeden bir şey kalmadı. Bunun üzerine Emîr Aziz, şehrin yönetimini ve kalenin muhafızlığını oğlu Hacı Bey'e ve kardeşinin oğlu Mîr Havund'a bırakmak ve Han Ebdal'ın çocuklarından intikam almasını sağlayacak bir tedbir almak amacıyla İstanbul'a gitmek zorunda kaldı.

Fakat Emîr Şeref, kardeşleriyle birlikte, Cezire'nin çevresindeki şehir ve köylere saldırmaya devam etti ve hepsini ele geçirdi; Boxtan aşiretlerinin çoğu kendisine boyun eğdi. Böylece Cezire Kalesi üzerine yürüme olanağını buldu ve kaleyi kuşattı. Kuşatma süresi uzayıp da 40 güne ulaşınca ve bu süre içinde Emîr Aziz'den de kuşatma altındakilere bir yardım gelmeyince, durumarı çok sıkıntılı bir hal aldı ve iş kötüleşti. Tam bu sırada, Diyarbekir Beylerbeyi İbrahim Paşa'dan yardım istemeye gitmiş olan Hacı Bey'in ölüm haberi geldi. Bu durumda Emîr Havund, gece yarısı kaleden çıktı ve adamlarından birkaçını kalede Emîr Aziz'in ailesinin, çoluk çocuklarının yanında bıraktı. Emîr Şeref'in kardeşi Emîr Seyfeddin, işin içyüzünü öğrenince daha önce davrandı ve Havund'un kurtuluş yolunu kesti. İkisi arasında başlayan sıcak çarpışma gittikçe alevlendi. Bu çarpışma sonunda Emîr Seyfeddin Emîr Havund tarafından öldürüldü; Havund'da bu kanlı vartadan canını kurtardı.

Öte yandan, bu sırada Emîr Şeref ve Emîr İzzeddin Cezire Kalesi'ne girmiş ve Emîr Aziz'le taraftarlarının mallarını ve eşyalarını yağma etmeye başlamışlardı. Bununla da yetinmediler; Emîr Aziz'in çoluk çocuklarını da esir alıp askerlere ve kabile adamlarına teslim ettiler; kendileri de dostlarıyla birlikte, onun şarkıcı ve türkücü cariyelerini aldılar. Bu kargaşalık ve zulüm hareketinde Emîr Azîz'in bir küçük oğlu da kayboldu.

Bu facianın haberi Asitane'de yayılınca ve Padişah'ın yüce kulaklarına da ulaşınca, Padişah, Emîr Aziz'in yanına Musul Beylerbeyi Hüseyin Paşa'yı da katarak gönderdi; ve ellerine, Kürdistan hükümdar ve beylerine yazılmış ve, kendilerine Hüseyin Paşa ile birlikte Cezire'ye gidip, orayı istila edenlerin elinden almalarını, Emîr Aziz'e teslim etmelerini, zor ve tagallüp yoluyla Cezire'de oturan Emîr Şeref ve kardeşlerini birlikte yakalamalarını ve bundan sonra başkaldırma fikrini akıllarından geçirecek olanlara ibret olacak şekilde cezalandırmalarını emreden bir padişahlık emirnamesi verdi. Hüseyin Paşa bu emre uydu ve Hazzo Hükümdarı Muhammed Bey'le birlikte emri uygulamaya başladı. İkisi, yanlarında Musul ordusu olduğu halde 999(1591) yılının kışında Cezire'ye hareket ettiler.

Bunun haberi birkaç yerden Emîr Şeref ve kardeşlerine ulaşınca derhal kaleyi ve şehri boşalttılar ve önce Tınze'ye gidip ailelerini ve çocuklarını orada bıraktılar; sonra da Xizan (Hizan) ve Müks taraflarına gittiler. Böylece Hüseyin Paşa'nın görevini yapmasını kolaylaştırdılar. Hüseyin Paşa Emîr Aziz'i Cezire Kalesi'ne koydu, kendisi de ordusuyla birlikte sağsalim döndü. Paşa'nın döndüğü haberi Emîr Eşref'e, kardeşlerine ve halkın ileri gelenlerinin çoğuna ulaşınca çabucak

Cezire Kalesi'ni tekrar kuşatmaya gittiler. Emîr Aziz savunma gücüne sahip olmadığı için, kendisi ve Emîr Havund kaleyi ve şehri boşaltarak kurtuluşu kaçmakta buldular. Ne var ki, Emîr Şeref onları sürekli olarak kovaladı ve yakaladı. Emîr Havund, Emîr Şeref tarafından öldürüldü. Emîr Aziz ise, birkaç gün geçtikten sonra ölü olarak ve meskun yerlerden uzak kırlara ve kurak yerlere atılmış halde bulundu. Şair diyor ki:

«Dönen eski feleğin budur adeti
«Her yükseldiğinde, seni alçalttığını görürsün
«Bu iki kapılı lacivert sarayda çünkü
«Şarkı söyleyenlerden sonra ağıt okuyanlar gelir.»

Emîr Muhammed bin Han Ebdal :

Vezir-i Azam Ferhad Paşa([192]) 991(1583) yılında Emîr Muhammed'in kardeşi Emîr Nasır'ı öldürüp Cezire beyliğini Emîr Aziz'e verince ve Bali Çavuş'u da Cezire'de Sultan Muhammed'in mallarını ele geçirmekle görevlendirilince Emîr Muhammed'in önünde, Asitane'deki Sultan'ın himayesine sığınmaktan başka çare kalmamıştı. Bu yüzden o da, öldürülen kardeşinin ailesi ve çocuklarıyla birlikte İstanbul'a giderek insaf ve adalet istedi. Raslantı olarak o sırada Ferhad Paşa da, Acem Savaşı'nda görülen ihmali ve kusuru yüzünden Serdarlık görevinden azledilmiştir. O sırada Serdar olan Osman Paşa hemen Emîr Aziz'i Cezire hükümdarlığından azletti ve bu hükümdarlığı Emîr Muhammed'e verdi. Osman Paşa Tebriz'de ölünce ve o yüce makama tekrar Ferhad Paşa getirilince, yukarıda da geçtiği gibi Emîr Aziz Erzurum'da bulunan

---

(192) Yukarıda birkaç defa Serdar olduğu belirtildi. (M.E-B.) Doğrusu da odur.

Paşa'nın hizmetine koştu. O da kendisine, Cezire Vilayeti'nde bulunan Ermeni köylerinden 30 tanesini ayırıp Padişah'ın özel emlakinin idaresine vermesi ve o köylerin gelirinin değeri olan 60.000 filoriyi Hazineye ödemeyi taahhüt etmesi şartıyla Cezire Eyaleti'ni verdi.

Bunun üzerine Emîr Muhammed azledilmiş olarak Sultan'ın Sarayına gitti. İstanbul'da bu konuda yapılan görüşmelerden sonra, Ferhad Paşa'nın işareti gereğince Emîr Muhammed'in Bıdun(193) Vilayeti'ne gönderilmesi, orada ömrü boyunca bir görev yapması ve ömrünün sonuna kadar orada kalması kararlaştırıldı. Bu sırada Emîr Şeref ve diğer kardeşleri Ferhad Paşa ile birlikte Gürcistan seferindeydiler. Başarılı ve muzaffer Serdar, ahlaksız kafirlerin cihadından döndükten sonra Emîr Şeref ve kardeşleri Tınzê (Tınzi) tarafına gittiler ve orada gizlendiler. Ne var ki, Emîr Aziz onlara bu yöreyi de bırakmadı; buranın da sancak olarak oğlu Hacı Bey'e verilmesi konusunda Sultan'dan bir emirname elde etti.

Öte yandan Emîr Aziz bu sefer Cezire'ye girince, Emîr Han Ebdal'ın çocuklarını ortadan kaldırmak için bütün çabalarını harcadı. Fakat tedbirlerinin ve girişimlerinin hiçbiri ilahi takdire uygun düşmedi ve çabasında başarısızlığa uğradı. Yukarıdan da anlaşılacağı gibi, Emîr Aziz, oğlu Hacı Bey, kardeşinin oğlu Mîr Havund ve erkek kadın bütün çocukları tamamen yokoldular ve soyları tükendi.

Böylece Emîr Şeref, uzak görüşlülüğü ve yeteneğiyle Hükümetin yönetimine hakim oldu; kardeşlerini de, eyaletin dört bir yanındaki kale ve

(193) Budin olsa gerek. (M.E.B.)

nahiyeleri zaptetmekle görevlendirdi.

Öte yandan beklenmedik bu işin haberi Sultan'ın Sarayında yayılınca, Bosna'da bulunan Emîr Muhammed'e saraydan özel bir elçi gönderdiler ve kendisini İstanbul'a getirterek, Vezir İbrahim Paşa'nın isteği gereğince Cezire Eyaleti'ni kendisine verdiler. Diyarbekir Beylerbeyi Bosnalı Mehmed Paşa da, Kürdistan beyleriyle birlik olup Emîr Muhammed'in Cezire'ye varmasını sağlamakla ve hep birlikte vilayeti kardeşlerinin elinden kurtarıp kendisine teslim etmeye çalışmakla görevlendirildiler. Beylerbeyi Mehmed Paşa, Diyarbekir ve Kürdistan beyleriyle birlikte Cezire üzerine yürüyünce, Emîr Şeref vilayeti ve kaleyi kardeşi Emîr Muhammed'e teslim etmekten geri kalmadı; savaşsız ve çatışmasız teslim etti; kendisi de Tınzê Nahiyesi'ne giderek orada oturdu.

Bir süre sonra Boxtan (Bohtan) aşiretinin liderleri ve ileri gelenleri iki kardeş arasında aracılık ettiler ve Emîr Şeref'i Cezire'ye getirerek iki kardeşin arasını buldular. Cezire Vilayeti'nin Şax Nahiyesi'nden ve diğer bazı nahiye ve köylerden meydana gelen yarısı kadarının Emîr Şeref'e, kardeşlerine ve diğer akrabalarına ve adamlarına verilmesi, Cezire Kalesi ile şehrinin de Emîr Muhammed'e bırakılması ve Haşmetpenah Sultan'a ve Vezir'e «hediye» olarak taahhüt etmiş olduğu 150.000 filoriyi de kendisinin ödemesi esasları üzerine iki kardeş arasında barış yaptılar. İki taraf da bu barışı kabul etti ve anlaşmazlık sona erdi.

Bu ittifaktan kısa bir süre sonra Boxtan ileri gelenlerinin ve liderlerinin çoğunun Emîr Şeref'e eğilimli oldukları, onu sevdikleri ve onun tarafını tuttukları her münasebette görüldü. Emîr Muhammed halktan bunu görünce, ödemeyi taahhüt etmiş olduğu önemli miktarı ödemekte gecikece-

ğini, hatta bu miktarı ödemekten aciz kalacağını kesinlikle anladı; bu yüzden de Cezire'yi oradakilere bırakarak çıkıp gitti. O zaman, Cezire beyliğini ve Cezire Hükümeti'ni yönetmeye layık olanın Emîr Şeref olduğu, devlet adamlarınca da anlaşıldı ve sabit oldu. Bunun üzerine merhum Sultan Murad IV.(194), Cezire Eyaleti'nin Emîr Şeref'e verilmesi konusunda bir emirname çıkardı.

Emîr Muhammed bu haberi duyar duymaz hemen Hazzo Hükümdarı Muhammed Bey'in himayesine koşarak ona sığındı ve ondan yardım istedi. Muhammed Bey, kızkardeşi yönünden Emîr Muhammed'in akrabasıydı. Bu da, Emîr Muhammed'in ailesini ve çocuklarını onun yanında bırakarak onun desteğiyle ve devlet adamlarının ilgisini kendi üzerine çekmek amacıyla Asitane'ye gitmesini kolaylaştırdı. Hasenkeyf Sancağı'nın görevinin kendisine verilmesi konusunda Sultan'ın bir emirnamesi çıktı. Emîr Muhammed son olarak, Eğri Kalesi'nin fethine ve o yörelerdeki ahlaksız kafirlerle savaşmaya giden başarı ve zafer temsilcisi Sultan'ın maiyetinde bulunmuştur. Şimdi bu yaprakların yazılışı sırasında, 1005(1597) yılında, Cezire Hükümeti'nin kendisine verilmesi konusunda Sultan Mehmet Han'ın(195) Divan'ından bir emirname çıktı. Ne var ki, Emîr Muhammed, Emîr Şeref'in korkusundan, görev yerine gelmek gücüne sahip değildir.

Emîr Şeref bin Han Ebdal:

Bu Emîr, Cezire hükümdarları ailesinin ve bu

(194) Yanlışlıkla Murad IV. yazılmış olsa gerek; doğrusu Murad III.'tür. (M.E.B.)

(195) Mehmed III. (M.E.B.)

ulu ailenin önde gelen emirlerinin en üstünüdür. Çünkü cömertlikte, cesarette, mertlikte, yardımda emsalî olan yakınlarından da, düşmanlarından da üstündür. Kahredici bileğinin gücü ve kesici kılıcının kesinliğiyle girdiği çarpışmalar, onun parlak kahramanlığının ve üstün yiğitliğinin kanıtlarıdır. Şairin dediği gibi,

«Cömertlik ettiği gün, insan Hatem'in[196] cömertliği hesabına utanırdı
«Döğüş alanında ise Rüstem'in cengaverliği hesabına utanırdı insan.»

Gerçek şudur ki, reaya ve askerler onun adaletinden ve iyiliğinden razı, fikirlerinden ve çalışmalarından memnundurlar. Ayrıca yabancılar da, yakınlar da onun üstünlüğüne teşekkür etmekte; iyiliklerini ve övünülecek yaradılışını takdir etmektedirler. Bunun için ileri gelenlerce de, sıradan adamlarca da, yakın ve uzak herkesçe de sevilmekte; bunların hepsi kendisine hayran olup, ona hayır, izzet ve ikbal dilemektedirler.

Emîr Aziz'in durumu anlatılırken, Cezire Hükümeti'nin Emîr Şeref'e, kendisi ve kardeşleri ile, Emîr Aziz ve Emîr Havund arasında cereyan eden olaylardan sonra geçtiği belirtildi. Emîr Şeref, yönetim görevini en iyi şekilde yaptı; sınırları savundu ve güvenliği korudu. Onun zamanında halk güvenlik ve rahata kavuştuğunu hissetti. O sırada Vezir Mehmed Paşa Emîr Şeref'in kardeşi Emîr Muhammed'i Bosna ülkesinden getirtti ve Cezire hükümdarlığı görevini kendisine verdi. Kendisi bu görevin yükünü kaldırmadığı için, yukarıda da işaret edildiği gibi, bu görev, Sultan'ın Divanı tarafından yeniden Emîr Şeref'e verildi.

---

(196) Cömertliğiyle tanınmış bir Arap. (M.E.B.)

Bundan bir süre sonra Emîr Şeref'in kardeşi Emîr İzzeddin, yönetimde kendisiyle çatıştı ve hükümdarlığı kendisi için istedi. Her gün Cezire ve çevresine saldırmaya ve buraları yağma ve talan etmeğe başladı. Zamanla çevresinde ayaktakımından, başıboşlardan, dervişlerden büyük bir kalabalık toplandı. Bu durum da, Şeref Bey'in kendisinden korkmasına ve son derece sakınmasına yolaçtı. Bu yüzden hile ve tedbirlere başvurarak kendisini faka düşürdü. Bunu da, kendisine sadık bazı adamlarıyla, İzzeddin'in yapılan çağrıya uyarak Emîr Şeref'in evine geleceği sırada kendisini öldürmeleri konusunda anlaşarak gerçekleştirdi. Bunu uygulamak için bunlardan birkaçını evde gizledi ve Emîr İzzeddin'i yanına çağırttı. Emîr İzzeddin eve girer girmez, bu adamlar derhal pusudan çıkarak aslanlar gibi üzerine atıldılar ve kafasının köşkünden, üzerine hakim olan gururu ve kendisinden ayrılmayan taşkınlığı boşalttılar.

Böylece Emîr Şeref o günden beri bağımsız olarak Hükümdar oldu; Hükümet işlerini bütün azim ve iradesiyle yönetmeye, halkın işlerini de büyük bir adalet ve insafla çekip çevirmeye başladı. Bu vilayette imar eserleri ve kalkınma alametleri onun zamanında görüldü. Yüce Allah'tan, kendisini başarıya ulaştırmasını dileriz.

İKİNCİ DAL
Gurgil Beyleri Hakkındadır

Daha önce de anlattığımız gibi, Süleyman bin Halid'in çocukları Cezire Vilayeti'ni kendi aralarında taksim etmişlerdi.(197) Gurgil Nahiyesi,

(197) 165 no: lı nota bakınız.

Mîr Hacı Bedir'in payına düşmüştü. Gurgil beylerinin hepsi bu Emîrin torunlarından ve soyundandır. Gurgil'in adı eskiden «Gurdkil»di, kullanıla kullanıla sonunda«Gurgil» oldu. Nuh'un -Onun ve peygamberimizin üzerine selam olsun- gemisinin durduğu dağ da(198), Müslümanların ve Hıristiyanların oturdukları 100 kadar köyden meydana gelen bu nahiyede bulunmaktadır. Buranın birçok kışlığı, yazlığı ve otlağı vardır. Buralarda aşiretler ve kabileler barınır ve sürekli olarak bunlar arasında gider gelirler.

Mîr Hacı Bedir bu vilayette öldü. Onun yerine torunlarından Hacı Muhammed bin Şemseddin diye anılan bir adam geçti ve bir süre ülkeyi yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu. Onun yerine de oğlu Mîr Şemseddin geçti; o da bir süre ülkeyi yönettikten sonra ahret diyarına göçetti ve üç erkek çocuğu bıraktı; Emîr Bedir, Emîr Hacı Muhammed ve Emîr Seyyid Ahmed. Bunlar Gurgil'de peşpeşe yönetimde bulundular. Bu satırların yazarı, ilk iki emîr hakkında bir bilgiye sahip olmadığından, onların durumundan bir şey anlatma olanağını bulamadım.

Emîr Seyyid Ahmed bin Emîr Şemseddin:

Bu Emîr son derece cesur ve alicenaptı. Döğüş alanında, savaş ve vuruşma meydanında birçok durumu vardı. Kürdistan beylerinin Osmanlı Sarayına itaat etmeleri ve boyun eğmeleri sırasında o da Sultan Selim Han'a yakınlaştı; o kadar ki, geçinme kurallarında nazik ve tatlı bir konuşmaya sahip olduğu için özel mecliste Sultan Selim'in nedimlerinden biri durumuna geldi. Sultan

(198) Cudi dağı. (M.E.B.)

Selim'in ölümünden sonra Sultan Süleyman Han zamanında da durum bu şekilde devam etti. Onun karakteri ve seciyesi, kendisini sultanların eşliğine ve güvenine layık kılıyordu. Bu durum, bazen atalarından miras kalmış Gurgil Hükümeti'ne ek olarak, Musul ve Sencar vilayetlerinin de kendisine verilmesine vesile oluyordu.

Denildiğine göre, bu Seyyid Ahmed, bir gün kendini ölmüş göstererek bir tabutun içine girmiş ve adamlarına, bu tabutunu Barış Diyarı Bağdad'ın fethinden dönen Sultan Süleyman Han'ın yoluna koymalarını emretmiştir. Onlar da böyle yapmışlardır. Sultan geçtiğinde bu tabutun sırrını sormuş; bu tabutun Seyyid Ahmed'e ait olduğu ve bununla şunu demek istediği kendisine anlatılmıştır: «Musul Vilayeti benim vücudumun ruhu durumundadır; Sultan Musul'u başkasına vermiş olduğuna göre, benim vücudum da ölmüş ve ruhsuz kalmıştır.» Bu davranış Sultan'ın kendisini takdir etmesine ve sevinmesine yolaçtı; bu nedenle Gurgil Hükümeti'ne ek olarak Musul Vilayeti'ni de kendisine verdi ve bu konuda bir de berat yayınladı. Böylece Seyyid Ahmed'in ruhunu da diriltti ve ona uzun bir ömür bahşetti. Bu uzun ömrü sırasında sultanlar kendisinden memnun kalıyor ve ona ilgi gösteriyorlardı.

Gurgil Kalesi Kürdistan'ın en sağlam ve en sarp kalelerindendir. Rivayet edilir ki: Bicenoğlu([199]) Süleyman Bey, İmadiye Kalesi'ni kuşatıp kışın gelmesi dolayısıyla hayal kırıklığına uğrayarak, kışı Beşiri([200]) yörelerinde geçirmek için oradan göçüp döndüğü sırada, Hakkari Hüküm-

(199) Daha önce «Bijenoğlu» şeklinde geçti. (M.E.B.)

(200) Bazı yeni kaynaklara göre burası eskiden «Tınzi» diye adlandırılırdı (M.A.A.)

darı İzzeddin Şér, vilayetine bağlı Bay Kalesi'ne kapanmış ve savunmaya geçmişti. Çünkü diğer kaleleri ve şehirleri Akkoyunlular'ın adamlarının eline geçmişti. İzzeddin Şér bu Süleyman Bey'e şu haberi göndermişti: «Gurgil, İmadiye, Bay, Bedlis'e bağlı Suy kaleleri biz Kürtlerin elinde kaldıkça, sizlerden korku yada endişe gönüllerimize sızmayacaktır. Çadırlarınız, otağlarınız ve bunların değeri, gözümüzde pislik, sığır ve manda pisliği niteliğinden başka bir şey değildir.»

Sözün özü, Emîr Seyyid Ahmed, Gurgil'i ve Musul Vilayeti'ni bağımsız olarak uzun süre yönetti. Sonra kendisini ölüm yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuştu. Miras kalan vilayetindeki yerine ise kardeşinin oğlu geçti.

Emîr Şemseddin bin Emîr Bedir:

Amcası Emîr Seyyid Ahmed'in ölümünden sonra Gurgil'de beylik tahtına çıktı. Üç kardeşi daha vardı: Emîr İbrahim, Emîr Ömer ve Emîr Hacı Muhammed. Emîr Şemseddin bir süre hükümdarlık ettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca, yerine kardeşi Emîr İbrahim geçti.

Emîr İbrahim bin Emîr Bedir:

Gurgil'de kardeşinin yerine geçerek yönetimi aldı. Cezire Hükümdarı Bedir Bey ile kardeşi Nasır Bey arasında, Bedir Bey'in durumunu anlatırken anlattığım gibi, Cezire Hükümeti üzerine anlaşmazlık çıktığı sırada, Emîr İbrahim de Emîr Nasır'la olan dostluğundan ötürü, Van Beylerbeyi Ferhad Paşa'dan bir teyit (terbiyename) mektubu almak ve Sultan Süleyman Han'ın Sarayına gitmek için Van'a hareket etti. Raslantı olarak o sırada Şah Tahmasp da, sayısı yağmur tanelerinden

daha çok olan büyük bir orduyla Van yöresine saldırdı. Emîr İbrahim bu durum karşısında, «başını kurtaran kârlı çıkar» sözüne uyarak kaçmaya ve canını kurtarmaya baktı ve Bargıri yoluyla Bedlis'e girmeyi amaçladı. Fakat Kızılbaşların topluluğu Bargıri ile Erciş arasında kendisini yakaladılar. Emîr İbrahim ile onu izleyip kovalayan bu Kızılbaşlar arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Bu çarpışmada Emîr'in yiğitliği, gücü ve azmi görüldü. Çünkü onları yenilgiye uğratıp Erciş Kalesi'ne girmeyi başardı.

Bunun üzerine Şah Tahmasp bizzat kendisini kovalamaya geldi ve kaleyi kuşattı. Kuşatma süresi uzayıp dört aya ulaşınca ve kuşatma altındakiler sıkıntılı bir duruma düşünce, canlarını koruyacağına söz vermesi şartıyla kaleyi Şah'a teslim etmeye karar verdiler. Fakat bu barış Emîr İbrahim ve Boxtanlılar'dan olan adamlarının hoşuna gitmedi ve bundan hiç tatmin olmadılar; savunmaya devam ettiler. Sonunda kale nöbetini tutan birlik, Şah Tahmasp'ın Kızılbaş adamlarıyla, gece yarısı, kendilerinden, eğitilmiş 500 kadar askeri kaleye almak konusunda anlaştılar. Sabah olur olmaz bu kuvvet nöbetçi birlikle birleşti ve oklarla, tüfeklerle, mızrak ve kılıçlarla Emîr İbrahim'e ve yanındaki Boxtanlılar'a saldırdılar. Emîr bu kanlı çarpışmada öldürüldü; kardeşinin oğlu da yaralanarak diğer adamlarından birkaç on kişiyle birlikte esir düştü. Şah Tahmasp'ın huzuruna götürüldüklerinde, derhal diri diri başlarının derisinin yüzülmesi ve bu kasvetli yolla canlarını Allah'a teslim etmeleri için emir verdi.

Emîr Ahmed bin Emîr İbrahim :

Bu Emîr, babasının öldürülmesinden sonra,

Sultan Süleyman Han'ın bir yüce beratıyla Gurgil Beyli'ğinin tahtına çıktı; 30 yıl da hükümdarlık yaptı. Allah kendisine bir çocuk verdi. Mîr Muhammed diye anılan bu çocuk büyüyüp geliştikten ve reşit olduktan sonra babasına karşı başkaldırdı. Çünkü şerirdi ve babalık hukukunu takdir etmiyordu. Babası zaman zaman ve Emîr Aziz'in[201] ayaklanmaları sırasında Han Ebdal'ın çocuklarını geniş ölçüde himaye ederken, kendisi Emîr Aziz'i korumaya eğilim gösterdi. Emîr Aziz de kendi yönünden onu destekledi ve kendisini, babasını tahttan indirip Gurgil Hükümdarlığı'nda onun yerine geçmeye kışkırttı. Bunun üzerine Emîr Ahmed, durumunu arzetmek üzere Sultan Murad Han'ın eşiğine gitmek zorunda kaldı. Fakat yolda Allah'ın rahmetine kavuştu.

Emîr Muhammed bin Emîr Ahmed :

Babasını tahttan indirdikten sonra Gurgil Beyliği'nde bir süre yönetim görevini yaptı. Fakat bir süre Emîr Abdülaziz'in yardımı ve desteği olmasaydı, yönetimde kalamazdı; çünkü kendisini yönetime yarayışlı kılacak verilerden ve yeteneklerden yoksundu. Bu yüzden sonunda amcasının oğulları Emîr Ömer, Emîr Muhammed ve Emîr Mahmud tarafından öldürüldü.

Emîr Ahmed bin Emîr Muhammed :

Babası öldürüldüğü zaman bu Emîr yaşça küçüktü ve yönetimi eline almaya yarayışlı değildi. Fakat şimdi, 1005(1597) yılının 3 Ramazan'ında, Emîr Şeref bin Han Ebdal'ın yardımıyla en iyi şekilde Hükümeti yönetmektedir.

---

(201) Daha önce sözü geçen Cezire Hükümdarı. (M.E.B.)

ÜÇÜNCÜ DAL

Fınık Beyleri Konusundadır

Bu Fınık Nahiyesi şu dört Kürt aşiretine özgüdür: Becnevî, Şeqaqî (Şakaki), Miran ve Goniye[202]. Buranın beyleri ise Emîr Ebdal bin Süleyman bin Halid'in soyundandır. Daha önce de dediğimiz gibi, Süleyman bin Halid Cezire vilayeti'nde Allah'ın rahmetine kavuşunca, ondan sonra çocukları vilayeti kendi aralarında böldüler; Fınık Nahiyesi Emîr Ebdal'ın payına düştü. Kendisi uzun zaman bu nahiyede yönetim görevinde bulundu. Allah'ın rahmetine kavuşunca da kendisinden sonra yönetim çocuklarına ve torunlarına, sonra da onları izleyenlere geçti.

Daha sonra Akkoyunlu Türkmenleri bu vilayeti istila ettiler. Bir yüzyıllık sürede, yani bu Türkmenlerin yönetimi boyunca başıboşluk, karışıklıklar ve kargaşalıklar yayıldı. Bu yabancıların yönetimi ülkeden kalktıktan ve ülke meşru varislerine döndükten sonra, o günden beri kendilerine kimse el uzatmadı ve kendileriyle hiç kimse çatışmadı; yalnız, Cezire Hükümdarı Şah Ali Bey'in, kardeşi Mîr Muhammed'i bu nahiyenin başına zorla getirdiği kısa bir süre hariç. Ondan sonra Cezire Hükümdarları hakkı tekrar yerine getirdiler ve Fınık Nahiyesi'ni yine varislerine geri verdiler. Onlar da şimdi 1005(1597) yılında eski usule göre yönetim görevini yapmaktadırlar.

---

(202) Basılı nüshada böyledir; bir yazma nüshada da «Goyne»dir. Anlaşıldığına göre basılı nüshadaki, Kotiye (Koti)nin, yazma nüshasındaki ise Goyan (Goyin)ın yanlış yazılmışıdır. (M.A.A.)

BEŞİNCİ BÖLÜM
«Melikan»([203]) Diye Ün Yapmış Olan Hasankeyf Hükümdarları Hakkındadır

Şair demiştir ki:
«Her bir sürede zamanın
«Başka tarzda dönmesini yaradıcı istemiş ki,
«Öncekilerin seslerini alçaltsın
«Ve yükseltsin sonrakilerin seslerini.»

Haberleri nakledenlerden alınır ve eserleri taşıyanlardan rivayet edilir ki, 662(1264) yılında Al-ı Eyyub'un([204]) egemenliği Mısır ve Şam'da sona erince ve o yörelerde onların hiçbir durumu kalmayınca, bu yüce sınıfın çocuklarından biri bir süre Hama şehrinde gizlendi; sonra Mardin tarafına gitti; Mardin Hükümdarı da onu komutanları ve yakın adamlarının ileri gelenleri arasına aldı. Bu mert, iyiliksever Hükümdar bununla da yetinmeyerek kendisini Sawr (Savur) Kalesi yöneticiliği görevine tayin etti.

Fakat bu Eyyubî gencinin canı sıkıldığı için o kalede uzun zaman kalmadı; şimdi Hasankeyf diye tanınan Re's El-Kul([205]) tarafına gitti ve orada kalmayı tercih etti; sonra da evlendi, oranın halkına ısındı, onlar da kendisine ısındılar. Çevresinde o yörenin sakinlerinden büyük bir topluluk meydana geldi. Zenginleri de, fakirleri de fark gözetmeksizin, küçük büyük bütün işlerde onun emrine boyun eğdiler ve itaat ettiler. Derken ken-

---

(203) Kırallar, hükümdarlar, melikler. (M.E.B.)

(204) Eyyuboğulları, Eyyubiler. (M.E.B.)

(205) Bunun «Re'e El-Gavl» sözcüğünün yanlış yazılmış şekli olduğu açıktır. Hasankeyf kalesine, üstün sağlamlığı ve son derece metin olması yüzünden bu ad verilmiştir. (M.A.A.)

disini gönül rızasıyla ve isteyerek başlarına Hükümdar tayin ettiler Sonra da o tarafta bulunan kaleyi restore etmeye, yenilemeye başladılar.

Bu da, tesadüfen, Mardin Sultanı'nın yönetimine gevşekliğin ve güçsüzlüğün sızdığı günlere rastlıyordu. Bu yüzden Mardin Sultanı kalenin yenileştirilmesinden ve restore edilmesinden korku duymaya başladı ve kalenin kurucusuna haber göndererek huzuruna gitmesini istedi. Fakat kalenin kurucusu gitmeyi reddetti ve tutumunda ısrar etti. Bu durum Mardin Sultanı'nın, ordusunu toplayıp Hasankeyf Kalesi'ni istila etmek amacıyla Re's El-Kul'un üzerine yürümesine yolaçtı. Kalenin kurucusu ise kendisine karşı şiddetle direndi ve bu direniş sırasında çeşitli cesaret ve atılganlık örnekleri gösterdi. Sonunda Mardin Hükümdarı bir şey elde etmeksizin, geldiği yere dönmek zorunda kaldı. O günden beri Al-ı Eyyub'un günleri yeniden doğdu ve bayrakları Hasankeyf çevresinde ve her yöresinde yeniden dalgalandı durdu. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçmeden nüfuzları ülkeyi kapladı ve otoriteleri egemen oldu.

Hasankeyf'in bilinen yazılış biçimi bazı Sultanlık hükümlerinde(206), eski ve yeni yazarların eserlerinde «Hasankeyf» olarak geçmiştir. Bunun açıklaması konusunda bazı güvenilir kimseler demişlerdir ki:

Kalenin kurucusu ve hükümdarı, yönetimi zamanında, Arap ileri gelenlerinden Hasan adında bir kişiyi yakalayıp kalenin hapishanesine atmıştı. Hapishane günleri uzayıp da Hasan helake yüz tutunca ve kendisinden ne istediğini de öğreneme-

(206) Resmî karar ve emirnamelerde, padişahlar tarafından verilen beratlarda (M.E.B.)

yince Hükümdara şu haberi gönderdi: «Ben artık helake yüz tuttum; birkaç günden, hatta birkaç saattan başka bir şeyim kalmadı. Hükümdardan ricam, bana ufak bir fırsat versin, daha önce birlikte getirdiğim atıma bineyim; bir saat at sırtında kalede dolaşıp, sahip olduğum atılganlığı ve at biniciliği sanatındaki hünerimi, atı koşturmaktaki ve hızlı cirit atmaktaki ustalığımı Hükümdarın gözleri önüne sereyim. Ondan sonra, hayatımı bağışlamak yada beni ortadan kaldırmak konusunda Hükümdarın işaretine bağlı olacağım.» Bunun üzerine Hükümdar onun bu isteğini ve arzusunun gerçekleştirilmesini olumlu karşılayarak atının hazırlanmasını emretti; at hazırlanınca binmesine izin verdi. Hasan hemen, ansızın çakan bir şimşek gibi atın sırtına atladı ve kalenin içinde bir taşkın sel gibi koşup dolaşarak, atıyla ve son derece ustalığıyla Kıral'a hızlı hareketler ve garip oyunlar gösterdi. Şairin dediği gibi:

«Güneş'i yere göstermeyen hızlı at
«Alanından bir tek ayakla mı, dört ayakla mı çıktı?
«Kirpiklerden damlayan gözyaşları çoğunlukla
«Onun koşusunda karanlık gecede siyah telden geçer,
«Su üzerinde dolaşır bir kabarcık gibi
«Kızgınlığından ateşten sıçrayan bir kıvılcım gibi
«Nevruz günündeki damla gibi enginlerde koşar
«Ve yükseklere çıkar Mart ayındaki bulutlar gibi
«Özlem gibi kaçar ve kavuşulur gündüz gibi
«Çaba gösterir yel gibi, dayanıklıdır ateş gibi
«Binlerce daire görünür bir tek noktada
«Ama demirdendir ayakları tıpkı pergel gibi.»

Sonra ansızın atını sert bir şekilde mahmuzladı, sıkıştırdı ve yüksekliği 150 mimar ziraından fazla olan kalenin şerefesinden(207) tehlikeli bir atlayışla aşağı atladı; kalenin yanından geçen Dicle sularının dalgaları arasına düştü. Fakat atın karnı parçalandı; bu yüzden Hasan da yüzmeye başladı ve sonunda selamet sahiline ulaşarak o korkunç vartadan ve kanlı dalgadan kurtuldu.

Denilir ki: Hasan gözlerden kaybolduğu zaman sesler, «Hasan keyf!»(208) diye bağırmışlar; böylece «Hasan keyf» sözü, bu garip hikayeden dolayı bu kaleye ad olmuştur. Şairin dediği gibi, «söz doğruysa eğer garip ve ilginçtir.»

Başka bir rivayete göre de, kalenin mimarının adı Keyfa bin Talun'du; bu yüzden kale «Hısn Keyfa»(209) diye adlandırılmıştır. Bilgi Allah indindedir.

Hasankeyf aşiret ve kabilelerinin önemlileri 13'tür: Aştî, Mıhalbî, Mıhranî, Becnevî, Şeqaqî (Şakaki), Isturkî, Büyük Kurdli, Küçük Kurdli, Reşan, Kişkî, Cılkî, Hendekî, Sohanî ve Bidyan.

Hasankeyf'teki önemli yerler Siirt kasabası, Beşiri Nahiyesi, Tor Nahiyesi ve diğer bir nahiye olan Erzen Nahiyesi'dir. Günümüzde Hazzo hükümdarlarının yönetimi altında bulunan Erzen'de, sayıları 12.000 kişiye varan ve haraç ödemekle yükümlü bulunan Hıristiyanlar vardır.

Kalenin kurucusu Mardin Hükümdarıyla anlaşmazlığa düştüğünden beri ülkeyi bütün nahi-

---

(207) Şerefe kalenin bir çeşit burcudur. (M.E.B.)

(208) Bu sözün anlamı, «Hasan nasıl», «Hasan nasıl bunu yapabildin»dir. (M.E.B.)

(209) Keyfa Kalesi (M.E.B.)

yeleri ve ona bağlı yerlerle birlikte yönetiyordu; ayrıca aşiret ve kabilelerin liderliği görevini de yerine getiriyordu. Ölünceye kadar da kaleyi bağımsız olarak elinde tuttu. Ondan sonra yönetime gelenler, ağızlarda ve dillerde yaygın olduğu gibi şunlardır:

Melik Süleyman :

Bu, o Emîrin oğludur. Hasankeyf'te hükümdarlık tahtına oturdu ve bir süre bu görevi yaptı. Cengiz Devleti'nin egemenliğinin sonu olan 736 (1337) yılına kadar da adı geçen vilayet onun yönetiminde kaldı. Süleyman'ın ölümünden sonra ise oğlu hükümet işini eline aldı.

Melik Muhammed :

Babasının yerine kırallık tahtına çıktı: Devlet işlerini en iyi şekilde yürüttü ve ülke işlerini güzel bir düzene koydu. O kadar ki yönetici hükümdarların büyüklerinden ve büyük siyaset adamlarından biri oldu. Çünkü Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar İran'ın Türk ve Tatar sultanları ve hakanlarıyla idare yoluna ve geçinme izine uydu.

Melik El-Adil bin Melik Muhammed :

Babasının vasiyeti gereğince Hasankeyf hükümdarlığı görevine geçti. Vatandaşlar arasında adalet ve eşitlik bayraklarını dalgalandırdı. Hasankeyf'te imar ve güvenlik arttı. Bununla kadir yüksekliğinde ve şan yüceliğinde emsallerinden ve ailesinden olan kıral ve beylerden üstünlük kazandı. Sonunda 781(1380) yılında ölüm kendisini yakaladı.

Melik Eşref bin Melik El-Adil:

Bu Emîr, babasının ölümünden sonra kırallık tahtına çıktı. Kendisi Emîr Gurgan'ın[210] çağdaşıydı. Nitekim **Zafername**'nin yazarı Mevlana Şerefeddin Ali Yezdi de buna işaret ederek şöyle diyor:

«796 (1394) yılında, zamanın sahibi Emîr Timur Bağdad Şehri'ni fethettikten ve Tekrit Kalesi'ni ele geçirdikten sonra kalabalık ordusuyla Mardin'e hareket etti. Ruha şehrine varınca, Hasankeyf yöneticisi de hemen oraya giderek Timur'un kırallık eşiklerine bağlılığını sundu. Bunun üzerine Şah'ın ilgisi, rıza ve kabulle onu kapsamı içine aldı ve eskiden olduğu gibi, yönetim görevini yapması için ülkesinin merkezine dönmesine izin verdi. Kısa bir süre sonra Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar bu şekilde kaldı.»

«Melik El-Kamil» Lakabıyla Anılan Melik Halil bin Melik Eşref :

Babasının ölümünden sonra aşiret ve kabile reisleri tarafından seçilmek suretiyle onun yerine geçti. 824 (1422) yılında, Emîr Timur Gurgan'ın oğlu Mirza Şahruh, Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarının ülkeye yaptıkları saldırıyı püskürtmek için Van ve Weskan (Veskan)[211] sınırlarına gelince, Melik Halil hemen sevincini ve bağlılığını bildirerek kendisini görmeye gitti ve yüce eşikleriyle şereflenerek itaatini ve Sultan'ın maiyetinde çalışmaya hazır olduğunu arzetti. Mirza Şahruh

(210) Timurlenk. (M.E.B.)

(211) Bu ad daha önce «Westan» (Vestan) şeklinde geçti. (M.E.B.)

Eleşkird sınırlarında, Bedlisli Emîr Şemseddin, Hakkari Hükümdarı Melik Muhammed ve Xizanlı (Hizanlı) Sultan Süleyman'ın oğlu gibi Kürdistan beylerine ve hükümdarlarına, vilayetlerine dönmeleri için izin verinceye kadar durum bu şekilde kaldı; o sıra da kendisi de vilayetine döndü. Kalan günlerini uğur ve ikballe, reaya arasında adalet ve iyilik bayrakları dalgalandırarak geçirdi. Nihayet 862(1458) yılında öldü.

Melik Halef :

Kürt dilinde «Çavsor Halef» yani «Kırmızıgözlü Halef» diye ün yapmış adam budur. Kendisi Melik Halil'in kardeşi Melik Süleyman'ın oğludur. Amcasının ölümünden sonra Hasankeyf Hükümeti'nin tahtına çıktı. Kabile ve aşiretlerin reisliğini en iyi şekilde yaptı. Kendisine karşı olan ve kendisiyle açıkça düşmanlık eden Boxtan (Bohtan) aşiretiyle yaptığı savaşlarda nadir rastlanan kahramanlık, üstün cesaret gibi kişisel yetenekleri görüldü; o kadar ki, halk arasında «İki Kılıcın Babası» diye ün yaptı.

Akkoyunlu Sultanı Bayındırlı Hüseyin Bey ([212]), zamanında Kürdistan vilayetlerini istila etmeyi amaçladı ve bir Türkmen topluluğunu Hasankeyf'i istila etmekle görevlendirdi. Bunlar Hasankeyf'e geldiler ve kaleyi kuşattılar, kuşatmayı şiddetlendirip uzattılar. Fakat silah zoruyla zafer ve fetih emellerine ulaşamadılar. Bu yüzden hile ve aldatmaca yapmaya başvurdular. Melik Halef'in oğullarından([213]) birini kendilerine çektiler ve

---

(212) Yanlışlıkla «Hüseyin Bey» yazılmış olsa gerek; doğrusu «Hasan Bey»dir; yani uzun Hasan. (M.E.B.)

(213) «Kardeşinin oğullarından», yada «Melik Halil'in oğullarından» olacak. (M.E.B.)

amcasını öldürdüğü takdirde bu ülkenin hükümdarlığını kendisine vermekle özlemini körüklediler. Bu aldatılmış serseri de, amcasını yalnız bulduğu hamamda öldürdü; böylece bu köklü hükümdar ailesinin son beyini ortadan kaldırmış, ayrıya akrabalık bağını da kesmiş oldu. Bunun sonucu olarak yönetim meşru varislerinin elinden alındı ve Türkmenler'in eline geçti. Onlar, kaatile verdikleri sözü de yerine getirmediler ve kaatil rezil olmaktan, utanmaktan başka bir şey elde edemedi. Şair demiştir ki:

«Bu eski tarlada vefakarlık ve sevgi tohumu
«Ancak hasat mevsiminde gözlere görünür
«Ay ayının başında hilalin şekli
«Siyamek'in tacının ve Zu'nun azametinin alametidir.»([214])

Melik Halil bin Melik Süleyman :

Bu Melik Halil, Türkmenlerin Kürdistan'ı istilası sırasında Hama şehrinde gizlenmişti. Sonunda Akkoyunlu ailesine zayıflık ve gevşeklik sızınca ve toplulukları dağılıp düğümleri çözülünce Melik Halil, Hasankeyf hükümdarlarıyla sıkı bağları bulunan Şêrwan (Şirvan)lı Mîr Şah Muhammed'in (vezirlik görevlerini eskiden beri Şêrwan emîrleri yapardı) yardım ve desteğiyle döndü. Çevresinde, Hasankeyf aşiretlerinden büyük bir topluluk toplandı. Melik Halil onları alıp Siirt üzerine yürüdü ve burayı kılıç kuvvetiyle Akkoyunlular'ın elinden kurtardı. Sonra Hasankeyf kalesine yöneldi ve burayı Türkmenlerin elinden iyilikle aldı.

(214) «Siyamek» ve «Zu» iki hükümdarın adları olsa gerek. (M.E.B.)

Böylece Melik Halil yeniden o ülkenin Hükümdarı oldu.

Gerçek şudur ki, o çağda Kürdistan hükümdarları arasında, yüce şanda ve yüksek kadirde bu hükümdarın derecesine ulaşan kimse yoktu. Üzerinde kırallara özgü azamet ve heybet vardı. Şah İsmail'in ablasıyla da, Şah İsmail Hasankeyf'e gelip kendisine misafir olunca, evlenmişti. Şah İsmail o sırada, Sultan Yakub'un[215] kendisine yaptığı baskıdan ötürü ülkesinden ayrılmıştı ve Diyarbekir yoluyla Allah'ın Evi'nin[216] ziyaretine gitmekteydi. Bu münasebetle daha önce bir benzeri görülmemiş büyük şenlikler düzenlendi; Kürdistan'ın hükümdarları, kıralları ve ileri gelen yada sıradan olan bütün tanınmış adamları bu şenliklerde hazır bulundular. Bu şenliklerde güzel yüzlü ve şirin sözlü sakiler şarap kaselerini dolaştırdılar; ses sanatçıları topluluğu tatlı sesleriyle söylediler; çalgıcılar da hazin nağmeler çaldılar. Şair demiştir ki:

«Gökler ufuklarda bir şenlik düzenledi, ne şenlik
«Mamur oldu ülkenin her yanı onunla
«Aydınlık bir toplantıydı o, güneşle ay bir araya geldi
«Ve bir araya getirdi o şenlik hurilerle melekleri
«Belkıs'ın tahtı hazır olup
Sultan'ın devlet dolu büyük otağıyla şereflenmişti orada.»

Akkoyunlu Türkmenlerinin devletinin yıldızı sönüp de, Şah İsmail'in saltanatının ışığı doğudan

(215) Uzun Hasan'ın oğlu Yakup Bey. (M.E.B.)
(216) Mekke'deki Kabe'yi kastediyor. (M.E.B.)

parlayınca, Kürdistan'ın ulu hükümdarları ve beyleri de Şah'ın Tebriz'deki sarayına giderek, tahtına itaat ve bağlılıklarını sundular. Onlardan biri de, Melik Halil'di. Bu beylerin Tebriz'e varmalarıyla birlikte, Şah hepsinin birden tutuklanmalarını emretti. Bunun üzerine zincirler ve prangalarla bağlandılar ve Komutan Zeynel Han Şamlu'ya teslim edildiler.

Sonra Melik Halil'e, karısını ve çocuklarını Tebriz'e getirmesi için emir verildi; o da karısını getirtti. Şah'ın kızkardeşi olan karısının Melik Halil'den bir oğlu ve üç kızı vardı. Melik Halil bu şekilde Tebriz'de üç yıl kaldı. Bu süre içinde Hasankeyf Vilayeti meşru varislerinin elinden çıktı ve burayı doğrudan doğruya Kızılbaşlar yönetti.

Osmanlı Selim ile Şah İsmail arasında ünlü Çaldıran Savaşı çıkınca, Melik Halil de Başıbüyük Bayki[217] ile birlik olup, bu fırsattan yararlandı; kendisini koruyup nöbetini beklemekle görevlendirilmiş olanları öldürerek oradan kaçtı ve hızla Diyarbekir'e doğru yol aldı. Van taraflarına ulaşınca Mahmudîyan aşireti karşısına çıktı ve kendisini yakalamak istedi. Fakat Melik Halil çarpışmaya girdi ve onlarla şiddetli bir şekilde savaştı; mucize olarak kurtuldu ve Bedlis Vadisi yolunu izleyerek Hasankeyf'e vardı. Yanında bulunan Başıbüyük ise bu çarpışmada öldürüldü.

Bu süre içinde Şêrvan (Şirvan) ve Zırkan aşiretleri Hasankeyf'in öteki aşiret ve kabileleriyle birlik olup başlarına Melik Süleyman bin Melik Halil'i Hükümdar tayin etmişlerdi. Yalnız Reşan aşireti bu ittifaka girmemiş ve reisliğine Melik Ha-

(217) Bir yazma nüshada da «Bayki» yerine «Bey»dir. (M.A.A.)

lil'in amcasının oğullarından birini getirmişti. Ayrıca bu sırada Boxtan aşireti de, Siirt üzerine, burayı Kızılbaşların elinden almak amacıyla büyük bir ordu göndermişti. Bütün bunlar bu durumlardayken, ansızın, Melik Halil'in sahneye çıktığı haberi, halkı da, herkesi de birden dehşete düşürdü. Hepsinin elleri böğürlerinde kaldı. Melik Halil'in çocukları kendisine boyun eğdiler ve itaatlerini sundular; Boxtanlılar da Siirt kalesinin kuşatmasını kaldırıp ülkelerine döndüler.

Melik Halil birkaç gün sonra Siirt üzerine yürüdü ve burayı Kızılbaşlardan geri aldı. Kızılbaşlar Hasankeyf Kalesi'ni ilk istila ettiklerinde, muhafızlığını Becnewî (Beşnevi) Kürtleri'nden bir birliğe vermişlerdi; çünkü bu Kürtler, adı geçen istilada onları desteklemişlerdi. Böylece bu kale o Kürt'lerin elinde kalmıştı. Onlar da Kızılbaşların ilkelerini azar azar benimsemişler ve onlarla aldanmışlardı. Bu nedenle, Melik Halil'e karşı direnmekte sebat gösterme ve kaleyi iyilikle kendisine teslim etmeme fikrini akıllarından geçirdiler. Bunun için, Melik Halil'in geldiğini duyar duymaz, Boxtan Vilayeti'ne bağlı Tor taraflarına haber göndererek oradan birçok yiyecek ve mühimmat getirdiler ve kaleye doldurdular.

Melik Halil ise, bu Kürtler'in niyetlerini öğrenince hemen kendisine bağlı aşiret ve kabilelerin adamlarını toplayarak onlara saldırdı ve kendilerini şiddetle kınadı. Bunun üzerine kaleyi teslim etmek ve kendisine itaatlerini arzetmek zorunda kaldılar. Bunun karşılığında Melik Halil de kendilerini affetti ve Becnewî Hüseyin Bey'le barış yaptı. Yeri gelince anlatılacağı gibi, babasının ve kardeşlerinin dökülmüş kanlarına karşılık da, Bali Köyü'nün mülkiyetini Hüseyin Bey'e verdi adı ge-

çen topluluk da bundan sonra Melik Halil'e kaleyi teslim etti.

Becnewî Aşireti'nin durumlarını ve haberlerini nakleden güvenilir adamlardan rivayet edilmiştir ki: Becn ve Boxt, Cezire hükümdarlarının çocuklarından olan iki kardeşti. Cezire Hükümeti üzerine anlaşmazlığa düştüler. Bu Hükümet sonunda Boxt'un elinde kaldı, Becn ise Hasankeyf'e gitti. Hasankeyf hükümdarları olan «Melikan»lar da, sonra Hasankeyf'i bu eski Becnewîler'den aldılar.

Başka bir rivayete göre de, bütün Kürt'ler Becn ve Boxt'un soyundan türemişlerdir. Bilgi Allàh indindedir.

Emîr Şeref bin Emîr Bedir Cezire Hükümdarı iken, aralarındaki eski köklü düşmanlık yüzünden, Becnewî aşiretinin kendisine karşı muhalefet ettiği belirtileri görülmüştü. Bunun üzerine Emîr Şeref intikam için bilenmiş ve Melik Halil'den Mîr Muhammed Becnewî'yi, kendisine karşı görülen kötülüğünden ötürü cezalandırmak üzere göndermesini istemişti. Melik Halil de, Emîr Şeref'i memnun kılmak için Mîr Muhammed'i çocuklarından ve adamlarından 15 kişiyle birlikte öldürmüştü. Bu zavallılardan, büyük oğlu Hüseyin Bey'den başka öldürülmekten kurtulan olmamıştı. Hüseyin Bey mallarını, yiyeceklerini, aşiret ve kabilelerden kalanları talan ve ganimet payı olarak bırakıp kaçmaya muvaffak olmuştu.

Şimdi ise ağızlarda ve dillerde dolaşan söylentilere göre, Melik Halil yokken Hüseyin Bey'in Kızılbaşlarla anlaşması ve işbirliği yapmasının nedeni, bütün bu geçen olaylardı. Bu nedenle Melik Halil, fırsat çıkınca Hüseyin Bey'le barıştı ve gönlünü almak için kendisine, Bali Köyü'nü verdi.

Sözün özü, sonunda zaman Melik Halil'e gü-

lümsedi; özellikle Becnewî aşiretinin Hasankeyf kalesini kendisine teslim etmesinden sonra şanı yüceldi ve kadri yükseldi. Tam bağımsızlıkla, uğur ve ikballe ülkeyi uzun zaman yönetti. Sonunda ölüm kendisini yakaladı; «memnun etmiş ve memnun edilmiş olarak Rabbine dön»([218]) çağırısına uydu; bu fani diyardan ahret diyarına geçerek arkasında dört erkek çocuğu bıraktı: Melik Süleyman, Melik Ali, Melik Muhammed ve Melik Hüseyin.

Melik Hüseyin bin Melik Halil :

Bu Melik Hüseyin yüksek himmetli, iyilikseever bir gençti. Bu durum Hasankeyf'teki aşiret adamlarını ve büyük aileleri kendisine hayran kıldı ve dikkatlerini üzerine çekti; bu yüzden, henüz erginlik çağına ermek üzereyken kendisini hükümdarlık görevine getirdiler. Şairin dediği gibi:

«Hedefi aşka varmak olan kimsenin
«Bir nur belirir elbet yüzünde.»

Ne var ki, Melik Hüseyin, hükümdarlık tahtını ele geçirir geçirmez hemen iki kardeşi Melik Ali ve Melik Muhammed'i tutukladı. Erzen Nahiyesi'nde bulunan üçüncü kardeşi Melik Süleyman ise, Amed Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya kaçarak, babasının Hükümetini almak amacıyla kendisinden yardım istedi. Hüsrev Paşa da hemen Melik Hüseyin'e haber göndererek kendisini iki tutuklu kardeşiyle birlikte Amed'deki Osmanlı Divanı'na getirtti ve anlaşmazlığı çözüme bağlamak için Melik Hüseyin'in öldürülmesine emir verdi; Hasankeyf Hükümetinin işini de kardeşi Melik Süleyman'a verdi.

---

(218) Tırnak içindeki sözler ayetten alıntıdır. (M.E.B.)

Melik Süleyman bin Melik Halil :

Din ve dindarlık adamları demişlerdir ki: liderliğe, saltanata ve kamu işlerinin yönetimini almaya layık olanlar, bütün durumlarda «Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de iyilik et»([219]) sözünün içeriğine göre hareket edenler, küçük büyük bütün vatandaşların arzularını karşılayanlar ve yüce Allah'ın «akrabalar birbirlerine daha yakındır» sözü uyarınca iş görenlerdir. Çünkü bilindiği gibi, bütün durumlarında ve şartlarında akrabalık bağlarının faziletine tutunan kimse, başkasından üstün olur ve herkes tarafından sevilir. Şairin dediği gibi:

«İki dost gönül birliği ederse, makas gibi
«Dünyayı kesebilirler, birbirleriniyse kesmezler.»

Bu girişten ve bu girişi burada sermekten maksadımız şunu dememiz içindir:

Melik Süleyman, Diyarbekir Vilayeti Beylerbeyi ve Valisi Hüsrev Paşa'nın desteği sayesinde Sultan Süleyman Han'ın emirnamesi gereğince Hasankeyf Hükümdarlığı'nı eline aldıktan ve Hükümetinin merkezine döndükten sonra iki kardeşi Melik Muhammed ve Melik Ali kendisine karşı çıktılar ve yönetimde kendisiyle çalıştılar. Fakat Melik Ali kendisine karşı direnemedi ve yenilerek Bedlis Hükümdarı Şeref Han'a iltica etti. Ayrıca ülkedeki aşiret ve kabileler de, Melik Hüseyin'in öldürülmesine öfkelerini gösterdiler, Melik Süleyman'dan nefret ettiler ve kendisine karşı çıkmaya başladılar. Bu durum, Melik Süleyman'ın, muhaliflerinden korku duymasına yol açtı. Bu yüzden

(219) Tırnak içindeki sözler ayetten alıntıdır. (M.E.B.)

kendisine korku ve vehim egemen oldu ve hemen Amed'e giderek kalenin anahtarlarını Hüsrev Paşa'ya verdi; kendi rızasıyla Hasankeyf hükümdarlığından feragat etti ve kendisine herhangi bir eyalet verilmesini istedi. Hüsrev Paşa da, durumunu yüce eşiklere arzetti. Bunun üzerine Sultan Süleyman Han'dan, Hasankeyf Hükümeti yerine Ruha görevinin[220] eyalet yoluyla, 700.000 akça ile birlikte kendisine verilmesine, adı geçen Ruha Vilayeti zeametinin 300.000 akça ile kardeşi Melik Muhammed'e, diğer bir zeametin de 200.000 akça karşılığında ikinci kardeşi Melik Ali'ye verilmesine dair bir emirname geldi. Melik Süleyman bir süre Ruha'da yönetim görevinde bulundu. Sonra kendisini ölüm yakaladı ve ruhu yücelerin en yücesine çıktı.

Melik Muhammed bin Melik Halil :

Kardeşinin ölümünden sonra Ruha Eyaleti kendisinden alındı ve Sultan Süleyman Divanı'nca kendisine beylik yoluyla Arabgir sancağı verildi. Bundan sonra sancak yoluyla kendisine Bedlis verildi. Orada da karar kılmadı ve birçok görev değiştirdi; sonunda görevlerden nefret eder ve peşinde koşmaz oldu. Kendisiyle Boxtan Hükümdarı Bedir Bey arasında dostluk ve sevgi bağları sağlamlaşarak; komşuluk, dostluk ve birlikten doğan eski hukuku pekiştirmek amacıyla, kızını Bedir Bey'in oğlu Mîr Muhammed'le evlendirecek dereceye varınca, ömrünün sonlarında Cezire'de inzivaya çekilmeyi tercih etti ve Allah Kendisini rahmetine kavuşturuncaya kadar orada kaldı; arkasında 11 erkek çocuğu bıraktı: Melik Halef, Melik

(220) Ruha yönetimi görevinin olsa gerek. (M.E.B.)

Sultan Hüseyin, Melik Eşref, Melik Ali, Melik Süleyman, Melik Halil, Melik Zahir, Melik Adil, Melik Mahmud, Melik Hasan ve Melik Ahmed.

Bunlardan Melik Halef'i gençliğinin başlangıcında ve ömrünün başlarında ölüm yakaladı ve Melik Hamza denilen bir çocuk bıraktı. Diğer kardeşlerden üçü, yani Melik Süleyman, Melik Zahir ve Melik Hasan da yine ömürlerinin başlarında öldüler. Babalarının sancağını istemek için ortaya çıkan, Melik Sultan Hüseyin oldu. Sultan Selim Han'ın[221] Divanından da bu konuda bir emirname çıktı. Diğer kardeşleri ise Kürdistan beylerine katıldılar ve onların hizmetine girdiler; hâlâ da Kürdistan'ın dört bir yanında gidip gelmektedirler.

Melik Sultan Hüseyin bin Melik Muhammed:

Yukarıda geçtiği gibi, bu emir babasının sancağını ele aldıktan sonra, bir süre en iyi şekilde yönetimde bulundu. Bu görevi birkaç defa değiştirdi ve sonunda yönetimi bıraktı. Kendisi şimdi, 1005(1597) yılında vakitlerini Kürdistan'da geçirmekte ve babalarının, atalarının bıraktığı vakfın geliriyle geçinmektedir. Yüce allah'tan umulur ki, başarıyı kendisine arkadaş ve durumunu mutlu kılsın; kendisi de böylece günün birinde atalarının mirasına kavuşsun.

(221) Selim II. (M.E.B.)

3 Üçüncü Safha

Kürdistan'ın Diğer Beylerinin ve Hükümdarlarının Anıları Hakkındadır
Bunlar üç Gruptur
Birinci Grup dokuz bölümdür
BİRİNCİ BÖLÜM
Çemişkezek Hükümdarları Hakkındadır

O da üç dal kapsamaktadır.

Tarih bilginlerince açıkça bilindiği gibi, Çemişkezek hükümdarlarının soyu, kendi iddialarına göre, Abbasi halifelerinin çocuklarından olan ve Melkiş denilen bir kişiye varır, Bazı büyüklerin rivayetine göre de, Selçuklu saltanatının dallarından birinden olan Emîr Salik bin Ali bin Kasım, Selçuklu Sultanı Alp Arslan zamanında Erzen-i Rum([222]) ve dolaylarının yönetiminde bulunuyordu. Kendisiyle Gürcistan hükümdarları arasında köklü bir düşmanlık vardı ve her zaman savaş oluyordu. Nihayet 556(1162) yılında iki taraf arasında çarpışmalar oldu ve kendisi ile ordusunun ileri gelenleri Gürcüler'in eline esir düştüler.

---

(222) Erzurum olsa gerek. (M.E.B.)

Kızkardeşi, Şah Ermen'in(223) karısı olduğu için, bu Şah Gürcistan'a birçok hediye ve armağan gönderdi ve kendisini serbest bıraktırmaya muvaffak oldu. Kendisinden sonra da oğlu Melik Muhammed yönetimi aldı. Bunun ölümünden sonra ise beylik Cakdaş'a(224) geçti. Cakdaş'ın ölümünden sonra beylik tahtına Melik Şah bin Muhammed çıktı. Melik Şah'ın, gönlü bağımsızlığa ve tek başına hüküm sürmeye heves etti. Bu yüzden savaş çıktı ve 598(1202) yılında Selçuklu Süleyman bin Kılıç Arslan tarafından öldürüldü. Erzen-i Rum da, o tarihten beri Rum Selçuklularının(225) egemenliğine geçti.

Bu durumda, Çemişkezek hükümdarlarının bu Melik Şah'ın soyundan gelmiş olmaları ve «Melik Şah» sözünün Kürt dilinde »Melkiş» biçiminde değişmiş olması muhtemeldir. Öte yandan Çemişkezek hükümdarlarının adları da, onların Türklerin çocuklarından ve torunlarından olduklarını kanıtlar; çünkü adlarının hiç bir vesileyle Arap ve Kürt adlarıyla ilgisi yoktur; Arap ve Kürt adlarına hiç de benzemez.

Soyları ne olursa olsun, rivayet diyor ki: Adı geçen Melkiş'in soyundan gelen Melkiş'in etrafında büyük bir topluluk meydana geldi; şanı yüceldi ve değeri arttı. Sonunda 32 kale ve 16 nahiyeyi istila etti; buralar şimdi fiilen Çemişkezek hükümdarlarının egemenliği altındadır. Bundan ötürü kendisine bağlı olanlar «Melkişî» adıyla adlandırılmışlardır.

---

(223) Bu, o sırada Ahlat ve dolaylarındaki Türkmen hükümdarlarının lakabıydı (M.A.A.)

(224) Bir nüshada da «Cakdaş» yerine «torunu»dur. (M.A.A.)

(225) Anadolu Selçukluları (M.E.B.)

Üç kısma ayrılan Melkişîler Kürdistan'da büyük ihtişamları, hizmetçilerinin, taraftarlarından ve kendilerine bağlı olanların çokluğuyla ün yapmışlardır. Onlardan 1.000 kadar aile İran hükümdarlarına katıldıkları gibi, bir grubu da Şah'ın muhafız subayları arasına katıldılar. Bunların bir kısmı eyaletlerde bağımsız yönetici oldu. Ülkeleri ise genişlik ve önem bakımından, uzak yakın herkesçe «Kürdistan» özel adıyla tanındı; öyle ki, berat ve emirnamelerde ve diğer Sultanlık belgelerinde bu ad geçtiği zaman, yalnız bu önemli vilayet anlaşılır; ayrıca Kürtler arasında «Kürdistan» sözcüğü geçtikçe, bundan yalnız Çemişkezek Vilayeti kastedilir.

Melkiş'in, adı geçen 32 kaleyi ve 16 nahiyeyi egemenliği altına almasından bu yana buralar sıra ve veraset yoluyla çocuklarının ve torunlarının yönetimi altında bulunmaktadır. Bu şehirler ve nahiyeler, Cengiz Han, Timurlenk, oğlu Şahrun Mirza([226]) ve Türkmen Kara Yusuf gibi büyük fatihler zamanında bile ellerinden çıkmamışlardır. O vilayette durum Şeyh bin Emîr Yalıman (Belan) zamanına kadar bu tarz üzerine sürüp gitti.

Bunun zamanında ise İran'da saltanat Bayındırlı Hasan Bey'e([227]) geçti. Bu Hasan Bey ise gayretini, Kürdistan beylerinin ve köklü ailelerinin, özellikle bunlardan Karakoyunlu ailesi sultanlarıyla eskiden dostluk kurmuş ve anlaşmış olanların köklerini kazımaya yöneltti. Bu cümleden olarak Çemişkezek hükümdarları ailesini ortadan kaldırma çarelerini aramak peşine düştü ve ünlü Karakoyunlu aşiretinin kollarının güçlülerinden

(226) Daha önce «Mirza Şahruh» şeklinde geçti. (M.E.B.)
(227) Uzun Hasan olsa gerek. (M.E.B.)

biri olan Hırbendelu kabilesini, istila için Çemişkezek Vilayeti'ne saldırttı. Hırbendelu'lular, vilayeti Emîr Şeyh Hasan'dan aldılar.

Şeyh Hasan yiğit, cesur, asil, son derece alicenap ve cömert bir gençti. Bu nedenler, erginlik çağına vardığında ve erkekliği tekamül ettiğinde, etrafında halkın toplanmasına ve halkın kendisine bağlanmasına yardım etti. Ondan sonra, gaspedilmiş hakkını nasıl geri alacağını ve miras kalmış ülkesinden düşmanlarını nasıl kovacağını gece gündüz düşünmeye başladı. Önce Allah'a tevekkülederek, sonra da etrafında toplanmış olan ülkenin cesur ve kahraman Kürt'lerine güvenerek, ülkesini gaspedenlere karşı ansızın harekete geçti ve onları ülkeden çıkarttı. Böylece duruma hakim oldu ve adaletle, insafla ülkeyi yönetmeye başladı. Sonra öldü ve günleri sona erdi. Kendisinden sonra yönetime oğlu Sohrab Bey geçti ve bir süre hüküm sürdü. Onun yerine de en doğru yolda olan oğlu Hacı Rüstem Bey geçti.

Bunun zamanında, ünlü İran Hükümdarı Şah İsmail'i Safevi ortaya çıktı. Şah İsmail, Kızılbaş beylerinden Nur Ali Halife'yi Çemişkezek Vilayeti'ni istila etmeye gönderdi. Hacı Rüstem Bey ise hemen ülkeyi çatışmasız ve savaşsız olarak Nur Ali Halife'ye teslim etti ve Şah İsmail'in Sarayına giderek kendisine itaatini ve boyun eğişini sundu. Şahlık tahtına varınca, Şah değerli bir hil'atle kendisini talif etti ve Çemişkezek Vilayeti yerine Irak'a bağlı bazı kesimlere yönetici tayin etti.

Nur Ali Halife ise doğru yoldan saptı ve Çemişkezek Vilâyeti'nin halkını sıkıştırmaya, baskı altına almaya başladı, aşiret adamlarından ve Melkişî ailelerin çocuklarından büyük bir toplu-

luk öldürdü. Bu durum, küçük büyük ülke halkını ayaklanmaya, karışıklık ve döğüş ateşini alevlendirmeye itti. Halk her şeyden önce Irak ve Isfahan yöresinde bulunan Hacı Rüstem'e haber göndererek gelip ayaklanmanın başına geçmesini istedi. Şah İsmail ise o sırada Irak, Fars ve Azerbaycan ordularıyla birlikte Çaldıran'da Sultan Selim'le savaşmaya gidiyordu. Hacı Rüstem de bu seferde Şah'ın maiyetinde bulunuyordu.

Çaldıran Savaşı Şah İsmail'in yenilgisiyle ve kaçmasıyla sonuçlanınca ve Sultan Selim, istila amacıyla Tebriz'e hareket edince, Hacı Rüstem de, Merend'e bağlı Yam denilen yerde Sultan Selim'in üzengisine katılmaya gitti. Türk Sultanı ise hemen aynı gün Hacı Rüstem'in, torununun ve aşiretinin reislerinden ve liderlerinden olan Melkişîler'den 40 kişinin öldürülmelerini emretti. Halkın dillerinde yaygın şekilde dolaşan söylentilere göre, Sultan'ı bu çirkin davranışa iten neden şuydu:

878(1474) yılında Rum Hükümdarı Sultan Mehmed Han(228) istila için Kemah Kalesi üzerine yürüyünce ve Bayındırlı Hasan Bey kendisiyle savaşıp fena bir yenilgiye uğrayınca kalenin yöneticisi burayı Sultan Mehmed Han'ın adamlarına teslim etmek istemiş; fakat Hacı Rüstem buna engel olmuş ve burayı uzun zaman elinde tutmuş; sonunda Şah İsmail'e vermişti. Bayındırlı Ferhşah Bey bu fırsattan yararlanarak bu meselenin detaylarını hilafet tahtına arzetti ve şöyle dedi: «Hacı Rüstem Bey kaleyi büyük atanıza teslim etmekte ciddi bir gevşeklik gösterdi; oysa Şah İsmail'in adamlarına mücadelesiz ve çatışmasız olarak teslim etti.» Bu mesele, ceberrut ve inti-

(228) Fatih. (M.E.B.)

kamcı Sultan'ın gönlünde kötü bir etki bıraktı; Hacı Rüstem Bey'i görür görmez, ceza ve intikam olarak derhal öldürülmesini emretti. Evet, şair diyor ki: «Padişahlarla ilişkisi olan kimse, bunun cezasını da çekecektir elbet.»

Hacı Rüstem Bey'in öldürüldüğü haberi, Irak'-ta bulunan oğlu Pir Hüseyin Bey'in kulaklarına varınca, Mısır'ın Çerkes sultanlarının maiyetine girmek için hemen Irak'ı terk ederek Mısır'a hareket etti. Yolda Malatya üzerinden geçerek, o sırada Çerkes sultanları[229] tarafından tayin edilmiş olan yöneticisi Memay Bey'e, işi konusunda danıştı ve durumu kendisine açıkladı; yüce Allah'-ın «İşte onlara danış» sözüne uyarak, Mısır Sarayı'na iltica etmek konusundaki kararı hakkında da fikrini sordu. Memay Bey, Fars şairinin dediği gibi, «akıllıların öncüsü ve işlerden haberdar bir yaşlıdır o; ağzından mum gibi su ve ateş fışkırır» bir adam, zamanın tecrübe sahibi kıldığı ve tecrübelerin parlattığı tecrübeli adamlardan olduğu için, bu yaşlı adam başını eğerek uzun uzun düşündü; sonra kendisine şu karşılığı verdi:

«Al-ı Osman'ın kudreti, azameti ve diğer çağdaş sultanlar üzerindeki üstünlükleri, sürekli olarak artmakta ve devamlı gelişmektedir. Fetihlerinin ünü ve şanlarının yüceliğinin yankısı ufuklara yayılmıştır. Oysa Çerkes sultanlarının durumu, adalet ve insaf yolundan saptıkları için sürekli gerileme ve çökme içindedir; bu yüzden, devletlerinin kısa bir süre sonra ortadan kalkması ve ülkelerinin yabancıların eline düşmesi uzak ihtimal değildir. Bu nedenle senin işinde yararlı olan,

(229) Mısır Kölemen sultanları. (M.E.B.)

hemen Rum tarafına hareket etmek ve Sultan Selim'in eşiğine sığınmaktır.»

Pir Hasan bin Hacı Rüstem Bey :

Bu bey, bu asil ailenin en iyisi ve bellibaşlı adamlarının önde gelenidir. Akıllı ve tecrübeli yaşlı Memay Bey'le görüştükten sonra, onun kötü niyetten ve sahtekârlıktan uzak örgütüyle hareket etmeye karar verdi. Şairin dediği gibi:

«Garazdan uzak olan öğüt»
«Hastalığı gideren acı ilâç gibidir.»

Pir Hasan, yüce Allah'ın, «azmettiğin zaman Allah'a tevekkül et» sözü uyarınca ciddiyetle kollarını sıvadı ve iyi niyet ve içtenlikle Sultan Selim'in otağına hareket etmeye karar verdi. Amasya Şehri'nde yüce eşiklerle müşerref olunca ve ilk defa Sultan'ın gözüne ilişince, Sultan nadir rastlanan cesaretinden, üstün yiğitliğinden, yüreğinin güçlülüğünden, gözüpekliğinden hayret etti ve şöyle dedi: «Ben babasını ve oğlunu(230) Melkişî aşireti reislerinden 40 kişiyle birlikte öldürdüm; buna rağmen korku ve çekinme, kendisini otağıma iltica etmekten alıkoymadı.» Sultan, bu nedenle şu sağlam beytin muhtevasına göre hareket etmeye girişti:

«Suçlu özür dilediği zaman;
«Suçunu bağışlamazsan eğer, suç işlemiş olursun.»

Ve kendisini değerli bir hil'atle taltif ederek yüce ilgisinin kapsamı içine aldı ve üzerine bol

(230) Pir Hasan'ın oğlu, Hacı Rüstem Bey'in torunu. (M.E.B.)

nimetlerini yağdırdı; sonra kendisine, ulu babaları ve ataları zamanından beri yürürlükte bulunan usul gereğince Çemişkezek Beyliği görevini lütfetti; bu konuda ve, Maraş Beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın, Pir Hüseyin Bey'le birlikte Çemişkezek'e gidip orayı gaspeden Kızılbaşların elinden alarak kendisine teslim etmekle görevlendirildiği konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıktı. Mehmed Paşa bu emre uydu ve Çemişkezek'e hareket etti.

Fakat Pir Hüseyin Bey işi aceleye getirdi ve adamlarından, aşiretlerinden ordular ve taraftarlar toplayarak, Mehmed Paşa'nın ordusu henüz yardımına gelmeden, onlarla birlikte, ülkesini gaspetmiş olanların üzerine yürüdü Takır Yaylağı denilen yerde Nur Ali Halife'yle şiddetli bir savaşa girişti. Kanlı bir çarpışmadan ve şiddetli bir savaştan sonra, çarpışmalar Kızılbaşların yenilgisiyle ve Kürt kahramanlarının zaferiyle sonuçlandı; Kürtler hemen Nur Ali Halife'nin başını kestiler.

Böylece Pir Hüseyin, cennet vatanı Kızılbaş dikenlerinden temizleme işini tamamladı; kendisi ülkenin tek Hükümdarı ve bağımsız Beyi haline geldi; onunla ne kimse çatışıyor, ne de mücadele ediyordu. Tam 30 yıl ülkeyi yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu, arkasında 16 erkek çocuğu bıraktı: Halid Bey, Muhammedî Bey, Rüstem Bey, Yusuf Bey, Pilten Bey, Keykubad Bey, Behlül Bey, Muhsin Bey, Yakub Bey, Ferhşad Bey, Alî Bey, Külay Bey, Keyhüsrev Bey, Keykavus Bey, Perviz Bey ve Yalman ([231]) Bey.

Esef vericidir ki, bu kardeşler birbirlerine uymadılar ve şu hikmetli beytin muhtevasında ga-

(231) Bir nüshada Süleyman, yada Yaman'dır. (M.A.A.)

fil oldular:

«Bütün devletler ittifaktan doğar.»

«Devletsizlik ise ittifaksızlıktan.»

Kısacası hepsi devletin düşmesi konusunda ittifak ettiler ve Kanunî Sultan Süleyman'ın Sarayına giderek onun saygıdeğer kulaklarına şu dileklerini arzettiler: Çemişkezek Kasabasın'nın gelirlerinin, buradaki kafirlerden alınan haraçların vilayetteki hayvanlardan alınan vergilerin, Sultan'ın özel emlaki olmaya layık olan birkaç köy ve nahiye ile birlikte, özel Sultanlık emlaki arasına alınmasının lütfen kabul edilmesi, ülkenin kalan kısmının iki sançağa ve 14 tımar ve zeamete ayrılması.

Bunun üzerine, Çemişkezek Vilayeti'nin, oradaki özel Padişahlık emlaki hariç, onların isteği gereğince iki sancak ve 14 tımar ve zeamet haline getirilmesi ve bunları Pir Hüseyin Bey'in çocuklarının ve torunlarının, bu hakkı bir yabancıya vermeleri ve kendilerinin de Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerindeki diğer ülkelerde herhangi bir görev almaları şartıyla, birbirlerinden miras yoluyla devralmaları konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıktı.

BİRİNCİ DAL
Mıcıngerd Beyleri Hakkındadır

Mıcıngerd Nahiyesi, Sultan Süleyman'ın bir emirnamesi gereğince sancaklık yoluyla, Pir Hüseyin Bey'in büyük oğlu Muhammedî Bey'e verildi. Bu bey burayı yalnız bir yıl yönettikten sonra öldü ve hiçbiri yönetimi eline alamayacak olan dört küçük erkek çocuğu bıraktı. Bu yüzden Sancağın yönetimi, Sultan Süleyman tarafından kar-

deşi Ferhşad Bey'e verildi. Bunun üzerine bir süre geçtikten sonra kendisiyle kardeşleri arasında kıskançlık ve anlaşmazlık akrepleri dolaşmaya başladı; kardeşleri kendisini Sultan'a ihanet etmekle ve devlet mallarını zimmetine geçirmekle suçladılar ve Sultanlık tahtına bu konuda bir rapor sundular. Bunun üzerine hemen öldürülmesi için emir çıktı. Böylece öldü ve arkasında iki çocuk bıraktı: Hüseyin Bey ve Halil Bey. Bunların birine, Sancağın zeametlerinden bir tanesi verilmekle yetinildi ve Sancağın hepsi, Erzurum Beylerbeyi Arnavut Sinan Paşa'nın kardeşi Kasım Bey'e verildi. Muhammedî Bey'in dört çocuğunu da, kendilerine tımar ve zeametler dağıtarak memnun ettiler.

Bir süre sonra Pertek Hükümdarı Rüstem Bey Sultan Süleyman nezdinde bu meselede aracılık etti ve kendisine bir rapor sunarak şöyle dedi: «Ferhşad Bey, kötü gidişi izlemiş ve Sultanlık emirnamesi gereğince öldürülmesini gerektiren işler yapmışsa, bu yerine getirilmiş bir emirdi. Şimdi ise, miras kalmış Sancağın, Padişahlık taahhütnamesi gereğince, şimdi olduğu gibi bu aileden olan başkalarına değil, Pir Hüseyin Bey'in oğlu Pilten Bey'e verilmesini dileriz.» Bu dilek yerine getirilerek Mıcıngerd Sancağı Pilten Bey'e verildi. Pilten Bey de, Şirvan seferinden dönen Serdar Mustafa Paşa'dan izin isteyerek Mıcıngerd'e hareket etti. Tercan'a varır varmaz ruhunu yüce Allah'a teslim etti ve dört erkek çocuğu bıraktı: Ali Bey, Cihangir, Osman Bey ve Kel Ahmed Bey.

Mıcıngerd Sancağı Mustafa Paşa'nın aracılığıyla ve Sultan Murad Han'ın(232) bir emirname-

(232) Murad III. (M.E.B.)

si gereğince adı geçen büyük oğlu Ali Bey'e verildi. Kardeşleri de zeametler ve tımarlarla memnun edildiler; onlar da bunlarla yetinip kanaat getirdiler. Bir süre sonra Ali Bey, Rabbinin «ey huzur içindeki can, memnun olmuş ve memnun edilmiş olarak Rabbine dön» sözündeki çağırısına uyarak Allah'ın rahmetine kavuştu ve üç erkek çocuğu bıraktı: Haydar Bey, Allahverdi Bey ve Pilten Bey. Sancak yönetimi Sultan Murad Han'ın Divanından, büyük oğlu Haydar Bey'e verildi; fakat kendisi de, Sancağın işlerine bakamadan öldü. Bunun üzerine Sancak, yürürlükteki usüller gereğince kardeşi Allahverdi Bey'e verildi. Kendisi halen Mıcıngerd'deki görevinde bulunmaktadır. Tarih: 18 Ramazan 1005(1597), Pazartesi günü.

İKİNCİ DAL
Pertek Hükümdarları Hakkındadır

Daha önce dedik ki: Pir Hüseyin Bey'in ölümünden sonra Çemişkezek Vilayeti iki sancak ve birkaç zeamete taksim edildi. Bunlardan biri olan Pertek Nahiyesi, Sultan Süleyman Han'ın Divanından çıkan bir emirname gereğince, Pir Hüseyin Bey'in ikinci oğlu Rüstem Bey'e verildi. Bu Bey uzun bir zaman ülkeyi yönettikten sonra beka diyarını fanilik diyarına tercih ederek oraya göçetti ve varlık safhası üzerinde üç erkek çocuğu bıraktı: Baysungur, Muhammed ve Ali. Babasının hükümetini, onun vasiyetiyle Baysungur eline aldı.

Baysungur gerçekten akıllı bir adam ve zeki bir edebiyatçıdır; son derece politikacı ve zekidir. Hükümet işlerini kavramakta ve aşiret işlerini düzene koymakta, kendisinin nadir rastlanan zekası

kendini gösterdi. Bu durum kendisini, benzeri Kürdistan beyleri ve kralları arasında bir eşi bulunmayan emsalsiz kıldı. Kendisinin şiir ve edebiyatta ince bir karakteri, musiki sanatında da bilgi ve uygulama yönünden büyük bir gücü vardır. Bunlardan başka, cömertlik ve iyilikle, cesaret ve mertlikte de çağının bir tekidir. Kendisi bu güzel hasletlerde Hatem ve İsfendiyar'ın ikincisidir. Bunlara ek olarak günah olmayan eğlencelere, süsleme araçlarına ve onun gibi Hükümet adamlarının vazgeçmeyecekleri antika silahlara karşı da özel bir zevki vardır.

Kendisi şimdi Pertek'te bağımsız olarak layıkıyla ve hakkıyla yönetim görevinde ve amcalarının oğulları ile Çemişkezek aşiret ve kabilelerinin başkanlığında bulunmaktadır. Bunların hepsi bütün içtenlik ve bağlılıkla kendisine boyun eğmektedir. Yüce Allah'tan umudumuz, babalarının ve atalarının geleneklerini koruması için, onu en büyük devlete ve en büyük hükümete muvaffak etmesidir.

ÜÇÜNCÜ DAL
Seqeman (Sakaman) Hükümdarları Konusundadır

Daha önce de geçtiği gibi, Pir Hüseyin'in çocuklarının Kanunî Sultan Süleyman Han'dan istekleri ve dilekleri üzerine Çemişkezek Vilayeti iki sancağa ve 14 zeamete taksim edildi. Bu taksim gereğince Seqeman (Sakaman) Nahiyesi, Çemişkezek Kasabasıyla birlikte Padişahlığın özel emlaki arasına konuldu. Yine daha önce geçtiği gibi, Pir Hüseyin Bey'in, bir anadan doğan ve babalarının vilayetinin taksim edilişi sırasında küçük olan üç oğlu Keyhüsrev Bey, Keykavus Bey

ve Perviz Bey, o sırada zeamet ve tımarlarla kanaat etmişlerdi, Hükümet ve sancak istememişlerdi. Erginlik çağına ve iyi ile kötüyü birbirinden ayıracak yaşa geldiklerinde, henüz dişleri ve tırnakları çıkmamış aslan yavruları gibi güçsüz oldukları bir sırada çiğnenmiş haklarını istemek üzere, hep birlikte yüce Asitane'ye girmek konusunda anlaştılar. Şairin dediği gibi:

«Aslan yavrusu gerçi güçsüz ve çaresizdir»
«Ama bunun nedeni tırnaklarının ve dişlerinin çıkmamış olmasıdır.»

Hükümdarlık katına varıp, Hilafet makamının vezirleri ve yüksek görevlileri aracılığıyla durumlarının gerçek yüzünü arzettiklerinde, Sultan'ın merhamet duyguları kendilerine acıdı ve, Seqeman Nahiyesi'nin Padişahlığın özel emlakinden çıkarılıp sancak haline getirilmesine ve Keyhüsrev Bey'e verilmesine, diğer iki kardeşine de yeni ve zengin zeametler verilmesine ilişkin yüce emirler çıktı.

Keyhüsrev Bey uzun zaman duruluk, dayanışma ve güvenlik içinde hüküm sürdü; sonunda Allah'ın rahmetine kavuştu. Şiir:

«Hangi ikbal ağacıdır ki başını çarka doğru yükseltip
«Ecel kasırgası tarafından sonunda kökünden devrilmemiş olsun?»

Keyhüsrev Bey üç erkek çocuğu bıraktı; Salih Bey, Kasım Bey ve Ömer Bey. İrs ve istihkak gereğince bunların birincisi babasının yerine geçti. İkincisi ise bunak, hatta meczuptu ve resmi görevler almaya layık değildi; bu yüzden de dervişliği ve evinde kabuğuna çekilmeyi tercih etti. Üçüncü kardeş olan Ömer Bey de gerçi görünüşte

kardeşi Salih Bey'in hükümet etmesine razı oldu; ama içinde ona karşı nefret ve kin, hatta fırsat bulduğunda onu öldürme cüretini gizliyordu. Nitekim günün birinde fiilen bu fırsatı buldu ve öz kardeşine kendisini hemen öldüren şidetli bir darbe vurdu. Böylece gasıp ve zulüm yoluyla Hükümeti ele geçirdi ve kendini ülkenin başına Bey ilan etti. Bununla da yetinmeyerek daha fazlasına göz dikti ve kardeşi Salih Bey'in özel mal ve mülklerini de ele geçirmek amacıyla onun dul karısıyla da evlenmek istedi. Sonra bir gün bunu gizlice kadına açtı; hatun da görünüşte buna razı oldu ve kabul etti; fakat içinde kendisine karşı kin ve nefreti, ve bu hain deliden kocasının intikamını alma hırsını gizliyordu.

Bu yiğit ve cesur kadın, kocasının birkaç sadık adamını da sırrından ve kararlaştırdığı büyük işten haberdar etti; onlar da cankulağıyla kendisini dinlediler ve görüşünü uygun buldular Hepsi, bu adamların silahlanıp zifaf günü gizlice eve girmelerine, orada Ömer Bey'in gelinle gerdeğe girmek için gelmesini beklemelerine ve gelişi sırasında, komployu uygulamakla görevli bulunanların gizlendikleri yerden çıkıp üzerine atılmalarına karar verdiler. Zifaf zamanı gelince planı uygulamakla görevli bulunanlar, tespit edilmiş yerde gizlendiler ve mağrur, gafil damadı kolladılar. Derken Ömer Bey gelip Saraya girdi ve Harem tarafına yöneldi. Tam o sırada adamlar aslanlar gibi üzerine atıldılar ve kendisini paramparça ettiler.

Salih Bey o cesur kadından doğan üç erkek çocuğu bırakmıştı. Kadın büyük oğlu Keyhüsrev Bey'i alıp yüce Asitane'ye götürdü ve Sultan Murad Han'ın tahtına sığınarak, büyük vezirler ve

görevliler aracılığıyla durumunu detaylı olarak arzetti. Bunun üzerine kendisine karşı insaflı davranılması, dileğinin yerine getirilerek babanın makamının oğluna verilmesi konusunda yüce emirler çıktı. Kendisi de dileği yerine getirilmiş olarak şehrine döndü. Şimdi, 1005 (1597) yılı olan bu tarihte Keyhüsrev Bey kimseyle çatışmaksızın ve ortaksız olarak Seqeman (sakaman) Hükümeti'ni yönetmektedir.

Pir Hüseyin Bey'in diğer çocuklarının durumunu da, olduğu gibi ve kısaca aşağıdaki satırlarda anlatacağız

1 — Yusuf Bey bin Pir Hüseyin Bey: Miras kalmış vilayetin taksimi sırasında 70.000 akça tutarında bir zeamet elde etti. Erkek çocuğu bırakmadan ölmesinden sonra zeameti Muhammedi Bey'in oğulları olan Mustafa Bey, Zülfikar Bey ve Sohrab bin(233) Elkas'a taksim edildi.

2 — Muhsin Bey bin Hüseyin Bey: Bu da miras kalmış vilayetten 70.000 akça tutarında bir zeamet elde etti. Öldüğü zaman zeameti beş çocuğu arasında kolayca ve geniş taksim edildi: İbrahim, Cafer, Şeyh Hasan, Murad Bey ve Vaybe Sultan.

3 — Yakub Bey bin Pir Hüseyin Bey: Kendisine 40.000 akçalık bir zeamet verildi. Ölümünden sonra zeameti üç çocuğu arasında bölüşüldü: Ferh, Dündar ve Babur Bey.

4 — Keykubad Bey bin Pir Hüseyin: Kendisi 50.000 akça tutarında bir zeamet aldı. Fakat yaradılışındaki aşırı tehavvür ve gurur yüzünden bunu kabul etmeyi reddetti; ailesini ve vatanını terkederek Yemen'e gitti. Orada devlete büyük hizmetleri görüldü. Bu da, kendisini, miras kal-

(233) Farsça aslında böyledir.? (M.A.A.)

mış Hükümetini almak umuduyla yüce Asitane'ye gitmeye itti. Fakat orada ecel kendisini yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuşarak dört erkek çocuğu bıraktı: Hüseyin Bey, Mesih Bey, Zahidi Bey ve İslam Bey.

5 — Keykavus bin Pir Hüseyin Bey: Bu Beyi az bir zeamete razı etmişlerdi; ölümünden sonra da bu zeamet oğlu Mansur Bey'e verildi.

6 — Perviz Bey bin Hüseyin Bey: Zeameti oğlu Haydar Bey'e geçti.

7 — Behlül Bey bin Pir Hüseyin Bey: Zeameti 40.000 akçaydı. Ölümünden sonra oğlu Muhammedî Bey'e verildi. Bunun ölümünden sonra da zeamet oğulları Elvend, Oruç ve Ahmed Bey arasında taksim edildi.

8 — Gulabî Bey bin Pir Hüseyin Bey: Zeameti 40.000 akçaydı. Serdar Mustafa Paşa'nın Şirvan bölgesi üzerine yürüdüğünde, Osmanlı ordusuyla Kızılbaşlar arasında meydana gelen Çıldır çarpışmasında, kendisi de bazı Kürt beyleri ve ileri gelenleriyle birlikte şehit oldu. Bunun üzerine zeameti oğlu Muhammed Bey'e verildi. Bunun ölümünden sonra da torunu Ali Han Bey'e verildi.

9 — Yalman Bey bin Pir Hüseyin Bey: 20.000 akçalık zeamete razı oldu. Allah kendisine uzun bir ömür nimeti verdi. Bu satırların yazıldığı 1005 (1597) yılına kadar izzet ve şerefle zeametini yönetmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
Mırdasî Hükümdarları Hakkındadır

Rivayet edenler hikâye ediyorlar ve haberleri nakledenler anlatıyorlar ki; Mırdasî hükümdarla-

rının soyu, Peygamber'in -selam üzerinde olsun- amcası Abbas Efendimize -Allah ondan razı olsun- ulaşır. Bunların ilki Pir Mansur bin Seyyid Hüseyin El-A'rac(234) adıyla bilinirdi. Kendisi dindar, abit, sofu ve günahlardan sakınan bir adamdı; zaman zaman hallere düşerdi. Şimdi çocuklarının ellerinde bulunan soy şeceresi gereğince, 15'inci göbekte efendimiz Ali bin Abdullah bin Abbas'a -Allah hepsinden razı olsun- ulaşırlar.

Bu Pir Mansur başlangıçta günlerini Hakkari Vilayeti'nde geçirirdi. Sonra orayı terkederek Eğil tarafına gitti ve Eğil Kalesi yakınlarındaki Piran(235) Köyü'ne yerleşti; orada kendine bir mabet kurarak ibadet, Allah'a bağlılık, riyazet, o yörelerin halkını dinin kurallarına ve Yaradıcı'ya bağlılığa yapışmaya yöneltmek için bu mabede kapandı. Etrafında halktan ve ileri gelenlerden meydana gelen mürit ve taraftarlardan büyük bir halk toplandı.

Allah'ın rahmetine kavuşunca, şeyhlikte ve doğru yolu gösterme seccadesi(236) üzerinde oturmakta yerine oğlu Pir Musa geçti. Pir Musa, o köyde büyük bir tekke yaptırdı. Bu tekkeye müritlerden ve taraftarlardan büyük bir halk yöneldi. Pir Musa'nın ünü, o yörelerde Mırdasî ve diğer Kürt aşiretleri ve kabileleri arasında da yayıldı. İleri gelenler ve sıradan olanlar aynı şekilde Pir Musa'ya son derece tutkun oldular.

Pir Musa'nın ölümünden sonra yerine Pir Bedir geçti. Onun zamanında ailenin şöhreti ile Mır-

(234) A'rac, topal demektir. (M.E.B.)

(235) Diyarbakır'a bağlı Dicle ilçesi. (M.E.B.)

(236) Halka doğru yolu gösterme makamı, şeyhlik postu. (M.E.B.)

dasî aşiretinin ona bağlılığı şanın zirvesine ve şerefin doruğuna ulaştı. Bu nedenle Pir Bedir, bu manevi ruhanî saltanatına maddi saltanatı da katmayı aklından geçirdi; gönlü bağımsızlığa ve tek başına egemen olmaya heves etti. Bunun üzerine taraftarlarıyla birlikte Eğil üzerine ciddi bir saldırı yaptı ve sonunda burayı istila etti.

Bu Eğil, eğik bir kemer üzerine kurulmuş sağlam bir kaledir; ve o kadar yüksektir ki, ona bakan herkese korku ve vehim hakim olur. Halkın ağzında ve dilinde dolaşan söylentiye göre, Allah'ın evliyalarından biri oradan geçerken o kemere işaret edip türkçe olarak «eğil» demiş; bunun üzerine kemer Allah'ın izniyle eğilmiş ve eğik bir durum almıştır. Bilgi Allah indindedir.

Bu kalede ve bu vilayette oturan aşiret ise, Kilaboğulları'nın[237] önderi olan Mırdas bin İdris bin Nusayr bin Nasır bin Cemil'e izafeten «Mırdasî» diye adlandırılır. Mırdasîler eskiden, o sırada Mısır'ın İsmaili halife ve sultanlarının egemenliği altında bulunan Halep dolaylarında otururlardı. Sonra Mısır beyleri ile komutanları arasında anlaşmazlık çıktı; bu yüzden devletlerinin temelleri sarsıldı ve o yörelerde oturanların durumu darmadağın oldu. Sonra Salih bin Mırdas bin İdris, o tarafın kalesini ele geçirip kendine merkez haline getirmeyi düşündü. Arkasından kaleye saldırıp bir süre kuşatma altında tuttu; sonunda kalede oturanların durumu kuşatmanın baskısı altında bozulunca kaleyi ele geçirdi. Bu olayın haberi Mısır'daki İsmaili halifesi El-Zahir bin El-Hakim'e ulaşınca, bu müstevliyi yakalamak için adam gönderdi. Yakalanan Salih bin Mırdas oğluyla birlikte 420 (1030) yılında öldürüldü. Bu-

(237) Bir Arap kabilesi. (M.E.B.)

nun üzerine ailesi ve aşiretleri vatanlarını terketmek ve Eğil tarafına gidip oraya yerleşmek zorunda kaldılar. O tarihten beri bu insanlar bu vilayette oturuyorlar.

Kısacası, yukarıda anlatıldığı gibi, Pir Bedir Mırdasî aşiretinin adamlarının desteğiyle Eğil kalesini ele geçirdikten sonra, ruhani irşatla yetinmiş olan babalarının ve atalarının tersine, ülkenin yönetimini de eline aldı. Sonra vakti gelip de Selçuklu sultanlarının biri ülkesine göz dikince başıboş bir şekilde kaçmak zorunda kaldı. Bu olayı detaylı bir şekilde aşağıdaki satırlarda anlatacağız.

BİRİNCİ DAL
«Buldukanî» Lakabıyla Anılan Eğil Hükümdarları Hakkındadır

Güvenilir kimselerden defalarca dinledim ki, bu hükümdarların «Buldukanî» adıyla adlandırılmalarının sebebi şudur:

Pir Bedir Selçuklular'ın elinden kurtulup da kaçmaya muvaffak olunca Meyyafarqîn (Meyyafarkîn)e gitti ve bu şehrin Hükümdarı Emir Hüsameddin'in egemenlik alanına sığındı; Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın komutanı Emîr Artukun Meyyafarqîn Kalesi'ni istila edişi sırasındaki çarpışmada şehit oluncaya kadar da orada gizlenerek yaşadı. Bu Emîr Artuk, Sultan tarafından Mardin ve Amed Valiliği'ne getirilmişti ve çocuklarının nüfuzu Haleb ve Bağdad'a kadar genişlemişti. Bundan ötürü tarihçiler onları Selçuklu İmparatorluğu'nun dallarına mensup sultanlar arasına koymuşlardır. Onlardan gelen sultanların sayısı yedidir; bunların sonuncusu Melik Nasırad-

din diye adlandırılan Sultandı. Bunu, Bayındırlı Hasan Bey, Akkoyunlu Devleti'nin ilk döneminde öldürdü ve onun ölümüyle Artuklu Devleti de son buldu.

Sözün kısası, bu Emîr Meyyafarqîn Kalesi'ni kuşatma emri aldı; bu emri uygulamaya girişerek, savunucular üzerine kuşatmayı daraltti. Bu sırada Emîr Artuk'un askerlerinin oklarından biri, kalenin Hükümdarı Emîr Hüsameddin'e isabet etti ve kendisini öldürdü. Bu, halkın ve kuşatma altındakilerin bileklerini çözdü; aralarında zaaf ve gevşeklik yayıldı; savunmayı sürdürmek ve direnmede sebat göstermek konusunda çabaları kalmadı. Bunun üzerine Emîr Artuk bir gece fırsattan yararlanarak her taraftan kaleye saldırdı ve zorla kaleye girdi. Arkasından o yöredeki halkın ve kaleyi savunanların boyunlarını kılıçtan geçirdi; onlardan kimseyi bırakmadı. İşte Pir Bedir de bu çarpışmada ve son derece iğrenç olan bu katliamda şehit oldu. Böylece Eğil hükümdarlarından hayatta kimse kalmadı.

Yalnız şehit Pir Bedir'in karısı o sırada hamileydi. Bütün umutlar buna bağlandı ve Mırdasîler'in gözleri, doğacak çocuğun cisiyetine döndü. Mırdasî aşiretinin ileri gelenleri ve başları bu hamile hanımın evine gelip doğum haberlerini soruyorlar ve şöyle diyorlardı: «Allah bize nasıl bir çocuk lütfetti; oğlan mı, kız mı?» Günün birinde yine her zamanki gibi evin önünde toplanmışlardı. O sırada evden bir adam çıktı ve kendilerine türkçe olarak ve daha önce aralarında tesbit etmiş oldukları parolayla şöyle dedi: «Çok şükür Hüda'ya, istediğimizi bulduk.»([238]). Bunun

(238) Tırnak içindeki sözler kitapta aynen türkçe olarak yazılmıştır. (M.E.B.)

üzerine bu asil çocuğun adı «Emîr Bulduk», daha sonra Eğil hükümdarlarının adı ve lakabı da «Buldukanî» oldu. Şair demiştir ki:

«Rum akıllılarından nakledilmiştir ki:
«Kanaatkar bir kadın hamile oldu bir gün
«Ve çaresiz kaldı hamile kaldığı günden sonra
«Kocasından ve yurdundan yoksun olarak.
«Derken kırlara gitti üzgün bir halde.
«Çocuk için üzülür, canı acırdı hamilelikten.
«Can çekişirken doğum yaptığında
«Çocuğu için üzüldü, ona bakacak kimse yok diye
«Bilmiyordu ki onu inayetiyle koruyacak Allah
«Ve başıboş bırakmıyacaktır onu
«Sonunda ona hazineler bahşetti
«Ve mutlulardan kıldı kendisini.»

Üzüntü vericidir ki, anne, çocuğunu doğurduktan hemen sonra öldü. Fakat aşiretin ileri gelenleri ve ülkenin liderleri, uzun zaman temenni ettikleri ve gece gündüz doğmasını bekledikleri bu inci gibi yıldıza bakmak uğrunda üstün bir ilgi ve büyük bir gayret sarfettiler. Çocuk erginlik çağına gelince, isteyerek ve gönül rızasıyla kendisini başlarına Bey tayin ettiler. Böylece Emîr Bulduk babasının yerine Beylik makamına geçti; güzel bir gidiş içine girdi ve uzun zaman adaletle ve insafla hüküm sürdü. Sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca yerine büyük oğlu geçti.

Emîr İbrahim :

Bu Bey, babasının ölümünden sonra onun yerine geçti; fakat devri uzun sürmedi; çünkü kısa bir süre sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve hükümdarlığı oğlu Muhammed'e bıraktı.

Emîr Muhammed :

Babasından sonra yönetimi eline aldı; fakat onun da günleri uzun sürmedi ve tespit edilmiş eceliyle öldü; üç erkek çocuğu bıraktı:

1 — Babasından sonra Eğil'de yönetimi eline alan Emîr İsa.

2 — Babasının sağlığında Bağın Kalesi ve dolaylarının Valisi ve Muhafızı olan Emîr Timurtaş. Palo hükümdarları bu Emîr'in soyundandır. Bunların durumları detaylı olarak İkinci Dalda anlatılacaktır.

3 — Babasının sağlığında Berdenc kalesinin ve Çermok nahiyesinin Valisi olan Emîr Hüseyin. Çermok hükümdarları bu Emîrin soyundandır. Bazı büyüklerin rivayetine göre ise, Emîr Hüseyin, Emîr Muhammed'in oğlu değil, amca oğullarındandır; fakat Emîr Muhammed'in hükümdarlığı günlerinde kendisine Çermok Hükümeti'nin ve Berdenc Kalesi'nin yönetimi verilmişti.

Ne olursa olsun, biz şanlı Padişah Allah'ın izniyle Emîr Hüseyin'in ve çocuklarının durumlarını Üçüncü Dalda anlatacağız.

Emîr İsa bin Emîr Muhammed :

Babasından sonra yönetime geçti ve Eğil'in bağımsız Hükümdarı oldu. Akrabaları ve kardeşleriyle iyi geçindi; meseleleri azim ve siyasetle ele alıp çözümledi; ölünceye kadar halk ve askerler arasında adalet ve iyilik bayrağını dalgalandırdı.

Devletşah Bey bin Emîr İsa :

Bu Emîr, babasının vasiyeti gereğince ve mırdasî aşiretinin desteğiyle Eğil hükümdarlığı göre-

vini eline aldı. Bir süre ülkeyi adalet ve insafla yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve yerine oğlu geçti.

Emîr İsa :

Babasının ölümünden sonra Eğil hükümdarlığını eline aldı, halk arasında adalet bayrağını dalgalandırdı ve ülke onun zamanında büyük ölçüde ilerledi. İki erkek çocuğu bırakarak öldü: İsfendiyar ve Şah Muhammed.

Şah Muhammed bin Emîr İsa :

Bu Emîr babasının yerine geçti ve bu görevi layıkıyla, yetenekle yerine getirdi. Fakat bu fani dünyayı çabuk terketti ve beş erkek çocuğu bıraktı: Kasım Bey, İsa Bey, Mansur Bey, Isfahan Bey ve Emîran Bey.

Kasım Bey bin Şah Muhammed Bey :

Cesarette, bilimde, edebiyatta, güzel ahlakta ve iyi karakterde tekti; güzel yönetimde, halkı idare etmekte ve gönüllerini kazanmakta bir bayraktı; Kürdistan hükümdarları arasında onun bir benzeri yoktu. Akkoyunlu hükümdarlarının saltanatı zamanında şanı yüceldi ve değeri arttı. O kadar ki, Akkoyunlular kendisini komutan ve çocuklarından birine mürebbi olarak tayin ettiler. Bu yüzden halk arasında «ala Kasım» diye tanındı.

Meşhur olaylardan biri şudur: Şah İsmail-i Safevi 913(1508) yılında Diyarbekir'i istila ettiği zaman bu Lala Kasım kendisine bağlılığını sunmadı ve asla boyun eğmedi; tersine ona karşı son

derece muhalefet etti. Bu yüzden Han Muhammed Ustaclu büyük bir orduyla üzerine yürüdü ve Eğil Kalesi'ni kendisinden alarak, Kızılbaşların komutanlarından biri olan Mansur Bey'e verdi. Eğil Kalesi yedi yıl onların yönetiminde ve tagallübünde kaldı. Sonra Lala Kasım, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Sultan Selim Han'ın yardımı ve desteğiyle Eğil'i geri aldı ve miras kalmış görevine döndü.

Bir rivayete göre, bu Lala Kasım, Amed Kalesi'ni Karahan zamanında ilginç bir hile ile Kızılbaşlardan alarak Beylerbeyi Mehmet Paşa'ya verdi; böylece Osmanlılar zamanında günden güne şanı yüceldi ve değeri arttı. Sonra erkek çocuk bırakmayarak Allah'ın rahmetine kavuştu; bu yüzden Hükümetinin yönetimi kendi vasiyeti gereğince kardeşinin oğlu Murad Bey'e geçti.

Murad Bey bin İsa Bey :

Sultan Süleyman'ın Divanı, Eğil Hükümeti'nin yönetimini, amcasının vasiyeti gereğince yeğeni Murad Bey'e verdi. Murad Bey son derece dindar, günahlardan sakınan, adaletli, hayırsever, mütevazi, yumuşak huylu, küçük büyük herkesi memnun eden, ileri gelenleri ve sıradan olanları, yakın ve uzak kimseleri idare eden bir Hükümdardı. Amcası Kasım Bey'in mezarının yakınında büyük bir imaret kurdu; onun yanında da bir han ve bir de konak yaptırdı. Orada, gelen gidenlere her gün yemek verirdi. Bu hayır imareti, Amed Şehri'nden yalnız bir günlük mesafede bulunmakta ve «Han-ı Şerbatin» diye bilinmektedir.

Murad Bey, parlak yönetiminin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra iki çocuk bırakarak öldü: Ali Han ve Kasım Bey. Bu iki kardeş peşpeşe

Eğil Hükümdarlığına geçtiler. Ne var ki, günleri gül ve çiçeklerin günleri gibi fazla sürmedi ve gençliklerinin ilk çağında öldüler. Kasım Bey iki çocuk bıraktı: Cafer Bey ve Gazanfer Bey.

Cafer Bey bin Kasım Bey :

Sultan Selim Han II.'nin çıkardığı ferman gereğince, küçük yaşta Eğil Hükümdarlığı görevine getirilerek taltif edildi. Şimdi, içinde bulunduğumuz 1005 (1597) yılında hükümdarlığının üzerinden 25 yıl geçmiş bulunmaktadır ve o zamandan beri büyük bir yetenekle o ülkeyi yönetmektedir.

İKİNCİ DAL
Palo Hükümdarları Hakkındadır

Eğil konusunda anlattığımız gibi Palo hükümdarlarının soyu, Emîr Timurtaş bin Emîr Muhammed bin Emîr İbrahim bin Emîr Bulduk'a ulaşmaktadır.

Emir Timurtaş :

Bu Emîr cömertlik ve iyilikle nitelendirilir, cesaret ve alicenaplıkla tanınırdı ve emsali arasında yiğitlik ve olgunlukla ün yapmıştı; isabetli fikirlere ve sağlam tedbirlere sahipti. Sözün kısası, kendisi son derece adaletli, insaflı ve herkes için iyilik isteyen bir kimseydi. Babası tarafından işlerin yönetimi eline bırakıldığı günden öldüğü güne kadar süren bütün yönetimi günlerinde iyi bir gidiş izledi. Ölünce bir tek çocuk bıraktı.

Mîr Hamza Bey :

Kavmin liderlerinin ve aşiret ileri gelenlerinin tasvibi ve muvafakatiyle yönetimde babasının

yerine geçti. Kendisi de dört erkek çocuğu bırakarak öldü: Hüseyin, Yağmur, Ali ve Rüstem.

Hüseyin Bey bin Mîr Hamza :

Liyakat ve yetenekle babasından hükümdarlığı miras aldı. Akkoyunlu Devleti'nin çökmesine yolaçan tarihi inkılaplar ve kanlı olaylar onun zamanında meydana geldi ve bütün Diyarbekir Vilayeti'ne keşmekeş hakim oldu. Hüseyin Bey bu fırsattan yararlanarak Ergani Kalesi'nin üzerine yürüdü ve burayı Türkmenlerin elinden almak istedi. Fakat ecel kendisine olanak vermedi ve hükümdarlığın, saltanatın meyvelerini koparmadan kendisine ölüm şerbetini içirdi; çünkü o çarpışmada öldürüldü. Çocuk bırakmadığı için de yönetim kardeşinin oğlu Cimşid Bey'e geçti.

Cimşid bin Rüstem :

Anlatılır ki, Cimşid Bey, başlangıçta ve amcası henüz sağken Pazukî Halid Bey'in hizmetindeydi. Bir gün Halid Bey'le birlikte avlanmakta iken, Halid Bey'in bir av kuşu uçarak havada göklere doğru yükselmiştir; o kadar ki, herkes bu kuşun dönmesinden umudunu kesmiştir. Onlar bu durumdayken birdenbire kuş alçalmış ve ansızın Cimşid Bey'in başına konmuştur. Bunun üzerine Halid Bey ve yanındaki ileri gelenler bu olayı güzel bir talih saymışlar ve şöyle demişlerdir: «Bu adam yakında büyük bir devlet elde edecek ve dünya kendisine yüz çevirecektir.» Bunun üzerinden birkaç gün geçmiştir ki, bu fal gerçekleşmiştir. Şairin dediği gibi:

«Kökü oyun olan her fal
«Üzerinde yıldız geçtiğinde mutlaka doğru çıkar.»

Daha önce de anlatıldığı gibi, amcası öldü ve Palo yönetimi ona geçti.

Cimşid Bey gerçekten meselelerde tecrübeli, yönetimde ve işleri çekip çevirmede yetenekli, iyi bir tedbire ve siyasete sahipti. Sultan Selim Han'ın tahtına bağlılık ve itaatlerini bildiren ve İran'ın Kızılbaş hükümdarlarına karşı Osmanlılar'ın yanında yeralan Kürdistan beyleri ve hükümdarları arasında kendisi de bulunduğu için, Sultan kendisine, miras kalmış ülkesi olan Palo Vilayeti'ni geri alması için değerli yardımlarda bulundu. Palo'nun Kızılbaşlar tarafından tayin edilen o zamanki yöneticisi ise Türkmen Arabşah adında birisiydi. Cimşid Bey bu görevi en iyi şekilde yerine getirdi ve özel kuvvetleriyle bu topluluğa karşı defalarca savaştı; sonunda ülkesini gaspetmiş olanları geri püskürtmeye ve vilayeti ele geçirmeye muvaffak oldu.

Garip durumlardan biri şuydu: Cimşid Bey'in adamlarından bir genç, Türkmen askerlerinin bir kılıç darbesiyle başından yaralandı ve bu darbe kafatasının yarısını götürdü, beyni açıkta kalarak göründü. Bunun üzerine cerrahlar bir kuru kafatasının bir parçasını, uçmuş kemiğin yerine koyup diktiler ve yara birkaç gün sonra iyileşti; adam bundan sonra birkaç yıl daha yaşadı. Bir rivayete göre, hatta bundan sonra birkaç çocuk da bıraktı. Gerçi bu hikayeyi anlatmanın yeri burası değildir; ama, fırsat buldukça garip ve acayip şeyleri anlatmak da, bu bilimin(239) üstatlarının adetlerindendir.

Sözün özü, Cimşid Bey Palo Vilayet'inde yönetimin dizginlerini ele geçirdi ve nadir rastlanan bir yeterlilik, tam bir yetenekle işe başladı. Güzel

(239) Tarih bilimi. (M.A.A.)

tedbirleri ve akıllı siyasetiyle Osmanlı Devleti'nin yöneticilerini memnun etti, güvenlerini kazandı ve beklenmedik olaylarda, dar günlerde kendisine güvenmelerini sağladı. Bu cümleden olarak Gazi Sultan Süleyman Han İran'ı istila ve fethetmek amacıyla Kürdistan'dan geçtiği zaman, danışmak ve meselelerdeki tecrübesinden aydınlamak için, Kürdistan hükümdarları ve beyleri arasından Cimşid Bey'i seçti. Cimşid Bey, şu iki farsça beytin kapsamına girenlerdendi:

«Senin iyi kabul ettiğin kimsedir iyi olan
«Çünkü aklın kalbi ve aklın gözüsün sen
«Sedef gibi sessizsin, ama nüktelerle dolu
«Sedefin dışı kemik gerçi, ama içi inci dolu.»

Sultan'a verdiği fikirler hep Sultan'ın hayranlığını ve yüce takdirini kazanırdı; Sultan İran'a saldırdığında bu fikirlerle birçok yer aldı.

Cibşid Bey gerçekten büyük bir servete, keskin bir zekaya, nadir rastlanan bir görüşe sahipti. Siyasette ve zekada bir benzeri daha yoktu. Her yıl satmak için Haleb'e, özel sürülerinden, her biri üç yaşında olan 3.000 teke gönderirdi. Bu kadar da keçi gönderirdi ve her keçinin başında at ve katır nallarından bir nal asılıydı; öyle ki, bu nallar toplandığı zaman, ağırlığı 40 deve yükünün ağırlığına yakın olurdu. Her yıl 10.000 kadar kuzu elde ederdi. Tarım hayvanlarından ve sığırlarından olan diğer hayvanları da bunlara kıyas et.

Sözün kısası, Kürdistan'da o çağda, hizmetçilerin çokluğunda ve ihtişamda, bol para ve geniş servette onunla boy ölçüşecek kimse yoktu. Palo'da kale ve medrese gibi birçok hayır yapıları kurdu; uzun mesafelerden kaleye ve kasabaya

sular getirdi. Sonra Demirkapu denilen yerde geniş bir kervansaray yaptırdı; birçok gidip gelen yolcular ve kervanlar yaz kış buraya sığınırlardı.

Cimşid Bey uzun bir ömür yaşadı ve günleri uzayarak yüz yılı aştı ve tabiî haddine vardı. Bu yüz yılın 60 yılını Palo'da bağımsız olarak hükümdarlıkta ve sultanlıkta geçirdi. Bununla da yetinmeyerek fazla olarak Gazi Sultan Süleyman'dan, vilayete olan mülkiyetinin teyidi, kendisinden sonra da kuşaktan kuşağa ve göbekten göbeğe çocuklarının bu vilayet üzerinde mülkiyet sahibi oldukları konusunda bir de emirname elde etti. Emirname ayrıca, bu emirnamenin muhtevasına ve hükümlerine aykırı hareket edenleri lanetlemekteydi. Sağlığında hükümarlığa oğlu Hüseyin Han Bey'i(240) getirdi ve sıkıntı, meşakkat diyarından, sükunet ve rahat diyarına göçetti. Denildiği gibi:

«Her birkaç günde bir bu iki kapılı saray
«Bir başka sahibin evi haline gelir
«Eski yaygılarla döşenmiş bu kilise, kervansaraydır sadece
«Akıllı adam bağlamaz gönlünü kervansaraya
«Bu vefasız dünyanın adetidir hep:
«Önce bal verir, arkasından da zehir.»

Cimşid, Bey beş erkek çocuğu bıraktı: Hüseyin Han Bey, Hasan Bey, Hamza, Timurtaş ve Devletşah. Bunlardan Hüseyin Han Bey ve Hasan Bey, daha sonra anlatılacağı gibi, hükümdarlık ve beylik makamına geçtiler. Üçüncü oğlu Hamza Bey'in durumuna gelince, başlangıçta ken-

(240) Burada «Hüseyin Han», iki yazma nüshada da «Hüseyin Can»dır. (M.A.A.)

disine Osmanlı Sultanlığı Sarayı'nda 40.000 akçalık zeametle birlikte bir görev verildi. Sonra büyük günahlar işlediği için, babası kendisinden el çekti ve nesebini kaldırdı. Bu Hamza Bey, Rüstem Bey denilen bir çocuk bıraktı. Rüstem Bey'e daha sonra Serdar Mustafa Paşa aracılığıyla, Şirvan Vilayeti'nin muhafazasında Vezir Osman Paşa'nın maiyetinde olması şartıyla Palo hükümdarlığı görevi verildi. Sonra Eres Han'la yapılan Şemahi çarpışmasında Kızılbaşlar tarafından öldürüldü.

Cimşid Bey'in dördüncü oğlu Timurtaş ise babasının sağlığında, Diyarbekir'e bağlı Xerbud (Harbud) (241) Sancağı'nı yönetiyordu. Bu Timurtaş ahret diyarına intikal ettiğinde iki oğlu vardı: Allahverdi ve Asıl.

Cimşid Bey'in üçüncü oğlu Devletşah Bey ise babasının sağlığında 40.000 akça tutarında bir zeametle Sultanın müteferrikalık görevinde bulunuyordu. Sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve iki çocuk bıraktı: Yusuf ve Ahmed.

Hüseyin Han Bey bin Cimşid Bey :

Daha önce de geçtiği gibi, babası sağlığında hükümetini kendisine vermişti. Babasının ölümünden sonra Sultan Süleyman Han'ın Divanından, hükümdarlığının onaylandığı konusunda bir Sultanlık emirnamesi çıktı. Palo Eyaleti'nin bağımsız hükümdarı oldu ve uzak yakın herkese «yalnız ben varım, benden başka kimse yoktur» sesini duyurdu. Fakat bunu, duruma hakim olarak ve adaletli bir şekilde yaptı; ve bu iki niteliğiyle, eyalet halkından, reayadan küçük büyük, zengin fakir herkesi memnun etti. Bu adaletinin

(241) Harput olabilir. (M.E.B.)

ve halkla olan sevgisinin ünü ufuklara yayıldı. Cömertlik ve iyilikte babasına uydu ve güzel hasletlere sahip olmakta, bütün Kürdistan'da, hatta Irak ve Hicaz'da da bir tek bayrak haline geldi. Böylece parlak devri ve mutlu günleri uzun zaman sürdü. Sonra tabii eceliyle öldü ve Mahmud adında bir tek çocuk bıraktı. Fakat bu çocuk hükümdarlık yapmaya muktedir olmadığı için, eyaletteki aşiret reisleri, işin başındaki yöneticiler, kardeşi Hasan Bey'in yönetime geçmesini tercih ettiler.

Hasan Bey bin Cimşid Bey :

Bu Bey, kardeşi Hüseyin Han Bey'in ölümünden sonra, Sultan Murad Han'ın Divanından çıkarılan Sultanlık emirnamesi gereğince ve aşiretteki liderlerin ve yöneticilerin oybirliğiyle Palo Hükümdarlığı görevine geçti. Üç yıla ulaşan hükümdarlığının günleri adalet ve insafla, halk tabakalarının ve reaya sınıflarının memnunluğunun kazanılmasıyla geçti. 987 (1580) yılı girince Serdar Mustafa Paşa'nın Şirvan seferinden ve savaşlarından dönüşü sırasında, iki çocuk bırakarak öldü: Süleyman Bey ve Muzaffer Bey.

Süleyman Bey bin Hasan Bey :

Serdar Mustafa Paşa Süleyman Bey'e, babasının ölümünden sonra Palo Hükümdarlığı görevini verdi. Fakat Vezir-i Azam Mehmed Paşa'nın (242) yardımı ve işaretiyle, bu görevin, birkaç şartla Yusuf Bey bin Devletşah bin Cimşid Bey'e verilmesi konusunda Sultan Murad'ın Divanından bir Sultanlık emirnamesi çıktı. Bu durum, bu Hü-

(242) Sokulu Mehmet Paşa. (M.E.B.)

kümeti tek başına elde etmek isteyen Süleyman Bey'le Yusuf Bey arasında çarpışma çıkmasına ve birkaç yıl kan dökülmesine yolaçtı. Fakat halk hep Süleyman Bey'in yanındaydı ve Yusuf Bey'e eyalet işlerine karışma olanağını asla vermediler. Oysa Yusuf Bey son derece akıllı, zeki, bilgili, terbiyeli bir gençti; cesaret ve yiğitlikte Rüstem, cömertlik ve iyilikte ise Hatem gibiydi. Ne var ki zaman, şairin dediği gibi, acayipliklerin babasıdır:

«Cahil kişiye verir felek muratların dizginini
«Sen ise bilgi ve fazilet sahibisin; budur tek günahın.»

Nihayet Yusuf Bey, bütün güzel niteliklerden yoksun olan seviyesiz kimseler nezdinde hükümdarlık peşinde koşmaktan ve şerefsiz, erdemsiz, münafık, zalim kimselerle birlikte kalmaktan yorgun düştükten sonra, boşa harcanan itibarına yanarak ve üzülerek bu fani dünyayı terketti; beka ve istikrar diyarına göç etti.

Kendisinden sonra hükümdarlık görevini, kendisine kabul ettirilmiş olan aynı şartlarla kardeşi Ahmet Bey'e verdiler. Ahmed Bey de günlerini, hükümeti ele geçirmek için Süleyman Bey'le çatışma ve düşmanlık içinde geçirdi ve bu durum, tarafları destekleyen o vilayetteki aşiret adamlarından birçok kimsenin ölümüne yolaçtı. Ahmed Bey'in, değerli özlemi uğrunda harcadığı bütün çabalar ve gayretler faydasız gitti; talih hiçbir zaman kendisini mutlu kılmadı ve kendisine yar olmadı. Sonunda 1001 (1593) yılında, Sultan'ın isteğine ve kendisine gösterdiği ilgiye uyarak yüce Asitane'ye gidip oraya yerleşmek zorunda kaldı. Orada vebaya yakalanarak Allah'ın rahmetine kavuştu. Palo Hükümeti de Süleyman Bey'in elinde kaldı.

ÜÇÜNCÜ DAL
Çermok Beyleri Hakkındadır

Daha önce de anlattığımız gibi, Emîr Muhammed Bağın Kalesi'ni oğlu Emîr Timurtaş'a, Berdenc Kalesi'ni de Emîr Hüseyin'e vermişti. Emîr Hüseyin, bir rivayete göre, Emîr Muhammed'in amca oğullarındandı, bir rivayete göre de oğluydu. İster amca oğullarından, ister oğlu olmuş olsun, Emîr Hüseyin bir süre adı geçen kaleyi korudu ve sonra bir çocuk bırakarak öldü.

Emîr Seyfeddin :

Bu Emîr, babasının ölümünden sonra yerine geçti; güzel bir yönetim kurdu ve hükümdarlık görevini yerine getirdi. Sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca, yerine oğlu Şah Yusuf geçti.

Şah Yusuf :

Babasının ölümünden sonra hükümdarlık görevinde bulundu; iyi hükümet etti, büyük bir yetenek ve liyakatle yönetimde bulundu. Ölünce de yerine oğlu Welat (Velat)([243]) Bey geçti.

Welat Bey :

Bu Bey babasının yerine geçti ve en iyi şekilde yönetim görevinde bulundu. Kendisinden sonra da Şah Ali Bey geçti.

Şah Ali Bey :

Aşiret ve kabilelerin başına geçti. Ölünce de bu önemli iş İsfendiyar Bey'e intikal etti. İsfen-

(243) «Welat» kürtçede «vatan» demektir. (M.E.B.)

diyar Bey'den sonra da yönetim Bayındır Bey'e geçti; onun yerini de Muhammed Bey aldı.

Muhammed Bey :

Muhammed Bey hükümdarlık görevini ele alınca, Çermok yöresini Kızılbaşlar'ın elinden kurtardı ve orayı da, babalarının ve atalarının yaptıkları gibi kendi yönetimi altına aldı. Sonra Sultan Selim Han'dan, Diyarbekir'i fethetmesi sırasında, bu kesim üzerindeki mülkiyeti konusunda bir de Sultanlık Emirnamesi elde etti. Bu emirname Sultan Süleyman Han'ın verdiği bir emirnameyle de teyit edildi. O tarihten beri Çermok kesimi, miras kalmış eyaletlerine bağlı bulunmaktadır. Fakat o taraftaki Hıristiyanların haracı, Diyarbekir'deki Mal Divanı'na aittir ve bu haracı her yıl Amed Hazinesine teslim etmektedirler. Yönetim ve Hükümet hâlâ Muhammed Bey'in elinde bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Son zamanlarda«Hazzo Hükümdarları» Diye Tanınan Sason Hükümdarları Hakkındadır

Tarihin inceliklerine vakıf olan ve edebiyat sanatı ile konuşma üsluplarını bilenler rivayet ederler ki: Sason hükümdarlarının soyu Kisra hükümdarlarına(244) ulaşır. Bu konudaki doğru rivayet ise şudur ki, onlar Bedlis hükümdarlarının amca oğullarıdır. Aslında bunlar, İzzeddin ve Diyaeddin adında iki kardeşti. Ermenistan bölgesinin merkezi Ahlat'tan Bedlis şehrine geldiler ve Sason şehrini Tavit adındaki bir Gürcü adamdan

(244) İran'daki Sasani hükümdarları. (M.E.B.)

aldılar; buranın yönetimini İzzeddin eline aldı. Bu özetin detayları Bedlis hükümdarları konusunda anlatılacaktır.

Kürtler «İzzeddin» sözcüğünü kendi özel lehçeleriyle «Azzin» şeklinde telaffuz ettikleri için, bu yörenin hükümdarları «Azzanî» lakabıyla ün yaptılar. Sason Kalesi'nin istilası sırasında, Rojkan(245) aşiretinden birçok kimseler o tarafa yerleştiler. Buranın eski kavmi dört kabileden ibarettir. Şêroyî (Şiroyi), Babusî, Susanî ve Tımoqî (Tımoki). Bu hükümdarlar Erzen Nahiyesi'ni de miras kalmış mülklerine katmaya muvaffak oldukları için, Hasankeyf aşiretlerinden olup oralarda oturan Haldî, Dêrmıxarî (Dirmığari) ve Azizan gibi birkaç kabileyi de ilhak etmeye muvaffak oldular.

Sason hükümdarları, Kürdistan hükümdarları arasında cesaretleri, cömertlikleri, kahramanlıkları ve alicenaplıklarıyla ün yapmışlardır. Onlar savaş ve döğüş meydanlarında, tehlikelere ve çarpışmalara atılmakta daima emsallerinden üstün olmuşlardır. Ayrıca ulu kırallarla ve büyük sultanlarla da geçinme ve siyaset yollarını izlemişlerdir. Bundan ötürüdür ki, peşpeşe Kürdistan'ı egemenlikleri altına alan Akkoyunlu, Kızılbaş (Safeviler) ve Osmanlı gibi devletlerin saldırıları sırasında, onlar bu akıllı siyasetlerine ve makul geçinme ağacının dallarına bağlı kalarak, ülkelerini vilayetlerine yapılacak saldırıdan kurtarmasını bilmişlerdir. Hatta bu devletlerin güvenini ve sevgisini bile kazanmışlardır.

Bu hükümdarlardan halk arasında adı meşhur olan ve ünü yayılan hükümdar, Mîr Ebu Be-

(245) Başka bölümlerde çoğunlukla «Rozkan» şeklinde geçer. (M.E.B.)

kir'di. Kendisi iki uyanık çocuk bıraktı: Hıdır Bey ve Ali Bey.

Hıdır Bey bin Mîr Ebu Bekir :

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. Bunun üzerinden uzun bir zaman geçmeden, kaçınılmaz kader kendisini buldu ve ahret diyarına göç etti; çocuğu olmadığı için büyük makamını da kardeşine bıraktı.

Ali Bey bin Mîr Ebu Bekir :

Kardeşinin ölmünden sonra aşiret ve kabile reislerinin tasvibi ve oybirliğiyle yönetime geçti. Fakat sefahatte aşırı gitti ve oğlanlarla düşüp kalkmaya ve güzel sesli kızlarla vakit geçirmeğe daldı; eğlenceye, oyuna ve sazlara kendini alabildiğine kaptırdı. İran'da Şah İsmail-i Safevi'nin yıldızı parlayıp şöhreti ufuklara yayılıncaya kadar durumu böyle devam etti. Sonra Küdistan'ın beyleri ve hükümdarları Şah'ın sarayına koştular. Fakat adı geçen Şah, bu beylerin tutuklanmasını ve miras kalmış vilayetlerinin kendi ülkesine katılmasını emretti. Bu Ali Bey'in tutumu ise, Şah ile geçinme ve siyaset yapmak oldu. Yumuşak huylu olduğu ve zevke, eğlenceye eğilimli bulunduğu için Şah'ın büyük takdirini kazandı. Bu yüzden Şah'ın özel nedimlerinden oldu ve gece gündüz kendisiyle birlikte oturanlardan biri durumuna geldi.

Ali Bey ayrıca Bedlis Hükümdarı Şeref Bey'le kendisi arasındaki dostluk bağlarını da güçlendirmeye çalıştı; kızkardeşini kendisiyle evlendirdi ve kendisine karşı, çocuğun babasına karşı takındığı tutumu takındı. Bu durum, aralarındaki dostluk ve içten sevgiyi kökleştirdi.

Sonra Ali Bey normal eceliyle öldü ve üç erkek çocuğu bıraktı: Muhammed Bey, Hıdır Bey ve Şah Veli Bey.

Hıdır Bey bin Ali Bey:

Ali Bey, oğlu Ebu Bekir Muhammed Bey'le birlikte Şah İsmail'in Sarayında bulunurken Tebriz'de ölünce, aşiret reisleri ve kabile ileri gelenleri, öteki oğlu Hıdır Bey'i yönetime getirdiler. Oysa Şah İsmail, Sason Beyliği görevini Muhammed Bey'e vermiş ve bu konuda bir de emirname çıkarmıştı. İki kardeş arasında cereyan eden olayları daha sonra anlatacağız.

Üçüncü kardeş Şah Ali Bey ise babasının zamanında ve gençliğinin baharında Allah'ın rahmetine kavuşarak, hâlâ yaşamakta olan Mîr Ziyadin adında bir çocuk bıraktı.

Muhammed Bey bin Ali Bey Sasonî :

Babasının ölümünden sonra kardeşi Hıdır Bey aşiret reislerinin tasvibiyle yönetime geçince, Muhammed Bey adamlarından bir grupla birlikte Sultan Selim'in otağına iltica etmek zorunda kaldı. O sırada Sultan Mısır'ı fethetmek ve Çerkes'lerin elinden almak için oraya hareket etmişti. Çerkes'lerle yapılan çarpışmalarda başarı ve zafer Sultan Selim'in oldu. Muhammed Bey de bu çarpışmalarda çeşitli cesaret ve kahramanlık örnekleri gösterdi. Kendini tehlikelere atar ve safları yarardı. Sonunda, Çerkes'lerin yenildikleri ve nihaî olarak silindikleri gün ağır şekilde yaralandı. İki gün ölüler arasında kaldı ve baygın durumda bulundu. Devlet ileri gelenleri ve vezirleri durumunu Sultan'a arzettiler. Bunun üzerine, Ota-

ğın tabipleri ve cerrahları tarafından ve Sultan'ın kesesi hesabına hemen tedavi edilmesi konusunda emir verildi. Vezirler kendisiyle ilgilendiler; sonra da Sultan'a sunmaları ve karşılanmasına çalışmaları için, isteklerini bildirmesini söylediler. O da Sason Eyaleti'nin kendine verilmesini ve Sason hükümdarları ile Hasankeyf hükümdarları arasında sürekli olarak çatışma kaynağı olagelmiş Erzen Nahiyesi'nin de bu eyalete katılmasını istedi. Dileklerinin yerine getirilmesi konusunda derhal ferman çıktı.

Hıdır Bey ise bu durum karşısında kendi rızasıyla hükümdarlıktan feragat etti ve Hazzo Vilayeti'ndeki görevlerden biriyle yetindi. Orada bir süre kaldıktan sonra dört çocuk bırakarak öldü: Sultan Mahmud, Ahmed, Yakub ve Muhammed. Sultan Mahmud normal eceliyle öldü. Yakub Bey ise, ordusu Tiflis'e bağlı Kilisa-i Muhran adlı yerde Kızılbaş ordusunun ve Gürcü Semaun'un[246] önünde yenilgiye uğrayan Amed Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın 992 (1584) yılında Gürcistan seferinden dönüşü sırasında Tumanis geçidinde öldürüldü. Diğer iki kardeş Ahmed Bey ile Mahmud Bey'in durumları ise bundan sonra anlatılacak olan meselelerde detaylı olarak açıklanacaktır.

Sözün kısası, Muhammed Bey hiç kimseyle çatışmadan Sason'un tek hakimi oldu. Fakat Hasankeyf Hükümdarı, Halil Bey, Erzen Kalesi'ni kendisine teslim etmekte gevşek davrandı; üstelik orayı kendi adamlarıyla ve mühimmatla donattı ve yeniden restore ettikten sonra korumasını daha da sıkılaştırdı. Sonunda Muhammed Bey

(246) Bu sözcüğün Gürcüce olması muhtemeldir; bir çeşit askeri birlik anlamına geldiği sanılmaktadır. (M.E.B.)

Bedlis Hükümdarı Şeref Han'ın ve Cezire Hükümdarı Şah Ali Bey'in desteğiyle Arzen Kalesi üzerine yürüdü ve burayı yıkarak Melik Halil'in adamlarından almaya muvaffak oldu.

Muhammed Bey 17 yıl hüküm sürdükten sonra öldü ve altı erkek çocuğu bıraktı: Süleyman Bey, Bahaddin Bey, Saruhan Bey, Han Budak Bey, Hüseyin Bey ve Ali Bey. İlk üç oğlu kendisinden sonra sırayla peşpeşe yönetime geçtiler. Hüseyin Bey, Hasan Bey denilen bir çocuk bıraktı. Hasan Bey, amcası Saruhan Bey'in, babasının öldürülmesinden sonra onun yerine geçen oğlu Muhammed Bey'le çatıştı ve aralarındaki düşmanlık kılıçların çekilmesine yolaçtı. Fakat Serdar Ferhad Paşa yardım elini Muhammed Bey'e uzattı ve Hasan Bey'i üç çocuğuyla birlikte tutukladı. Bunların hepsi Muhammed Bey'e teslim edildiler; o da hepsinin öldürülmesini emretti.

Budak Bey'in bıraktığı Murad Bey ise Gürcistan Savaşı'nda kayboldu ve bugüne kadar izine rastlanmadı. Yalnız şimdi iki oğlu vardır: Bahaddin ve Budak. Muhammed Bey'in altıncı oğlu Ali Bey ise babasının sağlığında çocuk bırakmadan ölmüştü.

Süleyman Bey bin Muhammed Bey bin Ali Bey :

Bu Bey, babasının ölümünden sonra, Sultan Süleyman'ın, 927 (1521) yılında çıkardığı bir emirname gereğince Sason Beyliği görevine getirildi. Erzen Nahiyesi ise zeamet yoluyla kardeşi Bahaddin'e verildi.

Bu Süleyman Bey yumuşak huylu, iyi hasletlere sahip, yüksek himmetli, ağırbaşlı, cesur, cömert ve alicenaplıkla donatılmış bir Beydi. Sul-

tan Süleyman Bağdad ve Bedlis'i fethettikten sonra Kigandur geçidinden geçip, büyük ordularıyla birlikte heybetli karargahını Erzen ovasında kurunca, o azametin, o ceberrut ve debdebenin dehşetinden yer ve gök titrediği halde; Süleyman Bey yerinden hiç kıpırdamadı ve ağırbaşlılığını, cesaretini korudu; Sason'dan ayrılmayarak, gereken erzak ve yiyeceği Sultan Süleyman'ın otağına oradan gönderdi; fakat otağa gitmekle kendini yükümlü saymadı. Hatta, Bedlis'in, hakkı çiğnenmiş Hükümdarı Şemseddin Bey'in de, Sultan'ın isteği gereğince Malatya'ya gitmesine engel oldu.

Bu Emîr aşırı derecede zevk ve sefa düşkünüydü ve sefahate dalmıştı. İçki içmekten, müzik ve onun hazin makamlarını, seslerini dinlemekten gece gündüz ayrılmazdı. Sonra kızamık hastalığına yakalanarak erkek çocuk bırakmadan Allah'ın rahmetine ve mağfiretine kavuştu. Şair demiştir ki:

«Nereye gitti onun tası ve de kasesi?
«Ne oldu onun akibeti ve de macerası?
«Ebedi hayatı görememiştir hiç kimse
«Alemlerin Tanrısına ebediyet çünkü.»

Bahaddin Bey bin Muhammed Bey bin Ali Bey :

Kardeşi Süleyman Bey'in ölümünden sonra, Sultan Süleyman Han'ın emirnamesi gereğince Sason hükümdarlığı görevi kendisine verildi. Bu Emîrin hükümdarlığı döneminde, fermanlarda ve emirnamelerde, Hükümetin adı ve diğer lakaplar hükümdarların «Hazzo hükümdarları» niteliğiyle birlikte yazılmaya başlandı.

Bahaddin Bey'in üzerinde tasavvuf belirtileri ve ilahi cezbenin alametleri galebe çalıyordu.

Kürdistan hükümdarları arasında cesaret ve cömertlikte bir benzeri yoktu. Sultan'ın büyük hizmetlerinde bulunurken, nice harika işleri görülmüştür. Kardeşi Süleyman Bey'in hükümdarlığı döneminde, Erzen Nahiyesi'nin zeametinden bir şey almanın imkanı yoktu. Onun yerine Hazzo Eyaleti'nin diğer yerlerinin gelirlerinden 100.000 Osmanlı akçası ödenirdi. Bu durum kendisini, ailesini, ailesi ve vatanını terkedip 15 yıl süreyle Sultan'ın yanında kalmaya itti. Bu süreyi İstanbul'da Edirne'de Sultan'la birlikte avlanarak geçirdi. Sultan Süleyman Han kendisini «Deli Bahaddin» diye adlandırmıştı. Fakat kendisini her zaman şefkatinin kapsamı içine alırdı. Kendisine mirliva rütbesini verdi ve onu Siverek(247) Sancağıyla öteki Osmanlı sancaklarına mutasarrıf tayin etti.

Cömertliği ise son derece fazlaydı. O kadar ki, kendisine bir karınca getirene bir fil verirdi; kendisine bir kedi getirene bir deve verirdi. Bu yüzden her yönden gelen istismarcılardan ve açgözlülerden başına büyük bir kalabalık toplanmıştı ve bunlar kapısında itişip kakışırlardı. O da bunlara, 60.000 yada 70.000 altın filori dolaylarında bulunan Hazzo Vilayetinin bütün gelirini harcardı. Bundan fazla olarak da 20.000 filori borç alırdı. Buna rağmen bu yaptığından son derece mutlu ve sevinçliydi. Öldüğü zaman varislerinin

(247) Başka bir nüshada «Sûrek»tir ki o daha doğrudur. Çünkü o, oradaki Kürt'lerin telaffuzuna uygundur; anlamı da «kırmızıcık»tır. Çünkü topraklarının rengi karaya çalan kırmızıdır. Bu, Ruha ile Amed arasında bulunan bir şehirdir. İslâmiyetin ilk ve orta dönemlerinde «Sıwedi» (sıvidi) diye adlandırıldı. (M.A A.)

üzerinde 30.000 fılori tutarında bir borç bıraktı ve bu borçlanmanın nedeni de anlaşılamadı.

Beş erkek çocuğu bıraktı. Fakat bunlar hem yoksulluklarından, hem de yönetim için öznel yeteneklere sahip olmadıklarından hükümdarlığa geçemediler. Bu yüzden Hazzo Hükümeti, oğlu Süleyman Bey'in eline alması için bir süre açık ve askıda kaldı. Sonunda bu görevi kardeşi Saruhan Bey eline aldı. Bahaddin Bey'in hükümdarlık süresi 30 yılı aşmıştı. Bu çocukları da hiçbir erkek çocuğu bırakmadılar.

Saruhan Bey bin Muhammed Bey:

Bu Bey Bahaddin Bey'in hükümdarlığı sırasında vatanı olan Hazzo'yu terk etmiş ve sıkıntıdan, fikir ve durumunun perişanlığından ötürü ağlanacak bir halde, günlerini gurbet diyarında geçirirdi. Sultanlık Divanı bazen kendisine Bargirî, Keşan, Şêrwan (Şirvan), Muş ve Siverek sancakları görevini verirdi; bazen de görevlerden çekilerek ülkelerde başıboş dolaşırdı. Bu şekilde 18 yıl geçirdi.

Bahaddin Bey'in ölüm haberini duyunca İstanbul'a koşarak Sultan Selim II.'nin sarayından, Hazzo Hükümeti'nin kendisine verilmesini istedi. Saruhan Bey'in talihi iyi gitti ki, adaletli, iyi tedbirli, eski ailelerden yana çıkıp başlarına gelen kötülükleri bertaraf eden Mehmed Paşa o sırada Sadrazam bulunurdu. Kendisi, güvenilir insanların ağzından defalarca, Bahaddin Bey'in sağlığında her zaman şöyle dediğini işittiklerini duymuştu: «Oğullarım beylik ve hükümdarlık işlerini yönetmeye hiç layık değillerdir.» Bunun için Paşa, merhum oğlu Diyarbekir Beylerbeyi Hasan Paşa'-

nın,(248) bu görevi Bahaddin Bey'in büyük oğlu Süleyman Bey'e vermesini babasından istemesine rağmen, Hazzo Hükümdarlığı görevini Saruhan Bey'e verdi. Böylece büyük Paşa, Saruhan Bey'in, Sultanın güvenini kazanmasını ve onun Hüsrevce himayesinin kapsamına girmesini sağladı.

Saruhan Bey Hazzo'ya gitti ve oranın ileri gelenleri ve eşrafıyla bağdaşarak adalet ve insafla ülkeyi yönetmeye başladı. Sürekli afyon kullandığı için, yönetimin üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra, kendisinde müzmin ve ağır hastalıkların belirtileri görüldü. Bu sırada Osmanlı ordusu Serdar Mustafa Paşa'nın komutası altında Gürcistan ve Şirvan'ı ferhetmekle görevlendirilmişti. Serdar, Saruhan Bey'i İslam ordusunun öncü kuvvetlerinin başına getirdi. Bu öncü kuvvetler Diyarbekir ve Kürdistan ordularından kuruluydu ve Gürcistan'a bağlı Çıldır'da karargah kurmuştu. O sırada ansızın Kızılbaş'lardan bir topluluk göründü ve Saruhan Bey'e saldırdı. Saruhan Bey bu kanlı çarpışmada öldü; oğlu Muhammed Bey ise güçlükle ve mucize kabilinden kurtuldu. Taziye görevini yerine getirdikten ve kendine biat aldıktan sonra, babasının yerine yönetime geçti. Öteki oğlu Ali Bey ise, erginlik çağına ermek üzere bulunan bir genç iken öldü.

Muhammed Bey bin Saruhan Bey:

Bu emir, 986 (1579) yılında babasının öldürülmesinden sonra, kendisine ordunun nöbetini bekleme ve korumasını sağlama, karargahta güvenlik ve disiplin görevlerini veren Serdar Mustafa

(248) Sokulluzade Hasan Paşa. (M.E.B.)

Paşa'nın desteği ve yardımıyla, 18 yaşındayken hükümdarlık görevine getirildi. Bu genç Bey, aslında iyi hasletlere sahip alnı açık, şükranla karşılanan işler ve şanlı davranışlarda bulunan bir kimseydi. Atalarının geleneklerinin tersine yemek, içmek ve giyinişte Rum ([249]) adamlarının yoluna uydu. Yaşlılığında okuma yazma öğrenmeye heves etti; farsça öğrendi;«Şikeste» yazısını ([250]) yazmayı çok iyi kavradı ve bununla ün yaptı. Ünlü hattatların yazılarını ve parçalarını, kağıtları aynı biçimde makaslayarak son derece güzel ve ilginç bir sanatla taklit ederdi. Böylece birçok bilim ve sanat alnında söz sahibi oldu. Giyiniş, yemek ve içmek sanatlarında Rumları da geçti.

Allah'ın kutsal evine gidip hac yapmaya ve Peygamber'in -selam üzerine olsun- kabrini ziyaret etmeye karar verdi ve 1001 (1593) yılında Hicaz'a hareket etti. Dağları ve düzlükleri aşarak, köylerden, büyük köylerden ve diğer şehirlerden geçerek Mekke-i Mükerreme'ye vardı ve Kabe-i Muazzama'yı ziyaret etti; o Kabe ki, «ne ticaretin, ne de satışın Allah'ı anmaktan oyalayamayacağı adamlar»ın gideceği yerdir. «Yüzünü Mescid-i Haram'ın([251]) bir tarafına çevir» ihramını([252]) giyerek, «ona([253]) giren güvenlikte olur»un arasına girdi. «Allah için, Kabe'ye gidip hac etmek, insanlar -oraya yolculuk edebilenler- üzerindedir» başlangıcını, «hac ödevlerinizi tamamladığınızda Allah'ı anınız» sonucuna bağladı ve küçük büyük herkesi

---

(249) 135 No.lı nota bakınız.

(250) Arap yazısının bir çeşidi. (M.E.B.)

(251) Kâbe'nin içinde bulunduğu cami. (M.E.B.)

(252) Hac sırasında giyilen iki parçalık dikişsiz peştemal. (M.E.B.)

(253) Kâbe'ye. (M.E.B.)

içine alan «hepsi bize döneceklerdir» denizine daldı. İşte büyük üstünlük budur.(254)

Ne var ki, kendisini hükümet işlerinde ve emirlerinin uygulanmasında gevşek davranır; saltanat ve başkanlık kanunlarını uygulamakta yumuşak hareket ederdi. Hazzo Vilayeti'nde işlerin dizginini ve meseleleri karara bağlayıp çözümleme işini Şemseddin bin Feridun Ağa'nın eline bırakmıştı. Şemseddin de yetkileri yalnız kendi elinde tuttu ve tek başına hüküm sürmeye başladı; o kadar ki Emîr bile, onun izni olmaksızın bir tek dinar dahi harcayamazdı ve onun muvafakatini almadan kimseyle ilişki kuramazdı. Amca oğullarından, aşiretinin ve kavminin adamlarından, Şemseddin'le çatışmayı aklından geçirmiş olanların hepsini vilayetinden çıkarıp kovdu; hatta öldürmeye çalıştı. Amca oğullarından Hasan Han ile oğlu Han Gazan'ı öldürünce Hasan Han'ın kızını ve Han Gazan'ın karısı olan kendi kızkardeşini hemen Şemseddin'le evlendirdi. Gurur ve deliliği o dereceye vardı ki, büyük hükümdarlara meydan okumaya başladı ve Cezire'ye bir askeri saldırı yaparak Cezire Hükümdarı Emîr Şeref'i görevden uzaklaştırmak, onun yerine kardeşi Mîr Muhammed Bey'i başa geçirmek istedi. Böylece Rojkan, Zırkan ve Süleymaniyan aşiretleri gibi komşularıyla sürekli düşmanlık ve mücadele içindeydi; nihayet 1004 (1596) yılında öldü ve çocuk bırakmadı. İktidar dönemi 18 yıla ulaşmıştı.

Ahmed Bey bin Hıdır Bey ile Kardeşi Muhammed Bey:

Muhammed Bey bin Saruhan Bey öldüğünde, bu ailenin sağlam bir rüknü ve büyük bir bileği

(254) Bu paragrafta tırnak içindeki sözler ayetlerden alınmıştır. (M.E.B.)

durumunda olan Kethüda Şemseddin, Ahmed Bey'i hemen Hazzo Hükümeti'nin başına getirdi. Bütün aşiret adamları ve kabile liderleri de bu emre boyun eğdiler; fakat hepsi, Diyarbekir Beylerbeyi aracılığıyla Hilafet Makamı'na işin gerçeğini arzetmeye içtenlikle sözbirliği yaptılar.

Muhammed Bey bin Saruhan Bey'in öldüğü ve Ahmed Bey bin Hıdır Bey Hükümeti'nin kurulduğu haberi, o sırada Siirt'te oturan ve, Muhammed Bey bin Saruhan Bey'in iş başına geçtiği ve Şemseddin'in de kendisine tegallüp ettiği günden beri Hazzo Vilayetini terkederek Boxtan (Bohtan) Vilayetine gitmiş olan ve Boxtan beylerinin yanına katılıp orada oturmakta bulunan kardeşi Muhammed Bey'e ulaşınca; Muhammed Bey bin Hıdır Bey, Şah Murad, Hüseyin Ağa Susanî ve Behram Ağa gibi liderlerle birlikte, iki yıldan beri Şemşeddin'in baskısından ve ağır zulmünden kaçarak Hazzo'yu terk etmiş bulunan Murad Han'ın oğlu Bahaddin Bey'le hemen Hazzo'ya birlikte gitmek konusunda ittifak kurdu. Bunlar da vakitlerini Şêrwan (Şirvan) ve Bedlis'te geçirirlerdi. Bunun üzerine Şemseddin bunların ittifakından korku duymaya başladı ve Ahmed Bey'i, kardeşi Muhammet Bey'i öldürmesi için harekete geçirdi. Fakat Muhammed Bey, Şemşeddin'in kendisine karşı hazırladığı hileyi ve oyunu anladı; «dönüş daha iyidir» sözüne uyarak Sason liderleriyle birlikte kurtuluşu Sason Kalesi'ne kaçmakta buldu. Sason'un ileri gelenleri ve reisleri, Şemseddin'in yaptığı çirkin işleri biliyorlardı ve bunu şidetle yeriyorlardı.

Bunun için bu gelenlerin gelişi gönüllerde bir hevesle karşılaştı. Onları büyük bir ilgiyle karşıladılar ve kaleye aldılar. Kale de gerçekten son

derece sağlam ve yüksekti; üzerinden kuşun uçması dahi güçtü ve rüzgar bile yüksek dorukların arasına girmekten aciz kalırdı. Bu meselelerin haberleri yalnız kalmış o Şemseddin'in kulağına ulaşınca öfkesi şiddetlendi ve daha da öfkelendi. Arkasından derhal Ahmed Bey'i hükümdarlıktan azledip yakaladı, eline ve ayaklarına demir vurarak kendisini hapishanenin derinliklerine attı. Sonra onun yerine Bahaddin Bey'i tayin etti. Boxtan, Şêrwan ve Zırkan aşiretlerinden, süvari ve piyadelerden kurulu birkaç bin kişilik bir ordu toplayarak, Muhammed Bey ve taraftarlarını yakalamak için derhal Sason Kalesinin üzerine yürüdü; hızla oraya vardı ve kalenin batısında karargah kurarak çarpışmaya, savaşmaya başladı. Bunun üzerine Muhammed Bey ve kale halkı huzursuzluğa düştüler; canlarından endişe etmeye başladılar. Muhammed Bey 14 Şaban 1004 (1596) tarihinde kendi tarafından Bedlis Hükümdarı'na bir elçi göndererek yardım istedi. Hükümdar, istediğini olumlu karşılayarak Rojkan aşiretinden süvari ve piyade birkaç bin kişilik bir kuvveti yardımına gönderdi. Şemseddin bu yardımın gelmekte olduğu haberini duyunca eli böğründe kaldı ve kurtuluşu, gece yarısı, Hazzo Kalesi'ne doğru kaçmakta buldu. Fakat Muhammed Bey, yanında bulunan Alaeddin Ağa Bılbasî ve Elvend Ağa Qewalisî (Kavalisi) gibi Rojkan aşiretinin liderleri, Modkan ve Zeydaniyan aşireleriyle birlikte sağ salim kaçmasına fırsat vermediler ve kendisini kovaladılar. Şemseddin Hazzo Kalesine varınca -zaten hain adam korkaktır-, taraftarları ve kendisine bağlı olanlar çevresinden dağıldılar. Bunun üzerine yanına ailesini ve çoçuklarını alarak, Emîr Şah Muhammed Şêroyî (Şiroyi) ile birlikte, oğlunan kayınbabası olan Zeynel Bey Şêroyî'nin

([255]) egemenlik alanına gitmek zorunda kaldı. Oğlu Hüseyin Ağa'yı da, hapishanede tutuklu bulunan Ahmed Bey'i öldürmesi ve Bahaddin Bey'i de yanına alarak kendisine getirmesi için kalenin içine gönderdi.

Hüseyin Ağa kaleye varınca, ve Muhammed Bey'in Rojkanlılardan büyük bir orduyla Sason'dan gelmekte olduğu, Şemseddin'in de Şêrwan'a (Şirvan'a) kaçtığı haberi yayılınca, Bahaddin Bey hemen Ahmed Bey'i hapishaneden çıkardı ve ikisi birlik oldular; sonra da Hüseyin Ağa'yı yakalıyarak Ahmed Bey'in yerine hapishanenin derinliklerine attılar. Bu olayların haberi, kaçmakta olan Şemseddin'e ulaşınca korkusu daha da arttı ve kaçmaya devam etti. Ahmed Bey ve Bahaddin Bey ise, kalenin üzerine yürümekte olan Muhammed Bey'i karşılamaya koştular; kendisine bağlılıklarını bildirdiler; kendisine kaleyi teslim ettiler ve onu Hazzo hükümdarlığına tayin ettiler; gelenekleşmiş kurallar ve durumlar gereğince beylere özgü olan görevleri kendisine verdiler. O zaman Muhammed Bey de' kavmin ileri gelenlerinin, Kürdistan'ın ulu hükümdarlarının ve beylerinin de tasvibiyle durumunu Hilafet Makamı'na, Ulu Sultan ve Saygıdeğer Hakan Mehmed Han III. ün sarayına arzetti. Sultan da Vezir İbrahim Paşa'nın aracılığıyla kendisine şefkat göstererek, Hazzo Hükümeti'nin fermanını ona verdi ve yüce Sultanlık hil'atleriyle kendisini taltif etti.

Bunun üzerinden henüz üç ay geçmişti ki, kin ve ihtiras, muradı kursağında kalmış müfsit Şemseddin'i, Cezire Hükümdarı Emîr Şeref'e iltica etmeye itti; hasmı Muhammed Bey için oyunlar çe-

(255) Şêrwan (Şirvan) Hükümdarı. (M.E.B.)

virmeye ve Emîr Şeref'in göğsünü Muhammed Bey'e karşı öfkelendirmeye başladı. Önce, Emîr Şeref'in, tutuklu bulunan Hüseyin Ağa'yı serbest bırakması için Muhammed Bey'e kendi tarafından bir elçi göndermesini istedi. Emîr Şeref bunu yaptı. Fakat elçi henüz varmadan, tutuklu, tutuklu bulunduğu yerde öldürüldü; bu da Emîr Şeref'i Muhammed Bey'e karşı öfkenlendirdi. İkinci olarak da Şemseddin, Hazzo aşiretlerinin kendisine her gün elçi ve haber gönderdiklerini, Muhammed Bey'in yönetiminden memnun olmadıklarını söylediklerini, Kethüda Şemseddin'in Hazzo beyleri çocuklarından başlarına hükümdar tayin edeceği kimseye çatışmasız olarak boyun eğeceklerini bildirdiklerini iddia etti.

Emîr Şeref, Şemseddin'in öngördüğü hile ve aldatmacadan, savaşı kışkırttığından habersiz olarak bu uydurma sözlere inandı. Ve Boxtan, Zırkan, Şêrwan (Şirvan) aşiretleriyle öteki Kürt aşiretlerinden eğitim görmüş 5.000 asker toplayarak bunlarla birlikte Hazzo Kalesi'nin üzerine yürüdü. Henüz Siirt'e varmadan, Hazzo beyleri aşiret reisleriyle birlikte kendisine itaatlerini sundular ve onu son derece büyük bir sevgiyle karşılayarak, «sizin bütün emirlerinizi uygulamaya hazırız» dediler. Fakat Azzan(256) topluluğu, ciddiyetle kolları sıvadı; Muhammed Bey Hükümeti'ne itaat ve sadık kalmaktan yana tutumunda ısrar etti ve ülkeyi sonuna kadar savunmak için Muhammed Bey'le candan ve gönülden birleşti. Böylece, durum ne olursa olsun, döğüşmeye ve savaş duma-

(256) Anlaşıldığına göre bu sözcük «Garzan» kelimesinin yanlış yazılmış şeklidir; bu da, Meyyafarqin'den önce büyük bir şehir olan, sonra yıkılan Erzen'dir. (M.A.A.)

nının içine dalmaya hazırlandılar.

O zaman bazı beyler ve hükümdarlar iki tarafın arasına girdiler ve Emîr Şeref'i, Hazzo'ya doğru yürüyüşüne devam etmekten alıkoydular. Bunun üzerine Emîr Şeref Siirt'ten gidişinin istikametini Bedlis'e çevirdi ve orada, Şemseddin'i, vekillik görevine başlaması için bazı Hazzo ileri gelenleriyle birlikte göndermek istedi. Böylece çatışma sona erecek ve problem çözüme bağlanacaktı. Bu konu etrafında yapılan birçok görüş alışverişinden ve tartışmadan sonra, Emîr Şeref'in kardeşi Han Ebdal'ın, bu satırların yazarının kardeşi Halef Bey'in, yanlarında Boxtan ve Rojkan aşiretlerinin bazı ileri gelenleri olduğu halde Şemseddin'e eşlik etmeleri ve hep birlikte Hazzo'ya gitmeleri kararlaştırıldı.

Kethüda Şemseddin heyetle birlikte Hazzo'ya gittikten ve Boxtanlılarla heyetin birkaç gün sonra geldikleri yere dönmelerinden sonra, Şemseddin eski nüfuzunu ve otoritesini yeniden elde etmek istedi; Hazzo'nun ileri gelenlerine karşı eskiden yaptığı muameleyi yeniden yapmaya başladı. Bunun üzerine Müslüman, Hıristiyan herkes öfkelendi ve kendisine karşı ayaklandılar; kendisini öldürüp ondan kurtulmak için üzerine saldırdılar. Fakat büyük güçlükle, hatta mucize kabilinden öldürülmekten kurtuldu. Bu da, Halef Bey'in yardımı ve bazı ileri gelenlerle reislerin destekleri sayesinde oldu. Bu olayların haberi Emîr Şeref'in kulağına ulaşınca buna çok üzüldü ve 20 Zilkade 1004 (1596) tarihinde umutsuz olarak Cezire'ye döndü. Durum o günden itibaren yatıştı ve Ali Paşa tarafından yeniden gerginleştirilinceye kadar öyle kaldı.

Bu Ali Paşa Musul Beylerbeyi'ydi ve Vezir İbrahim Paşa ile eskiden beri ilişkileri vardı. Yu-

karıda geçtiği gibi, Hazzo Hükümeti'nin durumu Vezir İbrahim Paşa aracılığıyla Sultan'a arzedildiği zaman kendisi de İstanbul'da bulunuyordu. O zaman İbrahim Paşa bu Hükümetin Muhammed Bey'e verilmesini istemişti. Ali Paşa da, Muhammed Bey'in malına ve büyük hediyelerine göz diktiği için, o da Muhammed Bey'i tezkiye etti ve desteklenmesine katkıda bulundu. Sonra Paşa Asitane'den dönüşünde Hazzo'dan geçti ve Muhammed Bey'e misafir oldu. Muhammed Bey de kendisine büyük ikramda bulundu, büyük bir misafirperverlik gösterdi ve ucuz pahalı her şeyi kendisine sundu. Fakat Paşa'nın açgözlülüğünün sonu ve haddi yoktu; bu yüzden üzgün ve öfkeli olarak Hazzo'yu terkederek Musu'la gitti.

Musul Vilayeti'nde üzerinden altı ay geçer geçmez hemen azledildi; oradan göçedip Cezire'ye geldi ve oraya yerleşti; yanına aldığı ve kendisiyle Hazzo'nun durumu hakkında görüş alış - verişinde bulunduğu Şemseddin'le birlikte Muhammed Bey'e karşı dolaplar çevirmeye başladı. Sonunda ikisi, Hazzo hükümdarlığının Ahmed Bey'e verildiği konusunda bir sahte Sultanlık beratı düzenlemeye ve bununla Ahmed Bey'i kandırıp Cezire'ye getirtmek için bu beratın bir suretini de Hazzo'ya göndermeye karar verdiler. Böylece iyi kalbli, saf Ahmed Bey'i kandırmayı başardılar. Gerçekten Ahmed Bey bu uydurma berata kanarak birkaç adamıyla birlikte Hüsrev'in(257) yanından kaçtı ve Cezire'ye gitti. Orada Kethüda Şemseddin ile Ali Paşa kendisini büyük bir sevgi ve haddinden fazla bir ikramla karşıladılar; onu Emîr Şeref'in yanına götürdüler ve Emîr Şeref'e, kendi-

(257) Bunun kim olduğu kesinlikle anlaşılamamaktadır. (M.E.B.)

si ile Ali Paşa'ya yazılmış olan ve Ahmed Bey'e, elindeki Sultanlık beratı gereğince Hazzo hükümdarlığını eline alması için destek ve yardım yapılması emrini içeren başka bir Sultanlık beratı gösterdiler. Emîr Şeref de bu oyunlara kanarak askerlerden büyük bir topluluk meydana getirdi ve onları Ali Paşa, Ahmed Bey, Şemseddin ve kendi kardeşi Şah Ali Bey ile birlikte hareket ettirerek, hepsini 1004 (1596) yılı Şabanının sonlarına doğru Hazzo'ya gönderdi.

Bu saldırının haberi Hüsrev'e ulaşında, Susanî, Xaldî (Haldi) ve diğer aşiretlerden bazıları dediler ki: «Muhammed Bey hükümet başkanlığından azledilir de, onun yerine, yabancı yardımı ve desteği sayesinde Ahmet Bey başa geçerse; bizim de, Boxtanlılar'a bize tahakküm etme fırsatını vermemek için, hemen harekete geçip, kendi aramızdan istediğimizi başımıza geçirmekten başka çaremiz kalmayacaktır. Belki bu davranışımız, Ahmed Bey ve Şemseddin'in umutlarını keserek geri dönmelerine ve giriştikleri işten vazgeçmelerine yolaçar.»

Bu düşünceye dayanan bu aşırı topluluk, Bahaddin bin Murad Han'ı Hükümdar tayin etmeye kalktı ve Muhammed Bey'i de öldürmek istedi. Ve savaş, döğüş araçlarıyla silahlanan ayaktakımı, karanlık kimseler fiilen Muhammed Bey'e saldırarak onu öldürmek istediler. Fakat Muhammed Bey akıllı bir siyasete başvurarak «zorunluklar sakıncaları mübah kılar» sözünün gereğini yaptı; kendi arzusu ve gönül rızasıyla beylik görevinden feragat ettiğini onlara açıkça anlatarak şöyle dedi: «Halk ile kavminin ve aşiretlerinin liderleri benim tutumumdan memnun olmadıklarına göre, ben sultanlığın bütün hüküm ve fermanlarını Bahaddin'in önüne kor ve hükümdarlık üzerine

şimdi kendisine biat ederim.»

Bu olayların haberi Şemseddin'e ulaşında Bahaddin'e vaatler ve tehditlerle dolu bir haber göndererek şöyle dedi: «Muhammed Bey benim oğlumun kaatilidir. Sen kendisini yakalayıp ben gelinceye kadar muhafaza edersen, Hazzo Hükümdarlığı sana verilecektir.» Bu haberin anlamı Muhammed Bey'in kulağına gidince, Bahaddin Bey'e şu haberi yolladı: «Bana ihanet etmek ve beni, oğluna karşılık olarak Şemseddin'e teslim etmek, sana yakışmaz ve şerefinle de bağdaşmaz. Ben eğer öldürülmeye ve hakarete uğramaya layık isem, sen bunu kendi elinle yap. Benim şerefim senin Hükümetinin şerefidir.» Muhammed Bey, böylece çeşitli hile ve dehalarla canını o cahil ve uğursuzun elinden kurtarmaya muvaffak oldu; sonunda kendini Xaldî (Haldi) aşiretinin kucağına atmayı başardı. Xaldî Muhammed Ağa Abekî'nin yardımıyla oradan bizzat Sason Kalesi'ne gitti. Orada halk, kaleye girmesine yardım etti.

Bu sırada Şemseddin, Ali Paşa ile ve Boxtan ileri gelenleri ve liderleriyle birlik olup Ahmed Bey'in hükümdarlığını ilan etti. Ahmed Bey de bütün azameti ve heybetiyle görevinin merkezine hareket etti. Bahaddin Bey'in ise, süvari piyade 1.000 kadar olan taraftarlarıyla birlikte Hazzo'da savaşmaya ve döğüşmeye hazırlanmaktan başka çaresi kalmadı. Xaldîler'in bir grubunu keşif yapmaya ve düşmanın Hazzo ırmağı kıyısındaki hareketini kollamaya gönderdi. Irmağın taşacağına ve özellikle kendisi de ordusunun kalan kısmıyla köprübaşını tuttuğu için düşmanın kolayca geçmesini engelleyeceğine inanıyordu. Fakat düşmanlar sabahleyin atlarıyla ırmağa girdiler ve yüzerek ırmağı geçip karşı kıyıya ulaştılar; Bahaddin'in öncü kuvvetlerine saldırarak bazı adamlarını

öldürdüler; kalanları da kaçarak, olup bitenleri Bahaddin'e anlattılar.

Bu durum karşısında Bahaddin Bey kaçmaktan ve kendini Susanî aşiretinin kucağına atmaktan başka çare bulamadı. Ailesini bu aşiretin yanında bırakarak Sason Kalesi'ne hareket etti ve kaleye girmek istedi. Fakat kalenin kapısına varınca, Muhammed Bey'in kendisinden önce kaleye girmiş olduğunu ve kale muhafızlarıyla halkın hepsinin Muhammed Bey'le birlik olduklarını öğrendi. Kapılar iki gün yüzüne kapalı kaldı; çünkü herkes Muhammed Bey'e itaatini ilan etmişti. Bunun üzerine Bahaddin, Susanlı Şah Murad Ağa ve birkaç adamla birlikte Bedlis'e gitmek zorunda kaldı ve 1004 (1596) yılının 25 Ramazan günü oraya vardılar.

Orada 11 gün geçirdikten sonra, 12.'nci günü kendilerine, Hazzo aşiretlerinin Zırkanlı Muhammed Bey'in yardımı ve desteğiyle Ahmed Bey ile Şemsedddin'i Hazzo'dan kovdukları ve şimdi Bahaddin'i başlarına Hükümdar tayin etmek istedikleri yolunda uydurma bir haber sızdırıldı. Bunun üzerine Bahaddin, Bedlis'e vardığı tarihin 12'nci günü dostların ve kendisine sadık olanların rızası olmaksızın, Bedlis'i terkederek Hazzo'ya hareket etti. Hatun Köprüsü'nün ucuna vardığında, Sason'dan hızlı yürüyerek gelen bir adam da oraya vardı ve şöyle dedi: «Aynı yılın Şevvalinin 6'sına rastlayan cuma gecesi, Şemseddin kalede Muhammed Ağa Abekî tarafından öldürüldü; Ahmed Bey de Hazzo Hükümdarlığından uzaklaştırıldı; aşiretler ve kabileler Muhammed Bey'i istemek için Sason'a gittiler; Hazzo halkı Ali Paşa'nın bütün adamlarına saldırarak hepsini soydular; bizzat Paşa da adamlarıyla birlikte Şemseddin'in evlerinde ve ko-

naklarında, soyulmuş, talan edilmiş ve çıplak olarak kapanmış durumdadır; Muhammed Bey de Hazzo'ya vararak işlerin dizginlerini eline aldı.»

Bu haberler Bahaddin'in başına yıldırım gibi çarptı ve kendisine büyük bir umutsuzluk hakim oldu. Derzinî'de Zırkanlı Muhammed Bey'in yanında birkaç gününü misafir olarak geçirdikten sonra onunla birlikte Emîr Şeref'in egemenlik alanına göçetti ve Cezire'de kendisine sığındı. Emîr Şeref kendisine, oğlu Muhammed'in yönetiminde bulunan Siirt Sancağı'nın gelirinden bir maaş bağladı.

Sonra Ahmed Bey Hazzo'da öldürüldü ve ortalık Muhammed Bey'e boş kaldı; o da artık bağımsız olarak Hazzo'yu yönetmeye başladı. Hâlâ da hüküm sürmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Xizan (Hizan) Hükümdarları Hakkındadır

Bu bölüm üç Dalı kapsamaktadır.

Rivayet edenlere göre, Xizan hükümdarlarının aslı Xınıs (Hınıs)a bağlı Bılêcan (Bılican) nahiyesindendir. Anlaşıldığına göre, bunların ilk ataları Bılêcan'a vardıkları zaman ileri gelen ve itibarlı kimselerdi; bu nedenle Bılêcan Kalesi'ni ele geçirmeyi başardılar. Sonra onlardan üç zeki kardeş ortaya çıktı. Adları Dıl, Bıl ve Bılês (Bılic)dî. Bunlar Xizan tarafından gittiler ve bu vilayeti kılıç zoruyla ele geçirerek üç parçaya böldüler. Büyük kardeş Xizan'ı, ortanca kardeş Müks Nahiyesi'ni, küçük kardeş de Isbayerd Nahiyesi'ni aldı.

Bu üç kardeşin çocuklarının durumlarını ve torunlarının gidişlerini, dillerde ve ağızlarda yay-

gın olarak söylendiği şekilde, tespit edilen sıraya göre, aşağıda üç dalda, bahşedici Padişah olan Allah'ın yardımıyla anlatacağız.

BİRİNCİ DAL
Xizan Hükümdarları ve Bu Adla Adlandırılmalarının Nedeni Hakkındadır

Hikaye edilir ki, Xizan adı, dillerde ve ağızlarda yaygın halde dolaştığı gibi, eskiden, «seherlerde kalkanlar» anlamına gelen «Seherxizan» (Seherhizan)(258) idi. Çünkü Kürdistan şehirleri arasında bu ülkenin halkı gece ve seherlerde kalkıp ibadet etmekle, günahlardan sakınmakla, dindarlıkla, güvenilir olmakla ve dine sımsıkı sarılmakta ün yapmışlardı. O kadar ki, küçükleri de, büyükleri de beş vakit namazı kaçırmazlardı. Nihayet, adları hafifletip sonundan birkaç harf atarak kısaltmaya eğilimli olan, örneğin Şemseddin'i «Şemo», İzzeddin'i «Azo», Cimşid'i «Cımo», Ebdal'ı «Ebdo» şeklinde telaffuz eden Kürt'ler, bu gelenekleri gereğince, bu adı da kısaltıp, başındaki «seher» sözcüğünü atmak suretiyle «Xîzan» dediler.

Bu adla adlandırılmasının bir başka nedeni daha vardır; o da şudur: Buranın adı «Seherxîzan»dı. Kalenin kurucusu, hac amacıyla Kabe'ye gidip döndüğünde, muhafızlar yüzüne kapıları kapamışlar ve kaleye girmesini engellemişlerdir. O da bu davranıştan ötürü üzülmüş ve onlara farsça olarak «xizan-ê bê itibar»(259) diye seslenmiş; sonra da durmadan geldiği yoldan dönmüştür.

---

(258) Bu farsça bir kelimedir. (M.E.B.)

(259) Bu sözlerin anlamı «şerefsiz alçaklar»dır. (M.E.B.)

Gerçekten bu tarafın hükümdarlarının çoğu hâlâ bu niteliklerini[260] korumaktadırlar.

Xizan (Hizan) şehri İslâmiyet döneminde kurulmuş şehir ve beldelerden biridir. O tarafın halkının dilerinde yaygın halde dolaşan rivayete göre, bu şehrin kurucusunun Tebriz Merağa'sı hükümdarıdır. Bu kağıtların yazarı, umulan yerlerde ve kaynaklarda bu şehrin kurucusunu çok aramış; ama sultan ve hükümdarlardan şehri kurmuş olabilecek kimsenin adına rastlamamıştır. Fakat bu, şehrin bir vezir yada bir bey tarafından kurulmuş olabileceği ihtimaline engel teşkil etmemektedir. Hulagu Han'ın güvenilir bir danışmanı olan ve Hulagu tarafından ülkesinin merkezi haline getirilmek üzere Merağa'yı yeniden kuran Hoca Nasîreddin'in bu kaleyi ve şehri de o sıralarda kurmuş olması muhtemeldir. Yada ondan başka bir Müslüman komutanının o sıralarda kurmuş olması da ihtimal dahilindedir.

Şehirde bulunan ve kuşkusuz, kalenin kurucusunun eserlerinden biri olan Büyük Cami'de birçok tahta sütunlar vardır ki, o tarafın halkı bunların hangi ağaçtan olduklarını bilmemektedir. Bazıları bu sütunların, Türklerin «itburnu», Kürtlerin de «şilan» adını verdikleri ağaçtan olduğunu söylemektedirler.

Bu şehrin halkı, Allah'ın birçok evliyasının bu tarafla ilişkisi bulunduğuna ve buranın, duaların kabul olunduğu yerlerden biri olduğuna inanırlar. Kalenin içindeki yapılar Rasad[261] tarzında tuğla

---

(260) Geceleyin kalkıp ibadet edişlerini. (M.A.A.)

(261) Galiba Tus'lu astronomun Moğollar için Merağa'da kurduğu ünlü rasathane binasını kastediyor. (M.A.A.)

ve çamurdan yapılmıştır. Bu şehirde zengin bağlar ve bahçeler, normal olarak İran şehirlerinde, özellikle Tebriz dolaylarında bulunan üzüm ve kişniş gibi meyvelerden birçok çeşit bulunur. Kuruluşu bu yönden Hoca Nasîreddin Muhammed El-Tusî'ye izafe ediliyorsa, bu uzak ihtimal değildir. Her ne ise bilgi Allah indindedir.

Bu vilayetin havası ve iklimi ise son derece zayıf, kötü ve vahimdir. Halkının çoğu yaz mevsiminde sıtmaya yakalanır. Vilayetin bahçelerinin çoğunluğu fındık ağaçlarıyla kaplıdır; bunların yanında öteki meyve ağaçları da vardır. Denildiğine göre, havasının vahim olması fındık ağaçlarının çokluğundandır.

Bu vilayetin halkı ve aşiretleri «Nemıran» adıyla tanınmışlardır. Bu adla adlandırılmalarının nedeni şudur: Aşiret ve kabilelerin görev yada ulufe sahibi olan herhangi bir ferdi öldüğünde, yönetici bu ulufeyi eksiksiz olarak, ister küçük ister büyük olsun çocuklarına dağıtırmış; böylece, geçimlerini sağlayan ölmemiş gibi, fazlalaşmak yada eksilmekle durumlarında bir değişiklik olmazmış. Bu nedenle onlara «ölmezler» anlamına gelen «Nemıran» adı verilmiştir([262]).

Bu aşiretlerin hükümdarları büyük sultanlar ve ulu kırallarla geçinme ve siyaset yapma yolunu izlerler. Bu durum onlara, Kürdistan'ın başına ikide birde gelen beklenmedik felaketler sırasında, büyük sultan ve kıralların güvenini, ilgisini ka-

---

(262) Şüphesiz bu ve benzeri ortaçağ efsanelerini yabancı kültür uydurmuştur. Açıkçası şudur ki, bunlar, Kürdistan'ın, M.Ö. Yakın Doğu'nun siyasi tarihinde rol oynamış halklarından biri olan «Nemıran»ların torunlarıdır. (M.A.A.)

zandırır ve göz yummalarını sağlar. Nitekim fatihler birkaç defa Kürdistan'ı bir baştan bir başa altüst ettikleri ve Kürt beyliklerinin çoğu sahiplerinin elinden alındığı halde; bu aşiretin beyliği, izledikleri bu akıllı siyaset ve güzel plan sayesinde hükümdarlarının elinde kalmıştır. Bu cümleden olarak Mevlana Abdürrezak Semerkandî **Matla' El-Sa'deyn** adlı tarihinde şunları anlatmıştır.

«Emîr Timur Gurgan'ın oğlu Mirza Şahruh, Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarının saldırısını püskürtmek için Azerbaycan sınırlarına geldiğinde, Hizanlı Emîr Süleyman'ın oğlu, Bedlisli Emîr Şemseddin'le birlikte kendisini karşılamaya koştu. Şahruh da kendisini yüce ilgisine boğdu ve üzerine hil'atler giydirdi.»

Öte yandan dillerde ve ağızlarda yaygın olan söylentiye göre, bu hükümdarlardan Emîr Süleyman ve oğlundan sonra uzun zaman hüküm süren ve normal eceliyle ölen, Emîr Melek olmuştur.

Emîr Davud bin Emîr Melek:

Hizan'da 39 yıl süreyle tam bağımsız olarak hükümdarlık görevinde bulundu. Bu süre içinde kendisiyle çatışan yada mutluluğunun duruluğunu bulandıran olmadı. İçkiye ve oğlanlarla arkadaşlık etmeye düşkündü. Bununla birlikte hayır işlerine, bilgin ve fazilet sahiplerine karşı da eğilimliydi. Onlar için Xizan'da Davudiye Medresesi'ni kurup tamamladı. Bu medrese hâlâ, yararlı hizmetlerde bulunan bilginlerle ve yararlanan öğrencilerle dolup taşmaktadır. Emîr Davud'un üç erkek çocuğu vardı: Sultan Ahmed, Mîr Süleyman Bey ve Hasan Bey.

Sultan Ahmed bin Mîr Davud:

Babasının ölümünden sonra Xizan hükümdarlığı görevine geçti ve güzel bir yönetim kurdu. Bu yüzden o vilayetteki Nemıran aşireti ve diğer reaya ve yerleşmişlerden meydana gelen halk ve askerler kendisinden memnun kaldılar. Bu Emîr, Kanunî Sultan Süleyman'ın Barış Diyarı Bağdad'ı fethi sırasında yanında bulunan Kürdistan beyleri ve hükümdarlarının önünde cesaret ve büyük hizmetler belirtileri gösterdi; bu yüzden Sultan kendisine iltifat etti ve Xizan Eyaleti'nin bazı şartlarla ve yeminlerle teyit edilen mülkiyetini kendisine verdi. O tarihten beri bu ailenin beyleriyle ilgili ferman ve hükümlerde «cenab» sözcüğü yazılagelmekte ve kendilerine «Hükümdar» unvanı verilegelmektedir. Böylece Xizan hükümdarları» diye tanındılar.

Bu Emirin Bedlis Emîri Şeref Han'la olan ilişkisi ise, iki aile arasında eski zamandan beri mevcut bulunan geleneksel dostluğa uygun olarak başlangıçta iyiydi. Fakat Ulame'nin(263) Rum'a (264) gelmesi ve, daha sonra Şeref Han'ın durumunu anlatırken detaylarını anlatacağız bazı kötü durumların çıkması, bu geleneksel dostluğun düşmanlığa dönüşmesine yolaçtı. Çünkü Sultan Ahmed Bey, Şeref Han'a karşı Padişah nezdinde komplo kurmakla, Şeref Han ailesini ortadan kaldırmak fikrinde Ulame ile birleşti. Bu yüzden Şeref Han, sonunda Xizan (Hizan) üzerine yürü-

(263) İran'dan kaçıp Osmanlılara sığınan bir komutan. (M.E.B.)

(264) Özellikle Anadolu'yu, genellikle de Osmanlı ülkesini kastediyor. (M.A.A.)

yüp istila etmek ve Hükümdarı Sultan Ahmed Bey'i yakalamak istedi. İki taraf arasında fiilen savaş başladı ve birçok kan döküldü. Sonunda barışseverler ikisinin arasına girdiler ve savaş durdu; Şeref Han da merkezine döndü. Sultan Ahmed Bey bu fırsattan yararlanarak Diyarbekir'e elçi gönderdi ve Ulame'yi Şeref Han'la savaşmaya kışkırttı. Ulame hemen Diyarbekir ordusunu toplayarak Xizan'a hareket etti ve orada Sultan Ahmed Bey'i ordusuna kılavuz ve öncü olarak aldı; oradan hep birlikte Tatik Nahiyesi yoluyla Bedlis Vilayeti'ne hareket ettiler. İki taraf arasında savaş çıktı ve Şeref Han çarpışmada öldürüldü.

Kısa bir süre sonra Sultan Ahmed Bey de bu fani dünyaya veda ederek arkasında beş erkek çocuğu bıraktı: Emîr Muhammed, Yusuf Bey, Melik Halil, Melik Han ve Han Mahmud.

Mîr Muhammed bin Sultan Ahmed:

Sultan Ahmet Bey'in ölümünden sonra, Xizan Vilayeti'nin iki kısma bölünmesi konusunda Sultan Süleyman Han'ın fermanı çıktı. Bunların bir kısmı Mîr Muhammed'e, öteki kısmı da kardeşi Melik Halil'e verildi. Bunun üzerinden bir yıl geçtikten sonra Mîr Muhammed ansızın öldü ve üç erkek çocuğu bıraktı: Sultan Mustafa, Davud Bey ve Zeynel Bey. Melik Halil ise, kardeşinin ölümünden sonra vilayeti, eskiden olduğu gibi yeniden birleştirdi ve bu konuda Sultan Süleyman'ın Divanından bir de berat çıkarttı.

Fakat Sultan Mustafa, Hazzo Hükümdarı olan dayısı Bahaddin Bey'in desteğiyle Asitane'ye gitti ve babasının hissesini elde etmeye muvaffak oldu. Bu şekilde ülkesini altı yıl yönettikten sonra bir gün avlanmak için gitmiş olduğu or-

manlar arasında öldürülmüş olarak bulundu. Yapılan soruşturmaya rağmen kaatil yada öldürülme sebebi bulunamadı. Onun yerine kardeşi Davud Bey geçti ve bir yıl hüküm sürdükten sonra öldü.

Davud Bey'in ölümünden sonra kardeşi Zeynel Bey Sultan Selim II.'nin Sarayına gitti ve eyaletin her iki hissesini birleştirmeye, tümünün yönetimini de kendi eline almaya muvaffak oldu. Ne var ki kaçınılmaz ecel kendisini yakalayarak, çabasının meyvesini koparmadan ona ölüm şarabını içirdi; ve İstanbul'dan dönüşü sırasında yolda Allah'ın rahmetine kavuştu.

Melik Halil bin Sultan Ahmed:

Yukarıda durumunun bir kısmı anlatıldı. Şimdi de deriz ki: Kendisi kardeşinin ve yeğenlerinin sağlığında bazen Xizan'ın yarısının yönetimini eline alıyor, bazen de tümünü yönetiyordu. Sonunda yeğenleri ölünce, Sultan Selim Han zamanında Ulu Müşir ve Büyük Vezir Mehmed Paşa'nın desteği ve yardımıyla, Xizan'ın her iki hissesinin de kendisine verilmesinin onaylanmasına muvaffak oldu. Böylece, kimseyle çatışmaksızın ülkeyi 22 yıl süreyle yönetmesini bildi. Fakat kendisi yönetim işlerinde ihmalkardı; ve işlerin dizginini Bılêlan (Bılilan) aşiretlerinden Ebdal Ağa denilen bir kişinin eline bırakarak hükümdarlığın adıyla ve kendisine sağladığı geçimle yetinirdi. Ne var ki, başarı Allah'tan olduğu ve onu dilediğine bahşettiği için, Melik Halil işlerinin çoğunda başarıya ulaşır ve galip gelirdi.

991 (1583) yılında, uzun zamandan beri yakalanmış olduğu sara hastalığından, Allah'ın rah-

metine kavuştu ve Hasan Bey denilen küçük bir çocuk bıraktı.

Mîr Mahmud bin Sultan Ahmed Bey:

Bu Emîr, kardeşi Melik Halil'in ölümünden sonra, Nemıran aşiret ve kabilelerinin ittifakıyla ve Sultan Murad Han'ın[265] fermanı gereğince Xizan beyliği görevine geçti. Bu Emîr, beylik işlerini kontrol altında tutmakta, aşiret ve kabileler arasında güvenliği korumakta son derece ciddi ve azimliydi. Adamakıllı sağlam bir yönetim ve hükümdarlık kurdu.

Emîr Mahmud, 992 (1584) yılında, Vezir Osman Paşa[266] ve Tebriz'in fethi ve istilasıyla görevlendirilmiş olan Sultanın askerleriyle birlikte bulunurken, Tebriz Sadabad'ında Vezir Sinan Paşa ile bazı Kızılbaş komutan ve beyleri arasında şiddetli bir çarpışmanın meydana geldiği gün çarpışmanın şiddetlendiği sırada arkadaşlarının kendisini bırakmaları ve çarpışmadan kaçmaları sonucunda, Xizan ileri gelenlerinden bir toplulukla birlikte şehit düştü ve iki çocuk bıraktı: Sultan Ahmed ve küçük yaşta ölen Mîr Mahmud.

Emîr Hasan bin Melik Halil:

Aşiret ve kabile adamları bu Emîri, yaşının küçük olmasına rağmen, amcası Mîr Mahmud'un ölümünden sonra göreve getirmeyi uygun buldular; böylece kendisi, Sultan Murad Han'ın fermanı gereğince Xizan Hükümdarı oldu. Bu sırada

---

(265) Murad III. (M.E.B.)

(266) Özdemiroğlu Osman Paşa. (M.E.B.)

amcası Yusuf Bey bin Sultan Ahmed İstanbul'a giderek Xizan beyliği görevinin kendisine verilmesini istedi; bu konuda Sultan Murad Han'ın bir fermanı da çıktı. Fakat Yusuf Bey Xizan'a dönünce Nemıran aşiret ve kabileleri kendisine iltifat etmediler ve hiç bir şekilde kendisini Emîr olarak tanımadılar. Bu durum kendisini, Tebriz'e[267] gidip Cafer Paşa'dan yardım istemek zorunda bıraktı. Cafer Paşa da hemen kendisine yardım elini uzattı ve kendisiyle birlikte, kendi tarafından Xizan'ı elegeçirmesine yardım edecek bir de temsilci gönderdi. Buna rağmen halk kendisine iltifat ve itaat etmedi. Bu durum birkaç defa tekrarlanınca aralarına barışçılar girerek, Nemıran Nahiyesi'ni sancak olarak kendisine vermek suretiyle, ve Xizan vilayetiyle ona bağlı yerlerin Emîr Hasan'ın yönetiminde kalması şartıyla meseleyi karara bağladılar.

Kısa bir süre durum böyle sürdü. Sonunda Yusuf Bey, bozguncuların saptırmalarıyla, bütün Xizan Eyaleti'ni kendisi için istemeğe heves etti. Bunun üzerine Emîr Hasan, kendisine bağlı olanlarla taraftarlarını toplayarak ve yanına Şêrwan (Şirvan) aşiretlerinden de bir miktar yardım alarak Nemıran'a bağlı Az Kalesi'ne kapanıp savaş ve döğüşe hazırlanmış olan Yusuf Bey'in üzerine yürüdü. İki taraf çarpışmaya başlayınca Yusuf Bey yenilgiye uğradı ve Mirhaz kuyusunda gizlenerek, pislik içinde en kötü şekilde öldü, kaatili de ortaya çıkarılmadı. Emîr Hasan da bu iğrenç töhmetin kokusundan çok azap ve sıkıntı çekti; çünkü ondan sonra, kendisini bu töhmetin lekesinden kurtulmaları için Osmanlı devlet adamla-

(267) Tebriz o zaman Osmanlıların egemenliği altındaydı. (M.A.A.)

rına ve ileri gelenlerine rüşvet vermek üzere Xizan'ın zengin köylerindeki mülklerinin ve miras kalmış servetlerinin çoğunu satmak zorunda kaldı; ayrıca borçlara da boğuldu. Buna rağmen yine de bu töhmetten kurtulamadı.

Nemiran Nahiyesi üzerine amcasının oğlu Hacı Bey uzun zaman kendisiyle çatıştı. Hacı Bey'in annesi Hasan Bey Mahmudî'nin kızı olduğu için, Mahmudîyan aşireti de kendisini destekliyordu. Sonunda bu düşmanlık, Mervanan Nahiyesi gelirinin, ülkenin yönetiminde ve maliyesini düzene sokmakta Hasan Bey'in hizmetinde bulunması şartıyla Hacı Bey'e maaş olarak verilmesiyle sonuçlandı. Böylece aralarına fiilen bağdaşma ve birlik hakim oldu. Xizan'ın işleri şimdi en iyi şekilde ve en mükemmel durumda yürütülmektedir.

İKİNCİ DAL
Müks Beyleri Hakkındadır

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi, Xizan, Müks ve İsbayerd hükümdarlarının babaları, Bilêcan (Bilican) Nahiyesi'nden bu vilayete gelip buvayı kendi aralarında taksim etmiş olan üç kardeştiler. Diğer bir rivayete göre ise, bunlar, amca oğullarıydı ve bu vilayeti Selçuklu sultanlarından ortaklık yoluyla almışlardı. Hangi rivayet doğru olursa olsun, bilinen şudur ki, Müks beylerinin ilki Emîr Ebdal'dı; onun da iki oğlu vardı: Ahmed Bey ve Hasan Bey.

Ahmed Bey:

Babasının ölümünden sonra beyliği eline aldı ve bu vilayette işleri en iyi şekilde yürüttü. Ne var ki, Ahmed Bey'le ihtilaf halinde olan ve ona

karşı şiddetli bir nefret besleyen Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey, kardeşi Hasan Bey'e yöneldi ve kendisini alıp İstanbul'a götürdü; durumunu Sultan Süleyman Han'a arzetti. Sonra Karkar Nahiyesi ile kalesinin Ahmed Bey'in eyaletinden ayrılması ve sancak olarak kardeşi Hasan Bey'e verilmesi konusunda bir ferman çıkarttı. Böylece iki kardeş, hükümdarlıklarının süresini yönetimde ortak olarak geçirdiler. Yönetimlerinin üzerinden 30 yıl geçtikten sonra Ahmed Bey öldü ve iki çocuk bıraktı: Ebdal Bey ve Mîr İmadeddin.

Ebdal Bey bin Emîr Ahmed:

Babasının ölümünden sonra Müks Beyliği'nin kendisine verilmesi konusunda Sultan Süleyman Han'ın Divanından Padişahlık fermanı çıktı. Bu sırada amcası Hasan Bey de öldü. Bunun üzerine Ebdal Bey, hemen Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey'in kızıyla evlendi; onun desteğiyle de Karkar Sancağını, babalarından ve atalarından miras kalmış usuller gereğince beyliğine kattı; bu konuda Sultan Selim Han II.'nin de bir fermanı çıktı. Fakat sonradan Rüstem Bey bin Hasan Bey, Mahmudiyan aşiretinin yardımı ve desteğiyle bu Karkar Nahiyesi'ni yeniden beylikten ayırmaya muvaffak oldu. Bu da, amca oğulları arasında birçok mücadele ve çatışmaya yolaçtı.

1005 (1597) yılının başlarında, bir gece akşam ile yatsı arasında Ebdal Bey abdestini tazelemek istedi. Bu amaçla kale burcunun kenarına gelince sarhoşluktan ayağı kaydı ve aşağıya düşerek canını Allah'a teslim etti. Ebdal Bey, Muhammed ve Mîr Ahmed adında iki çocuk bıraktı. Ahmed Bey yetenekle ve kabilelerin, aşiretlerin tasvibiyle babasının yerine geçti.

Rüstem Bey bin Hasan Bey:

Yukarıda da anlattığımız gibi, Hasan Bey Mahmudî'nin kızıyla evlenen Rüstem Bey, Mahmudiyan aşiretlerinin desteği ve Serdar Mustafa Paşa'nın ilgisiyle, amca oğullarına rağmen Karkar Nahiyesi'ni eline geçirmeye muvaffak oldu. Bu nahiyenin yönetiminde bir süre kaldıktan sonra öldü ve yerine oğlu Hasan Bey geçti. Ebdal Bey'in ölmesiyle birlikte Van Beylerbeyi Sinan Paşa'nın desteğiyle Hasan Bey, yanına 300 kadar süvari ve piyade alarak Müks üzerine yürüyüp burayı istila etmek istedi. Mîr Ahmed, yanında bulunan aşiret ve kabilelerin de ittifakıyla, kalenin dışında savaşa ve döğüşe hazırlanmıştı. Aralarında savaş çıktı ve Hasan Bey çarpışmada öldürüldü. Böylece ortalık Emîr Ahmed'e boş kaldı; kendisi tam olarak bağımsız oldu. Şimdi de, hiç kimseyle çatışmadan Müks'ü yönetmektedir.

ÜÇÜNCÜ DAL
Isbayerd Hükümdarları Hakkındadır

Bu ailenin adamları da, yukarıda anlattığımız gibi, Xizan (Hizan) hükümdarlarının amca oğullarıdır. Kürdistan beyleri ve kırallarının Osmanlı Devleti Sultanı'na boyun eğmeleri sırasında Isbayerd'in yöneticisi Muhammed Bey'di. Kendisi iki çocuk bırakarak öldü: Sultan İbrahim ve Mîr Şeref.

Sultan İbrahim bin Muhammed Bey:

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Sultan

Selim Han'ın[268] fermanı gereğince beylik tahtına çıktı ve bir süre ülkeyi yönetti. Sonunda Kızılbaşlar Van Vilayeti'ni istila edip kalesine saldırdıkları zaman bu Bey de çarpışmada öldürüldü; çünkü Beylerbeyi Ferhad Paşa'nın maiyetinde oranın savunmasındaydı. Kendisinin iki oğlu vardı: Hasan Bey ve Muhammed Bey. Babasının ölümünden sonra yerine geçen Muhammed Bey oldu.

Muhammed Bey bin Sultan İbrahim:

Babasının ölümünden sonra Padişahlık fermanı gereğince Isbayerd beyliğini eline aldı; sonra dört çocuk bırakarak öldü: Eyyub Bey, Halit Bey, Üveys Bey ve Sultan İbrahim Bey. Kendisinden sonra, meşru hakka uygun olarak kendi vasiyeti gereğince oğlu Eyyub Bey yönetime geçti. Eyyub Bey şimdi, yani 1005 (1597) yılında 20 yıldır ülkeyi büyük bir refah ve ikballe yönetmektedir. Bu da kendisini akran ve emsali arasında kıskanılacak bir duruma getirdi.

Mîr Şeref bin Muhammed Bey:

Kardeşi Sultan İbrahim babasının yerine geçince. Sultan Süleyman'ın Sarayına gitmişti ve, Ağakis Nahiyesi'nin taksimine, kardeşinin beyliğinden ayrılmasına ve sancak olarak kendisine verilmesine dair bir ferman da çıkartmaya muvaffak oldu. Bu sancağı bir süre yönettikten sonra bu fani diyardan göçedip beka ebediyet dünyasına geçti; arkasında iki çocuk bıraktı: Bahaddin Bey ve Örkmez Bey. Bunlar küçük oldukları ve sancak

(238) Selim I. (M.E.B.)

işlerinin yönetimini ellerine almak yeteneğine sahip olmadıkları için, Ağakis, Van Divanı'ndan, bir Osmanlı valisine verildi. Örkmez Bey erginlik çağına gelince sara ve delilik hastalığına yakalandı. Bahaddin Bey ise ülkeyi terketti ve vatanı bırakarak Arap ülkelerine gitti; Basra ve Hassa'da devlet hizmetine girdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM
Kilis Hükümdarları Hakkındadır

Haşimi ailesinin soyunu bilen ve Kureyş'in[269] dalları konusunda ihtisas sahibi olan kimselerce de açıkça bilindiği gibi, Kilis hükümdarlarının soyu, kendi iddialarına göre, Abbas Efendimize -Allah ondan razı olsun- ulaşır. Dediklerine göre, onlar, doğru rivayet gereğince Hakkari ve İmadiye hükümdarlarının amca oğullarıdır. Bunlar üç kardeşti ve adları Şemseddin, Bahaddin ve Menteşa'ydı. Hakkari hükümdarları Şemseddin'in soyundandır ve kürtler tarafından bunlara «Şemû»[270] denilmektedir; Bahaddin'in soyundan olan İmadiye hükümdarlarına da «Behdin»[271] denir; Kilis hükümdarlarına gelince, bunlar da Menteşa'nın soyundandır ve onlara «Mend» denir.

Çeşitli rivayetlerden hangisi doğru olursa olsun, Mend, başlangıçta Kürtlerin bir aşiretini çev-

(269) Hazreti Muhammed'in mensup olduğu kabile. Haşimi ailesi bunun bir koludur. (M.E.B.)
(270) Daha önce «şenbû» olarak geçti.
(271) Daha önce «Bahadinan» şeklinde geçti (M.E.B.)

resinde toplamaya muvaffak oldu ve onlarla birlikte Şam ve Mısır'a gidip Eyyuboğulları hükümdarlarının hizmetine girdi. Onlar da kendisine Antakya Vilayeti yakınındaki Kusayr Nahiyesi'ni verdiler. Mend ve adamları kışın buraya yerleştiler. İş bununla da kalmadı; daha önce o diyarda oturan Kürt Yezidler'den bir topluluk da Mend'in çevresinde toplandı. Bu da günden güne şanının yücelmesine ve nüfuzunun artmasına yolaçtı. Kendisine her taraftan Kürtler geldiler; ayrıca Cun ve Kilis taraflarında oturan Kürtler de kendisine katıldılar.

Al-ı Eyyub'un ulu hükümdarları kendisine ilgi gösterdiler ve onu Şam ve Haleb'deki bütün Kürt'lere Beylerbeyi olarak tayin ettiler; bu topluluğu yönetmek, meseleleri karara ve çözüme bağlamak bakımından kendisini tamamen serbest bıraktılar. Böylece kendisini en yüksek askeri ve idari rütbeye yükselttiler. İşin başlangıcında, Hama ve Maraş arasında yayılmış olan Yezidi Kürtler'in şeyhleri bu yüce makam üzerine kendisiyle çatıştılar. Bu durum, zaman zaman kılıçların çekilmesine ve savaşa dahi yolaçtı. Fakat Mend onlara galebe çaldı ve bazen sertlikle, bazen yumuşak davranarak, bazen baskıyla, bazen de iyilik yaparak onları kendisine boyun eğecek duruma getirdi. Sonunda istediğine kavuştu ve o diyardaki bütün Kürtler onun mutlak hükümdarlığına boyun eğdiler.

Mend ölünce yerine oğlu Arab Bey geçti. Ondan sonra da oğlu Emîr Cemal yönetimi aldı. Onun ölümünden sonra da yerine oğlu Ahmed Bey geçti. Bu beyin zamanında Al-ı Eyyub Devleti'nin günleri sona erdi ve büyük devletleri Çerkes Memlükler'e geçti. Fakat Ahmed Bey Çerkes'lerin dev-

letine boyun eğmedi ve günlerini bağımsız bir hükümdar olarak geçirdi. Sonunda iki çocuk bırakarak öldü: Habib Bey, Kasım Bey.

Habib Bey:

Babasının yerine Kürt'lerin hükümdarlığını aldı. Çerkes sultanları kendisini aldatarak kendi taraflarına çektiler ve Haleb'e getirip orada suikastla öldürdüler.

Kasım Bey:

Bu bir varis olarak ve kahir bir kuvvetle kardeşinin yerine geçmeye ve Kürt'lerin hükümdarlığını ele geçirerek duruma hakim olmaya muvaffak oldu. Ne var ki, Çerkes sultanları Kürt Hükümeti'ni, Yezidi şeyhlerin torunlarından olan Şeyh İzzeddin'e verdiler. Tekrar mürted olup Yezidiliğe geçen Kürt'lerden bir topluluk da onun etrafında toplandı. Sonra Haleb askerlerinden, Şehriyar Bey Ramazanlu'nun komutası altında bir askeri kuvvet kurdu ve bunu Kasım Bey'le savaşmaya gönderdi. Kasım Bey ise aşiretlerini ve kendisini tutanlarla birlikte Sahyun Dağı'na sığındı. Öte yandan Sultan Gavri(272), kızkardeşinin oğlunu, Haleb ordularından, büyük bir ordunun başında, Şeyh İzzeddin'le birlikte bir başka yoldan, Kasım Bey'le savaşmaya gönderdi. Bunun üzerine iki taraf arasında savaş çıktı ve birkaç defa kanlı çarpışmalar oldu. Her defasında da Çerkes orduları yenilgiye uğruyor, Kasım Bey savaştan muzaffer

(272) Mercidabık Meydan Savaşında yenilerek öldürülen Mısır Memlük Hükümdarı Kansu Gavri. (M.E.B.)

çıkıyordu. Osmanlı Sultanı Selim, Şam ve Mısır gibi Arap ülkelerini işgal ve Çerkes'lerden almak amacıyla bu diyara doğru harekete geçince; Kasım Bey, Çerkes Hayri Bey'le birlik olup Sultan'ı karşılamaya gitti ve maiyetine girdi. Sultan Mısır, Şam ve Haleb'in fethini tamamladıktan sonra İstanbul'a döndüğünde, Kasım Bey ve 18 yaşındaki oğlu Canpolad Bey de maiyetinde bulunuyorlardı.

Yezidi Şeyh İzzeddin'e gelince, o da Haleb Beylerbeyi Karaca Paşa'nın hizmetine girdi ve bazı entrikacılar aracılığıyla, adi geçen Paşa'yı etkilemeye muvaffak oldu; onu birtakım maksatlı sözlerle ve birçok iftiralarla aldattılar. Paşa, sonunda Sultan'a bir rapor sunarak şöyle dedi: «Kasım Bey'in Haleb'e dönmesine göz yumulduğu takdirde burada şiddetli bir karışıklık ve taşkın bir kargaşalık çıkacaktır». Bunun üzerine Sultan da hemen jurnallara kulak verdi ve Kasım Bey'in öldürülmesine, oğlu Canpolad'ın da, Hazine hesabına yetiştirilen çocuklara katılması için Saraya alınmasına ve kendisiyle geniş ölçüde ilgilenilmesine emir verdi. Karaca Paşa'nın isteği sonucunda ferman çıktı ve Sultan Selim o taraftaki Kürtler'in beyliğini Şeyh İzzeddin'e verdi.

Canpolad Bey bin Kasım Bey bin Ahmed Bey:

Yukarıda da geçtiği gibi, Canpolad, babasının öldürülmesinden sonra Kürtler'in beyliği Şeyh İzzeddin'e verilirken Saraya alındı. Şeyh İzzeddin çocuk bırakmadan öldüğü ve akrabaları arasında Kürtler'in başına geçme yeteneğine sahip kimse bulunmadığı için, devlet adamları, Şeyh İzzeddin'in Antakya taraflarında bulunan özel mülklerinin

Sultanlık emlakine katılması ve Kürtlerin Hükümetinin de, Hasankeyf hükümdarları soyundan gelen Melik Muhammed'e verilmesini uygun buldular.

Sultan Süleyman Han zamanında Canpolad Bey Saraydan çıkarıldı ve Saraya bağlı olan Müteferrika Ordusu'na katıldı. Belgrad'ın alınması, Rodos Adası'nın fethi ve Buğdan[273] seferi gibi Sultan'ın çıktığı savaşlara katıldı ve bu savaşlar da Sultan'ın maiyetinde oldu; üstün hizmetlerini ve kahramanlığını gösterdi ve bu yüzden Sultan kendisini takdir etti. Bu nedenle o da babalarının ve atalarının görevinin kendisine geri verilmesini diledi. Ne var ki Sultan, o şeytanlık yerde[274] Canpolad Bey'in oraya dönmesi halinde çıkabilecek kargaşalıktan kaçınarak, kendisine Haleb'e bağlı bir başka sancağın verilmesini uygun gördü. Fakat Canpolad Bey, kendisine teklif edilen görevi kabul etmedi. Bunun üzerine Kürt Beyliği'nin Hadım Hüseyin Paşa'ya verilmesi, kendisinin Kürt'lerin durumunu ve irsi Kilis Eyaleti Hükümetinin Canpolad Bey'e verilmesini incelemekle görevlendirilmesi konusunda ferman çıktı. Hüseyin Paşa da Padişah'a verdiği raporda, Kürt hükümdarlığının Canpolad Bey'e verilmesi gerektiğini, kötülüğe ve bozgunculuğa eğilimli olan bu Kürt'leri Canpolad Bey'den başka kimsenin dizginleyemeyeceğini, Canpolad Bey tayin edilmediği takdirde güvenliğin bozulacağını ve bütün Haleb halkı ile Arap ülkelerinden buraya gelenleri kötülük kaplayacağını belirtti. Bunun sonucu olarak Sultan,

---

(273) Bir diğer nüshada Bağdad. (M.A.A.)

(274) Yezidilerin şeytana karşı duydukları sempatiden ötürü böyle yazmıştır. (M.E.B.)

Canpolad Bey'i ilgisinin kapsamı içine aldı ve Kilis Eyaleti'yle ona bağlı yerlerin kendisine verilmesi konusunda ferman çıktı. Canpolad Bey, böylece özlemine kavuşmuş olarak ve gönül rahatlığıyla Kilis'e döndü. Hiç kimsenin düşünemeyeceği şekilde kendini vilayetin işlerine verdi.

Denilir ki: Sultan Süleyman Han İran seferine çıktığı zaman yolda Haleb'e uğramış ve kışı orada geçirmiştir. O sırada şöyle bir olay olmuş: Bir hırsız, Padişah'ın, kuşların bile üzerinden uçamayacakları ve hiç kimsenin yaklaşamayacağı çadırına girmiş ve ne özel hizmetçilerden, ne de muhafızlardan hiç kimse duymaksızın Padişah'ın yattığı bölümden mücevherlerle işlenmiş bir kılıç çalmış. Sabah olup da haber yayılınca ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın kulaklarına da gidince; Canpolad Bey'e karşı kin beslemekte olan Rüstem Paşa, benzeri görülmemiş olan bu olayın yarattığı fırsattan yararlanarak Sultan'ın nezdinde Canpolad Bey hakkında entrikalar çevirmeye başlamış; ve Sultan'a, bu işi Canpolad Bey'e bağlı Kürtler'den başka kimsenin yapmadığını, çünkü bu haddini aşmışlardan başka kimsenin bu büyük suçu işlemeye cesaret edemeyeceğini bildirmiş.

Bunun üzerine Sultan öfkelenmiş Canpolad Bey'e çok kızmış ve kendisini hemen ortadan kaldırmak istemiş. Fakat Canpolad Bey kendisinden beş gün mehil isteyerek şöyle demiş. «Bu kısa süre içinde hırsızları getirmeyi başaramazsam, Sultan'ın işaret edeceği bütün cezalara müstahakım.» Dördüncü gün Canpolad Bey, hırsızları çalınmış işlemeli kılıçla birlikte Sultan Süleyman'ın Divanına getirmiş. Sultan hırsızların idamını emretmiş ve şefkate gelerek Canpolad Bey'i padişahça merhametinin ve şahça affının kapsamı içine almış.

Sonra da 90 yaşını aşan ve 100 yaşına yaklaşan uzun ömürü boyunca kendisine karşı takdir ve hayranlıkla muamele etmiş.

Denilir ki: Canpolad Bey, hepsi erginlik çağına varan ve bunu aşan 70 oğlunu görmüştür. Babalarının ölümü sırasında yaşamakta olan 10 oğlu şunlardır: Habib Bey, Ömer Bey, Ahmed Bey, Abdullah Bey, Hüseyin Bey, Cafer Bey, Gazanfer Bey, Zeynel Bey, Haydar Bey ve Hıdır Bey.

Büyük oğlu Habib Bey, tecrübeli yaşlılara ters düşen cahil gençlerde adet olduğu gibi, gençliğinde babasına karşı yaptığı taşkınca işler ve zararlı, bozguncu hareketler yüzünden, babası kendisini evlatlıktan reddetmiş ve üzerinden nesebini kaldırmıştı.

Canpolad Bey kendini beşinci oğlu Hüseyin Bey'in terbiyesine vermiş ve onu iyi yetiştirmek için çaba harcamıştı. Bu oğlunun alnında olgunluk ve yetenek belirtileri görününce kendisini veliaht teyin etmek istedi. O sırada Sultan, Sigetvar seferine hazırlanıyordu. Canpolad Bey zayıflığından ve yaşının ilerlemiş olmasından ötürü, bu mübarek gazaya, kendi adına Sultan Süleyman'ın maiyetine oğlu Hüseyin Bey'i gönderdi. Hüseyin Bey bu seferde birçok yiğitlik belirtileri ve cesaret örnekleri gösterdi. Bu yüzden Sultan'ın dikkatini çekti ve sultan, kendisine sancak verileceğini vadetti. Sultan'ın kafilesi 972 (1565) yılında muzaffer olarak bu gazadan döndüğü zaman Canpolad Bey'e zayıflık ve takatsızlık hakim olmuş ve üzerinde, bu fani dünyadan göçetme belirtileri görünmüştü.Bundan önce oğlu Cafer Bey'i veliaht tayin etmiş; oğlu Hüseyin Bey'i de emlak, maliye ve vakıfları yönetmekle ve çocukların vasiliğini yapmakla görevlendirmişti; Habib Bey'in de şimdiden itibaren yönetim hakkından ve maliyedeki istih-

kakından yoksun bırakılmasını vasiyet etmişti. Bu konuda bir zabıt yazdı. Kadılar, ileri gelenler ve halk tarafından imzalanan bu zabıt bir keseye konarak mühürlendi ve korunması için Haleb Muhafız'ına gönderildi. Sonra Canpolad Bey yüce Allah'ın rahmetine kavuştu.

Cafer Bey bin Canpolad Bey:

Böylece Cafer Bey, babasının vasiyeti gereğince ve Sultan Murad Han'ın fermanıyla Kilis Hükümdarı oldu. Yönetime geçmesinin üzerinden dört yıl geçtikten sonra Serdar Lala Mustafa Paşa Osmanlı ordusuyla birlikte Şirvan fethine çıktı. Cafer Bey de ordunun ardından Diyarbekir'e hareket etti. Karacatak(275) dolaylarına varınca attan düştü ve canını Yaradıcısına teslim etti.

Habib Bey bin Canpolad Bey:

Babasının ölümünden sonra Hüseyin Bey ve kardeşleri tarafından çok hakarete uğradı ve küçük düşürüldü. Fakat onlara aldırmadı ve onlardan çekinmedi; tersine onlardan intikam almaya karar verdi. Kilis'e giderek babasının bazı mallarını ele geçirdi; arkasından, babasının hapishanesinde yatan ve üzerinde Müslümanların hakkı bulunan birçok tutukluyu serbest bıraktı; onlarla güçlendi. Bununla da yetinmeyerek Sultan'ın Divanına, kardeşlerinin kendisine ihanet ve zulmettikleri yolunda şikayet üstüne şikayet gönderdi; yüce eşiklerden kendisi hakkında insaflı davranılmasını diledi.

---

(275) Diyarbekir - Siverek arasındaki Karacadağ. (M.A.A.)

Fakat Ulu Müşir, dünya işlerinin nizamı, Vezir-i Azam Mehmed Paşa([276]), kendisine karşı durdu ve kendisiyle açıkça düşmanlık yaparak dedi ki: «Habib Bey'i, babası, sağlığında hükümdarlık görevinden ve miras hakkından mahrum bırakmıştır; istediklerinde hiçbir hakkı yoktur.» Fakat anlaşmazlığı çözümlemek için kendisine, Şam'a bağlı Nablüs Sancağı'nı verdi. Ne var ki Habib Bey buna razı olmadı ve Haleb'e bağlı olup kardeşi Hüseyin Bey'in yönetiminde bulunan Balis Sancağı'nı istedi. Bu isteği Sultan'ın Divanı tarafından olumlu karşılandı.

Bu haber Hüseyin Bey'in kulağına gidince Asitane'ye bir temsilci göndererek yüksek makamlar nezdinde harekete geçti; sonunda Sancağı tekrar geri aldı ve Habib Bey buradan azledildi. Bu sırada kardeşi Cafer Bey öldü ve Kilis Hükümeti Serdar Mustafa Paşa tarafından Hüseyin Bey'e verildi. Bu haber Habib Bey üzerinde yıldırım etkisi yaptı. Bunun için hızla harekete geçerek Sultan Murad'ın eşiklerine gitti ve Sultan'ın Şeyhi için de yanına, 5.000 filori değerinde hediyeler ve mallar götürdü. Sultan bu cahil Şeyh'te çok şeyler olduğuna inanırdı. Habib Bey Şeyh'ten, Sultan ve Vezir'den, Kilis Hükümdarlığı görevinin kendisine verilmesini dilemesini istedi. Şeyh'in büyük etkisi olan aracılığı sonucunda, Habib Bey'e Selimiye Sancağı verildi; fakat kendisi buna razı olmayıp miras kalmış sancağını istemekte ısrar etti. Bunun üzerine Şeyh çabalarını yoğunlaştırdı ve Divanı, Kilis Hükümeti'ni Habib Bey'e, Selimiye Sancağı'nı da Hüseyin Bey'e vermeye sevketti. Oysa Şeyh'in bu hareketi parlak şeriata uygun değildi.

---

(276) Sokullu Mehmet Paşa. (M.E.B.)

Serdar Mustafa Paşa'nın Kars Kalesi'ni restore etmesi sırasında, Habib Bey başlangıçta hizmette kusur etti ve gevşeklik gösterdi. Sonunda birkaç adamıyla birlikte hizmet için hazır bulununca, Serdar kendisini nefretle karşıladı ve ona kızgın olduğunu gösterdi; sonra da Kilis Hükümeti'ni ondan alarak yeniden Hüseyin Bey'e verdi; Habib Bey'e de Selimiye sancağını verdi. Habib Bey bu emri yine kabul etmedi ve hemen İstanbul'a gidip şikayet etti. O sırada tesadüfen Mustafa Paşa Serdarlıktan azledilmiş ve yerine Sinan Paşa(277) atanmıştı. Habib Bey aslında konuşkan, güçlü kanıtlar getirebilen, büyük bir deha ve hileye sahip olan bir kimseydi. Bu nedenle Sinan Paşa'yı etkiledi; o kadar ki, Sinan Paşa, bu Habib Bey aracılığıyla İran ülkesinin en azından yarısını fethetmeye muvaffak olacağına inandı. Bunun için Kilis Hükümeti'ni Habib Beye vermekten çekinmedi; Habib Bey de üç yıl bu görevde kaldı. Üç yıl sonra ise Sinan Paşa Serdarlık ve Sadrazamlık görevlerinden azledildiği için, Hüseyin Bey Kilis Hükümeti'ni geri almaya muvaffak oldu. Böylece Habib Bey görevden uzaklaştırıldı ve bir kez daha başıboş bir duruma düştü; görevlerinin dışında ve görevlerden yoksun kaldı. Sonra Allah'ın rahmetine kavuştu. Böylece iki kardeş arasındaki anlaşmazlığı, kaçınılmaz ecel ve kader kılıcından başka bir şey çözemedi. Nitekim şöyle denilmiştir:

«Halkın rahatı için dünyayı iki hisseye böldük.
«Ben yeryüzünü aldım, o da yerin içini.»

Hüseyin Bey bin Canpolad Bey:

Bu bey, Sultan Süleyman Han'ın güvenine ve

(277) Koca Sinan Paşa. (M.E.B.)

yüce ilgisine, babasının da duasının bereketine sahip bulunuyordu. Bu nedenle, Canpolad Bey'in beşinci oğlu olmasına rağmen, irsi vilayet görevini elde etti. Kardeşi Habib Bey'in kendisiyle defalarca çatışmasına, onu kardeşi Cafer Bey'i öldürmekle suçlamasına ve bu uğurda 60.000 filori harcayıp, Vezir Sinan Paşa'nın yardımıyla Kilis Hükümeti'ni bir süre elinden almayı başarmasına rağmen, sonunda hak sahibine döndü ve irsi Hükümetin yönetimi nihai olarak Hüseyin Bey'in elinde kaldı. Şair diyor ki:

«Çalışması Allah için olanları
«Her işte başarıya ulaştırır Allah
«Allah ile tamamlanmayan işin
«Kuldan çıkması mümkün değildir.»

Sözün özü, Hüseyin Bey, Kilis Hükümdarlığı görevini en iyi şekilde yerine getirdi ve uzun zaman kimseyle çatışmadan böyle kaldı. Sonunda, Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyi makamına yükselmeyi aklından geçirdi. Bu amaçla Sultanlık Divanı'na, Trablusşam Eyaleti beylerbeyliği görevinin kendisine verilmesi karşılığında ve Kilis Hükümeti'nin de o vilayete bağlanması, kendisi bu görevden azledilinceye kadar Kilis'in Trablusşam'a bağlı kalması şartıyla ve buna benzer birtakım şartlarla, Trablusşam Eyaleti'ndeki özel Sultanlık emlakinden büyük bir miktar ödemeyi taahhüt etti. Bu dileği yüce eşiklere arzedilince kabul edildi ve 1001 (1593) yılının aylarından birinde, adı geçen görevin kendisine verilmesi ve kendisinin «Hüseyin Paşa» lakabıyla anılması konusunda Padişahlık emirnamesi çıktı.

Kamize diye anılan Arap ileri gelenlerinden biri, o sırada bu vilayette bazı şartlarla mültezim

([278]) olarak bulunuyor ve bu şartlara göre çalışıyordu. Kamize, araştırmacıların öncüsü ve inceleyicilerin direği olan Mevlana Sa'd El-Mille ve'd-Din Hoca Efendi'ye([279]) bağlıydı; ona uymuşlardan sayılırdı. Aralarında gerçekten güçlü bağlar vardı; o kadar ki, Kamize Hoca Efendi'den 10.000 filori kırmızı altın ödünç almıştı. Hüseyin Paşa'nın, yukarıda anlatılan şekilde adı geçen görevi elde etmiş olduğu haberi Kamize'ye yıldırım etkisi yaptı; ve Şeyh Hoca Efendi Hazretlerinden borç etmiş olduğu 10.000 filori kırmızı altınları da yanına alarak İstanbul'a koştu. O sırada Hüseyin Paşa da Asitane'den Trablusşam'a hareket etmişti.

O sırada Kamiziye yolda kayboldu ve izi bile görünmedi. Sonunda kendisini bazı arkadaşlarıyla birlikte yıkık bir handa öldürülmüş olarak buldular; öldürülmelerini Hüseyin Paşa ve adamlarına yüklediler. Bunun sonucu olarak Hoca Efendi, kendisiyle Kamize arasındaki sevgi ve dostluktan ötürü Hüseyin Paşa'ya gücendi ve düşmanlık yaptı. Bu da Hüseyin Paşa'nın Trablusşam'dan azledilmesine ve Kapıcıbaşı rütbesine sahip olup Yemişçi Hasan Ağa diye tanınan Hasan Ağa'nın, Hüseyin Paşa'yı yakalayıp Haleb Kalesi'ne hapsetmek, kendisine isnat edilen, Kamize ve adamlarını öldürme suçundan ötürü yargılamakla görevlendirilmesine yolaçtı. Hasan Ağa, Padişah'ın bu emirini yerine getirerek Hüseyin Paşa'yı Haleb Kalesi'ne hapsetti; fakat öldürülenlerin kanının kendisinden istenmesi konusu, şeriat hükümleri gereğince sabit olmadı.

(278) Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi olması muhtemeldir. (M.E.B.)

---

(279) Osmanlılar zamanında aşar vergisini toplayan görevli. (M.E.B.)

Şimdi, yani Hicri 1005 (1597) yılında Paşa hâlâ sağdır ve görevden azledilmiş olarak vakitlerini Osmanlı ülkesinde geçirmektedir. Fakat feleğin kendisine gülümsemesi ve şansın yeniden kendisine yar olması kuvvetle umulur. Çünkü kendisi aslında son derece ağır başlı, zeki, alicenap ve dahi bir gençtir.

ALTINCI BÖLÜM
Şêrwan (Şirvan) Beyleri Hakkındadır

Bu bölüm bir hükümet ve iki zeameti kapsamaktadır.

Rivayet edenler ve heberleri aktaranlar Şêrwan (Şirvan) beylerinin soyları hakkında diyorlar ki: Bu beylerin babaları ve ataları, önceleri Eyyuboğulları'nın vezirlerindendi. Eyyuboğulları Devçökünce, çocuklarından biri - bu, aynı zamanda çökünce, çocuklarından biri -bu, aynı zamanda Hasankeyf hükümdarlarının atasıdır-, bu ülkeye geldi ve buraya egemen oldu. Diğer bir rivayete göre ise, bu beylerin soyu, Şirvan[280] kırallarına ulaşır.

Rivayetler ne olursa olsun, bunlar üç kardeşti: İzzeddin, Bedreddin ve İmadeddin. Bunlar Kıfrê (Küfra) vilayetine gelip yerleştiler; sonunda, adı geçen sultanların kendilerine gösterdikleri ilgi sayesinde o ülkenin hükümdarlığı onlara geçti. Yaygın olan rivayet şudur ki, onlardan Kıfrê'de beyliği ilk geçen, Emîr Hasan bin İbrahim olmuştur; onun da beş erkek çocuğu vardı: Emîr Muhammed Gewr (Gevr), Mîr Şah Muhammed, Mirza, Emîr Şemseddin ve Emîr Mecdeddin.

---

(280) Kafkas dağlarının güneyindeki Büyük Şirvan. (M.A.A.)

Hasan Bey'in hükümdarlık süresi sona yaklaşınca, irsi vilayetini çocukları arasında taksim etti; ve onlara, her birinin kendi payına razı olması ve kardeşlerinin elindekine karışmaması konusunda, lanetler ve ağır yeminlerle dolu olan bir de yazılı vasiyet bıraktı. Şabistan Kalesi'ni ona bağlı yerlerle birlikte Mîr Muhammed Gewr'e, Kıfrê Kalesi'ni ona bağlı yerlerle birlikte Mirza'ya, Erun [281] Kalesi'ni ona bağlı yerlerle birlikte Mîr Şemseddin'e ve Awêl (Avil) [282] Kalesi'ni ona bağlı olan yerlerle birlikte Mîr Mecdeddin'e verdi. Mîr Şah Muhammed'i de kendine vekil (kaymakam) tayin etti.

Mîr Şah Muhammed bin Mîr Hasan:

Babası ölünce Kıfrê (Küfra) hükümdarlığı görevini eline aldı. O sırada kardeşi Mecdeddin Allah'ın rahmetine kavuştu; Mîr Şah Muhammed bunun üzerine hemen Awel Kalesi'ni de Kıfrê'ye ilhak etti ve tam bağımsız bir hükümdar oldu. Allah'ın rahmetine kavuşunca dört erkek çocuğu vardı; Mîr Muhammed, Mîr Ebdal, Mîr Ali ve Mîr İzzeddin. Babasının yerine Mîr Ebdal geçti.

Mîr Ebdal bin Mîr Şah Muhammed:

Babasının ölümünden sonra hükümdarlık görevini aldı ve birkaç yıl ülkeyi yönetti. Sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve yerine, en doğru yolda olan oğlu Mîr Şah Muhammed geçti.

---

(281) Galiba bu, Siirt'in doğusundaki Eruh'tur; Osmanlı atlaslarında da buranın adı «Erun»dur. (M.A.A.)

(282) Halk arasında «Hawêl» (Havil) denilen şimdiki Baykan ilçesi. (M.E.B.)

Mîr Şah Muhammed bin Mîr Ebdal:

Babasının yerine geçti. Onun hükümdarlığı zamanında Şah İsmail Kürdistan'ı istila etmek istedi. Kürt beyleri ve hükümdarları, aralarında birlik olmadığı için, hep birlikte Şah İsmail'in Sarayına gitmeyi ve kendisine itaatlerini sunmayı uygun buldular. Ne varki, daha önce de anlattığım gibi, Şah İsmail, kendisine itaatlerini sunan bu Kürt beylerini tutuklayarak hapse attı; yalnız bu Mîr Şah Muhammed ve Sasonlu Ali Bey hariç.

Mîr Şah Muhammed Kızılbaş kıyafeti giydiği için, Şah'ın özel meclisine gitmesi ve Kızılbaş çevrelerle kaynaşması kolay oldu; o kadar ki, onlardan ayrılmıyordu. Bunun sonucu olarak kendisine güvendiler ve Kıfrê Vilayeti'nin mülkiyetini kendisine geri verdiler. Bundan sonra hükümdarlığının süresi uzadı ve izzetle, ikballe uzun ömür yaşadı; öldüğü zaman dört erkek çocuğu bıraktı: Muhammed Bey, Ebdal Bey, Ali Bey, İzzeddin Bey. Mîr Şah Muhammed, büyük oğlu Muhammed Bey lehine, gönül rızasıyla hükümdarlıktan feragat etti. Ahret diyarına göç edinceye kadar da 10 yıl inzivada yaşadı.

Muhammed Bey bin Mîr Şah Muhammed:

Babasının vasiyeti gereğince Kıfrê (Küfra) ve ona bağlı yerlerin hükümdarlığını eline aldı. Yönetiminin üzerinden 30 yıl geçtikten sonra kardeşi Ebdal Bey kendisine karşı başkaldırdı ve Kıfrê Hükümeti üzerine kendisiyle çatıştı. Bunun üzerine Muhammed Bey, siyaset gereği olarak, fedakarlık yaptı ve Sultan Süleyman Han'ın Kıfrê

Hükümeti'ni temelli ve resmen kardeşine vermesini uygun buldu kendisi de, Kızılbaşların sınırları içinde bulunan Bargıri Kalesi'nin yönetim ve muhafızlığını bizzat eline almaya girişti ve orayı bir yıl kesintisiz olarak yönetti. Eyalet kalesinin muhafızlığını bu süre içinde adı geçen kardeşine bıraktı ve kendisi öteki kalenin muhafızlığına gitti. Bu sırada Şah İsmail Adilcevaz, Erciş ve Bargıri kalelerine saldırarak buraları istila etmek istedi. Şiddetli bir soğuk vardı ve yeryüzünün tamamı karla kaplanmıştı. Bu yüzden ne bir kuşun havada uçması mümkündü, ne de bir balığın suda yüzmesi... Şairin dediği gibi:

«Su yerine kayaların yenmesi gerekirdi
«Sular donarak mermer taşına dönmüştü
çünkü
«Hançer kuşananların üzerindeki zırhlar
«Cankuşunun avlanması için bir tuzaktı.»

İşte bu durumda Sultan(283), gökten inen bir afet gibi Bargıri Kalesi'nin üzerine indi ve kaleyi kuşattı. Üç ay süren kuşatma sırasında, kuşatma altındakilerin durumu çok kötüleşti; yiyecek ve öteki gıda maddeleri tükendi; savunucuların gücü söndü; Kıfrê (Küfra) Beyliği'nin Sultan Süleyman'ın Divanı tarafından kardeşi Ebdal Bey'e verildiği haberinin Muhammed Bey'in kulağına gelmesi, bardağı taşıran son damla oldu. Bu haber, Muhammed Bey'in gönlünü tırmaladı ve kendisine umutsuzluk hakim oldu. Bunun sonucu olarak, Şah İsmail'in adamlarına kaleyi teslim etti; bunlar arasında Şah'ın Divan Beyi Safevi Masum Bey de vardı. Muhammed Bey bundan sonra, işin iç-

(283) Şah İsmail. (M.E.B.)

yüzünü olduğu gibi Sultan Süleyman'ın eşiklerine arzetmek amacıyle hemen İstanbul'a hareket etti. Ne var ki, dedikoducu bozguncular, onun gıyabında, Bargıri Kalesi'nde birçok yiyecek ve cephanenin bulunduğunu, fakat Muhammed Bey'in bunu gevşekliğinden kasıtlı olarak teslim ettiğini Sultan'a bildirmişlerdi. Bu yüzden, o zavallının asılması konusunda yüce emirler çıktı ve kendisini astılar.

Ebdal Bey bin Mîr Şah Muhammed Bey:

Ebdal Bey, kardeşi Muhammed Bey'in öldürülmesinden sonra Kıfrê'de yönetimi eline aldı ve çatışmasız olarak oranın bağımsız hakimi oldu. Yönetime geçmesinin üzerinden 13 yıl geçtikten sonra Mîr Muhammed, Melik Halil, kardeşi ve Xizan (Hizan) hükümdarları[284] arasında anlaşmazlık çıktı. Melik Halil Ebdal Bey'den yardım istedi. Kürtlük hamiyeti ve aşiretçilik gayreti Ebdal Bey'i Şêrwan (Şirvan)[285] aşiretlerinin bir topluluğuyla birlikte Xizan üzerine yürümeye iteledi. Melik Halil'le birlik olup Xizan Kalesi'ni kuşatmaya başladı. Bu durum karşısında Emîrin de[286], Xizan Kalesi'ni yalnız kendi elinde tutmak amacıyla, Nemıran aşiretiyle birlik olup kaleyi savunmaktan başka çaresi kalmadı. Bunun için müttefikleriyle birlikte çıkarak savaşa ve mücadeleye hazırlandı.

Derken, onlarla saldırıya geçenler arasında

(284) Xizan Hükümdarları Bölümüne bakılırsa, ibarenin doğrusunun, «Xizan hükümdarları olan Mîr Muhammed, Melik Halil ve kardeşleri arasında» olduğu ortaya çıkar. (M.A.A.)

(285) Kürtçesi «Şêroyan»dır; sonra «Şêrwan» şeklini almıştır. (M.A.A.)

(286) Mîr Muhammed. (M.E.B.)

şiddetli bir savaş başladı. Savaş Xizanlılar'ın yenilgiye uğramaları ve 100 kadar ölü vermeleriyle sonuçlandı. Ayrıca savaşçıların yolu üzerinde bulunan köyleri yıkıldı ve ekinleri yağma edildi. Bu durum, onları, Sultan Süleyman Han'ın eşiklerine iltica etmek zorunda bıraktı. Sultan da, Van Beylerbeyi İskender Paşa'ya Xizanlılar'ın sorununa bakması, Ebdal Bey'i Van Divanı'na getirtmesi ve kendisine isnat edilen hususta soruşturma yapması için yüce emrini bildirdi. İki tarafın halkı Divanda hazır bulununca, Ebdal Bey ve Şêrwanlılar'ın Xizan halkına ve ileri gelenlerine saldırmış oldukları sabit oldu. Bunun üzerine Van Beylerbeyi, Ebdal Bey'i hemen tutuklayıp kale hapishanesine attı ve durumunu Hilafet Makamı'na arzetti. Öldürülmesi, idam edilmesi hakkında emir çıktı ve böylece Ebdal Bey Van'da öldürüldü. Altı küçük erkek çocuğu bıraktı: Mahmud Bey, Zeynel Bey, Mîr Şah Muhammed, Hacı, Mîr Muhammed ve Zülfikar. Sonra Kıfrê (Küfra) Hükümeti'ni ikiye ayırdılar: Bir kısmını Hazzolu Saruhan'a, ikinci kısmını da «Kurnê»li(287) Hasan Bey'e verdiler.

Mahmud Bey bin Ebdal Bey:

Yukarıda geçtiği gibi, babasının öldürülmesinden sonra Kıfrê Hükümeti birkaç yıl yabancıların elinde kaldı. Mahmud Bey erginlik çağına gelince Sultan Selim Han'ın(288) eşiklerine koşarak durumunu ve miras kalmış Hükümetinin kendisine verilmesini arzetti .Adaletli ve cömert Sul-

(287) Galiba bu, Kürt halkının eski adlarından biri olan «Kurti»nin bozulmuş şeklidir. (M.E.B.)

(288) Selim II. (M.E.B.)

tan ona şefkat göstererek, babalarının ve atalarının görevini, eskiden uyulan aynı kural ve usullerle kendisine geri verdi, Bunun üzerine Mahmud Bey, özlemine kavuşmuş olarak ve yüce makamlı Sultan'ın emirnamesini de taşıyarak asıl vilayetine döndü; ve beylik tahtına çıktı.

Mahmud Bey Şêrwan (Şirvan) halkı, ileri gelenler ve sıradan olanlar arasında adelet ve eşitlikle hüküm sürdü; aşiretlerden ve o ülkede yaşayanlardan olan reaya ve bütün yaratıklara nimetlerini ve lütuflarını yağdırdı. Ama kendini devamlı içkiye, Ay ve Güneş'e benzeyen oğlanlar ve dostlarla vakit geçirmeye verdi. İçki kadehi, şakayık ve nergismiş gibi, bir an bile elinden düşmüyordu; hatta baharı, kadeh şarkılarıyla ve hazin müzik sesleriyle yolcu etmeden, onun gitmesine izin vermiyordu. Ve böylece şairin şu sözleri kendisine uygun düşüyordu:

«Al şarabın bir damlası kendisi için,
«Yüz kardeşin kanından daha değerliydi
«Bir ülke değiştirirdi bir müzik sesine
«Çünkü bir şarkı sesi, bir ülkeden daha çok sevindirirdi onu.»

İktidarının üzerinden üç yıl bu şekilde geçtikten sonra, bir gece kendisini yatağında, yanağındaki bir kılıç darbesiyle öldürülmüş olarak buldular. Bunun üzerine Kıfrê (Küfra) Vilayeti, Sultan Selim Han'ın Divanı tarafından, sancak olarak Mîr Muhammed Gewrî'nin soyundan olan Mîr Hasan Kurnê'liye verildi. Bu vilayet birkaç yıl bu beyin yönetiminde kaldı.

Zeynel Bey bin Ebdal Bey:

Yukarıda geçtiği gibi, kardeşi Mahmud Bey yatağında öldürülmüş olarak bulundu. Kardeşleri o sırada küçüktü ve bu yüzden kaatilini bulamadılar, kimseyi de suçlayamadılar. Hasan Bey Kur-

nê'li de bir süre Şêrwan (Şirvan) Hükümdarı oldu.

Zeynel Bey erginlik çağına gelince, Kıfrê Hükümeti'nin kendisine verilmesi konusundaki dileğini Sultanlık eşiklerine arzetmek amacıyla İstanbul'a gitti. Tesadüfen o sırada Maliye Veziri Sinan Paşa([289]) ile Kapudan([290]) Ali Paşa ([291]) ağır ordularla ve birçok savaş gemisiyle, Aklabend Kalesi'ni([292]) fethetmek için sefere çıkmaya hazırlanıyorlardı. Zeynel Bey ile, görevlerinden uzaklaştırılmış bazı Kürt beyleri de, muzaffer ordularla yapılacak bu deniz gazasında Vezire eşlik etmeyi uygun buldular. Osmanlı ordusu Aklabend Kalesi'nin fethinden sonra muzaffer ve özlemine kavuşmuş olarak dönünce, Sinan Paşa, Zeynel Bey'in durumunun gerçek yüzünü Hilafet Makamı'na hemen arzetti. Bunun üzerine, daha önce kardeşi Mahmud Bey'e verilmiş olan Kıfrê Beyliği ve hükümdarlığının kendisine verilmesi konusunda emirname çıktı.

Böylece Zeynel Bey, özlemine kavuşmuş ve gönlü rahat etmiş olarak tanıdığı vatanına ve alıştığı meskenine döndü; babalarının ve atalarının yerine oturdu; yönetim ve hükümdarlık işlerini büyük bir ciddiyet ve dikkatle eline aldı; reayaya, herkese, komşu beylere ve hükümdarlara karşı lütuf ve iyilik yaptı ve hepsinin rızasını kazandı. Bilginler, fazilet sahipleri, fakirler ve çaresizler üzerine himayesini yaydı. İktidarı 30 yıl sürdü. Yaşlılığında okumayazma öğrenmek istedi ve bü-

---

(289) Koca Sinan Paşa. (M.E.B.)

(290) Kaptan-ı derya, donanma komutanı. (M.E.B.)

(291) Kılıç «Uluç» Ali Paşa. (M.E.B.)

(292) Bu şerefin Tunus üzerine yapılmış olmasından, bu kalenin de Tunusta olduğu anlaşılıyor. (M.E.B.)

yük bir çaba ve heves sonunda okuma - yazmayı çok iyi öğrendi. Sonra şiddetli bir hastalığa yakalandı. Altı ay süren hastalık sırasında çok acı ve ıstırap çekti; nihayet 1005 (1597) yılı Zilhiccesinin sonlarında Allah'ın rahmetine kavuştu ve arkasında beş erkek çocuğu bıraktı: Ebdal Bey, Melik Halil, Mîr Mahmud, Mîr Muhammed ve Mîr Süleyman.

Ebdal Bey bin Zeynel Bey:

Güzel yüzlü, iyi gidişli bir gençtir. Babasının ölümünden sonra onun vasiyetiyle beylik makamına geçti ve Sultan Mehmed Han'ın[293] emirnamesi gereğince halen Şêrwan'da hükümdarlık görevinde bulunmaktadır. Başarıya ulaşması ve muvaffak olması umulur.

BİRİNCİ DAL
Kurnê Beyleri Hakkındadır[294]

Bu beyler, Emîr Hasan'ın oğlu Emîr Muhammed Gewr (Gevr)'in çocuklarından ve torunlarındandır. Bu Emîr Hasan'ın babası, irsi vilayetini çocukları arasında taksim ederken Şebistan Kalesi'ni oğlu Muhammed Gewr'e verdi. Bugün ise Şebistan ve ona bağlı yerlerin yönetimini Zeynel Bey bin Süleyman Bey elinde bulundurmaktadır ve bu yönetim zeamet yoluyla Sultan'ın Divanı ta-

(293) Mehmed III. (M.E.B.)

(294) Yazar Girişte, Altıncı Bölümün üç dal kapsadığını; birincisinin Kıfrê, ikincisinin Erun, üçüncüsünün Kurtê beyleri hakkında olduğunu yazmıştı. Burası o, sınıflandırmaya uymamaktadır. (M.A.A.)

rafından kendisine verilmiştir. Bazen de, Ebdal Bey'in öldürülmesi meselesinde geçtiği gibi, Zeynel Bey'in amca oğullarından Mîr Hasan bin Melik Süleyman Kıfrê Hükümdarlığı göörevinde bulunmaktadır.

Gerçek şudur ki, bu Zeynel Bey son derece zeki, akıllı, doğru yolda olan, isabetli ve iyi tedbir sahibi bir gençtir. Zeametini oğlunun adına kaydettirdi; ayrıca Sultan Mehmed Han'ın Divanından, Ağakis Sancağı'nın kendine verilmesi konusunda bir emirname çıkarttı. Mîr Ebdal adında bir de kardeşi vardır.

İKİNCİ DAL
Erun[295] Beyleri Hakkındadır

Bu kalenin Emîri şimdi, zeamet yoluyla Mîr Melik bin Mîr Hasan'dır. Mîr Melik, Mîr Şemseddin bin Hasan'ın oğludur. Mîr Hasan, bu Erun Kalesi'ni, irsi vilayetini taksim ederken oğlu Şemseddin'e vermişti.

Mîr Melik Kürdistan beyleri hükümdarları arasında aşırı cesareti ve cömertliğiyle tanınmıştır; dindarlık ve İslâmiyetin belirtilerine bağlılık niteliğine sahiptir.

YEDİNCİ BÖLÜM
Zırkan Beyleri Hakkındadır

Bu da dört dalı kapsamaktadır.

---

(295) 281 No.'lı nota bakınız.

Belagat meydanının süvarileri ve güzel konuşmanın, güzel yazmanın kahramanları olan tarihçilerce açıkça bilindiği gibi, Zırkan beylerinin soyu Şam Arapları'na ulaşır.

Denilir ki: Şeyh Hasan bin Seyyid Abdurrahman adında bir kişiyi, zamanın şartları, vatanından ayrılmak ve Mardin Vilayeti'ne gelmek zorunda bırakmıştı. Orada yerleşip kendini ibadete, kanaatkarlığa ve çeşitli riyazetlere veren Şeyh Hasan, sürekli olarak mavi renkli elbise giydiği için halk arasında «Şeyh-i Ezrakî»(296) diye tanındı. Belki de gözleri mavi olduğu için bu adla adlandırılmıştır. Sebep ne olursa olsun, «Ezrak» sözcüğündeki «E» harfi, sözcüğün çok kulanılmasından ötürü atıldı ve sözcük halkın dilinde «Zırkî» şeklini aldı.

Bu şeyh Hasan büyük ölçüde dindar ve günahlardan son derece sakındığı için etrafında Mardin Vilayeti'nin ileri gelenlerinden büyük bir topluluk meydana geldi. Bunun sonucu olarak çağının sultanı kendisinden korku duymaya başladı ve çekindi; bu yüzdende kendisini Mardin Kalesi'nde tutukladı. Ne var ki, Şeyhin kerametleri açıkça göründü; ve Sultan içten gelen güçlü bir bilinçle, Şeyh'in müritlerinin ve kendisine içten inananların saflarında yer aldı. Hemen kendisini serbest bıraktı, ondan özür diledi, kendisine her bakımdan saygı ve ikramda bulundu ve kızını kendisiyle evlendirdi. Bu durum, Şeyh Hasan Ezrakî'nin o taraftaki halk arasında kadrini artırdı ve şanını yüceltti. Ölüm Sultan'ı yakalar yakalamaz, onun yerine Şeyh geçti ve böylece ülke işlerine egemen oldu, ülkeyi kontrolu altına aldı.

---

(296) Mavili Şeyh. (M.E.B.)

Çocuklarını, o vilayetteki her nahiyeye Bey ve Hükümdar olarak atadı.

BİRİNCİ DAL
Derzinî Beyleri Hakkındadır

Şey Hasan'ın Derzinî'ye gelen oğlunun adı Habil'di. Onun Kabil adında bir de oğlu vardı. Bu Derzinî, içinde büyük bir kilise bulunan bir kaledir. Kale ahlaksız kafirlerin elinde bulunduğu sırada, ona «Dêrzir»[297] adını verirlerdi. Kaleyi Habil ve Kabil istila ettikten sonra, adı kullanıla kullanıla «Derzinî» şeklini aldı. İşte sana, durumlarını bildiğimiz beylerinin adları

Emîr Hamza bin Emîr Halil bin Emîr Gazi:

Emîr Hamza, uzun zaman, Şah İsmail-i Safevi'nin emriyle Derzinî Beyliği'nde bulundu. Bu Beyin ölümünden sonra oğlu Muhammed Bey, Kürdistan'ın diğer bazı beyleri ve hükümdarlarıyla birlikte, Sultan Selim Han'ın eşiklerine itaatini sundu. Sultan kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı, kendisine güven besledi ve ona Derzinî Beyliği'ni verdi. Ölünceye kadar orada en iyi şekilde yönetim yaptı. Öldüğü zaman dört erkek çocuğu bıraktı: Ali Bey, Şah Kuli Bey, Yakup Bey, Cihanşah Bey.

Ali Bey bin Muhammed Bey:

---

(297) Bir yazma nüshada «Derdiz», bir başkasında da «Dêrziz»dir; galiba kelime, «Zin Kilisesi» anlamına gelen «Dêr Zinê»nin bozulmuş şeklidir. (M.A.A.)

Hükümdarlık için ve tek başına duruma hakim olmak için kardeşleriyle çatıştı. İş kılıçların çekilmesine ve kuvvet kullanılmasına kadar gitti. Sonunda Ali Bey hepsini yenilgiye uğrattı ve vilayeti onlardan aldı; yedi yıl orayı tam bağımsız olarak yönetti. Onun ölümünden sonra yerine kardeşi Şah Kuli Bey geçti.

Şah Kuli Bey bin Muhammed Bey:

Kardeşinin yerine, 941 (1535) yılında, Sultan Süleyman Han'ın çıkarttığı bir emirnameyle beylik tahtına çıktı. Ülkeyi sekiz yıl yönettikten sonra, Sultan Süleyman Han'ın Sarayından dönüşünde, Bolu Şehri'nde birkaç adamıyla birlikte, Gırdıkan Beyi Zırkanli Nasır Bey tarafından aralarında bulunan eski bir düşmanlık yüzünden öldürüldü.

Yakub Bey bin Muhammed Bey:

Bu Bey, kardeşi Şah Kuli Bey'in öldürülmesinden sonra, Sultan Süleyman tarafından bütün Zırkan Divanının yönetimine getirildi. Ergin, iyi ahlaklı, sofu meşrepli, Allah'ın dostlarının sözlerine eğilimli bir adamdı. Şiir ve nazma karşı da hevesi vardı; bu alanda faal bir yeteneğe sahipti. Gerçekleri ve mutlak birliğin[298] anlamlarını kapsayan birçok şiir bıraktı. Şiirlerinin çoğu kürtçedir; galiba kürtçe bir derleme «Divan»ı vardır. Kendisi topluluklarda ve yönetimdeki iyi davranışında çağının teki ve kendi dokusundan bir taneydi.

Bu şekilde 25 yıl hüküm sürdükten sonra kendi isteğiyle hükümdarlıktan feragat etti ve Zırkan yönetimine kendi yerine oğlu Duman Bey'i

(298) Allah'ın birliği (M.E.B.)

getirdi. Duman Bey, iki yıl sonra, Şirvan Savaşı sırasında, Çıldır denilen yerde, Kürdistan'ın diğer bazı beyleriyle birlikte Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Yakub Bey de oğlunun öldürülmesinden bir yıl sonra öldü. Duman Bey iki çocuk bırakmıştı: Muhammed Bey ve Ali Bey.

Muhammed Bey bin Duman Bey:

Muhammed Bey, babasının 986 (1579) yılında şehit düşmesi üzerine 15 yaşındayken, büyükbabası sayesinde ve onun kendisine karşı gösterdiği büyük ilgi sayesinde yönetime geçti. Yaşının küçük olmasına rağmen başkanlık görevini ve beylik işlerini en iyi şekilde yaptı. Bu durum, kendisinin emsali arasında imrenilmesine, kıskanılmasına yolaçtı. Babalarından ve atalarından daha çok kadri arttı ve şanı yüceldi.

Gırdıkanlı Muhammed Bey, aralarındaki eski düşmanlıktan ötürü ve aralarında bulunan akrabalık yüzünden kendisini destekleyen Hazzo Kethüdası Şemseddin'in kışkırtmasıyla Muhammed Bey bin Duman Bey'le çatıştı. Gırdıkanlı Muhammed Bey'le Şemseddin, Derzinî beyliğindeki bazı köy ve şehirlere karşı saldırıya geçmeye başladılar; şeytandan aldıkları ilhama uyarak ve gönüllerinin kendilerine güzel gösterdiği intikamcı kötü işlere kapılarak, bu köyleri ve şehirleri yaktılar ve talan, yağma ettiler. Bu saldırı karşısında Muhammed Bey de, saldırganları püskürtmek için, taraftarlarından ve amca oğullarından bir topluluğu sınıra gönderdi. Bir gün yine Kurdikanlı Muhammed Bey her zamanki gibi sınırı geçti ve oradakilerle savaşmaya başladı. İki taraf arasında döğüş şiddetlendi ve Kurdikanlı Muhammed Bey'in vurulmasıyla sonuçlandı. Kendisini yarı ölü - yarı diri olarak Kurdikan Kalesi'ne götürdü-

ler ve bir gün sonra öldü. Bunun üzerine Muhammed Bey bin Duman Bey, onun, bu çatışmanın ateşini alevlendirmeye sebebiyet veren adamlarının önde gelenlerine saldırarak onları ortadan kaldırdı ve mallarına elkoydu: Böylece duruma tamamen hakim oldu ve bağımsız olarak ülkeyi yönetmeye devam etti; artık kendisiyle çatışan kimse yoktur.

Şimdi, yani 1005 (1597) yılında en iyi şekilde beylik görevini yapmaktadır. Bugünlerde, Hazzo hükümdarları ailesiyle olan akrabalığına dayanarak ve Cezire Hükümdarı Emîr Şeref'in desteğiyle, Hazzo Hükümdarlığından Hıdır Bey'in oğlu Muhammed Bey'i uzaklaştırmak ve onun yerine Murad Han'ın oğlu Bahaddin Bey'i başa getirmek istedi. Ne var ki, bu tehlikeli işin gerçekleştirilmesi mümkün değildi ve bu girişim, yalnız kalmasına yolaçtı; emsali nezdindeki itibarını etkiledi. Fakat kendisi henüz gençliğinin başlangıcındadır; ve Allah'ın kendisini doğru ve isabetli yola yöneltmesinde, bunun sonucu olarak doğruluk ve vefakarlıkla güzelleşmesinde büyük umut vardır. Allah işitici ve duaları kabul edicidir.

Şair demiştir ki:

«Zamanın çocuklarında vefa arama gönül!
«Çünkü yaradılışlarında mertlik yoktur bu yoldaşların.»

İKİNCİ DAL

Gırdıkan [299] Beyleri Hakkındadır

Yukarıda da geçtiği gibi Şeyh Hasan'ı Ezrakî'nin çocuklarından olan Habil Dêrzir'i fethetti.

---

(299) 1313 (1897) yılında İstanbul'da basılmış olan Arapça izahlı Kürtçe sözlük «El-Hediyye El-Hamidiyye»ye göre, Gırdıkan Xizan nahiyesine bağlı bir köydür. (M.A.A.)

Habil'in oğlu Kabil, Kabli'nin(300) kızıyla düşüp kalktı ve bundan bir çocuğu oldu. Kabil, babasının korkusundan ve utancından çocuğu Gırdıkan Kalesine gönderdi. Gırdıkan beyleri işte bu çocuğun soyundandır. Buna göre onlar Derzinî hühükdarlarının amca oğulları olurlar.

Gırdıkan'lı Mîr Nasır, Derzinî ve Gırdıkan vilayetleri arasında bulunan Menar Köyü üzerine, Derzinî beyleriyle devamlı anlaşmazlık ve sürekli çatışma halindeydi. İki taraftan hangisi güçlüyse bu köyü ele geçirirdi. Bu durum böyle devam etti. Sonunda Derzinî'li Şah Kuli Bey Sultan Süleyman'ın Sarayına giderek, Menar Köyü'nün Derzinî Vilayeti'nin sınırları içine alınması konusunda kendisinden bir emirname aldı. Bu haber Nasır Bey'in kulağına gelince, öfkesi kabardı ve kızgınlığı şiddetlendi. Yanına birkaç adamını da alarak, nerede olursa olsun Şah Kuli Bey'le buluşup kendisini ortadan kaldırmak amacıyla İstanbul'un yolunu tuttu.

Derken, Asitane'deki işini bitirmiş olan Şah Kuli Bey'le Bolu Şehri'nde buluştu. İki taraf arasında şiddetli bir döğüş başladı ve Şah Kuli Bey'le yanında bulunan hizmetçileri ve adamları, bu hain ve kanlı çarpışmada öldürüldüler. Bu kavganın haberi Bolu Mirlivası'nın kulağına gidince, hemen ileri gelenleri ve halkı toplayarak onlarla birlikte Nasır Bey'e saldırdılar; Nasır Bey'i ve adamlarından 30 kişiyi yakalayarak durumlarını yüce Hilafet Makamı'na arzetti. Bunun üzerine, kendilerinden adaletli bir kısas alınması konusunda Sultan'ın emri çıktı ve Nasır Bey'le 30 arkadaşı, ibret alacak kimseler için ibret olsunlar diye, herke-

(300) Bir yazma nüshada «Habil'in Kızı». (M.A.A.)

sin geçtiği yolda bulunan ağaç sıralarına asılmak suretiyle idam edildiler. Şair demiştir ki:

«Adaletle hareket etmediğin sürece
«Devlet ve ikbale sahip olmazsın hiç;
«Yolları güvenlik altına al saldırganlardan yana
«Ülkenin mamur olmasını istersen eğer.»

Muhammed Bey bin Nasır Bey:

Bu Beye, babasının öldürülmesinden sonra Gırdıkan Beyliği görevi verildi. Hazzo Kethüdası Şemseddin'den ve Şêrwan'lı (Şirvan'lı) Zeynel Bey'den yana oldu ve Derzinîli Muhammed Bey bin Duman Beye düşmanlık yaptı. Böylece Peygamberin, «sevgiyi de miras alırlar, kini de miras alırlar» şeklindeki hadisinin anlamı gerçekleşti; ve Muhammed Bey bin Nasır Bey, yukarıda da geçtiği gibi, Muhammed Bey bin Duman Bey'in adamları tarafından öldürüldü.

Nasır Bey bin Muhammed Bey:

Nasır Bey, babasının öldürülmesinden sonra, Hazzo Kethüdası Şemseddin Bey'in yardımıyla, henüz çocukken beylik görevini eline aldı. Kethüda şemseddin bununla da yetinmedi; babasının ve hizmetçilerinin kanlarının diyeti olarak, Derzinî'li Muhammed Bey'den Menar Köyü'nü bir miktar para ve yiyecekle birlikte alıp Nasır Bey'e vermeyi başardı. Bu köy iki taraf arasında uzun zamandan beri anlaşmazlık konusuydu. Şemseddin, iki tarafı, Hazzo Hükümdarı ve Şêrwan'lı Zeynel Bey aracılığıyla barıştırdı. Sonra, Derzinî'li Muhammed Bey'in, Gırdıkanlı Muhammed Bey'in öldürülmesine sebebiyet vermiş olan kethüdası Zırkan-

lı Mahmudu hizmetinden çıkarması kararlaştırıldı. Muhammed Bey de, beylerin kararına uyarak onu çıkardı. Adı geçen Mahmud Bedlise varınca, Hazzo Kethüdası Şemseddin, adamlarını ve hizmetçilerini aldatarak kendisini öldürmeye teşvik etti. Onlar da birkaç gün sonra öyle yaptılar ve Hazzo'ya kaçtılar. Bunun üzerine Nasır Bey'in kızgınlığı ve öfkesi hafiflemeye başladı ve barıştan tatmin oldu.

Nasır Bey küçük yaşta bir çocuk olduğu için eğlenceye ve oyuna eğilim gösterdi. Vaktini eğlence ve sazlarla geçirirdi. «Çenber» lakabıyla anılan Hasan adında bir hizmetçisi vardı ki, güldürücü ve mizahi hareketlerde bulunur; Bey de bununla oyalanırdı. Bir gün bu mizahçı, uyuşturucu madde kullanmıştı ve o sarhoşlukla Emîr Nasır'ı vurmayı hayalinden geçirdi; hemen göğsüne hançeri sapladı ve hançer sırtından çıktı. Nasır Bey derhal canını yaradıcısına teslim etti. Avlanmada onlarla beraber olan aşiret ve kabile adamları derhal Çenber'e saldırdılar; tabanca darbeleriyle ve yumruklarla kendisini feci şekilde öldürdüler. Aynı gün Mîr Halil'e de, Çenber'in çirkin fiilini isnat ederek kendisini de zulümle ve haksız yere öldürdüler.

Halil Bey, Nasır Bey'in Bolu'da öldürülmesinden sonra Sultan Süleyman'ın Divanı tarafından Gırdıkan Beyliğine tayin edilmişti; sonra Muhammed Bey bin Nasır Bey'in, adı geçen beyliğe getirilmesi üzerine hükümdarlıktan azledilmiştir. Bir süre ülkeyi terketmiş ve bazı Kürt beylerinin hizmetinde bulunmayı tercih etmişti. Daha sonra zayıfladığı ve yaşlandığı için, alışmış olduğu vatanına dönerek Nasır Bey'in yanında ikamet etmiş ve vaktini yine onun yanında geçirmeye başlamıştı.

Emîr Nasır iki küçük çocuk bıraktı: Mîr Muhammed ve Mîr Ebu Bekir. Bugün Mîr Muhammed, Sultan'ın emirnamesi gereğince babasının yerine Gırdıkan beyliği görevini yapmaktadır.

ÜÇÜNCÜ DAL
Atak[301] Beyleri Hakkındadır

Kürdistan ünlülerinden biri de Zırkan'lı Ahmed Bey bin Mîr Muhammed ailesidir. Kendisi Şah İsmail-i Safevi'nin çağdaşıydı. Bu Şah Diyarbekir ve Kürdistan'ı istila edince, Atak'ı Ahmed Bey'in elinden alarak Kaçar aşiretine verdi. Bunun üzerine Zırkan aşireti vatanı, ülkeyi ve ailelerini terketmek ve oraya buraya dağılmak zorunda kaldı. Bu durum Çaldıran Savaşına kadar böyle sürdü. Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail yenilgiye uğrayınca ve Han Muhammed Ustaclu öldürülünce, Kürt aşiretleri beyleriyle birlikte miras kalmış mülklerini ve kaybetmiş oldukları hükümetlerini geri almak için harekete geçtiler.

Atak Kürtleri de bu arada çalışmaya başladılar ve elverişli fırsattan yararlanarak, kışı, «Mılh» adıyla ün yapan yıkık bir kalede geçirdiler. Ne var ki, Atak Kalesi'nde bulunan Kaçar aşireti buna itiraz ederek, bu insanların, kışın ortasında bu yıkık kalede oturmalarını gerektiren nedeni sordu. Bunlar ise kendilerine cevap vererek şu mazereti öne sürdüler: «Mırdasî aşireti ile aramızda eski

---

(301) Bu, eski Arap-İslam kaynaklarında «Hetax» olarak geçen meşhur kaledir; şimdi Türkiye'nin Diyarbekir ili'nde olup «Lice» adıyla bilinmektedir. (M.A.A.) Şimdiki Lice İlçesi'ne bağlı bir köy olup ilçe merkezinin 15 km. kadar güney doğusundadır. (M.E.B.)

husumet ve köklü düşmanlık vardır. Onlar bu kış, soğuk ve kar ortasında bize saldırıp çocuklarımızı ve ailelerimizi esir almaları uzak ihtimal değildir. Bunun için, soğukların hafifleyeceği ve karların eriyeceği bahar mevsimine kadar bu yıkık kalede kalmamıza izin vermenizi istirham ediyoruz.» Bunun üzerine Atak valisi onlara acıdı ve orada kalmalarına izin verdi.

Zırkanlı Atak Kürtlerinin gönlü, Kaçar Kızılbaşlarından yana tatmin olunca, Atak kalesini nasıl fethedeceklerini düşünmeye başladılar. Kaleyi hile ve aldatmacayla istila etmek amacıyla, kışın karanlık gecelerinden birinde tırmanmakta kullanmak için, direklerden ve iplerden bir merdiven hazırladılar. Sonra bir gece, usta Kürt kahramanlarından bazıları kalenin surlarını tırmanarak burçlara ve kale duvarlarına ip bağlamak suretiyle merdiven dikmeye muvaffak oldular. Arkasından Zırkan yiğitleri kalenin üstüne çıktılar ve hemen içeri girdiler; kalenin Kızılbaş muhafızlarını kesici kılıçlarla yok ederek, ibret alacaklara ibret olsun diye başlarını astılar; sonra da kadınlarını ve ailelerini kaleden çıkarıp Ahmed Bey'e gönderdiler; arkasından da Ahmed Bey'i getirip başlarına Hükümdar tayin ettiler.

Ahmet Bey, Sultan Selim Han'ın emirnamesi gereğince, miras kalmış ülkesinde bir süre hüküm sürdü. Ölüm kendisini yakaladığında üç erkek çocuğu vardı: Şahım Bey, Yusuf Bey ve Mahmud Bey. Fakat bu kardeşler, kendi aralarında birinin hükümdarlık yapmasına razı olmadılar; anlaşmazlığa düşüp birbirlerine şiddetli hasım oldular. Sonunda Sultan Selim Han'ın eşiklerine gitmek konusunda anlaşmaya vardılar ve İstanbul'a gittiler. Orada, vilayetin kardeşler arasında taksim edilme-

si ve bir kısmının da Sultanlığın özel mülklerinin yönetimine verilmesi konusunda Sultanlık Divanı tarafından bir yazının gönderilmesi kararlaştırıldı.

Şahım Bey bin Ahmed Bey:

Kardeşler, Atak Vilayeti'nin gelirlerini yazacak bir yetenekli kimsenin tayini konusunda Diyarbekir Beylerbeyi adına bir Padişahlık hükmü çıkarttılar. Bu hüküm gereğince, bazı köylerden ve tarlalardan elde edilen gelirden 60.000 Osmanlı akçası tutarında bir miktarın zeamet yoluyla Mahmud Bey'e, 110.000 Osmanlı akçası tutarında bir miktarın zeamet yoluyla Yusuf Bey'e verilmesi; Rabıt nahiyeti, Meyyafarqîn (Meyyafarkin) ve Cıska köyü ile, kafirlerden alınan haraç malların da Padişahlığın özel emlakine katılması kararlaştırıldı. Ayrıca Şahım Bey'e de, 200.000 Osmanlı akçası tutarında bir miktarın sancak olarak verilmesine karar verildi.

Mahmud Bey'in ölümünden sonra onun zeameti de, arpalık olarak Kubad Bey Ramazanlu'ya verildi. Rüstem Paşa'nın vezirliği döneminde, Şahım Bey'i, ihanet ve ihtilas yapma suçlariyle suçladılar ve Süleymanî ferman(302) gereğince kendisini öldürdüler. Bundan sonra Atak Vilayeti 20 yıl süreyle, Zırkan beylerinin yönetiminden uzak ve onların yönetiminin dışında kalarak, Osmanlılar'ın memurlarının elinde kaldı.

Yusuf Bey bin Ahmed Bey:

Elkass Mirza'nın yol açtığı ve Sultan Süleyman Hanın bizzat Azerbaycana gitmesine sebep

(302) Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanı. (M.E.B.)

olan savaşlar ve ınkılaplar sırasında, Atak Sancağı, kaleyi yıkması ve kendi zeametini de sancağa katması şartıyla Yusuf Bey'e verildi. Yusuf Bey bu şekilde ve tam bağımsız olarak uzun zaman Sancağı yönetti: kendisiyle bu süre içinde çatışan olmadı. Onun ölümünden sonra Sancak, eski şekil üzerine, Ahmed Bey bin Hacı Hüseyin Bey denilen, Osmanlıların bir adamına verildi. Yusuf Bey ise, Hasan Bey denilen bir çocuk bırakmıştı.

Hasan Bey bin Yusuf Bey:

Yukarıda da geçtiği gibi, bu Beyin babasının ölümünden sonra, Atak Sancağı bir yabancı adama verildi ve iki yıl onun yönetiminde kaldı. Al-ı Osman tahtına Sultan Selim Han II. geçince, Hasan Bey, miras kalmış ülkesini elde etmek için İstanbul'a gitti. Ve Vezir-i Azam Mehmed Paşa'nın kendisini desteklemesi sayesinde, Atak Sancağı'nın ocak olarak kendisine verilmesi konusunda Sultan Selim'den bir emirname aldı. Böylece Yusuf Bey 20 yıl süreyle Atak Beyliğini ciddiyetle ve azimle yönetti. Allah rahmet etsin, Yusuf Bey dünyaya karşı aç gözlü, parayı seven ve kendi dünyasına dönük bir kimseydi. Ölüm kendisini yakaladığı zaman iki oğlu vardı: Yusuf Bey ile Veli.

Hasan Bey'in beyliği, Sultan Murad'ın[303] bir emirnamesi gereğince oğlu Yusuf Bey'e lütfedildi. Fakat Yusuf Bey kısa bir zaman sonra öldü. Çünkü onun günleri de bahar ve çiçeklerin günleri gibi kısaydı ve fazla kalmadan sırtını dönüp gitti. İrs ve hak kazanma usulü gereğince yerine

(303) Murad III. (M.E.B.)

kardeşi Veli Bey geçti. Ne var ki, amca oğullarından Cihanşah Bey bin Suhrab Bey denilen bir adam, bu işte kendisiyle anlaşmazlığa düştü ve beyliği kendisinden almaya çalıştı. Sonra Sultan'ın Divanına, Diyarbekir Hazinesine yıllık 20.000 fılori ödemek şartıyla Atak Sancağı'nın kendisine verilmesini arzetti. Veli Bey bu çabayı duyunca aynı miktarı ödemeyi taahhüt etti ve adı geçen Cihanşah'a, beyliğin işlerine karışma olanağı vermedi.

«Zalim İbrahim Paşa» diye ün yapan İbrahim Paşa, Rebia[304], Diyarbekir ve Kürdistan vilayetlerinde devlete karşı isyan bayrağını çekince Atak Sancağı, Diyarbekir Hazinesine 40.000 fılori gelir sağlaması karşılığında, Zülfikar Bey bin Şah Bey'e verildi. Bu durum, adı geçen İbrahim Paşa'nın Diyarbekir Vilayeti'nden azledilmesine ve yakalanıp İstanbul'daki Yedikule kalelerine hapsedilmesine kadar bu şekilde sürdü. Sonra Al-ı Osman tahtına Sultan Mehmed Han[305] oturunca, o İkinci Haccac'ın[306] öldürülüp İstanbul meydanında asılmasını emretti. Böylece hakkında şairin şu sözleri gerçekleşti:

«Kötü davranışlı adamın kesilmelidir başı
«Kötü ağacın da kazınmalıdır kökü.»

Bunun üzerine Veli Bey bu sırada, Atak beyliğinin eski usul gereğince ve kendisine kabul ettirilen herhangi bir şart olmaksızın, kendisine verilmesi konusunda Sultan Mehmed'den bir emirname elde etmeye muvaffak oldu. Kendisine karşı

---

(304) Harran, Ceylanpınar ve Nusaybin dolayları. (M.E.B.)
(305) Mehmed III. (M.E.B.)
(306) Haccac, Emevilerin zulmüyle tanınan valisi «Haccac-ı Zalim»dir. Yazar, İbrahim Paşa'yı ona benzetmiştir. (M.E.B.)

herhangi bir anlaşmazlık da çıkmadı. Böylece yetenekle vilayetin hakimi oldu. Şimdi beylik görevini fiilen yapmaktadır.

DÖRDÜNCÜ DAL
Tercıl[307] Beyleri Hakkındadır

Zırkanlılar'ın kökeni aslında Tercıl ve Atak'tır. Tercıl, Amed'e yakın bir bölgedir. İki kalesi vardır: Tercıl Kalesi ile Dar-ayn[308] Kalesi. Derzinî ve Gırdıkan ise Tercıl ve Atak'ın iki koludur.

Zırkan'ın ilk hükümdarının soyu Seyyid Hasan, bin Seyyid Abdurrahman bin Seyyid Ahmed bin Sefil bin Seyyid Kasım bin Seyyid Ali bin Seyyid Tahir bin Seyyid Cafer El-katîl bin Seyyid Yahya El-Ekna, bin Seyyid İsmail El-Ekber bin Seyyid Cafer bin İmam Muhammed El-Bakır bin İmam Zeynelabidin bin İmam Hüseyin bin İmam El-Murtaza Ali'ye -Allah hepsinden razı olsun- ulaşır.

Seyyid Hasan Şam ülkesinden Mardin Vilayeti'ne geldiğinde Atak Nahiyesi'ne yerleşti ve ibadetle, dindarlıkla, kanaatkarlıkla meşgul oldu. Bu durum, o ülke halkının çevresinde toplanmasına ve kendisine inanmasına vesile oldu. Bir rivayete göre, mavi gözlü olduğu, diğer bir rivayete göre ise devamlı mavi elbise giydiği için «Şeyh Hasan-ı Ezrakî» adını almıştı. Bu, Selçukluların en büyük komutanlarından biri olan Emîr Artuk bin Ekseb'-

(307) Tercıl Hazro ilçesi'nin güney-batısında, ilçe merkezine 5 km. kadar mesafededir. (M.E.B.)

(308) Daraçın. (M.A.A.)

in Selçuklu Sultanı adına Amed, Mardin, Harbut, Mıcıngerd ve Hasankeyf Hükümeti'ni yönettiği dönemdeydi.

Bu Beyin güzel ve son derece zeki bir kızı vardı. Kız sevdaya tutulmuş ve delilik derecesine varmıştı; mütehassıs tabipler ve mahir hekimler bu kızın tedavisinden aciz kalmışlardı. Bu durum günden güne şiddetleniyordu. Bu durum karşısında Emîr Artuk'un, Şeyh Hasan-ı Ezrakî'yi çağırıp, kendisinden, Allah'ın kızına şifa vermesi için dua etmesini istemekten başka çaresi kalmadı. Şeyh bazı duaları suya okumaya başladı, sonra bu suyu hasta kızın başına döktü. Yüce Allah da bu temiz Şeyh'in himmetiyle kıza şifa verdi. Bunun üzerine Emîr, kızını Şeyh'e nikahlamak istedi; Şeyh bunu reddedince de kızı Şeyh'in oğlu Hasan'la evlendirdi(309); sonra da kendisine Tercıl Nahiyesi'nin hükümdarlığını verdi. Bunun detayları daha önce Derzinî Beyleri Bölümünün girişinde de geçti.

Seyyid Hasan ve oğulları Ahmed bin Seyyid Hasan, Süleyman bin(310) Kasım, Yusuf ve Hüseyin bir süre Tercıl ve Atak'ta hüküm sürdüler.

Ömer Bey bin Hasan Bey:

Bu bey Seyyid Hüseyin'in yerine geçti. Kendisi Bayındırlı Uzun Hasan'ın çağdaşıydı. Uzun Hasan kendisini çok yüceltir ve saygı gösterirdi; kızıyla evlendi ve Tercıl ile Atak'a ek olarak Mıh-

(309) Yedinci Bölümün başlarında kızla evlenenin, Şeyh Hasan'ın kendisi olduğunu yazmıştı; burada ise bunun, Şeyh'in oğlu Hasan olduğunu yazmaktadır. Oysa Hasan Şeyh'in adıdır. (M.E.B.)

(310) Buradaki «bin» kelimesinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

ranî ve Nuşad nahiyelerini de verdi. Uzun Hasan'ın bu karısından doğan oğlu büyüyüp gelişince, babası tarafından, Kürdistan'ın bazı şehirlerini istila ettiğinde Tercıl ve Atak'a Bey tâyin edildi. Ayrıca adı geçen Ömer Bey'e de Bedlis Vilayeti'nin yönetimi verildi.

Budak Bey bin Ömer Bey:

Budak Bey'in babasının ölümünden sonra Bedlis Beyliği Uzun Hasan tarafından kendisine verildi. Hasan Bey'in oğlu Yakub Bey İran tahtına çıkınca, Tercıl ve Atak Vilayeti'ni eski usul gereğince, 888 (1484) yılında Budak Bey'e verdi. Budak Bey burayı uzun süre yönettikten sonra 911 (1506) yılında Allah'ın rahmetine kavuştu.

Ahmed Bey bin Budak Bey:

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. Sonra, 913 (1508) yılında, Şah İsmail'in çıkardığı ve Diyarbekir'i istila ettiği çarpışmada Kızılbaşlar tarafından şehit edildi. Bu, beyliğin hükümdarlığını eline almasından iki yıl sonraydı.

Ali Bey bin Budak Bey:

Kardeşinin ölümünden sonra beylik tahtına çıktı ve ölünceye kadar yönetimi 22 yıl sürdü.

Şemsi Bey:

Kürdistan'ın beyleri ve hükümdarları Kızılbaşların zalim davranışlarından bıkıp bu davranışlara son derece öfkelenince ve Osmanlı Sarayına gidip Sultan Selim'e itaatlerini sununca, Tercıl Beyliği Şemsi Bey'e verildi. Diyarbekir Vilayeti'nin Kızılbaşların egemenliğinden kurtarılması konusunda Sultan'ın emri çıkınca Tercıl Vilayeti de

onların egemenliğinden kurtarıldı. Bu Beyin ölümünden sonra yerine oğlu Haydar Bey geçti.

Haydar Bey bin Şemsi Bey:

Sultan Selim Han'ın emirnamesi gereğince babasının beyliği görevi kendisine verildi. Uzun süre hükümdarlık görevini yaptıktan sonra, Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından bir grupla birlikte Çıldır çarpışmasında Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Bu, Serdar Mustafa Paşa'nın Gürcistan ve Şirvan fethi için yaptığı sefer sırasındaydı. Beyliği, Serdar Lala Mustafa Paşa tarafından oğlu Budak Bey'e verildi.

Budak Bey bin Haydar Bey:

Bu Bey, babasının yerine geçerek 15 yıl süreyle beyliği yönetti. Sonra ölüp yönetimi oğlu Hüseyin Bey'e bıraktı.

Hüseyin Bey:

Babasının yerine beyliği sekiz ay yönettikten sonra öldü ve yönetimi kardeşi İsmail Bey'e bıraktı.

İsmail Bey:

Ülkenin yönetiminde kardeşinin yerine geçti ve devri dört yıl sürdü. Sonra öldü ve yönetim kardeşi Ömer Bey'e geçti.

Ömer Bey bin Haydar Bey:

Sultan Murad Han'ın(311) emirnamesi gereğince Tercıl Beyliği kendisine verildi. Kendisi alicenap ve iyi ahlakla nitelenen bir gençtir ve Rum (Türk)

(311) Murad III. (M.E.B.)

taifesiyle geniş ölçüde ilişki halindedir. Sürekli olarak Diyarbekir Beylerbeyi'nin hizmetinde bulunmakta; ve Amed Divanı'nda, Diyarbekir'e bağlı Kürt beylerinin işleri ve sorunları konusunda kendisine başvurulmaktadır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Sıwêdî (Sıvidi) Beyleri Hakkındadır

Geçmişin haberlerini nakledenler ve ilginç hikaye ve olayları rivayet edenler tarafından, bu mütevazi satırların yazarına iletilmiştir ki, Sıwêdî (Sıvidi) beylerinin soyu Bermekoğulları'na ulaşır; aşiretlerinin soyu ise, Peygamber'in -selâm üzerine olsun- sahabelerinden olan Esved adında genç bir kişiye ulaşır. Diğer bir rivayete göre ise, Sıwêdî aşiretinin asıl yurdu, Medine-i Münevvere'ye Şam istikametinde iki konak mesafede bulunan Süveyd Köyü'dür. Allah gerçeği daha iyi bilir([312]).

Al-ı Bermek ise soyca Fars kırallarına ulaşırlar. Eskiden Belh Vilayeti'nde bulunduklarını, ateşe taptıklarını, sonra Allah tarafından ansızın İslamiyetin nuruna hidayet edildiklerini söylerler. Şair demiştir ki:

(312) Doğruluğa ve akla yakın olan şudur ki; bu eski Kürt aşireti, oturduğu ve korunduğu kale olan Sıwêda'dan, yani Amed-Ruha arasındaki Sûrek (Siverek Kalesi'nden, Haçlıların Şam dolaylarını ve Cezire'nin bir kısmını istila etmeleri. Rum ve Ermenilerin burayı ele geçirmeleri sırada göç etmişlerdir. Onların Medine yakınlarındaki Süveyd köyüyle yada ondan başka diğer ülke ve bölgelerle ilgileri yoktur. (M.A.A.)

«Ne mutlu o güzel göze ki senin için ağlar!
«Ne mutlu o ulu gönle ki senin için yanar.»

Halid'in babası Cafer, Abdülmelik bin Mervan, bir rivayete göre de Süleyman bin Abdülmelik zamanında hayli çok olan malları, hizmetçileri ve debdebesiyle birlikte, hükümdarlık merkezi Şam'a göçetmiştir. Bu zenginin geliş haberi Halife'nin kulaklarına gelince, kendisinin meclisine getirilmesini emretmiş; kendisini hemen Süleyman'ın meclisine getirmişlerdir. Meclise girer girmez Süleyman'ın mizacı son derece değişmiş ve Cafer'in derhal meclisten çıkarılmasını emretmiştir. Bunun üzerine, orada hazır bulunanlar, Hükümdar'a bunun sırrını sormuşlar; o da şu cevabı vermiştir: «Gelenin üzerinde zehir vardı ve bu şekilde yanıma gelmesi beni rahatsız etti, mizacımı değiştirdi; bunun için kedisni meclisten çıkarttım; çünkü bileğimde iki boncuk vardır ki, meclisime biraz zehir girdi mi hemen etkilenirler ve sallanılar.» Cafer'e, yanında zehir taşımasının nedenini sordukları zaman ise şöyle cevap vermiştir: «Yüzüğümün taşının altına zehir koydum ki, bir çıkmaza girdiğim zaman, şiddetten kurtulmak için bu taşı, hemen emeyim.» Bunun için halk kendisine «Bermeki»(313) adını verdi. Hamiyet ve onurun kanıtı olan bu sözler, Süleyman tarafından kabul ve takdirle karşılandı; ona güvenini belirtti ve kendisine büyük ilgi gösterdi; o kadar ki vezir-i azamlık görevini kendisine verdi. Şair demiştir ki:

«Ne olur kadehte gizli bulunan zehirle?
«Adının gizli olması ona tatlılık verir

(313) Bu, farsçada «emmek» anlamına gelen «bermekiden» sözcüğünün nisbet halidir; adam, «emerim» anlamına gelen «bermekem» demiştir. (M.A.A.)

«Dünyanın yarısı sevinçten pay alarak mutlu olur.

«Öteki yarısı ise mutlu olur güzel anıyla.»

Bundan bir süre sonra Cafer'in oğlu Halid ve Halid'in oğlu Cafer(314), Eb'ül-Abbas El-Seffah(315) ve kardeşi Ebu Cafer El-Devanikî'nin vezirliğini yaptılar. Harunürreşid zamanında ise bu Cafer(316) büyük bir kudret ve nüfuza sahipti; en yüksek rütbe olan vezir-i azamlık ve büyük vekillik(317) rütbesine yükselmişti. Bu rütbeden sonra hiçbir rütbe tasavvur edilmez. Bu durum sadece kendisine özgü değildi; oğulları Fadl, Cafer ve Musa(318) da daha önce İslam devletlerinde görülmemiş yüksek rütbelere ve yüce vezirlik makamlarına ulaşmışlardı. Bu durum, dedikoducuların ve şer arayanların, Harunürreşid'in göğsünü Veziri Yahya'ya karşı öfkeyle kabartmalarına yolaçtı. Bunun sonucu olarak Harunürreşid Yahya'nın oğlu Cafer'i öldürdü, Yahya ile Fadl'ı hapishanenin derinliklerine attı ve ölünceye kadar orada kaldılar.

Şair demiştir ki:

«Yaradılışa hakim olan kural şudur:
«Her başlangıcın birde sonu vardır.»
Yahya ile Fadl'ın izzet ve egemenlik günlerin-

---

(314) İbni Hallikan ve diğer eski Arap kaynaklarında olduğu gibi doğrusu, Halid'in oğlu Yahya'dır, Cafer ise torunudur. (M.A.A.)

(315) İlk Abbasî hükûmdarı. (M.E.B.)

(316) Doğrusu Yahya bin Halid'dir; Cafer Yahya'nın oğludur. (M.A.A.)

(317) Hükümdarın vekilliği. (M.E.B.)

(318) İbni Halikan'ın üçüncü cildindeki Yahya'nın biyografisi bölümünde, Yahya'nın dört oğlu olduğu yazılıdır: Fadl, Cafer, Muhammed, Musa. (M.A.A.)

'de biriktirmiş oldukları büyük mallarına ve servetlerine de el kondu.

Bu soylu ailenin ve onlara bağlı birçok kimsenin başına gelenleri detaylı olarak öğrenmek isteyenlerin, uzun tarih kitaplarına başvurmaları gerekir. Çünkü bizim bu küçük kitabımız onu kapsayamaz ve uzatılması da mümkün değildir.

Ben, tarih kitaplarında Musa'nın akıbetini ve nereye gittiğini araştırdım; fakat onun izine rastlayamadım. Çok muhtemeldir ki, Musa babasının ve iki kardeşinin düştükleri vartadan kurtulmaya muvaffak olmuş ve Kürdistan'ın sarp dağlarına sığınarak oraya yerleşmiştir. Çünkü halkın dillerinde ve ağızlarında yaygın olan hikaye ve masallardaki ünlü rivayete göre, Al-ı Bermek çocuklarından üç kişi Abbasoğulları'nın halifeliği sırasında Bağdad'ı terkedip Kürdistan'a gelmişler ve Genc'e bağlı Şeftalu dağında, Hançuk denilen bir yere yerleşmişlerdir. Büyük kardeşleri orada dindarlık ve kanaatkarlıkla ün salmış; duaları kabul olunacak Allah'ın bir velisi oldu.

Günün birinde küçük kardeşleri önemli bir iş yapmaya gitti; ve gelenek gereğince o tarafın halkı, Şeyh'in[319] ve arkadaşlarının yanına günlük yemeğe çağrıldılar. Şeyh, ortanca kardeşi ve müritleriyle birlikte yemek yemeye başladı; küçük kardeşin payını da dönmesini beklemek için ayırdı. Fakat küçük kardeş döndüğü zaman yemeğini sorunca, ortanca kardeş şöyle dedi: «Senin dönüşün gecikince, senin yemek yediğini ve yemeğe ihtiyacın kalmadığını düşündüm; bu nedenle senin payını ben yedim.» Büyük kardeş bu davranışı duyunca, kardeşinin olgunluğunun az olmasına çok kızdı ve kendisine şöyle beddua etti: «Payına razı

(319) Büyük kardeşin. (M.E.B.)

olmadığın için Allah karnını parçalasın.» Beddua-ya uğrayan kardeş hemen yere düştü ve canını yaradıcısına teslim etti. Bu olaydan sonra halkın Şeyh'e olan inancı gerçekten büyük ölçüde arttı. Bundan sonra Şeyh, Mîr Şahab adındaki küçük kardeşiyle birlikte Hançuk'u terkederek, Sıwêdî (Sıvidi) aşiretlerinin ve kabilelerinin isteğine uyup onların yanına gitti; işlerini yönetmeye, düzene koymaya başladı. Aralarında sağlam bir kale kur-du ve uzun zaman hem başkanlık, hem de irşat görevlerinde bulundu.

Şeyh erkek çocuğu bırakmadan Allah'ın rah-metine kavuşunca, kardeşi Mîr Şahab onun yerine başa geçti. İşte biz de, onun soyundan gelip bu vilayette hüküm sürmüş olanları anlatmaya baş-layacağız:

Emîr Celal bin Mîr Şahab:

Babasının ölümünden sonra beyliği eline aldı ve hükümdarlık görevini en iyi şekilde yaptı. Al-lah'ın rahmetine kavuşunca yerine oğlu Emîr Mu-hammed geçti.

Emîr Muhammed:

Babasının yerine geçti ve uzun zaman ülkeyi yönetti. Ölünce de yerine oğlu Fahreddin geçti.

Emîr Fahreddin:

Beylik görevine geçti ve ülkeyi geniş ölçüde kalkındırdı. Uzun zaman adalet bayraklarını dalga-landırdı ve imar hareketleri yaptı. Allah'ın rah-metine kavuşunca yerine oğlu Emîr Hasan geç-ti.

Emîr Hasan:

Bu Bey, babasından sonra işlerin dizginini eli-

ne aldı. Kan dökücü, ceberrut ve öldürücü bir adamdı. Ömrünün sonlarında gözlerini kaybetti. Bunun üzerine yönetimin dizginleri büyük oğlu Emîr Fahreddin'in eline geçti. Güzelliğin, iyi ahlakın, gönül tokluğunun, yürekliliğin ve cesaretin bir sembolü olan öteki oğlu Mîr Muhammed ise evi terketmek, vatanından ayrılmak ve Uzun Hasan'ın Diyarbekir'deki otağına gitmek zorunda kaldı. Bu ulu Sultan kendisini cömert ve Hüsrevce ilgisinin kapsamı içine aldı; kendisine Hançuk ve Çebakçur beyliğini verdi ve onu, dileği yerine getirilmiş ve şerefi artmış olarak irsi vilayetine gönderdi.

Fakat Mîr Muhammed vilayetine varır varmaz iki kardeş arasında çatışma başladı ve kanlı çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar Mîr Muhammed'in öldürülmesiyle sonuçlandı ve ortalık Emîr Fahreddin'e boş kaldı. Artık kendisiyle kimse çatışmıyordu ve ölünceye kadar ülkenin hükümdarı kaldı. Öldüğü zaman çocukları erginlik çağına erişmedikleri için yerine kardeşinin oğlu geçti.

Ebdal Bey bin Mîr Muhammed Bey:

Bu Bey, amcasının ölümünden sonra onun yerine geçti ve beyliğin bağımsız Hükümdarı oldu. Onun zamanında, Çebakçur Valisi Aykutoğlu'nun komutasındaki Kızılbaşlar, istila etmek amacıyla Hançuk'un üzerine yürüdüler. İki taraf arasında, yedi gün yedi gece devam eden kanlı çarpışmalar oldu ve bu çarpışmalarda iki taraftan da birçok kurban gitti. Sonunda başarı ve zafer rüzgarı Ebdal Bey'den yana esti; düşmanı Aykutoğlu'nu yenmesinde başarı ve zafer kendisine yar oldu. Aykutoğlu ise ağır bir yenilgiye uğradı, topluluğu darmadağın oldu, askerleri dağıldılar ve halk malını, eşyasını, çadırlarını, atlarını ve katırlarını

yağma etti.

Ebdal Bey bu olaydan sonra birkaç yıl daha ülkeyi yönetti ve Allah'ın rahmetine kavuşarak iki çocuk bıraktı: Sübhan Bey ve Sultan Ahmed Bey.

Sübhan Bey bin Ebdal Bey:

Babasının ölümünden sonra yönetimin dizginlerini eline aldı. Hükümet işlerini, kardeşiyle tam bir işbirliği halinde, ustalıkla ve yetenekle yönetti; ülkeyi ciddiyet ve azimle idare etti. Eskiden demişler ki:

«Bütün devletler ittifaktan doğar

«Devletsizlik ise ittifaksızlıktan doğar.»

İki kardeş arasındaki bu ittifakın getirdiği uğurla ve Allah'ın onları başarıya ulaştırmaları sayesinde, fetihleri çoğaldı ve dünya onlara gülümsedi. Çünkü Pazukî Halid Bey'in ölümünden sonra Sübhan Bey, Kebx (Kebh)([320]) Nahiyesi'ni, adı geçen Halid Bey'in adamlarından almaya ve kendi vilayetine katmaya muvaffak oldu. Ayrıca, Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'ndan sonra Diyarbekir'i istila etmesi üzerine, Sübhan Bey de kahir kuvvetleriyle Çebakçur'u Aykutoğlu'nun elinden, Ağçekale'yi de, burayı Şah İsmail adına yöneten Pazukî Mansur Bey'in elinden aldı. Bunlardan başka, Zak ve Menşkurt nahiyelerini de Kızılbaş Kadir Bey'in elinden aldı.

Bütün bunlardan sonra iki kardeş, vilayeti kendi aralarında taksim ettiler; Çebakçur ve ona bağlı yerler Sübhan Bey'in, vilayetteki diğer kaleler de Sultan Ahmed Bey'in payına düştü ve durum bu şekilde birkaç yıl sürdü. Sonunda iki kar-

(320) Doğrusu «Genç»tir. (M.A.A.)

deş arasında fesat ve karışıklık akrepleri dolaşmaya başladı; dostluk ve duruluk, yerini husumete ve düşmanlığa bıraktı. Bunun üzerine, Sultan Ahmed Bey'in çabası ve jurnalları yüzünden, Sultan Süleyman Han'ın Divanından, Sübhan Bey'in öldürülmesi konusunda emir çıktı. Çebakçur Kalesi de Osmanlıların bir memuruna verildi. Sübhan Bey, Maksud Bey adında bir tek erkek çocuğu bıraktı.

Sultan Ahmed Bey bin Ebdal Bey:

Kardeşi Sübhan Bey'in öldürülmesinden sonra uzun zaman ülkeyi yönetti ve hükümdarlık dönemi uzayarak 50 yılı geçti; bundan sonra Allah'ın rahmetine kavuştu. Şairin dediği gibi:

«Bir dünya ki, onda istikrarı az görüyorum
«Oysa görüyorum her yanında bin dert
«Bir han gibidir ki dünya
«Her yanından yokolma çölüne giden yolları görüyorum.»

Sultan Ahmed Bey iki çocuk bıraktı: Murad Bey ve Muhammed Bey.

Maksud Bey bin Sübhan Bey:

Bu Bey, babasının öldürülmesinden sonra, Nahcivan seferi ve savaşında Sultan Süleyman Han'ın emrinde ve maiyetinde bulunuyordu. Osmanlı askerleriyle birlikte Nahcivan'a bağlı Arpaçay denilen yerde Kızılbaşların büyük bir ordusunun baskınına uğradı ve şiddetli bir çarpışmaya girdi. Bu çarpışmada büyük cesaret ve yiğitlik örneği verdi. Bu davranışı Haşmetlu Sultan'ın dikkatini üzerine çevirdi ve kendisine hayran olmasına, onu takdir etmesine yolaçtı. Bunun üzerine Sultan, Çebakçur Sancağının, babasının yönetimindeyken uygulanan kurala uygun olarak ken-

disine verilmesi ve bu sancağın onun ailesinde irsi olarak kalması konusunda bir emirname çıkardı.

İskender Paşa'nın, başkaldıran Kürt aşiretlerinin yurdu olan Diyarbekir Beylerbeyliği sırasında, Maksud Bey, Sultan Hazretleri ile devletin uğrunda yapmış olduğu açıkhizmetler ve fedakarlıklara aldanarak, İskender Paşa ile akıllıca bir geçinme ve siyaset yolu izlemedi. Bu da İskender Paşa'yı, Çebakçur'u Emîr'in yönetiminden alıp bir Osmanlı memuruna vermek için fırsat bulmaya itti. Bunun üzerine Maksud Bey, uğradığı zulmü ve İskender Paşa'nın kendisine yaptığı haksızlığı Sultanlığın yüce eşiklerine arzetmek amacıyla İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. Fakat orada geçirdiği yedi yıl içinde, sesini Sultan'ın kulaklarına duyurmak fırsatını bulamadı. Çünkü vezirler ve devlet adamları, İskender Paşa'nın hatırı için kendisine yardım etmekten kaçınıyorlardı. Sonunda ölüm orada kendisini yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuştu.

Murad Bey bin Sultan Ahmed Bey:

Diyarbekir Beylerbeyi İskender Paşa, Sultan Ahmed Bey'in vilayetini çocukları arasında taksim etti. Muhammed Bey'e Hançuk Nahiyesi ile Ağçekale'yi, bu Murad Bey'e de diğer nahiye ve şehirleri verdi ve öteki kardeşlerini de yönetime ortak kılması, birbirleriyle çatışmamaları da şart koşuldu. Yalnız Çebakçur, Osmanlı memurlarının yönetimi altında kaldı.

Durum bu şekilde 16 yıl devam etti. Bundan sonra Murad Bey, kendi rızasıyla oğlu Süleyman Bey'in lehine yönetimden feragat etti. Bundan birkaç yıl sonra da Allah'ın rahmetine kavuşarak, adı

geçen Süleyman Bey'den başka üç erkek çocuğu bıraktı: Ali Han Bey, Elu Han ve Mustafa Bey. Mustafa Bey, Tebriz'in istilası ve Kızılbaşların elinden alınması sırasında, Kürt beyleriyle birlikte Tebriz Sa'dabad'ında Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Ali Han Bey ise aynı çarpışmada esir oldu ve Kızılbaşlar kendisini Kahkaha Kalesi'nde tutukladılar; Karaman Beylerbeyi Murad Paşa ile birlikte orada iki yıl kaldı. Sonra serbest bırakıldılar ve ikisi birlikte Rum (Osmanlı) ülkesine geldiler. O zaman merhamete gelen Diyarbekir Beylerbeyi, Murad Paşa'nın da yardım ve desteğiyle, Çebakçur Sancağı'nın mülkiyet yoluyla Ali Han Bey'e verilmesi konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıkarttı.

Murad Bey'in kardeşi Elu Han Bey ise, hâlâ Diyarbekir'de ileri gelenlerin büyükleri arasında bulunmakta ve vaktini görevsiz olarak geçirmektedir.

Hançuk Livası Emîri Mîr Muhammed Bey'e gelince, Ağçekale'yi de yönetiyordu. Güvenlik ve disiplin işlerinde gevşeklik gösterdi; vilayetin her tarafında koruma ve kollama görevinde tembel davrandı. Bu yüzden Serdar Ferhad Paşa, onun sancağını da Süleyman Bey'in sancağına kattı ve kendisini görevinden yoksun bıraktı. Bu da, Muhammed Bey'le Süleyman Bey arasında, birkaç yıl devam eden sürekli bir ihtilaf ve şiddetli bir anlaşmazlık çıkmasına yolaçtı. Sonunda Muhammed Bey'i ölüm yakaladı ve anlaşmazlığın sonuçlarından, dedikodulardan kurtularak Allah'ın rahmetine kavuştu.

Süleyman Bey bin Murad Bey:
Bu Bey emsali arasında mübalağasız olarak

tekti, nadir rastlanan cesaret, yiğitlik, cömertlik alicenaplığa sahipti. Gençliğinin başlangıcında Amed ve Bağdad Beylerbeyi'nin yanında kalmış, vatanından uzak olarak gurbet elde, Arap ülkelerinde güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşmış; meşakkatler ve mihnetlere tahammül etmişti. Kürdistan beyleri arasında,Rum[321] usulü askerlik ve biniciliği iyi bilmekle tanınmıştı. Ayrıca, dinamik kavrayış yeteneği, gerçeklerin anlamlarının ve orijinal düşüncelerin kaynağıydı; ayırdedici aklı da, ince nükteleri bilen inceleyicilerin güzelliğinin bir aynasıydı. O, şairin dediği gibiydi:

«Gönül aydınlığında, incelikleri görme ve güzel konuşmada,
«Günlerin gözü, görmemiştir onun gibisini yüzyıllarca.»

Ne var ki, üstün yeteneklerini bilmesi ve malı, makamı feda etmesi yüzünden ve bunlardan duyduğu sevinçten ötürü, kendisinde biraz gurur ve kendini beğenmişlik meydana gelmişti. Şairin dediği gibi:

«Sende bir kıl ucu kadar 'varlık' var oldukça,
«Unutma ki sende putperestlik vardır
«Rüstem diyor ki: Hayalimdeki putu kırdım ben
«Fakat hayalde kırdığım put gerçekte bakidir.»

Öte yandan bu beylerin babaları ve atalarının vatanı eski zamanda Kebx Kalesi[322] idi. Kalelerin en sağlamı ve en metini olan bu kale, Fırat Nehri'ne bakan bir dağın eteğinde bulunmakta; bu durum da, orada oturanların ve yerleşenlerin

(321) 135 No.'lı nota bakınız. (M.E.B.)
(322) Basılı ve yazma nüshalarda böyledir; doğrusu «Genç Kalesi»dir. (M.A.A.)

zamanın olaylarına ve günlerin, feleğine felaketlerine karşı güvenlik içinde olmalarını sağlamaktadır. Fakat Süleyman Bey'in geniş himmeti, yolları dar, bayındırlık ve gelişmesi sınırlı olan o kaleyi yeterli bulmadı; bu nedenle geniş ve her tarafa açılan Menşkurd[323] ovasında büyük bir şehir kurmaya girişti ve orada yüksek sütunlu bir cami yaptırmaya başladı; bu caminin yapılması, Süleyman Bey'in büyük çabalar harcamasına rağmen hâlâ tamamlanmamıştır.

Süleyman Bey Şirvan savaşlarında, Acem ülkesinin ve Azerbaycan'ın fethinde nadir rastlanan bir yiğitlik ve üstün bir cesaret gösterdi. Özellikle Pazukî Niyaz Bey'in, birkaç bin Çukur-Sa'd askerinin başında-Karayazı bölgesine yaptığı saldırı ve Bavlî aşiretlerini yağma ve talan etmesi olayında, Süleyman Bey kardeşleriyle ve aşiretinin ileri gelenlerinden birkaç kişiyle birlikte onlara karşı çıktı; o büyük topluluğu kovalayarak onlara yetişti ve kendileriyle şiddetli bir döğüşmeye girişti; onları yenerek, aşiretlerden ve köylülerden almış oldukları talan ve ganimetleri geri aldı; sonra da sağ salim ve ganimet almış olarak yerine döndü. Bu hareketi, Serdar Mustafa Paşa'nın kendisine hayran olmasını ve onu büyük ölçüde takdir etmesini sağladı.

Babasının, sağlığında kendi lehine beylikten feragat etmesinden şimdiye kadar, yani Peygamberin Hicreti'nin 1005'inci (1597) yılının Zilkade başlarına kadar, Süleyman Bey bütün ciddiyeti ve azmiyle hükümdarlık görevinde bulunmaktadır. İyi hasletlere ve tam bir kabiliyet ve yeteneğe sahip olduğundan, özel ve genel işlerinde daha çok başarıya ulaşması umulmaktadır.

---

(323) Daha önce «Menşkurd» şeklinde geçti. (M.E.B.)

DOKUZUNCU BÖLÜM
Sılêmanî (Süleymani) ([324]) Beyleri Hakkındadır ve İki Daldır

Bilim ve insaf bayraklarını yükseltenlerin vicdanlarınca, bid'at ve baskı belirtilerini yazanların hatırlarınca da açıkça bilindiği gibi, Sılêmanî (Süleymani) beylerinin soyu, Ümeyyeoğulları ([325]) halifelerinin sonuncusu olan Eşek Mervan'a ulaşır.

Denildiğine göre, bunun «Eşek» adıyla adlandırılmasının nedeni şudur: Bedevi Araplar her yüzyılın ilk yılına «Eşek Yılı» adını verirlerdi; Muaviye bin Ebu Süfyan'ın Şam'da halifeliği ele geçirdiği günden Mervan'ın Halife olduğu güne kadar yüz yıl geçmişti([326]). Bir başka rivayete göre, Mervan, çocukluğu sırasında bir gün okuldan gelmiş ve elindeki halkalardan biriyle oynamaya başlamıştı; parmağını halkaya geçirmiş ve halkanın dar olmasından ötürü parmağı şişmişti; parmağının halkadan çıkarılması, ancak halkanın eğe ile kesilmesinden sonra mümkün olabilmiştir. Bu olay bir defa daha tekrarlanmış; bunun üzerine Mervan'ın babası kendisine kızmış ve kendisini azarlayarak: «Mervan!, vallahi sen eşeksin.» demiştir. İşte Mervan'ın o şekilde adlandırılmasının nedeninin bu olduğunu iddia ediyorlar.

---

(324) Sılivanî. (M.E.B.)

(325) Emeviler. (M.E.B.)

(326) Emevilerin saltanatı 90 yıl kadar sürmüş olduğundan, bu rivayetin doğru olmasına imkan yoktur. (M.E.B.)

Rivayetlerin hangisi doğru olursa olsun, Eşek Mervan'ın soyu Abd-i Menaf'a şu sıraya göre ulaşır: Eşek Mervan bin Muhammed bin Mervan bin Hakem bin Eb'ül-As bin Ümeyye bin Abd-i Şems bin Abd-i Menaf. Hakem, Mekke'nin fethedildiği gün İslamiyetin hidayetiyle ve nuruyla müşerref olmuştu.

Eşek Mervan, Emevi saltanatında 125 (744) yılının başlarında yönetimin dizginlerini eline almıştı. İktidarının üzerinden beş yıl geçince, kendisine karşı Eb'ül-Abbas El-Seffah(327) ayaklandı ve kendisini yenilgiye uğrattı. Mervan bunun üzerine Mısır taraflarına kaçtı ve 132 (750) yılı Zilhicce'sinin 28'inde, Mısır'ın Busir köyünde, Halife El-Seffah'ın emriyle kendini kovalamakta olan Salih El-Abbasi yada Eb'ül-Avn tarafından öldürüldü.

Mervan iki erkek çocuğu bıraktı: Abdullah ve Ubeydullah. Birincisi Habeşistan'a gitti, ikincisi de Filistin'e döndü. Abbasi Halifesi Reşid(328) zamanında Filistin Güvenlik Memuru Ubeydullah'ı yakalayarak Hilafet merkezine gönderdi. Halife derhal kendisini hapishanenin derinliğine attı. Reşid'in halifeliği boyunca hapishanede kalan Ubeydullah, ancak iki gözünü kaybettikten ve hayli yaşlandıktan sonra hapishaneden kurtuldu. Sılêmanî beylerinin soyunun bu Ubeydullah'a da ulaşması muhtemeldir. Fakat Sılêmanî sözcüğü, soylarının, Mervanoğulları sultanlarından Süleyman bin Abdülmelik'e ulaştığını kanıtlamaktadır. Bilgi Allah indindedir.

Bu Sılêmanî ailesinin haberlerini nakleden ri-

(327) Kan dökücü Eb'ül-Abbas. (M.E.B.)
(328) Harunürreşid. (M.E.B.)

vayetçilerin ve güvenilir kimselerin kalemlerinin eserlerinden sabit olduğuna göre, Abbasilerin kudreti ve kahredici kuvveti nedeniyle Mervaniler'in topluluğu dağılınca, Eşek Mervan'ın çocuklarından üçü([329]), yanlarında adamlarından büyük bir topluluk olduğu halde Filistin'i terketmeyi ve Qulb (Kulb) Vilayeti'ne sığınmayı başardılar; ve orada Gazali Nahiyesi içinde, Dereê Xewx ([330]) denilen bir vadiye yerleştiler. Günlerin geçmesiyle, en belli başlıları ve güçlüleri Banûkî aşireti olan o tarafın aşiret ve kabileleri, bu yeni gelenlerin çevresinde toplandılar. Bununla şanları yüceldi ve sırtları güçlendi. Sonra bu kabile ve aşiretlerin himmeti ve cihadı sayesinde Qulb, Cıska, Taş, Hasolî, Meyyafarqîn kaleleriyle Diyarbekir ırmağı kıyısına kadar uzanan, bunlara bağlı yerleri, ayrıca Bêdiyan, (Bidiyan), Karukan (Karukar), Dılkelokiya, Rıbat, Cıris, İdnik, Selik ve Genç kalelerini fethettiler; bunların hepsini Gürcü ve Ermeni kafirlerin ellerinden aldılar ve buralarda bağımsız olarak hüküm sürdüler.

Bunun üzerine, Mısır ve Şam'da darmadağın olmuş Mervaniler'in çoğu, taraftarları ve kendilerine bağlı kimseler onların yanına koştular ve bu topluluğun çevresinde toplandılar. Topluluk sonunda sekiz esas gruba ayrıldı: Banukî, Hevêdî (Hevidi), Dılxêran (Dılhiran), Bociyan, Zilan, Besyan, Zıkzıyan ve Berazan. Bu aşiretlerin bir kısmı Muaazzam İmam Efendimiz Şafii'nin -Allah ona rahmet etsin- mezhebinde olan ehl-i sünnet ve cemaat taraftarıdır; diğer kısmı ise sapık Yezi-

---

(329) Biraz yukarıda Eşek Mervan'ın iki çocuk bıraktığını yazmıştı (M.E.B.)

(330) Şeftali Deresi. (M.E.B.)

di tarikatına girdi.

Bu aşiretin beyleri, İslamiyetin emirlerine sımsıkı sarılmakla, Peygamber'in sünnetine ve İslam bilginlerinin öğütlerine, irşatlarına göre hareket etmekle kalmamış; kendi aralarından da birçok zahit, abit, bilgin ve faziletli çıkarmışlardır.

Bu aşiretin, sayıları yüzü bulan ve tepelere, ovalara dağılmış olan birçok grupları ve dalları koyun çobanlığı yaparlar; hayvan beslerler; her yıl ilkbaharın başında Bedlis Vilayeti'nin, Şerefeddin dağının ve Aladağ'ın otlaklarına göç ederler ve sonbahar mevsimine kadar oralarda kalırlar; Fırordin(331) başında kışlıklarına dönmeye başlarlar. Bedlis hükümdarlarına ödedikleri otlak rüsumu ise, aslında 300 baş koyun için bir tanedir.

Sözün kısası, Mervan, Sılêmanî (Süleymani) aşiretlerinin bir araya gelmeleri ve çevresinde toplanmaları sayesinde, bir süre bu aşiretlerin başkanlığını yaptı; fethedip egemenliği altına aldığı kaleleri yönetti. Sonra bu fani dünyadan beka diyarına göç edince, yerine oğlu Bahaddin geçti. Bahaddin de ondan kısa bir süre sonra öldü ve iki çocuk bıraktı: Mîr İzzeddin ve Mîr Celaleddin. Celaleddin yönetimin dizginlerini eline geçirdi. Bu da Allah'ın rahmetine kavuştuğunda Emîr İbrahim denilen küçük bir çocuk bıraktı.

Emîr İbrahim hükümdarlık ve başkanlık görevini yapmaktan acizdi. Bu yüzden kabile reis-

(331) Kitabın aslında böyledir, fakat bunun yanlış olduğu açıktır; çünkü Fırordin, başlangıcı Fars aylarında Mihr (21 Eylül) olan sonbaharın değil, ilkbaharın birinci ayıdır. (M.A.A.)

leri ve aşiret ileri gelenleri, Mîr İzzeddin'in kardeşi Emîr Celaleddin'e gidip kendisini başlarına Hükümdar tayin ettiler. Bu da ölünce, o zamana kadar erginlik çağına ermiş olan İbrahim bin İzzeddin, aşiretlerin ve kabilelerin tasvibiyle ülkenin başına Bey oldu. Uzun bir süre hüküm sürdükten sonra kendisini ölüm yakaladı ve beka, ebediyet diyarına göç ederek iki çocuk bıraktı: Mîr Diyadin ve Mîr Şeyh Ahmed. Emîr Diyadin babasının vasiyetiyle onun yerine geçti; mutluluk ve ikballe ülkeyi yönetti ve 80 yaş gibi uzun bir ömür yaşadı.

Öte yandan Şah İsmail-i Safevi Diyarbekir Vilayeti'ni istila edip, bu büyük vilayeti kendi adına yönetmeye Han Muhammed Ustaclu'yu tayin edince, bu Han Muhammed, Emîr Diyadi'ne karşı akıllıca bir geçinme siyaseti izledi; kızı Bêkêsi Hanım'la(332) evlendi; ve böylece, büyük küçük bütün işlerde, Sılêmanî aşiretlerinin destek ve yardımını, Emîr Diyadin'in de dostluğunu kazandı.

Bu cümleden olarak, Maraş Hükümdarı Alaüddevle Zulkadır, kardeşinin oğlu Sarıkaplan'ı Muhammed Han'la savaşmaya ve Diyarbekir'i istila etmeye gönderdiğinde, ve iki taraf arasında büyük bir çarpışmada meydana gelip savaşçıların haykırışları göklere çıktığında; Sılêmanî aşireti, hayır, Sılêmanî devleri o kanlı çarpışmada öyle harika kahramanlık ve öyle üstün yiğitlik gösterdiler ki, Rüstem'in «Hefxwan'ê Mazenderan» savaşlarındaki kahramanlığının ve cesaretinin efsanesini yırtıp attı; San Neriman hikayesini de hayali bir masal haline getirdi. Çünkü Kürt kahra-

(322) Bir yazma nüshada «Bêkesî»dir; doğrusu galiba «Bêkes Hanım»dır. (M.A.A.)

manları kahredici bileklerinin gücü ve kesici, zehirli kılıçlarının keskinliğiyle Sarıkaplan'ın askerlerini darmadağın ettiler ve kendisini de döğüş alanında öldürdüler; başını kesip cesedini orada bıraktılar. Bu da, şüphesiz, Han Muhammed'in Emîr Diyadin'e karşı saygısını artırdı ve Sılêmanî aşiretlerinden yana olmasını sağladı.

Emîr Diyadin ölünce erkek çocuğu yoktu; bu yüzden hükümdarlık kardeşi Emîr Şeyh Ahmed'in oğullarına geçti. Şeyh Ahmed'in dokuz oğlu vardı. Şah Veled Bey Behlül Bey, Ömer Şah Bey, Sosın, Velihan, Elvend, Halil, Ahmed ve Cihangir'e geçti.

BİRİNCİ DAL
Qulb (Kulb)(333) ve Batman Beyleri Hakkındadır

Bu yaprakların derleyicisi, güvenilir rivayetçilerden defalarca duymuştur ki; Emîr Diyadin'in yaşı ilerleyince, hükümdarlık ve yönetim işlerinde yerine geçecek oğlu olmadığı için, kardeşinin oğulları kendisine karşı çıkarak onu ortadan kaldırmak istediler. Bu durum karşısında Emîr Diyadin, Muhammed Han Ustaclu'dan yardım istemek zorunda kaldı; o da kendisine güçlü bir destek gönderdi. Kendisiyle kardeşinin oğulları arasında şiddetli bir savaş başladı ve kanlı çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalarda Ömer Şah Bey, Sosın ve Cihangir Bey öldürüldüler. Bu çatışmaya sebebiyet vermiş olan büyük kardeş Şah Veled Bey ise, o kanlı vartadan mucize kabilinden başını kurtardı ve

(333) Kürtçe telaffuzu «Kulêb»dir. (M.A.A.)

Çerkes sultanlarının hizmetine girmek için Şam ve Mısır tarafına kaçtı.

Çaldıran Savaşı'ndan sonra Kızılbaşların devleti Kürdistan'da çökmeye başlayınca ve güçleri zayıflayınca, Besyan aşiretinin ileri gelenlerinden ve bellibaşlılarından biri olan Ali Fêri (Firi) adında bir adam Meyyafarqîn Kalesi'ne saldırıp ele geçirdi ve Kızılbaşların elinden kurtardı. Sonra Şam'da bulunan Şah Veled Bey'e haber göndererek durumu ve kendisi tarafından başarılmış olan işi bildirdi. Şah Veled Bey bu haberi alır almaz derhal irsi vilayetine hareket etti ve orada Ali Fêri'nin yardımı ve aşiretlerin, kabilelerin kendisini desteklemeleri sayesinde hükümdarlık tahtını ele geçirdi.

Osmanlılar Diyarbekir Vilayeti'ni ve Kürdistan'ı istila ettiklerinde, kendileriyle Sılêmanî (Süleymani) beyleri arasında bir zamandan beri şiddetli bir düşmanlık bulunan Sason hükümdarları, Xaldî (Haldi) aşiretine, zorunlu bir görevle postayla birlikte Kürdistan'a gelecek olan Sultanlık çavuşlarından bazılarını Meyyafarkin topraklarında öldürmelerini söylediler. Böylece ileri gelenler ve erkan, bu Osmanlıların öldürülüşünü Şah Veled Bey'e yükleyecekler ve kendisi de, vilayeti de bu komplonun kurbanı olacaktı. Xaldîler fiilen bu çirkin işi yaptılar ve bu, Şah Veled Bey'e isnat edildi. Tedbir takdire uygun düştüğü için, Diyarbekir Beylerbeyi, Şah Veled Bey'e karşı sert bir düşmanlık gösterdi ve durumu Sultanlık eşiklerine arzederek Şah Veled Bey'in cezalandırılmasını istedi. Bunun üzerine Şah Veled Bey'in derhal öldürülmesini isteyen emir çıktı. Beylerbeyi bu emri uygulamak için hazırlıklara başladı ve Şah Veled Bey'e haber göndererek kendisini Divana getirtti.

Fakat Şah Veled Bey sonunda işin içyüzünü öğrendi ve kurtuluşu kaçmakta bularak, bu komplodan mucize kabilinden kurtuldu. Bunun üzerine Osmanlılar hemen onun irsi vilayetini özel Sultanlık emlakinin arasına aldılar; işleri yönetmek için de memurlar, güvenilir adamlar gönderdiler. Şah Veled Bey ise Qulb (Kulb) Kalesi'ne iltica etti ve bu kale ile ona bağlı yerleri yönetmekle yetinerek burada 13 yıl kaldı. Ondan sonra Allah'ın rahmetine kavuşarak varlık safhası üzerine altı çocuk bıraktı: Ali Bey, Mîr Diyadin, Veli Han, Cihangir, Emîr Yusuf, Emîr Süleyman.

Ali Bey bin Şah Veled Bey:

Babasının ölümünden sonra Qulb vilayeti'nin beyliğini eline aldı ve iktidarı 40 yıl sürdü. Bütün bu yılları adalet bayraklarını dalgalandırmakla ve imar ruhunu yaymakla geçirdi. Bu durum, kendisini ileri gelenler ve sıradan adamlara sevdirdi. Kendisini ölüm yakalayınca Allah'ın rahmetine kavuştu ve iki çocuk bıraktı: Sultan Hüseyin Bey ve Veli Han Bey.

Sultan Hüseyin Bey bin Ali Bey:

Babasının ölümünden sonra, 980 (1573) yılının aylarından birinde Sultan Selim'in bir emirnamesiyle onun yerine geçti: Sultan Murad Han, Vezir-i Azam Osman Paşa'nın kumandası altında bir Osmanlı ordusunu Azerbaycan'ı istila etmeye gönderdiğinde, Hüseyin Bey, 993 (1585) yılında Tebriz Sa'adabad'ında Kızılbaşlar tarafından şehit edildi ve altı erkek çocuğu bıraktı: Kılıç Bey, Seyyid Ahmed, Zeynel Bey, Zahid Bey, Haydar ve Kasım.

Oğlu Seyyid Ahmed Bey, babasının öldürülmesi sırasında Kızılbaşların eline esir düştü ve

Kahkaha Kalesi'nde onların hapishanesinde iki yıl kadar kaldı; sonra bazı liderlerin kendisine yardım etmeleriyle kurtuldu ve vilayetine döndü. İrsi vilayeti ise, Sultan Murad Han'ın Divanından, Hüseyin Bey'in öteki oğlu Zeynel Bey'e verilmişti.

Kılıç Bey ise, Hüseyin Bey'in en büyük, fakat en az akıl ve idrak sahibi olan oğlu olmasına rağmen, Hazzo Hükümdarı Muhammed Bey'in yardımıyla çaba harcadı ve sonunda babasının görevini elde etti. Böylece Qulb beyliği üzerine, kardeşi Zeynel Bey'le uzun bir mücadeleye ve sert bir tartışmaya girdi. İktidarının bir süresini bu şekilde geçirdikten sonra, aşiret adamlarına karşı gösterdiği kötü davranışları yüzünden, onlar tarafından öldürüldü.

Seyyid Ahmed Bey bin Sultan Hüseyin Bey:

Kızılbaşların esaretinden ve kaydından serbest bırakılınca, Erzurum'da bulunan Serdar Ferhad Paşa'nın hizmetine girdi ve Yüce Divanda, devlete yaptığı hizmet ve yararlıklar nedeniyle, mahalli yönetime layık ve yetenekli olduğunu ispat etti; bunun üzerine, muzaffer Serdar aracılığıyla, Qulb ve Batman Hükümetinin kendisine verildiği konusunda Sultanlık emirnamesi çıktı. Bu sırada dayısı Behlül Bey Besyan aşireti tarafından öldürüldü ve böylece beyliğin her tarafında tamamen duruma hakim oldu; ortaksız olarak ve kimseyle çatışmaksızın o diyarın hakimi durumuna geldi.

Bu durum üzerinden birkaç yıl geçti. Sonunda Diyarbekir Beylerbeyi'nin tutumu kendisine karşı değişince; ve Beylerbeyi Qulb Hükümeti'ni kendisinden alıp bir Osmanlıya verince, kendisi de şikayet etmek ve hükümdarlıktaki hakkını is-

temek amacıyla İstanbul'a gitti. 1003 (1595) yılının aylarından birinde orada Allah'ın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine Qulb Hükümeti, ilk kural gereğince kardeşi Zeynel Bey'e verildi. Peygamber'in Hicreti'nin 1005'inci (1597) yılı olan şu tarihte, Zeynel Bey orada hüküm sürmektedir.

İKİNCİ DAL

Meyyafarqîn (Meyyafarkin) Beyleri Hakkındadır [334]

Meyyafarqîn beylerinin soyu da yine Emîr Şeyh Ahmed bin Emîr İzzeddin'e ulaşır; onlar Qulb beylerinin amca oğullarıdır. Bu aileden beylik görevine ilk geçen kişi, gerçekten son derece cesur ve cömert olan Behlül Bey bin Elvend Bey bin Emîr Şeyh Ahmed'di. Bahlül Bey başlangıçta kardeşi Şah Ömer Bey'le birlikte Diyarbekir Beylerbeyi İskender Paşa'ya hizmet ediyordu. İskender Paşa, devlet tarafından Cevazd'ı[335] istila etmekle görevlendirildiği zaman, oraya giderek bir kale yaptırdı ve kaleye «İskenderiye» adını verdi; kale muhafızlığı görevini de Behlül Bey'e verdi ve orayı sancak olarak kendisini bıraktı.

Devlete büyük hizmetleri görülen ve kendisine ilgi gösterildiğini anlayan Behlül Bey, Sultanlık Divanı'ndan, irsi vilayetten kendisine bir pay

---

(334) Bunlar, Birinci safhanın Birinci Bölümünde anlatılan Mervani hükümdarlarından ayrıdır. (M.E.B.)

(335) Galiba bu, Van Gölü'nün kuzeyindeki Adilcevaz'dır; diğer bir yazma nüshada bunun «Cevaz» olarak yazılmış olması da bunu teyit etmektedir. Bu da, oranın asıl adının «Cevaz» olduğunu göstermektedir. (M.A.A.)

verilmesini istedi. Bu alanda hazırlık olmak üzere, Diyarbekir Beylerbeyi'nden ve Kürdistan beylerinden bir kaç belge ve dayanık aldı, Sultan Selim Ha'nın[336] eşiklerine giderek durumunu kendisine arzetti. Sultanlık kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı; ve Meyyafarkin Nahiyesi ile ona bağlı yerlerin Qulb Hükümeti'nden ayrılması ve ikta' mülkiyeti[337] esası üzerine Behlül Bey'e verilmesi konusunda yüce emrini verdi. Sonra da, Behlül Bey'in, Besyan, Bociyan ve Zilan aşiretlerinden istenen ve Şah Veled Bey zamanında Padişahlığın özel emlaki arasında bulunan yıllık maktu parayı toplamak ve bunu her yıl Diyarbekir Hazinesi'ne vermek görevini yapması konusunda da bir Padişahlık hükmü çıktı.

Bir süre bu şekilde geçtikten sonra, birbirini izleyen Fars Savaşları başladı. Hükümdarlar bu savaşlar sırasında fırsattan yararlanarak halka zulmettiler; ve Silêmanî aşiretleri vatanı terketmek, ve yerleşip savunmak, korumak şartıyla, fethedilip Kızılbaşlardan alınmış olan vilayetlere göçetmek zorunda kaldılar. Böylece o aşiretlerin adamları zeamet, alaybeyi, sancakbeyi gibi birçok ikta' görevleri aldılar. Ne var ki, bu durum, adı geçen aşiretlerin dizginlerinin, Behlül Bey'in elinden alınmasına yolaçtı. Aşiretler ve kabiler ayaklanlandılar ve yıllık vergi ve aidatları ödemeyi reddettiler. Hatta Şehsüvar adında Besyanlı bir adam, kendini Erivan'a bağlı Bayezid'de ([338]) bey ilan etti ve çevresinde Silêmanî ([339]) aşireti ile diğer Kürt aşiretlerinden bin kadar aile toplandı; ve bunlar

(336) Selim II. (M.E.B.)
(337) Feodal mülkiyet, (M.E.B.)
(338) Ağrı'nın Doğubeyazıt İlçesi. (M.E.B.)
(339) Diğer iki yazma nüshada «Silêmanî» yerine «Besyani»dir ki, o daha açıktır. (M.A.A.)

devlet vergilerini ödemekten imtina etmeye cüret ettiler.

Bunun üzrine Behlül Bey, hükümdarlık ve görev gedeği olarak, Hazine paralarını tahsil etmek, sonra da, göçmüş olan o kàbile ve aşiretleri Meyyafarqîn'e geri getirmeye çalışmak için, o tarafa gitti. Orada Şehsüvar Bey'le çarpıştı ve aralarında döğüşme kızıştı; kanlı çarpışmada Behlül Bey şehit oldu ve beş erkek çocuğu bıraktı: Emîr Han, Ömer Bey, Mahmud Bey, Muhammed ve Osman.

Emîr Han Bey bin Behlül Bey:

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti ve birkaç yıl ülkeyi yönetti. Bu süre içinde ülkenin her tarafında, aşiretlerinin ve kabilelerinin zalim hareketleri ve iğrenç fiileri görüldü. Bunun sonucu olarak halk, Sultan'ın eşiklerine koşarak bu aşiret ve kabilelerin zulmüne bir sınır konmasını istedi. Bunun üzerine Amed Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya, Emîr Han Bey'in öldürülmesi, Besyan ve Bociyan aşiretleri ile iğrençlik ve zulüm işlerini yapan diğer kimselerin yok edilmeleri konusunda emir verildi. Mehmed Paşa da, bunun üzerine derhal Emîr Han Bey'i Amed Divanı'na getirerek orada idam etti.

Ömer Bey Bin Behlül Bey:

Kardeşinin öldürülmesinden sonra Meyyafarqîn Hükümeti kendisine verildi. Fakat kendisi iyi bir yönetim kuramadı ve güvenlik, asayiş işlerinde aciz olduğu görüldü. Dört kese altına ulaşan ve Diyarbekir (Amed) Hazinesine ödenmesi gereken yıllık devlet mallarını ve Sultanlık haklarını toplamakta gecikti. Bu nedenle Kürt aşiretlerinin işleri ve Meyyafarqîn Hükümeti, Amed Bey-

lerbeyinin ve Defterdarının isteği üzerine, Sultan Mehmed Han(340) tarafından Aksak İbrahim Bey bin Cihangir Bey'e verildi.

Ömer Bey ise başlangıçta Bedlis Hükümdarı'na sığındı ve Muş Nahiye'sinde oturdu; o taraftaki maktu vergileri toplamak için çaba harcadı. Hatırı sayılır bir şey elde edemeyince, ayaktakımını ve işsiz kimseleri çevresine toplayarak onlarla birlikte etrafa saldırmaya, Muş, Xınıs (Hınıs) Melazê Kürd(341) reayasını soymaya başladı. Sonra bu işi ileri götürerek yol kesecek, kervanlara saldıracak hale geldi. Bu cümleden olarak Hazzo ile Batman arasında gelip gidenlere birkaç defa saldırdı; bu saldırılarda o kadar suçsuz Müslümanlar ve kervanlar kurban gitti ki, Xınıs Mirlivası ile Hazzo Hükümdarı kendisine saldırmak ve kendisiyle çarpışmak zorunda kaldılar, aralarında kardeşinin oğlu da bulunan arkadaşlarından ve taraftarlarından birkaç kişiyi öldürdüler ve mallarına, mülklerine el koyup onları tam anlamıyla talan ettiler. Ömer Bey ise tek başına ve mucize kabilinden kurtuldu. Kendisi gerçi «bey» adını taşımaktadır, ama nitelikleri daha çok hırsızların ve yol kesicilerin niteliklerine benzemektedir. Hiçbir yerde karar kılmamakta ve durumu sükunete kavuşmamaktadır.

İKİNCİ GRUP
Oniki Bölümdür

BİRİNCİ BÖLÜM
Sohran Hükümdarları

Saygıdeğer araştırmacı okuyucuların tabiatlerince de açıkça bilinmektedir ki, Sohran hüküm-

(340) Mehmed III. (M.E.B.)
(341) Muş'a bağlı Malazgirt İlçesi. (M.E.B.)

darlarının soyu, Bağdad Arap bedevilerinin ileri gelenlerinin çocuklarından olan «Kelos»([342]) adında adama ulaşır. Bu kelos'u, kader ve zamanın dönemleri, Sohran sınırları içindeki Ewan([343]) Nahiyesi'ne bağlı Hewdeyan([344]) Köyü'ne attı. Başlangıçta o köy halkının koyun çobanlığını yapmakla uğraştı. «Kelos» sözcüğü, bu kavmin lehçesinde, öndişleri düşmüş kimse hakkında kullanılmaktadır.

Bu Kelos'un üç erkek çocuğu vardı: İsa İbrahim ve Şeyh Üveys. Oğlu İsa alicenap, gayretli, yumuşak huylu ve tatlı sözlüydü. Elindeki bütün malını ve çobanlık mesleğinden eline geçen her şeyi o köyün yoksullarına, dervişlerine ve işsizlerine dağıtırdı. Bunun sonucu olarak çevresinde başıboş adamlardan, ayaktakımından ve cahillerden büyük bir topluluk meydana geldi. Bununla onların gönlünü kendine çekti ve onları lütfunun, cömertliğinin esiri haline getirdi. Bu yüzden onlar da kendisine gözü kapalı bir şekilde alabildiğine itaat ettiler.

O sırada o ülkenin hükümdarı, tehlikesi büyük olan bir düşmanla karşılaştı ve bütün kuvvetleriyle onunla çarpışmaya gitti. İsa da, yanın-

---

(342) Doğrusu «Kewlos»tur. Erbil'e bağlı Şaklava yörelerinde oturan ünlü Hoşnav Kürt aşireti reislerinden Salih Reşid Bey Miran'ın bana anlattığına göre, bu sözcüğün anlamı, Şeqlawa Kürtleri dilinde, «üst azı dişleri düşen kimse»dir. (Şeqlawa - 23/9/1947; M.A.A.)

(343) Sohran bölgesinde şimdi bu ad altında bir kale yada köy bulunmamaktadır. Yalnız Kürtçede «Rewan Kalesi» anlamına gelen «Rewandiz»in adının kökeni olan «Rewan» Kalesi vardır. Buna göre «Ewan» adının «Rewan»ın bozulmuş şekli olması ihtimali kuvvetlidir. (M.A.A.)

(344) «Hewdeyan», Kürtçenin Soranî lehçesinde «Onyediler» demektir. (M.E.B.)

da bu başıboş adamlardan ve ayaktakımından meydana gelmiş taraftarları ve adamları olduğu halde, onlarla birlikte bu düşmanla savaşmak için Balkan'a(345) gitti. O sırada alay ve dalga geçmek kabilinden İsa'ya «Emîr» lakabı verdiler. O tarafın halkı, İsa'nın sahip olduğu alicenaplığı ve önemli işlere girme yeteneğini görünce, kendisini başlarına Emîr olarak tayin etmek konusunda sözbirliği ettiler. Bunun üzerine kısa zamanda başında büyük bir halk topluluğu meydana geldi ve Ewan Kalesi'ni fethetmeye karar vererek oraya yöneldiler.

O kalenin çevresi çıplak ve sert kırmızı kayalardan oluşmuştu. İsa ve arkadaşları herkesten önce o kayalara tırmandılar ve savaşmaya, mücadeleye başladılar; o kadar ki, bunların cüretinden, kale muhafızlarının gönlüne korku ve ürküntü düştü ve onlara kürtçede «kırmızı kayaların adamları» anlamına gelen «Seng-Surhî» adını verdiler. Sonra bu ad kullanıla kullanıla, farsçadaki «surh» yerine «sohr»(346) diyen Kürt'lerde değiştirilerek «Sohrî» şekline sokuldu; böylece bunlar çoğul olan «Sohran» sözcüğüyle ün yaptılar.

Sözün kısası, şiddetli bir çarpışmadan ve acı bir mücadeleden sonra kale fethedildi. Bunun üzerine İsa'nın yıldızı da Meryemoğlu İsa'nın yıldızı gibi parladı; talihi Zühal'in(347) talihinden daha yüceldi; şanı ve nüfuzu günden güne artarak, devletinin güneşi, bütünüyle istila ettiği Sohran bölgesinin her tarafında doğarak parladı. Bu di-

(345) Balkan, Rewandiz taraiında bir aşiret ve bölge adıdır. (M.A.A.)

(346) «Sohr» Kürtçesinin Sorani lehçesinde «kırmızı» demektir. (M.E.B.)

(347) Satürn gezegeni. (M.E.B.)

yarı mutluluk ve ikballe yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve yerine oğlu Şah Ali Bey geçti.

Şah Ali Bey:

Bu Emîr, babasının yerine hükümdarlık görevine geçti ve dört çocuk bırakarak öldü: İsa, Pir Budak(348), Mîr Hasan ve Mîr Seydi. Şah Ali Bey sağlığında, irsi vilayetini, yönetim üzerine çatışmamaları ve paylarına razı olmaları için adı geçen çocukları arasında taksim etmişti. Bu cümleden olarak devletinin merkezini, büyük oğlu İsa'ya vermişti. İsa hükümdarlık ve yönetimde uzun birsüre kaldıktan sonra, kendisi ile Baban Hükümdarı Pir Budak aarsında cereyan eden çarpışmada öldürüldü.

Pir Budak bin Şah Ali Bey:

Babasının ölümünden sonra yönetime geçti ve Kızılbaşlara bağlı Nilhas aşiretinin elinden Sumaklık(349) Nahiyesi'ni de kurtararak kendi yönetimi altına aldı. Bir süre ülkeyi yönettikten sonra kendisini ölüm yakaladı ve Allah'ın rahmetine kavuştu. İki erkek çocuğu bıraktı: Emîr Seyfeddin ve Emîr Hüseyin.

Mîr Seyfeddin:

Babasının yerine geçti; fakat günleri fazla sürmedi ve yerine kardeşi geçti.

Mîr Hüseyin:

Kardeşinin yerine geçti; fakat onun da günleri uzamadı ve yedi erkek çocuğu bırakarak Rab-

---

(348) İki yazma nüshada «Pir» yerine «Mîr»dir. (M.A.A.)
(349) İki yazma nüshada «Sumaklu»dur. (M.A.A.)

binin çağırısına uydu. Yerine büyük oğlu Emîr Seyfeddin geçti ve eski kural gereğince Sumaklık Sancağı'nı da ele geçirdi. Babaları ve ataları da yine bu kural gereğince bu sancağı yönetiyorlardı.

Mîr Seydi bin Şah Ali Bey:

Bu, Şah Ali Bey'in küçük oğluydu. Kürdistan'ın hükümdarları arasında cesaret ve cömertlikle ün yapmıştı. Babasının ölümünden sonra «Şeqabad» (Şakabad)(350) diye adlandırılan yerde ikamet etti. Baban Hükümdarı Pir Budak'la savaşa girişerek kardeşi Emîr İsa'nın kanını istedi. Pir Budak'ı öldürmeye muvaffak olduktan sonra kardeşinin ülkesini de kendi beyliğine kattı. Sonra Kızılbaşlara dönerek onlarla şiddetli bir savaşa girişti ve sonunda Musul, Kerkük, Erbil sancaklarını memurlarının elinden kurtarıp kendi ülkesine kattı. Sohran ülkesini ve ona bağlı yerleri uzun zaman bağımsız olarak yönetti. Sonra, kaçınılmaz kader gelince üç erkek çocuğu bırakarak öldü. Emîr Seyfeddin, Mîr İzzeddin Şêr (Şir) ve Süleyman.

Emîr Seyfeddin, gençliğinin başlangıcında attan düşerek öldü. İzzeddin Şêr, 941 (1535) yılında ölünceye kadar Erbil hükümdarlığını yaptı. Bu yıl Sultan Süleyman Han, Barış Diyarı Bağdad'ın fethinden dönerek o taraflarda kışladı; İzzeddin Şêr'in Sultanlık otağının hizmetçilerine karşı kötü davrandığı kendisine bildirilince öldürülmesini emretti ve Erbil hükümdarlığı görevini, Yezidi aşireti beylerinin çocuklarından olan Dasnîli Hüseyin Bey'e verdi. İzzeddin Şêr'in ölümünden birkaç yıl sonra, kardeşi Süleyman Bey de Allah'ın

(350) Şüphesiz bu, kürtçede «Şeqlawa» (Şaklava) adının yanlış yazılmış şeklidir. (M.A.A.)

rahmetine kavuştu ve üç erkek çocuğu bıraktı: Kuli Bey, Emîr İsa ve Emîr Seyfeddin. Bunun üzerine Sultan Süleyman Sohran Vilayeti'nin tümünü Erbil Sancağı'na kattı ve yönetimini Dasnîli Hüseyin Bey'e verdi. Böylece Sohran Vilayeti, onun meşru varislerinin elinden tamamen çıktı ve yabancıların egemenliğine girdi.(351)

Emîr Seyfeddin bin Mîr Hüseyin bin Pir Budak:

Daha önce de geçtiği gibi, Emîr Seyfeddin Sumaklık Sancağı'nı, baalarının ve atalarının da yönetiminde uyguladıkları kural ve usuller gereğince ele geçirdi. Sultan Süleyman bütün Sohran Vilayeti'ni Dasnîli Hüseyin Bey'in yönetimine verince, kendisiyle Emîr Seyfedin arasında birkaç çarpışma oldu. Sonunda Emîr Seyfeddin, Yezidi aşiretine karşı durmaya ve direnmeye gücünün yetmeyeceğini anlayınca, ülkenin de, hükümdarlığın da gelinini üç talakla boşadı ve Erdelan Hükümdarı Beyke Bey'e iltica etti. Fakat Beyke Bey, Sultan Süleyman'ın kudretinden korkarak Seyfedin'e yardım etmekten vazgeçti ve kendisini ihmal eti. Mîr Seyfeddin kendisinden umudunu kesip, hayal kırıklığına uğramış olarak Sohran Vilayeti'ne döndü ve çevresinde oranın halkından ve sonradan yerleşmiş olanlardan bir topluluk meydana getirerk bunlarla Erbil'in üzerine yürü-

(351) Yazarın «yabancılar» demekten kastı, kendilerine din ve mezhepçe yabancı olduklarını belirtmektir; yoksa Yezidiler öz Kürtlerdir. Yazar, Peygamber'in şeriat ve sünnetinin koruyucusu olan Müslümanların sultanının içinde gizlediği birtakım amaçlarla, Müslüman Kürtlerin başına, Müslüman olmadıklarına inandığı kimseleri nasıl getirdiğini belirtmek istiyor. (M.A.A.)

dü ve burayı ele geçirmeyi başardı. Talihi ve nasibi var oldu ki, fetih ve zaferin bu kadarı, Sohran Vilayeti'nin bütün aşiret ve kabilelerinin, kendi çevresinde toplanmalarına yolaçtı.

Sonra günün birinde Emîr Seyfeddin, Abbasiler hesabına aniden Mervaniler'e(352) karşı harekete geçen Ebu Müslim'in(353) yaptığını yaparak, beklenmedik bir anda Yezidiler'e karşı şiddetli bir saldırıya geçti. Bu saldırının haberi Dasnîli Hüseyin Bey'in kulaklarına gelince tek başına Emîr Seyfeddin'le savaşmak için derhal Erbil'in üzerine yürüdü. İki taraf arasında kanlı çarpışmalar oldu. Çarpışmalar bu sefer, Hüseyin Bey'in ve Yezidi aşiretinin ağır yenilgisiyle sonuçlandı; ileri gelenlerinden 500 kişiden fazla öldürüldü ve Hüseyinler(354) muzaffer oldular. Emîr Seyfeddin ve taraftarları Yezidiler'in mallarından ve öldürülenlerin üzerindeki silah ve teçhizattan büyük bir ganimet elde ettiler. Böylece Emîr Seyfeddin, irsi ülkesini yeniden egemenliği altına almaya muvaffak oldu ve tam bağımsız bir hükümdar durumuna geçti. Dasnîli Hüseyin Bey birkaç defa Yezidiler'den asker toplayarak, onlarla birlikte düşmanıyla savaşmaya gittiyse de, talih her defasında kendisine ihanet etti ve bütün hareketleri, boğazlanan hayvanın ölümün ve sonun yaklaştığından başka bir şeyi kanıtlamayan hareketi gibi oldu. Böylece Seyfeddin'in özlemleri gerçekleşti; Hüseyin Bey ise açık bir hayal kırıklığına

(352) Emeviler. (M.E.B.)

(353) Ebu Müslim Horasanî. (M.E.B.)

(354) Hüseynilerden maksat Emîr Seyfeddin ve taraftarlardır: kendileri Müslüman, ötekiler Yezidi olduklarından, onları böyle adlandırmış; bununla onları Hz. Hüseyin ve taraftarlarına, karşılarındakileri de yezit ve taraftarlarına benzetmiştir. (M.E.B.)

uğradı ve yalnızlığa düştü. Bu ağır yenilginin haberi İstanbul'da yüce eşiklere ulaşınca, Hüseyin Bey oraya çağrıldı ve şiddetli, katı bir cezayla cezalandırılması konusunda Sultanlığın emri çıktı ve bu emir uygulandı. Şairin dediği gibi :

«Başkalarına kötülük yapan kimse
«Mutlaka karşılaşır benzer bir kötülükle
«Gözümle gördüm ki yolda,
«Bir kuş öldürdü bir karıncayı, yolunu keserek
«Fakat avından gagasını henüz çekmemişti ki
«Başka bir kuş da gelip bitirdi onun işini.»

Sonra İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey ve öteki Kürdistan beyleri, Sultan Süleyman tarafından, Emîr Seyfeddin'in üzerine yürümek ve Sohran Vilayeti'ne boyun eğdirmekle görevlendirildiler. Ne var ki, bunlar görevlerinde başarıya ulaşamadılar ve kızgınlıklarını gizleyerek geri döndüler.

Böylece Emîr Seyfeddin, ortaksız olarak ve artık kimseyle çatışmaksızın duruma tam hakim oldu. Mutluluk ve ikballe dolu olarak ülkeyi yönetmeye başladı. Sonunda, başkasının sözünü düşünmeden dinledi ve, Gazi Kıran diye ün yapan Bıradost'lu Yusuf Bey tarafından aldatılarak, Gazi Sultan'ın (355) Sarayına gitti. Denildiği gibi, «kader gelince göz kör olur.» Amacı Sultan'ın kendisini affederek ilgisinin kapsamına almasını, yaptıklarına göz yummasını ve irsi vilayetini kendisine vermesini sağlamaktı. Ne var ki, umudu boşa çıktı ve hiç de girmek zorunda olmadığı bir çıkmaza girdi; Asitane'ye ulaşır ulaşmaz hemen

(355) Kanuni Sultan Süleyman olduğu anlaşılıyor. (M.E. B.)

kendisini cellada teslim ettiler.

Kuli Bey bin Süleyman Bey Mîr Seydi :

Dasnî aşireti Sohran Vilayeti'ni istila ettiği zaman, Kuli Bey onlara karşı defalarca savaşmıştı. Fakat her defasında yenilgiye uğruyordu. Bu yüzden vatandaş ayrılıp gurbete gitmek zorunda kaldı ve Şah Tahmasp'ın Sarayına giderek kendisine iltica etti. O zaman Dasnîliler, Hüseyniler'le Yezidiler arasında süregelen eski düşmanlıktan ötürü ve eskiden de Kürtlerin yapmış oldukları gibi, Sohran'ın Müslümanlarından ve zavallılarından intikam almaya başladılar. Onlara öyle zulmediyorlardı ki, bu onlara, Haccac bin Yusuf'un zulmünü ve Sa'd bin Ziyad'ın baskı ve saldırganlıktaki aşırılığını unutturdu.

Bu durum karşısında Sohran'dan bir topluluk sözbirliği ederek Acem ülkesine bir elçi gönderdi ve Kuli Bey'i planlarını kabul etmeye ikna ettikten, gönlünü kendilerine çektikten sonra alıp yanlarına getirdiler; sonra da kendisiyle birlikte Süleyman'ın hükümdarlık tahtına gidip, irsi vilayetin Kuli Bey'e verilmesini dilediler. Fakat Sultan bu konuda kendisine güvenmedi ve müsterih olmadı; kendisine yalnız Basra'ya bağlı Semavat Sancağı'nı verdi.

Emîr Seyfeddin ve Dasnîli Hüseyin Bey'in öldürülmesinden, yukarıda işaret ettiğimiz olayların cereyan etmesinden sonra, İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'in aracılığı ve iyi çabalarıyla, Kuli Bey Semavat'tan getirtildi ve kendisine, Sohran topraklarındaki Harir Nahiyesi'nin hükümdarlığı verildi. Orada 20 yıl kadar yönetim görevinde bulunduktan sonra, yüce Allah'ın rahmetine kavuşarak iki çocuk bıraktı: Budak Bey ve Süleyman Bey.

Budak Bey bin Kuli Bey bin Süleyman Bey:

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Şeqabad (Şakabad) nahiyesinde bağımsızlık ve başkanlık bayrağını çekti. Ne var ki, dedikoducuların dedikoduları ve müfsitlerin çabalarıyla, iki kardeş arasında anlaşmazlık çıktı; aralarındaki kardeşlik ve sevgi, yerini düşmanlığa bıraktı. Sonra iş, dille yapılan mücadele ve tartışmalardan, kılıç ve mızraklarla yapılan vuruşmalara geçti. Sonunda Budak Bey kardeşine yenildi ve İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'e sığınarak, Sultan Hüseyin Bey'in yardımı sayesinde tekrar vilayetine dönmek için fırsat kolladı. Ne var ki, hain zaman ve dönek felek, kendisine bu fırsatı vermediler; çünkü kaçınılmaz ecel, İmadiye'ye bağlı Akra şehrinde kendisini buldu ve Allah'ın rahmetine kavuştu.

Süleyman Bey bin Kuli Bey bin Süleyman Bey :

Bu Bey adaletli, vatandaşlara karşı sevgi besleyerek işleriyle ilgilenen, Kürdistan'ın hükümdarları arasında iyi tedbir ve yönetimle, çok akıllı ve zeki olmakla ün yapmış olan bir kimseydi. Babasının ve kardeşinin ölümlerinden sonra Sohran Beyliğinin bağımsız Hükümdarı durumuna geldi. Kendisi ile Zerza aşireti arasında mevcut olan düşmanlık ve kötülük yüzünden, «Süleyman([356]) için askerleri toplandı» ayetinin anlamı uyarınca, Süleyman Bey de, serkeş Kürtlerden 13.000 kadar piyade ve süvari topladı. Sonra bunlarla birlikte Zerza Vilayeti'ne saldırarak, talan ve yağma etti; oranın mirlivasını, zerza aşiretinin ve kabilelerinin bellibaşlı ileri gelenlerinden ve su-

(356) Süleyman Peygamber. (M.E.B.)

baylarından 350 kişiyle birlikte öldürdü; ailelerini ve çocuklarını da esir aldı ve bağlayarak Sohran Vilayeti'ne getirdi.

Bu durum, kılıçlardan artakalmış olan Zerzalılar'ı, İstanbul'a gidip, uğradıkları zulmü ve durumlarını ağlayarak Sultan Murad Han'a şikayet etmeye itti. Sultan Murad başlangıçta, Süleyman Bey'i, başkalarına ibret olması için şiddetle cezalandırmak istedi. Fakat Süleyman Bey o sırada bazı Kızılbaş (Acem) şehirlerine saldırmış; onlardan birçok esir almış; büyük ganimetler elde etmiş ve esir aldıklarından büyük bir toplulukla, büyük miktarda para ve değerli eşyayı Sultan'ın Sarayına göndermişti. Bunlar Sultan nezdinde kabul ve memnunluk gördü ve Sultan, Süleyman Bey'den görülmüş olan muhalefetlere göz yumarak kendisini padişahça affının kapsamı içine aldı.

Öte yandan, Terek Sancağı'nın Mutasarrıfı ve Süleyman Bey'in amca oğullarından biri olan Kubad Bey denilen kişi, Süleyman Bey'e düşmanlık besliyor ve Sohran Vilayeti'nin yönetiminde kendisiyle çatışıyordu. Onun bu tutumu bir süre devam etti. 994 (1586) yılı girince, Süleyman Bey derhal bu düşmanının üzerine yürüdü ve kendisine saldırdı; kendisiyle akrabalarından ve yardımcılarından 14 kişiyi kuvvetle yakalayarak kesin olarak ortadan kaldırdı. Böylece, küçük büyük herkesin kendisinden sakındığı ve uzak yakın herkesin kendisinden korktuğu bağımsız bir Hükümdar durumuna geldi. Bütün komşu beyler de kendisine boyun eğdiler.

Bu güçlü ve azimli Bey, gerçi cahildi ve okuma-yazma bilmiyordu; ancak, o ülkeye dağılmış olan tarikat şeyhlerine inanıyor ve onlara içtenlikle itaat ediyordu, sefahatlerden, küçük düşürü-

cü işlerden, boş ve yararsız davranışlardan uzak durarak, vakitlerini onlarla birlikte namaz, oruç ve öteki ibadetlerle geçiriyordu. Nihayet eceli yaklaştı ve ölüm kendisini yakaladı; temiz ruhu ilahi cezbelerin kanatlarıyla, beden kafesinden uçarak, lahuti alanların genişliğine gitti.

Ali Bey bin Süleyman Bey :

Bu Bey, babası Süleyman Bey'in ölümünden sonra, merhum Sultan'ın[357] emirnamesi gereğince, Sohran Beyliği'nin tahtına çıktı. Şimdi, yani 1005 (1597) yılında, kendisi bu irsi vilayetinde hükümdarlık görevinde bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

Baban Beyleri Hakkındadır

Güzel konuşan tarihçiler ve güzel yazan incelemeci rivayetçilerce de açıkça bilindiği gibi, Baban hükümdarları, Kürdistan hükümdarları arasında büyük ihtişam ve kuvvetleriyle, taraftar ve hizmetçilerinin çokluğuyla ün yapmışlardır. Ne var ki, bu ailenin Hükümetinin günleri, aşağıda da anlatacağımız gibi, lakabı, «Babanî» sözcüğünün yanlış şekli olan Pir Budak Bebeî'ye ve kardeşine ulaşmakla ve bunların soylarının kesilmesiyle sona erdi; bu ailenin Hükümeti, hizmetçilerine ve adamlarına geçti ve onlardan, hükümdarlık görevini ve başkanlık işlerini eline alabilecek kimse kalmadı.

Pir Budak bin Ebdal :

Bu Bey cömertlikte Hatem, cesaret ve kahraranlıkta da Rüstem gibiydi; yiğitlik ve celadette

(357) Murad III. (M.E.B.)

emsalinden üstündü ve giriştiği çarpışmalarda, atıldığı tehlikelerde hep öndeydi. İşi o kadar ileri götürdü ki, gönlü yükselmeye heves etti ve yüceliklere çıkmayı arzuladı. Derken Larcan (358) Vilayeti'ni Zerza aşiretinden, Sêwi (Sivi) ve Meşya-Kürd'ü Sohran'dan, Selduz vilayetini de Kızılbaşlar'dan aldı. Ayrıca Maran Kalesi'ni restore ederek oraya kendi tarafından bir vali atadı ve ona «Mirliva» unvanını verdi. Mekrî ve Bane aşiretlerine, iyilik ve sertlikle boyun eğdirdi. Erdelan hükümdarlarından da Şehrbazar Vilayeti'ni alarak kendi vilayetine kattı. Çevreye ve her yöne «Mirsancak» unvanıyla bazı memur ve görevliler göndererek onlara davul ve bayrak verdi. Böylece o yörelerde adalet ve yönetim bayraklarını dalgalandırdı. Sonra Bağdad'a bağlı Kerkük Nahiyesi'ne yönelerek orayı Bağdad'dan aldı ve yönetimini, her zaman kendisiyle birlikte olan bir memuruna verdi.

Pir Budak, hükümet ve yönetim sanatına, Kürdistan hükümdarlarından daha önce kimsenin getirmediği bir takım yeni kural ve usuller getirdi. Bu cümleden olarak, komutanlarının ve ileri gelen adamlarının kızlarını başlangıçta kendine nişanlatır ve bu komutanlarla ileri gelenlerin şerefine yakışacak ölçüde gerekli çeyizleri hazırlamaya başlardı; Nikah ve zifaf için düğün yapıldığı gün ise, gelini, ileri gelen adamlarından biriyle evlendirir ve gelini, o mallar ve çeyizlerle birlikte o adama verirdi; bu işin içyüzünü de kimse öğrenemezdi.

Pir Budak'ın Rüstem adındaki kardeşi, ken-

(358) Galiba bu, İran'daki Eşnu ve Urmiye arasında bulunan şimdiki Lahican'dır. (M.A.A.)

disine karşı bir suikast hazırlamayı aklından geçirdi. Kendisine bağlı adamlarından biri, kardeşinin kendisi hakkında yapmak istediklerini Pir Budak'a bildirdi. Bunun üzerine, Pir Budak Zerza aşiretine saldırdığı sırada kardeşini ve onunla birlik olan bütün bozguncu komplocuları şiddetle yakaladı.

Pir Budak büyük bir orduyla Sohran üzerine yürüyüp burayı ele geçirmek istediği zaman, Sohran Beyi Seydi bin Şah Ali kendisine karşı direnemedi; tersine Hükümetinin merkezini boşaltmak ve dağ doruklarına, ormanlıklarına sığınmak zorunda kaldı; orada elverişli fırsatı kolladı. Bu durum Pir Budak'ın gönlüne kibir ve gurur girmesine yolaçtı. Bir gün ileri gelen adamlarından birkaç kişiyle birlikte avlanmak için dağlara çıktı ve kendisini çevreleyen tehlikeden habersiz olarak, Hazubyan yolu denilen bir yere vardı. Meğer düşmanı Emîr Seydi orada pusudaydı ve aniden çıkıp Pir Budak'ın üzerine atılarak kendisini de, yanındaki adamları da öldürdü; onlardan hiç biri, bu kanlı felaketten sağ salim kurtulamadı. Şair demiştir ki :

«Mutluluk ve ikbal de olsa elinde,
«Taç ve taht sahibi de olsan dünyada,
«Dünya ülkelerini de ele geçirsen Feridun gibi,
«Karun gibi hazine ve altınların da olsa,
«Yücelerde bulunan Güneş, o güzel gezenek,
«Senin bayrağının hizasına da gelse,
«Bütün dünya senin bir sözünle de yönetilse,
«Ve Süleyman gibi bağlı da olsa tacına, tahtına,
«Aslında itibarsız itibarlardır bütün bunlar,
«Ve işin sonucunda akıbeti yok olmaktır

hepsinin.»

O zaman Kürt şairleri bu Bey'in hayatını, cesaret, yiğitlik, cömertlik ve alicenaplık olan niteliklerini ele alarak hikaye ve kafiyeli şiirlerle ipliğe takılan birer inci gibi dizmeye başladılar; bu şiir ve hikayeler dilden dile dolaştı; ses ve saz sanatçıları, meclislerde ve şölenlerde hükümdarların ve beylerin huzurunda bunları, Kürtlere özgü makamlarla ve nağmelerle söylemeye başladılar.

Pir Budak'ın, yerine geçecek erkek çocuğu olmadığı için, yerine kardeşinin oğlu Budak bin Rüstem geçti. Bu Beyin yönetiminin üzerinden iki yıl geçmişti ki, hizmetçilerin, kölelerin, ordu ileri gelenlerinin bu süre içinde kendisine gerektiği gibi boyun eğmedikleri ve itaat etmedikleri görüldü. Bu da kendisini çok endişelendirdi ve rahatsız eti; sonunda bu endişe ve rahatsızlık, hayatına mal oldu. Bununla bu ailenin devleti sona erdi ve yönetim hizmetçilerine ve adamlarına geçti.

Bu eski ailenin binasının yıkılmasından sonra Baban Hükümeti'nin yönetimini eline alan ilk adam, Pir Nazar bin Bayram adında biriydi. Kendisi cesaret ve cömertlikle nitelendirilir; ve iyi bir ahlaka sahip olması, başkasına karşı iyiliksever olması ve herkes arasında adalet ve barış bayraklarını dalgalandırması dolayısıyla, hem halkın, hem de askerlerin sevgisini kazanmıştı. Kahir kuvvetiyle, Barış Diyarı Bağdad'a bağlı Küfra Nahiyesi'ni alarak Baban Vilayeti'ne katmayı başardı.

Kendisinden sonra Baban Vilayeti iki kısma ayrıldı. Pir Budak'ın yetiştirmiş ve kendi zamanında her birine «Mirsancak»lık görevini vermiş olduğu iki adam vardı; birinin adı Süleyman, di-

ğerinin de Mir İbrahim'di. Bunlar, Pir Nazar bin Bayram'ın ölümünden sonra Baban Vilayeti'nde yönetimi kendi aralarında paylaştırdılar ve bir süre Hükümet işlerini birbiriyle ittifak ederek yönettiler. Sonra, müfsitlerin bozgunculuğu ve dedikoducuların aldatması yüzünden aralarında anlaşmazlık çıktı; ve dostluk, yerini düşmanlığa, sevgi de yerini karşılıklı mücadeleye bıraktı. Sonunda Süleyman, hasmı İbrahim'i yakalayarak öldürdü ve yönetimindeki yerleri de Baban Vilayeti'nin kendi yönetimindeki yerlere kattı. Sonra Süleyman, ülkeyi 11 yıl yönettikten sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve dört erkek çocuğu bıraktı: Hüseyin, Rüstem, Muhammed ve Süleyman.

İbrahim ise, yukarıda da geçtiği gibi, Pir Nazar'ın ölümünden sonra, ortaklık yoluyla Baban Vilayeti'nin yarısını dokuz yıl yönetti. Süleyman tarafından öldürüldüğü zaman üç erkek çocuğu vardı: Hacı Şeyh, Emîre ve Mîr Süleyman. Bunlardan Hacı Şeyh bin İbrahim babasının öldürülmesinden sonra vatanını terkederek ve ailesinden ayrılarak, Acem ülkesinde Şah Tahmasp'ın Sarayına iltica etti. Fakat Şah Tahmasp'tan umduğu yardımı almaya muvaffak olamadı ve umutsuz, perişan olarak ülkesine döndü. Sonra, Mîr Süleyman'ın kardeşi Mîr İzzeddin'in Nelin ve Diyale nahiyelerindeki vekillerini öldürmeyi başardı ve bu iki nahiyeyi ele geçirdi. Mîr Süleyman'ın ölümünden sonra ise Baban Vilayeti'nin tamamını ele geçirmeyi başardı ve oranın bağımsız Hükümdarı oldu.

Hacı Şeyh'ten, Şah Tahmasp'a karşı düşmanlık ve meydan okuma anlamına gelen bazı davranışlar görüldü. Şah, Kızılbaş ordularını üç

defa üzerine gönderdiyse de, her üç defasında da galibiyet Hacı Şeyh'in nasibi oldu ve Kızılbaşlar ağır yenilgiye uğradılar. Oysa Kürdistan hükümdarlarından ve beylerinden kendisine kimse yardım etmedi; yalnız ok ve yaylarla silahlanarak gaza ve cihat amacıyla ordusuna katılan bazı öğrenci ve bilginlerden yardım gördü.

Sultan Süleyman'ın Barış Diyarı Bağdad'ı fethedip kışı orada geçirmeye karar verdiği 941 (1535) yılında, Hacı Şeyh, yüce eşiklerle mutlu olmak amacıyla Sultan'ın huzuruna koştu. Merge Nahiye'sine ulaşınca, bu taraftaki serkeş Kürtler kendisine karşı çıktılar ve geçmesini önlemek istediler; birkaç arkadaşıyla birlikte ava çıkması fırsatından yararlanarak, namaz kıldığı sırada kendisine saldırdılar. Etrafında şiddetli bir çarpışma oldu; bu çarpışmada kendisi ve kardeşi Emîre öldürüldüler. Hacı Şeyh, Budak ve Sarım adlarında iki çocuk bıraktı. Süleyman adında bir kardeşi daha vardı ki kendi eceliyle öldü.

Öte yandan Sultan Süleyman, Hacı Şeyh'in yukarıda geçtiği gibi Merge'nin katı yüreklileri tarafından öldürüldüğünü Bağdad'da duyunca Baban Vilayeti'ni oğlu Budak'a verdi. Bu Bey 16 yıl süreyle en iyi şekilde yönetim görevini yaptı ve vatandaşlar, herkes arasında adalet ve eşitlik bayraklarını dalgalandırdı. Sonunda bazı mütegallibeler, daha sonra anlatacağımız olaylar nedeniyle, Mîr Süleyman'ın oğlu Hüseyin Bey'i, Baban Hükümeti'ni kendisi için istemeye kışkırttılar. Bunun üzerine Sultan Süleyman'ın Divanından, bu dileğinin yerine getirildiği konusunda bir emirname çıktı. Hüseyin Bey de, İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin'den destek alarak Baban Vilayeti'ne gitti. Budak Bey ise ikisine karşı diren-

medi ve kurtuluşu Acem ülkesine kaçmakta bularak Şah Tahmasp'ın eşiklerine iltica etti.

İran'da altı ay kaldıktan sonra, Vezir-i Azam Rüstem Paşa kendisini İstanbul'a getirterek, Baban Vilayeti'nin kendisine verilmesi ve yüce Padişahlık hil'atleriyle taltif edilmesi konusunda bir Padişahlık emirnamesi çıkarttı, kendisini izzet ve ikramla irsi vilayetine geri yolladı. Budak Bey «Rabiyet Bulak» denilen yere varınca, Mîr Süleyman Bey'in oğlu Hüseyin Bey 8.000 piyade ve süvariden kurulu bir orduyla görünerek kendisine karşı koymak ve savaşmak istedi. Fakat savaş ateşi alevlenip de henüz yalnız on kişi kadar öldürülmüştü ki, Hüseyin Bey kurtuluşu İstanbul'a kaçarak Sultan Süleyman'ın eşiklerine iltica etmekte buldu. İleri gelen komutanlar aracılığıyla durumunu Sultan'a arzedince ve onun tarafından kabul edilmekle müşerref olunca, kendisinin de Baban Vilayeti yönetiminde Budak Bey'e ortak olması ve Sultan'ın bu emri konusunda asla anlaşmazlığa düşmemeleri üstüne bir Sultanlık emirnamesi çıktı.

Bunun üzerine Hüseyin Bey derhal Baban Vilayeti'ne döndü. Fakat işler kendisine zorluk çıkarıp birikti; sonunda da mücadeleye ve döğüşmeye yolaçtı. Bu çarpışmalar Hüseyin Bey'le karleşi Rüstem Bey'in öldürülmesiyle sonuçlandı. Bunun haberi İstanbul'da Sultan'ın kulaklarına gidince, Budak Bey'e karşı öfkesi şiddetlendi; Baban Vilayeti'ne komşu olan Kürt beylerine, Budak Bey'in üzerine yürümeleri ve onu ortadan kaldırmaları için emir verdi. Bunun üzerine Budak Bey, İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey'e sığınmaktan başka çare bulamadı; çünkü direnmeye gücü yetmiyordu. Hüseyin Bey de Budak Bey'in durumunu Sultanlık eşiklerine arzetti ve

suçlarına göz yumulmasını, Sultan'ın affının kapsamına alınmasını ve irsi görevinin kendisine geri verilmesini diledi. Bunun üzerine çok şefkatli ve affa çok eğilimli olan Sultan, İmadiye Hükümdarı'nın dileğini olumlu karşıladı ve Budak Bey'i affederek, Baban Vilayeti yerine kendisine Ayntab Sancağı'nı verdi. Budak Bey'in Baban Vilayeti'ndeki payı ise Veli Bey adında bir adama verildi.

İki Şehzade, Selim ile Bayezid, (359) Konya Vilayeti üzerine çatışırlarken, Budak Bey Kütahya'da bulunan Şehzade Bayezid'in tarafını tutarak yanına gitti. Bu sırada onun hakkında, Bayezid'e, babasından, kötülük çıkaran Babanlı Budak Bey'i öldürüp başını Sultanlık Sarayına gönderdiği takdirde, kendisinin(360) işlemiş olduğu başkaldırma suçunu affedeceği yolunda emir verildi. Bunun üzerine Şehzade Bayezid hemen babasının isteğini yerine getirerek, Budak Bey'i Kütahya'da öldürdü ve başını İstanbul'a gönderdi.

Budak Bey dört erkek çocuğu bıraktı: Hacı Şeyh, Hüseyin Bey, Mîr Muhammed ve Mîr Seyfeddin. Hacı Şeyh, Şehzade Bayezid'le birlikte Acem ülkesine gitti ve orada, Şah Tahmasp'ın emri gereğince Bayezid'in yakalanışı sırasında, onun maiyetinde bulunanlarla birlikte öldürüldü. Mîr Seyfeddin de kendi eceliyle öldü. Muhammed Bey'e ise Kestane Sancağı verildi ve kendisi şimdi orayı yönetmektedir.

Mîr Hüseyin bin Süleyman :

Emîr Hüseyin'in babasının ölümünden sonra Baban Vilayeti Hacı Şeyh İbrahim'in eline geçin-

(359) Kanuni Sultan Süleyman'ın iki oğlu (M.E.B.)
(360) Şehzade Bayezid'in (M.E.B.)

ce, bu Beyin direnme olanağı kalmadı ve Şah Tahmasp'ın Sarayına kaçarak kendisine sığındı ve ondan yardım istedi. Şah bir defasında kendisine, Dinewer (Dinever) Valisi olan komutanı Çırağa Sultan Ustaclu aracılığıyla yardım etti ve ikisi birlikte Baban Vilayeti'ne gittiler; fakat bir şey elde edemediler. İkinci defasında ise Şah Kaçarlar'dan olan Hemedan Valisi Gökçe Sultan'ı kendisiyle birlikte gönderdi; fakat Gökçe Sultan görevini dikkatle yapmadı ve ikisi de bir şey elde edemeden vilayetten geri döndüler.

Üçüncü defasında ise Şah Tahmasp, Abdullah Han Ustaclu'yu Beylerbeyi ve büyük bir ordunun komutanı olarak tayin edip, Emîr Hüseyin'le birlikte Baban Vilayeti'ni fethetmeye gönderdi. Emîr Hüseyin bu büyük Kızılbaş ordusunu, yılanların bile kolayca hareket edemeyeceği derecede her tarafta ağaçlarla kaplı olan Gılala Dağı'na götürdü; orada düşmanı Hacı Şeyh'le karşılaştı ve iki taraf arasında çarpışma başladı. Bu satırların yazarının babası da, kısa zamanda başarısızlığa ve ağır bir yenilgiye uğrayan bu talihsiz orduyla beraberdi. Babamın en değerli adamlarından 30 kişi savaş alanında öldü. Ayrıca Kızılbaş topluluklarından da 2.000 kişiden fazla, hançer ve kılıçlara ve diğer öldürücü ve yokedici silahlara yem oldu. Sağ kalan subay ve komutanlar da çıplak ve başaçık olarak ve hiç bir şeye bakmaksızın kaçtılar. Bu durum Şah Tahmasp'ın öfkesini kabarttı ve Emîr Hüseyin'e, tedbirsizliği yüzünden şiddetle kızdı; kendiyle iki kardeşi Rüstem ve Muhammed'i yakalayarak hepsini Acem ülkesinin kalelerinden birine hapsettirdi.

Bir süre sonra Şah kendilerini serbest bırakınca bu sefer Acem ülkesinden İstanbul'a kaça-

rak Osmanlı Sultanı Süleyman Han'ın Sarayına iltica etiler. Sultan Süleyman da onları yüce ilgisinin kapsamı içine aldı ve onları Rumeli Vilayeti'nde, geçimlerini sağlayacak görevlere tayin etti. Bunlar oraya gidip altı yıl kaldılar. Sonra İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin Bey, durumları için aracılık etti ve Rumeli'den çağrılmalarını, Baban Eyaleti yönetiminin kendilerine verilmesini sağladı.

Biraz önce anlatılan olayların meydana gelmesinden sonra, Mîr Hüseyin bin, Süleyman, Budak Bey bin Hacı Şeyh tarafından öldürüldü ve Hıdır Bey adında bir tek çocuk bıraktı. Hıdır Bey bir süre, Baban'a bağlı Merge Nahiyesi'nin yönetiminde bulundu. Sonra Mekrîli Emîre Bey, Kızılbaşlar'dan yüz çevirip ve onlara gücenip merhum Sultan Murad Han'ın(361) Sarayına iltica edince, Osmanlı Devleti'nin yöneticileri bu Merge Nahiyesi'ni, yöneticisi Hıdır Bey bin Mîr Hüseyin'den alarak adı geçen Emîre Bey'in çocuklarından birine verdiler. Bu durum da, Hıdır Bey ile Emîre Bey arasında mücadele ve tartışmalara yolaçtı. Bu sırada ölüm Hıdır Bey'i yakaladı ve kendisi Allah'ın rahmetine kavuştu. Baban aşireti de bugüne kadar hükümdarsız kaldı. Fakat onların tam silahlı 4.000 süvari kadar bir askeri kuvveti vardır ve bunlar kimseye itaat etmezler.

Bir rivayete göre, Rozkan ve Hakkari aşiretleri de aslen Baban soyundandır. Baban aşiretinin adamları ibadete ve hayır işlerine çok eğilimlidirler; dinî kurumlar kurmaya ve din öğretilerini yaymaya çok çalışırlar; onlardan her zaman dindar abitler ve fazilet sahibi, bilgin adamlar yeti-

(361) Murad III. (M.E.B.)

şir. Bu aşiretin liderlerinden her biri bu ülkenin bir tarafını yönetmektedir. Hepsi birlikte, Şehrezol Vilayeti'nin Hazinesine yılda dört kese altın vermeyi taahhüt etmişlerdir. Baban Vilayeti'nin toprakları özel Padişahlık emlakine dahil olduğu için, hükümet adamlarından olan memurlar ve görevliler, onlara karşı geçinme ve memnun etme muamelesi yaparlar; kendilerine yıllık para ve hediyeler gönderirler. Aksi takdirde, Babanlılar ne Beylerbeyi'ne, ne defterdarlığa, ne de diğer memur ve görevlilere bir tek kırmızı mangır bile vermezler. Bu durum, içinde bulunduğumuz şu tarihe, yani Hicrî 1005 (1597) yılına kadar bu tarz üzerine devam edegelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Mekrî Hükümdarları Hakkındadır

Gerçeklerin ve güzel yazmanın sırlarını bilen fazilet sahiplerinin sözlerinin muhtevasından anlaşıldığına göre, Mekrî hükümdarlarının soyu, Şehrezol Nahiyesi'nde oturan Mekrî kabilesine ulaşır. Sözlerine güvenilir bazı kimselerin rivayetine göre ise, bunlar Baban soyundandır. Dillerde dolaşan rivayetlere göre ise, Seyfeddin adında bir sulamacı bu ailenin büyüğüdür ve aile adı kullanıla kullanılan «Mekrî» şeklini almıştır. Bilgi Allah indindedir.

Bu Seyfeddin akıllı, keskin zekalı ve geniş ölçüde kurnaz bir dahiydi; büyük bir deha ve kurnazlığa sahipti. Başlangıçta ve Türkmen sultanları[362] döneminin sonlarına doğru, Baban aşiretinden ve Kürdistan'ın öteki aşiretlerinden çev-

(362) Akkoyunlular olsa gerek. (M.E.B.)

resinde birçok adam topladı; Deryas Nahiyesi'ni Çabıklu aşiretinden almakta bunlardan yardım istedi ve burayı kendi yönetimi altına aldı. Bir süre sonra Dulbarik Nahiyesi'ni, daha sonra da Extaci (Ahtacı), İltemur ve Seldoz'u ele geçirdi. Böylece o taraflar üzerine tedricen egemenliğini yaydı ve kimseye bağımsızlık yada tek başına kalma fırsatını vermedi. Hatta çevresinde toplanan bütün aşiretler de «Mekrî» adıyla adlandırıldılar ve Seyfeddin, uzun zaman o ülkenin Beyi oldu. Sonra Alah'ın Rahmetine kavuşarak iki çocuk bıraktı: Sarım ve Baba Ömer.

Sarım bin Seyfeddin Mekrî:

Bu bey babasının tahtına çıkıp onun yerine geçince, Şah İsmail-i Safevi, Mekrî Vilayeti'ne boyun eğdirmeye ve köklü bir geçmişe sahip olmayan bu aileyi ortadan kaldırmaya karar verdi; arkasından Mekrî'nin üzerine büyük ordular gönderdi. İki taraf arasında defalarca savaş çıktı; fakat her defasında zafer Sarım Bey'e yar oluyor ve Kızılbaşlar yenilgiye uğruyordu. Hicri 912 (1507) yılı girinceye kadar durum böyle devam etti. Bu tarihte Şah İsmail gelip kışı Hoy Şehrinde geçirdi ve yanında Mühürdar Sarı Ali de bulunan Durmuş Han'ın babası Abdi Bey'in komutasında, Şamlu aşiretini Sarım Bey'le savaşmaya gönderdi. Abdi Bey'le Mühürdar Sarı Ali Sarım Bey'le savaşmaya gittiler ve iki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu. Savaş, her iki komutanın, Şamlu ileri gelenlerinden ve subaylarından büyük bir toplulukla birlikte öldürülmeleriyle sonuçlandı ve Sarım bunlara karşı parlak bir zafer kazandı. Sonunda Sarım Bey de, Kürdistan'ın öteki hükümdarlarından bir kısmıyla birlikte, İran'ın Kisra kırallarını ezen Sultan Selim Han

zamanında Osmanlılar'ın tarafına katıldı. Böylece Sarım Bey, Kızılbaşların tahakkümünden ve kendisine yaptıkları saldırılardan kurtuldu.

Al-ı Osman tahtına, Rum ve İran kayserlerinin mülkünün varisi olan Sultan Süleyman Han çıkınca, Sarım Bey Sultan Süleyman'ın Sarayına koşarak, kendisine itaatini ve boyun eğişini sundu. Bunun üzerine, babasının görevinin, ikta' mülkiyeti yoluyla kendisine verilmesi ve yine eskisi gibi vilayetine geri gönderilmesi konusunda yüce Padişahlık emirnamesi çıktı. Ne var ki, Bey, alışmış olduğu vatanına dönüp orada karar kılar kılmaz, bu sefer de kendisine ölüm ordusu saldırdı ve fani hayat şehrinden elini çekerek onu beka diyarına götürdü.

Sarım Bey üç erkek çocuğu bıraktı: Kasım, İbrahim, Hacı Ömer. Fakat bunların hiçbiri de devlet tadını almadı; çünkü hepsi gençliklerinin baharında öldü.

Sarım Bey'in amcasının oğlu Rüstem bin Baba Ömer bin Seyfeddin'in üç erkek çocuğu vardı; Şeyh Haydar, Mîr Nazar ve Mîr Hıdır. Bunlar Sarım Bey'in çocuklarının ölümünden sonra irsi vilayeti aralarında taksim ettiler. Büyük kardeş Şeyh Haydar'ın payına Deryas, Dulbarik, Selduz ve Extaci (Ahtacı) nahiyeleri düştü; Mîr Nazar'ın payına da İltemur Nahiyesi düştü; Mîr Hıdır ise Muhamed Şah Nahiyesi'ni aldı. Üç kardeş, Al-ı Osman'dan ayrılıp Şah Tahmasp'ın Sarayına itaatlerini sunmak konusunda ittifak ettiler. Bu durum, 948 (1542) yılının aylarından birinde Elkass Mirza karışıklıkları çıkıncaya kadar böyle sürdü. Bu tarihte ise Kürdistan hükümdarlarından İmadiye Hükümdarı Sultan Hüseyin, Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey ve Bıradost beylerine, Mekrî

hükümdarları üzerine yürümeleri için, Sultan Süleyman Han tarafından emir verildi. İki taraf arasında savaş çıktı ve kanlı çarpışmalar oldu; bu çarpışmalarda her üç kardeş de öldürüldü. Şeyh Haydar, Emîre ve Hüseyin adında iki çocuk, Mîr Nazar da Bayram adında bir çocuk. Mîr Hıdır ise Uluğ Bey ve Mîr Hasan adında iki çocuk bıraktılar. Bunların hepsi küçüktü ve hükümdarlık yapack güçte değildir.

Emîre Bey bin Hacı Ömer bin Sarım bin Seyfeddin:

Şeyh Haydar'ın öldürüldüğü haberi Sultan Süleyman Han'ın kulaklarına gidince, Kürdistan beylerinin dileği gereğince, Mekrî beyliğinin Emîre Bey'e verilmesi konusunda yüce emri çıktı. Emîre Bey tam 30 yıl, kudret ve yetenekle, işleri yönetti; Deryas ile Mekrî aşiretini savunup korudu. Ölünceye kadar Sultan'a içten itaat etti ve görevinin gereklerini yerine getirdi. Ölüm kendisini yakaladığında Mustafa Bey adında bir tek çocuk bıraktı.

Emîre Bey bin Şeyh Haydar :

Amcasının ölümünden sonra Şah Tahmasp'ın Sarayına itaatini sundu. Bunun üzerine Şah kendisine Mekrî Vilayeti'nin yönetimini verdi ve bir süre buranın bağımsız Hükümdarı oldu. Şah Tahmasp ölünce, Emîre Bey Kazvin'e giderek Şah İsmail'in(363) hizmetiyle müşerref oldu. Şah İsmail kendisini iyi karşıladı ve ilgisinin kapsamı içine aldı. Böylece Emîre Bey, özlemine kavuşmuş olarak ülkesinin merkezine döndü. İran Hükümdarlığı Şah Muhammed'e geçince, kendisi gerçek-

(363) Şah İsmail II. (M.E.B.)

ten zayıf olduğu için Kızılbaş beyleri ve komutanları, işlerin dizginini kendi ellerine aldılar; bu yüzden de Acem ülkesinin her tarafında baskı, zulüm ve karışıklıklar çıktı. Bunun üzerine Emîre Bey, Kürdistan, Loristan ve Erdelan'ın öteki beyleri ve hükümdarlarıyla birlikte, Van Beylerbeyi Şah Muhammed'in aracılığıyla, 991 (1583) yılının aylarından birinde Sultan Murad Han'ın sarayına iltica etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine, Baban Vilayeti'nin de irsi vilayetine katılması, Musul Sancağı'nın da yine kendi vilayetine ilhak edilmesi konusunda Padişahlık emirnamesi çıktı; ayrıca çocuklarına da Erbil Sancağı ile Tebriz Vilayeti'ndeki Merağa'ya bağlı bazı yerler verildi.

Emîre Bey, Van Beylerbeyi Mehmed Paşa'yla birlikte, dondurucu kışın ortasında, Urmi (Urmiye) yoluyla, Merağa Valisi Bektaş Kuli Ustaclu Bey'in üzerine yürüdü. Bektaş Kuli onlara karşı direnmedi ve mallarını, eşyasını, vatandaşının mallarını yağma ve talana açık bırakarak kurtuluşu kaçmakta buldu. Bektaş Kuli'nin bıraktıkları arasında Şah Tahmasp'ın güzel atları da[364] vardı. Soyluluk ve çokluk yönünden hiçbir zaman benzerleri bulunmamış olan bu atlar, uzun zamandan beri gelenek gereğince Karacık'ta beslenirlerdi. Emîre Bey ile Mehmed Paşa bu atlardan büyük bir miktar seçerek Van'a getirdiler. Şair demiştir ki :

«Bin tane güzel attır güzel biçimli, güzel boylu
«Binicilerinin emrindedir hepsi
«Kırbaç tehdidini hissettikleri anda
«Hemen yarışa girerler vakitle
«Çölde koşan kurt gibidir hızlı yürüyüşlerinde

(364) Şah Tahmasp'tan kalma atlar olsa gerek. (M.E.B.)

«Ve denizde yüzen deniz kuşları gibi.»

Van Beylerbeyi Mehmed Paşa Muzaffer ve başarılı olarak Merağa seferinden dönünce, Emîre Bey'in oğlunu da yanına alarak, Emîre Bey'in Osmanlı Sarayı'na olan güzel hizmetlerini ve içten bağlılığını birlikte arzetmek üzere, Serdar-ı Ekrem Ferhad Paşa'nın hizmetine katılmak amacıyla Erzurum'a gitti. Onlar Erzurum'a varınca, Ferhad Paşa da bunu Haşmetlu Padişah'a arzetti. Padişah da, Emîre Bey'in Osmanlı Sarayı'na sadakat ve bağlılığını duyar duymaz, onu, Merağa Vilayeti'nin, burayı Kızılbaş'ların memur ve adamlarının elinden alması şartıyla, beylerbeyliği olarak kendisine verilmesiyle taltif etti. Böylece bu Bey, Osmanlı Paşalarının arasına girdi ve hükümlerde, fermanlarda adı «Emîre Paşa» olarak yazılmaya başlandı.

Öte yandan Emîre Paşa'nın amcasının oğlu Hasan bin Hıdır, Deryas Nahiyesi'nin kendisine verilmesiyle taltif edilmişti. Kendisi, Emîre Paşa'dan önce Osmanlı Sarayı'na itaatini sunmuştu. Emîre Paşa bu nahiyeye gelince Hasan Bey burayı kendisine teslim etmekte gevşek davrandı ve kalesine kapanarak direnmekte ısrar etti. Bunun üzerine Emîre Paşa hemen kaleyi şiddetli bir şekilde kuşattı ve Hasan Bey'i çıkmaya zorlayarak öldürdü. Hasan Bey'in kardeşi Uluğ Bey ise, bazı taraftarlarının yardımıyla, aniden kaleden kaçmayı ve Serdar Ferhad Paşa'nın hizmetine girmek için Erzurum'a gitmeyi başardı. Fakat Emîre Paşa'nın saldırganlığından ve hilesinden korkarak orada da kalamadı ve Şah Sultan Muhammed'in Sarayına iltica etti. Bu Şah kendisini iyi karşıladı, ilgisinin kapsamına aldı ve Merağa'ya bağlı Dehxwarqan (Dehharkan)(365) Nahiyesi Hükümeti'ni vermekle taltif eti.

Emîre Paşa sonra kendi kardeşi Hüseyin'e yöneldi ve amcasının oğullarının kendisine karşı ayaklanmalarında onlarla ilişki kurmakla suçlandığı için onu öldürdü. Böylece, kendisine muhalefet etmeyi aklından geçirmiş olan küçük büyük bütün düşmanlarını ortadan kaldırmış oldu; bundan sonra tam bağımsız bir hükümdar durumuna geldi.

Bir süre sonra, Kızılbaşların saltanat merkezi Tebriz, Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin eline düştü ve Vezir Cafer Paşa oranın muhafızlığına tayin edildi. Bu Paşa Merağa'yı da kendi yönetimine almak istedi; çünkü Merağa eskiden Tebriz'e bağlıydı. Fakat beylerbeyi rütbesini elde etmiş olan Emîre Paşa bundan hoşlanmadı ve boyun eğmeyi reddetti. Cafer Paşa bunu fırsat bilerek, Haşmetlu Sultan nezdinde Emire Paşa'nın aleyhine yavaş yavaş oyunlar hazırladı ve bu durum Padişah'ı öfkelendirdi. Bunun üzerine Baban Vilayeti'yle Musul ve Erbil sancaklarının kaldırılması ve Emîre Bey'den alınması konusunda emirler çıktı. Sonra onu öyle bir duruma getirdiler ki, kendisine şunları söylediler: «Merağa Tebriz'e bağlıdır ve özel Padişahlık emlaki arasına alınmadığı takdirde, Tebriz Vilayeti'nde yönetim giderlerini sağlamak mümkün olmayacaktır. Bunun için Merağa gelirlerinden her yıl Tebriz Hazinesi'ne, asker yiyeceğine harcanmak üzere 15 kese altın verilmesi gerekmektedir.» Bu durum karşısında Emîre Paşa, Tebriz Hazinesi'ne her yıl bu büyük miktarı ödemeyi kabul etmek zorunda kaldı. Cafer Paşa da birkaç yıl Emîre Paşa'dan bu miktarı aldı.

---

(365) Galiba bu, «Dehnexêrcan» (Dehnehircan) adının değişmiş şeklidir. (M.A.A.)

Fakat Cafer Paşa bununla yetinmedi; Tebriz Vilayeti'nin yeniden yazılması fırsatından yararlanarak Merağa'yı özel Padişahlık emlaki arasına koydu ve 15 kese altın ödenmeyi taahhüt eden bir mültezi mi de sancak yoluyla tayin eti. Bu durum, bir yıl sonra Merağa halkının darmadağın olmasına ve vatanlarından ayrılmasına, o mamur beldenin de tehlikeli derecede harap olmaya yüztutmasına yolaçtı; Sancakbeyi de bir tek mangır bile elde etmeyi başaramadı; ayrıca devlet hazinesine de bir tek kese altından başka bir şey girmedi. Böylece Emîre Paşa, vilayetine katılarak yönetimine verilmiş olan bütün yerlerden tecrit edildi ve eski irsi vilayetiyle kanaat etmek zorunda kaldı.

Emîre Paşa ve ulu çocukları Merağa ve ona bağlı yerleri yönettikleri sırada, büyük oğlu, Sultan Murad Han'ın emriyle, Merağa'ya bağlı olan Sarıkurgan Kalesi'ni yeniden yaptırmıştı. Bu kaleyi daha önce Emîr Timur(366) yıkmış ve altını üstüne getirerek bir toprak yığını olarak bırakmıştı. Şeyh Haydar bu kaleyi 1002 (1594) yılı girinceye kadar yönetti. Bu tarihte Tebriz Vilayeti Bağdad Beylerbeyi Hıdır Paşa'nın yönetimine bırakılınca, Merağa'daki görevliler kendisine, Merağa'nın, Şeyh Haydar'ın yapmış olduğu kale yüzünden yıkıldığını arzettiler. Bunun üzerine Hıdır Paşa hemen bozgunculara kulak verdi ve adı geçen kale ile ona bağlı nahiyeleri, sancak yoluyla Mahmudîyan aşiretine verdi. Mahmudîyan'lılar da hemen Şeyh Haydar'la çatışıp döğüştüler; Mahmudîyan aşiretinin liderlerinden olan Zeynel Bey'in kardeşi Mansur Bey'in iki oğlu Hamza ve Kubad, adamlarından büyük bir toplulukla bir-

(366) Timurlenk. (M.E.B.)

likte, Şeyh Haydar'a bağlı olan Mekrîler tarafından öldürüldüler.

1003(1595) yılında Hıdır Paşa, Mahmudîyan aşiretinin kışkırtması ve Mego (Maku) Mirlivası İvaz Bey bin Hasan Bey'in jurnallarıyla Şeyh Haydar'ın kalesi üzerine yürüyüp tahrip etmek ve intikam almak istedi. Şeyh Haydar başlangıçta yumuşak davranma, barışa eğilim gösterme ve geçen savaşta öldürülen Mahmudîyan aşiretinin adamlarının kanlarına karşılık hem diyet, hem detarziye vermek yolunu izledi; bundan amacı da paşa'nın gönlünü almak ve geri dönmesini, kendisinden vazgeçmesini sağlamaktı. Fakat kışkırtıcılar bundan haşlanmadılar ve paşa'yı kaleyi kuşatmaya, içindekinlerin boğazını sıkmaya teşvik etmekte ısrar ettiler. Bu durum, Şeyh Haydar'ı, yakarıştan, özür dilemekten ve barışa eğilim göstermekten vazgeçmek zorunda bıraktı. Ve Şeyh Haydar şiddete, hemen şiddetle karşı koymaya karar verdi; cesaret ve ciddiyetle kolları sıvayarak vurmaya ve vuruşmaya hazırlandı; ve kanlı çarpışmaların toz-dumanına dalmaya hazırlık yaparak, paşa'nın ordusunun karşısında büyük bir Kürt kahramanları topluluğuyla saf tutarak yer aldı. Şair bu çarpışmalar konusunda şöyle diyor:

«Eller neredeyse bileklerden kopacaktı
«Ve kirpi sırtına dönecekti zırhlar, saplanan oklarla

«Kana bulandı bütün bu oklar
«Ve kırmızıya döndü hepsi yiğitlerin kanından
«Kürt kahramanlarının oklarının uçuşması
«Artırdı havanın soğukluğunu, tıpkı kar fırtınası gibi

«Mızrak uçlarının zırhlara saplanması
«Yılanların deliklerine girmesini andırdı.»

İki topluluk birbirine girip savaşın kızgınlığı şiddetlenince ve İvaz Bey çarpışmada ölüp, savaş ateşi yaşıda, kuruyu da yemeye başlayınca, Emîre paşa duruma müdahale etti ve savaş alanına inerek oğlunu savaşa devam etmekten ve vuruşmayı südürmekten alı koydu. Hıdır paşa, Emîre paşa' nın bu davranışına, barışa eğilim göstermekle karşılık verdi ve aynı gün savaş alanını terkederek ülkesine geri gitti.

Emîre Paşa'nın dört erkek çocuğu vardı: Budak Bey, Kasım, Şeyh Haydar ve Hüseyin. Bunlar, babaları, Sultan Murad Han'ın sarayına iltihak edince sancakbeyi rütbelerine ulaşmışlardı. Budak Bey eceliyle öldü. Hüseyin Bey, ağabeyi Kasım Bey'i öldürünce, Şeyh haydar da kardeşinin kısasını almak için Hüseyin Bey'i öldürdü. Böylece Emîre paşa'nın, halen hayatta Şeyh Haydar'dan başka çocuğu kalmadı.

Halen baba ile oğul yönetiminde kalmış olan kale ve nahiyeler ise kendi irsi vilayetlerinin dışında Terqe (Terka), Sarıkurgan, Doab, Leylan nahiyeleri ile Terqe ve Sarıkurgan kaleleridir. Bu mütavazi satırların yazılışı sırasındaki durumları işte budur. Gizli ve daha da gizli şeyleri bilen Allan'tır; kaderin onlar için neler hazırladığını o daha iyi bilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bıradost Hükümdarları Hakkındadır

Bu bölüm iki daldan ibarettir.

Açıkça bilinmektedir ki, Bıradost hükümdarları aslen Goran aşiretindendir. Daha doğru bir rivayete göre ise, Dinewer (Dinever) ve Şehrezol hükümdarları olan Hilal bin Bedir bin Hasanveyh soyundandır. Bu rivayete göre Hilal,Hemedan Va-

lisi Deylemli Şemsüddevle ile yaptığı savaşta öldürülünce, kendisine bağlı olanların topluluğu darmadağın olmuş; devletinin düğümleri çözülmüş ve çocukları bu diyara düşmüşlerdir. Bunlar üç kardeşti. Biri, babasının yerine Şehrezol Vilayeti'nin yönetimini eline almış; ikincisi Eko aşiretinin başına geçmiştir. Üçüncüsü ise başlangıçta, Urmi'ye bağlı Han-Elmas Nahiyesi'ne gitmiş ve orayı mülkiyetine geçirerek yönetmiştir. Üç kardeşin de şanı günden güne yücelmiş ve, yönettikleri ülkelerde beylik derecesine ulaşmışlardır. Biradost halkı arasında yaygın olan inanca göre, hükümdarları, Bilan denilen birinin çocuklarıdır. Şüphesiz bu yanlıştır ve «Hilal» kelimesinin bozulmuş şeklinden ileri gelmiştir.

Bu saygıdeğer hanedanın ve bu asil ailenin en doğru yolda olanı, en üstünü Sultan Ahmed'in oğlu Gazi Qıran (Kıran)'dır. Kendisi, Kürdistan beyleriyle birlikte Şah İsmail'e boyun eğmeden önce, Urmi'de bulunan Kızılbaş'ların büyük bir topluluğunu yenilgiye uğratmış ve 1.000 kadar adamlarını öldürmüştü. Kürdistan kıralları ve beyleri Şah İsmail'e itaat ve bağlılıklarını sundukları zaman, Şah kendisini iyi karşılamış ve ilgisinin kapsamı içine almıştı. Şah ayrıca kendisini «Gazi Qıran» unvanıyla taltif ederek ona Terkor, Somay, Dewl (Devl) nahiyeleriyle bunlara bağlı yerleri vermiş ve bu konuda bir şahlık emirnamesi çıkarmıştır.

Gazi Qıran daha sonra Kürdistan'ın diğer kıral ve beyleriyle birlikte Sultan Selim Han'ın Sarayına iltihak etmiş ve hep birlikte ona içten bağlılık ve itaat etmişlerdir. Bu eşsiz Beyin yetenekleri, Sultan Selim Han'ın Tebriz ve Azerbaycan ülkesini hedef alarak Acem ülkesinin fethine yönelmesi sırasında kendini göstermiştir. Gazi Qıran

Sultan'ın yanındaydı ve onun güvenini kazanmıştı; Sultan, önemli işlerde ve beklenmedik sorunlarda kendisine danışırdı; fikirleri, öğütleri Sultan'ın Acem ülkesinin fethi konusundaki tedbir ve planlarına uygun düşerdi. Bu nedenle Sultan kendisine son derece saygı ve ilgi göstermiş; bu cümleden olarak özel sancağının gelirine Erbil, Bağdad ve Diyarbekir vilayetlerinden büyük parçalar katmıştır. Böylece dünya her taraftan kendisine yüz vermiş ve kendisi uzun süre hükümdarlık işlerini yönetmiş; uzun bir ömür yaşamış ve iki çocuk bırakarak ölmüştür: Muhammed Bey ve Ali Bey.

BİRİNCİ DAL

Somay Beyleri Hakkındadır(367)

Şah Muhammed Bey bin Gazi Qıran (Kıran): Yönetimde babasının yerine geçti ve birkaç yıl Hükümet işini en iyi şekilde yönetti. Sonra kendisini ölüm yakaladı ve dört çocuk bıraktı; Budak Bey, Hasan Bey, İskender ve Zeynel. Beylik, büyük oğlu Budak Bey'e geçti.

Budak Bey bin Şah Muhammed Bey:

Budak Bey, babasının ölümünden sonra, Sultan Selim Han'ın(368) emirnamesi gereğince beylik tahtına çıktı; ölüm kendisini yakalayıncaya kadar geçen süre içinde hükümdarlık görevinde bulundu. Dört çocuk bıraktı. Evliya Bey, Şah Muhammed Bey, Şah Kuli Bey ve Seydi. Bunlar kü-

(367) Kitabın başındaki tasnife göre Birinci Dal Vuşnî (Eşnû yada Eşne), İkinci Dal ise Terkewer (Terkever) hükümdarları olacaktı; o tasnif burayla bağdaşmamaktadır. (M.E.B.)

(368) Selim II. olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

çük olup beylik işlerini yönetecek durumda olmadıkları için, Bıradost Hükümeti kardeşi Hasan Bey'e geçti.

Hasan Bey bin Şah Muhammed Bey:

Kardeşinin ölümünden sonra Padişahlık emirnamesi gereğince Bıradost Hükümdarlığına geçti. Halka, aşiret reislerine ve ülkenin ileri gelenlerine karşı kötü muamelede bulundu; ayrıca komşu beyleri de, kendilerine karşı takındığı kötü tutum nedeniyle kızdırdı. Bu durum, komşu beylerin, kendisinden şikayet etmelerine ve bu şikayetlerini Zeynel Bey(369) aracılığıyla yüce Asitane'ye sunmalarına sebep oldu. Bunun üzerine, Van Beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya, Hasan Bey hakkında soruşturma açması için Padişahlık emri çıktı. Kendisini Van Divanı'na getirdiler ve hakkında yapılan araştırma ve soruşturmadan sonra kendisini Hükümet Sarayı'ndaki Divan meydanında bulunan bir ağaca boynundan astılar; kendisinden sonra Bıradost Hükümeti'ni de Ali Bey'e verdiler.

Ali Bey bin Gazi Qıran:

Bu Bey, Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra, Hüseyin Paşa'nın arzı ve fikri, Sultan Selim Han'ın da emirnamesi gereğince Bıradost Beyliği'nin tahtına çıktı. Bir süre hükümdarlık yönetiminde bulunduktan sonra, Bıradost halkı Evliya Bey'in hükümdarlık yapmasına eğilim gösterdi ve Ali Bey'in yönetiminden nefretlerini belirtti; sonra İstanbul'a gidip Bıradost Hükümeti'nin Evliya Bey'e verilmesini dilediler. Bunun üzerine, Hüsrev Paşanın Urmi taraflarını egemenlik altına al-

(369) Daha önce sözü edilen Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey, yada Hasan Bey'in kardeşi Zeynel Bey. (M. E.B.)

ması sırasında İskender Bey bin Şah Muhammed Bey'e verilmiş olan Urmi Hükümeti, İskender Bey'den alınarak Ali Bey'e verilmek suretiyle halkın dileği yerine getirildi. Ali Bey yalnız bir yıl Urmi'yi yönettikten sonra çocuk bırakmadan öldü. Urmi Sancağı'ndan azledilen İskender Bey ise, yönetim istemek ihtiyacını duymadı ve iznivaya çekilmeyi tercih ederek kendini bütünüyle ibadete verdi.

Evliya Bey bin Budak Bey bin Şah Muhammed Bey :

Bu Bey, babası öldüğü zaman küçüktü; bu yüzden, irsi Hükümeti bir süre amcasının oğullarının elinde kaldı. Erginlik çağına erip de üzerinde zeka belirtileri, cesaret ve kamu işlerini yönetecek yetenek ve kudrete sahip olma alametleri görününce, Bıradost aşiret ve kabileleri kendisine yöneldiler ve bağlandılar. Sonra merhum Sultan'ın[370] eşiklerine bir heyet göndererek, beyliklerinin kendisine verilmesini dilediler. Dilekleri yerine getirilerek 985 (1578) yılında beyliğin Ali Bey'den alınıp Evliya Bey'e verilmesi konusunda Padişahlık emri çıktı. Şimdi, yani 1005 (1597) yılında Somay beyliği kendisinin kimseyle çatışmaksızın yönetimi altında bulunmaktadır.

İKİNCİ DAL

Terkewer (Terkever) ve Davud Kalesi Beyleri Hakkındadır [371]

Nasır Bey bin Şêr (Şir) Bey bin Şeyh Hasan Bey:

Bu Terkewer (Terkever) Nahiyesi'ni Terkewer beylerinin atalarından ve babalarından olan

(370) Murad III. olduğu anlaşılmaktadır. (M.A.A.).
(371) 367 No'lı nota bakınız. (M.E.B.)

Sultan Ahmed adında bir kişi, Bıradost Vilayeti'nden ayırarak sancak yoluyla kendi yönetimine geçirmişti. Bu mütevazi kitabın yazılışı tarihinde Terkewer Nahiyesi Nasır Bey'in yönetimindeydi, halen de durum böyledir.

Bu Nasır Bey, yaşının ilerlemiş olmasına ve 80 yaşından fazla bulunmasına rağmen cesur, alabildiğine cüretli bir adamdır. Sınırlar ve gedikler üzerindeki çatışma nedeniyle, Hakkarili Zeynel Bey'in egemenliği altında bulunan Dêrî (Diri) aşiretiyle savaş ve döğüşe girdi ve iki taraftan yüzden fazla adam öldürüldü. Birkaç defa vatanını terketmek ve Şah Tahmasp sarayına sığınmak zorunda kaldı. Bununla beraber Hakkarili Zeynel Bey, oğlu Şêr (Şir) Bey'e iyilik etti ve kendisini yetiştirdi; yönetime geçme yeteneğine sahip olduktan sonra, daha önce Nasır Bey'in yönetiminden ayırmış olduğu Somay Hükümetini sancak olarak kendisine verdi. Fakat Şêr Bey, babasının uğradığı sıkıntıların etkisi yüzünden rahat tadını alamadı ve vebaya kurban gitti.

Zeyneddin Bey:

Şêr Bey'in ölümünden sonra Terkewer (Somay) Hükümdarlığı görevi, amcaoğullarından Zeyneddin Bey'e geçti. Bu Bey, Acem ülkesini fethetmek amacıyla, Kürdistan beyleriyle birlikte Tebriz'e saldırdığı sırada Sadabad denilen yerde Kızılbaş'larla yapılan döğüşte öldürüldü. Nasır Bey bu fırsattan yararlanarak Terkewer Nahiyesi'ni yeniden kendi sancağına bağladı. Hıdır Bey denilen biri, adı geçen nahiyenin kendisine verilmesi konusunda İstanbul'da bir emirname çıkarttı. Fakat Nasır Bey soyu sopu bilinmeyen bu adamı öldürmeye muvaffak oldu.

Adı geçen nahiye bundan sonra Yusuf Bey'e,

sonra Şah Muhammed Bey'e ondan sonra da Hüseyin Bey bin Şeyh Hüseyin Bey'e verildi. Adı geçen nahiyenin fiili Beyi halen odur.

Öte yandan Nasır Bey'in sekiz erkek çocuğu olmuştu: Şêr Bey, Yusuf Bey, Karahan, Saruhan, Şah Muhammed, Timurhan, Hüseyini ve Haydar. Şêr Bey, yukarıda da geçtiği gibi vebadan Allah'ın rahmetine kavuştu. Oğullarından Yusuf Bey ve Timurhan ise Hıdır Bey tarafından öldürüldüler. Oğlu Saruhan Bey de kardeşi Hüseyin Bey tarafından öldürüldü.

BEŞİNCİ BÖLÜM
Mahmudîyan Beyleri Hakkındadır

Gerçeklere aşık olan, doğru zekaya ve sağlam tabiate sahip kimselerce ve açık olayları, inceliklerin içyüzünü araştıran tarihçiler açıkça bilindiği gibi, Mahmudîyan beylerinin soyu, Mervani Hükümeti'nin sultanlarına ulaşır. Başka bir rivayete göre de, onlar Cezire hükümdarlarının amca oğullarıdır. Şeyh Mahmud denilen bir adam, Karakoyunlu Türkmenleri zamanında, aşiretleriyle ve kendisine bağlı adamlarla birlikte, bir rivayete göre Şam'dan, diğer bir rivayete göre de Ömeriye Ceziresinden çıkarak Azerbaycan taraflarına gitti. Kara Yusuf, yerleşmeleri için kendilerine Aşut (372) Kalesi'ni verdi; reisleri Şeyh Mahmud'u da subayları ve yaverleri arasına kattı. Savaş ve döğüş meydanında cüret ve girişkenliğiyle kendini gösteren bu reisin yetenekleri görülünce, Kara Yusuf kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı ve ona

(372) Elimizde bulunan eski kaynaklarda bu addan söz yoktur. Yeni kaynaklarda ise «Aşit» diye geçmektedir. Galiba ikisi de, Mu'cem kitabında «Aşeb» diye geçen ve şimdiki İmadiye Kalesi'nin kökeni olan yerin adının bozulmuş şeklidir. (M.A.A.)

güven besledi. Sonunda Aşut Nahiyesi'nin beyliğini Xoşab (Hoşab) Nahiyesi'yle birlikte kendisine verdi ve kendisini bunların ikisinin başına Bey olarak tayin etti; beyliğe de «Mahmudiye Beyliği» adı verildi.

Emîr Hüseyin Bey bin Şeyh Mahmud:

Babasının ölümünden sonra beyliğe geçti. Akkoyunlu sultanları zamanında şanı yüceldi. Elbak Nahiyesi Hakkari hükümdarlarından alınarak Emîr Hüseyin'in Hükümetine ilhak edildi. Türkmen'lerin kendisine yardım etmeleri sayesinde, İzzeddin Şêr (Şir)in ordusunu birkaç defa ağır yenilgiye uğratarak Şenbu Vilayeti'ni ele geçirdi. Bu durum İzzeddin Şêr'i, Mahmudîyan aşiretinin saldırısını püskürtmek için Bedlis Hükümdarları'ndan yardım istemek zorunda bıraktı. Bunun üzerine Bedlis Hükümdarı, Şeyh Emîr Bılbasî komutasında büyük bir orduyu İzzeddin Şêr'in yardımına yolladı. Emîr Hüseyin bütün azametiyle, «Çemê mîr» (Mir ırmağı) adıyla tanınan Xoşab (Hoşab) ırmağının kıyısı üzerinde karargah kurmuş olarak dururken, Şeyh Emîr Bılbasî ile İzzeddin Şêr'in askerleri aniden üzerine saldırdılar. İki taraf arasında döğüş başladı ve Kürt kahramanlarının, ayakları kaydıran sesleri ve haykırışları göklere yükseldi. Mîr Hüseyin bu çarpışmanın kızgın sırasında öldürüldü. Mîr Hamid adında bir oğlu vardı.

Mîr Hamid bin Mîr Hüseyin:

Babasının ölümünden sonra beylik tahtına çıktı ve o da babası gibi, bir süre Kızılbaş beylerinin safında yer aldı. Canını Yaradıcısına teslim ettiğinde üç çocuğu vardı: Mîr Şemseddin, İvaz Bey ve Emîre Bey.

İvaz Bey bin Mîr Hamid:

Bu Bey babasının ölümünden sonra Xoşab Mirlivası görevini aldı ve Mahmudîyan aşireti reisliğine geçti. Sonra, Şah İsmail tarafından atanmış olan Van ve Westan (Vestan) Valisi Örkmez Sultan'la şiddetli bir anlaşmazlığa düştü. Örkmez Sultan İvaz Bey'i yakalamaya ve Van Kelesi'ne hapsetmeye muvaffak oldu. O sırada İvaz Bey, Bedlis Hükümdarı Şeref Han'a haber göndererek kendisinden yardım istemek fırsatını buldu. Şeref Han, önce Örkmez Sultan'a bir mektup göndererek İvaz Bey'in serbest bırakılmasını rica etti; fakat Örkmez Sultan bunu reddetti. Bunun üzerine Şeref Han bizzat Van'a gitmek zorunda kaldı ve Xerkom (Harkom) ırmağının kıyısında karargah kurarak İvaz Bey'i serbest bıraktırmaya kesin karar verdi. Fakat Örkmez Sultan yine umursamadı. Bunun üzerine durum iki taraf arasında çatışmaya yolaçtı ve Şeref Han, Van ve Westan (Vestan) çevresindeki yerleri talan etmeleri için askerlerine emir verdi. Bu emir, Örkmez Sultan'ı, Şeref Han'ın isteğine boyun eğmek ve İvaz Bey'i serbest bırakarak kendisine göndermek zorunda bıraktı. Kısa olmayan bir süre sonra İvaz Bey Şah Tahmasp'ın beyleri ve komutanları arasına katıldı ve Şah kendisini ilgisinin kapsamı içine alarak, Elbak Nahiyesi'ni Xobaş Nahiyesi'ne ilhak etti ve ikisinin beyliğini de kendisine verdi. O da bir süre beylik görevinde bulundu.

Ölüm İvaz Bey'i yakalayınca beş çocuğu vardı: Hüseyin Kuli Bey, Şah Ali Bey, Hamza, Hasan ve Budak. Hüseyin Kuli Bey Karcikan Nahiyesi yönetiminde bulundu. Burayı kendisine Sultan Süleyman Han, Bedlis'i istila ettikten sonra, sancak olarak vermişti. Sonunda bu görevden azledi-

lerek Diyarbekir'e gitti ve Bayındır Bey adında bir çocuk bırakarak orada öldü. Bayındır Bey'e, Hoy dolaylarındaki Newan (Nevan) Kalesi fethedildiği günden itibaren, merhum Sultan'ın(373) hükmü gereğince ve sancak olarak verildi. Hâlâ da oradadır.

Şah Ali Bey ise, Tahmasp tarafından tayin edildiği Mahmudîyan Beyliği görevinde kaldı; sonra Elbak Mirlivası tarafından öldürüldü ve Halid Bey adında bir çocuk bıraktı. Halid Bey, halen Cores Nahiyesi'nin yönetimini sancak olarak işgal etmektedir.

İvaz Bey'in öteki oğlu Hamza Bey ise, kardeşinden sonra, Mahmudîyan aşiretiyle birlikte, Kızılbaş komutanlarından olan ve Şah Tahmasp'ın emriyle Mahmudîyan beyliği yönetimine getirilmiş bulunan Deli Piri'ye iltihak etmek zorunda kaldı. Sonunda Mahmudîyan aşireti Deli Piri'yi öldürdü ve Hamza Bey'i başına Bey tayin etti. Fakat Şah Tahmasp kendisini zorla tutuklamaya muvaffak oldu ve bir süre tutuklu bıraktı; sonra serbest bırakarak onu ve Mahmudîyan aşiretinin bazı ileri gelenlerini ve liderlerini, Dınbılî Hacı Bey'in yanında kalmakla yükümledi. Sonunda Hamza Bey, adı geçen ileri gelenlerle birlikte Hoy'da Dınbılî Hacı Bey tarafından öldürüldü ve Mahmudîyan Hükümeti Şah tarafından Han Muhammed bin Şemseddin bin Mîr Hamid'e verildi. Birkaç gün sonra Van Valisi Şah Ali Sultan Hüseyini, Han Muhammed'i yakalayarak Van Kalesi'nde tutukladı ve Şah'ın Divanı'ndan, Mahmudîye Vilayetinin Dınbılî aşiretine verilmesi konusunda bir emirname çıkarttı. Dınbılî aşireti, bir kısmı Ağ-

(373) Murad III. (M.A.A.)

çekale'ye kapanmış, diğeri de Xoşab Kalesi'nde bulunan Mamreşan aşiretiyle birlikte Hacı Bey'e itaatlerini sundu ve hepsi onun yanında yer aldı. Bu sırada Han Muhammed Van'da tutuklu bulunduğu yerden kurtuldu ve Ağçekale'deki Mamreşan topluluğuna ulaşmayı başardı. Bu haber Mahmudîyan aşiretinin kulaklarına gidince Han Muhammed'in yanında yer almaya koştular ve karanlık bir gecede, Aşut Kalesi üzerinde bulunan Dınbılî Hacı Bey'e ansızın saldırdılar ve kendisini büyük bir yenilgiye uğratarak ağır yaraladılar. Fakat Hacı Bey, kendisini saran tehlikelerden büyük güçlükle ve mucize kabilinden kurtuldu; önünde Dınbılî'lerden birçok kimsenin öldürüldüğü Aşut Kalesi'ne girmeyi başardı. Han Muhammed bununla da yetinmeyerek, Diyarbekir Beylerbeyi Rüstem Paşa'ya haber yollayarak Sultan Süleyman Han'ın sarayına boyun eğdiğini ve itaat ettiğini açıkladı. Bu tedbirin haberi Şah Tahmasp'ın kulaklarına gider gitmez, Mahmudîye Beyliği'nin Han muhammed'e verilmesi konusunda bir Şahlık beratı çıkardı. Mesele bir süre böyle kapandı.

Sonra Mahmudîye Hükümeti'nin yönetimi Şah Tahmasp'ın Divanından, Hasan Bey'e(374) verildi. Bunun üzerine Han Muhammed, Mahmudîye Beyliğinden kendi isteğiyle vazgeçmekten başka çare bulamadı; ve Diyarbekir'deki Devlet Hazinesi'nden alacağı, Osmanlı Divanı'ndan tahsis edilen günlük 100 akça maaşla Ağçekale Nahiyesi'yle yetindi ve Van Muhafız Birliğindeki müteferrika safına geçti. Uzun süre yaşayan Han Muhammed, Osmanlı sınırlarını Kızılbaş'lara karşı

(374) İvaz Bey'in oğlu (M.E.B.)

savunmak uğrunda cesaret ve yiğitlik gösterdi. Üç ([375]) erkek çocuğu vardı: Melik Halil, Mîr Şemseddin ve Seyyid Muhammed. Babalarının ölümünden sonra, Ağçekale mülkiyeti konusunda aralarında anlaşmazlık çıktı; bu anlaşmazlıkta Melik Halil kardeşi tarafından öldürüldü. Han Muhammed'in öteki oğlu Seyyid Muhammed ise, babasının sağlığında ölmüştü. Şimdi Ağçekale'yi, Han Muhammed'in oğlu Mîr Şemseddin yönetmektedir. Kendisi son derece cesur ve yeterli bir gençtir.

Emîre Bey bin Mîr Hamid :

İvaz Bey'in ölümünden sonra Mahmudîye Hükümeti'nin yönetimi Kızılbaş Divanı'ndan bu Beye verildi. Bedlis Hükümdarı Şeref Han ile Ulame Tekelu arasında çıkan savaşta, bu Emîre Bey Şeref Hana ve askerlerine öfkelenerek Ulame'nin yanında yeraldı. Orada da, sadakatine ve samimiyetine kanıt olacak bir davranışı görülmedi ve Şah Tahmasp'ın Sarayına yöneldi. Sultan Süleyman Han bu durumu, Bağdad kışlağından dönüp Tebriz fethine giderken Ewcan (Evcan) ovasına vardığında öğrendi; Emîre Bey de, tekrar itaatini sunmak üzere orada bulunuyordu. Sultan, Osmanlı otağından bir subayı, kendisini getirmeye gönderdi. Fakat Beyi endişe sardı ve kendisinde, ünlü «hain korkaktır» sözünün hikmeti ortaya çıktı. Adı geçen subayı ortadan kaldırmaları ve direnmeye, çarpışmaya hazırlanmaları için Kürt'lere işaret verdi. Bu çirkin olayın haberi Sultan'ın karargahındakiler arasında yayılınca, her taraftan üzerine saldırılması ve yakalanması için emir ve-

(375) Rusya'da basılmış nüshada «üç» yerine «dört»tür; fakat dördüncüsü yazılmamıştır. (M.A.A.)

rildi. Kendisine saldırarak yanındaki adamları öldürdüler; kendisini ve sağ kalan adamlarını da yakalayıp getirdiler; idam edilmesi için Padişah kesin emir verdi.

Emîre Bey iki erkek çocuğu bıraktı: Mansur Bey ve Zeynel Bey. Bunlar erginlik çağına erip de meseleleri kavrayacak duruma gelince, Sultan Süleyman'ın Nahcivan üzerine yürüyüp burayı istila etmek için seçtiği yıl, Şah Tahmasp'ın Sarayına gitmek konusunda sözbirliği ettiler. Şah Tahmasp kendilerine şefkat gösterdi ve Hoy Nahiyesi'ne bağlı Sekmanabad Nahiyesi'ni sancak olarak ve hayat boyunca Mansur Bey'e verdi; kardeşi Zeynel Bey'i de, özel Şahlık muhafızlarının yüksek rütbeli subaylarının safına aldı. Durum bu şekilde devam etti. Sonra İran'da yönetim Şah İsmail II.'ye geçince, Mansur Bey yeni Şah'ın sarayına koştu; Şah kendisini iyi karşıladı ve ilgisinin, değerli güveninin kapsamı içine aldı.

Şah İsmail'in ölümünden ve o zamanın sultanları arasındaki ilişkilerin, durum kılıçların çekilmesine yolaçacak kadar gerginleşmesinden sonra, Mansur Bey, Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın aracılığı ve marifetiyle, Osmanlı Divanı'ndan, Bargiri Sancağı'nın mülkiyet ve geçim kaynağı olarak kendisine verilmesi ümidiyle Van'a gitti. Yapılan vaatler yerine getirilerek Muş Nahiyesi'nden istediği yer arpalık olarak kendisine verildi; kardeşi Zeynel Bey'e de o taraflarda bir zeamet verildi. Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar orada kaldı ve iki çocuk bıraktı: Hamza Bey ve Kubad Bey.

1002 (1594) yılında, Merağa'ya bağlı Selduz Nahiyesi, sancak olarak ve Cafer Paşa'nın arzı gereğince, oğlu Hamza Bey'e verildi. Mekrîler'in du-

rumu anlatılırken geçtiği gibi, Mahmudîyan aşiretlerinden bir grup Selduz Nahiyesi'ne gelince ve Şeyh Haydar'la anlaşmazlığa düşüp düşmanlık edince, iş onunla çatışmaya kadar gitti. Çarpışmada Hamza Bey, kardeşi Kubad Bey ve Mahmudîyan aşiretinden yanlarında bulunan 100 kadar adam öldürüldüler ve Mekrîler mallarını, malzemelerini yağma ettiler.

Hasan Bey bin İvaz Bey bin Mîr Hamid :

Mahmudîyan aşireti arasından, Yezidilik diyaneti bid'atini ortadan kaldıran, bu büyük himmetli Beydir. Oruç, namaz, hac, zekad gibi İslam dininin emirlerini ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzerine uyguladı; çocuklarını Kur'an-ı öğrenip ezberlemeye, farzları, vacipleri ve sünnetleri öğrenmeye teşvik etti; bununla da yetinmeyerek, her köyde medrese ve cami yaptırdı.

Daha önce de geçtiği gibi, mahmudîye Beyliği Hükümeti Han Muhammed bin Şemseddin'e verildiği zaman Hasan Bey İran'a kaçmak ve Tahmasp'ın sarayına iltica etmek zorunda kaldı. Şah da kendisini iyi karşıladı, çok taltif etti, ona güvendi; sonunda kendisine Mahmudîye Hükümeti, nin yönetimini geri verdi ve Xoşab Kalesi'ni de ona ilhak etti; Hükümetinin merkezine dönmesine de izin verdi. Han Muhammed, dünyanın Hasan Bey'e döndüğünü görünce, onun lehine kendi isteğiyle Mahmudîye Hükümetin'den feragat etti, ve babalarının, dedelerinin eskiden beri yönetmekte oldukları Ağçekale yöresiyle yetindi. Bu durum karşısında Hasan Bey de kendisine karışmadı ve onu güvenlik içinde bıraktı. Fakat Sultan Süleyman Han, iran ülkesini fethetmek amacıyla Azerbeycan'a yöneldiği zaman, Hasan Bey de yüce Sul-

tanlık eşiklerine sığınmak zorunda kaldı ve güven kazandı; kendisine Xoşab ile Mahmudîye Hükümeti verilerek taltif edildi. Bu durum, o tarihten itibaren, Sultanlık tahtına içtenlikle itaat ve hizmet etmesini sağladı.

Van Beylerbeyi İskender Paşa'nın Dınbılî Hacı Bey'in üzerine yürümesi sırasında Hasan Bey üstün cesaret eserleri ve olağanüstü kahramanlıklar gösterdi; bu çarpışmaların sonucunda Hacı Bey döğüş meydanında öldürüldü. Hasan Bey'in burada gösterdiği yararlılık, İskender Paşa'yı, durumunun içyüzünü Süleymani Halifeligi'ne(376) arzetmeye itti. Bunun üzerine Sultan, üzerine nimetleri ni yağdırdı ve kendisine büyük iyiliklerde bulundu. Bu cümleden olarak, emsaline karşı övünmesini sağlayacak bir yüce hil'atle kendisini taltif etti; ona altın bir kılıç verdi; ve geçim kaynağı olarak emlakinden, yıllık geliri 200.000 akça olan bazı köy ve mezralar verdi. Ayrıca, Mahmudîyan aşiretinin sahip olduğu koyun ve diğer hayvanlardan, yazlık ve kışlık otlaklara gidip geldiğinde alınmakta olan rüsum ve vergilerden de muaf tutulduğu konusunda kendisine bir Padişahlık hükmü verildi. Bu koyunlar, 30.000 baş kadar tahmin ediliyordu.

Gerçek şudur ki, bu Bey, devlete bağlılıkta ve onun emirlerini büyük cesaret ve kahramanlıkla yerine getirmekle asla kusur etmedi; özellikle merhum Sultan Murad Han zamanında ve onun büyük bir orduyla İran fethine gittiği sırada... Bundan sonra Hasan Bey'in şanı yüceldi; ve Mahmudîyan aşireti bağlılık derecelerinde, ge-

(376) Süleyman'ın Halifeliği, Süleyman'ın temsil ettiği Halifelik, Kanuni Sultan Süleyman'ın otoritesini elinde tuttuğu Halifelik. (M.E.B.)

niş himmette, Osmanlı Divanın'dan yüksek rütbe ve makam almakta, Kürdistan beyleri arasında daha önce bir benzeri görülmemiş derecede ilerledi. İskender Paşa zamanında, teşrifatttaki öncelik konusunda kendisiyle Xizan (Hizan) Hükümdarı Sultan Ahmed arasında anlaşmazlık çıkınca kendisinin, Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey hariç, bütün beylerin önüne geçmesi konusunda bir Padişahlık hükmü çıktı. Böylece felek, uzun zaman kendisine gülümsedi; tam bağımsız olarak, beyliği 50 yıl yönetti.

Sonra 993(1585) yılında, Tebriz'in fethi uğrunda, Sadabad denilen yerde Kızılbaşlar tarafından öldürüldü. Bu tarihten bir yıl sonra Vezir Ferhad Paşa komutasınındaki muzaffer Osmanlı ordusunun adamları, Tebriz Beylerbeyi Cafer Paşa'nın da yardımıyla kemiklerini çıkararak, beyliğinin merkezi olan Xoşab'a getirdiler ve kendisinin bizzat yaptırmış oldukları İlim Medresesi'ne gömdüler. Hasan Bey üç erkek bırakmıştı: İvaz, Şêr (şir) Bey ve Şeyhi Bey. Bunlardan «İvaz Bey»e(377), babasının sağlığında, Nahcivan'a bağlı Maku Hükümeti yönetimi, burayı Kızılbaşların elinden alması ve burada bir de kale yaptırması şartıyla, ocaklık ve ikta'mülkiyeti olarak verilmişti. Orada bu şekilde 20 yılını geçirdikten sonra, 1002(1594) yılının sonlarında, Tebriz Beylerbeyi Hıdır Paşa'yla birlikte, amcasının iki oğlu Hamza Bey ve Kubad Bey'in intikamını almak için Şeyh Haydar'la savaşmaya gitti; fakat, yukarıda geçtiği gibi, kendisiyle yanındaki adamları Şeyh tarafından çarpışmada öldürüldüler. Bunun üzerine Maku Sancağı'nın Hükümeti İvaz Bey'in yönetiminde olduğu gibi, Sultan

(377) Tırnaklar içindeki isim yeri, Rusya'da basılmış nüshada boş bırakılmıştır. Mısır baskısı ile diğerlerinden alınıp tamamlandı. (M.A.A.)

Mehmed Han'ın[378] bir emirnamesi gereğince, oğlu Mustafa Bey'e verildi. Mustafa Bey, halen orada yönetimde bulunmaktadır. Mustafa Bey'in Ali Bey adındaki oğlu da, sancak olarak, Nahcivan'a bağlı Ordubad Hükümeti görevinde bir süre bulundu.

Öte yandan, Hasan Bey'in ulaşmış olduğu yüce şan ve yüksek kadir sayesinde, amca oğullarının çoğu ve Mahmudîyan aşiretinin ileri gelenleriyle liderlerinin büyük kısmı, yüksek derecelere ve önemli idari makamlarına ulaşmışlardı. Azerbaycan ve Ermenistan yilayetlerinde Kızılbaş'ların elinden alınan zengin köy ve mezralardaki zeamet ve tımarlar, Mahmudîyan aşiretinden olan bu beylere ve ileri gelenlere ikta'mülkiyeti yoluyla verilmişti. Şüphesiz Hasan Bey, ciddi bir idare adamı, usta siyaset adamı ve adaletli bir Beydi; halk ve kitleler kendisini sevmiş,aşiretler ve kabileler kendisine bağlanmışlardı. Kendisinin, çocuklarının ve aşiretindeki adamların, Osmanlı Devleti Sultanına boyun eğdiğinden ölümüne kadar geçen süre içinde, Al-ı Osman sultanlarına yaptıkları kahramanca işleri, büyük hizmetleri ve gösterdikleri içtenlik ve bağlılık belirtilerini, her bölümü yeteri kadar açıklanan bir özel defterde toplamıştı. Sonra Van beylerbeyi, defderdarları, kadıları ve diğer Kürt beylerinin o defteri imzalamalarını, mühürlemelerini ve yazıyla onaylamalarını sağlamıştı. Bundan sonra defteri, onaylamaları için büyük serdarlara ve müşirlere[379] sunmuştu. Sonunda, merhum Sultan Murad Han'ın eşiklerine göndermiş ve defterin baş tarafı Sultan'ın tuğrasıyla süslenmişti. Ve bu defter, elinde değerli bir kanıt oldu; yüce

(378) Mehmed III. (M.A.A.)

(379) Mareşallere. (M.E.B.)

Sultanlık Divanı nezdinde istekleri ve amaçları oldukça bunu kullanır; kendisine karşı inat edenlerin, kendisine rakip olanların delillerini meclislerde ve çatışmalarda bu defterle çürütür ve böylece bununla onları yere sererdi.

Hasan Bey'in oğlu Şêr (Şir) Bey'e gelince, babası, sağlığında, büyük oğlu İvaz Bey Maku Sancağı'nın işlerini yönetirken; onun lehine Xoşab Hükümeti ile Mahmudîyan Beyliğiinden feragat etmişti. Aslında vu Şêr Bey iyi kapli, sofu meşrepli, bilim ve ibadet adamlarına eğilim gösteren, vakitlerini bilginlerin, fazilet sahiplerinin, tasavvuf şeyhlernin yanında geçiren bir adamdı. Beytullah'a gidip hac da yaptı. Kendisi hâlâ yoksullara ve dervişlere sadakalar verir; bilim ve ibadet adamlarına iyilik eder. Bu durum, bütün halkın, gidişinden ve iyi niyetinden memnun olmasını sağladı. Xoşab Beyliği görevine ve Mahmudîyan aşireti adamlarının ve ileri gelenlerinin başına geçmesinin üzerinden, şimdi 12 yıl geçmiş bulunmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM
Dınbılî Beyleri Hakkındadır

Sözüne güvenilir rivayetçilerin yazdıklarından anlaşıldığına göre, Dınbılî beylerinin soyu Şam bedevi Araplarından İsa adında bir adama ulaşır. Diğer bir rivayete göre ise, kendisi Ömeriye Cezire'si halkından olup, Azerbaycan yörelerine göçetmiş; eski sultanlar kendisine Hoy'a bağlı Sekmenabad Nahiyesi'ni ocak olarak vermişler; o da oraya yerleşmiş ve şanı günden güne yücelmiş;

aşiret ve kabilelerden çevresinde büyük bir topluluk meydana gelmiştir.

Öte yandan, Dınbılî beyleri ve aşiretleri, başlangıçta iğrenç Yezidilik dinine mensuptular; sonra, İsabegî diye tanınmış beyleri ve diğer bazı aşiretleri ehl-i Sünnet ve cemaat mezhebine döndüler; ama orada, bozuk inançlarında hâlâ ısrar eden bazıları da vardır. Fakat doğru rivayet şudur ki, Dınbılî aşiretleri Boxtan (Bohtan) Vilayeti'nden gelmişlerdir ve Kürtler arasında onlara «Dınbılî Boxt» adı verilmiştir. Akkoyunlu Türkmenleri zamanında İsa Bey'in çocuklarından Şeyh Ahmed Bey denilen bir kişi yüksek rütbelere ulaştı. Akkoyunlular kendisine Bay Hükümeti ile, istila ettikleri Hakkari Vilayeti'nin bir kısmını verdiler. Böylece Bay Kalesi'nin Hükümeti, Dınbılî aşiretinin yönetiminde bulunuyordu. Şeyh Ahmed Bey Allah'ın rahmetine kavuşunca iki çocuk bıraktı; Şeyh İbrahim ve Şeyh Behlül.

Şeyh Behlül:

Babasının ölümünden sonra onun vasiyeti gereğince yönetime geçti ve bir süre yönetim görevini yaptı. Sonra kaçınılmaz kaderi gelince, ahret dünyasına göçederek yedi erkek çocuğu bıraktı: Cimşid Bey, Muhammed Bey, Halıkverdi Bey, Hacı Bey, Ahmed Bey, İsmail Bey ve Cafer Bey.

Hacı Bey bin Şeyh Behlül Bey:

Kendisinin Şah Tahmasp'ın Sarayına geçmiş bağlılığı ve fazla sadakati vardı. Şah kendisini yüce ilgisinin ve değerli güveninin kapsamı içine almıştı ve Sekmenabad'a Hoy bölgesini de katarak ikisini bağımsız bir eyalet haline getirdi ve onun yönetimine verdi; ayrıca kendisine «Hacı Sultan» unvanı verdi. Bundan başka Van sınırla-

rını beklemekle ve diğer kale ve gedikleri korumakla da yine kendisini görevlendirdi.

Bu durum, bütün ömürleri boyunca isyancılar ve devler gibi ovalarda ve dağlarda yaşamış, ne rüyalarında, ne de uyanıkken umran ve topluluğun izlerini bile görmemiş olan Kürt'leri, Hoy Kasabası'na gidip gelme imkanına kavuşturdu. Her biri, artık kendisinin Gohderz, Gêw (Giv) ve Sam Neriman gibi eski İran kahramanlarından biri olduğunu sanıyordu. Şöyle diyorlardı: «Şah Tahmasp, yalnız aşırı cesaretimizden ve cengaverliğimizden ötürüdür ki, bizleri Rum(380) askerlerinin karşısında dikmiştir.» Ve buna benzer daha nice iddialar ki, hepsi aşırı böbürlenmenin ve sonsuz gururun kanıtlarıydı. Şair demiştir ki:

«Kürd'ün biri Kabe'de kaybetmiş eşeğini
«Ve dolaşmış orada, koşarak
»Çölde olduğunu sanarak
«Ve hayrete düşmüş eşeği kaybettiğine
«Bunu söylerken kendi kendine ve koşarken
«Aniden, peşinden geldiğini görmüş eşeğin
«Demiş ki gülerek: Ya Kabe kayboldu ortadan
«Yada benim koşmamdandı bulunması
«Koşmasaydım eğer ben
«Eşek kaybolurdu, ben de yükünü yüklenir dim.»

Dillerde ve ağızlarda yaygındır ki, bu Dınbılı'ilerin ileri gelenlerinden birkaçı günün birinde bir helva satıcısının dükkanına girmişler; orada hayli helva yedikten sonra, adama parasını vermeden dönmeye başlamışlar; adam helva parasını isteyince de şu cevabı vermişlerdir: «Şah bize bu şehri helvasıyla birlikte vermiştir.» Onların bu sözü, şehrin her tarafında türkçe olarak «şehir bi-

(380) 135 No.lı nota bakınız.

zim, helva bizim» diye ün salmış...

Yine bu topluluk hakkında anlatılıyor ki, Dınbılî Müslümanlarından bir topluluk, cuma günlerinden birinde, hutbeyi dinlemek için Hoy Camii'ne gitmiş; hatip, Şiî İmamî mezhebi'nin usulü gereğince 12 İmamın adlarını okumaya başlamış; bunun üzerine Dınbılîler hemen dinlemekten vazgeçerek şöyle demişler: «Bu hatibe ne oluyor ki, Hacı Bey ve kardeşlerinin adlarını okumuyor da, en küçük kardeşleri olan Cafer Bey'in adını okuyor?(381) Madem ki kendisi cuma hutbesine Hacı Bey ve kardeşlerinin adını dahil etmiyor, biz de cuma namazına gelmeyeceğiz.»

Bu basit insanlardan bu şekilde fıkra ve hikayeler anlatılır ki, bunları uzatmaktan vazgeçiyoruz.

Sözün özü, Hacı Bey, Hoy'daki yönetiminin üzerinden henüz kısa bir zaman geçmişti ki, aralarında mevcut olan eski düşmanlık nedeniyle intikam almak için Mahmudîyan aşiretine birkaç defa saldırdı. Ne var ki, Mahmudîyan aşiretinin durumu anlatılırken de geçtiği gibi, bu saldırıların hiçbirinde düşmanlarına bir zarar veremedi. Sonunda Mahmudîyan'lı Hasan Bey ve Han Muhammed Bey'in kışkırtmasıyla, İskender Paşa, Hoy'da Hacı Bey'in üzerine ani bir saldırıda bulundu ve kendisini Dınbılî'lerden büyük bir toplulukla birlikte öldürdü. Hacı Bey küçük bir çocuk bıraktı.

Ahmed Bey bin Behlül Bey:

Ahmed Bey'e başlangıçta Şah Tahmasp'ın Divanı, Sekmenabad Nahiyesi'nin yönetimini ver-

(381) 12 İmandan birinin adı olan Cafer, aynı zamanda Hacı Bey'in küçük kardeşinin de adıdır. (M.E.B.)

mişti. Dınbılî aşireti Rum ve Kızılbaşlar arasında tereddüt ettiği, yüce Allah'ın «o arada kararsızdırlar» sözünün kapsamına girdiği, ayrıca Şah Tahmasp'ı kışkırtan ve sadakat, bağlılık kurallarıyla da bağdaşmayan birtakım kötü davranışlara girişmeye başladığı, ve bu durum, Sultan Süleyman Han'ın Nahcivan seferinden ülkesine dönmesine kadar sürüp gittiği için, Şah Tahmasp üç kardeş Ahmed Bey, İsmail Bey ve Cafer Bey'i, bazı Kızılbaş komutanlarla birlikte Ardahan tarafına gönderdi ve adı geçen komutanlara şöyle dedi: «Sizinle beraber olan Dınbılî aşiretinin bütün beylerini ve adamlarını filan gün öldürün; ben de, maiyetimde muhafızlık görevinde bulunanlarının hepsini öldüreceğim.»

Tespit edilen gün gelince, Kızılbaş komutanlar Ardahan'da üç kardeşi Dınbılî aşiretinden 400 kişiyle birlikte öldürdüler; ayrıca Şah'ın kendisi de, adı geçen günde, o aşiretten kurtulmuş olan muhafızlardan 20, yada 30 kişi kadar öldürdü, Mansur Bey bin Muhammed Bey Ardahan'dan kaçarak İstanbul'a varmayı başardı ve Osmanlı Sultanı'nın eşiklerine iltica etti; o da kendisini ilgisinin kapsamına aldı.

Mansur Bey bin Muhammed Bey bin Behlül Bey:

Sultan bu Beye, Osmanlı ülkesinden Koturderesi ve Bargıri Nahiyelerini sancak olarak verdi. Bunun üzerine, Dınbılî aşiretinden, sağ kalmış olanlar onun çevresinde toplandılar; o da, ömür boyunca, o tarafların Hükümet işlerini yöneterek onların reisliğini yaptı. Ölüm kendisini yakalayınca iki oğlu vardı: Veli Bey ve Kılıç Bey.

Veli Bey bin Mansur Bey:

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. Şüphesiz kendisi son derece yiğit, cesur ve yüksek makamlara geçmesini sağlayacak büyük bir yeterliliğe sahiptir; bu alanda emsalinden kendisiyle boy ölçüşebilecek kimse yoktur. Şu tarihte, yani 1005 (1597) yılında kendisi hâlâ Koturderesi ve Ebka nahiyelerini ocak olarak yönetmektedir. Ayrıca Üçok Nahiyesi de, Osmanlılar'ın Nahcivan'ı istila etmeleri sırasında sancak olarak Kılıç Bey'e verildi; o da halen kimseyle çatışmadan ve tam bağımsız olarak Hükümetinin işlerini yönetmektedir.

Hacı Bey bin Hacı Bey:

Bu Bey, babası öldürüldüğü zaman ömrünün ikinci ayındaydı; Kürtler arasında yaygın olan geleneklere göre, kendisine babasının adı verildi. Şah Tahmasp kendisine devlet hazinesinden bir maaş bağladı ve erginlik çağına gelince kendisini özel muhafızları arasına alarak yüksek rütbeli subaylardan biri yaptı. Osmanlı Şehzadesi Bayezid'in(382) olayları sırasında Şah kendisini Ebka Nahiyesi'ne Bey olarak tayin etti. Bunun üzerine çevresinde Dınbılî aşiretinden bir topluluk meydana geldi ve orada 20 yıl süreyle yönetim görevinde bulundu.

Şah İsmail II.'nin ölümünden ve İran ülkesinde Şah Sultan Muhammed'in başa geçmesinden sonra, Serdar Mustafa Paşa'nın Kana(383) Irmağı üzerine inmesi sırasında, İranlılar, yanında bir Kızılbaş topluluğu bulunan Emîr Han'ın ko-

(382) Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu. (M.E.B.)

(383) Biraz aşağıda «Kura» şeklinde geçmektedir; doğrusu odur. (M.E.B.)

mutası altında, İslam ordusuna, kendi karargahında ansızın saldırdılar. Bu ani saldırı sırasında Hacı Bey ve bazı Kızılbaş komutanlar Kura Irmağı'nda boğuldular. Nazar Bey'in, yüce Sultanlık eşiklerine itaatini bildirmesi sırasında Hacı Bey'in çocuklarına verilen Sekmenabad Nahiyesi, hâlâ Hacı Bey'in çocuklarının yönetimindedir; Hacı Bey'in büyük oğlunun adı yine Hacı Bey'dir.

Sultan Ali Bey bin Çimşid Bey bin Behlül Bey:

Şah Tahmasp'ın Dınbılî aşiretine karşı tutumunu değiştirmesi ve onların hepsinin derhal öldürülmesi konusunda sert emrini vermesi sırasında, Sultan Ali Bey, Şahlık muhafızlarının yüksek rütbeli subayları arasındaydı ve devlet paralarını tahsil etmek göreviyle Isfahan Eyaleti'nde bulunuyordu. Henüz 100 tuman(384) kadar tahsil edip toplamıştı ki, kardeşlerinin, amcaoğullarının ve Dınbılî aşiretinin öteki ileri gelenlerinin katliama tabi tutulduğu haberini aldı. Bunun üzerine toplamış olduğu paraları da yanına alarak, kurtuluşu Van tarafına kaçmakta buldu ve orada Dınbılî aşireti arasında bir süre gizlenerek yaşadı.

Sonra Şah Tahmasp Dınbılî aşireti hakkında af çıkarınca ve geçmiş acı durumlara göz yumunca, Sultan Ali Bey, hemen tahsil etmiş olduğu 100 tumanlık devlet parasını da yanına alarak İran Sarayı'na gitti ve Şah'a yeniden sadakatini ve bağlılığını belirtti. Şah da kendisini ilgisinin kapsamına alarak, eskiden olduğu gibi tekrar yüksek rütbeli subaylar arasındaki görevine iade etti. Bir süre bu durumda kaldıktan sonra, Hacı Bey'-

(384) Tuman eski bir İran para birimidir. (M.E.B.)

in ölüm haberi Şah Sultan Muhammed'in kulağına gelince, Şah Dınbılî Beyliği'ni Sultan Ali Bey'e verdi ve Süleymansaray Nahiyesi'yle Ebka'nın yarısının birbirine katılmasını emrederek bunları da onun yönetimine verdi.

Sultan Ali Bey beylik işlerinin yönetiminde az bir zaman kaldı; ancak zamanın olaylarından ve arada bir çıkan savaş ve döğüşlerden meydana gelen tahrip ve yıkıntılar yüzünden, adı geçen ülke yeterli ürün vermedi. Bu yüzden Sultan Ali Bey, günlerini Şurur Nahiyesi'nde darlık ve sıkıntı içinde geçirmek zorunda kaldı ve Nahcivan'a bağlı Dere-i Elkis ve Şurur haracından kendisine tahsis edilen maaşla yetindi ve Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar böyle devam etti. Üç erkek çocuğu bıraktı: Nazar Bey, Kılıç Bey ve Hasan Bey.

Nazar Bey bin Sultan Ali:

Şah Sultan Muhammed bu Beye, babasının ölümünden sonra Dınbılî Beyliğini verdi. Osmanlılar Erivan'ı istila edip Vezir Sinan Paşa o tarafa muhafız olarak tayin edilinceye kadar böyle kaldı. Sonra Nazar Bey, eskiden beri Çukursa'd'da oturan Remlu, Bavt, Çemişkezek ve Sa'dlu aşiretlerinden olan bazı kızılbaş komutanlarla birlikte, Cağaloğlu Sinan Paşa'nın aracılığı ve desteğiyle derhal Erzurum'da bulunan, Serdar Ferhat Paşa'ya gittiler ve orada Osmanlı Devleti'ne itaatlerini ve bağlılıklarını sundular. Osmanlı Devleti de, bu davranışlarından ötürü onları taltif etti ve Çaldıran, Süleymansaray, Sekmanabad bölgelerini eski usul gereğince, Nazar Bey ve kardeşi Kılıç Bey'e verdi.

Sekmenabad Nahiyesi gerek Şah Tahmasp zamanında, gerekse ondan sonra merhum Sultan

Murad III.'ün emirnamesi gereğince Bargıri Sancağı da katılarak, ikta' mülkiyeti yoluyla Mahmudîyan'lı Mansur Bey'in yönetim ve tasarrufunda olduğu için, Mansur Bey burayı Nazar Bey'e teslim etmeyi savsakladı. Nazar Bey, Serdar Ferhad Paşa aracılığıyla, Osmanlı Sarayı'ndan, bir önceki emrin uygulanması konusunda yeni bir emir çıkarttı. Çünkü Nazar Bey, Osmanlı saltanatı tahtına itaatini sunduğunda, şartlar ne olursa olsun, eskiden beri Dınbılî aşiretinin irsi vilayeti olan Sekmenabad Nahiyesi'nin iade edilmesini Sinan Paşa'ya şart koşmuştu; bu konuda kesin söz de almıştı. Bunun için burayı kuvvet kullanarak ele geçirmekte ısrar etti. Böylece kötülük ortaya çıktı; iki taraf arasında fitne ateşi alevlendi ve Dınbılî ile Mahmudîyan aşiretleri arasındaki gömülü kin yeniden harekete geçti. Derken, durum kılıçların çekilmesine yolaçtı; iki grup da taraftarı olan aşiretleri ve adamları topladı ve şiddetli, acı bir savaşta çarpıştılar. Nazar Bey, kardeşi Hüseyin Bey ve Dınbılî adamlarından 80 kişi bu çarpışmaların kurbanı oldu.

Kılıç Bey bin Sultan Ali:

Bu Bey, kardeşlerinin öldürülmesinden sonra, yanında Dınbılî aşiretinin beyleri ve ileri gelenleri oldukları halde Erzurum'da bulunan Serdar Ferhad Paşa'ya gitti ve soruşturma açılmasını, adı geçen olayın çıkmasına sebep olanlara adaletin ve kısasın uygulanmasını istedi. Serdar bunun üzerine, Mansur Bey'in ve adı geçen fitneye katılmış olan mahmudîyan aşiretinin öteki ileri gelenlerinin getirilmesi konusunda emir verdi. Meclis toplandı -bu satırların yazarı da o mecliste bulunuyordu- ve soruşturmaya başladı. Soruşturma sonucunda anlaşıldı ki, iki taraf arasında fitne

çıkmasının doğrudan doğruya nedeni, Serdar tarafından hem davacıya, hem de davalıya, birbiriyle çelişen iki emrin çıkarılmış olması ve iki tarafın da bu emirlere sarılmış olmalarıydı. Şair demiştir ki:

«Kanaatkarlıkla yetinen kimse
«Sevinç içinde olur ömrü boyunca
«Özlemlerle kendini yaşatan kimse ise
«Dervişlerin derekesine düşer sonunda.»

Bunun üzedine Serdar, susmak zorunda kaldı ve adaleti yürütmekten vazgeçerek, «barıştırmak yargıların başıdır» sözüne uygun hareket etti. Serdar bu tutumla, iki taraf hakkında da güttüğü amaca ulaşınca, Mansur Bey'in, eski Hacı Bey'in torunu Hacı Bey lehine Sekmenabad Nahiyesi'nden vazgeçmesi ve Çaldıran Sancağını da, bütün davaları ve düşmanlıkları bırakması şartıyla Kılıç Bey'e vermesi konusunda bir karar çıkardı. Dınbılî aşireti bu barışmayı, acıya katlanarak kabul etmek zorunda kaldı ve geldiği yere döndü.

YEDİNCİ BÖLÜM
Zerva Beyleri Hakkındadır(385)

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Istunî Beyleri Hakkındadır(385)

DOKUZUNCU BÖLÜM
Tasnî Beyleri Hakkındadır(385)

---

(385) Bu bölümler hiç bir nüshada mevcut değildir. Galiba yazar, bunları zikredeceğini belirttikten sonra, zikretmesine yardım edecek bir şey bulamamıştır. (M. A.A.)

ONUNCU BÖLÜM
Kelhür Hükümdarları Hakkındadır

Bunlar üç daldan ibarettir:

Bunların soyu, Keyo'nun oğlu Goderz'e ulaşır. Keyo, Keyanîlerin kıralları zamanında Babil Şehrinin Valisiydi. Babil, daha sonra Kûfe diye tanınacak olan şehirdir. Keyo Ruham adında bir çocuk bıraktı. Ruham sonra büyük bir ordunun komutanı oldu ve Keyanî Kıralı Behmen tarafından Şam, Kudüs ve Mısır üzerine yürümekle görevlendirildi; gidip buraları fethetti; yakıp yıktı ve İsrailoğulları arasında büyük bir katliam yaptı; o kadar ki, öldürülen ve yaralananların kanlarının şehirde değirmenleri döndürmüş olduğu söylenir. Bu nedenle tarihçiler Ruham'a Buxtunnasr (Buhtunasr)(386) adını vermişlerdir. Kendisi daha sonra bütün ülkenin Sultanı oldu. O zamandan beri çocukları ve soyu ülkelerinde hüküm sürmektedirler; aşiretlerine de «Goran» adı verilmektedir.(387)

BİRİNCİ DAL
Pılıngan Hükümdarları Hakkındadır

Bu aileden dört hükümdarın adı ün yapmıştır. Bunların ilki Gaybullah Bey'dir. Kendisi dindar, abit ve faziletli bir adamdı. Bu ailenin hüküm sürdüğü şehir ve kaleler şunlardır: Dêwdiz (Div-

(386) Batı kaynaklarında bu ad «Nabukodonosor» şeklinde geçmektedir. (M.E.B.)

(387) Anlaşıldığına göre, hükümdar ailesi Kürt'lerin Kelhür kolundandır; aşiret ise Kürt'lerin Goran kolundandır. (M.A.A.)

diz), Nûdiz, Dizman, Kıwah-ı Kûr (Kıvah-ı Kur), Mûr, Kelane, Nışûr, Merawidimen (Meravidimen).

Gaybullah Bey başlangıçta Sultan Şah İsmail'e boyun eğdi. Öldüğü zaman yerine oğlu geçti.

Muhammed Bey bin Gaybullah Bey:

Babasının yerine geçti. Şah Tahmasp Divanı, irsi vilayetini kendisine verdi. Kendisi de faziletli, adaletli bir adamdı; büyük bir iyiliğe ve iyi bir ahlaka sahipti, bilginleri ve fazilet sahiplerini sever ve her zaman korurdu. Pılıngan'da bir medrese, bir de cami yaptırdı. Şah Tahmasp kızkardeşiyle evlendi ve kendisi bu akrabalıkla şereflendi. Böylece ülkeyi bir süre tam bağımsız olarak yönetmesi mümkün oldu. Dört erkek çocuğu vardı: Mîr İskender, Mîr Süleyman, Sultan Muzaffer, Çimşid Bey. Bu nedenle, sağlığında beyliği dört parçaya böldü ve her oğluna bir parça verdi; Emîr İskender'i kendine kaymakam ve veliaht yaptı.

Emîr İskender :

Babasının ölümünden sonra Kazvin'de bulunan Şah Tahmasp'ın hizmetine gitti ve irsi eyaletinin beratını yenilemeye muvaffak oldu. Şah İsmail(388) zamanında yine hizmete girmekle şereflendi ve Şah'ın güvenini, sevgisini kazandı; kendisine Pılıngan Hükümeti'nin yönetimi verildi ve müsterih, özlemine kavuşmuş olarak merkezine döndü. Ülkeyi 20 yıl yönettikten sonra kendisini ölüm yakaladı. Şair demiştir ki:

«Güvenme, dalgaları kabaran şu denize
«İnsanları yemeyi ihmal etmemiştir çünkü o.»

Şah İsmail tarafından tayin edilmiş olan Dinewer (Dinever) Valisi Solağ Hüseyin Tekelu, Mîr

(388) Anlaşıldığına göre İsmail II. (M.A.A.)

İskender'in ölümünden sonra Pılıngan Kalesi'ne saldırdı ve büyük güçlükle ele geçirdi; çünkü son derece sağlam ve metindi; zorla ve gasıp yoluyla istila edilmesini akıl tasavvur bile etmiyordu. Bu istila üzerine, Mîr İskender'in kardeşi Sultan Hüseyin'in içine endişe ve korku düştü. Bu yüzden hemen, Şemsi Paşa'nın oğlu Şehrezol Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın hizmetine iltica etti.

Sonunda Şah İsmail'in ölümünden sonra, İran'da Kızılbaş beyleri ve komutanları arasında olaylar çıktı; her kafada bir ihtiras belirdi; Hemedan Valisi Velihan Tekelu, Solağ Hüseyin'i ortadan kaldırdı; «Solağ Hüseyin onun hizmetçilerinden birinin oğluydu ve Velihan'ın kendisini öldürmesinin nedeni, son hareketlerle ona boyun eğmemiş olmasıydı.»(389) İşte bu olaylar sırasında Şehrezol ordusu fırsattan yararlanarak Pılıngan'ın üzerine yürüdü ve kaleyi Tekelu'luların elinden aldı. Fakat bu ülkenin varislerinden hiçbiri bulunmadığı için Al-ı Osman Divanı'nın yönettiği ülkelerin arasına katıldı; şimdi de sancak olarak yabancılara verilmektedir.

İKİNCİ DAL
Derteng Beyleri Hakkındadır

Bu vilayet eskiden Hılwan (Hılvan) adıyla tanınırdı. Bu ülkenin hükümdarlarının, bu satırların yazarına ulaşan adları şunlardır:

Sohrab Bey :

Bu Bey, tehevvür derecesine varan bir cesaret

(389) Tırnaklar içindekiler, yazma nüshadan eklenmiştir; Rusya baskısında bunlar yoktur. (M.A.A.)

ve yiğitliğe sahipti. Hüküm sürdüğü beldeler ise Bawe (Bave), Baske, Elani, Qel'aê Zıncir (Kale-i Zinzir), Zıwanser (Zıvanser), Dıwan (Durman) ve Zermaniki'dir. Sohrab Bey Allah'ın rahmetine kavuşunca yerine oğlu geçti.

Ömer Bey bin Sohrab Bey:

Babasının ölümünden sonra onun yerine geçti. İktidarının başlarında kan dökücü, öldürücü ve içkiye düşkün bir adamdı. Sonra Allah kendisini yarayışlı işler yapma yoluna getirdi ve bütün işlerinde başarıyı kendisine arkadaş yaptı; o da Allah'a içtenlikle tövbe etti.

Sultan Süleyman Han gelip, Barış Diyarı Bağdad'ı fethettiği zaman, Ömer Bey kendisine itaatini sundu. Sultan kendisini ilgisinin kapsamına aldı ve ona güvenini belirtti; kendisine irsi hükümetini de verdi. Bu durum kendisini, uzun ömrü boyunca Sultan'a bağlılığında sebat etmeye ve boyun eğişine sadık kalmaya sevketti. Sonra Allah'ın rahmetine kavuştu ve yokluk denizine boğuldu. Şair demiştir ki:

«İster 'yedi' diyecek kadar yaşa
«İster yedibin yıl kal dünyada
«Boğulmak için olduğuna göre şu boylarımız
«Ne fark var uzunlarla kısalar arasında!»

Kubad Bey bin Ömer Bey :

Bu Bey, babasının ölümünden sonra beylik tahtına çıktı. Büyük bir cesaret ve cömertliğe sahiptir; güzel yüzlü ve heybetlidir; çağının gençlerinin önderi ve zamanının bir tanesidir. İrsi ve müktesep vilayetinin işlerini tam bağımsız olarak, ciddiyet ve girişkenlikle yönetmektedir. Ülkesi Dinewer (Dinever) sınılarından, Barış Diyarı Bağ-

dad'a kadar uzanmaktadır. Sayısız koyun, otlak, birçok hazine dolusu paralara sahip olmak ve elde bulundurmakta, yardımcı ve taraftar çokluğu konusunda kendisinin bir benzeri daha yoktur.

ÜÇÜNCÜ DAL
Mahideşt Beyleri Hakkındadır

Bu satırların yazılışı sırasında, bu vilayetin şimdiki durumu hakkında hiç kimsenin bilgisi yoktu. Fakat ağızlarda ve dillerde yaygın olan şudur ki, eski hükümdarlıklarının ve irsi ikta' mülkiyetlerinin merkezi Mahideşt'tir. Bunlardan olan Tilawer (Tilaver) ([390]) ile öteki aşiret ve kabileler göçebe aşiretleridir. Bu tarihten önce yönetimleri Şehbaz ve Mansur adlarında iki kardeş arasında ortaklıktı. 1002 (1594) yılında Mansur Şehbaz'a saldırarak onu öldürdü ve o tarafların bütün aşiret ve kabilelerinin başkanlığını bağımsız olarak eline geçirdi; şimdi de oraları tam bir bağımsızlık ve özgürlük içinde yönetmektedir. Şehbaz ise, şimdi arada bir amcasıyla çatışan, Elqas (Elkas) adlı bir çocuk bıraktı.

Öte yandan Mansur, Bağdad Divanı'na, yılda 40.000 kadar hayvan vermeyi taahhüt etmiştir. Genellikle Osmanlı Devleti'nin memurlarıyla, özellikle de Bağdad Beylerbeyi'yle iyi ilişkileri vardır. Kendisi büyük bir cesaret ve cürete sahiptir; zenginliğiyle, malının ve hazinelerinin çokluğuyla ün salmıştır. Bu alanlarda hiç bir benzeri yoktur.

---

(390) Bilawer (Bilaver). (M.A.A.)

ONBİRİNCİ DAL
Bane Beyleri Hakkındadır

Sözüne güvenilir rivayetçilerin yazdıklarından ve haberleri nakledenlerin anlattıklarından anlaşılmaktadır ki, Bane, o vilayetteki aşiretlerin beylerinin mensup olduğu vilayetin adıdır. Aslında vilayet iki kale ile bir nahiyeden ibarettir. Kalelerin biri Biroz(391), ikincisi de Şiwe (Şive)dir; nahiye ise Bane'dir.

Bane Vilayeti Erdelan, Baban ve Mekrî vilayetleri arasındadır. Beylerinin unvanı «İhtiyareddin»dir. Bunun nedeni, kendilerinin geçmişte, İslamiyeti kendi «ihtiyar»larıyla ve Müslüman sultanlardan birine boyun eğmeksizin kabul etmiş olmalıdır. Bilgi Allah indindedir.

Mirza Bey bin Mîr Muhammed :

Bu ailenin ilk Beyi, yaygın olduğu gibi, Mirza Bey bin Mîr Muhammed Bey'dir. Bir süre hükümdarlık görevinde bulundu ve Erdelan Hükümdarı Beyke Bey'in kızkardeşiyle evlendi. Bunun üzerine şanı yüceldi ve geniş ölçüde bağımsızlık ve özgürlük kazandı. Fakat Beyke Bey'in kızkardeşiyle evlendiği için, sonradan kendisiyle Sultan Ali Bey Gatliç(392) arasındaki ilişkiler gerginleşti ve bu gerginlik düşmanlığa ve çatışmaya yolaçtı. Bu durum, Sultan Ali Bey'i, kardeşi Katınmış Bey'i Bane'nin başına Vali olarak tayin etmeye ve Mirza Bey'i oradan çıkarmaya itti. Bunun üzerine Mirza Bey, Beyke Bey'den yardım istedi ve kendisinden, Katınmış Bey'i vilayetinden kovmak ve

(391) Piroz olsa gerek. (M.E.B.)
(392) Aslında böyledir. (M.A.A.))

oranın Hükümetini ele geçirmek amacıyla yardım ve destek aldı. Ölüm kendisini yakalayıncaya kadar durum böyle kaldı; sonra Allah'ın rahmetine kavuşarak beş erkek çocuğu bıraktı: Budak Bey, Süleyman Bey, Gazi Han, Mîr Muhammed ve Uğurlu.

Budak Bey bin Mirza Bey :

Babasının ölümünden sonra ülkenin yönetimini eline aldı ve kimseyle çatışmadan, bir süre ülkeyi bu durumda yönetti. Bunun üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra, başka bir anadan olan kardeşleri Mîr Muhammed ile Uğurlu kendisiyle çatıştılar ve onu yenilgiye uğratarak vilayetten çıkardılar. Bunun üzerine Budak Bey, tekrar vilayetine dönmek ve orada işlerin dizginlerini ele almak konusunda yardım istemek için, Şah Tahmasp'ın Sarayına sığınmak zorunda kaldı. Ne var ki tadların bozucusu ve toplulukların dağıtıcısı(393), kendi askeri birliğiyle üzerine saldırdı ve Kazvin şehrinde kendisini ortadan kaldırdı.

Süleyman Bey bin Mirza Bey :

Bane Beyliği bu Süleyman Bey'e, kardeşinin ölümünden sonra Şah Tahmasp'ın Divanı'ndan verildi. Şahlık Divanı ayrıca, kendi adamlarından Mereğa Valisi Aydın Akay Zulkadır'ın oğlu Bulaklı Bey'i, Süleyman Bey'e yardım etmek ve Bane Beyliğini almasını sağlamakla görevlendirdi. Süleyman Bey, Şahlık fermanı gereğince, adı geçen komutanın yardımıyla Bane Hükümeti'nde işlerin dizginini ele geçirdi ve orada yönetimi 20 yıl kadar sürdü. Bundan sonra adı geçen yönetimden ve yorucu işlerinden, daha önce kızıyla evlendirmiş

(393) Ölümü kastediyor. (M.E.B.)

olduğu kardeşinin oğlu Bedir Bey'in lehine Feregat etti; ve kendini bütünüyle ibadete ve hayır işlerine verdi; iki defa iki mübarek Haremi -Allah onların şeref ve azametlerini artırsın- ziyaret etmekle şereflendi ve ikinci gidişinde Medine-i Münevvere'de, Peygamberlerin Efendisinin -Salat ve selam onun üzerine olsun- türbesi komşuluğunda kalmaya karar verdi.

ONİKİNCİ BÖLÜM[394]
Gelbağî Beyleri Hakkındadır[395]

Sözlerine güvenilir rivayetçilerin yazdıklarından anlaşıldığına göre, «Gelbağî» sözcüğü şöyle çıkıp gelişmiştir:

Beyke Bey'in zamanında ve onun Hükümet yönetimini eline alması sırasında, Ustaclu aşiretinin ileri gelenlerinden Abbas Aka adlı bir kişi, başına gelen olaylardan kaçarak Beyke Bey'e gelip iltica etmiş; Beyke Bey de kendisini hizmetine almıştır. Bu adamın, cesaret ve alicenaplık gibi nadir rastlanan yetenekleri görülünce ve bu yeteneklerle Erdelan aşiret ve kabileleri arasında ün sağlayınca, Beyke Bey kendisini, aşiretin büyüğü ve Rengeroj kabilesinin reisi İlyas Aka'nın kızıyla evlendirmiş ve yerleşmesi için de kendisine Mihreban (Mırıwan) Nahiyesi'nde pınarlı bir toprak vermiştir.

Bu adam Türk olduğu ve aynı zamanda bağ dikmeye ve üzüm yetiştirmeye de meraklı bulunduğu için, toprağında bir üzüm bağı dikmiştir.

---

(394) Bu bölüm Rusya baskısında yoktur. (M.A.A.)

(395) Kitabın başındaki sınıflandırmaya göre bu bölümde «Terza» beyleri anlatılacaktı. Bura ile ora arasında çelişi vardır. (M.E.B.)

Kendisi cömertlik ve iyilik yapmakla da tanınmış olduğundan, bağında bulunduğu sırada yanından geçen herkesi kendi diliyle çağırır ve «gel bağa» derdi. Oradaki Kürtler türkçeyi garipsedikleri için bu türkçe cümleyi Abbas Aka'nın adı gibi kullanmışlar ve sonradan adamın lakabı «Gelbağî» olmuştur.

Sözün özü, bu Abbas Aka'nın şanı, merkezi Zelem Kalesi olan ve 12.000 atlı ihtiyatı elinde bulunduran Şehrezollu Beyke Bey'in hizmetinde yüceldi; adı geçen beyin birçok görev ve işlerinde bulunduktan sonra mühürdar rütbesine ulaştı. Bu durum kendisini, Ustaclu aşiretine adam gönderip, orada kalmış olan kızkardeşlerini yanına getirtti. Sonra da bu kızkardeşlerini, Kürt aşiretinin adamlarıyla evlendirdi; kendisi de daha önce aynı aşiretten evlenmiştir. Böylece yerli halkla akrabalık ve dostluk bağları kurdu; kendilerini bu sosyal bağların birbirlerine bağladığı bir halk topluluğunu çevresinde topladı. Ne var ki, kıskançlığın ve kinin kalblerini yediği bozguncular, sonunda kendisini, Beyke Bey'i öldürmek için komplo hazırlamakla suçladılar.

Abbas Aka işin içyüzünü ve kendisine isnat edilen suçu öğrenince Rengeroj kabilesinden olan kızkardeşinin oğlu Yarullah'ı, çocuk ve ailelerini de yanına alarak, gün ortasında Zelem şehrinden çıktı. Halk, Abbas Aka-i Gelbağî ile Yarullah Aka-i Rengeroji'nin kaçtıklarını Beyke Bey'e haber verdi. Fakat Beyke Bey, onların nadir rastlanan cesaretlerini bildiği için, yerinden kımıldamadı ve peşlerine de kimseyi takmadı. Onlar da Bilawer (Bilaver) Vilayeti'ne gidip yerleştiler ve Lek, Süleymanî, Madıkî, Kelhür aşiretiyle dostluk bağları ve ilişkileri kurdular.

Şah Tahmasp'ın Özbek ülkesi üzerine yaptığı

sefer ve Örgenç Kalesi üzerine inmesi sırasında, Abbas Aka ile Yarullah Öka da, Şah'ın maiyetinde İran ordusunda bulunuyorlardı. Yapılan çarpışmalarda üstün bir cesaret ve olağanüstü bir kahramanlık gösterdiler; Özbek Kıralı ile ordu komutanlarından birkaçını esir alarak Şah'ın huzuruna getirdiler. Bunun üzerine Şah kendilerine ilgi gösterdi ve yaptıklarını takdir etti; Bilawer (Bilaver) nahiyeleri ile 12 oymağın yönetiminin kendilerine verilmesi konusunda bir emirname çıkardı. Bilawer ve bölgelerinde yönetimleri birkaç yıl bu şekilde devam etti. Sonunda Süleymanî, Barkî, Kelhür ve Remziyar aşiretleri tamamen onların çevresinde toplanınca, hepsine birden Gelbağî adı ve lakabı verildi.

Sözün özü, durumları sağlamlaştı ve nüfuzları güçlendi; bu güçlenme kendileriyle Goranlı Muhammed Bey arasında birkaç defa çatışmaya yolaçtı. İki taraf arasındaki bu mücadele ve çatışma, ancak, Muhammed Bey'in kızı ile Yarullah Aka'nın en doğru yolda olan oğlu Muhammed Kuli'nin evlendirilmesinden sonra kesildi. Bundan sonra Abbas Aka Allahın rahmetine kavuştu. Şair demiştir ki:

«Dünya bir kasedir, felek saki, ecelse mey
«Mahluklar içiyorlar hep o meclisten
«Hiç kimsenin yoktur asla kurtuluşu
«Bu kaseden, bu sakiden ve bu meyden.»

Abbas Aka Allah'ın rahmetine kavuştuğu zaman, Yarullah Aka köy ve aşiret reisliği görevinde bulunuyordu. Bu yüzden, merhum Abbas Aka'nın oğlu Ali Aka'nın oğlunun beylik makamına atanması konusundaki teklifini kararlaştırarak şöyle dedi: «Benim ailem ve çocuklarım çoktur ve üzerimde birçok borç vardır; bu nedenle hüküm-

darlığın görevini ve gereklerini üzerime alamam.» Yarullah Aka, gerçekten de malının çokluğu, ailesinin ve maiyetinin kalabalık oluşuyla ün salmıştı. Anlatıldığına göre 300 tane güzel ve soylu atı vardı.

Yarullah Aka hemen Beyke Bey'e, birçok hediye ve armağanla bir dilekçe sunarak Abbas Aka'nın öldüğünü belirtti ve Gelbağî Beyliği hükümdarlığının Ali Aka'ya verilmesini diledi. Ali Aka, Abbas Aka'nın kaçmasından sonra Beyke Bey'in mühürdarlığı görevine getirilmişti. Bunun üzerine iyiliksever Beyke Bey hemen bu dileği ve isteği yerine getirerek derhal Ali Bey'i Bey olmak üzere o tarafa gönderdi. Bu nedenle Beyke Bey Ali Aka'yı, kendi tarafından tayin edilmiş adamlarından biri olarak sayıyordu. Böylece Ali Bey, Gelbağî aşiretinin beyliğinde ve Hükümetinde duruma hakim oldu.....([396]) ve o taraflardaki vurucu aşiretler, çevresinde toplandılar. Sonra Osmanlı, Devleti tarafından gönderilen Sinan Paşa'nın.....([396]) Nihavend'i istila dönemi gelince, son zamanlarda Ali Gelbağî lakabıyla anılmaya başlayan Ali Bey Gelbağî derhal.....([396]) gösterdi. Bunun üzerine Sinan Paşa kendisini Kerend ve Şeyhan nahiyelerine gönderdi ve kendisiyle birlikte, bu konuda Sultan Süleyman Han'ın eşiklerine sunulacak olan bir de dilekçe gönderdi. Yarullah Aka bu dilekçeyi yüce eşiklere sundu. Arkasından Sultanın Divanı'ndan, Kerend, Şeyhan, Çekıran nahiyeleriyle Tıfab, Xırxıre (Hırhıre), Tirezend ve Tepe kalelerinin ve daha başka kalelerin, sancak olarak Ali Bey'e verilmesi konusunda bir emirname çıktı. Erkele, Rengerojan([397]) ve sihbanan tımarları da Yarullah

(396) Burası kitabın aslında boştur. (M.A.A.)
(397) Daha önce «Rengeroj» şeklinde geçti. (M.E.B.)

Aka'ya verildi.

Ali Gelbağî Hükümeti Konusunda :

Açıklama safları üzerine haberleri nakledenler ve sözüne güvenilir tarihçiler diyorlar ki:

Gelbağî Ali Bey, taraftarlarının çokluğu, hizmetçilerinin ve ihtişamının bolluğuyla ün salmıştı. Taşınır ve taşınmaz birçok mal ve büyük servetlere sahipti. Her yıl Beyke Bey'e büyük hediyeler, nadir rastlanan değerli armağanlar gönderirdi. Ne var ki, kendisi kötü bir tutum içindeydi ve Derne, Derteng, Wehdan (Vahdan) ve Zehab Hükümdarı Kubad Bey'e düşmandı. Bunun nedeni şuydu: Ali Bey her yıl ilkbaharın başlarında aşiretleriyle birlikte göçüp, yönetimi altında bulunan Kerend Vilayeti'ne gitmek zorundaydı ve buranın yolu da, Kubad Bey'in ülkesi içinde bulunan Zehab Nahiyesi'nden geçiyordu. Adı geçen Kubad Bey de, buradan geçen aşiret ve kabileleri kendisine ücret ve hediyeler vermek zorunda bırakıyordu; bu su içme, otlatma ve hayvan yemi alma ücreti olarak adlandırılıyordu. Gelbağiler'in elinde ise, reaya oldukları gerekçesiyle, devlet görevlilerinden birine ve beylerbeyliklere, göçebe aşiretlerden alınması mutat olan adı geçen vergiyi ödememeleri konusunda Sultanlık emri vardı. Onlar da bu nedenle, ödemekten imtina ediyor ve Kubad Bey'in emrine boyun eğmiyordu. Bundan dolayı iki taraf arasında, bu konuda her yıl iki defa çatışma çıkıyordu. Ölüm Ali Bey'i yakalayıncaya kadar durum bu şekilde devam etti.

Ali Bey Allah'ın rahmetine kavuştuğunda iki çocuğu vardı: Haydar Bey ve Kah Bey. Haydar Bey, ulu babasının ölümünden sonra onun yerine geçti.

Aynı yıl içinde Yarullah Aka da öldü. Kendisi

yalnız bir tımara sahipti ve yüz yaşına ulaşmıştı. Üç erkek çocuğu ile 500 aileden kurulu bir aşireti vardı.

Muhammed Kuli Esed ve Şah Veys:

Sözün özü, Ali Bey ve Yarullah Aka'yı ölüm yakaladığı zaman, Yarullah Aka'nın oğlu Muhammed Kuli, Bâbıâli'ye koşarak, adı geçen sancağın Ali Bey'in oğlu Haydar Bey'e verilmesi ve adı geçen tımarın da kendisine verilmesi konusunda ora' dan bir emirname elde etti. Muhammed Bey orada devlet adamları nezdinde itibar gördü ve bu nedenle, Sultanlık Hazinesi'nin mallarını tahsil etmekle birkaç defa görevlendirildi ve bu işi en iyi şekilde yaptı.....([398]) Haydar Bey'in Surxab (Surhab) Bey adında reşit bir oğlu vardı.....([398]) Gelbağî Haydar Bey'in oğlu Surxab Bey'in iki dayısı İstanbul'dan çağrıldılar. Bunların birinin adı Muhibbeddin'di. Haydar buna kendi tarafından bir elçi göndererek Gelbağî aşiretinin arasına gelmesini teklif etti... ([398]) Surxab Bey'in dönüşünden sonra Muhibbeddin, aşiretin arasına girmeyeceği konusunda daha önce içmiş olduğu andın kefareti olarak üç gün oruç tuttu ve aşiretin arasına girdi.....([398]) Bunun haberi Haydar Bey'in kulaklarına gidince Surxab Bey'i yanına çağırtarak kendisine şöyle dedi: «Bu uğursuz Muhibbeddin, yeminini bozdu ve ahde vefasızlık etti; bunun için kendisini bizzat gidip öldürmen gerekir.» Bunun üzerine Surxab Bey hemen atına binerek Muhibeddin'e doğru gitti ve kendisiyle yolda karşılaştı; hemen zehirli okunu göğsüne doğrulttu ve ok göğsünden girip sırtından çıktı; böylece Muhibeddin fanilik dünyasından ölüm ve yıkıntılar dünyasına

(398) Buraları kitabın aslında boştur.

geçti.

O andan, itibaren Surxab Bey aşiret arasında Muhibbeddin'in kaatili olarak bilindi ve böylece Muhibbeddin'in öldürülmesinden sonra iki aşiret arasında husumet çıktı. Haydar Bey ile Surxab Bey, ordularını Kah aşiretinin üzerine götürdüler ve Surxab Bey, dayılarından yedi kişiyi 60 darbeyle öldürmeye muvaffak oldu. Fakat adı geçen aşiretten birkaç tüfek atıcısı, ikisinin yalnız bulundukları bir sırada ansızın onlara saldırdılar ve ikisini de tüfekle öldürdüler. Bu durum, askerlerini, adı geçen aşireti talan ve yağma etmeye ve yakıp yıkmaya sevketti.

Onların ölümünden sonra adı geçen sancağın yönetimini, yüce divandan çıkan bir emirname gereğince Hüseyin Bey eline aldı ve oranın bağımsız hükümdarı durumuna geçti. Fakat Murad Han adındaki kardeşi yönetimde kendisine ortaklık ediyordu. Ne var ki, Hüseyin Bey, Kelhürlü Ayal Bey'in Begüm adındaki kızıyla evlendi. Bu hanım, Kelhürler'in ünlü gelenek ve adetleri gereğince hükümdarlık işlerini kendi üzerine alıyor, kocası Hüseyin Bey değil, kendisi tek başına hüküm sürüyordu. Bu hanım işi o kadar ileri götürdü ki, bazı adamları Murad Han Bey'i öldürmeye teşvik etti. Bunun üzerine, öldürülen Murad Han'ın iki oğlu Sübhanverdi Bey ile Hüseyin Bey, akrabalarının desteğiyle Bağdad'a gittiler ve oranın Beylerbeyine şikayetlerini sundular. Bunun üzerine Derne Hükümdarı Kubad Bey'e, babalarının diyetini alması için emir verildi.

Bu olay, Kubad Bey'in eline, emellerini gerçekleştirmesi için değerli bir fırsat olarak geçti ve aniden Gelbağî aşiretinin üzerine saldırdı. Gelbağî Hükümdarı Hüseyin Bey ise, beklenmedik bu saldırı karşısında, aşiretiyle birlikte göçedip Şehre-

zol'a iltica etmek ve oranın da Hükümdarı bulunan Erdelan Hükümdarı Hılu Han'ın hizmetine girmek zorunda kaldı. Kendisi şu tarihe, yani 1092(1681)([399]) yılına kadar o vilayette Erdelan hükümdarlarının hizmetinde bulunmaktadır. Bilgi Allah indindedir.

ÜÇÜNCÜ GRUP
İran Kürtlerinin Beyleri Hakkındadır
Bu da Dört Daldır

Haberleri nakledenler anlatıyorlar ki, İran'daki bu Kürtlerin en saf ve güçlüleri üç tabakadan kuruludur: Siyah Mansurî, Çegnî ve Zengine. Hikayelerde meşhur olan, dillerde ve ağızlarda yaygınlaşan rivayet şudur ki; bunların aslı üç kardeşe ulaşır; bunlar Loristan Vilayeti'nden, bir rivayete göre de Erdelan ve Goran'dan gelip, böylece vatanlarından ayrıldıktan sonra İran hükümdarlarının hizmetine girmişlerdir. Bundan sonra onların yüzüne gülümsemiş ve görevlerde, makamları işgal etmekte ilerleyerek sonunda beylik görevini elde etmişlerdir. Bunun üzerine, her taraftan gelip onların çevresinde toplanan bütün insanlara onların adı verilmiştir.

İran'da beylerin ve sultanların hizmetinde bulunan diğer Kürt aşiretlerinin adları şöyledir: Lek, Zend, Rozbahan, Metilec, Hasirî, Şehrezolî, Mezyar ([400]), Gelanî, Aminlu, eMmeloyî, Kec, Kuranî, Zıktî, Kelegır, Pazukî, eHy, Çemişkezek, Arabkêrlu (Arapkirlu) ve başkaları. Bu aşiretlerin dördünden (Pazukî, Çemişkezek, Arabkêrlu ve Hey eski-

(399) Bu tarih, kitabın yazıldığı 1005 (1597) tarihine uymamaktadır. (M.E.B.)

(400) Başka bir nüshada «Remziyar»dır. (M.A.A.)

den beri beyler ve beyoğulları çıkmış ve bunlar veraset yoluyla hükümdarlık etmişlerdir.

Ayrıca, İran'ın Karabağ Vilayeti'nde oturan 24 Kürt topluluğu ve aşireti daha vardır; bunların sayısının 24 oluşu, kendilerinin de «Yirmidört» adıyla ün yapmalarına yolaçmıştır. Şah Tahmasp döneminde bu topluluğun beyi, Ahmed Bey bin Pertal Oğal adında biriydi. Kendisi savaşta ve barışta, hazarda ve seferde, 30.000 kadar süvariye ulaşan ordusuyla birlikte Şah'ın yanında bulunuyordu.

Horasan'da da başka bir Kürt aşireti vardır ki, bunlara Kêl (Kil) denir. Bunların Şah Tahmasp devrindeki beylerinin adı Şemseddin Bey'di.

Öte yandan İran'da, pek tanınmayan daha başka birçok Kürt toplulukları da vardır. Fakat onların hepsinin burada anlatılması uzun sürer ve yerimiz buna dar gelir; bu nedenle onları anlatmaktan vazgeçiyoruz. Tapınılan Padişah olan Allah'a hamd olsun.

BİRİNCİ DAL
Siyah Mansur Beyleri Hakkındadır

960(1553) yılında Şah Tahmasp, bu aşiretin beylerinden birinin Halil Bey adındaki oğlunu alarak kendi sarayında eğitilmesine ve yetiştirilmesine önem verdi. Sonunda Halil Bey «Han» unvanını haketti ve «Halil Han» diye adlandırılmaya başlandı; kendisine bütün İran Kürtleri'nin Beylerbeyi görevi verildi; ve kendi aşireti Siyah Mansur'la daha önce kendi beylikleri bulunan diğer Kürt'lerin yönetiminden başka, Kürt aşiretlerinden 24 topluluğun daha işlerini ve yönetimlerini eline aldı. Bunlara Sultaniye, Zencan, Ebher, Zê-

rinkemer (Zerinkemer) ve Azerbaycan ile Irak arasında daha birkaç nahiye verdi. Kendisine, 3.000 Kürt süvarisiyle birlikte Kazvin ve Tebriz arasında kalması ve bu süvariler aracılığıyla o önemli sınır ve yörelerde muhafızlık yapmak ve güvenliği korumak görevlerinde bulunması için emir verildi. Halil Han bunu en iyi şekilde yaptı; şanı yüceldi ve ünü uzaklara gitti.

Bunun üzerinden birkaç yıl geçmişti ki, Halil Han'ın çevresinde yaman Kürt'lerden büyük bir topluluk meydana gelmişti. Bu durum da, işlerin güçleşmesine, genişlemesine ve dizginlerin Halil Han'ın elinden çıkmasına yolaçtı. Halil Han, artık Şah'ın kendisinden beklediğinin tersine olarak davranmak zorunda kalıyordu. Çünkü Kürt'ler orada burada saldırıya geçip dolaşmaya, çevreye akın etmeye, gidip gelen tüccar ve işi olanlara zarar vermeye başladılar. Bunun üzerine bunlar sözbirliği ederek şikayetlerini Şah Tahmasp'a sundular. Şah bu duruma çok gücendi ve derhal, Halil Han'ın yönetiminde bulunan bölgeleri elinden aldı; yalnız Irak Vilayeti'nin aşağı bölgesini kendisine vermekle yetindi; ayrıca kendisini Horasan'a gidip oradaki sınırları beklemek zorunda bıraktı.

Böylece Halil Han'ın izzeti, yerini zillete ve küçülmeye bıraktı ve günleri geçip gitti. Kendi aşiretinden başka, çevresinde toplanmış olan Kürt'ler çevresinden ayrılıp darmadağın olup oraya buraya gittiler. Kendisi ise yalnız aşireti Siyah Mansur'la birlikte yeni görev yerine gitti; orada ölüm kendisini yakalayıncaya kadar kalarak Horasan sınırlarının yönetiminde bulundu.

Kendisinden sonra yerine Şah Sultan Muhammed'in emirnamesiyle oğlu Devletyar geçti ve ken-

disine Devletyar Han unvanı verildi. Osmanlılar'ın Azerbaycan vilayeti'ni istila etmeleri sırasında İran hükümeti bu Devletyar Han'ı Azerbaycan sınırlarının savunması için komutan tayin etti ve Şah Sultan Muhammed'in bir emirnamesi gereğince Kendisine Kerşeb, Zêrinkemer (Zerinkemer) Secas, Zencan, Sorluk, Qeydar (Kaydar), Şebistan, Enguran, Yukarı ve Aşağı Qancuque (Kancuka) ülkelerinin hepsi verildi. Buralar geçmiş günlerde, Kürt'lerle Kızılbaş'lar arasında yapılan çarpışmalar sonucunda yıkılıp viraneye dönmüştü. Devletyar Han buraları yeniden imar edecek ve tam bağımsızlık ve özgürlük içinde buralarda hüküm sürecekti.

Devletyar Han hemen bu nahiye ve şehirlere gitti; Kerşeb Nahiyesi'ni hükümdarlığının başkenti ve Hükümetinin merkezi haline getirerek orada sağlam bir kale ve güzel, sağlam bir şehir kurdu. Bu durum kendisinde gurur ve ihtiras doğurdu ve bu yüzden bağımsızlık, özgürlük ve başkaldırma fikrini aklından geçirdi. Bunun üzerine Şah Sultan Muhammed, kendisine karşı bastırıcı bir saldırı hazırlamaya başladı.

Devletyar Han bu hazırlığı haber alınca, isyanda ve başkaldırmada daha da ileri giderek Enguran ve Şebistan bölgesinde derhal büyük bir kale kurmaya başladı. Bu sırada Şah Sultan Muhammed, Devletyar Han'ın ayaklanmasını bastırıp kendisinin yakalanması için, Veli Halife'nin oğlu Mürşid Kulihan Şamlu'nun komutası altında 6.000 süvariden kurulu bir askeri birlik gönderdi. Bu birlik adı geçen o ülkeye varır varmaz, komutanı Mürşid Kulihan, Devletyar'ın kahraman adamlarından bir toplulukla birlikte kapanmış olduğu kaleyi kuşattı. Fakat Devletyar Han bir gece ansızın düşmana saldırdı ve korkunç bir savaşın to-

zu dumanı arasına dalarak, nadir rastlanan cesur davranışlar ve üstün bir yiğitlik gösterdi. Bunun sonucu olarak düşman ağır bir yenilgiye uğradı ve Mürşid Kuli, Kızılbaş topluluğuyla birlikte durup bakmadan kurtuluşu kaçmakta buldu. Devletyar Han da onları şiddetle ve amansız bir şekilde kovalıyordu. Bunun sonucunda Kuli'nin birçok adamları öldürüldü, bir kısmı da esir düştü; malları, çadırları ve ağırlıkları yağma edildi ve toplulukları bütünüyle darmadağın oldu. Hatta denilir ki -ve bu sözler halk arasında meşhurdur-: Devletyar'ın yaşlı annesi o çetin günde eğersiz bir atın sırtına binerek, yenilmiş düşmanın peşinden koşturuyor ve sesinin çıkabildiğince, «her şeyden önce davullarını alın, davullarını» diye bağırıyordu. Bunun üzerine Kürt kahramanları hemen düşmanın yedi birliğini sararak davullarını ve kemerlerini aldılar ve kaleye getirdiler. Bu durum, bu Kızılbaş acemleri, utançlarından ve Şah Abbas'ın (401) korkusundan ülkelerine dönmekten alıkoydu. Bu yüzden, Geylan tarafına gidip oranın Valisi Han Ahmed'e iltica etmek zorunda kaldılar. Han Ahmed ilticalarını kabul etti ve kendilerini iyi karşıladı. Fakat Şah, birkaç gün sonra onları Han Ahmed'den istedi ve hepsini teslim alarak, bazı suçlularla birlikte Kazvin'de idam ettirdi.

Öte yandan bu korkunç olaylar ve bu parlak fetihlerden sonra Devletyar Han'ın gönlüne gurur ve kendini beğenmişlik duygusu girdi. Bunun üzerine, kendisine kötülüğü emreden nefsi, ona ülkesinin sınırlarını genişletme hevesi verdi. Devletyar Han Irak Vilayeti'nin işlerine de karış-

(401) Yukarıda, askerleri göönderenin Şah Sultan Muhammed olduğu belirtildi. Bu arada kendisi ölmüş, Şah Abbas başa geçmiş olabilir. (M.E.B.)

maya Sultaniye ve Ebher şehirlerini istila etmeyi düşünmeye başladı.

Şah Abbas Devletyar'ın bu niyetlerini öğrenince, Kızılbaş'lardan olan Şamlu aşiretini, Ağzıvar Han'ın torunu Mehdi Kuli Sultan'ın komutası altında Devletyar'ın üzerine yürümekle görevlendirdi. Bunlar aniden ve hızla, askerlerini terhis etmiş ve adamlarını, hizmetçilerini, maiyetini etrafa dağıtmış olan Devletyar'ın üzerine yürüdüler. Bu durum karşısında kendisi, birkaç adamıyla birlikte, henüz burçları ve şerefleri tamamlanmamış olan kalesine kapanmaktan başka çare bulamadı. Saldırıya geçenler kaleyi hemen kuşattılar; sonra da Şah Abbas'a haber göndererek işin içyüzünü bildirdiler. Bunun üzerine Şah Abbas bizzat kalkıp hızla, uçarcasına kaleyi kuşatmaya ve düşmanıyla döğüşmeye gitti. Fakat Devletyar Han, Şah'ın kalabalık maiyetiyle birlikte kuşatmayı başlatmak için geldiğini haber alınca, eli böğründe kaldı ve şaşkına döndü. Sonra şartlara boyun eğerek itaatini sunmaya karar verdi ve aczini, suçluluğunu itiraf etti. Böylece kendini, görünen tehlikeye ve muhakkak muhataraya attı. Şah kendisinin ve yanında bulunan askerlerinden 300 kadar ileri gelen subayının derhal yakalanmalarını emretti ve onları zincire vurdurdu. Arkasından Devletyar Han'ın malları, çocuklarının, ailesinin ve öteki adamlarının yiyecekleri talan edildi. Bundan kısa bir süre sonra Devletyar Han'a idam hükmü uygulandı. Böylece gururunun ve ihtirasının sonucu olarak bu fani ve aldatıcı dünyadan göçüp gitmesi mukadder oldu.

İKİNCİ DAL
Çegnî Beyleri Hakkındadır

Bu aşiret öteki İran Kürtler'inden, aşırı cesareti, tam yiğitliği ve atılganlığıyla ayrılmaktadır. Bu Çegnîler arasında, kendi soylarından, yönetimlerini ve reisliklerini eline alacak bir Bey kalmadığı için, bunların hepsi ülkelere dağıldılar ve birlikleri bozuldu; Irak ve Azerbaycan vilayetlerinin şehirlerinin çoğuna dağıldılar. Çevrelerine saldırmaya, yolcuların ve tüccarların yollarını kesmeye başladılar. Bu durum, halkın ayaklanmasına, gücenmesine ve öfkelenmesine sebep oldu; halk bağırıp çağırmaya, şikayet seslerini yükseltmeye başladı ve Şah Tahmasp'ın Sarayına giderek adalet, insaf, zulmün kaldırılmasını ve intikamlarının alınmasını istediler. Bunun üzerine Şah, durumu bizzat soruşturmak zorunda kaldı ve kendisine sunulan şikayetlerin doğru olduğunu anladı. Çünkü bu başkaldırıcıların zulmünün haberleri kesinlikle inandırıcı olacak derecede yaygınlaşmıştı.

İşte o zaman Şah, bütün Hükümet görevlilerine ve bütün İran halkına, nerede olursa olsunlar, bu aşiretin her ferdinin üzerine atılmalarını, onu öldürmelerini, soymalarını, İran Şahlık ülkesinden çıkarıncaya kadar kovalamalarını emretti. Bunlar istedikleri yere gitsinlerdi. Onlardan ülkede kalmaya ve oturmaya çalışan herkes, canını ve malını ölüme ve yağmaya uğratacaktı.

Bu büyük emir ve hiddetli durum karşısında bu aşiretin 500 kadar ileri gelen ve reisleri göçedip Horasan yoluyla Hindistan'a gitmeye karar verdiler. Horasan'a vardıklarında, o zamanki Horasan Valisi Kazakhan Tekelu Herat'ta bulunuyordu. Bu vali Şah Tahmasp'tan her zaman korkuyor ve asla kendisine güvenemiyordu. Bu nedenle, bu aşiretin kendi ülkesine gelmesi fırsatından yararlana-

rak onları kendi hizmetine katılmayı çağırdı ve kendilerine ilgi gösterdi.

Sonunda Kazakhan'ın işi Safevi Masum Bey atrafından bitirilince, Çeğnî aşireti, Gûr ülkesi Gürcistan(402) vilayetine göçetmek zorunda kaldı ve orada toplanarak birlik ve güç sahibi oldu. Bu topluluğun haberini alınca ve üstün cesaretleri, nadir rastlanan cüretleri, karşılaştıkları tehlikelere ve muhataralara girişkenlikle atılmaları sayesinde ulaşmış oldukları durumu öğrenince(403), muhafızlarının yüksek rütbeli subaylarından ve bu aşiretin beylerinin soyundan olan Bıdağ Bey adında birisine yüksek komutanlık rütbesi verdi ve kendisini bu aşirete Bey olarak gönderdi. Ayrıca kendilerine, büyük Horasan ülkesinden geniş bir bölge verdi .Böylece bir defa daha şanları yüceldi, durumları ilerledi ve düzene girdi; sonunda bu ülkede durumun dizginini ellerine aldılar.

Özbek Abdullah Han'ın oğlu Abdülmümin Han, 1001 (1503) yılının aylarından birinde, 30. 000 askerden kurulu ağır bir orduyla, Koçan Kalesi'ni istila etmek amacıyla Bıdağ Bey'in üzerine yürüyüp, Bıdağ Bey'in de içinde bulunduğu kaleyi kuşatınca, Haşmetlu Şah Abbas Bıdağ eBy'in yardımına koştu. Bunun üzerine kaleyi kuşatmış olan Abdülmümin Han kuşatmayı kaldırmak ve hayal kırıklığına uğramış olarak ülkesine dönmek zorunda kaldı.

Şah, Bıdağ Bey'i şahane ihsanlarına ve yüce taltiflerine boğdu; çocuklarının, oğullarının kadirlerini yükseltti; bunların beşini, o geniş ülkede beylik ve hükümdarlık makamlarına getirdi; Bı-

(402) Bugünkü Afganistan'ın bir bölgesi. (M.E.B.)
(403) Safevi Masum Bey'i kastettiği anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

dağ Bey'in rütbesini de, orada ülkenin bütün hükümetlerini ve yönetimini kontrol edecek şekilde beylerbeyliğe yükseltti. Şah, bundan sonra uğur ve zaferle Irak Vilayeti'ne döndü. Bıdağ Bey hâlâ Abbasî Sarayı'nın(404) büyük beylerinin safında yeralmaktadır.

ÜÇÜNCÜ DAL
Zengine Beyleri Hakkındadır

Bu Zengine aşireti Şah İsmail-i Safevi zamanında yüksek rütbelere ulaşmış ve emsali Kürt aşiretleri üzerinde bir imtiyaz kazanmıştı. Beylerinin soyu tükenince ve onlardan kimse kalmayınca, aşiret parçalanıp dağılmak, onar yirmişer kişilik gruplar halinde, Irak ve Horasan'daki Kızılbaş beylerinin hizmetine iltihak etmek zorunda kaldı. Bir kısmı da Şahlık Muhafız Birliği'ne (Koreiyan) iltihak etmeye muvaffak oldu.

DÖRDÜNDÜ DAL
Pazukî Beyleri Hakkındadır

En yaygın rivayetler diyor ki: Haberleri nakledenler, Pazukî beylerinin aslında Sıwêdî (Sıvidi) aşireti arasından gelme olduklarında müttefiktirler. Bazı eski rivayetçiler ise bunları, İran Kürtleri'nden saymışlardır. Hangi rivayet doğru olursa olsun, onlar Türkmen ve Kızılbaş sultanları zamanında Kiği, Erciş, Adilcevaz, Eleşkird hükümetlerinin yönetiminde bulunuyorlardı.

Pazukî aşireti birçok koyun ve öteki hayvanlara sahiptir. Onların belli bir mezhebi yoktur.

---

(404) Abbas'a mensup saray, Şah Abbas'ın Sarayı. (M. E.B.)

Dinin emirlerine uymakta, iyiyi tavsiye ve kötüden caydırmada müsamahakar davranmaktadırlar. Beyleri ise Halidbeylu ve Şekerbeylu diye iki kola ayrılmaktadırlar. Halk arasında yaygın olduğuna göre, bunlardan beyliğe ilk geçen, Hüseyin Ali Bey olmuştur. Onun da iki çocuğu vardı: Şehsüvar Bey ve Şeker Bey.

Şehsüvar Bey bin Hüseyin Ali Bey :

Bu Bey, Akkoyunlu Devleti'nin binasının çökmesinden sonra, Bedlis Hükümdarı Emîr Şeref'in hizmetine girdi. Oğlu Halid Bey de Şah İsmail-i Safevi'nin hizmetiyle şereflendi. Bir çarpışmada üstün cesaret ve nadir rastlanan yiğitlik eserleri gösterdi; o kadar ki, bileği mafsaldan kesilmiş olduğu halde hâlâ savaşıyordu ve kolunu tedavi etmiyordu. Bu durum, Şah İsmail'in kendisine hayranlık duymasına, onu takdir etmesine vesile oldu; ve Şah kendisine, kaybettiği bileğinin yerine saf altından bir bilek yaptırdı. Halid Bey, bunun üzerine o günden itibaren «Çolak Halid» diye adlandırılmaya başlandı. Şah kendisini ilgisinin ve iyiliğinin kapsamı içine aldı; ona ve kardeşlerine Xınıs (Hınıs) ve Melazkird bölgelerini, bunlara Uçkanmuş Nahiyesi'ni de katarak beylik yoluyla ve ikta' olarak verdi.

Şüphesiz Halid Bey son derece cüretliydi ve girişkenliğin doruğundaydı; o kadar ki bu cüreti ve girişkenliği tehevvür ve ceberrutluk derecesine varıyordu. Bu yüzden, dünyanın geniş yüzüyle kendine dönmesinden ötürü, zamansız olarak gurura, kendini beğenmişliğe ve nefsine güvenmeye kapıldı. Örneğin yanına gelmiş olan dokuz Kürt ve Türkmen beylerini bir günde öldürdü. Sonra durumu gelişti ve bağımsızlığını ilan etti; saltanat

iddiasında bulunarak kendi adına hutbe okuttu ve yine kendi adına para bastırdı. Sonra Kızlıbaş Sultan'ından yüz çevirerek Osmanlılar'ın nüfuzuna girdi ve Sultan Selim Han'a itaat etti. Ne var ki, orada da durmak edebini korumadı. Bu yüzden sultan kendisine öfkelendi ve Çaldıran Savaşı'ndan döndüğünde, siyaset olarak öldürülmesini emretti. O da Rabbinin huzuruna kavuşarak iki erkek çocuğu bıraktı: Üveys Bey ve Veled Bey. Üç de kardeşi vardı: Rüstem Bey, Kubad Bey, Muhammed Bey.

Rüstem Bey, kendisi ile, yanında Rojkan aşireti de bulunan Bedlis Hükümdarı Şeref Han arasında yapılan çarpışmada, Pazukîlerden bir grupla birlikte öldürüldü. Bu olay, Emîr, Şereften bahsedilirken detaylı olarak anlatılacağı gibi, Rüstem Bey'in, Uçkanmuş'u beylik yoluyla yönetmesi sırasında oldu. Halid Bey'in öteki kardeşi Kubad Bey ise, erkek çocuğu bırakmadan öldü. Kardeşi Muhammed Bey ise, Emîr Aslan Bey adında bir çocuk bıraktı; Emîr Aslan Bey, Şah Tahmasp zamanında, Şahlık muhafızlarının yüksek subaylarının safında bulunuyordu.

Üveys Bey bin Halid Bey:

Bu Bey, babasının ölümünden sonra Rum(405) Devleti'ne sırt çevirdi ve Şah Tahmasp'ın Sarayı'na iltica ederek onun tarafını tuttu. Bunun üzerine Şah kendisini taltif ederek Adilcevaz beyliğini ona verdi. Durum üç yıl bu şekilde devam etti. Bundan sonra kendisiyle Tebriz Valisi Musa Sultan arasında şiddetli bir çatışma ve husumet başgösterdi; bunun sonucunda Musa Sultan Üveys Bey'in üzerine yürüdü ve kendisiyle müca-

(405) 135 No. lı nota bakınız.

dele etti. Bunun üzerine Üveys Bey Rum ülkesine kaçtı ve Kiği Şehrine yerleşti. Bunun haberi İstanbul'da Haşmetlu Sultan Süleyman Han'ın kulaklarına gidince, Üveyş Bey'in çocukları ve kendisine bağlı adamlarla birlikte öldürülmeleri ve başlarının Sultanlık eşiklerine gönderilmesi konusunda Dürzü Davud'a kesin emir verdi.

Dürzü Davud da bu görevi yerine getirerek, ferman gereğince Kiği şehrinde Üveys Bey'i, kardeşi Valid Bey'i, iki oğlu Halid Bey ve ve Elvend Bey'i öldürdü; yalnız iki küçük oğlu Kılıç Bey ve Zülfikar Bey'i sağ bıraktı. Bunlar da Atak Hükümdarı Zırkanlı Ahmed Bey'e iltica ettiler. Ahmed Bey hemen üzerlerine merhametinin kanatlarını gerdi ve şefkatlerini genişletti; ayrıca durumlarını yüce Sultanlık Hazretleri makamına arzetti. Bunun üzerine kendilerine, geçimlerini sağlayacak bir görevin verilmesi için yüce emir çıktı. Daha sonra büyüyüp gelişince ve gençlik zincirinden kurtulup erginlik çağına gelince, akrabaları ve aşiretleriyle birlikte derhal Acem ülkesine kaçarak Şah Tahmasp'ın Sarayına iltica ettiler.

Kılıç Bey bin Üveys Bey :

Kılıç Bey Şah Tahmasp'ın Sarayına varınca, Şah kendisine, Arran Gencesi'ne bağlı Zekem Bölgesi Hükümeti'ni ve oradaki Pazukî aşiretinin beylik görevini verdi. Bunun üzerine dokuz yıl geçtikten sonra, Şah'ın Gürcistan seferinden dönüşü sırasında ölüm kendisini yakaladı ve Rabbine kavuşarak, Üveys Bey adında küçük bir çocuk bıraktı.

Zülfikar Bey bin Üveys Bey:

Kardeşinin ölümünden sonra Pazukî beyliği

görevi kendisine verildi ve Şah Tahmasp kendisini özel ilgisinin kapsamı içine aldı. Ne var ki, onun hayatının günleri de, gülleri ve çiçeklerin günleri gibi kısa vadeliydi ve çabuk sona erdi; ecelin serkeş rüzgarları onun hayatının yüksek ağacı üzerinde kasırgalaştı ve bu yüzden o günler büyük bir hızla sona erdi. Şair demiştir ki:

«Ne mutlu o adam ki geç mutlu olur
«Çünkü onun tamamlanması ömrün tamamlanması demektir
«Şakayık geç açar, ama uzun zaman kalır
«Lale ise çabuk açar, ama çabuk da kurur.»

Zülfikar Bey'in erkek çocuğu olmadığı için Pazukî beyliği görevi kardeşinin oğlu Üveys Bey'e verildi; Yadigar Bey de üzerine vasi tayin edildi. Fakat Üveys Bey'in annesi, oğluna bir kötülük yapabilecekleri endişesiyle evhama kapıldı ve Yadigar Bey'den korkmaya başladı. Bu yüzden, oğlunu, beyliği terketmeye sevketti ve onu Kazvin'e götürerek Şah Tahmasp'ın Sarayına iltica etti.

Yadigar Bey bin Mansur bin Zeynel bin Şeker bin Hüseyin Ali Bey :

Üveys Bey'in annesi oğlunu Pazukî beyliğinden uzaklaştırdığı zaman, Pazukî topluluğu, ileri gelenlerinin de tasvibiyle, Şah'ın emirnamesi gereğince Yadigar Bey'in başlarına Bey olarak tayin edilmesi ve Eleşkird Hükümeti'nin kendisine verilmesi konusunda sözbirliği etti.

Öte yandan Yadigar Bey sofu — meşref ve dünya işlerine az önem veren bir adam olduğu, vakitlerinin çoğunu dervişlerle, şeriat işlerinde gevşek davrananlar ve gelenekleri korumayanlarla geçirdiği için fazilet sahiplerinin, işlerde akıllı ve basiretli olanların gözünden düştü. Fakat kendisi son derece cesur, iyi ahlaklı, cömert ve iyilikseverdi.

Bu durum, Pazukî aşiretinin zenginleşmesini, birçok mal edinmesini, ve bu aşiretin çevresinde 2.000' den fazla Kürt ailesinin toplanmasını sağladı. Şehirler ve köyler bayındır hale getirildi ve Eleşkird bölgesinin her tarafında ekinler ekildi. Bütün bunlar, halis muhlis pazukî olduklarını iddia ediyorlardı. Bu durum 15 yıl sürdü. Yadigar Bey bu süre içinde mutlu, gönül rahatlığıyla, Rabbine kavuşuncaya kadar beylik görevinde bulundu.

Niyaz Bey bin Yadigar Bey:

Şah Tahmasp, Pazukî, ve Eleşkird beyliği görevini, babasının ölümünden sonra bu Beye verdi. O da bid'atlere uymakta, sünneti önemsememekte, gelenekleri çiğnemekte babasının yolunu izledi. Hatta bundan daha da ileri gitti ve dine aykırı işlerde, büyük günahlar işlemekte aşırılığa vardı. İş o dereceye vardı ki, Osmanlı sınırlarının valileri ve görevlileri Şah Tahmasp'a haber göndererek şöyle dediler: «Kızılbaşların uyguladıkları terbiye kuralları, tutum ve şiarlara bağlılık, eğer şimdi Pazukî, Xınıslu (Hınıslı), Çemişkezek ve diğer aşiretlerin yaptıkları işlerse; bunları İslamiyetten saymamıza,hatta onlara Müslüman adı takılmasının layık ve yerinde olmasına imkan yoktur.»

Bu durum karşısında Şah Tahmasp derhal Xınıslu Maksud Bey'i ve o sınırdaki diğer beyleri görevlerinden uzaklaştırdı; sonra Xınıslulardan bir topluluğun öldürülmesini Maksud Bey'in ünlü Alamut Kalesi'nde tutuklanmasını, ayrıca Niyaz Bey'in de beylikten uzaklaştırılmasını ve beyliğin Kılıç Bey diye adlandırılan Üveys Bey'e verilmesini emretti. Şah Tahmasp Allah'ın rahmetine kavuşup İran tacı Şah Sultan Muhamed'e geçinceye kadar Niyaz Bey bu durumda kaldı.

Şah Sultan Muhammed Pazukî beyliğini iki

kısma ayırdı: Şeker Bey'in soyundan olanların (şekerbegiyan) başkanlığını Niyaz Bey'e verdi; diğer kısmı ise Kılıç Beyin maiyetine geçti. Niyaz Bey daha sonra Sultan Emîr Hanın nüfuzuna boyun eğdi. Ayrıca Kılıç Bey, «Halidbeğiyan» denilen Pazukîlerin hepsinin çevresinde toplanmasından sonra, Tokmak'ın emrine girdiğini ilan etti. Böylece Eleşkird bölgesi iki kısma ayrılmış oldu.

Niyaz Bey o sınırlarda ve ülkede, ünü meclisleri ve kulakları dolduran üstün cesaret eserleri ve nadir raslanan yiğitlik alametleri gösterdi: Sonunda, Şirvan'da Emîr Han'la Lala Paşa arasında yapılan ve Emîr Han'ın yenilgisiyle sonuçlanan çarpışmada, Kura Nehri'nin kollarından biri olan Kana Irmağı'nda boğularak şehit oldu.

Daha önce de geçtiği gibi, Kılıç Bey lakabıyla anılan Üveys Bey'i annesi, Yadiğar Bey'inbeyliğe göz dikerek oğluna bir kötülük yapabileceği korkusuyla, Pazukî beyliğinden uzaklaştırmış ve Kazvin'e götürmüştü. Şimdi de ona ek olarak diyelim ki: Şah aThmasp kendisini Şahlık muhafızlarına kattı ve 20 yıl kadar, yüksek rütbeli subaylarla birlikte eğitilmesine önem verdi. Sonunda, kamu işlerini yönetmek için gereken iyi yetenek ve tam yeterlilikte benzeri ve emsali beylerden ve komutanlardan üstün bir duruma geldi. Bunun için, Niyaz Bey'in, kendisine isnat edilen suçlamalardan ötürü azledilmesi sırasında, Pazukî beyliği ile Eleşkird Hükümeti kendisine verildi.

Üveys Bey bir süre bu görevi ve Hükümet işlerini en iyi şekilde yaptı. Bu süre içinde, Rafızîler'in ve dinsizlerin, bu kavim arasında yayılmış, hatta aralarında kök salmış olan gelenek ve öğretilerini ortadan kaldırmaya muvaffak oldu; Müslümanlık şiarlarını yeniden ve gerektiği gibi ortaya çıkardı; İslamiyetin öğretilerinin ve parlak şeria-

tın kurallarının uygulanmasında şevkle çaba harcadı. Sonunda Şah Tahmasp sultanlık şartları ve ahiretlerini bozunca, Eleşkird ülkesi eski yıkık durumuna tekrar gelince ve geçmiş zamandaki Lut ve Âd ülkeleri gibi bomboş kalınca; buranın kabileleri ve aşiretleri, «aslandan kaçıp alabildiğine koşan eşekler gibi» ([406]) etrafa göettiler. Fakat Pazukî beyliği, Emîr Han'ın tedbiri ve iyi yeteneği sayesinde iki kısma ayrıldı. Kılıç Bey'in hakları ve beylikleri, Nahcivan çevrelerinin ürünlerinden ve gelirlerinden tahsis edilip verildi; kendisi şimdi Çukursa'd'da Tokmak Han'la birlikte vakitlerini geçirmektedir. Oradaki Şahlık sınırlarınnda kendisinin büyük hizmetlerinin eserleri görülmüştür.

Öte yandan 993 (1585) yılında Osman Paşa, işgal amacıyla Tebriz'e yöneldiğinde ve büyük İslam ordusu, «Haramibulağı» denilen yere indiğinde, Tokmak Han, Ali Kuli Han Ficoğlu([407]), Esmahan Şamlu ve diğer komutan ve ileri gelenlerin kuvvetlerinden kurulu bir Kızılbaş ordusu, Ebne diye adlandırılan yerde, tesadüfen, Cağaloğlu Sinan Paşa komutasındaki muzaffer Osmanlı ordusunun öncü kuvvetlerini buldu. Hemen iki taraf arasında çarpışmalar başladı ve kızıştı; bela ve ölüm deryasının dalgaları birbirini dövdü. Ve bu dalgalardan biri Kılıç Bey'i alarak ölüm girdabında boğdu. Osmanlılar tarafından, Pınyanışlı Şah Kuli Bılêlan'ın (Bılilan) oğlu Koçi Bey denilen bir kişi ona doğru ilerliyerek başını kesti ve Osman Paşa'ya götürdü, bu yaptığının karşılığında da Sultan'ın taltiflerine nail oldu.

Kılıç Bey, İmam Kuli Bey adında bir çocuk bıraktı. Kendisi başlangıçta Kızılbaş komutanla-

---

(406) Tırnaklar içindeki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)
(407) Başka bir nüshada «Kılıçoğlu»dur. (M.A.A.)

rının, özellikle Erdebil Valisi Zülfikar Han Karamunlu'nun hizmetindeydi. Sonra Şah Abbas kendisini özel muhafızlarından yüksek rütbeli bir subay olarak tayin etti.

Öte yandan Pazukî'lerden bir grup, Dınbılî beyleriyle işbirliği yaparak Nahcivan'dan Osmanlı Saltanatı eşiklerine geldi ve onlara boyun eğişlerini, itaatlerini sundu. Bunun üzerine bu gelen aşiretin beyliği ile Eleşkird'in nahiyelerinden biri, Osmanlı Serdar Ferhad paşa'nın Divanından, Okçuoğlu İbrahim Bey adında bir kişiye verildi. Fakat İbrahim Bey iki yıl sonra bu görevden azledildi.

4 Dördüncü Safha

Bu satırların Yazarının Babaları ve Ataları Olan Bedlis Hükümdarları Hakkındadır. Bir Giriş, Dört Kısım ve Bir Ek Kapsamaktadır[408]

● Giriş

Bedlis Şehri, Kalesi, Kurucusunun Kim Olduğu ve Kuruluş Sebebinin Ne Olduğunun Açıklanması Hakkındadır:

Şiir:

«De ki ey söz, nedir kimyan senin?
«Ve kimdir kimyanı ayarlıyan senin?
«Nice nakışlar işlemişler senden
«Henüz bir harf bile telaffuz etmeden senden
«Evin yanmışsa eğer, nerede karar kılıyorsun sen?
«Yok başıboşsan eğer, nerede diyarın senin?
«Bizimle varsın gerçi sen, ama bizimle birlikte değilsin
«Nakışlarını gösterirsin bize, ama görünürlerde yoksun
«Bilmem ki nasıl bir kuşsun bu güzelliğinle sen?

(408) 24, 25 ve 26 No. lı notlara bakınız. (M.E.B.)

«Bizden kalan bir hatıra varsa, işte o da sensin»

Belde ve şehirlerin mimarlarının görüşlerince, kale ve hisarların mühendislerinin vicdanınca da açıkça bilindiği gibi, evrenin bir parçası olan dünyanın tarih tarafından anlatılması yükümlenilen garip durumlarını bulup ortaya koymak ve insanoğlunun başına gelen nadir olayları çıkarmak, bunu her istiyen ve her irade eden kimsenin kolayca yapabileceği bir iş değildir. Bu kimse, ancak elden ele dolaşan kitapları araştırdıktan, doğruları yanlışlardan arıtmada ve derinlemesine inceleme yapmada aşamalar aştıktan sonra bunu yapabilir.

İşte benim yaptığım böylesi bir araştırma ve böylesi bir meşakkatli çalışma, Bedlis'in, Rumî İskenderi'n[409] ölmez eserlerinden biri olduğunu kanıtladı.

«**Zinet El-Kulub** [410] adlı kitabın yazarı Hamdulah El-Müstefî El-Kazvinî, Dicle ırmağı'nın kaynağının İskender-i Zülkarneyn [411] Kalesi'nde[412] olduğunu, Kürdistan dağlarının öteki sularının da Meyyafarqîn dolaylarında bu ırmağa döküldüğünü zikretmiştir.» [413]

Bazı türkçe ve farsça eserlerde bu ad [414] «t» ile [415] de yazılmıştır ki ,bu yanlıştır; çünkü ha-

---

(409) Büyük İskender. (M.E.B.)

(410) Doğrusu «Nüzhet El-Kulub»dur. (M.A.A.)

(411) «İki boynuzlu» anlamındaki «Zülkarneyn», Araplarca İskender için kullanılan lakaptır. (M.E.B.)

(412) Zülkarneyn Kalesi, Ergani Kalesi'dir. (M.A.A.)

(413) Tırnaklar içindeki sözler başka bir nüshadan eklenmiştir. (M.A.A.)

(414) Bedlis adı .(M.E.B.)

(415) Yani «Betlis» yada «Bitlis» olarak. (M.E.B.)

berleri nakledenlerin ve ünlü eserlerin sözleri, «Bedlis»in ,İskender'in adamlarından birinin adı olduğunu ve bu adamın kaleyi ve şehri yaptırdığı için kale ve şehrin kendi adıyla adlandırıldığını kanıtlamaktadırlar. Bununla birlikte **Kamus Sözlüğü**'nün yazarı, «Bedlis, havası ve suyu güzel olan bir yerin adıdır» diyor. Bazı yazarlar Bedlis şehrini Azerbaycan Vilayeti'ne, bazıları da Ermenistan Vilayeti'ne dahil etmektedirler H.angisine dahil olursa olsun, Bedlis'in «Dördüncü İklim»de (416) olduğu konusunda, ufuklardaki büyük adamlar arasında sözbirliği vardır.

Haberleri nakledenlerin ve eserleri taşıyanların anlattıklarının özü şudur:

Büyük İskender Arap Irakı'ndaki Babil'den Rum tarafına yönelip Şattülarap kıyılarından geçerken, yanındaki bilginleri çevrelerden ve çeşitli yönlerden bu nehre akan bütün suları ve kolları, hafiflikte, hazme yarayışlı olmakta ve susuzluğu gidermekte hangisinin diğerlerinden daha üstün olduğunu öğrenmeleri için, denemeye tabi tutmakla görevlendirmeyi aklından geçirdi. Bilginler bu deneme işine başladılar ve Bedlis suyunun Dicle nehrine karıştığı yere kadar gittiler; orada deneme taşını Bedlis suyuna attılar. O zaman anlaşıldı ki, Bedlis suyu, Dicle'ye dökülen bütün sulardan daha hafiftir. Bunun üzerine bu sudan afiyetle ve kana kana içtiler. O zaman İskender'in yürüyüş alayı, bu nehirciğin, aynı zamanda yürüyüşe elverişli olan kıyısında yol almaya başladı ve Bedlis suyunun oluştuğu Küsür ve Rıbat sularının birleştikleri yere kadar ilerledi. Burada da yine bu iki suyu denemeye ve birbirine mukayese etmeye

(416) 29 No.lı nota bakınız .

başladılar; sonunda Küsür suyunun Rıbat suyundan tat ve hafiflikte daha iyi olduğunu gördüler. Bunun üzerine bu suyun macerasını izlediler ve nihayet suyun kaynağı olan bir pınara vardılar. Şiir :

«Durudur o, tıpkı halvetlerde oturanların kalbleri gibi
«Berraktır o tıpkı, iyi görenlerin gözleri gibi
«Derindir dibi onun, Öküz ve Balığa(417) dek ulaşır.
«Bir ayna gibidir o, çevresindeki siyahlıklar arasında,
«Çevresinde yetişip boy atan otlar
«Bu aynanın örtüsü, yada çerçevesi gibidir tıpkı
«Temmuzun zulmünden ve sıcaklığından,
«Onun egemenlik alanına sığınmış Erbain (418)
«Öyle soğuktur ki o, içinde yıkınan, yada dalan
«Kımıldayamaz yerinden, donar çünkü
«Bir zenci oradan geçse eğer
«Ve yüzünün tozunu yıkamak istese o suyla
«Kuşkusuz yüzünün tüm siyahlığını da temizlemiş olacak
«Ve sen onun yüzünde kendini görebileceksin.»

İşte, nehirlerin fışkırdığı o dağlar, o ağaçlık, yeşil tepeler İskender'in gözüne çok güzel göründü. Gözlerini sağa sola çevirerek sonunda delici bakışı, bir toprak parçasını gördü ki, zamanın ve

(417) Eskiden, dünyayı sırtında taşıdığına inanılan öküz ve balık. (M.E.B.)

feleklerin gözü, geçmiş çağlarda ve eski devirlerde, bunun bir benzerini görmemişti; hatta zamanların ve feleklerin kulakları bile, böyle bir yerin övgüsünü şarkı söyleyenlerin ağızlarından ve haberleri nakledenlerin dillerinden işitmemişlerdi. Çünkü burası, gelişen zümrüt rengindeki otlarla çevriliydi; kenarları ve ortası ise parıldayan çeşitli reyhan ve çiçeklerle bezenmişti. Dağları, tıpkı Hızır Efendimiz -selâm üzerine olsun- gibi yeşil elbiseler giymiş; yüksek ağaçları ise, renk renk gül ve çiçeklerden çeşitli nazik elbiseler ve boylu hil'atlerle süslenmişti. Şiir :

«Ilımlılığını ruhtan almıştır havası
«Nemini de ab-ı hayat kaynağından
«Toprakları bulut sularıyla yıkanmış
«Üzerinde renk renk güller bitmişti
«Zemini gül perdesinin altında gizlenmiş
«Ve serpilmiş laleler, güller, koncalar her yere
«Gülleri, gülrengi yüzlü güzeller gibi latif ve nazik
«Bülbüllerinin sesi de aşk esinleyen müzik sesi gibi
Boylu otları bele kadar yükselmiş
«Ağaçları ise yeşillikler üzerindeki yeşil çadırlardır sanki
«Bu ağaçların dallarına konan kuş rahat eder
«Ve rahattan sevinerek uçar tekrar, kanat çırparak.»

Sözün özü, bu diyarın iklimi İskender'i hayran bıraktı ve gözüne güzel göründü. Bu nedenle, dinlenmek ve hastalık giderici, hastaların şifa bulduğu bir esinti olan havasından yararlanmak için,

(418) Kış mevsiminin en soğuk 40 günü. (M.E.B.)

birkaç gün geçirmek üzere, o Firdevs gibi yerde, adı geçen kaynak üzerinde konakladı. Eğlence ve saz meclisi kuruldu; şarap kaseleri sakilik yapan parlak ve aydın yüzlü güzellerin gümüşi elleri üzerinde dönüp dolaştı. Şarkıcıların ve müsikinin hazin sesleri göklere çıktı. Bütün insanları sevinç ve mutluluk kapladı ve ferahlık, Büyük İskender'in yanında bulunan önde gelen ve sıradan kimselerden de artarak her tarafa ve her yöne yayıldı.

Hatta halk tabakası arasında yaygın olduğuna ve dillerde, ağızlarda anlatıldığına göre, İskenderde bir süreden beri meydana gelen bir rahatsızlık vardı; başında sığır boynuzu şeklinde bir kemik çıkmıştı ve en iyi doktorlar bile bunun tedavisinden ve giderilmesinden aciz kalmışlardı. Bu kemik, İskender'in bu eşsiz ,bu latif yerde birkaç gün geçirmesinden sonra yavaş yavaş ortadan kayboldu ve eseri kalmadı.

Bedlis'te, hâlâ halk arasında «İskender Çeşmesi ve Pınarı» diye adlandırılan ve İskender'in sevdiği, şifa bulduğu bu yerin anısını ebedileştiren geniş, düz bir yer vardır.

Derken İskender, Bedlis adındaki adamına, burada son derece sağlam ve sarp bir kale yaptırması için emir verdi ve şöyle dedi: «O kadar sağlam olsun ki, benim gibi bir kıral onu ele geçirmeye heveslenirse bunu yapamasın ve bundan tamamen aciz kalsın. Böylece bu kalenin adını kuşaktan kuşağa ve yüzyıldan yüzyıla ebedileştirmiş olursunuz.»

Bedlis, emre uyarak, Küsür ve Rıbat nehirleri arasında, kaynaktan iki fersah mesafede, kale ve şehri kurmaya başladı. Şimdiki Bedlis şehrinin ve bugünkü kalesinin işgal ettikleri yer işte burasıydı. Bedlis hem şehrin, hem de kalenin kurulma-

sını kısa zamanda tamamladı. Sonra İskender İran fethinden döndüğünde Bedlis Kalesi'nin çevresine varınca, adamı Bedlis hemen kalenin kapılarını kapattı ve savaşa, döğüşmeye hazırlanarak kaleyi teslim etmeyi reddetti. İskender'in, kendisini teslim için ikna etmek konusunda harcadığı çabalar da boşa gitti. Çünkü Bedlis, İskender'in başvurduğu bütün elçileri ve uzlaşma yollarını geri çevirdi ve kalenin sağlamlığına güvenerek direnmekte israr etti. Bunun üzerine İskender, kaleyi bırakıp gitmek ve Bedlis'e karşı afla, müsamahayla muamele etmekten başka çare bulamadı.

İskender'in alayı kaleden ayrılıp şehirden bir günlük mesafeye vardığında, kalenin kurucusu hemen çıktı ve kılıcını, kefenini boynuna asarak, kalenin kilit ve anahtarlarını da yanına alarak efendisine doğru gitti. Yapmış olduğundan ötürü büyük bir boyun eğiş ve çaresizlikle özür dilemeye başladı ve şöyle dedi :

«Ey büyük fatih! Benim sana karşı isyan etmem ve başkaldırmam, senin daha önce vermiş olduğun bir işaretinle oldu. Çünkü majesteleri kaleyi kurmak ve şehri yaptırmak için bana emir verdiğin zaman, senin gibi büyük kıralların ve usta, ceberrut komutanların dahi fethetmelerini imkansız kılacak derecede sağlam olmasını benden istedin. İşte ben de bunun için ve kalenin sağlamlığını, senin emrini ne derece uygulamış olduğumu ispat etmek amacıyla, bu cüreti gösterdim ve bu cüretli, bu çirkin davranışa girdim. Bununla birlikte ben, fatih kıralımın emrindeyim ve efendimin beni müstahak göreceği cezayı da kabul etmeye hazırım.»

Bunun üzerine İskender, adamı Bedlis'in sözlerini beğendi ve buna karşılık kendisini taltif

ederek kaleye ve şehre «Bedlis» adını verdi; oranın hükümdarlığını ve topraklarının yönetimini de mülkiyet yoluyla kendisine verdi. Bununla Bedlis'in kadri yüceldi ve şanı yükseldi; Bedlis Kalesi'nin bulutları yaladığı gibi, onun şan ve şöhreti de bulutları yaladı.

Öte yandan, Bedlis Kalesi genellikle geometrik şekillerden olan üçgen şeklinde olduğu için, o da genellikle felaketlerden ve değişikliklerden uzak kalmaz. Sözüne güvenilir rivayetçiler anlatıyorlar ki; eski zamanlarda Bedlis'te büyük yılanlar çıkmış ve bu yüzden Bedlis halkı büyük sıkıntıya düşmüştür. Sonunda bazı bilginler, kalenin kapılarına, yılanların azalmasına ve gelip giden insanlara zarar vermemelerine yardım edecek birtakım tılsımlar koymuşlardır. Orada hâlâ «Kapı Tılsımı» adıyla anılan ve duvardaki büyük bir taşın üzerine nakşedilmiş olup, elinde bir yılan bulunan bir insan şeklinde olan bir tılsım vardır.

Bedlis şehri, bir yandan Azerbaycan ve Diyarbekir vilayetleri, diğer yandan da Ermenistan ve Rebia(419) vilayetleri arasında bir geçittir. Bunun için, iki mübarek Harem'i ziyarete giden hacıların birleştikleri bir yerdir; bunlar ister Doğu'dan, Türkistan, Hindistan, Horasan ve Irak'tan gelip İran'dan geçenler olsun; ister Cidde ve Zencibar yoluyla Batı'dan gelen seyyahlar olsun... Sözün özü, Hata ve Haten(420) tüccarları ile Rus, Slav, Bulgar, göçebe Arap ve Acemler, ve bütün dünyanın her tarafından, her cins ve milletten dünyayı dolaşan ve ülkeleri gezen diğer seyyahların, Bedlis'in «Delikli Taş»ından mutlaka geçmeleri gerek-

(419) 304 No.'lı nota bakınız.

(420) Hata ve Haten eskiden Doğuda iki bölgenin adlarıydı. (M.E.B.)

mektedir. Bu taş, Bedlis'in güneyinde ve bir fersah mesafededir.

Bu Delikli Taş aynı zamanda bir pınardır. Suları fışkırdıktan ve yeryüzüne çıktıktan sonra, günlerin geçmesiyle suları donar. Böylece taş, gelip geçenlerin önünde güçlü bir set meydana getirir; artık onlar bu seddi büyük güçlükle geçebilirler. Fakat, Bedlis Şehrinde, «Hatun Camii ve Köprüsü» adlarıyla bilinen bir cami ve büyük bir köprü yaptıran çağının hayırsever bir kadını, kayadan meydana gelmiş bu seddi deldirmiş ve kervanların, yolcuların bu delikli taştan gelip geçmelerine elverişli olması için deliğini genişlettirmiştir.

Bedlis kutlu ve kutsal bir yerdir; orada, Allah'ı tanıyanlardan ve ermiş evliyadan olan birçok tasavvuf adamları ve şeyhler yetişmiştir.

Vakıdî, Nevfel bin Abdullah'tan naklen şunları anlatmıştır: «Ömer'in -yüce Allah ondan razı olsun- halifeliği zamanında, İyaz bin Ganm, 27 (649) yılında Diyarbekir ve Ermenistan'ı fethetmekle görevlendirildiğinde, Ahlat'ın o zamanki Hükümdarı Yustinyus adında bir kafirdi; Bedlis Hükümdarı ise Servend bin Yunus'tu. Muş ve Sason Kıralı ve Patriği ise Senasır adında bir kafirdi. Fakat hepsinin önde geleni ve büyüğü, kızı Torun'u kendine veliahat tayin etmiş olan Ahlat Hükümdarı Yustinyus'tu.

Feth El-Bilad (421) adlı kitapta da şunlar yazılıdır: «Bu kızın babası, kendisini, amcası olan Bedlis Hükümdarı Servend'in oğlu Bığuz'la evlendirmek istiyordu. Oysa bu, kızın aşkına aykırı düşüyordu; çünkü kız Senasırın oğlu Muş'u seviyor-

(421) Belazuri'nin «Fütuh el-Büldan» adlı kitabı olsa gerek. (M.A.A.)

du. Bu prens güzel, parlak yüzlü, açık alınlı, iyi ahlâklı ve iyi kalbli bir gençti. Kafir hükümdarların çocukları, Amed Valisi Darab oğlu Meryem'i desteklemeye ve ona yardım etmeye koştukları sırada, bu prenslerin arasında, babasının adına gelmiş olan Taron da vardı. Bu vesileyle sevgilisi Senasır oğlu Muş'la karşılaşınca şuurunu ve dengesini kaybetti; sonra da, küffar ordusunu terkedip Müslümanların karargahına gitmek konusunda kendisiyle gizlice sözbirliği etti. Böylece İyaz bin Ganm'ın hizmetine girdiler ve Müslümanlığın nuru ile şereflendiler. Orada Taron ile Muş'un nikahı da kıyıldı.

Taron, sonra İyaz'ın adamlarıyla, hazırlanmış olan sağlam bir plân konusunda sözbirliği etti. Bu plân gereğince Taron, babası Yustinyus'a kaçtı ve kendisine şöyle dedi: 'Muş beni Müslüman olmaya zorladı; ben de elverişli fırsatı bulunca onlardan kaçıp sana geldim.' Bunun üzerine babası müsterih oldu. Sonra fırsat gelince Taron babasını öldürdü ve Ahlat Kalesi'ni barış yoluyla Müslümanların askerlerine teslim etti. Bu durum, Bedlis Hükümdarı Servend'i de, Yukanna aracılığıyla, İyaz'a 100.000 altın para, Frenk kumaş ve ipeklilerinden 1.000 elbise, 500 Arab atı, 100 de şehir atı vermek şartıyla, Müslümanlarla barış yapmak zorunda bıraktı.»

Şehrin şimdiki nüfusunun çoğunluğu Ermeni'dir. Şehir halkının Müslüman olanları İmam-ı Şafiî mezhebine mensuptur. Yalnız az bir kısmı hariç; bunların babaları, Türk'lerin egemenliği sırasında, onlara uymak için Hanefî olmuşlardır. Vilayet halkı(422) ise bütünüyle Şafiî Müslüman-

(422) Yani şehir dışındaki bölgelerde yaşayan halk. (M.E.B.)

lardır; dindarlığa hevesli ve ibadetleri seven kimselerdir. Son derece cesur, cömert ve iyiliksever-dirler; misafirlere ve gelip geçen yolculara büyük ilgi gösterirler. Her müslüman köyünde, hatta evlerinin sayısı üç-dördü geçmeyenlerde bile, her beş vakitte İslâmiyetin emirlerini yerine getiren imamlı ve müezzinli, ibadete açık bir cami vardır; bu camilerde halk sürekli olarak cemaatle namaz kılmakta ve farzları, sünnetleri kılmakta asla kusur etmemektedir. Bunun içindir ki, çeşitli zamanlarda onlardan, özellikle o güzel şehir Bedlis'te son derece bilgili, kanaatkâr, dindar ve faziletli insanlar çıkmışlardır. Bu faziletlerden, biz şunları anlatalım :

1 — En büyük mevlamız, dünyadaki mütahassıs bilginlerin önderi, ruhi erdemleri içinde toplamış, büyük bilginlerden biri olan Mevlana Abdurrahman Bedlisî. **Metali** (423) kitabına son derece güzel bir açıklama yazmıştır. Ayrıca mantık ve Meanî(424) konularında, fazilet sahipleri arasında ünlü olan eserleri vardır.

2 — Mevlana Muhammed Berkal'î. Bilginler ve fazilet sahipleri arasında, fıkıh ve hadis bilimlerinde önder olarak ün salmıştır. Ayrıca Nahiv biliminde Hubaysî (425) ve **Hindi** kitapları üzerine Bedlis Hakimi Emir Şeref'in adına yazmış olduğu birer açıklaması da vardır; bu açıklama herkesin elinde bulunmaktadır. İşte bu bilgin de yine Bedlis şehrinde yetişmiştir.

---

(423) Mantık konusunda XIII. yüzyılda yazılmış bir kitap. (M.E.B.)

(424) Arap edebiyatının bir kolu. (M.E.B.)

(425) Bu bir yazma hatası olsa gerek; çünkü Hubayisi Mantık kitabıdır. (M.A.A.)

3 — Araştırmacıların kutbu, incelemecilerin kanıtı, şeriatın durumunun koruyucusu, tarikat adamlarının önderi olan Şeyh Ammar Yasir. Bu, Şeyh Ebu Necibeddin El-Suhreverdi'nin müritlerinden ve Şeyh Necmeddin-i Kübra'nın yüce Allah ruhlarını kutsasın- şeyhiydi. İşte bu da yine Bedlis şehrindendir.

4 — Fazilet ve irfan sahibi hazretleri Mevlana Hüsameddin Bedlisî. O da bilgisine uyan bilginlerden ve Allah'ı tanıyan mutasavvıflardandı. Tasavvuftaki tarikatı, Şeyh Ammar Yasir'e ulaşır. Riyazet ve nefsiyle yaptığı mücadele ile tarikatta kemal derecesine erdikten sonra tasavvufta güzel bir yorum kitabı yazmıştır.

5 — Mevlana Hüsemaddin'in oğlu Mevlana İdris El-Hakîm ([426]) Kendisi bir süre Akkoyunlu sultanlarının İnşa ([427]) görevini işgal etmiştir. Daha sonra Sultan Selim Han'ın meclisinin nedimelerinden olmuş; bunun üzerine şanı yücelmiş ve kadri artmıştır. Sonra Sultan'ın Mısır gazası ve fethinde bulunmuş; orada Sultan,ı övmekte dilini serbest bırakmış ve parlak kasideler yazmıştır. Kendi durumundan şikayet ettiği şu beyitler, o kasidelerden birinin bir parçasıdır:

«Cahillikten doğan akşamın geçersizliği nezamana dek geçerli olacak?

«Oysa sensin gerçek ve sahte üstünlüğün ölçüsü

«Faziletleri içinde toplayan Mısır'dan bir arpa kadar bile fazilet edinemedim

«O Mısır ki, cahiller orada eşekler gibi çuval-

(426) Ünlü İdris-i Bedlisi. (M.E.B.)

(427) Yazıcılık. (M.E.B.)

larla cevher getirir
«Meğer şu fakir için haram bir toprak oldu o Mısır
«Çünkü ağaçlarından helal yoldan koparamıyorum ben
«Hizmetimin karşılığı olarak, malik olmadığım şeyler aldım senin meyvelerinden
«Senin içindi çünkü dostları ve ülkeyi terkedişim
«Rum, Şam ve Kürt ülkeleriyle Diyarbekir'de
«Soylu topluluklar var ki, hepsi çaresiz, perişan benim gibi
«Makam sahipleri aracılığıyla Padişaha arzetsem halimi
«Şüphesiz defter gibi katlanır ve sarılıp kaldırılır
«Madem ki, faziletlerin toplandığı Mısır otağındır senin ey Şah!
«Demek ki bilimleri içinde toplamakla ün salmaya layıksın
«Akli, nakli ve edebi bilimleri
«Fıkıh, tıp ve matematik bilimlerini kendinde toplayan bir ağaçsın sen
«Öyleyse bilimlerin göğüne çıkmış bir kimse
«İdris'in oraya yükselmiş olduğunu nasıl inkar edebilir?» (428)

Mevlana İdris, Osmanlıların eserlerini ve kanunlarını özet olarak kapsayan «Tarih-i Al-ı Osman» konusunda farsça bir kitap yazmıştır. Bu kitap söz güzelliğinde, cümle kuruluşu belagatinde, parlak ve seliş girişlerde son derece değer-

(428) Bu mısrada tevriye vardır. Çünkü İdris, hem kendi adıdır, hem de göklere yükselmiş olduğuna inanılan İdris Peygamberin adıdır. (M.E.B.)

lidir. Diyebilirsin ki bu, parlaklık ve güzellikte bir benzeri olmayan bir kitaptır. Sekiz padişahın biyografisini ve durumlarını kapsadığı için kitabına **Heşt Behişt** ([429]) adını vermiştir. Kitap yaklaşık olarak 80.000 beyitten meydana gelmiştir.

Mevlana İdris'in nükteli sözler söylemek, hafıza sürati ve güzel kavrayış örneklerinden biri şudur :

Şah İsmail-i Safevi Rafızılık mezhebini ilan edip yaymaya başlayınca ve resmî mezhep haline getirince, Mevlana İdris bu olayın tarihi konusunda «mezheb-i na-hak» ([430]) demiş; bunun farsça anlamı «hak olmayan mezhep»tir. Bu söz yayılmış ve Şah İsmail'in kulağına kadar gitmiştir. Bunun üzerine, özel meclisinde olan Şirazlı Mevlana Kemaleddin Tabib'e, Mevlana İdris'e bir mektup yazarak, bu tarihi koyanın gerçekten kendisi olup olmadığını sorması için emir vermiştir. Mevlana Kemaleddin emri yerine getirerek, birçok edebi nükteler ve sanat inceliklerini kapsıyan bir mektup yazmış ve Mevlana İdris'e göndermiştir. Mevlana İdris bu mektubu okuyunca, o sözü kendisinin söylediğini inkar etmemiş ve yazdığı cevabında şunları söylemiştir: «Evet, o tarihi koyan benim; fakat onun terkibi farsça değil, arapçadır; çünkü ben 'mezhebuna hak' ([431]) de-

---

(429) «Sekiz Cennet» anlamına gelir. (M.E.B.)

(430) «Ebced Hesabı» denilen hesaba göre yazılan bu tür tarihlerde her harf bir sayıyı temsil eder. Buna göre yukarıdaki sözden çıkan tarih Hicri 906 (1501) dir. (M.E.B.)

(431) «Mezhebimiz haktır» anlamına gelen bu sözle, yukarıda geçen «mezheb-i na-hak» sözü arasında, ikisi de Arap harfleriyle yazıldığında, imla bakımından bir fark yoktur; o sözü bu şekilde yorumlayabilmesinin nedeni budur. (M.E.B.)

dim.» Bunun üzerine Şah İsmail bu isabetli cevaba ve bu ince yoruma hayran kalmış; ve Mevlana'nın çağrılması, hazarda seferde kendisiyle birlikte olması için teşvik edilmesi konusunda emir vermiştir. Fakat Mevlana bu çağrıya uyamayacağını, mazur görülmesini bildirmiş ve Haşmetlularına, mazeretini, kendisine ve ailesine bağlılığını kapsayan bir kaside gönderdi. Biz bu kasideden şu beyitleri nakledelim:

«Babalardan, atalardan beri senin ailenin hizmetçisiyim ben
«Dedem dedenin hizmetçisiydi, kutsal yolda arkadaşıydı
«Babam da Haşmetlu Şah'ın ikinci dedesinin öğrencisiydi
«Zahirî ilmini ondan aldı, içini de onun nurundan aydınlattı
«Ben has kulunsa Şah Haydar'la olan yolum
«Bendenizin onunla olan güzel ilişkilerimden ötürü şekerle sütün karışımı gibiydi
«Ne güzel raslantıdır ki Kur'an ayetlerinde de,
«İsmail' adı her yerde Bendenizin adıyla birlikte gelmiştir» (432)

6 — Eb'ül-Fadl Efendi bin Mevlana İdris. Son derece faziletli ve akıllıydı. Sultan Süleyman Han zamanında Rumeli deftardarlığı görevinde bulundu ve orada uzun zaman kaldı. İki seçkin oğlu vardı; fakat bu seçkinliklerinin meyveleri henüz olgunlaşmadan ikisinden de yoksun kaldı. Bir gün İstanbul'da iki oğluyla birlikte gemiye binerek Galata tarafından geliyordu. Ansızın deniz dalgaları birbirine çarpmaya ve şiddetle ka-

(432) «Bendeniz»den kendini kastediyor. Kur'anda adları birlikte geçen İdris ve İsmail iki Peygamberdir. (M.E.B.)

barınaya başladı; bu nedenle gemi devrildi ve iki oğlu bunun kurbanı olarak hain denizin dalgaları arasında boğuldular. İkisi de çocukluklarının baharında ve gençliklerinin başındaydı; ve bu fani diyardan beka diyarına henüz bir şey sunmamışlardı. Şiir:

«Birinin gemisi, kendi kaçınılmaz tufanıyla battığında,
«Kaderin karşıdan gelen pençesi suyun içinde yüzücünün elini kırar.»

Bunun üzerinden uzun bir zaman geçmeden ölüm Eb'ül-Fadl'ı da yakaladı ve kendisi müsterih, fakat iki aziz çocuğunun ayrılığından ötürü son derece üzgün olarak Rabbinin huzuruna gitti. Bunlardan sonra erkek çocuğu kalmadığı için soyu kesildi.

7 — Şeyh Ebu Tahir-i Kürdî. Bu da Bedlis'lidir ve Bedlis'in batısında bulunan Küsür mahallesinde gömülüdür; parlak nurlara sahip mübarek türbesi gece gündüz ziyaret edilmektedir. Mevlana Nur El-Mille ve'd-Din Abdurahman El-Camî (433), **Nefehat** adlı kitabında kendisinden bahsetmiştir

8 — Şair Şükrî. Başlangıçta Türkmen beylerinin hizmetindeydi; sonra Bedlis Hükümdarı Şeref Han'ın hizmetine girdi. Bundan sonra durumu değişti ve sonunda Sultan Selim Han'ın has meclisine girerek onun önde gelen nedimlerinden biri durumuna geldi. Bu yüzden, **Türk Şairleri Tezkiresi**'nin yazarı Latif Rumî, kendisini tezkiresinde anlatmıştır. Bu şair, Sultan Selim zamanındaki olayları üstün bir nazımla yazmış ve bunu çok güzel hazırlamış; adını da **Selimname** koymuştur. O da yine Bedlis'lidir.

---

(433) İran'lı ünlü şair, mutasavvıf ve bilgin. (M.E.B.)

Bütün bunları anlatmımızın amacı, Bedlis'in her zaman fazilet sahiplerinin ve bilginlerin toplandıkları bir yer olduğunu, sanat ve edebiyat adamlarının merkezi olduğunu açıklamaktır. Halen Şekeriye Medresesi'nde öğretim yapan Mevlana Musa, 120 yaşında ölmüş olan dedesi Mevlana Şah Hüseyin'den naklen bana şunları anlatmıştı: Şeref Han ile Şah İsmail tarafından Adilcevaz, Erciş ve Bargıri'nin muhafızlığıyla görevlendirilmiş olan Behram Bey Zulkadır arasında, Ahlat ve delayları üzerine meydana gelen anlaşmazlık yüzünden çarpışmalar çıkınca, Şeref Han bunları püskürtmek ve defetmek için, Şeyh emîr Bılbasî komutasında bir askerî birlik gönderdi; Bedlis'te bulunan öğrencilerden ve bilim adamlarında 500 kadarı, din uğrunda cihat ve gaza yapmak amacıyla silahlanarak bu askeri birliğe katıldılar ve hep birlikte Erciş beldesine doğru gittiler.

Öte yandan, Bedlis şehrinin havası ve iklimi güzeldir. Çevresini zengin bahçeler, sayılmayacak kadar binalar sarmıştır. Bedlis'te, Gök Meydan'a yakın bir yerde, Şeyh Hasan Xizanî (Hizani)nin oğlu ve Şeyh Abdullah Bedahşanî'nin halifesi Şeyhülislam ve yaratıkların en hayırlısı Mevlana Abdülhallak'ın türbesi bulunmaktadır; halk tarafından ziyaret edilir ve onunla dualar kabul olunur. Onun tasavvuftaki tarikatının zinciri ise, Şeyh Rukneddin Alaüddevle El-Semnanî'ye -Allah aziz sırrını kutsasın- ulaşır.

İşte, onun Bedlis suyunu ve havasını öven mübarek şiirlerinden birkaç beyiti, kutlulanmak için buraya alıyoruz:

«Bedlis ne Bedlis'tir bilir misin? utandırmıştır o

Hızır suyunu ([434]) ve İsa nefesini([435]) kendi
su ve havasının yanında.
Öyle temiz ve pak bir yerdir ki o
Bağ-ı İrem ([436]) ondan utanarak yok olmuş
yeryüzünden
Öyle bir diyardır ki o, güzel havasından ötürü ceylan,
Haten ([437]) çölünden bir anda kurtulup oraya
gelmek
Ve miskini bu dağda ortaya koymak istedi.
Fakat seher yeli dedi ki ona: Ne hatalı bir
hayal bu!
Çin miski o dağın toprağında yoğrulmuştur
baştanbaşa
Ve onun yanında seninki toprak değerinde
kalır
Öyle bir temiz ve güzel toprağı var ki onun
Seher yeli cennet bahçelerinden esip gelmişti
Onun temiz toprağından biraz alıp cennete
götürmek
Ve onunla, siyah saçları örgülü hurilere
övünmek için.
Fakat orada ne kadar başıboş dolaştıysa da
Temizliğin ta kendisi olan toprağından bir
bir şey elde edemedi».

Bu beldenin sakinleri, gerçi kış mevsiminde karların çokluğundan, soğuğun şiddetinden, rüzgârların ve fırtınaların esmesinden güçlük çekiyorlar; ama havasının güzelliği ve sağlığa elverişli oluşu, soğuğunun da dayanılabilecek oluşu, insanların şiddetli bir eziyet duymamalarını mümkün kılmaktadır. Çünkü Bedliste çok ve

(434) Hayat suyu, ab-ı hayat. (M.A.A.)
(435) İsa'nın ölüleri dirilten nefesi. (M.A.A.)
(436) Kur'an'da da adı geçen eski bir şehir. (M.E.B.)
(437) 434 No. lı nota bakınız.

ucuz odun bulunur. O kadar ki, zengin fakir, beldenin yabancısı ile halkı arasında bir fark olmaksızın, bütün halkın odun elde etmesi mümkündür. Örneğin bir katır yükü kuru odun, «2 Osmanlı akçasına alınabilir ki, bu da bir gümüş dirhem değerindedir. Hatta bu şehrin hamamları bile kuru odunla ısıtılmaktadır.

Bazen kış ortasında, karların fazla yağması ve yerde donması yüzünden, yolun gelen gidenlerin yüzüne kapandığı da olur. Bu nedenle eski sultanlar ve geçmiş hükümdarlar, buralarda oturan Müslüman ve kâfirleri, yolu korumalarına ve kardan kapandıkça açmalarına karşılık, şer'i vergilerden ve geleneksel ödemelerden muaf tutmuşlar; bu konuda hükümler, beratlar ve fermanlar çıkarmışlar; bunlar, gereklerine göre hareket edilmesi ve sonradan gelenlerden kimsenin bunlara aykırı davranmaması için lanetlerle pekiştirilmiş; tekitlerle de belgelendirilmişlerdir.

Bu ülkenin hükümdarları birçok camî, medrese, han, misafirhane, hamam, köprü ve kemer gibi hayır kurumları ve kamu yapıları kurmuşlardır.

Bu cümleden olarak şehrin içinde yontma taştan 21 kemer vardır; gidip gelenler bunların üzerinden geçmektedirler. Şehrin 16 semti, sekiz ([438]) hamamı ve dört camiî vardır. Bu camilerin biri eskiden Ermeni kilisesiydi ve İslâm ordularının burayı ilk fethetmeleri sırasında camiye çevrildi; bu cami şimdi «Kızıl Mescid» adıyla bilinmektedir. Diğer bir cami de Selçuklular'ın eserlerindendir ve «Cami-i köhne» adıyla bilinmektedir; tarihi Kûfi yazısı ([439]) ile yazılmıştır. Başka bir

(438) Başka bir nüshada 20'dir. (M.A.A.)
(439) Arap yazısının bir şekli. (M.E.B.)

cami daha vardır ki, Bedlis Hükümdarı Emîr Şemseddin tarafından yanındaki zaviye ile birlikte Gök Meydan'da yapılmış; bu müessesenin tümüne «Şemsiye» adı verilmiştir. Dördüncü cami ise «Şerefiye» adıyla bilinmektedir; bunu, yanındaki zaviye ile birlikte Mardin Mahallesi'nde, bu satırların yazarı olan fakirin dedesi merhum Şeref Han yaptırmıştır. Bu camiler bugüne kadar namaz kılanlarla mamur olagelmiştir; müezzinleri, imamları, hatipleri vardır; bunlara bol maaş verilmektedir. İslâm fethinden bu yana, Bedlis'te cemaat ve cuma namazlarının yükselttiği İslâm şiarlarının kesilmiş olduğu bilinmemektedir.

Bedlis'te beş bilim medresesi daha vardır ki, hepsi de, yüce Allah'a muhtaç olan bu güçsüz fakirin eserleridir. «Hatibiye», «Hacıbegiye», «Şükriye», «İdrisiye» ve «İhlasiye» adlarıyla bilinen bu medreselerin hepsini 999 (1591) yılında Şemsiye Zaviyesi'nin yakınında yaptırdım. Bu medreseler şimdi büyük fazilet sahibi ve edebiyat adamları olan öğrenciler, bilginler ve müderrislerle dolup taşmaktadır.

Örneğin Şerefiye Medresesi'nde, Şafiî fıkhının dallarını çok iyi bilmek konusunda, hadis ve tefsirde bir benzeri bulunmayan Mevlana Hıdır Bibi ([440]) ders okutmaktadır. Yaygın olan inanca göre, onun yanında bir şey okuyan kimse okuduğunda mutlaka kemale erer. İhlasiye Medresesi'nde de, Kürdistan bilginleri arasında yüksek himmeti ve yüce kadriyle tanınan Şeyh Şemseddin Mevlana Muhammed Şeranşî Hazretleri ders okutmaktadır. Kendisi, tefsir, astronomi, mantık ve kelam bilimlerinde tam bir yeteneğe sahiptir.

(440) Hıdır'ê Xizanî (Hizanlı Hıdır). (M.A.A.)

Hacıbegiye Medresesi'nde ise ders okutmak, fıkhı çok iyi bilmek konusunda, kanaatkarlık, günahlardan sakınma, dindarlık ve bütün durumlarında, bütün hareketlerinde dürüstlük ve doğruluk dallarına tutunmada benzeri az bulunan aynı zamanda mutasavvıf olan Mevlana Muhammed Zırkî'ye aittir. İdrisiye Medresesi'nde ise «Melaê Reşık», yani «Siyah Hoca» diye tanınan Mevlana Abdurrahman, Asitane'den elde etmiş olduğu, hayat boyunca berattaki şartlar gereğince ders okutmaktadır. Bu da kendi bilim alanında en üstün bilginlerdendir.

Bunlardan başka fazilet, edebiyat sahipleri, zanaat ve meslek adamlarından da birçok kimseler vardır ki; 800 kadar dükkân ve mağazaya dağılmışlardır.

Belde, yukarıda adları geçenlerden başka, şüphesiz daha birçok hayır kurumlarını içine almaktadır. Bunların bir kısmı merhum Hüsrev Paşa'nın yani devletin mimarı, hayır ve yararlı işlerde başarı kazanmış, iyilikleri ve doğrulukları kendinde toplamış, davul ve bayrak sahiplerinin sığınağı, fazilet ve bilim adamlarının ilticagahı, padişahlık devletinin güvenilir adamı, Hakan Hazretlerinin güvendiği adam olan Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın eserleridir. Bunlar, pahalı mermerden yapılmış iki hamamdan, gelip gidenler için yapılmış iki handan, iki yana açılır iki kapısı bulunan 100 kadar dükkândan, iki tabakhaneden ve gelir getiren arazi ve bina gibi başka eserlerden meydana gelmiştir. Bunların hepsini Rahwa (Rahva) Zaviyesi'ne vakfetmiştir.

Şüphesiz bu güzel yapılar, Bedlis şehrinde imar, parlaklık ve güzellik izleri meydana getirmiştir. Bu büyük binaların ve güzel mimarlık eserlerinin tarihlerini de, o güzel şehrin, babala-

rından ve atalarından bu yana kuşaktan kuşağa yüksek mevkiler alan ve yüce rütbelere yükselen büyüklerinin çocuklarından ve kadınlarından biri olan faziletli Üstad, güzel konuşmacı, mütekabil edebiyatçı Muhammed Hassan Efendi «Binayè Xusrewane» (Bina-i Hüsrevane) (441) sözüyle koymuştur. (442)

Bu hayır kurumlarından ayrı olarak, adı geçen Vezir, iki büyük eser daha yaptırmaya girişti ve bunları kısa zamanda, bütün halkın ikisine de hayranlığını kazanacak şekilde tamamladı; uzak yakın herkes tarafından kabul gördü:

1 — Tatvan Köyü ile Bedlis şehri arasındaki Rahwa (Rahva) İmareti'ni meydana getiren binalar topluluğu. Bunlar, kervanların indiği iki geniş han, yüksek sütunlu bir zaviye, zarif, ince yapılı bir hamam, göğüslere ferahlık veren ve imrenmeyle, sevinçle dolduran bir cami, Zanaatçılar tüccarlar için yapılmış on dükkandan ibarettir. Ayrıca, imar eserlerini ve halkın rahatı için gereken vasıtaları çoğaltmak için, o yere, 12.000 zira'mesafede bulunan bir çeşmeden duru bir su getirdi. Oraya ayrıca, Müslümanlardan ve Hıristiyanlardan 30,000 kadar aile yerleştirdi. sonra, buranın imaretinin devamı için, merhum Sultan Murad Han'ın ikta' mülkiyeti yoluyla kendisine vermiş olduğu toprakları vakfetti. Bu toprakların geliri hâlâ, adı geçen imarete gelip giden yolculara verilen ekmeğe, çorbaya ve aydınlatma yağına harcanmaktadır. Yolcuların her biri kendi kadri ve mevkiine göre büyük bir ilgiyle ağırlanır. Örneğin bu hayır imaretine misafir olarak inen ve geceleyenlerin bir kısmı Türk, Tacik, Arap

(441) Hüsrevce bina, şahane bina. (M.E.B.)

(442) «Ebced Hesabı»na göre bu sözden çıkan tarih, Hicri 974 (1567) dir. (M.E.B.)

ve Acem beyleri ve ileri gelenleri; ayrıca özgür, köle, uzak yakın herkestir.

Bedlis şehri ile Tatvan köyü arasında bulunan bu yerde gerçi birçok köy ve hanlar vardır ve karların fazla yağması, soğuğun şiddeti sırasında yolcular buralarda barınırlar; kar o kadar yağar ki, Bedlis ileri gelenleri, karın çok yağdığı yıllardan birinde yağmış karı ölçtüler; 60 zira' olduğunu gördüler. Eskiden her kış, tüccarlardan ve öteki yolculardan birkaç kişi muhakkak helake ve kaçınılmaz ölüme uğrardı. Geçmiş sultanları ve hükümdarları, özellikle bey olan benim ulu babalarımı ve atalarımı, kışın halkın barınması için orada imaret ve hanlar yaptırmaya sevkeden de işte budur. O imaretlerin temelini atmışlar ve inşaata da başlamışlardır. Duvarları ve surlarının izleri hâlâ gözlerin önündedir; birbirini izleyen değişikler ve karışıklıklar yüzünden yapılmaları tamamlanmamıştır.

Fakat adı geçen Paşa'nın nefeslerinin bereketleri ve iyi talihinden ötürü, Rahwa'daki adı geçen imareti sayesinde, 20 yıldan beri kimse eskisi gibi ölüme uğramadı. Artık birçok hacı, seyyah, tüccar ve diğer yolcular büyük bir huzur ve iç rahatlığıyla oradan geçmektedir.

2 — Merhum Paşa Van beldesinde rükünleri yüksek bir cami, büyük bir medrese, bir türbe ve güzel bir zaviye yaptırdı; İyi Kur'an okuyan güzel sesli hafızlardan buraya imamlar, hatipler ve müezzinler tayin etti; bunları, kendilerini dini bilimler ve edebi sanatlara vermiş bilim öğrencileriyle, her şeyden ilgisini kesip ibadetle meşgul olan abitlerle doldurdu; onlara, en iyi şekilde geçimlerini ve büyük bir gönül rahatlığı içinde olmalarını sağlayacak görevler ve ödenekler ayırdı. Onlar da beş vakit namazlarından her birinden sonra onun yüce ruhuna fatiha okuyorlar; sonra

her cuma ve pazartesi gecesi Kur'an'ın tümünü hatmediyorlar ve bunun da sevabını onun temiz ruhuna bahşediyorlar.

Bu iyiliksever, alicenap, hayırsever Paşa, beni şefkatine boğdu ve elimden tutarak, Kızılbaş'ların vartasından kurtulmamızda, gerek bana ve gerekse, başkalarının tahakkümünden ötürü benimle birlikte vatanı terk etmiş olan Rojkan aşiretine en hayırlı, yardımcı ve en sadık kılavuz oldu. İçine düştüğümüz bu varta, bizleri, Kızılbaş'ların arasında 44 yıl kadar kalmak ve bu süre içinde, Kızılbaş uygunsuzlarının ve ayaktakımının söyledikleri ve bizlere eziyet veren, gönlümüze elem veren kötü sözleri de dinlemek zorunda bırakmıştı. İşte Paşa, düşmanların ve muhaliflerin dikenlerinden kurtulmak, Müslümanlığın zengin bahçelerine dönüp sevgili irsi vatanımızda oturmak nimetinin zevkine ermek, sonra da geçmiş atalarımızın bizlere bırakmış oldukları meskenlerimize sığınmak için, her vasıtayla bizlere yardım etti.

Kısacası, merhum Sultan'ın (443) bu satırların yazarına şefkat göstermesi, Nahcivan Hükümdarlığı görevini bırakarak İslâm diyarına dönmemi istemesi ve irsi eyaletimin yönetimini eskiden olduğu gibi bana vermeyi vadetmesi, Hüsrev Paşa'nın ve onun bu yoldan harcadığı büyük çabasının, güçlü çalışmalarının sayesinde oldu. Onun bu hayırlı işi sayesinde, kadın erkek, yaşlı genç 1.000 kadar insanın özlemi gerçekleşti. Bu insanlar yıllar boyunca,, İslâm ülkesindeki vatanlarına kendilerini döndürmesi için gece gündüz Allah'a dua ediyorlardı. Sonunda, bu satırların yazarıyla birlikte sevgili vatanlarına döndüler. Bunun için Allah'a hamdolsun.

---

(443) Murad III. (M.E.B.)

Bedlis şehrinin gerçekten güzel olan bazı dolayları ve güzel nahiyeleri vardır. Bunlardan biri geçmiş zamana kök salmış, tarihi bir şehir olan Ahlat Nahiyesi'dir. Ahlat bazı vakitlerde Ermenistan bölgesinin kırallarının ve Ermeni sultanlarının başkentiydi. Kıral Nuşirevan zamanında ise, Ahlat, amcası Cemasb'ın yönetiminde bulunuyordu. Ahlat'ın havası ve iklimi son derece temiz ve güzeldir. Zengin bahçeler, her çeşitten güzel ağaç ve meyveler, ve özellikle nefasette ve irilikte benzerleri bulunmayan kayısı ve elmalar, şehri çevrelemektedir. Ahlat elmalarının tanesi 100 dirhemden fazladır. Bu taraflarda elma ve armutun birkaç çeşidi vardır ve bunlar Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinde ünlüdür.

Öte yandan, Ahlat Vilayeti cami, medrese, konak, han gibi birçok hayır kurumlarını içinde toplamaktadır. Ayrıca birçok evliya, bilgin, abit ve şeyh yetiştirmiştir. Bunlardan biri, zahirî ve batınî bilimleri çok iyi bilmek konusunda çağının önde gelen bilginlerinden olan Seyyid Hüseyin Ahlatî'ydi. Kendisi toplamalı «cüfür» biliminde de zamanın ünlülerindendi. Bu bilim aracılığıyla, Cengiz Han'ın çıkacağını ve onun yıkıcı ordularının İran ve Turan ülkelerinde meydana getireceği tahrip ve yakıp yıkma izlerini daha önce haber vermişti. Bu olayların karışıklıkların ve kanlı felaketlerin meydana gelmesinden önce vatandan ayrıldı ve kabilesi, aşireti, kendişine inanan müritleriyle birlikte Mısır ülkesine giderek Rabbinin huzuruna çıkıncaya kadar orada kaldı. Mezarı oradadır ve mübarek ziyaretgahlarından biridir. Mısır'da, bu Ahlat'lılara izafetle hâlâ «Ahlatlılar Mahallesi» denilen bir semt vardır.

Ahlat'lı bilginlerden biride Mevlana Muhiddin Ahlatî'ydi. Kendisi faziletin ve bilimin bay-

raklarından biriydi; matematik ve astronomi bilimlerinde mütehassıstı. Hulagu Han'ın, Tebriz Merağası'nda bir rasathane kurmakla ve buna bir de cetvel hazırlamakla görevledirdiği ünlü matamatik bilgini Nasîreddin Tusî'nin, yardımlarına başvurduğu üç kişiden biri de kendisiydi. Nasîreddin kendisini Ahlat'tan götürdü ve o büyük bilimsel göreve kendisiyle, Müeyyideddin El-Aruzî ve Necmeddin Debiran El-Kazvinî ile birlikte bu büyük bilimsel görevin çalışmalarına başladı.

Ahlat Şehri İslâmiyet devrinde defalarca harap ve virane olmaya maruz kaldı. Önce Sultan Celaleddin Harzemşah, 626(1230) yılında Ahlat üzerine yürüyüp gasp ve kuvvet yoluyla Selçuk'luların elinden aldığı sırada, burayı harabeye çevirdi ve şehirde büyük bir katliam yaptı. Ondan sonra da Moğol Ordusu gelip şehri Celaleddin'den aldı ve aklın tasavvur edemeyeceği ölçüde şehri yakıp yıktı. Ahlat 644 (1247) yılında da büyük bir depreme uğradı ve bu depremin sonucu olarak birçok binalar yıkıldı ve şehir viraneye döndü. 955 (1549) yılında ise Şah Tahmasp kışın ortasında şehre saldırdı ve şehri de, kalesini de kuşattı; sonunda şehri, Sultan Süleyman tarafından görevlendirilmiş olan muhafız birliğinin elinden aldı. Sonra bütün burçların dövülmesini ve kalesinin yıkılmasını emretti. Bunun üzerine bir saat içinde kaleyi yerle bir ettiler. Bundan bir süre sonra ise Sultan Süleyman Han eski şehri ve kaleyi bıraktı ve Van Gölü'nün kıyısında yeni bir kale ve şehir kurdu; bu, eski kale ve şehrin nihai olarak harap olmasına yolaçtı; yeni şehir de hayat alanında ve imar hareketinde ilerlemedi ve şairin dediği gibi oldu:

«Harap ve sel yolundadır şu dünya kalesi
«Sanma ki bir avuç çamurla mamur olacak.»

Hâlâ, eski şehrin topraklarını her kazdıklarında, yontma taşlarla ve zarif mermerle yapılmış saraylar, hanlar, hamamlar gibi eski yapıların eserleri ortaya çıkmaktadır.

Bedlis'in nahiyelerinden biri de eski Muş beldesidir. Kalesinin ve çok eski burçlarının eserleri gözlerin önündedir. Muş Kalesi, bu satırların yazarının babaları ve ataları zamanında, şehrin bir fersah güneyinde bulunan bir tepenin üzerinde kuruluydu ve bir süre mamur halde kaldı. Sultan Süleyman devrine kadar ayakta durdu. Sultan Süleyman bu kaleyi yıktı ve şehrin batısındaki tepe üzerinde bulunan yarım kaleyi yeniledi; oraya 50 kadar muhafız askerden kurulu bir birliği, toplarla ve gerekli yiyecek ve mühimmatla birlikte bıraktı.

«Muş» kelimesine gelince; bu, ermenicede «duman»anlamına gelmektedir. Çünkü orada dumanın etkisiyle, meyve veren ağaçların çoğu yetişmez. Fakat şehrin çevresinde, az olmayan bağlar vardır. Orada yüksek bir dağda, bir tepe üzerinde bağ dikmişler ve güzel tutmuştur; ama üzüm fidanlarını alçak yada yamaç topraklara nakletmek istedikleri zaman o fidanlar kurur. Fakat tahıl ve öteki ürünler örneğin piriç ve diğerleri büyük ölçüde ürün verir. Kaldı ki, bu vilayetin verimli ovaları ve zengin otlakları da vardır; halk buralarda bir çok sığır ve manda sürüleri, binlerce koyun ve öteki hayvan beslemektedir. Ekine elverişli topraklarda bir çift öküzün ekebileceği miktar demek olan her «kotan»da 24 baş sığır ve manda çalıştırılır .

Türk'ler Muş düzlüğüne «Muş Ovası» derler. Bu düzlüğün yüzölçümü ise yaklaşık olarak dört yada beş kere 12 fersahtır. Her zaman çiçekler ve reyhanlarla kaplıdır. Düzlüğü yeşil ormanlar ve

otlar, zengin bahçelerle kaplı bulunan dağlar ve tepeler çevrelemektedir. Bu dağlar arasında, başları ve dorukları kardan taç giymiş olan ve her tarafından soğuk sular fışkırtan derelerin aktığı yüksek tepeler vardır. Fırat Nehri bu düzlüğün üçte bir kadarı olan kuzey kesimini yarar, sonra güneye yönelir. Nemruz dağın'dan (444) akan ve «Karasu» adıyla bilinen nehir ise doğu yönden gelmekte ve yaklaşık olarak düzlüğün ortasını yararak Fırat'la birleşmektedir.

Bu ülkenin dağlarında av kuşlarından, bir benzeri bulunmayan en iyi cins beyaz av kuşları vardır. Sözün özü, bu verimli ovada ve bu Firdevs gibi yeşilliklerde birçok kuş ve balık bulunur ve bunlar avlanmaya, yararlanılmaya elverişlidir. Nitekim şair burayı şöyle övmüştür:

«Cennete dönmüş bu ağaçlık yerler
«Eteklerinde akan sularsa kevser gibi
«Şenlendirir gönülleri, süküneti ve güzel kokusuyla
«Ve yıkanır toprakları bu sularla kirden, dertlerden
«Her sene yeşerir reyhanlar, o zümrüt yerlerde
«Ve her nazlı, yer nimet gibi güzel
«Kuşların otlağıdır o ülke
«Dost olmuş orada aslanlarla kuşlar
«Sarı sularla yıkanmış sanki toprakları
«Zaferana boyanmış o topraklar sanki.»

Yaklaşık olarak 100 Ermeni ailesinin oturduğu köyler bu zümrüt ovada yanyana bulunmakta; Müslüman köyleri ise, bu geniş ovayı çevreleyen dağların eteklerinde ve Ermeni köylerinin çevresinde yeralmaktadır.

---

(444) Nemrut dağı (M.E.B.)

Bu ülkenin Divan hakları (445) ise, Hamdullah El Müstevfî'nin dediğine göre, Cengizli sultanlar döneminde 99.500 altındı. Kendi dönemlerinde Bedlis Vilayeti'nin yeniden yazımı yapılan Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise, Vakıflar'a ait köy ve emlak hariç, 4.000 zimmî (446) için alınan haraç olarak Divan hakları, her kişi başına 70 akça olan eski haraç düzeni gereğince; 1.000 akça (447) normal, 5.000 ve 33.324 (448) Osmanlı akçasına ulaşırdı. Şunu bilmek gerekir ki, her 12 Osmanlı akçası bir miskal (449) saf gümüşe denk gelmektedir.

Rivayet edilir ki: İslamiyetin doğuşundan önce, Ermeni hükümdarları zamanında Muş Hükümdarı bir gün ordusunu teftiş etmiş ve ordusunun içinde 600 tane cins at bulunduğunu görmüş; üzülerek şöyle demiştir: «Muş'un sağlam tedbirli ve isabetli görüş sahibi bir hükümdarı yoktur.»

Bedlis'in ünlü nahiyelerinden biri de Xınıs (Hınıs) beldesidir. Buraya birçok geniş ve verimli otlaklar bağlıdır. Suşehri, Bingöl ve Şerefeddin dağları bunlardandır. Bu satırların yazarının ataları zamanında bu dağda her zaman Kürt aşiret ve kabileleri ilgi gösterirlerdi; büyük çıkarlar ve birçok gelirler elde ederlerdi. Bu nahiyede ayrıca yeraltından fışkıran iki pınar vardır. Birincisinden beyaz tuz, ikincisinde de kırmızı tuz elde edilmektedir; ikisinin yıllık geliri yaklaşık olarak

---

(445) Devlete ödenen vergiler. (M.E.B.)
(446) İslâm devletinin himayesi altında bulunan gayrimüslimler. (M.E.B.)
(447) En az. (M.A.A.)
(448) En çok. (M.A.A.)
(449) Bir miskal 45 desigramdır. (M.E.B.)

400.000 Osmanlı akçasına ulaşmaktadır. Buranın Divan hakları da Muş Nahiyesi'ninki gibidir. Bu nahiyede Ermeni'lerin ve öteki zimmîlerin sayısı gerçi azalmıştır; ama köylerinin ve ekilebilir topraklarının çoğu tımar ve zeamet sahiplerine verilmiştir; bunların miktarı yaklaşık olarak 400 parçaya ulaşmıştır. Bu nahiyede soylu Arap atlarından da bir miktar vardır. Toprakları buğday ve öteki tahıllardan başka ürün vermemektedir.

Bu ülkedeki tabiat garipliklerinden biri de «Bulanık» denilen bir göldür. Yuvarlak olan bu gölün çapı bir fersahtır. Suyu her zaman kırmızı bir çamurla karışıktır. Bu gölden çıkan nehir de hiçbir zaman durulmaz ve kırmızı topraktan arınmaz. Orada, adı geçen göl ile Ahlat şehri arasında yeralan «Nazik» adında bir diğer göl de vardır ve suyu son derece hafif, duru ve tatlıdır; kışın donar; o kadar ki, kervanlar dört ay süreyle üzerinden geçerler. İlkbahar gelip de Güneş Koç burcuna girince, buzlar ve donlar eriyip kırılmaya başlayınca, bu gölün sularının tuttuğu buz, katlarının kırılma ve çatırdama sesi üç fersah mesafeden duyulur. Bu donun kaybolmasıyla birlikte hava ılımlılaşır, balıklar bol miktarda görünmeye ve gölden küçük sulara ve sellerden oluşan derelere akmaya başlarlar; o taraflarda halk bir ay süreyle balık avlamaya gider. Denildiğine göre, o dereler ve gölde lezzetli ve taze balıklar o kadar çoktur ki, bir tek kişi bir günde birkaç çuval dolusu balık tutabilir; her birinin uzunluğu yarım zira'a varır. İşin garibi şudur ki, bu balıkların karınlarında bulunan yumurtalar son derece zehirlidir; insan yada hayvan bu yumurtaları yediği zaman zehirlenmemesi imkansızdır. Birkaç kişi, bu satırların yazarının yanında adı geçen yumurtadan biraz aldılar; ve hemen zehirlenip bayıldılar,

bir gün bir gece sürekli olarak baygın kaldılar. Sonra, ancak panzehir yedikten ve karınlarındakini istifrağ ettikten sonra ayıldılar. Divan adamları birkaç defa, mültezimlik yoluyla bu göldeki balıkları icar edip tekel altına almaya teşebbüs ettiler; bu da, benim yönetimim zamanında oldu; fakat bu teşebbüs, Divan'a hiç bir yarar sağlamadı. Çünkü o yıl balıklar, mutat olduğu gibi dışarı çıkmadılar ve akarsulara geçemediler.

Bedlis'in kuzeyinde, Muş ve Ahlat şehirleri arasında «Nemruz Dağı» denilen büyük bir dağ vardır. Halkın inancına göre, Nemruz o taraflarda kışı geçirir; yaz gelince de o dağa çıkıp yazı orada geçirirmiş. Bunun için dağın doruğunda bir kale, çeşitli binalar ve büyük kırallık sarayları yaptırmış; bunlarda oturmuş ve vaktinin çoğunu burada geçirmiş. Vahid-i Kahhar (450) kendisine gazap edip de güçlü bir padişahın yakalayışı gibi kendisini yakalayınca, yüksekliği 2.000 zira'dan az olmayan o yüksek dağı da çöktürdü ve 1.500 zira' içeriye batırmış. O çöküntüden oluşan çukurda ise büyük göl meydana gelmiş. Bu gölün bütün çevre genişliği yaklaşık olarak 5.000 zira'dır.

Oradaki dağınık taşlardan, sık ağaçlardan ve yoğun otlardan, insan bir veya iki yoldan başka bir yerden adı geçen göle ulaşamaz; bu bir iki yol da son derece dar ve sarptır. Hayvanların yürüyebildiği yollar da yine yalnız ikiyi geçmez. Bu gölün suları son derece duru ve soğuktur. Fakat gariptir ki, gölün kenarında küçük bir çukur da kazıldığı zaman sıcak sular fışkırır. Yer çoğunlukla taşlıktır; fazla toprak, yada çamur bulunmaz. Çünkü siyah kayalar yanyanadır ve birbirine ya-

(450) Allah. (M.E.B.)

pışmış durumdadır. Bu kayaların bir kısmı, Türk' lerin «devegözü» dedikleri cinstendir. Bunlar delikleri dolu arı peteklerine benzerler ve serttirler. Bunlardan başka bir çeşit kaya daha vardır ki, ötekilerinden daha yumuşaktır, siyah taşlar gibi.

Bu mevkiin kuzeyinde, koyu bir kara suyun aktığı bir kanal vardır. Demircilerin körüğünden akan kara suya benzeyen bu suyun tartıdaki ağırlığı demirden daha ağırdır; bu su yerden fışkırır ve hızla uçuruma iner. Kanaatime göre bu su her yıl çoğalıp azalır. Fışkırırken 30 zira'dan fazla yükselir ve uzunluğu birkaç yüz zira' olarak tahmin edilen bir alana yayılır; buradan da birkaç yönden çıkar. Bu suyun, ağırlığı bir «menn»i ([451]) geçmeyen bir parçasını ayırmak istiyen bir kimse, bunda büyük bir güçlükle karşılaşır.

BİRİNCİ KISIM

Rozkan ([452]) Aşireti'in Durumu ve Bu Adla Adlandırılmasının Nedeni Hakkındadır

Açıkça bilindiği gibi, «Rozki» ([453]) sözcüğü derice ([454]) bir sözcüktür. Bazıları da bu sözcüğün yazılış biçimini «c» ile ([455]), bazıları da «ş» ile ([456]) tespit etmişlerdir. Bugün yaygın olan biçimi «Rojki» ise, aslında «bir gün» anlamına gelen

(451) Eski bir ağırlık ölçüsü. (M.E.B.)

(452) 245 No. lı nota bakınız.

(453) Aşiretin adı «Rozki» yada «Rojki»ye mensup olanlara Rozkiyan» (Rozkanlılar) yada «Rojkiyan» (Rojkanlılar) denir. Biz de türkçe çoğul şeklini aldık. (M.E.B.)

(454) Eski farsça. (M.A.A.)

(455) (Rocki). Bir diğer nüshada «ç» ile, yani «Roçki». (M.A.A.)

(456) «Roşki». (M.A.A.)

«yekroj» demektir. Buradaki «roj» sözcüğünün sonundaki «ki» ise, «xoceki» (457), «perdeki» (458) ve benzeri sözcüklerdeki «ki» gibi «tek»lik ifade eden bir ektir. Bazı edebiyatçılar, «k» ve «i» harflerinin farsçada «küçültme» için de kullanıldıklarını söylemektedirler. Diyebiliriz ki, bu sözcüğün «c» ile yazılması arapçayı iyi konuşanların kuralına dayandırılmıştır; çünkü onlar dericedeki «j» harfini arapçadaki «c» şeklinde yazarlar. Sözcüğün (459) «ş» ile yazılmasına gelince, bu da güzel konuşan Kürt'lerin tabiatine (460) uygun olmaya dayandırılmıştır.

Haberleri nakleden ve eserleri koruyanlardan sözlerine güvenilirlerinin rivayetine göre, Bojkan aşireti, 24 Kürt aşiretinin bir günde, Xwêt (Huvit) (461) dolaylarındaki Tab denien yerde toplanıp ittifak kurumlarından doğmuştur. Kabilelerden meydana gelen bu topluluk, sonra iki ünlü kola ayrılmıştır. 12 gruptan kurulu olan birinci kola «Bılbasî» adı verilmiş; ikinci kol da «Qewalîsî» (Kavalis) adıyla adlandırılmıştır. «Bılbas» yada «Bilbis» ile «Qewalis» sözcükleri ise, Hakkari hükümdarlarının köylerinden iki köyün adlarıdır; diğer bir rivayete göre ise, bu iki sözcük, Baban aşiretlerinden iki aşiretin adlarıdır.

Sözün özü, onlar önce Tab mevkiinde toplanıp oranın topraklarını kendi aralarında parça parça bölünce ve her şeyde birleşip dayanışma içine girerek tek kalbli bir adam haline gelince; aralarında, işlerini yönetecek bir Hükümdar tayin ettiler. Ondan sonra da vilayetin kalan toprakla-

(457) Yani bir hoca. (M.E.B.)
(458) Yani bir perde. (M.E.B.)
(459) «Rozki» sözcüğü. (M.E.B.)
(460) Onlar, «j» harfini «ş» ye çevirirler. (M.A.A.)
(461) Bedlis'in batısındadır. (M.A.A.)

rını ve diğer beldelerini ele geçirdiler. Dillerde ve ağızlarda yaygın olan sözlere göre Tab beldesinin topraklarında payı olmayan kimse, aslen Rozkanlı değildir.

Bu aşiretler, başlarına tayin ettikleri ve gönülden kendisine itaat ettikleri hükümdarlarının bayrağı altında toplandıktan sonra, yabancıların hüküm sürdüğü komşu beldelere saldırmaya başladılar. Rivayete göre o çağda Bedlis ve Hazza Vilayetlerine, Gürcistan hükümdarlarından Tadit (David) adlı bir kişi hükmediyordu. Rozkan'lılar Bedlis ve Hazzo Vilayetini işte bu Gürcü adamdan almışlardır. Diğer bir rivayete göre ise, Bedlis'i Gırdıkan aşiretinden, Hazzo şehrini de Gürcülerden almışlardır. Bazıları da Rozkan'lıların, Bedlis'i «Zoqeysî» (Zokaysi) ([462]) aşiretinden almış olduklarını söylerler. Bütün bu söylentilerde, sözün doğruluğu yada yanlışlığı rivayet edenlere aittir.

Sözün özeti, Rozkan'lılar Bedlis ve Hazzo'yu tamamen istila ettikten ve bu iki beldeyi bağımsız hükümdarlar ve asıl sahipleri gibi yönetmeye başladıktan sonra, yönetimlerini elinde tutan ve işlerini gören beyleri, Allah'ın rahmetine kavuştu; fakat yerine geçecek çocuk bırakmadı. Bu durum, Rozkanlılar arasında anlaşmazlık çıkmasına yol açtı ve liderler biribirlerine boyun eğmez duruma geldiler. Bu nedenle Mevlana Hatifî'nin şu sözleri onlara uygun düştü.

«O memleket için ağlar ve feryat edilir ki,
«Orada kimin imdada koşacağı bilinmez
«Sarhoş fahişe Ka'be'de kusar
«Arakasından yetişip haddini bildirecek hakim yoksa eğer.»

---

(462) Başka bir nüshada «Zoqeyşî»dir. (M.A.A.)

Durum bir süre böyle gittikten sonra, aşiret reisleri, aile ve kabile liderleri duruma çare bulmaya çalıştılar; aralarında istişarede bulundular ve sonunda, Kisra (463) sultanlarının soyundan olup, Ahlat şehrinde oturan İzzedin ve Diyaeddin adındaki iki soylu kardeşe gidip, onları kendilerine gelmek ve aralarına yerleşmek için çağırmaya karar verdiler. Böylece bu iki kardeşten hangisinin kamu işlerini eline alma ve idari işlerini yürütme gücüne sahip olduğunu öğrenecekler; onu başlarına Bey tayin edecekler; kendisine içtenlikle itaat edecekler ki, o da ülkeyi kalkındırsın ve bozguncuların, güvenliği bozanların ellerine demir bir elle vursun ve adaleti doğru bir teraziyle yürütsün

Bu fikri yerine getirmek için, Rozkan ileri gelenlerinden kurulu bir heyet, Ahlat şehrine giderek iki soylu tarafından kabul edilmekle müşerref oldular ve onları büyük bir saygı ve tazimle Bedlis'e getirdiler. İşin sonunda, bir topluluk, İzzeddin'in Bedlis Hükümdarı, diğer bir topluluk da Diyaeddin'in Hazzo Beyi olmasını tercih ettiler. Böylece ülke ve Rozkan aşiretinin bütün unsurları ve aşiretleri, kendi istekleri ve itaatleriyle bu iki kardeşe boyun eğdiler.

Emîr izzeddin, görevini en iyi şekilde yapıp; halk arasında iyi bir tutum takındı; hiçbir fark ve imtiyaz olmaksızın, kabile ve aşiret adamları arasında adaleti yürüttü. Hepsi kendisinden yana oldu ve kendisinden büyük, hayırlı işler umdu.

Aslında Rozkan aşireti, bugün olduğu gibi, o zaman da Kürdistan kabileleri ve toplulukları arasında geniş cömertliği, nadir rastlanan iyilik-

(463) 244 No. lı nota bakınız.

severliği, üstün cesareti, yüksek alicenaplığı ve övünülecek hamiyetiyle ün yapmıştır. Ayrıca, bu aşiretin fertleri doğrulukla, dindarlıkla gerek sözlerinde ve gerekse davranışlarında son derece güvenilir olmakla, hükümdarlara ve beylere bağlılık ve itaatle tanınmışlardır. Başlarına gelen musibetler ve felaketlerde bile, vatan topraklarının ve ülkenin çıkarlarının savunulması uğrunda itaatlerini sunmaktan ve hizmet etmekten geri kalmazlar. Örneğin, tarihin çeşitli dönemlerinde, Bedlis'i alıp beylerini ve hükümdarlarını iktidardan uzaklaştıran zorbaların ellerinden, burayı defalarca ve kimseden yardım almaksızın kurtarmışlardır. Bu da, ancak, işleri iyi kavramaları, savaşlarda ve döğüşlerde gösterdikleri aşırı cesaretleri, felaketlerde kendilerine olan güvenleri ve çalışan, kendisine tevekkül eden kulunu seven Allah'a tevekkül etmeleri sayesinde olmuştur.

Kürt'ler arasında meşhurdur ki, Bedlis Kalesi'ndeki her taşın yerine konması uğrunda, Rozkan aşiretinin adamlarından birinin başı gitmiştir. Büyük sultanlardan herhangi biri, ne zaman Kürdistan'ı istila etmek ve Kürt'leri saltanat'na boyun eğdirmek isterse, her şeyden önce mutlaka Bedlis beyleriyle düşmanlık yapması ve Rozkan aşiretiyle savaşıp ona boyun eğğdirmesi gerekir. Bu Kürt aşireti saldırgana boyun eğmedği takdirdede Kürdistan'ın öteki halkları ve toplulukları kimseye boyun eğmezler. Bunun kanıtı şudur:

Gazi Sultan'ın (464) iradesi, Bedlis Vilayeti'ni, Sultan'ın satvetinden kaçarak Acem ülkesine sığınan Bedlis Hükümdarı Şemseddin Han'dan (465) almayı gerektirdiği zaman, Baykan, Modkan, Zey-

(464) Kanuni Sultan Süleyman'ı kastediyor. (M.A.A.)

danî ve Bılbasî aşiretlerinin hepsi hemen başkaldırırlar ve Osmanlı devlet adamlarına ve görevlerine karşı üç yıl süreyle isyan bayrağını kaldırırlar. Hatta Sultan, Kürdistan'ın bütün beylerine ve hükümdarlarına, bu asilerin üzerine bir anda yürüme emri de verdi; bunlar da bu emre uydular; yine de onlara gasp ve zor kuvvetiyle boyun eğdiremediler. Bunun sonucu olarak, Sultan Süleyman, sonunda siyaset ve dehasını kullandı; nihayet Kèfnedûr Vadisi'nin halkı ile Baykan aşiretini Hazzo Hükümdarı Bahaddin Bey aracılığıyla kendine çekti ve Bahaddin Bey'i onların teslimiyle görevlendirdi; sonra da Şeyh Emîr Bılbasî'nin iki oğlu İbrahim Bey ile Kasım Bey'i kendine çekti ve gözlerini paraya, makama çevirdi. Ve ancak bu şekilde Bedlis'i istila etmek imkanını buldu; aşiretlerine boyun eğdirmeye muvaffak oldu.

Öte yandan, Kürdistan beylerinin birçok çocukları ve evlatları Bedlis'e gelip boş vakitlerini burada geçirirler. Oysa Rozkan aşiretinin çocukları ve Bedlis beylerinin oğulları, hizmet için, yada vakit geçirmek, dolaşmak için Kürdistan beylerinin kapılarına gitmezler; ayrıca bunlar yabancı ve uzak ülkelerde, yükselmek ve yüksek derecelere ulaşmak uğrunda güçlükler karşısında sabır ve meşakketli işlere tahammül gibi övünülecek sıfatlarla ve sağlam yaradılışlarla ün salmışlardır.

Uzak ülkelerde yüksek rütbelere ulaşan Rozkan'lılardan biri, adı geçen aşiretin önde gelen liderlerinden biri olan Derviş Mahmud Keleçèrî'dir. Kendisi vatanınından ayrılarak Sultan Süleyman'ın sarayına gitti ve sahip olduğu büyük fazilet, yüksek terbiye ve geniş bilgi nedeniyle Sultan'ın güvenini, saygısını kazandı. Bütün erdemleri ve

(465) Şemseddin Han III. (M.A.A.)

faziletleri kendisinde toplamış olmakla ün salmıştı. Bunun için de, Sutan'ın özel meclisleriyle ve onun edebiyat alanındaki tartışmalarının zevkine ermekle şereflenirdi. Bir benzeri bulunmayan bir şairdi, birçok farça ve türkçe şiir ve kasideleri vardır. Bu harflerin yazarının, onun selis bir türkçeyle yazdığı beyitlerinden hafızasında tutttuğu bir beyit şudur:

«Sebze midir leblerin dorunda ya hatt-ı gubar?
«Ya ayağı şehde batmış hasta arular mıdır?»

Kur'an'ı o kadar güzel okurdu ki, dinleyen, onun, sesenin tatlılığında ve nağmesinin güzelliğinde neredeyse İkinci İdris olduğunu sanırdı.

Adı geçenin kardeşinin oğlu olan Haydar Akada, doğru yolda olmakla, ileri görüşlülükte tanınmış, alicenaplık ve yiğitlikle nitelenen sayılı adamlardandı. Bu nedenle Sultan Süleyman Han kendisini, sancak göreviyle, Cihanbelku (Cihanbeyli) aşiretinin işlerini yönetmekle ve Palo Vilayeti'nden ona ikta' mülkiyeti yoluyla bir belde vermekle taltif etti.

Bılbasî aşiretinden Kalender Aka'nın oğlu İbrahim Bey de kendisiyle aşiretinden ve kabilesinden bazı adamlar arasında meydana gelen bazı meseleler yüzünden yurdunu terkederek Sistan'a gitti ve, o ülkenin hükümdarı, tek lideri olan Türkmen Mehmed Han'ın hizmetine girdi. Mehmed Han, kendisinde cesaret ve girişkenlik alametleriyle yiğitlik eserleri görünce, ona tutkun oldu ve gerektiği ölçüde onu takdir etti; bunun sonucu olarak da hemen kendisini vali tayin ederek Belücistan sınırlarını korumakla görevlendirdi. İşte burada olağanüstü yetenekleri, özellikle

bazı sert ve serkeş Kürtlerin yaradılışındaki nadir rastlanan cesareti kendini gösterdi. Savaşta vurüşmada ve döğüşte defalarca Belücler'e karşı kılıç ve mızraklarla çarpıştı; ve toz-dumanları arasına daldığı her çarpışmada onları ağır yenilgiye uğratarak darmadağın etti; çoğunu da kılıçlara ve oklara yem yaptı sonunda ülkelerinin tümünü istila etti ve onları, küçülmüş olarak egemenliğine boyun eğer ve kendisine çocuklarından daha çok itaat eder duruma getirdi. Kendisi şimdi de o uzak ülkede, gönül rahatlığı ve mutlu bir durumda yönetim görevinde bulunmaktadır.

Bestam Ağa da Kandahar'a gidip oranın Hükümdarı Sultan Hüseyin Mirza'nın hizmetine girdi; güvenini ve hayranlığını kazandı. Bunun sonucu olarak üstün bir hızla yüksek rütbelere doğru tırmandı; sonunda, Sultan Mirza'nın meclisine girmek şerefiyle de mutlu oldu; bu mecliste Sultan, güzel vakitlerini adı geçen Bestam Ağa ile geçirmektedir.

Mühürdar Şah Hüseyin Aka'nın oğlu Kasım Bey de yukarıda adı geçenlerdendir. Benim Rozkan aşiretiyle birlikte Nahcivan'dan Bedlis'e dönüşüm sırasında, kendisi irsi vilayetinde duruyordu; Osmanlılar'a olan sadakatine bağlıydı ve onlar tarafından kendisine verilmiş olan görevini bütün bağlılığı, ciddiyeti ve sadakatiyle yerine getiriyordu.

Kasım Bey daha önce büyük Korciyan (466) saflarında bulunuyordu. Feleğin kendisine terslik göstermesine; ve özellikle, iki taraftan her birinin kendisi için istediği «yüzbaşı» görevi üzerine Rozkan aşiretiyle aralarında şiddetli bir rekabet bu-

(466) Özel padişahlık muhafızları. (M.A.A.)

lunan Irak Kürtleri'nin bir kısmına kendisine büyük ölçüde baskı yapıp onu irsi vilayetinden yoksun bırakmalarına, sonra da birçok münasebette ona büyük eziyet etmelerine rağmen; Kasım Bey sabır dallarına tutundu, güçlüklere tahammül etti ve «sabır kurtuluşun anahtarıdır» sözünün gereğine uygun hareket etti. Sonunda Osmanlı Devleti'ne ve adamlarına olan eski sadakati anlaşıldı ve içten hizmetleri görüldü; bunun sonucu olarak, Rozkan aşiretinin görevlerinden olan, fakat daha önce ellerinden çıkmış bulunan «yüzbaşı» görevini kendisine geri verdiler. Şimdi, 1005 (1597) yılı olan Hicri tarihte, adı geçen Bey, adı geçen görevi en iyi şekilde yerine getirmektedir. Kendisi gerçekten yeterli, iyi ahlaklı, yüksek karakterli, cesaret, cömertlikle nitelenen, alicenaplık ve yiğitlikle bilinen bir gençtir. Çalışmalarında ve davranışlarında muvaffak olacağı kuvvetle umulmaktadır. ([467])

Kürdistan'ın öteki aşiretlerinden ve halklarının birçok kısımlarından, daha önce anlatılan üstün toplumsal nitelikleri ve iyi ahlak hasletleriyle ayrılan bu Kürt aşireti ([468]) 24 dala ayrılmaktadır. Bunların beşi, yani Qeysan (Kaysan), Baykan, Modkan, Zoqeysî (Zokaysi) ve Zeydî, Bedlis Vilayeti'nin bilinen eski aşiretlerindendir. Kalan 15 ([469]) aşiret ise daha sonra detaylı olarak anlatılacağı gibi iki büyük kısma ayrılır: Bilbasî ve Qewalisî (Kavalisi). Bilbasîler Keleçèran, Xirbelan

(467) Önceki köşeli ayraçtan buraya kadar olan kısım, Rusya'da basılmış nüshada yoktur; o nüshadan sonra bulunan nüshalardan birinden alınarak buraya eklendi. (M.A.A.)

(466) Rozkan. (M.E.B.)

(469) Bütün nüshalarda böyledir; ama doğrusu 19'dur. (M.A.A.)

(Hırbelan), Balkan, Xıyartan (Hıyartan), Goran, Bıraşèan (Bırişan), Sekran, Garısî, Bédoran (Bidoran) ve Belakurdan kollarına ayrılırlar. Qewalisî'ler ise Zerduzan, Endakîyan, Pırtavan, Quwalisi (470), Gırdıkan, Suhreverdiyan, Kaşağîyan, Xaldan (Haldan), Istukan ve Azizan kollarına ayrılır.

İKİNCİ KISIM

Bedlis Hükümdarlarının Soyu ve Mensup oldukları Köken Hakkındadır

Bil ki, dillerde yaygın şekilde dolaşan ve bazı tarihlerde zikredilen bilgilere göre, Bedlis hükümdarlarının soyu Kisra (471) kırallarına ulaşır. Çünkü halk arasında, bunların Nuşirevan'ın soyundan ve torunlarından oldukları yaygındır. Fakat doğrusu şudur ki, Nuşrivan zamanında, Kisra kırallarından beşincisi olacak olan Camasb bin Firuz, Kubad adına Ermenistan ve Şirvan Vilâyeti'nde valilik yapıyordu. Bu Camasb öldüğünde üç çocuk bırakti: Nersî, (Surxab) ve Behvat. Nersî babasının yerine geçerek vilayeti yönetti. Nuşirevan kendisini ilgisinin ve iyiliğinin kapsamı içine aldı. Yüksek rütbelere tırmanarak gittikçe şanı yüceldi ve egemenliği çevreye yayıldı. Sonra Geylan Vilayeti'ne büyük bir askeri birlikle saldırarak orayı gasp ve zorla istila etti; Geylan kırallarından birinin kızıyla da evlendi; bu kız kendisine, «Ceylan Şah» de-

(470) Kitapta böyledir; fakat bunun fazladan girdiği anlaşılmaktadır; çünkü «Qewalisî» hepsinin ortak adıdır; ayrıca onunla sayı da fazlalaşır. (M.A.A.)

(471) 244 No. lı nota bakınız.

nilen bir çocuk doğurdu. İşte Rüstemdar kıralları bu Bey'in soyundandır.

Surxab ise Şirvan Vilayeti'nde yönetimi eline aldı. Bu vilayetin soyu da ona ulaşır. Behvat ise eline geçen az bir gelirle yetinerek Ahlat'ta oturmayı tercih etti; ve atalarının geleneğinin tersine olarak fetihler ve sınırları genişletme peşinde koşmaya heves etmedi. İşte Bedlis hükümdarlarının soyu bu Bey'e ulaşır. Buna göre Bedlis hükümdarları Rüstemdar ve Şirvan kırallarıyla amca oğulları olurlar.

Şimdi 1005(1597) yılı Zilhiccesi'nin sonları olan şu tarihe kadar yaygın olan sözlere göre, bu hükümdarların Bedlis Vilayeti ile ona bağlı olan, ona eklenen ve ona katılan yerlerin yönetimini ellerine geçirmelerinin üzerinden 760 yıl geçmiştir. Birbirlerinden yönetimi devralan bu yüce şanlı hükümdarların yönetimindeki bağımsızlıkları, adı geçen süre içinde kesikliğe uğramadı; yalnız 110 yıl kadar bir süre, burası yabancıların işgali altında kaldı. Yeri gelince, peşpeşe bu vilayeti istila eden dört büyük saltanat devletlerinin olaylarını da detaylı olarak anlatacağız.

Sözün özü, daha önce de geçtiği gibi, Rozkan aşiretinin, İzzeddin'i Bedlis, Diyaeddin'i de Hazzo' da Hükümdar tayin etmesinin üzerinden az olmayan bir süre geçtikten sonra, Bedlis halkının, hükümdarları İzzeddin'e değil yavaş yavaş Diyaeddin'e eğilimli olduğu ve bağlı bulunduğu görüldü. Bedlis halkı İzzeddin'den nefret etmeye ve kendisine hiç bir sevgi beslememeye başladı. Diyaeddin de bu elverişli fırsattan yararlandı; özellikle, Bedlis halkının kendisine karşı eğiliminin son haddine vardığını kesin olarak görüp anlayınca, kardeşini ziyaret etmek amacıyla Hazzo'

dan Bedlis'e gitti. Orada çok iyi karşılandı; büyük bir saygı ve misafirperverlik gördü. İki kardeş Bedlis ormanlarında ve zengin bahçelerinde güzel saatler geçirmeye, sevinç ve güzel nağmeler arasında toplantılara, meclislere girmeye başladılar. Bu durum, Diyaeddin'e, eşraftan sıradan adamlara kadar bütün Bedlis halkının kendisine eğilimli ve bağlı olduğunu kesinlikle anlama fırsatını verdi. Ayrıca Bedlis'in havası ve iklimi de kendisini etkiledi. Bu nedenlerle, Bedlis hükümdarlığını elde etmeyi arzu etti.

Sonra Diyaeddin, kale muhafızlarından kendisine taraftar olanlarla birlikte tertibat alarak onlara şöyle dedi: «Ben dönmek üzere yola çıkmak için Bedlis Kalesi'nden çıktığımda, şüphesiz kardeşim de beni yolcu etmek için benimle birlikte kalenin dışına çıkacaktır. Ben o zaman, kalede bir şeyimi unutmuş görünerek bunu almak için kaleye döneceğim. Ben içeri girdikten sonra sizler de kapıyı kardeşimin yüzüne kapatırsınız ve ben de böylece kaleyi ele geçirmiş olurum.»

Derken Diyaeddin kardeşi İzzeddin'den, yola çıkmak ve ülkesi Hazzo'ya dönmek için izin istedi. İzzeddin de kardeşini yolcu etmek üzere kalenin ve şehrin dışına çıktı. Az olmayan bir mesafe aldıktan sonra Diyaeddin kardeşine, yüzüğünü kalede unuttuğunu, yerini kendisinden başka kimsenin bilmediğini, kardeş lütfeder ve burada biraz beklerse kendisinin kaleye gidip derhal yüzüğünü alarak geleceğini söyledi. Bunun üzerine İzzeddin, kardeşinin isteğini kabul etti ve kardeşliğinden şüphe etmeyerek aynı yerde kaldı; avlanmakla oyalanarak kardeşinin dönmesini bekledi. Diyaeddin ise kaleye girdi ve hazırlanmış plan gereğince kapıyı kardeşinin yüzüne kapattı; son-

ra da kardeşine haber göndererek şöyle dedi: «İki kardeş arasındaki iyi ahlak, kardeşin benim yerime birkaç gününü Hazzo'da geçirmeye katlanmasını gerektirir. O süre içinde ben de Bedlis'te kalıp iklimin güzelliğinden, havasının iyiliğinden ve sularının tatlılığından yararlanacağım.»

Bu durum karşısında İzzeddin'in eli böğründe kaldı ve hileyi anladı .Hemen kalenin kapısına koştu ve vefasız kardeşine seslenerek kapıyı açmasını istedi; fakat kendisine hiç kulak veren olmadı. Bunun üzerine İzzeddin Hazzo ve Sason'a gitmek zorunda kaldı ve o ülkenin yönetimini eline aldı. Hazzo hükümdarları işte bu İzzeddin'in soyundandırlar ve bunun için de «Azizan» adıyla tanınmışlardır. Bedlis hükümdarları ise Diyaeddin'in soyundandırlar ve bu nedenle «Diyadin» adıyla tanınmışlardır.

Bu satırların yazarının tarih kitaplarında gözüne ilişen Bedlis hükümdarlarının sayısı 18 bey'e ulaşır; bunların o ülkeyi kesintisiz olarak yönetmelerinin süresi ise 450 yıldan daha fazladır. (472)

Öte yandan, Atabey İmadeddin (473) bin Atabey Aksungur'un, Bedlis Kalesi'ni elinden aldığı Bey'in adı, bizce öğrenilemedi. Çünkü bu satırları karaladığım sırada yanımda bulunan tarih kitapları onun adını vermiyorlardı. Görüşüme göre, rivayetlerin doğrusu şudur ki, Kızıl Arslan (474), Er-

(472) Yukarıda bu hükümdarların, 760 yıl süreyle Bedlis ve dolaylarını kesintisiz olarak yönetegelmiş olduklarını yazmıştı. Buranın yabancı işgalinde kaldığını belirttiği 110 yıl hariç tutulursa, bu süre 650 yıla iner. Oysa burada bu sürenin 450 yılın üstünde olduğunu belirtmektedir. Muhtemelen bu süre yalnız tarih kitaplarına geçen 18 hükümdarın tahtta kaldıkları süreyi kapsar. (M.E.B.)

(473) Musul Atabeyleri Devleti'nin kurucusu. (M.A.A.)

(474) Azerbaycan Atabeylerinden Kızıl Arslan Osman (M.A.A.)

menistan ve Azerbaycan bölgelerinin istilasını tamamladıktan sonra Bedlis'i de istila etmiştir.

Bu selçuklular'dan sonra, yani Harzemliler döneminin sonralarında; Sultan Celaleddin bin Sultan Mahmud Harzemşah Bedlis'e geldiğinde, Bedlis Hükümdarı Melik Eşref'ti. Ondan sonra kardeşi Melik Mecdeddin, sonra İzzeddin, ondan sonra Mîr Ebu Bekir, sonra Emîr Eşref, ondan sonra da, Emîr Timur Gurgan'ın çağdaşı olan ve onunla görüşen Emîr Diyaeddin Hükümdar oldular.

İşte o zamandan, hükümdarlığın veraset gereğince bu satırların yazarına geçtiği bu tarihe kadar Bedlis hükümdarlarının zinciri kesintiye uğramaksızın süregelmiştir. Daha sonra, yeri geldikçe bu hükümdarların her birinin zamanındaki olayları detaylı olarak anlatacağız. Cereyan eden bu olaylardan anlıyoruz ki, bu hükümdarlardan ve beylerden bir kısmı, ulu sultanlar ve yüce hakanlar nezdinde büyük bir itibar görmüşler ve irsi görevlerini tam bağımsız ve özgür olarak yerine getirmişlerdir. Diğer bazıları da ötekilerinin tersine, ülkeye göz diken sultanlar ve kırallar tarafından büyük felaketlere ve büyük baskılara uğratılmışlardır.

Sözün kısası, geçmiş zamanda, Kürdistan'ın yurtsever hükümdarlarına saldıran ilk sultanlar, Azerbaycan Selçukluları olmuşlardır. Bunun detayı şöyledir:

Selçuklu Sultan Mahmud bin Sultan Muhammed bin Sultan Melikşah, zamanında, Arap Irakı bölgesinde bulunan bazı vilayetlerin muhafızlığı, Atabey İmadeddin bin Aksungur'un yönetimine verilmişti .Ayrıca Azerbaycan ve Ermenistan vilayetlerinin muhafızlığı da, Kızıl Arslan Osman n dedesi İldeniz'e verilmişti. İkisi de görevlerini en

iyi şekilde yaptılar; halkın çıkarı, güvenlik, düzen ve disiplin işlerini çok iyi yürüttüler. Musul yöneticisi 511(1118) yılında ölünce, bu Hükümeti de yine İmadeddin Zengi'nin yönetimine verdiler. İmadeddin'in şanı günden güne yüceldi; sonra Haleb ve Şam şehirlerine ordular götürerek kısa bir süre içinde bu iki şehri ele geçirdi.

534(1140) yılında bu bey'in orduları Kürdistan ve Diyarbekir taraflarına doğru harekete geçti ve buranın ünlü kale ve şehirlerinden Bedlis, Cezire, Aşut, Akra ve diğerlerini istila etti. Eski ve sağlam Aşut Kalesi'ni tahrip ederek onun yerine bir kale kurarak kendi ismine izafeten ona «İmadiye» adını verdi. İmadiye hâlâ o ülkenin başkentidir. Selçuklu Atabeyler'in Kürdistan, özellikle Bedlis Kalesi ve şehri üzerindeki egemenlikleri 40 yıldan fazla sürdü. Sonra Atabeyli Gazi Sultan Salahaddin bin Nureddin bin Yusuf ([475]) 576 (1180) yılında Mısır'lılarla, yani Mısır'lı Kürt Eyyubîler'le yaptığı savaşta yenilgiye uğradı. O günden beri Atabeyler'in yıldızı sönmeye ve devletleri azar azar batmaya başladı.

İşte o zaman, bu süre içinde mütegallibelere boyun eğmiyerek dağ doruklarının arkasında, engin yerlerin ve vadilerin derinliklerinde, aslanlar gibi avlarının üzerine atılmak için fırsat kollamakta Rozkan aşireti sahneye çıktı ve ülkeye tahakküm eden, yeryüzünde fesat çıkaran Atabeyler'in kuvvetlerine ansızın saldırdı; ve kesici kılıçlarla, parçalayıcı hançerlerle onları dağlardan ve enginlerden söküp attılar .

Selçuklu Atabeyleri tarafından Bedlis'i yöne-

---

(475) Şüphesiz bu yanlış yazılmıştır. Arap kaynaklarında yaygın olarak geçtiği gibi, bu Melik El-Salih bin Mahmut Nureddin'dir. (M.A.A.)

ten ve eyaletinin işlerini yürüten kişi..... (476) idi. Kendisinin Bedlis ve Ahlat şehirlerinde cami, han ve kemer gibi birçok hayır eserleri vardı.

Bir başka rivayete göre ise, Bedlis şehri Atabey Kızıl Arslan'ın yönetimindeydi. Hangi rivayet doğru olursa olsun, Arap Irakı muhafızlığının Aksungur'a (477) ve Azerbaycan muhafızlığının da İldeniz'e verilmesi tarihi birbirine tamamen uygun düşmektedir. Çünkü ikisinin, adı geçen iki vilayetteki yönetimlerinin dönemi aynıdır. (478)

Halen Bedlis Vilayeti'nde bulunan Seraciyan topluluğu, bu Selçukluların kalıntılarından başka bir şey değildir. «Seraciyan» sözcüğü ise «Selçukîyan» (479) sözcüğünün yanlış ve değiştirilmiş şeklidir. Tac Ahmed, Kara Kote, Kuli Özbekan aileleriyle diğerleri bu kalıntı topluluğundandır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Bedlis Hükümdarlarının Eski Sultanlarında Gördükleri

Saygı ve İlgi

Bu kısım dört bölümdür:

BİRİNCİ BÖLÜM
Melik Eşref Hakkındadır

Büyük edebiyatçılar, faziletli tarih bilginleri

---

(476) Kitabın aslında burası boştur. (M.A.A.)

(477) Biraz yukarıda «İmadeddin bin Aksungur» olarak geçti. (M.E.B.)

(478) Başka bir nüshada son iki cümle şöyledir: «Arap Irak'ının muhafızlık görevi Atabey Aksungur'a verildiğinde, Arran ve Azerbaycan muhafızlığı da Kızıl Arslan'ın dedesi Atabey İldeniz'e verildi. İkisinin yönetim zamanı aynıdır, eyaletlerinin tarihi de birdir.» (M.A.A.)

(479) «Selçuklular»ın kürtçesi. (M.E.B.)

ve güvenilir diğer rivayetçilerle de açıkça bilindiği gibi, Melik Eşref, Bedlis Hükümdarlığı'nı eline aldığı zaman, başlangıçta Mısır ve Şam sultanları ([480]) adına hüküm sürüyordu ve kendisi Melik El-Eşref'in ([481]) çağdaşıydı. Bu sultanlar kendisini son derece takdir eder ve ona saygı duyarlar; hayran bulunurlardı.

625 (1229) yılı girince ve Cengiz Han komutasındaki Tatar ordularının çıkıp yeryüzünde fesat çıkarmalarının belirtileri görününce, Sultan Celaleddin bin Sultan Muhammed Harzemşah, İran saltanatını terk edip Hindistan'a hareket etmek zorunda kaldı. Daha sonra orada despot Cengiz Han'ın ölüm haberini duyunca, hemen Kic ve Mekran yoluyla, İran'ı egemeliği altına almak amacıyla başkent Isfahan'a geldi. Anlamların yaratıcısı Isfahanlı Kemal İsmail şu farsça şiirleriyle buna işaret etmiştir.

«Yeryüzü mamur oldu tüm genişliğiyle yeniden,
«Dünya hükümdarının adaleti sayesinde
«Birbirlerini kutladı törenlerle
«İnsanlardan ve hayvanlardan artakalanlar
«Ekinler ve varlığın soyundan olan tüm yaratıklar

«Hep yeşerdiler, canlandılar yeniden
«Bağlılığını sunmak üzere dergahına
«İnsan tabiati de yol buldu yenilgiden sonra yeniden

«Nuh ömrü ola ömrün şu dünyada
«Tufandan sonra ülkeye seninle geldi şenlik çünkü
«Sensin haçları İslam minberlerinden kaldı-

(480) Eyyubiler (M.A.A.)
(481) Eyyubi sultanlarından. (M.E.B.)

ran

Çanları minarelerden söküp atan da sen
«Sensin adaletin yüzüne örtülen zulüm perdesini kaldıran
«Ve imanın yüzüne çekilmiş küfür perdesini çekip atan da sen.»

Sultan Celaleddin, gerçekten kısa bir zamanda ülkeyi bu ahlâksız kafirlerin varlığının pisliğinden temizlemeye muvaffak oldu. Fakat bunun üzerinden henüz iki yıl geçmemişti ki, Oktay Kaan, Sutay Bahadır ile Cermagun Noyan'ın komutası altında, kan dökücü Moğollar'dan kurulu 30.000 kişilik bir orduyu Celaleddin'in üzerine gönderdi. Bunun üzerine Sultan'ın bu büyük ordunun önünde direnmeye gücü yetmedi ve İran'ı terkederek Arran ve Ermenistan bölgelerine gitti; orada Tiflis Şehrini ele geçirdi. Şair Kemal İsmail buna da şöyle işaret etmiştir:

«Senden başka hangi sultandı ki
«Atını Tiflis'te otlamış, Umman'da sulamış olsun?»

Ravzat El-Safa tarihinin yazarı diyor ki:

«Sultan Irak'tan, önce Ahlat'a gitti. O sırada Bedlis Hükümdarı Melik Eşref'ti. Fakat kardeşi Melik Mecdeddin, kendisi adına Ahlat'ta bulunuyor; oranın muhafızlığını ve savunmasını yapıyordu. Ahlat'taki muhafız birliği, kalenin sağlamlığı ve kaledeki mühimmatın, savaşçı adamların çokluğundan güç alıyordu. Bu nedenle muhafız birliği, Sultan'ın durumuna, elindeki kuvvet, hizmetçi, ihtişam ve kuşatma araçlarının çokluğuna aldırış etmedi; hatta bu birliğin adamları kendisine dil uzattılar, kaleye sığınmasını engellediler. Bunun üzerine Sultan, orduya kaleyi kuşatma emri vermekten başka çare bulamadı. Böylece iki taraf arasında savaş ateşi alevlendi ve kuşatma

uzun zaman sürdü; bu süre içinde, yiyecek ve mühimmatın tükenmesi yüzünden şehir halkının ve kale muhafız birliğinin güçleri gevşedi. Sultan'ın ordusu bu fırsattan yararlanarak şehir ve kalenin su yolunu ele geçirdi. Bunun üzerine Melik Mecdeddin, şehrin içindeki orta kaleye çekilmek zorunda kaldı; buranın muhafızı ise Melik Eşref'in kölesi İzzeddin'di.

Bir süre sonra, kuşatma altındakilerin hepsinin durumu çok sıkıştı ve barış istemek zorunda kaldılar. Bunun için Melik Emced ([482]) aynı gün kalkıp Allah'ın kendisi için hazırladığı kadere razı olarak Sultan'ın hizmetine gitti; Sultan kendisini ilgisinin kapsamı içine aldı ve işlemiş olduğu direnme suçundan affetti. Fakat kendisi Sultan'ın meclisinde ansızın yerinden kalkarak, İzzeddin için de af istedi. Bunun üzerine Sultan kendisine şu karşılığı verdi: «Köle bir gençten mesaj getirmek, saltanat ve bağımsız olarak hükümet etmek iddiasıyla bağdaşmaz.» İki gün sonra İzzeddin de teslim oldu ve kendi isteğiyle ve yanında bulunan birkaç taraftarıyla birlikte kaleden çıktı .Bunlar, Sultan'ın huzuruna gireceleri zaman, ansızın onu öldürtmek için kementlerle silahlanmışlar ve kementlerini kaftanlarının altına gizlemişlerdi. Fakat Sultan'ın yanındakiler bunu anladılar ve İzzeddin'i silahtan tecrit ederek tek başına Sultan'ın huzuruna götürdüler; Sultan da, onun derhal demire ve zincire vurulmasını istedi; Melik Emced'in ([482]) de hapsedilmesini emretti.

Bu kanlı olaylar sırasında Melik Eşref Şam hükümdarlarına elçiler ve mektuplar göndererek onlardan yardım istemişti. Bu sırada Mısır ve Şam hükümdarlarından kendisine yardım geldi. Melik

(482) Mecdeddin olsa gerek. (M.E.B.)

Eşref, kendisine bağlı olan Kürdistan ordusuyla hemen hareket ederek onları karşılamaya gitti ve Muş Ovası'nda onlarla buluştu. Sonra hep birlikte Sultan Celaleddin'le savaşmaya gittiler. O sırada tesadüfen Sultan hastalanmıştı. Bununla birlikte savaş ve döğüş ateşini alevlendirmekten geri kalmadı; bir tahtıravan üzerinde oturarak, ordunun önünde toplanmasını emretti. Derken savaş başladı ve iki taraf arasında o geniş ovada çarpışma çıktı. Üç gece sürekli olarak yapılan şiddetli çarpışmalar, Sultan'ın ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı. Fakat Sultan'ın heybeti ve kahredici gücü, zihinlerde yeteri kadar yer etmişti. O kadar ki, bu ağır yenilgiden sonra ordusunu kovalamadılar ve ittifak içindeki hükümdarlar, Sultan'ı izlemeden ülkelerine döndüler. Sultan da Ahlat'a döndü.

Fakat Sultan Ahlat'a iner inmez, Moğol ordusunun Arran'a vardığı konusunda peşpeşe haberler geldi; ayrıca, Sotay Bahadır ve Cermagun Noyan'ın da Tebriz yönünden gelmekte oldukları hakkında yaygın haberler çıktı. Bu durum Sultan'ın uykusunu kaçırdı; adamakıllı endişelenmesine ve siyasetini tamamen değiştirmesine yolaçtı. Hemen Melik Emced ([482]) ile İzzeddin'in serbest bırakılmalarını emretti ve gelecek tehlike, karanlık olaylar karşısında barış yapılması, birlik ve dostluk bağlarının güçlendirilmesi için Melik Eşref'le görüşmelere, müzakerelere girmeye başladı. Melik Eşref'in kızını isteyip nikahladı. Bunun sonucu olarak da Sultan, askerlerini geri gönderdi ve ülkelerine gitmelerine izin verdi. Kendisi ise Bedlis'te saklanarak vaktini eğlence, oyun, içki ve sazlarla geçirmeye başladı.

Melik Eşref gerçi Sultan'a açıkça, kendisinin Bedlis'te bu yakışıksız şekilde eğlenerek ve gele-

nekleri çiğneyerek vakit geçirmesinin doğru olmadığını, Moğollar'ın yerini öğrenip de gelmemeleri için Bedlis'ten çıkıp çevredeki tanınmamış, ün yapmamış köylere gitmesi gerektiğini, aksi takdirde kendisinin durumu ve Bedlis'te kalmakta olduğu haberleri Moğollar'a ulaşırsa hiç şüphesiz Bedlis'e gelip Sultan'a bağlı ve sadık olanların bu ülkesini tahrip edeceklerini, kaldı ki kendisine de şahsen eziyet vereceklerini söylüyordu. Fakat bütün bunlar fayda vermiyordu; hatta Sultan, Melik Eşref'in, bu öğütlerini bir amaç ve arzu için verdiğine yorumluyordu, Melik Eşref'in, kendisinin ve yanındakilerin yaptıkları büyük masraflardan ötürü gücendiğini ve bunun için de kendisini irsi vilayetten çıkarmak istediğini sanıyordu.

Durum böyle sürüp giderken, bir de baktılar ki İmas Bahadır ([483]) komutası altındaki bir Moğol ordusu karanlık bir gecede Sultan'ı arayıp sormak için Bedlis Kalesi'nin kapısına geldi. Sultan ise, o sırada derin bir uykudaydı. Yıllanmış içkiyi içtiği için serhoş olmuş ve sonunda bayılmıştı. Bu yüzden, ancak başına bir testi soğuk su dökmelerinden sonra derin uyku ve serhoşluktan ayıldı.

Sultan, Moğollar'ın geldiğini ve kendisi ile yanındakiler için birkaç eğerli attan ibaret olan kaçma araçlarının hazırlanmış olduğunu öğrenince, Melik Eşref'in kızı olan karısına dönerek şöyle dedi: «Baban, içinde bulunduğumuz gafletten birkaç defa bizi uyardı ve samimi öğütlerini barışçı olarak bizden esirgemedi. Fakat biz kendisine kulak vermedik ve bütün söylediklerini, belli bir amaç, bir arzu için söylediğine yorumladık. Şimdi

(483) Biraz yukarıda «Sotay Bahadır» şeklinde geçti. (M. E.B.)

ise, sen konup göçmede ve bizimle birlikte yürümede bizimle beraber mi olursun, yoksa babanın yanında kalmayı mı tercih edersin?» Karısı Sultan'la birlikte gitmeyi kendi arzu ve isteğiyle tercih etti. Bundan sonra, hep birlikte gece yarısı kaleyi terkettiler. İşte o zamandan beri Sultan'ın akıbeti ve durumunun neye vardığı araştırmacı tarihçilerce kesin olarak anlaşılmadı.

Fakat Şeyh Rükneddin Alaüddevle Semnanî'nin -aziz sırrı kutsansın- **Risalet El-İkbaliyye** adlı eserinde, kendi şeyhi Şah Abdurrahman Kesrefî'den naklen zikredildiğine göre, Sultan, Allah yolundaki adamların safına katılmış ve Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar, Bağdad'ın köylerinden birine kapanarak yamacılık ve terzilik mesleğinde çalışmıştır.

Güzide tarihinin yazarının rivayetine göre de, kardeşi Ahlat Savaşı'nda öldürülmüş olan bir Kürt, Sultan'ı kırda görmüş ve öldürülmüş kardeşinin kısasını almak için kendisini hemen öldürmüştür. **Tezkiretu Devletşah**'ın yazarının rivayetine göre ise, dağlı Kürtler Sultan'ın atlarına ve elbiselerine göz dikerek kendisini öldürmüşlerdir. Her ne olursa olsun, bilgi Allah indindedir.

Bu olaylardan sonra Melik Eşref, çağdaş sultanlardan hiç birine boyun eğmek zorunda kalmaksızın, vilayetinin işlerini ve hükümetinin meselelerini yönetmeye devam etti. Allah'ın rahmetine kavuştuktan sonra ise, yukarıda sözü geçen kardeşi Melik Mecdeddin beylik tahtına çıktı. Ondan sonra bu iki bey'in çocukları ve torunları bu vilayette peşpeşe yönetime geçtiler. Ünlü fatih Emîr Timur Gurgan -rahmet ve mağfiret, üzerine olsun- zamanına kadar, komşu hükümdarlardan hiç biri onlara karışmadı.

İKİNCİ BÖLÜM

Hacı Şeref bin Diyaeddin Hakkındadır

Haberler ve tarih hakkında bilgisi olanlarca, tarih ve olayları bilenlerce bilindiği gibi, büyük tarihçilerin yazmış oldukları kitaplardan çıkarılan ve alınan bilgilere göre, Celaliler'in (484) «Fırordinmah» ve Türk'lerin «İtyılı»na rastlayan Hicri 796 (1394) yılının aylarından birinde, despot Timur Gurgan, Barış Diyarı Bağdad, Cezire-i Ömeriye, Musul, Tekrit, Mardin ve Ahmed'i fethettikten sonra, Siwaser (Sivaser) (485) yoluyla Aladağ tepelerine yöneldi. Aynı yılın 15 Receb'ine rastlayan pazar günü, Sultan'ın (486) karargahı Muş Ovası'na konunca, **Zafername**'nin yazarının söylediğine göre, bütün Kürdistan ülkesinde doğruluk, samimiyet ve iyilikte bir benzeri bulunmayan, ve kudret, kuvvet sahibi büyük Sultan Timur Gurgan'ın bütün adamlarıyla tam bir birlik içinde olan ve onlara tamamen boyun eğen Hacı Şeref, Bedlis, Ahlat, Muş ve o zaman yönetmekte olduğu irsi vilayetinde bulunan diğer kalelerin anahtarlarını Sultan'ın otağına sundu; ayrıca yanında değerli hediyeler ve nadir rastlanan armağanlar, soylu Arap atları, hızlı koşan atlar götürdü. Bu atlardan biri şairin dediği gibiydi:

«Öyle bir at ki gök mavisi alacalı rengi,
«Binlerce gece ve gündüzü örmüş yanyana
«Küre . onun yanaklarından yapılmış,

(484) Farslar. (M.A.A.)
(485) Sıvas olabilir. (M.E.B.)
(486) Timur'un. (M.E.B.)

«Ay yuvarlağı da tırnağından kırılmış sanki
«Nalını ikiye bölersen eğer
«Tıpkı yarımayın çarkı gibi olur
«Batıdan doğuya kadar, bir tek meydan olsa
«Bir atlayışta alır bunu, kızgın yıldırım gibi
«Ayaklarıyla bir hamle yaparsa eğer
«Yetişemez ona kasırga bile.»

Sultan, Hacı Şeref'e son derce iltifat etti ve kendisini kırallık ilgisinin kapsamı içine aldı; ona üstün değerli güvenini verdi; taltiflerinin ve nimetlerini üzerine yağdırdı; onu altın kılıçlar altın ve incilerle işlemeli ve nakışlı elbiseler gibi değerli hil'atlerle ve yüksek rütbelerle taltif etti; Bedlis Vilayeti'ndeki irsi Hükümetini kendisine bıraktıktan başka, buna ek olarak vilayetine Pasin, Evink, Melazkird gibi yerleri de kattı. Ayrıca kendisine, bu ülkelerin onun sadakat ve bağlılığının uhdesine verildiği konusunda ağır yeminlerle pekleştirilmiş yüce beratlar verdi. Ona çok güvendiği için, Sultan'ın adamlarına ihanet etmiş olan ve bu yüzden yüce otakta tutuklu bulunan, Özbekistan kırallarının oğullarından Ayık Sofi'yi de, hakkında karar verinceye kadar, kendisini Bedlis Kalesi'ne hapsetmesi için Hacı Şeref'e teslim etti.

Timur'un o yüce beratı 940(1534) yılına kadar ailenin yanında bulunuyordu. Şeref Han'ın Allah'ın rahmetine kavuşması (487) ve oğlu Şemseddin'in Rozkan aşiretinin ileri gelenleri ve reisleriyle birlikte Acem ülkesine iltica etmesi sırasında Timur'un o önemli belgesi, daha önce verilmiş olan öteki sultanlık hükümleri, belgeleri ve beratlarıyla birlikte kayboldu.

Sözün kısası, Hacı Şeref Han'ın ölümünden sonra, onun yerine oğlu ve sadık halefi, «Veli» diye

(487) Öldürülmesi. (M.A.A.)

ün yapan Emir Şemseddin geçti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Emîr Şemseddin bin Emîr Hacı Şeref

Haberleri nakleden faziletlerin sözlerinden anlaşılıyor ki, Türkmen Kara Mehmed'in oğlu Yusuf, destop Timur Gurgan'ın satvetinden ve onun pençesine düşmekten kaçarak Rum (488) Hükümdarı Yıldırım Beyazid Han'a kaçınca, Timur bu Rum Kayseri'ne (488) bir elçi göndererek, Kara Yusuf'u kendisine teslim etmesini istedi; ayrıca, elçiyle birlikte gönderdiği mektup da kendisine şu farsça beyitleri yazdı:

«İstemiyorum ki Rum diyarı gibi barış ülkesi
«Benim istilama uğrayıp da karmakarışık olsun
«Hizmetçimize veriver Kemah'ın anahtarlarını
«Ve daraltma başına şu geniş dünyayı
«O şerir, yol kesici Kara Yusuf var ya
«Hacılara hac yolunu kapatmıştı
«Ve Hiçbir yolda güvenlik kalmamıştı, onun yüzünden
«Senin dergahında buldu sığınacak yer
«Ona siyaset kılıcıyla ver hakkettiği cezayı
«Bu mektubumu alır almaz cezalandır onu.»

Timur Gurgan'ın elçisi Rum Sultanının (488) sarayına varıp da görevini gerektiği gibi yerine getirince, Sultan uygun cevabı verdi ve Kara Yusuf'u da, Mısır Hükümdarı Sultan Feran'ın (489)

---

(488) 135 No.'lı nota bakınız.

(489) Kitapta böyledir; fakat anlaşıldığına göre bu, arapça kitaplarda yaygın olan «Ferec»in bozulmuş şeklidir. (M.A.A.)

sarayına gitmesi için serbest bıraktı. Mısır Hükümdarı o sırada Timur Gurgan'la dost olduğu ve onun tarafını tuttuğu için, hem bu Kara Yusuf'un, hem de yanında mülteci olarak bulunan sabık Bağdad Valisi Sultan Ahmed El-Celayiri'nin Kahire Kalesi'nin burçlarından birine hapsedilmelerini emretti. Timur Gurgan'ın ölüm haberi gelinceye kadar ikisi de bu durumda kaldılar.

O zaman ise, her birinin kendi komutası altında 500 kişi toplayıp, onlara gerekli yiyecek ve mühimmatı Mısır Hazinesin'den harcamak suretiyle, öteki beyler ve komutanlar gibi bu kuvvetleri hizmete sokmaları şartıyla, serbest bırakılmaları için emir verildi. Fakat Sultan Ahmed El-Celayiri'nin hizmetçilerinden ve maiyetindeki adamlardan başka, adamlarında ve askerlerinden, kendisiyle birlikte Bağdad'dan gelen olmamıştı.

Kara Yusuf ise böyle değildi; Karakoyunlu Türkmenleri'nden birçok lider, komutan ve asker kendisine katıldılar ve bunun sonucu olarak büyük bir şana kavuştu. Bu yüzden Mısır'lılar kendisinden korku duymaya başladılar ve durumunu Sultan Feran'ın (489) eşiklerine sunarak dediler ki: «Sultan, Kara Yusuf ve adamlarının herhangi bir vesileyle Mısır'dan atılmaları için çalışmadığı takdirde, şüphesiz akibet vahim olacaktır.»

Meselenin tartışılmasından sonra, Mısır'lılar bu Türkmen'leri yarış töreninin yapılacağı gün öldürmeye karar verdiler. O gün Sultan Feran (489) ansızın Kara Yusuf ve adamlarına, atlarından inerek yarış alanındaki dağınık ufak taşları toplamaları için meydana dağılmalarını emredecekti; onlar dağılınca da, Mısırlı askerlerin kılıçlar ve oklarla bu zavallı masumların üzerine atılıp onları tamamen yok etmeleri için emir verecekti.

Fakat Kara Yusuf, kendisine ve adamlarına

karşı hazırlanmakta olan kötü niyeti öğrendi; bunun üzerine adamlarına, silahlanıp mücadeleye hazırlanmalarını ve hazırlıklı olarak yarış meydanına gelmelerini söyledi. Vakit gelip de halk ve askerler yarış meydanında toplanınca; ve plan gereğince Sultan, meydanı, orada dağılmış olan ufak taşlardan temizlemek için Kara Yusuf ve adamlarının meydana inmelerini emredince; Kara Yusuf atının sırtında olarak Sultan'a doğru gitti ve kendisine seslenerek şöyle dedi: «Sultan bizlerden güvenini ve ilgisini esirgemediği sürece, bizler de onun, kendisine ve devletine bağlı kullarıydık. Şimdi ise, madem ki kıskançların, keyif ve garaz sahiplerinin sözlerini dinlemiştir ve meşru hiç bir sebep olmaksızın bizi yoketmek istiyor; artık bizim bu ülkede kalmamız mümkün değildir.» Sonra yine atının sırtında Sultan'a saygı amacıyla ayağa dikilerek kendisini gerektiği gibi selamladıktan sonra atını mahmuzladı; göz açıp kapamasından daha hızlı bir şekilde atını koşturdu ve kabilesine seslenerek «meydandan çıkıp beni izleyin» diye bağırdı.

Denildiğine göre, kendisi Diyarbekir'e dönmek üzere yolda giderken, yakalanması ve Diyarbekir'e varmasının engellenmesi için Sultan tarafından 180 defa askeri kuvvetler gönderildi. Fakat Kara Yusuf, isabetli tedbiri, savaştaki iyi tecrübesi, hızlı hareketleri ve üstün cesareti sayesinde, her defasında onları yenilgiye uğrattı. Sağ salim Diyarbekir'e vardıktan sonra Bedlis'e giderek Bedlis Beyi Şemseddin'e iltica etti. Şemseddin kendisini yi karşıladı, ona çok güvendi, kızıyla evlendi ve bunun karşılığında Pasin bölgesi ile Evnik Kalesi'ni kendisine verdi. Kara Yusuf, hizmetçileri ve maiyetiyle birlikte kışı bu ülkede geçirdi.

Kara Yusuf, 809(1407) yılının yazında, Me-

lik Şemseddin'in desteği ve yardımıyla, Mirza Ebu Bekir bin Mirza Miranşah bin Emîr Timur'la çarpıştı. İki ordu arasında, Çukursa'd denilen bir yerde çarpışmalar meydana geldi. Sonunda Timurlu düşmanı yenilgiye uğradı ve bu zafer Kara Yusuf'un Çukursa'd, Merend, Nahcivan, Surur ([490]) ve Maku'yu istila etmesiyle sonuçlandı. O kışı da Merend'de geçirdi. 810(1408) yılında Mirza Ebu Bekir Babası Mirza Miranşah'la birlikte Irak ve Horasandan büyük ordularla Türkmen Kara Yusuf'la çarpışmak üzere Azerbaycan'a hareket etti. İki taraf arasında, Tebriz Neşibgazanı'nda savaş başladı. Çağatay ordusu ([491]) ağır bir yenilgiye uğradı; Mirza Miranşah çarpışmada öldürüldü ve Azerbaycan ülkesinin tümü Kara Yusuf'un eline geçti; bunun sonucu olarak günden güne şanı yüceldi ve kadri yükseldi

Kendisi ile Melik Şemseddin arasındaki ilişkiler ise ilerleyip kökleşti. O kadar ki, Kara Yusuf, Melik Şemseddin'e «oğlum!» diye hitabediyordu. Büyük saltanat ilan ettikten sonra, bir yüce emirname çıkararak bununla Bedlis Vilayeti'nin ve ona bağlı yerlerin Melik Şemseddin'in mülkiyetinde olduğunu pekiştirdi. İşte sana o yüce emirnamenin esas ibaresi ve metniyle birlikte sureti;

Emirnamenin Sureti

«Aziz çocuklarım -yüce Allah onları bağışlasın-, aşiret, fırka, 'binler' ve 'yüzler' beyleri, komu-

(490) Doğrusu «Şurur» olsa gerek. (M.A.A.)
(491) Mirza Ebu Bekir'in ordusunu kastediyor (M.E.B.)
(492) Bazı yerlerde «Xınıs» (Hınıs); bazı yerlerde de «Xınus» (Hınus) şeklinde geçmektedir; biz, her iki şekli de aslına uygun olarak yazdık. (M.E.B.)
(493) Timurleng'in oğlu. (M.E.B.)

tanlar, hükümdarlar, görevliler, meslek ve zanaat adamları, diğer halk, ileri gelen ve liderler, ve Kürdistan'ın bütün kıralları; ve Bedlis, Ahlat, Muş, Xınûs (Hınıs)) ([492]) ve bulara katılan ve bağlı olan yerlerin soyluları, tanınmışları, ünlüleri ve sakinleri!. Hepiniz biliniz ki, en aziz, en akıllı en saygıdeğer evladım, beylik ve adalet sahibi hazretleri, en büyük Emîr, Acem emirlerinin Emîri, Eb'ü'l-Meali Mîr Şemseddin'in -yüce Allah onun devletinin, zaferinin, izzet ve ikbalinin günlerini kıyamet gününe kadar korusun-, gösterdiği mükemmel bağlılık ve birlik, sonsuz yetenek ve fedkarlık nedeniyle; ve kendisine olan eksiksiz güven ve tam inancımız sebebiyle; adı geçen Emîr' in üzerine nimetlerimizi yağdırmamız, onu yüce ilgimizin kapsamı içine almamız, kendisinin Siwerğalat (Siverğalat) (?) ile taltif ederek emsalinden imtiyazlı bir duruma getirmemiz ve düşmanlarından üstün kılmamız; bu konudaki geçmiş kararımızı uygulamak amacıyla, bizim yüce kırallık himmetimiz üzerine kaçınılmaz oldu. İşte bunun için, şimdi yüce irademiz, Bedlis, Ahlat, Xınûs, Muş ve diğer kalelerin, onlara bağlı yerlerin, onlara katılan, eklenen ve bağlanan yerlerin hükümetinin, adı geçen Emîr'e yeniden verildiğini, eskiden olduğu gibi buraların Divan haklarında, beylik aidatında ve eyaletin bundan başka aidatı ile maliyesinde tasarruf edeceğini, bunlarda hiç kimsenin hiçbir şekilde kendisine ortak olmayacağını ve kendisiyle çatışmayacağını gerektirdi. Bunu duyurmak amacıyla bu mutlu emrimizi ve uygulanacak olan kesin kararımızı bütün ülkelere gönderdik ki; bunu bilsinler, onun beyliğinin, işlerine, bu beyliğin eski zamandan beri kendisine ait olan taraflarına ve kışlaklarına karışmasınlar, onun reayasının işlerine ve adamlarının dav-

ranışlarına karşı çıkmasınlar ve hiçbir şekilde onunla çatışmasınlar. Bu emre muhalefet eden her kimse, kendini müsamahasız cezaya çarptıracak ve hesap, sorgu mevkiinde durduğunda kendine hiçbir aracı bulamayacaktır. Ayrıca, Bedlis, Ahlat, Xinûs ve diğer yerlerde oturup da eskiden beri evladım Emîre ve onun hükmüne boyun eğen beyleri, komutanların, soyluların, ileri gelenlerin ve halkın görevi, bu boyun eğmeye devam etmek, onun en ufak bir işaretine muhalefet etmemek, bütün meselelerini ve problemlerini, her yönden büyük itaat ve bağlılıkla Emîr aracılığıyla ve onun ülkedeki adamlarının ve görevlilerinin elleriyle çözümlemektir. Bu emirname, yüce ve kutlu Sultanlık imzasıyla imzalanıp süslenmiş olduğu için, ona güvenmek ve uyarınca hareket etmek gereklidir.

«820(1418) yılının Rebiyülevvel ayının 10'unda yazılmıştır.»

Metla' el-Sa'deyn'nin yazarı demiştir ki:

«Kara Yusuf'un ölümünden 40 gün sonra, Emîr Şemseddin, 823(1421) yılının 23 Zilhiccesinin 18'inci günü, Arran Karabağı'na bir heyet göndererek, güvenilir adamlarından birinin aracılığıyla, Mirza Şahruh'un ([493]) sarayına boyun eğişini ve itaatini arzetti. Mirza Şahruh'un ilkbaharın başlarında, Türkmen Kara Yusuf'un çocuklarına vurmak ve onlarla savaşmak amacıyla, Karabağ kışlağında Azerbaycan sınırlarına hareket etmesi sırasında, 824(1422) yılının Cemaziyelevvel başlarında, Bedlis Hükümdarı Emîr Şemseddin tarafından gönderilen ve yanına birçok hediye ve armağan almış olan Kadı Muhammed, Ketme El-Gıyasî denilen yerde Mirza'nın otağına geldi; Sultan'dan ve adamlarından büyük bir ilgi ve kadir gördü. Sultan, yüce mecliste oturmasını

bildirdi ve dileklerini yerine getirdi; meramına kavuşmuş olarak efendisinin yanına döndü.

Ayrıca Sultan Şahruh'un otağı, Ahlat'ın nahiyelerinden birinde bir ağaçlık olan Merku konağını şereflendirip, muzaffer askeri oraya çadırlarını kurunca, Emîr Şemseddin, yanında Kürdistan'ın bazı beyleri de olduğu halde oraya gitti ve Sultan'ın ordusuna izzet ve tazimle karışladı; sonra aynı yılın Cemaziyelahır'ının başlarında yüce kabulle ve parmak öpmekle şereflendi. Sultan da ilgi gösterip kendisini birçok değerli hil'atlerle taltif etti ve irsi eyaleti Bedlis'in beratını yeniledi. Aynı ayın 16'ncı günü, vilayetinin merkezine dönmesi için kendisine izin verdi.»

Gerçek şudur ki, Emîr Şemseddin, nitelemekte mübalağa ve görüşte aşırılık olmaksızın; dindar, bilgili, idareci, ciddi, meseleleri akıl, siyaset ve isabetle ele alıp çözümleyen bir adamdı. İşte bunun için, o ülkenin halkı, kendisinde; evliyalık ve kutsallık mertebesine varacak kadar iyilik, dindarlık ve günahlardan sakınma olduğuna inanırdı. Bazı tasavvuf risalelerinde belirtildiğine göre, halk, kendisinin o kutsal makamlarda ([494]) yedi aşamayı aşmış veyüce Hazretle ([495]) ünsiyeti elde edecek bir makama ulaşmış olduğunu söylüyordu. Dillerde meşhur ve ağızlarda yaygın olduğuna göre, vahşi hayvanlar ve kuşlar Emîr'e ısınmış; abdest aldığında bunlar başına toplanır ve korkmadan, çekinmeden onun mübarek ellerinin suyunu içerlermiş. Buna benzer daha birçok hikâye ve masallar vardır ki, şimdi bunları anlatırsak, öngördüğümüz amaçtan başka birşekilde yorumlanabilir.

---

(494) Evliyalık makamları. (M.E.B.)
(495) Galiba Allah'ı kastediyor. (M.E.B.)

Sözün kısası, Allah rahmet etsin, kendisi bilgin, adaletli, sofu meşrepti; bilginleri, yoksulları, dervişleri sever ve her zaman onlarla oturup arkadaşlık ederdi. Bunun için halk arasında «Büyük Emîr Şemseddin» diye ün yapmıştı. Bu ülkenin erkekleri ve kadınları hâlâ onun mübarek ruhundan güç umarlar ve gece gündüz dualarında onun ruhuna başvururlar.

Emîr Şemseddin, ülkeden Türkmen'lerin egemenliği ve nüfuzu kalktıktan sonra, ülkesinin bağımsızlığını ilan etti; tek başına kendi adına sikke kestirdi ve hutbe okuttu. O tarihi günün eserlerinden biri, bir miskal ağırlığında olan altın-gümüş karışımı ve üzerinde «Şemseddin» yazılı bulunan bir paradır. Kürdistan halkı bu paranın bereketli olduğuna inanır ve onun uğurluluğundan yararlanmak için hâlâ ellerinde bulundurmaktadır. Ben de bu parayı gözlerimle defalarca görmüşümdür. Ayrıca benim gördüğüm üç dirhem para daha vardır ki Bedlis hükümdarlarından üçünün adına darpedilmiştir. Bu hükümdarlar şunlardır: Muhammed bin Şeref bin Muhammed, Şemseddin bin Ebu Diyaeddin.

O ulu Bey'in ([496]) eserlerinden ve yaptırdıklarından bazıları şunlardır: Bir zaviye, bir hastane, bir misafirhane, Gök Meydan'da bulunan ve 810(1408) yılında yaptırmış olduğu «Şemsiye Camii» adındaki cami. O büyük Emîr'in Bedlis ve dolaylarında şu vakıflar hâlâ birer gelir kaynağı olarak durmaktadır: Muş'a bağlı Tırmit Köyü, Gurcikan'a bağlı Kıfu Köyü, Erciş ile Adilcevaz arasında bulunan Kazux (Kazuh) Köyü; ayrıca Bedlis'in içinde, o vakıflardan alınmış dört tarla, yedi dükkân, büyük bir han ve 20 Ermeni ailesi ([497]). Bunların dışında kalan vakıflar ise durum-

(496) Emir Şemseddin. (M.E.B.)

(497) Yani onlara kiralanan evler. (M.A.A.)

ların değişmesi ve zamanın geçmesiyle kaybolup gitmiştir. Yaptırdığı zaviye hâlâ mamur durumdadır ve içindeki faaliyetler devam etmektedir; orada her gün yoksullara ve çaresizlere sadakalar ve yiyecek dağıtılmaktadır. Kazux Köyü'nde de, gelip giden yolculara sarfedilen, biri özel ve biri genel olmak üzere iki vakıf vardır.

Emîr Şemseddin, sonunda, Ahlat şehrinde, Kara Yusuf'un son derece cahil, ahmak ve serseri olan oğlu Mirza İskender tarafından şehit edildi. Bir rivayete göre, onun ulu cenazesi Ahlat'tan Bedlis'e nakledilerek Gök Meydan'ın doğu tarafında gömülmüş; diğer bir rivayete göre de hâlâ Ahlat'ta bulunmaktadır. Gömüldüğü yer hakkında böylece ihtilaf vardır.

Dillerde dolaşan rivayetlere göre, öldürülmesinin sebebi şuydu: Kendisi Mirza İskender'in kızkardeşiyle evliydi. Bu hanım Türkmen aşiretinden olduğu için, yetişmesi ve tabiatinin gereği olarak ata binmeye, değnek oyunu oynamaya, ok atmaya, genel törenlere ve meclislere katılmaya eğilimliydi. Bu yüzden, Bedlis'te de birkaç defa bu işleri yapmak istemiş; fakat büyük Emîr kendisine bu konuda müsamaha göstermemiş ve bazen yumuşak, bazen de sert bir şekilde bu isteğine karşı koyarak şöyle demiştir: «Biz Kürt'ler, Türkmen'lerin günlük hayatlarının esası haline getirmiş oldukları bu gibi adetleri doğru bulmuyoruz; bu işleri bırakmak iyi ve gereklidir.» Ne var ki şairin dediği gibi:

«İyilik ve yumuşaklıkla bitmezse eğer iş
«Saygısızlığa başvurma zorunluğu doğar çaresiz.»

Nitekim mesele selametle kapanmamış; tersine çatışma ve inat, zorunlu olarak hanıma karşı sertlik ve şiddet kullanılmasına yolaçmıştır.

Küstahlığı ve dil uzatması karşısında bir gün Emîr Şemseddin, ağzına bir yumruk vurmak zorunda kalmış ve bir dişi kırılmıştır. O da hemen kırık dişini alıp, şikayetini ve mazlumluğunu gerçekten etkili bir şekilde belirten bir mektupta gizleyerek, Erciş'te bulunan kardeşine göndermiştir. Bunun üzerine, «Deli İskender» diye ün salmış bu pervasız zalim, Emîr Şemseddin'in kendisini görmek üzere her zamanki gibi Ahlat'a gitmesini fırsat bilerek yıldırım gibi üzerine atlamış ve onu öldürmüştür. Öldürülmesinin yaygın olan nedeni işte buydu. Fakat bu satırların yazarı, bunu uzak bir ihtimal olarak görmektedir. Görünüşteki akla yakın nedenler, Emîr Şemseddin'in aŞhruh'un sarayına itaatini arzetmiş olmasıydı. Bilgi Allah indindedir.

Sözün kısası, büyük Emîr Şemseddin'in şehit olmasından sonra, beylik tahtına ve vilayet yönetimine, onun sadık halefi Emîr Şeref geçti. Emîr Şeref Allah'a tutkun bir meczuptu; darmadağınık bir durumdaydı ve gönlü hep meşguldü. Yönetim işlerine aldırış etmez ve dünya işleriyle ilgilenmezdi. Örneğin geceleri şehrin hamamlarının külhanlarında yatar, gündüzleri ise kendisi için özel olarak yaptırmış olduğu bir demir kafeste oturur ve şu sözleri tekrarlar dururdu: «Erkek kekliğin yeri kafestir.» Günleri, yeni açmış güllerin günleri gibi fazla sürmedi ve çabuk geçti. eKndisi varlık safhasında bir eser de bırakmadı.

«İster sevinçli ol ister dertli bu dünyada
«Güven yoktur bu köhne gidişli dünyada
«Madem ki bu dünyadan göçetmek kaçınılmazdır
«Sevinç daha iyidir dertten, ve sağlık hastalıktan.»

Öte yandan, güvenilir rivayetçiler rivayet

ederler ki; Emîr Şeref'in Hasankeyf hükümdarlarının kızlarından olan karısı Şahım Hatun, kocasının sağlığında alimlerden bir fetva elde etmiş ve bu fetva gereğince, Emîr Seydi Ahmar Nasıraddin' le evlenmişti. Emîr Şeref Allah'ın rahmetine kavuştuğunda, bu karısından küçük bir çocuk bırakmıştı. Şemseddin adındaki bu çocuk hükümdarlık işlerini eline alabilecek güçte değildi. Bu nedenle Bedlis Hükümeti'nin yönetimi ve beyliğinin işleri Mîr Seydi Ahmed'in ve karısı Şahım Hatun' un eline geçti. Bu durum, Rozkan aşiretinin ileri gelenlerinin öfkesini ve nefretini kabarttı. Bu yüzden bu ileri gelenler Merkezi Hükümet'e karşı isyan ettiler ve her biri, Bedlis Beyliği'nde yönettiği kesim ve nahiyeleri tek başına yönetmeye başladı. Örneğin, Mîr Muhammed Nasıraddin Ahlat işlerinde, Qewalisî (Kavalisi) Abdurrahman Ağa da Çukur ve Muş nahiyelerinde tek başlarına yönetim kurdular. Böylece işler karmakarışık oldu ve Rozkan aşireti arasında kargaşalıklar yayıldı. Her biri bağımsızlık ve tek başına hüküm sürmek iddiasında bulunuyor ve kimse kimseye boyun eğmek istemiyordu.

«Ülke sultansız kaldı mı bir kez,
«Her köyün reisi vali kesilir.»

Bir süre durum bu şekilde devam etti. Sonunda Emîr Şemseddin büyüyüp de zincirden kurtulunca, bir gün adamlarıyla birlikte Bedlis'in dışında avlanmaya çıktı. Bu sırada, Kefnedûr (Kifnedur) yolunda, odun yüklü eşeğiyle birlikte, adet olduğu gibi odunlarını satmak üzere şehre doğru gitmekte olan, Baykan aşiretinden Ömer Yadigaran adında birisiyle karşılaştı. Arap Köprüsü üzerinde kendisiyle karşılaştığında, Ömer, bu gibi yerlerde gösterilmesi gereken saygıyı göster-

medi; hatta eşeğini yoldan ayırmadı bile, onu hızla sürerek Emîr'in kafilesinin arasına girdi: hatta odunlar Emîr'in ayağına değdi ve ayağını tahriş etti. Bunun üzerine Emîr öfkeyle dolarak şöyle bağırdı: «Hey ahmak eşek!, senin hayvanını gözetecek gözlerin yok mu ki onu yoldan uzaklaştırasın ve insanlar eziyetsiz olarak geçsin?» Ömer ise buna karşılık olarak derhal ve bütün şiddetiyle şu cevabı verdi: «Kör, kendi ayıbını görmeyen kimsedir.» Emîr Şemseddin bu sert cevaba üzüldü ve öfkesi kabardı; adamı pençelemek istediyse de sonra kendisinden şefkat ve zayıflığına saygı göstererek bundan vazgeçti; sabır ve olgunluğu kendine şiar edinerek hakarete tahammül gösterdi ve adamı affetti, yaptığına da göz yumdu.

«Sabredersen eğer, şüphesiz bu sabır
«Sana devlet ve ikbal getirir azar azar.»

Emîr, öfkesinin ve hiddetinin belirtileri kalkmış olarak döndüğünde biraz düşündü ve kendi kendine, «acaba bu sıradan adamın iddiasının gerçek bir nedeni ve dayanağı yok mu?» diye sordu. O zaman, avdan döndükten sonra, adı geçen adamı yanına çağırtıp kendisine sormaya karar verdi. Nitekim öyle yaptı; bu Ömer Yadigaran'ın odunlarını satmış ve eve dönmekte olduğunu görünce kendisini yanına getirtti ve şöyle dedi: «Hey cahil Kürt! Yüzüme karşı söyleyip beni üzdüğün ve bununla terbiye ve saygı yolundan saptığın o boş, anlamsız ve aşağılık söz neydi?»

Bunun üzerine Ömer pişmanlıkla, boynunu bükerek ve olup bitenden ötürü özür dileyerek şu karşılığı verdi: «Ey benim gerçek velinimetimin oğlu ve ey benim gözlerimin soylu nuru! Ben hiç de terbiye yolundan sapmadım ve doğruluk yolundan ayrılmadım; ben sadece, sana ve devletine

olan bağlılığımdan ötürü, sizin alicenap kulaklarınıza birtakım doğru sözler arzetmek için ortam hazırlamak istedim. Eğer o sözleri benden dinlemek istiyorsan, beni yalnız yanına çağırt; orada sana demek istediklerimi detaylı olarak arzederim.»

Emîr kendisinden, bu hikâyenin detaylarını anlatmasını isteyince, Ömer kendisine, annesinin, ilk kocasının sağlığında alimlerden aldığı fetva gereğince Emîr Seydi Ahmed Nasıraddin'le evlenmesini, bunun sonucu olarak beylik işlerinin yabancıların eline geçmesini ve bundan doğan işlerle durumları anlattı; böylece Şemseddin'e, kendisinden gizli tutulan meseleleri aydınlattı ve bunları eksiksiz ve fazlasız olarak öğrenmesini sağladı.

Bunun üzerine Emîr Şemseddin, bu samimi Kürd'ün sadakatine teşekkür etti ve ona gerektiği gibi takdir ederek, bu bozukluğun nasıl düzeleceğini ve nasıl ıslah edileceğini sordu. O zaman Ömer kendisine şu karşılığı verdi: «Benim görüşüme göre, Rozkan'lı kahramanlarından filan, filan, filan adamları birer birer yanına çağırtıp, özlenen amaç üzerine onlarla sözbirliği etmen için kendilerini vaat ve tehditlerle kendi tarafına çek. Ondan sonra ben sana bu işi sonuna götürmek için örnek bir plan arzederim.»

Emîr şemseddin hemen, Ömer'in kendisine arzettiğini uygulamaya başlayarak, her gün Rozkan'lı adamları ve gençleri yanına çağırttı ve kendisi için onlardan biat aldı. Bu hareket halk arasında yayılıp da haberi Mîr Seydi Ahmed'in kulaklarına gidince, derhal kaçtı ve Boxtan (Bohtan) Hükümdarı Mîr Ebdal'a iltica etti Bunun üzerine Emîr Şemseddin hemen annesini öldürdü; sonra

da kaçan hasmının üzerine orduyu yürüterek (Boxtan) Vilayeti'ne kadar kendisini kovaladı.

Emîr Şemseddin'in saldırıya geçtiği haberi Boxtanlı Emîr Ebdal'a ulaşınca o da ordusunu topladı ve savaşa, döğüşe hazır olmak üzere Dalam nehri'nin kıyısında karargahını kurdu. İki topluluk karşı karşıya gelip de henüz çarpışmaya başlamadan önce, Emîr Şemseddin kendi tarafından Emîr Ebdal'a bir elçi göndererek, Mîr Seydi Ahmed'in kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat Emîr Ebdal bunu reddetti ve elçiye şöyle dedi: «Bu istek bir tek şartla gerçekleşir; o da, senin efendinin, daha önce Boxtanlı beylerden birini öldürüp senin efendinin sarayına kaçarak iltica etmiş olan Şerwanlı (Şirvanlı) Emîr Hasan'ı bize teslim etmesidir; o zaman biz de kendisine Mîr Seydi Ahmed'i teslim ederiz.»

Kısacası, bu şekilde elçilerin ve mektupların karşılıklı gönderilmesinden sonra şöyle bir anlaşmaya varıldı: Emîr Şemseddin, Emir Ebdal'a, Şervanlı Emîr Hasan'ın karşılığında rehin olarak, Rozkan ileri gelenlerinden ve liderlerinden birkaç kişiyi gönderecek, Emîr Ebdal da bunun üzerine kendisine Mîr Seydi Ahmed'i yollayacak; ondan sonra da Emîr Şemseddin Şervanlı Emîr Hasan'ı gönderecek ve bununla, Emîr Ebdal'ın yanında rehin bulunan Rozkan liderlerini geri alacaktı. İşte bu anlaşmaya dayanarak Emîr Şemseddin, rehinleri yüzmekte büyük bir hünere sahip olan ve büyük ölçüde yeterli ve yiğit olan adamlardan seçti; ve onları, Emîr Seydi Ahmed'e karşık olarak Emîr Ebdal'a gönderdi. Emîr Şemseddin, onları gönderirken de kendilerine şunları söyledi: «Ben hiç bir zaman Hasan'ın teslimine müsaade etmeyeceğim.» Ayrıca, uygun bir zamanda kaçmaları konusunda hazırlanan plan üzerine de kendileriy-

le görüş birliğine vardı. Plan şöyleydi: Onlar, iki taraf arasında sınır olan nehre yakın yerlerde kalacaklar; karargahda döğüş çıktığını gösteren haykırış ve onun gibi alametlerin görünmesini kollayacaklar; ansızın saldırı başladığında da atlarını, elbiselerini ve silahlarını arkada bırakıp ordularına katılmak üzere çıplk olarak kaçacaklar ve nehri yüzerek geçeceklerdi.

İşte bu işaret gereğince Rozkan liderleri Emîr Ebdal'ın otağına gittiler ve bir süre yanında kaldılar. Bu sırada Emîr Ebdal, kendisine Emîr Hasan'ı iade edeceği, barış ve selametin gerçekleşeceği ve ikisinin de ihtilaf ve çatışmanın doğuracağı sonuçlardan kurtulacakları umuduyla, Emîr Şemseddin'e Emîr Ahmed'i gönderdi. Ne var ki, Emîr Şemseddin başka bir şey yapmak niyetindeydi. Güneş batar da, dünya kararıp siyah, korkunç bir elbise giyince, Emîr Şemseddin hemen kesici ve intikamcı kılıcı hain ve alçak Seydî Ahmed'in boynuna vurarak başını kesti ve böylece intikamını aldı, içini rahatlattı.

Aynı saatte ordusunun bir birliğini de Dalman Nehri'nin kıyısına gönderdi ve bunlar ansızın gece karanlığında düşmana saldırdılar. Bunun üzerine düşmanın öncü kuvvetlerine ve ön karakollarına korku ve dehşet hakim oldu; bu yüzden, olup bitenin içyüzünü anlamadan ve bunun farkına varmadan kendi aralarında kavgaya tutuştular. Tam bu sırada, rehin bulunan Rojkan liderleri işin içyüzünü anladılar; derhal koşarak, nehre atıldılar ve yüzerek kendi karargahlarına ulaştılar.

Güneş doğup da hazırlıklar, iki ordunun çarpışmaya ve birbirinin üzerine atılmaya hazır durumda, komutanlardan ufak bir işaret beklemek için nehrin iki yakasında durmalarıyla sonuçla-

nınca, Emîr Şemseddin atının sırtında ileriye doğru gitti ve Emîr Ebdal'a seslenerek şöyle dedi: «Ey Emîr Ebdal! Ben bana hiyanet ve düşmanlık etmiş olan hizmetçimi öldürdüm ve mesele bitti. Seninle aramda da, düşmanlık ve husumeti gerektirecek herhangi bir olay geçmemiştir. Buna rağmen sen çatışma ve vuruşma istiyorsan, işte meydan şurada ve işte maydanda dolaşan adam!»

Boxtan adamları ve ileri gelenleri bu sözü duydukları zaman, Emîrleri Ebdal Bey atıyla ilerledi ve şöyle dedi:

«Ey Emîr Şemseddin! Şüphesiz senin ulu babaların ve ataların, eski zamandan beri, ataları-mızın büyükleri ve reisleriydi. Aralarındaki dostluk daima köklü, sevgi karşılıklı ve samimiyet fazlaydı. Bu nedenle, o eski geleneklere ve dostluklara ters düşecek bir davranışta bulunmaktan Allah'a sığınırız. Böyle davranış, aynı zamanda halkta nefret uyandırır; yaratıcı Allah indinde de yasaktır ve hem dünyada, hem ahrette sahibine hüsran ve utanç getirir. Emîr Seydi Ahmed eğer kendi kendini kirletmiş ve terbiye sınırını aşarak işlediğini işlemişse, en layık cezasını da buldu. Şimdi ise sizin iyi ahlakınızdan ve iyi niyetinizden, kargaşalık çıkmazsa, vuruşma ateşinin alevlenmesine meydan vermemenizi ve iki taraf arasında sevgi ve birlik bağlarını güçlendirmeye çalışmanızı rica ediyoruz.»

Emîr Şemseddin, Emîr Ebdal'ın yumuşaklığını, ılımlılığını, olup bitenler için özür dileyen sözler söylediğini, barışa eğilimli olduğunu ve selameti sevdiğini görünce; onun istediğini olumlu karşıladı ve ona dostluğunu, güvenini teyit etti. Sonra da askerleriyle birlikte ülkesinin merkezine döndü. O günden itibaren bu Emîr, «Şemseddin'e

Dıjwar» ([498]) diye adlandırıldı.

Emîr Şemseddin'in beş erkek çocuğu vardı: Sultan Ahmed, Sultan Mahmud, Diyaeddin, Emîr Şeref, Emîr İbrahim. İlk üçü, 835 (1432) yılında salgın hale gelen vebada öldüler; Emîr Şeref de gençliğinin baharında ve ömrünün ilk yıllarında normal eceliyle Allah'ın rahmetine kavuştu.

Böylece Emîr İbrahim, babasının ölümünden sonra hükümdarlığa geçti ve bir süre ülkeyi büyük bir ciddiyetle ve dikkatle yönetti. Sonra Allah'ın rahmetine kavuşunca, yerine sadık halefi ve oğlu Emîr Hacı Muhammed geçti. Emîr Muhammed, 847 (1444) yılında, Bedlis'te nehir kıyısında büyük bir cami ve medrese yaptırmaya başladı ve bir yıl sonra tamamlandı. 865 (1461) yılında ölünceye kadar yönetimde kaldı. Ölünce büyük camisinin yanında gömüldü. Varlık safhasında iki çocuk bıraktı: İbrahim ve Emîr Şemseddin. Babasının ölümünden sonra, onun vasiyeti gereğince İbrahim yönetime geçti. Onun durumunu da aşağıdaki satırlarda anlatacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Emîr İbrahim II bin Emîr Hacı Muhammed

Daha önce anlattıklarımız arasında zikrettik ki; Karakoyunlu Kara Yusuf ile Bedlis hükümdarları ve yöneticileri arasında, neredeyse baba - evlat ilişkisine dönüşecek iyi ilişkiler ve sağlam bağlar vardı. Daha sonra Akkoyunlu Uzun Hasan, bu iki aşiret arasındaki köklü düşmanlık yüzünden, Kara Yusufun oğlu Cihanşah'ı öldürmeye muvaffak olunca ve bu durum, onun bütün Di-

(498) Yaman Şemseddin, Cetin Şemseddin. (M.E.B.)

yarbekir, Ermenistan ve Azerbaycan vilayetlerini istila etmesine yolaçınca; bundan sonra bütün kuvvetleri ve nüfuzuyla bu aileyi (499) ve Karakoyunlu ailesini yoketmeye, Karakoyunlu ailesinin bütün üyelerinin kökünü kazımaya, adamlarını ve taraftarlarını darmadağın etmeye yöneldi.

Önce, Bedlis Vilayeti'ni istila etmek ve Hükümdarını, yöneticilerini yakalamak amacıyla, büyük komutanlarından ve büyük devlet adamlarından biri olan Süleyman Bey Bijenoğlu'nun komutasında büyük bir orduyu Bedlis üzerine gönderdi. Bu Süleyman Bey, sayıya ve hesaba gelemeyecek bir orduyla Kürdistan'ın üzerine yürüdü ve Bedlis Kalesi'nin dışında Türkmen ordusunun karargahını kurdu. Bunun üzerine, o zaman Bedlis Hükümdarı bulunan Emîr İbrahim bin Emîr Haci Muhammed, derhal kaleleri sağlamlaştırdı; şehirleri güçlendirdi; yolları ve caddeleri tıkadı; kendisi de Bedlis Kalesi'ne kapandı. Süleyman Bey de, yanında birçok şiddetli kuşatma araçları ve uzun savaşma gereçleri getirerek kaleyi kuşattı.

Kuşatma süresi tam üç yıl sürdü. Kış sona erip de, umutların ve özlemlerin açılacağını gösteren gülleri ve çiçekleriyle birlikte bahar geldikçe, Süleyman Bey'in de kaleyi ele geçirme umudu tazelenirdi .Kışı Mardin ve Beşiri dolaylarında geçiirr; ilkbaharın başında tekrar Bedlis'i kuşatmaya gelir; Kürt kahramanlarıyla ve Rozkan aşiretinin yiğitliğiyle yeniden mücadeleye girişir ve onlarla acı bir şekilde vuruşurdu. Savaşçıların ve döğüşçülerin sesleri, mancınıkların ve taş atıcı araçların gürültüleri yükselip alçalır ve kulakları

(499) Bedlis hükümdar ailesini. (M.E.B.)

sağırlatırdı; mermiler ve oklar üstten alta ve alttan üste uçuşup sağa sola dağılırdı ve hemasetle dolu olanların kalblerine varıp onları devirir; kahramanların canına isabet edip uçururdu. Öyle ki, savaş alanı ve vuruşma meydanı, şairin farsça olarak nitelendirdiği gibi şöyle oldu :

«Yiğitler iki saf oldu, tıpkı dilberlerin kirpikleri gibi
«Safın biri üstte, öbürü de alttaydı
«Yukardan yuvarlandı mı bir taş aşağıya
«Yer öküzünden(500) aslan bügürtüsü gelirdi
«Aşağıdan atıldığı zaman yukarıya bir ok
«Şu yüksek çarka takılırdı şüphesiz
«Ve dönerdi yüksek çarkla birlikte ahenkle
«Ta ki Ay'ı halka, Güneş'i de kement yapana dek
«Tüfekler ise zamanın taş-yüreklileri gibi
«Parçalardı güven ve aman yerlerini
«Kahramanların kanlarından kalenin burçları
«Kırmızı renge boyandı, tıpkı narçiçeği gibi.»

Kuşatma süresi uzayınca, yiyecek ve mühimmatın tükenmesinden ve açlığın ,öldürücü hastalıkların yayılmasından ötürü kuşatma altındakiler sıkıntılı bir duruma düştüler; o kadar ki, açlık ve hastalıklar hepsinin hayatına son verdi ve Emîr İbrahim'le birlikte yalnız yedi kişi sağ kaldı. O zaman, Süleyman Bey'in meddahı olan Şair Mahmudoğlu türkçe bir gazel yazdı ve Sultan Hasan Bey'e gönderdi. Gazelde şu beyit de vardı :

«Şeha! Ol Bedlis'in Kürdü mutî olmaz Süleyman'e
«Ezelden kalma adettir, çalışırlar Ocağ üste.»

(500) 417 No. lı nota bakınız.

Sözün kısası, iki taraf arasında, güçleri tükendikten ve cephaneleri bittikten sonra barış yapıldı. Bu da iyi insanların ve aralarında ilişki kuran barışseverlerin aracılığıyla oldu. Barışın şartları şöyleydi: Süleyman Bey Emîr İbrahim'in ve ailesinin hayatına dokunmayacak; buna karşılık Emîr İbrahim de kaleyi ve beylik görevini bırakıp kaleyi Süleyman Bey'e teslim edecekti.

İki taraf bu şartlarda anlaşınca, durumu Sultan Hasan Bey'e arzettiler; o da, kabul ettiğini ve Emîr İbrahim'e güven ve aman verdiğini belirtmek için yüzüğünü gönderdi. Bunun üzerine Emîr İbrahim kaleden çıktı ve Sultan Hasan'ın Tebriz'deki sarayına gitti. Böylece Süleyman Bey Bedlis Vilayeti'nin bütün kalelerine ve şehirlerine el koydu. Anlatıldığına göre, bu zorunlu göçte, Rozkan aşiretinden Emîr İbrahiml'e birlikte Azerbaycan'a giden ailelerin sayısı 12 aileydi; bunlar arasında ünlü «Şems Aqılan» (Şems Akılan) ailesi de vardı.

Emîr İbrahim, maiyetiyle birlikte Tebriz'e vardıktan sonra, Hasan Bey kendisini Irak tarafına gönderdi ve geçiminin sağlanması için de Kum'un gelirinden kendisine bir tahsisat ayırdı. Bu ilgi ve ağırlama, Hasan Bey'in hükümdarlığı süresince devam etti. Onun ölümünden ve oğlu Yakub Bey'in saltanata geçmesinden sonra ise durum değişti. Çünkü Yakub Bey, Rozkanlılar'ın davranışlarına ve Bedlis Vilayeti'nde çıkardıkları ayaklanmalara fazlasıyla sinirlendi. Bu yüzden İbrahim'in öldürülmesi için emir verdi ve bu emir Kum şehrinde yerine getirildi.

Merhum Emîr, Kum'daki aşiretin ileri gelenlerinin kızlarından biriyle evlenmişti ve bu hanımdan üç erkek çocuğu bıraktı: Hasan Ali, Hüseyin Ali ve Şah Muhammed.

Akkoyunlular'ın Bedlis Beyliği üzerindeki egemenlikleri 29 yıl sürdü. Bu süre içinde birçok ayaklanma ve kargaşalıklar çıktı. Bunlar Rozkanlılar'ın birliğini darmadağın etti. Bunun sonucu olarak birçok ileri gelenleri ve liderleri çevreye iltica ettiler. Diğer kısmı da Genc'de gizlendiler; sabır ve tahammül elbisesi giyerek ve insanlardan, kitlelere karışmaktan ilgilerini keserek kurtuluş gününü beklediler. Rozkan aşiretlerinin temel direği ve Diyaeddin ailesinin en sadık, en vefakar adamı olan Muhammed Ağa Kelhokî ise, Akkoyunlu Türkmen beylerinin yanında kalmak zorunda bırakıldı. Çoğunlukla vaktini Irak ülkesinde geçirirdi. Zaman zaman da, Bedlis hükümdarları olan ve velinimeti bulunan Diyaeddin ailesinin[501] çocuklarının hizmetinde bulunmak üzere Kum'a giderdi. Orada, yapılması gereken işler konusunda kendilerinin verdiği talimata uyarak, kendi işlerinin yararına olan söz ve çalışmada, gücünün yettiği kadar görevini bağlılıkla yapardı. Kendisi, felekle çarpışmış ve onun acı tatlı tecrübelerinden yararlanmış eski adamlardan olduğu için, ailenin fertlerini bazen, Kürdistan'daki geçmişleri ve ailelerinin, heybetli ve sayıca çok olan Rozkan aşiretleri ve kabileleri arasındaki imtiyazlı makam ve mevkii konusunda aydınlatır; bazen de Bedlis'in güzel havasını, yumuşak iklimini ve zengin bahçelerini uzun uzun anlatır; sonra da, sağlam kalelerle dolu olan o güzel ülkenin yabancı mütegallibelerin elinden kurtarılması için uyulması gereken plânları açıklamaya koyulurdu. Onun bu anlatışları, bu şehzadelere, kendilerinden biri Kürdistan'a gidip, sadece o büyük ülkenin sınırlarına ayak basmakla, kendisine vilayetteki ka-

(501) İlk hükümdar Diyaeddin'in soyundan gelen Bedlis hükümdar ailesi. (M.E.B.)

lelerin ve önemli şehirlerin fethini en kolay durumda ve en kısa zamanda mümkün kılacak Kürt aşiretlerinden ve Rozkan kabilelerinden taraftarlar ve yardımcılar toplanacağı hayalini verirdi. Böylece eski olan ailelerinde yeniden canlılık doğacak ve irsi beylikleri yeniden dirilecekti.

Sonunda, bu büyük aileye sadık olan ve hakkında alabildiğine iyi niyetli olan bu tecrübeli adam cesaretlendi ve içinde gizlediği niyeti, şehzadelerin annesi olan hanıma açarak şöyle dedi :

«Sen bana şehzadelerden birini Kürdistan'a götürmem için izin verirsen, şüphesiz ben, Rozkan aşiretinin kalblerini senin bu oğlunun etrafında birleştirmeye muvaffak olacağım. Sonra da onları alıp Akkoyunlu Türkmenleri'ne karşı savaşacağım ve Bedlis'in kalelerini, yörelerini bu mütegallibelerin elinden kurtaracağım. Böylece hakkı yerine getireceğiz. O zaman Rozkan'ın ülkelere dağılmış adamları eski vatanlarına dönecekler, eski beylerine boyun eğecekler ve onlara içten itaat edeceklerdir.»

Muhammed Ağa Kelhokî bu konuda çok mübalağa yaptı; sonunda hatunu, bu görüşün doğruluğuna ve hemen uygulanması gerektiğine ikna etti. Bunun üzerine hanım, kendilerini Kürdistan'a götürmesi için iki oğlu Hasan Ali ve Hüseyin Ali'nin onunla beraber olmasına razı oldu. Muhammed Ağa hemen bu iki şehzadeyi alarak yola çıktı ve Hakkari Vilayeti'ne gitti. Orada iki şehzadeyi, «Seyyid»([502]) yerine, farsçada kullanılan «aka» sözcüğünü kullandıkları bilinen Asurî aşiretinin yanına bıraktı. Ve onlara dedi ki : «Bunlar benim çocuklarımdır; şartlar ne olursa

(502) Arapça olan bu sözcük «bey», «bay» anlamına gelir. (M.E.B.)

olsun, kendilerine ilgi gösterilmesi, önem verilmesi ve korunmaları gerekir.»

Sonra kendisi Bedlis Vilayeti'ne gitti ve Diyaeddin ailesini seven, ona bağlı ve taraftar olanların hepsiyle görüştü; onlara, hepsinin velinimeti olan bu büyük ailenin çocuklarının geldiğini haber verdi; ve onlardan, gaspedilmiş hakkın yeniden alınmasını ve vilayetin ele geçirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması için gereken yardımı yapmalarını istedi.

O sırada tesadüfen Asurlular'la hükümdarları İzeddin Şêr (Şir) arasında anlaşmazlık çıktı. Sonunda Asurlular, anlaşmazlığı çözümlemek için ayaklandılar ve kılıçları çektiler. Bunun üzerine İzzeddin Şêr, bu uğursuz isyancıların ayaklanmasını bastırmak için üzerlerine bir askeri birlik göndermek zorunda kaldı. Asurlular da şairin şu sözleri uyarınca hareket ettiler.

«Zorunluluk zamanı kaçmaya fırsat kalmayınca

«Al eline keskin kılıcı.»

Ve vuruşmaya, çarpışmanın tozu dumanı içine dalmaya hazırlandılar. İki taraf arasında cereyan eden çarpışmalarda Asurlular gerçi başarı kazandılar; fakat talihsizlik, iki şehzadenin, yani Hasan Ali ve kardeşinin çarpışmalar ve kargaşalıklar sırasında kaybolmalarına yolaçtı ve bir daha izlerine rastlanılmadı.

Bu büyük musibetin ve ağır olayın haberi Rozkan aşireti ileri gelenlerinin ve adamlarının kulaklarına gittiği sırada, Muhammed Ağa kendilerine iki ulu şehzadenin geldikleri müjdesini vermiş; ve kendileri, ülkenin kurtarılması amacıyla, Kürdistan'ın diğer beyleriyle birlikte yekvücut olarak ayaklanmak için harekete hazır duruma getirmiş bulunuyordu. Fakat bu haberin gelmesi

üzerine hepsinin elleri böğürlerinde kaldı; ne yapacaklarını şaşırdılar; genç, yaşlı, erkek kadın, hepsinin ağlama ve sızlama sesleri göklere çıktı; acı acı ağlamaya ve karalar giymeye başladılar; ayrıca, kanlarıyla, canlarıyla fedakarlık yapacaklarına ağır yemin ettiler. Şair demiştir ki:

«Kalmadı kan ağlamayan bir göz, o olaydan ötürü.»

«Parçalanmadık göğüs de kalmadı, o acı haberden ötürü.»

Evet, hiç bir devlet yoktu ki, yıldızı, parladıktan hemen sonra kaybolup batmış olsun; ve yüksek bir bina görülmemişti ki, yükselip parladıktan hemen sonra, feleğin olaylarının ve zamanın ihanetinin etkisi altında çökmüş olsun. Şair demiştir ki :

«Şu dünya bahçesinde gelişen bir ağaç yoktur ki

«Geçmemiş olsun keskin baltanın eline

«Ve şu zengin bahçede, sülünün kanatları gibi

«Ne bir gül kalacak, ne de bir servi.»

Sözün kısası, bu olay Muhammed Ağa'yı son derece etkiledi. Artık bir gam ve dert denizinin dalgaları arasına düştü ve şaşkına dönüp, ne yapacağını bilemez oldu. Sonra kendi kendine ne yapacağını sordu ve hasret çekerek şöyle dedi :

«Hükümdarlık bahçesinde henüz açmamış, beylik bahçesinde yetişmiş olan bu iki konca gülün üzerine felek bütün şiddetiyle saldırdı ve kendilerini beklemekte olan eyaletlerinin kokusunu dahi koklamalarına fırsat vermeden gençliklerine kıydı! Eyvah ki, hükümdarlık ve beylik nehrinin kıyısında yetişmiş olan o iki servi, yöneticilik ve hükümdarlık nehirlerinden bir yudum su içmeden yokluk denizine düştüler.»

Evet, Muhammed Ağa böylece işi kestiremez

durumda beşleri altılara çarparken[503], ansızın, Emîr İbrahim'in kardeşi Emîr Şemseddin'in Erux (Eruh) Nahiyesi'nde bulunduğu konusunda bir haber aldı. Haberin ayrıntısı şöyleydi :

Bilenoğlu Süleyman Bey'in Bedlis Kalesi'nde Emîr İbrahim'i kuşatması sırasında, bu Emîr Şemseddin kaleden kaçmaya muvaffak olmuş ve Boxtan aşireti arasında gizlenerek orada kalmış; hatta orada Eruxlu Emîr Muhammed'in kızıyla evlenmiş ve bundan oğlu Şeref Bey doğmuştu. Şeref Bey de babasıyla birlikte o sırada adı geçen aşiretin arasında bulunuyordu.

Bu ferahlatıcı haberin Muhammed Ağa üzerindeki etkisi çok olumlu oldu. Buna son derece sevindi ve adı geçen yere giderek Emîr Şemseddinle görüşmekle şereflendi. Ve Emîr Şemseddin'de, kendisinin tazelemek ve yeniden diriltmek için çaba harcamakta olduğu önemli göreve kendisini yetenekli kılacak bütün nitelikleri buldu. Çünkü Emîr son derece zeki ve akıllı, aynı zamanda ağırbaşlı ve ciddiydi.

Muhammed Ağa Emîr Şemseddin'e, hikayesini baştan sona kadar, bağlılıktan, vatanın mutlu kılınması uğrundaki büyük fedakarlıktan ve vatan evlatlarının hizmetine kendini adamaktan gelen son derece etkili bir şekilde arzetti. Bundan etkilenen Emîr Şemseddin, kendisine, «pekiyi şimdi ne istiyorsun?» diye sordu. Bunun üzerine Muhammed Ağa kendisine şu cevabı verdi: «Emîr'in kapısına bağlı olan bu kul, Emîr'in himmet kolunu cüret ve cesaretle yeninden çıkarmasını, mutluluk ayağını celadet ve yiğitlik üzengisine koymasını ve böylece Bedlis Vilayeti'ni ele geçir-

(503) Arapçadan bir deyim olan bu söz, ne yapacağını şaşırmış kimseler için kullanılır. (M.E.B.)

meye hemen gitmesini dilemektedir.» Bu söz üzerine Emîr, Muhammed Ağa'nın dileğini ve birlikte Bedlis Vilayeti'ne gitmelerini kabul etti.

O vilayetin sınırlarına ulaşmalarıyla birlikte, hemen çevrelerinde, Rozkan aşireti adamlarından, öldürme, vuruşma ve döğüşmede eğitilmiş 1.500 asker toplandı. Bunun üzerine hemen Bedlis Kalesi'ni kuşattılar. O sırada Bargıri, Erciş ve Adilcevaz hükümet ve yönetimleri, Türkmen Mehmed Şalvi'nin adamlarının ve aşiretinin elindeydi. Mehmed Şalvi, Emîr Şemseddin'in Bedlis Kalesi üzerine gittiği haberini alınca, derhal ordusu ve adamlarıyla birlikte Bedlis tarafına yürüdü. Emîr Şemseddin kendisini Rahwa (Rahva) denilen yerde karşıladı ve kendisiyle Türkmen askerleri arasında savaş çıktı. Kürt kahramanlarının, gönülleri hayrette bırakacak derecede cesaret, erkeklik ve yiğitlik gösterdikleri bu kanlı çarpışmalarda iki taraftan da birçok kimseler öldürüldü. Ne var ki, bütün bunların yararlı bir sonucu olmadı. Şair diyor ki :

«Köhne felek vermezse eğer devlet ve ikbal
«Pusuya yatıp da zorla elde etmek mümkün değil onu.»

Çünkü sonunda Rozkan aşiretinin adamları yenilgiye uğradılar. Ve ecel hükümdarı Emîr Şemseddini'n üzerine otoritesini kurdu ve onun yüce adını varlık safhasından sildi; hükümdarlık ve beylik bahçesinden bir gül koparmadan, yoksunluk ve yalnızlık dikeni kalbinin ortasına isabet etti. Bu çarpışmadan da hayal kırıklığına uğramış olarak çıkan Muhammed Ağa ise, fikir dağınıklığından ve aklının başıboş kalmasından ötürü, ağlanacak bir hale geldi. Durumu sanki şöyle diyordu :

«Nedir ben umutsuza verdiğin bu talih Alla-

hım!

«Ki hiç bir isteğime kavuşmadım ben!»

Muhammed Ağa halktan ayrı olarak, fikrinin ve hayalinin dizginlerini serbest bırakmış; yükselmekten ve ihtirastan uzak, umutsuzluğun ve hayal kırıklığının arkasında oturmuş durumda ağlayarak bunları söylerken, ansızın gaipten bir ses, kulağına fısıldayarak şunları mırıldandı :

«Gel, hey iradesiz!, nedir bu gevşeklik?
«Sıcaklık ve hareket ister rahvan atın yolu
»Bilmez misin ki tohum önce toprağa gümülür
«Sonra bakılır, ta ki yeşerinceye dek?
«Gayret sayesindedir ki, kehribar çekicilik kazanıp
«Elini kıpırdatmadan samanları çeker
«Bırak kehribarı ve saman hareketini
«Dağları yıkıp yoldan kaldırır gayret.»

Arkasından da gaipten gelen ses şöyle dedi : «Kalk da ciddiyetle kollarını sıva ve hareket, çaba kırbacıyla gayretinin atını sürerek Irak'a ([504]) yönel. Orada, hâlâ Kum şehrinde oturmakta olan Emîr Şah Muhammed bin Emîr İbrahim Bey'i bul ve kendisini alıp Rozkan aşiretine getir. Hükümdarlık ve senin ulaşmak istediğin amaç, o asil şehzadenin nasibidir.»

Muhammed Ağa, doğru ve iyi niyetli insanlardan olduğu ve yalancılıktan, riyakarlıktan uzak bulunduğu için gaipten gelen bu sese inandı ve hemen Acem Irakı'na hareket etti.

Şehzadelerin anası olan hanımın önüne çıktığı zaman, olup biten olayları Cennet halkının gençlerinin iki efendisi olan Hasan ve Hüseyin'in

(504) Acem Irak'ı (M.A.A.)

([505]) öldürülmelerini bize hatırlatan Hasan ve Hüseyin'in([506]) öldürülmeleri hikayesini, Emîr Şemseddin'in de nasıl bu uğurda öldürülmüş olduğunu, eksiksiz ve fazlasız olarak anlattı. Sonra da, Emîr Şah Muhammed'i, kendisini sabırsızlıkla beklemekte olan Rozkan aşiretinin isteğine uyarak yanına alıp Kürdistan'a götürmek konusundaki kararını bildirdi. Muhammed Ağa, o yufka yürekli, zavallı, talihsiz annenin üzerinde yıldırım etkisi yapan sözlerini bitirir bitirmez; anne, kaybetmiş olduğu iki ciğerparesine yüksek sesle ağlamaya başladı ve yanında kalmış bulunan tek oğluna bağlılığı daha da arttı. Bunun için Muhammed Ağa'nın bu yeni isteğini reddetmesini haklı gösterecek birçok mazeret öne sürdü. Ne var ki, bütün bunlar kendisine bir yarar sağlamadı; sonunda Muhammed Ağa'ya birtakım sert sözler sarfetti. Fakat Muhammed Ağa bütün bunları şaşılacak bir sabır ve tahammülle karşıladı; yumuşak, ısrarla, fakat sürekli olarak istediğinde diretti ve şöyle dedi : «Rozkan aşireti secdeye varıp yüzünü yere koyarak ve avucunu göklere doğru açarak, ayrılık derdinden bozulmuş gözlerine, onun yüce ve şahane alayının tozunu sürme gibi çekmek isteğiyle, kendilerine Emîr Şah Muhammed'i göstermek lütfunda bulunması için yüce Padişah Allah'a dua etmektedirler.»

İşte bu etkili söz ve hazin, sadakat dolu istek karşısında, zavallı anne, Şehzadeyi görmek özlemi içinde bulunan halkın dileğine olumlu cevap vermek zorunda kaldı ve aziz, sevgili, biricik oğlunu, adı geçen Muhammed Ağa'ya teslim etti;

---

(505) Hazreti Ali'nin iki oğlu. ((M.E.B.)

(506) Hakkari'de kaybolan Bedlis hükümdar ailesinin iki şehzadesi. (M.E.B.)

o da kendisini alıp hemen Kürdistan'a döndü.

Bazıları da, Muhammed Ağanın Emîr Şah Muhammed'i, annesinin rızası olmaksızın alıp getirdiğini ve kendisini Bedlis Vilayeti'ne kaçırdığını rivayet ediyorlar. Doğrusu da budur.

Hangi rivayet doğru olursa olsun, kesinlikle bilinen şudur ki, Emîr Şah Muhammed, mübarek gelişiyle, 900 (1495) yılında Bedlis'i şereflendirmiştir. Hemen çevresinde büyük bir yardımcı ve taraftar topluluğu toplandı ve ülkenin her tarafında sevinçler, şenlikler düzenlendi. Rozkan aşiretinin bütün kabileleri, lütfedici Padişah Allah'a hamd ve şükürlerini sunmanın belirtisi olarak, yoksullara, ihtiyaç sahiplerine ve müstahak olanlara sadakalar dağıttılar ve iyilikte bulundular. Arkasından hemen, yüce Allah'ın «işlerde onlara danış» sözü uyarınca bir fikir ve danışma meclisi kuruldu ve bu mecliste Bedlis Kalesi'nin ele geçirilmesi ile bütün Bedlis Vilayeti'nin fethi meselesi tartışıldı ve şu karar alındı :

«Bedlis Kalesi'nin üzerine açıkça yürümek, defalarca olduğu gibi, Emîr Şemseddin'in ve Rozkan aşireti ileri gelenlerinin çocuklarının öldürülmelerine, her teşebbüste de çalışmaların başarısızlığa uğramasına yol açtığı için; şimdi devletin çıkarı, kalenin burçlarında ve surları üzerinde dolaşma konusunda eğitim görmüş birkaç kişinin, güneşin batmasından ve bu dünyanın göklerini tekrar ele geçirme yemin ve andının elbisesini giymesinden sonra, Bedlis Kalesi'nin üst tarafına gitmelerini, kalenin en büyük burcunun kapısına ulaşıncaya kadar surlara tırmanarak burayı ele geçirmelerini ve böylece kaleyi savunanların yollarını kesmelerini gerektirmektedir. Aksi takdirde kaleyi, gaspedenlerin ellerinden almak mümkün değildir.»

Ezeli irade de bunun gerçekleşmesini gerektirmiş olduğu için, «Allah bir şeyi irade edince çarelerini hazırlar» sözü gereğince, işler kolaylaştı ve çareler hazırlandı. Baykan ve Modkan aşiretlerinden birkaç kişi bulunarak Emîr Şah Muhammed'in huzuruna getirildiler. Şah Muhammed birçok vaadlar ve bol nimetlerle onları kendine çekti; sonunda bu eşsiz hareketi yapacaklarına söz verdiler ve şöyle dediler: «Ya amacımıza ulaşıp Büyük Burc'a ulaşıncaya kadar surlara tırmanacağız; yada muhafız birliğinin adamlarının eline düşüp kılıçlara, mahmuzlara ve diğer ölüm ve yoketme araçlarına yem olacağız.»

Bundan sonra, kendilerine verilen görevi yerine getirmek için merdiven, pusu ipleri ve kanca gibi araç ve malzemeleri hazırlamaya başladılar. Onlar bu hazırlıklar içindeyken, Ebu Bekir Ağa Baykî denilen, meselelerde tecrübeli, zamanın ve feleğin dönüşlerini bilen büyük tecrübe, doğruluk, zeka sahibi, iyi inançlı ve iyi ahlaklı bir kişi, Emîr Şah Muhammed'in yanına gelerek kendisine şunları arzetti: «Türkmenlerin Bedlis'e egemenlikleri süresi içinde, benim tek işim ve beni Allah'a yaklaştıracak tek hareketim, merdivenler yapmaktan öteye gidemedi. Bundan maksadım, ülkenin ve yönetimin meşru varisi çıkıp, gaspedilmiş hakkı almak için çalışmaya başlayacağı gün, görevimi yapmış olmamdı. İşte, direklerden ve kalın iplerden, senin muhtaç olduğun kadar yapmış olduğum merdivenler, toprak altına gömülmüş olan küplerde bulunmaktadır ve böyle bir günün gelmesini beklemektedir.» Ebu Bekir Ağa sonra şöyle dedi: «Şükürler olsun Allah'a ki kendisinden her ne dilediysem, onun sonsuz himmetiyle elde ederek mutlu oldum.»

Ebu Bekir Ağa sözlerini bitirdikten sonra hemen gidip o merdivenleri getirdi. Emîr Şah Muhammed, bu iyi niyetli ve iyi davranışlı Kürd'ün, vatan ve hükümdar ailesine karşı beslediği samimî sevgi ve köklü inancı görünce, onun bu şanlı işlerine karşılık olarak Tatvan'a bağlı Xızankin (Hızonkin) Köyü ile Eksor (İksor) Köyü'nü ikta mülkiyeti yoluyla kendisine verdi.

Sözün özü, kaleye girmeye azimli olan kahramanlar, Ay ve Güneş'in yollarını şaşırıp başıboş oldukları ve feleğin, binlerce gözüyle[507] hangi yolu izleyeceğini şaşırdığı karanlık bir gece, kalenin kuzey tarafındaki Kara Burç yoluyla, saba rüzgârı gibi yükselip kaleye çıktılar; orada, insanlardan hali bir evin penceresine merdivenlerin iplerini bağladıktan sonra aşağıya indiler. Şair demiştir ki :

«Yılan gibi kement iplerini sarkıttılar
«Feleğin aslanını ele geçirmek için
«Ve ele geçirdi böylece Kürtler tüm siperleri, bilekleriyle
«Ve açtılar her taraftan savaş kapılarını
«Bir yandan bayrak yapıp boylarını yükseltiyorlardı
«Bir yandan da omuzlarından, kollarından merdiven yapıyorlardı.»

İşte kahramanlar, bu şekilde ve bu metotla, «Allah'tan umutsuz olmayın» diyen ulu şanlı Allah'ın bağına tutunarak yukarıya çıktılar; ansızın uyku ve gaflet yatağındaki nöbetçilere ve dinlenme yerlerindeki muhafız birliğine saldırarak bir kısmını yerlerinde öldürdüler; diğer kısmını da kalenin üstünden ve yüksek yerlerinden en aşağıya attılar. Saldırıya geçenlerin bir kısmı dı-

(507) Yıldızları kastediyor.

şarıdan kale kapısını ele geçirirken, büyük bir topluluk da kale valisinin evine yürüyüp kendisini dışarı çıkardılar; sonra kendisinin de, bütün adamlarının ve askerlerinin de ellerini boyunlarına bağladılar; böylece onlara, hakettikleri cezayı verdiler. Sonra da ailelerini, çoluk çocuklarını kaleden ve tüm vilayetten çıkardılar. Böylece güllerle dolu olan vatan bahçesi, ellerin ve yabancıların dikenlerinden temizlenmiş oldu.

Emîr Şah Muhammed, eski kurallara ve babalardan, atalardan kalma geleneklere göre kendi kendini ülkenin beyi olarak ilân etti ve büyük bir yetenekle betlik tahtına çıktı. Küçük büyük, genç yaşlı farkı gözetmeden herkes üzerine adalet ve eşitlik çadırı gerdi; iyilik ve lütuf bayrakları dalgalandırdı. Ne var ki, mutlu hükümdarlığının günleri, yeni açıp gülümseyen güllerin mevsimi gibi büyük hızla geçip gitti; çünkü hükümdarlıkta tam üç yıl kaldı ve ondan sonra Allah'ın rahmetine kavuştu.

Emîr Şah Muhammed gerçekten cesur, alicenap olarak nitelendirilen ve büyük bir cömertlik ve iyilikseverlikle tanınan bir gençti. Allah kendisine rahmet etsin, ölümü 903 (1498) yılındaydı. Babası Emîr Şemseddin-i Veli'nin[508], Gök meydan'da bulunan ve nurlar saçan türbesinin civarına gömüldü. Emîr İbrahim adında küçük bir çocuk bıraktı.

DÖRDÜNCÜ KISIM
Bedlis Hükümetinin Kendi Hükümdarlarının Elinden Çıkması Bu kısım dört Yön[509]

(508) Babası Emîr Şemseddin değil, Emîr İbrahim'dir. (M.E.B.)

(509) 27 No.lı nota bakınız.

kapsamaktadır :

BİRİNCİ YÖN
Emîr İbrahim ve Onun Emîr Şeref'le Olan Çatışması Konusundadır

Güzel yazan yazarların hikayelerinden ve güzel konuşan akıllıların rivayetlerinden anlaşılıyor ki; Emîr İbrahim, babasının ölümünden sonra beylik makamına geçtiğinde küçük yaştaydı. Bu durum, idari ve mali yönetimin fiili olarak Abdurrahman Ağa Qewalisî (Kavalisi) ve aşiretin öteki liderlerinin ellerine geçmesine yolaçtı. İşler bu şekilde yürürken, bir de görüldü ki, Şeyh Emîr Bılbasî, Abdurrahman Ağa'ya ve onun Qewalisî aşiretine rağmen, Bılbasî aşiretiyle birlikte Emîr Şeref'in(510) hizmetine girdi. Emîr Şah Muhammed, yönetimi sırasında Emîr Şeref'i, Boxtan Vilayeti'ne bağlı Erux (Eruh)'tan getirterek, Rozkan ileri gelenlerinin seçmesi ve uygun görmesiyle Muş'ta kendine vekil tayin etmiş ve bunun üzerinden de az olmayan bir süre geçmişti. Bu durum, amca oğulları arasında göğüslerin öfkeyle doldurulması için çalışan bozguncuların ve düzenbazların önünde yolu açtı; aralarındaki sevgi ve parlaklık yerini ikiliğe ve sıkıntıya bıraktı.

Emîr İbrahim ve onun sağkolu Abdurrahman Ağa, Emîr Şeref'i her ne vesileyle olursa olsun, Muş'tan Bedlis'e getirtip göz nurundan yoksun bırakmak istiyorlardı. Fakat «Seydi Hazinedar» di-

(510) Emîr Şeref, daha önce Eruh'tan getirtilip Rozkan aşiretinin başına geçirilmiş ve Rahva'da Türkmenlerle yaptığı savaşta öldürülmüş olan Emîr Şemseddin'in oğludur. (M.E.B.)

ye tanınan Kavalisli Seydi Ağa Hazinedar, bu zalim ve kötü komployu öğrendi ve Emîr Şeref'in yanına koşarak, Emîr İbrahim'in kendisi için hazırlamakta olduğu ihanet ve oyunu bildirdi.

Bu sırada Emîr İbrahim, güvendiği adamlarından biriyle, Muş'ta bulunan Emîr Şeref'e bir mektup göndererek şöyle diyordu: «Seni çok seviyorum ve çok özledim; Bedlis'e teşrif edip birkaç gün kalmanı çok ummaktayım. Bu günler içinde mutlu vakitler geçirir; gönüllerimize takılmış olan üzüntü ve dertleri silip atmak için kendimizi içki alemlerine, eğlence ve sevince veririz.»

Ne var ki, Emîr Şeref bu isteğe uymakta gevşek davranmaya ve bunu savsaklamaya başladı; sonra gidemeyeceğini özür dileyerek bildirdi. Derken iki taraf arasında karşılıklı mektup ve mesajların gönderilmesine devam edildi; elçiler gidip geldi; karşılıklı dostluk ve sevgi mektupları, yerlerini sitem ve saldırıya bıraktı; sonunda iş kılıçların çekilmesine yolaçtı. Emîr İbrahim askerlerini toplayarak, Kürdistan'ın diğer bazı beyleriyle birlikte, anlaşmazlığı kılıç keskinliğiyle sona erdirmek için Emîr Şeref'in üzerine yürüdü. Bunun üzerine Emîr Şeref de, o zaman lalası bulunan Pazukî Sıwar (Süvar) Bey ve Şeyh Emîr Bılbasî gibi taraftarı olan beyleri ve ileri gelenleri; Pertaflı Seydi Ali Ağa, Seydi Hazinedar ve kardeşi Celâl Ağa Cılki gibi müttefikleri, kendisine bağlı olanları ve diğer bir topluluğu, çevresinde toplamak zorunda kaldı. Sonra savaşa ve vuruşmaya hazırlanarak Muş Kalesi'ne kapandı. Derken, iki ordu, birbirine bitişik dağlar gibi birbirinin karşısında saf tuttu. Şairin dediği gibi:

«Zırhları demirdendi, ellerinde Hint kılıçları
«Baştan başa timsah dolu iki demir deryası gibiydi

«Kemerleri gül rengine boyanmıştı baştan başa
«Bir tek kişinin kanından kemer bağlamışlardı sanki
«Davullar ölüm ve helak nağmeleri çalınca
«Ney de ecel makamında okumaya başladı
«Yaylardan çıkan oklar yağma yolunu tuttular
«Ve her köşeden büyük bir kargaşalık çıktı
«Atlama ve manevrada eğitilmiş yiğitler
«Birbirlerine girdi aslanlar ve kaplanlar gibi.»

Emîr İbrahim'in ordusu büyük, Emîr Şeref'in ordusu ise küçük olduğu için, çarpışmanın ilk gününde galebe ve zafer belirtileri Emîr İbrahim'in tarafında görünüyordu. Ne var ki, Rozkan aşiretinin ileri gelen ve liderlerinin çoğu Emîr Şeref'e eğilimliydi. Bunlar kalede bulunan Emîr Şeref'e gizlice mektuplar göndererek, kendisine bağlılıklarını ve itaatlerini arzettiler. Yalnız Pazukî Sıwar (Süvar) Bey'in oğlu Çolak Halid, Emîr İbrahim'e bağlıydı ve ondan ayrılmıyordu. Bunun üzerine, bir gün, dayısı olan Şeyh Emîr Bılbasî, babası Sıwar Bey'le anlaşarak kendisine şu haberi gönderdi :

«Biz ikimiz, Rozkan ileri gelenlerinin ve liderlerinin çoğunun beraber olduğu Emîr Şeref'le birlikteyiz. O halde senin Emîr İbrahim'le birlikte kalmanın ve onun hizmetinde fedakarlık yapmanın faydası nedir? Anne ve babaya itaat etmek görevine uymak gerekliliği, senin Emîr İbrahim'in hizmetini bırakıp Emîr Şeref'le gelmeni ve kendisine itaatini arzederek, onun köleliğinin örtüsünü omuzuna almanı ve boyun eğme halkasını kulağına takmanı gerektirmektedir.»

Bu durum karşısında Halid Bey, bunu kabul etmekten başka çare bulamadı ve kendi tarafından babasına ve dayısına bir elçi göndererek şu haberi verdi: «Emîr İbrahim'in ordusu yarın kaleye saldıracaktır; o zaman sizin de, benim, ordumla ve adamlarımla birlikte girebilmem için o sırada kale kapısını açmanız gerekir.»

Gerçekten, ertesi gün Güneş doğup da altın rengi ışıklarını, bu sağlam ve sarp mavi kalenin (511) üzerine gönderince, Emîr İbrahim, kılıç ve hançerler taşıyan kahraman askerleriyle birlikte kaleye saldırdı ve ele geçirmeye teşebbüs etti. Savaş ve vuruşma ateşi alevlenince ve çarpışmalar adamakıllı kızışınca aHlid Bey vaadini yerine getirerek Emîr İbrahim'in karargâhından ayrıldı ve Emîr Şeref'in askerlerinin yanında yer aldı. Bu olay Emîr İbrahim'i etkiledi ve kendisini aşırı ölçüde korku ve endişe sardı; bu yüzden de derhal kuşatma ve çarpışmaları bırakarak Bedlis'e geri döndü.

Fakat Emîr Şeref ile kendisiyle birlikte olanlar ve taraftarları, Emîr İbrahim'i serbest bırakmadılar ve peşine düşerek kendisini Bedlis Kalesi'nde kuşattılar. Kuşatma günleri sırasında Rozkan ileri gelenleri, her gün grup grup Emîr İbrahim'den ayrılmaya ve onar-yirmişer kişilik topluluklar halinde Emîr Şeref'e katılmaya başladılar. Bu durum, kuşatma altındakilerin sıkıntılı bir hale girmelerine ve işlerinin her yandan bozulmasına yolaçtı. Nihayet Emîr İbrahim ile yardımcısı Abdurrahman Ağa, acizliklerini, hayal kırıklığına uğradıklarını ve olup bitenlere pişmanlıklarını göstererek, barış isteğinde bulundular ve bunun için elçiler ve aracılar göndererek şöyle dediler :

(511) Gökyüzünü kastediyor. (M.E.B.)

«Bu vilayetin yönetiminin mirası, şeriat ve kural gereğince bütün amca oğullarına aittir. O halde bu şerefli ailenin kökeni ve mutluluğunun güneşinin doğuş yeri olan Bedlis, Ahlat'la birlikte Emîr Şeref'in yönetimi altında ve onun payı olsun; Muş ve Xınûs (Hınıs) ise Emîr İbrahim'in payı olsun; böylece irsi vilayetinin yönetimi ortaklaşa ve birlikte olsun. Şüphesiz bu, şu fani dünyada gidici olan devlet ve ikbal elde etmek için mücadele ve vuruşmayı sürdürmekten daha iyidir.»

Emîr Şeref ise, bu tilkice isteği ve siyasi talebi büyük bir zafer olarak saydı ve barışçıların isteklerini kabul ettiğini, buna rıza göstereceğini bildirdi. Bunun uygulanması için de, Emîr İbrahim'in kalede büyük bir ziyafet hazırlayarak Emîr Şeref ve adamlarını çağırması, orada amca oğulları arasında barış yapılması ve, her birinin kendi payına razı olacağı, hayatı boyunca ötekine el uzatmayacağı konusunda ikisinden de söz, ahit ve ağır yemin alınması kararlaştırıldı.

Bunun üzerine Emîr İbrahim, ziyafet ve Emîr Şeref'in gelişi dolayısıyla yapılacak tören için gereken hazırlıkları yaptı. Sonra Emîr Şeref'e bir heyet göndererek kendisini kalenin içine çağırdı. Emîr Şeref, yakın adamları ve taraftarlarıyla birlikte kaleye girer girmez, iki amca oğlu büyük bir şevk ve sevgiyle karşılaştılar ve samimiyetle, sevinçle kucaklaştılar. Sonra da bir içki, ferah ve sevinç meclisinin kurulmasını emrettiler.

Bu mecliste gümüşî bacaklı ve gül rengi alınlı sakiler, işlemeli alacalı elbiseler içinde, «saklanan inciye benzer huri iynler gibi»(512), göz ka-

(512) Tırnaklar arasındaki sözler bir ayetten alınmıştır. «Huri iyn», cennetteki en güzel hurilerdir. (M.E.B).

maştırır bir şekilde parıldayan altın kaseler taşıyarak dolaşmaya başladılar. İnsanlar, «Aralarında, kaynaktan doldurulmuş, beyaz, içenlere lezzet veren kaseler dolaştırılır» diyen Kur'an ayetinin ifade ettiğini gözleriyle görüp buna inandılar. Hünerli ses sanatçıları, ince sözlü ve güzel sesli çalgıcılar, ilginç müzik aletlerini hazin makam ve nağmelerle ve Kürt'lerin «yoson» tarzında, Arap kuralı, Fars metodu ve Acem usulünde çalmaya başladılar. Hazır bulunanların sevinç ve coşkunluk sesleri, takdir ve hayranlık sözleri göklere, hatta dönen Zuhal feleğine kadar ulaştı.

Şairin dediği gibi :

«Lâle rengindeki içki gelince meclise
«Müzik aletleri iki büklüm oldu tevazudan
«Saf saf dizilmişti o mecliste
«Gazel okuyanlar, ses sanatçıları ve saz çalanlar
«Yalnız güzel sesli değildi gazel okuyanlar
«Bir gamzeyle yüz gönlü birden kaçırırdı
«Boy ve posça put gibiydi hizmet edenler
«Her köşeden başgösteren zehirli belâlar gibiydi hepsi.»

Hazır bulunanlardan her biri sevinç ve eğlenmekten nasibini aldıktan, lezzetli ve tatlı yiyip içtikten, sevinç ve ferahlık verenlere bakmak zevkine erdikten sonra beyler ve asilzadeler, Rozkan aşiretinin ileri gelenlerine dağılmaları ve her birinin istediği misafir ve taraftarı dinleneceği yere götürülmesi için işaret verdiler; kendileri de bazı özel hizmetçilerle birlikte çadırda kaldılar.

Tam bu sırada Şeyh Emîr Bılbasî, ayaklanmış topluluğu ile birlikte, çadıra girdi ve derhal Emîr İbrahim'e yönelerek kendisini makamından çekerek yere indirdi ve şöyle dedi :

«Büyüklerin yerinde oturmak lâfla mümkün değil
«Ancak büyüklük vasıflarına sahip olmakla mümkündür bu.»

Sonra yavaşça Emîr Şeref'in elini tuttu; kendisini yüce makama getirerek oturttu ve şöyle dedi:

«Bu Hüsrevce([513]) yer senin yerindir
«Buraya senden daha layık biri oturmamış bugüne dek.»

Bunun üzerine, «sen mülkü dilediğine verirsin ([514])» sözlerinin Divan yazıcıları, eyalet emirnamesini ve hükümdarlık yöneltme fermanını bu talihliye yazdılar. Ayrıca «sen mülkü dilediğinden alırsın» ([514]) sözlerinin odacıları ve hizmetçileri de, o zavallı talihsizin hükümetinin halısını bundan sonra hiç bir zaman sermediler ve yaymadılar. Çünkü ceza uygulayanlar, ellerini ve ayaklarını ağır zincir ve prangalara vurdular ve kendisini tutuklayıp hapishanenin korkunç zindanlarından birinin dibine attılar. Şair demiştir ki:

«Büyüklük, azamet sahibi olan
«Ve zatı kadim, mülkü zengin olan([515])
«Kimisinin başına koyar mutluluk tacını
«Ve tahttan indirip toprağa gömer, kimisini.»

Abdurrahman Ağa Qewalisî ile, Emîr İbrahim'in, Süreyya yıldızı([516]) gibi toplanmış grubu, Büyük Ayı yıldızları gibi çözüldü ve darmadağın oldu. Emîr İbrahim de yedi yıl hapiste kaldı.

---

(513) Şahane, padişahça. (M.E.B.)
(514) Tırnaklar arasındaki sözler ayetten alınmıştır. (M. E..B.)
(515) Allahı kastediyor. (M.E.B).
(516) Ülker yıldızı. (M.E.B.)

Daha sonra, Emîr Şeref'in yakalandığı haberi (biraz aşağıda bunun detayları anlatılacak; orada bu ulu Bey'in akıbetini, şanının nasıl yüceldiğini, sonra azametinin bayrağının niçin alçalıp indiğini anlatacağız), Kürdistan'ın her tarafında yayılınca, Emîr İbrahim, Rozkan aşiretinin desteğiyle hapisten kurtuldu ve yönetimin dizginlerini, Hükümet işlerinin yönetimini eline geçirdi; Emîr Şeref'in bıraktığı hazine ve defineleri de yağma etti. Ayrıca Emîr Şeref'in, o sırada henüz iki yaşında bulunan oğlu Emîr Şemseddin'i ve Sasonlu Ali Bey'in kızı olan annesini de öldürmek istedi; fakat İmad Ağa Baykî, ince hileleriyle, çocuğu ve annesini Emîr İbrahim'in elinden kurtarmaya muvaffak oldu. İmad Ağa Emîr İbrahim'e şöyle dedi:

«Emîr Şeref daha önce, hiçbir meşru neden yokken amcam Zeyneddin Ağa'yı öldürmüştü. Şimdi ise ben de senden, şeriat gereğince, bunları bana teslim etmeni istiyorum; onlardan kısası ya kendim alacağım, yada parlak şeriat gereğince, kendilerinden kısas almaları için onları maktulün küçük varislerine teslim edeceğim.» Böylece Emîr Şemseddin'i Emîr İbrahim'in pençesinden kurtardı ve kendisini annesini ve diğer yakınlarıyla birlikte Kêfnedûr (Kifnedur) Kalesi'ne götürerek orada her vasıtayla onları korudu.

Sözün özü, Emîr Şeref, Şah İsmail-i Safevi'nin fermanı gereğince Tebriz'de yakalanıp zincire vurulduğu zaman Şah, komutanı Çapan Sultan Ustaclu'ya, Bedlis Beyliği'ni istila etmesini emretti. Bu komutan da büyük bir orduyla gelip kaleyi kuşattı. Kaleye kapanan Emîr İbrahim'le yapılan mücadele ve çarpışmalar tam iki yıl sürdü. Sonunda Emîr İbrahim'in sabrı tükendi ve Kızılbaş kuvvetlerine karşı daha fazla durup direnmeye gücü

kalmadı. Bunun üzerine hükümdarlık ve beylik gelinini üç talakla boşadı ve Siirt tarafına giderek orada inzivaya çekildi; Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar da orada kaldı. Öldüğü zaman varlık safhasında, hapisteyken sahip olduğu bir cariyeden doğma, Sultan Murad adında bir erkek çocuğu bıraktı.

Daha sonra hükümdarlık yine Emîr Şeref'e geçince ve bu Bey yönetimi tekrar ele geçirmeye muvaffak olunca, Sultan Murad da hemen Emîr Şeref'in hizmetine koştu. Fakat Emîr Şeref kendisini yakalayıp Bedlis Kalesi'ndeki hapse attı. Sultan Murad ömrünün sonuna kadar bu hapiste kaldı ve burada vaktini geçirerek sonunda normal eceliyle Allah'ın rahmetine kavuştu.

Öte yandan, Rozkan aşireti, Emîr İbrahim'in kaçmasından sonra kaleyi altı ay daha savundu. Fakat sonra, Emîr Şerefi'n yönetim merkezine döneceğinden umudu kesince, 913 (1508) yılında hem kaleyi, hem de vilayeti Çapan Sultan'a teslim etmek zorunda kaldı. Çapan Sultan da hemen Kürd Beyi Şarkluvi Ustaclu'yu Bedlis Kalesi'ne muhafız olarak tayin etti ve kendisi ganimet almış olarak Tebriz'e döndü.

İKİNCİ YÖN
Emîr Şeref'in, Emîr İbrahim'in yerine Bedlis Hükümetini Ele Geçirmesi

Basiret ve akıl sahibi bilginlerce, edebiyatçılarca ve büyük insanlarca da açıkca bilindiği gibi özlemleri gerçekleşen ve iyi niyeti, doğru vicdanı ile amacına ulaşan, ezeli mutluluk ve ilahi nimetler elde eden herkes, «Allah, dilediğini doğru

yola götürür»([517]) yüce sözü gereğince kullarını doğru yola götüren, onlara merhamet eden yüce Tanrı'ya dayanmıştır. Kendi nefsine mağrur olan, kendi gücü, zenginlik araçları ve servetiyle böbürlenen doğru yoldan sapan ve kahredici Padişah'a ([518]) boyun eğmek, izan etmek yolundan her ceberrutun azametinin binası da, feleğin olaylarının ve zamanın ihanetinin önünde mutlaka çökecek ve özlemleri yıkılıp gidecek; devletinin bahçesi, «Ekinsiz bir vadi»([517]) imiş gibi bir çorak toprağa dönüşecektir. Şair demiştir ki:

«Senin yücelttiğin baş([519])
«Eğilmez hiç kimsenin eğmesiyle
«Birini kahredip de eğdin mi de başını
«Yardım etmekle yüceltemez artık kimse onu
«Gerek filin bacağına, gerekse karınca kanadına
«Sensin güç ve güçsüzlük veren
«Kimisinin gönlünü çıra gibi parlatırsın sen
«Kimisinin gönlüne de dert ve acı verirsin.»

Bu felsefi girişi zikretmekten maksat, Emîr Şeerf'i, onun yetişişini ve durumunun uğradığı sonucu anlatacağımız zaman ibret almamızdır.

Şimdi deriz ki :

Emîr Şeref daha önce de işaret edildiği gibi, yetim bir çocuk olarak Erux (Eruh)'ta Boxtan (Bohtan) aşireti arasında bulunuyordu. Daha önce zikrettiğimiz satırlarda da dediğimizi gibi; Emîr Şah Muhammed kendisine haber göndererek onu getirtti ve kendisiyle ilgilendi, eğitilmesiyle meşgul oldu. Adı geçen şehzade büyüyünce tevazu gösterdi; hatta Bedlis'in bazı yörelerini Emîr İbra-

(517) Tırnaklar içindeki sözler ayetten alınmıştır. (M.E.B.)
(518) Allah'ı kastediyor. (M.E.B.)
(519) Hitap Allah'adır. (M.E.B.)

him adına yönetmeyi bile kabul etti. Bir süre sonra ise, Rozkan aşiretinin kendisini faal bir şekilde desteklemesiyle, bütün Bedlis hükümdarlığını ele geçirmeye muvaffak oldu.

Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmeden, Şah İsmail-i Safevi, istila etmek amacıyla Maraş üzerine yürüdü. Fakat Maraş Hükümdarı Alaüddevle Zulkadır kendisine karşı direndi ve çarpışmada yenilgiye uğradı. Zulkadır aşiretinin yenilmesinden sonra Şah, seferinin dizginini Diyarbekir'e çevirdi. Bunun üzerine, bu yaprakların annesinin babası olan Diyarbekir Valisi Emîr Bey Musıllu, hemen Şah'a itaat ve boyun eğişini arzetti; ayrıca kendisine büyük hediyeler ve nadir rastlanan pahalı armağanlar sundu. Bu armağanlar arasında, bir koyun sürüsü şeklinde olan bir lal da vardı. Bu lal, geçmiş sultanların hazinelerinden, Bayındırlılar'ın ([520]) hazinesine, oradan da adı geçen Bey'e geçmişti, Abbasi halifeleri zamanında meydana gelen deprem yüzünden, Hatlan ([521]) Dağı yarıldığı zaman bu parça oradan çıkmıştı. O zamandan beri çobanlar bu parçayı ciğer kanıyla beslemişlerdi. Sarrafların gözü dünyada ve cehvercilerin gözbebeği o çağda, lal cinsinden, hacim büyüklüğünde, renk hoşluğunda, yumuşaklıkta ve güzellikte bunun bir benzerini görmemiş. ti. Şah İsmail-i Safevi'nin gözü, bir benzeri daha bulunmayan bu cehveri görünce, son derece sevindi ve bunu armağan edeni «Han» unvanıyla taltif etti; böylece Emîr Bey, «Emîr Han» oldu. Şah ayrıca kendisine, mühürdarlık görevi ile, oğlu Şehzade Tahmasp'ın lalalığı görevini, buna ek olarak

(520) Akkoyunlular. (M.E.B.)

(521) Maveraünnehir'de, Semerkant yakınlarında bir şehirler topluluğu. (M.A.A.)

da Herat ve Horasan Eyaleti'ni verdi. Böylece Emîr Han'ın kadri yükseldi ve şanı yüceler yücesine çıktı. Bundan başka Şah, Diyarbekir Hükümeti'ni ve yönetimini de Mirza Bey'in oğlu Muhammed Han Ustaclu'ya verdi.

Zulkadır aşiretinin, Xarbut (Harbut) Kalesi'nde bulunan bazı adamları, kaleye kapanıp itaatlerini arzetmemiş oldukları için, Şah İsmail, ordusuyla birlikte üzerlerine yürüdü ve orayı ele geçirmek istedi; bu işi çarpışarak bir hafta içinde tamamladı. Oradan da Ahlat tarafına giderek bu şehrin dışında çadır ve karargahını kurdu.

Bu sırada Emîr Şeref onun yüce huzuruna gidip kendisiyle mutluluğa kavuştu. Sonra da ulu Şah'ın gelişini kutlamak amacıyla, yüce ve şahane bir ziyafet vermek işini hazırladı. Büyük ve nakışlı çadırlar, ipek ipli ve yüksek doruklu gölgelikler hazırlayarak, geniş kıra serpiştirdi. Bunlar, karanlık bir gecede gökyüzündeki yıldızlar ve Nisan ayının bulutları gibi grup grup oraya buraya, kutulardaki çeşitli cehverler yada düzenli bir şekilde yıldızları kapsayan burçlar gibi, ilginç ve güzel bir düzen içinde kuruldu. Ve gümüşi bacaklara, billur bileklere, gül rengi yüzlere sahip güzel kadın sakiler, işlemeli elbiseler giymiş, nazlı nazlı dolaşan ve incelikten sanki akıyorlarmış gibi yürüyen nazik hizmetçilerle birlikte, kaynaktan alınmış su berraklığındaki içki kadehleriyle oradaki insanlar arasında dolaşmaya, ve «afiyetle yiyin, şu safi şarabı için» diye bağırmaya başladılar. Ses sanatkarlarının yanında etkili ve hazin makamlar çalan saz sanatkarları vardı. Hünerli müzisyenler, ünlü «uşşak» makamında «zir» ([522])

(522) İnici. (M.E.B.)

ve «bem» ([523]) nağmelerle, tatlı musiki lehçeleriyle ud ve tambur çalıyorlardı. Şair demiştir ki:

«Yarı serhoş sakiler geliyordu her taraftan
«Gül dalı gibi ellerinde gül rengi kadehler tutarak
«Sırmalar giymişti hepsi tıpkı Güneş gibi
«Akıllara felaket getiriyordu hepsi ve çıldırtıyordu
«Arap dilinde gazel okuyanlar ceylanlar gibiydi
«Ve okumakla şeker saçıyorlardı ağızlarından
«Gülden yapılmış heykeller gibi olanlarsa türkçe gazeller
«Ve o mutedil nağmeleriyle kaçırıyorlardı tüm gönülleri
«Peri yüzlü o heykellerin halka halka zülüfleri ise
«Aşıkların yolunda olmuştu birer engel

Ayrıca aşçılar ve hünerli yemek ve helva yapımcıları, o kadar yemek, besin ve içecek çeşitleri getirdiler ki, akıl almaz tasavvur edemez ve hiç bir insanın aklından bile geçemez.

Bu büyük ziyafetin bitmesinden sonra, Emîr Şeref bu sefer bol ve büyük hediyelerini sundu. Soylu ataları eğerleriyle, koyunları sürülerle, deve ve katırları dizilerle hediye etti. Bu durum, Şah'ın kendisine hayran olmasını ve büyük ölçüde sevinç duymasını sağladı. Bunun sonucu olarak kendisini yüce ilgisinin kapsamı içine aldı ve ona değerli güvenini verdi; Bedlis Eyaleti'nin kendi yönetiminde kalmasına dair yüce bir emirname çıkardı ve Emîr Şeref'i değerli hil'atlerle taltif etti.

(523) Çıkıcı. (M.E.B.)

İkinci defasında Şah İsmail, kışı geçirmek üzere Hoy şehrine geldiği sırada ise, yine Emîr Şeref, Kürdistan'ın öteki beyleri ve hükümdarlarıyla, özellikle Hasankeyf Hükümdarı Melik Halil, Cezire Valisi Boxtanlı Şah Ali Bey, Hizanlı Mîr Davud, Sasonlu Ali Bey ve sayıları onbire varan diğer bazı beylerle birlikte, Şah İsmail'i selamlamak ve huzuruna girmekle şereflenmek için kalkıp Hoy'a gittiler. Orada başlangıçta, layık oldukları ağırlama ve ilgiyi gördüler. Fakat o sırada Diyarbekir Valisi Muhammed Han'ın, Kürt beylerine yönelttiği itham ve iftiraları Şah'a arzedildi.

O suçlamalardan biri şuydu:

Muhammed Han Diyarbekir'e gitmekteyken, yolda Bedlis'e bağlı Panısin Köyü'nde konaklamıştı. O sırada, Emîr Şeref'in vekili bulunan Şeyh Emîr Bılbasî kendisini görmeye ve selamlamaya gitmiş ve meclisinden ayrılıp dönmek istediği zaman yerinden kalkarak, Muhammed Bey'in oturmakta olduğu seccadeye elindeki sopayla vurarak sert bir edayla kendisine şöyle demişti: «Bedlis Vilayeti'nden geçtiğiniz zaman Rozkan aşiretinin mallarına göz diktiğiniz ve koyunlarından bir tek oğlak bile gasp ettiğiniz takdirde vay senin haline ve vay senin ordunun haline!»

Ayrıca, son Herat Valisi olan Şah Kuli Sultan Ustaclu Çavuşlu da, bu satırların yazarına şunları anlatmıştır:

«Babam, Muhammed Han'a ve adamlarına bağlıydı ve Diyarbekir'e gidildiğinde kendisiyle birlikteydi. Yolda ve özellikle Bedlis Vilayeti'nde hepimizde büyük bir açlık başgösterdi. Durumumuz öyle oldu ki, her birimiz yiyecek maddeleri ve yemek satınalmak için atını ve silahını satmak zorunda kaldı. Hatta babam Kefnedur (Kifnedur) vadisinde atını cawres (cavres) denilen bir çeşit

darıdan yapılmış dört ekmek karşılığında sattı. Bu durum, onların, o taraftaki halktan, bedelini altın olarak ödemeksizin bir «menn» ([524]) arpa yada bir miktar ekmek alamadıklarının delilidir.»

Buna benzer daha birçok şey anlattılar. Bunlar, Kürt beylerinden, adı geçen Muhammed Han'a karşı uygun olmayan birtakım durumların görüldüğünü kanıtlar. Şüphesiz bunları anlatmak uzun sürer ve bıkkınlığa yolaçar.

Sözün kısası, bütün Kürt beyleri Şah'ın sarayına gittikleri zaman, Muhammed Han Diyarbekir'den bir rapor sunarak şöyle dedi: «Sarayda bulunan Kürt beylerinin yakalanarak hemen tutuklanmaları konusunda Şah emir verirse, ben de, Şah'ın ufak bir yardımıyla, eski zamandan beri Sultanların istila etmekten aciz kalmış oldukları Kürdistan ülkesini istila edeceğimi taahhüt ederim.»

Bu rapor yüce eşiklere arzedilince Şah da, o pervasız, kâfir valinin düşündüğüne kani oldu ve Şêrwanlı (Şirvanlı) Emîr Şah Muhammed'le Sasonlu Ali Bey hariç, hazır bulunan bütün beylerin zincirlere ve prangalara vurularak her birinin bu haliyle Kızılbaş komutanlarından birine teslim edilmesi konusunda kesin emir verdi. Bunun üzerine Emîr Şeref, Emîr Han Musıllu'ya verildi ve Çapan Sultan Bedlis Vilayeti'ni istila etmekle görevlendirildi; ayrıca Div Sultan Rumlu, Hakkari Vilayet'nin fethiyle ve Yekan Bey Korucubaşı Tekelu da Cezire ülkesini istila etmekle görevlendirildiler. Bunların emrinde, sayısı bilinemeyen büyük ordular vardı. Allah izin verirse, bundan sonraki münasebetlerde, Kürdistan beylerinin nasıl kurtulduğunu anlatacağız.

---

(524) 451 No. lı nota bakınız .

Sözün özü, beylerin yakalanması olayından bir süre sonra, Horasan tarafından, Özbek Şeybek (Şeyban) Han'ın, Horasan'ı istila etmek amacıyla, haddi hesabı olmayan büyük orduyla Seyhun nehrini geçtiği haberi geldi. Bu haber Şah İsmail'i ürküttü; ve Şah, olup bitenlere üzüntüsünü ve pişmanlığını belirterek Kürdistan beylerini serbest bırakmaya hazır olduğunu bildirdi. Sonra serbest bırakılanlara, «önderiniz ve lideriniz kimdir?» diye sorunca, hepsi bir ağızdan ve aynı sözlerle şu cevabı verdi: «Saygı ve sevgi beslediğimiz liderlerimiz ve reislerimiz Emîr Eşref ile Melik Halil'dir» Bunun üzerine Şah, bu iki beyi hapiste tuttu ve diğerlerini serbest bıraktı. Sonra da, adı geçen iki beyi bağlı ve tutuklu olarak yanına alıp Horasan'a gitti.

İşte burada Muhammed Ağa Kelhokî ile Derwêş Mahmûdeî (Derviş Mahmud-ı Keleşiri) ([525]) sahneye çıktılar. Bu yaprakların toplayıcısı, Rozkan aşiretinin adamları arasında, hatta bütün Kürdistan'da, yurtseverlik, halkına iyilik ve mutluluk hazırlamak ve onun bağımsızlığına hırsla çalışmak yönünden bu ikisinin bir benzeri bulunmadığını iddia eder. İşte bu iki büyük adam, Acem Irakı'na gidiyorlarmış gibi, gizlice Şah'ın kafilesine katıldılar. Böylece yolda, birkaç günde bir, Emîr Şeref'i ziyaret etmek ve ona yemek, meyve götürmek amacıyla Türkmenler'in çadırlarına gitmek fırsatını yaratmış oldular. Bu durum da Emîr Şeref'e, kaçıp hapis ve esaret zincirinden kurtulma keyfiyetini ikisiyle görüşme imkanını verdi. Günün birinde, Şah'ın kafilesi, Raz Vilaye-

(525) Daha önce «Keleçêrî» şeklinde geçti; bundan sonra da kimi yerlerde öyle, kimi yerlerde böyle geçecektir. (M.E.B.)

ti'ne bağlı Çalı Gölü denilen yere varınca, Muhammed Ağa ile Derviş Mahmud, fırsatı elverişli buldular; Şah'ın ordusunun tarafına birkaç eğerli at getirdiler; sonra da, derviş kılığında kendini gizlemiş olan ve Emîr Şeref'e çadırında hizmet etmekte bulunan Pertaflı Muhammed Mirahur'a Emîr Şeref'in yatak elbisesini giydirerek kendisini Emîr'in yatağına yatırdılar. Bundan sonra Emîr'i hapis çadırından çıkarıp hızlı yürüyen bir ata bindirdiler; yanlarına da birkaç hünerli ve koşucu atlı kattılar ve hep birlikte Kürdistan tarafına yöneldiler. Türkmenler işin içyüzünü, ancak ertesi gün öğle vakti öğrendiler ve Muhammed Mirahur'un cesaretinden, cüretinden dehşete düştüler; kendisine hayralık gösterdiler ve hiç baskı yapmadılar; hatta ondan intikam almayı bile düşünmediler.

Muhammed Ağa, Derviş Mahmud ve Emîr Şeref ise önce Hakkari Vilayeti'ne vardılar ve orada bir köye indiler. Kızılbaş'lardan ve onların vatanından çıkardıkları olaylardan kaçmış olan Şeyh Emîr Bılbasî, gelip bu köye yerleşmiş ve kendi kendini iyice gizlemek için tarım ve çiftçilikle uğraşmaya başlamıştı. Bir gün Cawres (cevres) ekinini elindeki çapayla sularken aniden iki atlının, Muhammed Ağa ile Derviş Mahmud'ê Keleçerî'nin, sulamakta olduğu cawres (cavres) tarlasının tarafından gelip başına dikildiklerini, ve kendisine Emîr Şeref'in geldiğini haber vermek, müjdelemek için onu aradıklarını gördü. Şeyh Emîr Bılbasî ise bu haberi garipsedi, inanmadı ve «mümkün olmayan şeyi neden anlatıyorsunuz?» dedi. Onlar da şu cevabı verdiler: «Yüce Allah bize fırsat verdi ve kendisini zincirden, hapisten kurtarmaya bizi muvaffak etti; biz de kendisini alıp sağ salim getirdik.» Bunun üzerine Şeyh Emîr Bılba-

sî hemen elindeki sulama çapasını atarak Allah'a şükretmek için secdeye kapandı ve gerçek velinimetinin ayaklarını öpmeye gitti; ve gurbet diyarındaki üzüntülü evinde, yüce Allah'ın «üzüntüden iki gözü ağarmıştı» sözündeki niteliği alıp Yakub'un (526) gözlerine dönmüş olan iki gözünü velinimetinin ayaklarının tozuyla aydınlattı; sonra da onun kutlu gelişinden duyduğu sevinç ve ferahtan ötürü birkaç damla gözyaşı döktü; yüce Allah'a, bu nimetlerinden dolayı hamd ve şükrederek şöyle dedi:

«Şükürler olsun Allah'a ki talihim yar oldu
«Ruhuma eziyet vermekten zaman vazgeçti
«Gecemin geldi artık berrak sabahı
«Ve sona erdi gece gündüz çektiğim eziyet ve üzüntü.»

Bir gece hep birlikte orada kaldıktan sonra güneşin doğmasıyla birlikte Isbayerd aşiretine doğru hareket ettiler ve güven içinde oraya vardılar. Orada Isbayerdli Şeref Bey kendilerini saygı ve ilgiyle karşıladı; ve yol yorgunluğunu, gurbet meşakkatini giderip dinlenmeleri için onları yanında birkaç gün misafir etti. Fakat Şeyh Emîr Bılbasî, Rozkan aşiretine işin içyüzünü anlatmak ve onları kendine çekip, Emîr Şeref gelinceye kadar, çevresinde toplanmaya büyük bir kitle hazırlamış olmak ve Emîr Şeref'in, hemen onları alıp Bedlis Kalesi'ni gaspetmiş olanların elinden kurtarmaya gitmesini sağlamak için hepsinden önce Bedlis Vilayeti'ne gitti.

Şah İsmail tarafından Bedlis, Adilcevez ve Erciş kalelerini yönetmekte olan Kürd Bey Şereflu, Şeyh Emîr Bılbasî'nin 2.000 savaşçıdan kurulu bir orduyla gelip kaleyi kuşatmaya başladığı-

(526) Yakup Peygamber. (M.E.B.)

nı duyunca; Bargıri ve Ercîş'te bulunan Kızılbaş komutanlarıyla birlik olup, hasmının üzerine yürüdü. Derken, Bedlis'in Gök Meydan'ında iki taraf birbirine girdi ve vuruşma kızışıp şiddetlendi. Zafer, az daha Rozkanlıların olacaktı ki, Pazukî Muhammed bey ansızın bir hile ve aldatmacaya başvurarak, Kızılbaş'lardan nefret ettiğini, onlara gücendiğini ve aralarındaki akrabalığı güçlendirmek için Şeyh Emîr Bılbas'nin tarafına geçtiğini ilan etti; uygun bir zamanda kendisine geleceğini bildirdi. Vuruşma şiddetlenip de savaş alevleri göklere çıktığı zaman, bu Muhammed Bey, yanında 500 Pazukî savaşçısı da olduğu halde, İskender Bulağı yoluna gitti ve orada kızılbaş askerleriyle çarpışmakta olan Rozkan kahramanlarını arkadan vurarak kılıcını iki yanlı kullanmaya başladı. Ve böylece, Rozkanlıların, Süreyya yıldızı gibi birbirine bağlı olan topluluklarını darmadağın ederek, onları Büyük Ayı yıldızları gibi çözülür bir duruma getirdi. Böylece Kürd Bey'in yıldızı parlayıp Zuhal yıldızı gibi yükseldi. Rozkanlılara saldırıyı ve baskıyı sürdürerek onları darmadağın etti.

Fakat Şeyh Emîr Bılbasî bu darbenin etkisiyle yerinden kıpırdamadı ve hiçbir zaman sebat ve ağırbaşlılık adımını geri atmadı; savaş ve cihat, yurt ve ilkeleri savunma alanındaki yerini asla terketmedi ve oğlu Ali Ağa'yla birlikte şehit oluncaya kadar düşmana karşı direndi. Sonunda bir Kızılbaş grubu yırtıcı canavarlar gibi üzerlerine atılarak ikisini de yere serdiler ve cesetlerini, özellikle de, «Kara yezit» lakabını takmış oldukları Şeyh Emîr Bılbasî'nin cesedini nişan için hedef yaptılar; sonra da iki cesedi Gök Meydan'da yaktılar.

Bu şiddetli ve acı olaylar karşısında Emîr

Şeref bir süre gerilemek ve «sizleri yarattı ve güzel şekiller verdi» diyen yüce Yaratıcı elinden tutuncaya kadar, yalnızlık ve başarısızlık bulutlarının gerisinde gizlenmek zorunda kaldı.

ÜÇÜNCÜ YÖN

Emîr Şeref'in, Bedlis'i Kızılbaş Topluluğundan Geri Alması ve Bundan Sonraki Akıbeti

Şair demiştir ki:

«Talihten doğarsa eğer cihangirlik
«Sonuna kadar kalır, kuvvet ve nüfuzla desteklenerek
«O kadar ki zafer, daima üzengiyle birlikte yürür
«Ve dönüşte, şeref eşlik eder muzaffer alayına
«Geçtiği her ülke sevinç ve ferahlık duyar
«Onun kutlu ve mutlu gelişinden.»

Emîr Şeref'in, babalarının ve atalarının mülkü olan Bedlis Vilayeti'ni, gaspetmiş olan Kızılbaş'lardan geri almak konusundaki umudu gerçekleşmeyince ve bu iş bir süre gecikince öte yandan Sultan Selim Han'ın bütün İran ülkesini istila etmek niyetinde olduğunu öğrenince; bu şartlardan yararlanmak için fırsatın elverişli olduğunu anladı. Ve araştırma alanının atlısı, başarı yolundaki kervanın reisi, temel kanunları ve detay kanunlarının mütehassısı, düşünülen ve işitilmiş olan defterlerin düzenleyicisi, kutsallık medresesinin müderrisi, Bedlis bilgininin oğlu düşünür İdris ([527]), ve köklü Diyaeddin ailesine yücelik, iyilik, ikbal ve devlet dileyenlerin seçkini Muhammed Ağa Kelhokî ile, Al-ı Osman Sarayı'na itaat ve sadakatlerini ve tahtlarına bağlılıklarını sun-

(527) 426 No. lı nota bakınız.

mak konusunda anlaştı. Bunlar, Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından 20 kişiyi bu tedbirde kendilerine katıncaya kadar çalıştılar; ve bir bağlılık ve itaat mektubu yazarak düşünür Mevlana İdris'e ve Muhammed Ağa'ya verdiler; onlar da bunu yüce eşiklere sunmak üzere hemen İstanbul'a hareket ettiler.

Kürdistan beylerinin bu isteği ve dileği üzerine, kendisine karşı vefakar olan dostlarını seven ve kendisine karşı kin besleyen düşmalarını da amansız bir şekilde pençeleyen Sultan, Acemistan Vilayeti'ni istila etmek amacıyla Azerbaycan ve Ermenistan ülkelerine hareket etti. Çaldıran Ovası'nda düşmanı Şah İsmail'le karşı karşıya geldi ve aralarında çarpışma başladı. Sultan, bu çarpışmada parlak bir zafer kazandı. Emîr Şeref de, Kürdistan hükümdarlarının bir kısmıyla birlikte muzaffer Sultan'ın maiyetindeydi ve onun işaretine bağlı bulunuyordu.

Diyarbekir Valisi Han Muhammed ([528]) o çarpışmada Şah tarafından öldürülünce, görevi de kardeşi Kara Han'a ayrıca Şah'ın Divanı tarafından Bedlis Eyaleti, kardeşi İvez Bey'e, Cezire de kardeşi Ulaş Bey'e verildi.

Sultan'ın ordusu Tebriz'den Rum ([529]) tarafına dönünce, düşünür İdris, Kürdistan beyleri adına yüce Sultanlık tahtına bir rapor sunarak; Sultan'ın merhametinden, irsi görevlerini eskiden olduğu gibi kendilerine vermek lütfunda bulunmasını, ve komutası altında hep birlikte Diyarbekir'e gidip Safevi Valisi Kara Han'ı oradan çıkarmak için başlarına Beylerbeyi rütbesinde olacak bü-

(528) Bunun adı daha önce «Muhammed Han» şeklinde geçti. (M.E.B.)

(529) 135 No. lı nota bakınız.

yük bir şahsiyeti tayin etmesini dilediklerini bildirdi.

Sultan dileklerini olumlu karşılıyarak şu cevabı verdi: «Kendi aralarından Kürdistan beylerinden ve hükümdarlarından, beylerbeyi görevini üzerine alabilecek, ve bütün Kürt beylerinin boyun eğecekleri, komutası altında Kızılbaşlarla çarpışmaya ve onları, ülkeden kovmaya gidecekleri birini seçsinler.»

Bunun üzerine düşünür İdris bir rapor daha sunarak şöyle dedi: «Burada öznel birlikten fazla çokluk vardır; herkes 'yalnız ben olayım, benden başkası olmasın' diyor; ve kimse kimseye itaat etmiyor. Yüce amaç, Kızılbaş'ların topluluğunu parçalamaya ve birliğini darmadağın etmeye yolaçacak tedbirleri almak olduğuna göre; bu dudumda, Sultanlık Sarayı'nın adamlarından, bütün Kürt beylerinin, itaat edecekleri ve emirlerine boyun eğecekleri birinin tayin edilmesi daha iyi olur; böylece bu iş en hızlı ve en iyi şekilde tamamlanır.»

Bunun üzerine, Bıyıklı Mehmed diye tanınan Çavuşbaşı Mehmed Ağa'nın, Diyarbekir Eyaleti Beylerbeyi ve o eyaleti yabancıların elinden geri alıp egemenlik altına almayı amaçlayan Kürdistan Orduları Genel Komutanı olarak tayin edilmesi hakkında bir emirname çıktı. İki taraf Nusaybin dolaylarında Koçhisar denilen yerde karşı karşıya gelince, iki ordu, dolup taşan denizler ve gürültülü, şimşekli bulutlar gibi birbirine girdi. Bu kanlı çarpışmada savaş ve vuruşma ateşini ilk alevlendiren topluluk, Rozkan aşireti oldu. Rozkan aşiretinden, o uğursuz günde, Tac Ahmed, Kasım Endakî, Mîr Şah Hüseyin Keysanî, Mîr Seyfeddin ve Ömer Candar gibi, o çağın kahramanları ve o devrin yiğitleri şehit oldular. Ayrıca

Rozkanlılar'ın ileri gelenlerinin ve liderlerinin çoğu, özellikle Mîr Nasıraddinî, Kara Yadigar, Seyyid Selmanan Qewalisî (Kavalisi) ve diğer birçokları, üstün bir cesaret ve nadir rastlanan bir yiğitlik göstererek, sonunda savaş alanında ağır şekilde yaralandılar. Çarpışma, Kara Han'ın öldürülmesi, Kızılbaş topluluğunun darmadağın olması ve büyük bir kısmının da esir düşmesiyle sonuçlandı. Şair demiştir ki:

«Egemenlik ikbalinin peşine düşenler
«Alacaklardır mülklerini düşmanlardan
«Öfke kılıcını saplamakla mümkün olur düşmanı püskürtmek
«Ve bununla mümkün olur zulüm binasını yıkmak.»

Bu güçlü çarpışmadan sonra, Kürdistan beylerinden her biri, irsi vilayetini düşmanın elinden almaya gidince Emîr Şeref de Bedlis Vilayeti'ne gitti ve orayı kuşatmaya başladı. Bu görevde Hazzolu Muhammed Bey, Xizanlı (Hizanlı) Mîr Davud, Şerwanlı (Şirvanlı) Mîr Şah Muhammed ile Müks ve Isbayerd beyleri de yanında bulunuyorlardı.

Kuşatma günleri uzayıp da kuşatma altındakilerin durumu sıkışınca, Kızılbaş'lar, Garzanlı Muhammed Bey ([530]) ile Şerwanlı Mîr Şah Muhammed'in, canlarının, çocuklarının ve mallarının korunacağını ve kimsenin kendilerine dokunmayacağını garanti etmeleri şartıyla ve bundan sonra kaleyi Emîr Şeref'e teslim edecekleri esası üzerine barış isteğinde bulundular. Bunun üzerine beyler bu barışa razı oldular ve işe müdahale ederek kale ile vilayeti teslim aldılar; ve gerçek varisine, yani Kızılbaş'ların korunacağını ta-

(530) Hazzo'lu Muhammed Bey olsa gerek. (M.E.B.)

ahhüt eden Emîr Şeref'e teslim ettiler. Kızılbaşlar ise, kendilerini Erciş ve Van sınırlarına götürmeleri için ve oradan vatanlarına gitmek üzere, bazı beylere teslim oldular.

Böylece Osmanlı sınırlarının korunması ve oradaki düzen ve asayişin sağlanması, ülkenin yönetimi, Selimî Divan'dan (531) bir süre için Emîr Şeref'e verildi. Ondan sonra, Sultan Süleyman Han zamanında da durum böyle kaldı. Emîr Şeref, bu görevi gerektiği gibi yerine getiriyor; kamu çıkarını gözönüne alarak tutumunda iki tarafı yani hem İran'lıları, hem de Osmanlı'ları hoşnut ediyordu. Şah Tahmasp döneminde Azerbaycan beylerbeyliği görevine, Ulame Tekelu denilen birinin tayin edilmesine kadar durum bu şekilde devam etti.

Vaktinin çoğunu Van ve Westan (Vestan)da geçiren ulame, sınırların nöbetinin tutulması ve sınırlarda güvenliğin korunması işini bu iki yerden yönetiyordu. Şah Tahmasp'ın saltanatında işlerin yönetimi de o sırada Çuha Sultan Tekelu'nun güçlü elinde bulunuyordu ve kendisi istediği gibi bu işleri yönetiyordu Hüseyin Han Şamlu, öteki Kızılbaş topluluklarıyla birlik olup, Isfahan-Kendman Ovası'nda, Çuha Sultan'ı kesin olarak ortadan kadırınca ve Tekelu aşireti komutan ve beylerinin topluluğu darmadağın olup çevreye yayılınca; Ulame de Tebriz'de derhal muhalefet ve isyan bayrağını kaldırarak Şah Tahmasp'ın oradaki hazine ve definelerini ele geçirdi; ayrıca Tebriz'deki zenginlerin mallarına da elkoydu ve böylece büyük miktarda mal ve araç elde etmiş oldu; arkasından da bunları alıp Van'a gitti. Oradan

(531) Sultan Selim'e mensup Divan, Sultan Selim'in Divanı. (M.E.B.)

Sultan Süleyman'ın eşiklerine itaatini sundu; ve yüce tahta, bağlılık ve boyun eğişini belirten ve birçok söz ve taahhütlerle kendini bağlayan bir arize sunarak, güvendiği bir adamıyla birlikte İstanbul'a yolladı.

Bunun haberi ulu Sultan'ın kulaklarına gidince, Emîr Şeref'in, Ulame Sultan'ı karşılamak ve kendisini ailesi, çocukları ve adamlarıyla birlikte getirmek, sonra da hepsini bilrikte İstanbul'a yüce eşiklere göndermek üzere Van tarafına gitmesini gerektiren bir emir çıktı. Bunun üzerine Emîr Şeref hemen bu isteğe uyarak Sultanlık emri gereğince hareket etti ve ordusunu, askerlerini toplayıp Van'a doğru yola çıktı. Ulame Sultan da yanında Tekelu aşiretinin liderlerinden ve ileri gelenlerinden 200 kişi olduğu halde Emîr'i karşılamaya çıktı ve «Xerkom» (Harkom) denilen yere kadar geldi. İki taraf Xerkom Nehri üzerinde karşılaştılar. Ulame Sultan, Emîr'e, kendisinin, yanına alması gereken şeyleri hazırlayabilmesi ve sonar hep birlikte Bedlis'e dönmeleri için, Van'da kendisine misafir olmasını ve dinlenmek için birkaç gün kalmasını teklif etti.

Bu sırada Van ve Westan adamlarından bir kısmı Emîr Şeref'e şunları bildirdiler: «Ulame Sultan, barış olanaklarını hazırlamaları, onun Şah'a bağlılığını yenilemeleri ve sadakatini pekleştirmeleri için Şah Tahmasp'ın mürebbiyesi olan karısını kardeşiyle birlikte Şah'ın sarayına göndermiştir. Bu Ulame Sultan son derce hileci, kurnaz ve habis bir adam olduğu için, Şah'a yaklaşmak ve yeniden güvenini kazanmak amacıyla, seni kalenin içine çekmesi ve orada sahtekar adamlarıyla bilrik olup sana bir eziyet vermesi uzak ihtimal değildir.»

Bu haber Emîr Şeref üzerinde yıldırım etki-

si yaptı; ve kendisi korktu, endişeye kapıldı ve işin sonucundan ürkmeye başladı. Bu nedenle, Ulame, Van'a gitmek konusunda israr ettikçe, Emîr Şeref bu konuda mazeret gösteriyor ve orada durmayı Van'a gitmeye tercih ediyordu. Sonunda, Emîr Şeref'in ve Ulame Sultan'ın Xerkom Köyü'nde kalmaları, Emîre Bey, Muhammedî'nin de Ulame Sultan'ın askerlerinin ileri gelenlerinden yanına bir grup alarak, ailesini ve yanındakileri ailelerini getirmek üzere Van'a gitmeleri ve oradan Bedlis'e hareket etmeleri esası üzerine anlaşmaya vardılar. Emîre Bey, yanındakilerle birlikte Van kalesine geceleyin varınca, Ulame'nin oradaki kardeşi ile bazı ileri gelen ve liderler isyan ettiler ve kalenin kapılarını yüzlerine kapatarak kimsenin çıkmasına meydan bırakmadılar; Mahmud Bey ([532]) ve arkadaşlarının içeri girmelerine de izin vermediler .

Emîr Şeref işin içyüzünü öğrenince, Van kalesi'ne gitmenin, yada üzerine yürüyüp kaleyi kuşatmanın bir faydası olmayacağını anladı; hatta çevredeki Kızılbaş komutan ve beylerinin toplanıp, Ulame Sultan'ın kaçıp elden çıkmasına yolaçabilecek bir davranışa girmeleri bile ihtimal dahilindeydi. Bu nedenle, Ulame Sultan ile yanında bulunan ve sayıları 200 olan subay ve ileri gelenleri yanına alıp Bedlis'e dönmenin daha iyi olacağına karar verdi. Oysa bunlar ailelerinden ayrılmışlardı ve üzerlerinde birer elbiseden başka bir şey yoktu; atları da eğersiz ve çıplaktı; mevsim de, soğukların başladığı ve şiddetleneceği sonbahar mevsimiydi. Buna rağmen ve ağladıkları, yardım istedikleri, velvele çıkardıkları halde onları zorla alıp getirdiler.

---

(532) Emire Bey Mahmudi olsa gerek .(M.E.B.)

Bu yaprakları karalayan, kendisiyle ilişkisi bulunan, mürebbiliğini ve kılavuzluğunu yapmış olan Muhammed Şahneman Qewalisî (Kavalisi) den şunları işitmiştir:

Emîr şeref Ulame ile birlikte Gurcikan Nahiyesi'ne varıp gece kalmak için oraya inince, ben, Çukurşeb halkından birkaç adamla birlikte Emîr Şeref'in nöbetini tutmaya gittim. Gece ilerleyip de yarılıncaya, Ulame'nin vekili, yanında ileri gelen adamlardan birkaç kişi olduğu halde, Emîr Şeref' in çadırının kapısına gelip, efendilerinin kendilerini görevlendirdiği zorunlu meseleleri arzetmek için. Emîr Şeref'in huzuruna çıkmakla şereflenmek istediklerini bildirdiler. Bu isteklerinden Emîr'i haberdar ettiğimiz zaman, yanına girmelerine izin verdi ve kendilerinden Ulame hakkında ne haberler olduğunu sordu. Onlar da, «Ulame sana hayır dualarda bulunuyor ve şunları söylüyor» diye karşılık verdiler:

«Kardeşim ve kabilem bu çirkin tutumu takındıklarına ve vefasızlık gösterip itaatten çıktıklarına, aileme, çocuklarıma, araçlarıma ve mallarıma elkoyduklarına göre; bu durum, benim bu halimle Sultanlık eşiklerine gitmemi imkansız kılmaktadır. Çünkü bu, devlete içten bağlı olan bir kimsenin yapacağı iş değildir ve senin nüfuzunla, şerefinle de bağdaşmamaktadır. Ya , hepimizin başlarını kesip yüce eşiklerine göndermelisin; yada lütfedip Van'a dönmemize izi vermelisin ki; bize karşı bu çirkin tavrı takınan o isyancıları ve başkaldırıcıları bastırayım. Bunu yaptıktan ve ailelerimizin özgürlüğünü, mallarımızı kurtardıktan sonra, huzur ve gönül rahatlığı içinde yüce Asitane'ye gitme hazırlıklarına başlarız. Bu da kadrimizin yükselmesi, ve büyük küçük maiyetimizdeki adamların gönüllerinin alınması so-

nucunu doğurur.»

Emîr Şeref, başını önüne eğip durum muhakemesi yaptıktan ve uzun uzun düşündükten sonra olara şu cevabı verdi: «Bizde, yüce Allah'ın 'işlerde onlara danış' sözü gereğince ve Peygamber' in hadisi uyarınca, komutanlar ve ileri gelenlerle istişare ederiz ve karar altına alınacak görüşü Ulame Sultan'a bildirirz.» Bu cevap üzerine, gelen vekil ve ileri gelenler efendilerinin yanına geri döndüler.

Emîr Şeref aynı gece, güvendiği adamlarından olan birkaç liderden bir danışma meclisi topladı. Bunlar bu mesele hakkında öne sürülen düşünceleri etraflıca gözden geçirdiler ve her biri aklına gelen görüşünü bildirdi. Sonunda Emîr Şeref söyle dedi:

«Doğrusu, bu adamı bu şekilde ve bu hal ile yola çıkarıp Sultanlık eşiğine göndermek, bana karşı düşmanlığını ve şiddetli kinini körükleyecektir. Bu nedenle bence en iyisi şudur: Vuruşma üzerine eğitilmiş katı ve genç askerlerden 300 asker hazırlayıp önceden yola çıkaralım ve onlar yolda pusuya yatsınlar. Sonra da Ulame ve yanındakilere Van'a dönmeleri için izin verelim. Onlar yolda bir mesafe aldıktan sonra, Ulame ve arkadaşlarının kaçmış olduklarını ilân eder ve bunu topluluk arasında yayarız. Becerikli askerlerden birkaç kişi de peşlerinden gidip onları kovalar; sonunda kendisini yakalamaya ve onun başı ile yanındakilerin başlarını kesmeye muvaffak olurlar. Biz de başlarını yüce eşiklere, duruma uygun bir raporla bilrikte göndeririz. Böylece dünyayı bu müfsitlerin şerlerinden kurtarmış oluruz. Yoksa Ulame'yi bu şekilde ve bu tarzda yüce Asitane'ye göndermek, bize zarar ve pişmanlık getir-

mekten başka bir sonuç vermez.»

Hazır bulunanlardan bir kısmı bu tehlikeli görüşe katıldıysa da diğer bir kısmı bunu reddetti ve karşı çıkarak şöyle dedi: «Aramızda, Bâbıâli'nin komutan ve çavuşları olan yabancı askerler vardır; bunlar mulaka sırları öğrenecekler ve işlerin içyüzünü anlayacaklar; yarın da bu sırrı mutlaka ifşa edeceklerdir. Bu da, şüphesiz bize en büyük güçlüğü yaratacak ve biz, mazeretler, sebepler göstermekle bu güçlüğe çare bulamayacağız.»

Sözün kısası, ne Ulame'nin isteğine göre, ne de Emîr Şeref'in isteğine göre hareket edildi. Ulame'yi o pejmürde şekilde Bedlis'e getirdiler ve Asitane'ye büyük izzet ve ikramla gönderilmesi için yolculuğunun hazırlıklarını yaptılar. Fakat Ulame, Bedlis'in delikli taşlarından çıkıp da özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz, derhal, habis ininden çekilen büyük bir yılana yada hapsedilmiş olduğu şişeden çıkan bir deve döndü; Emîr Şeref'e karşı büyük bir kin beslemeye ve kalbinde kendisine şiddetli bir düşmanlık gizlemeye başladı. Asitane'de Sultan'ın huzuruna girmekle şereflendiği ilk gün, fırsattan yararlanarak Emîr Şeref hakkında alabildiğine şikayette bulundu ve ona gücendiğini belirtip şöyle dedi:

«Emîr Şeref, Kızılbaş'ların hatırı için bana çok eziyet ve hakaret etti; hatta Şah Tahmasp'ın ilgisini ve güvenini kazanmak için beni öldürmeye bile teşebbüs etti. Bunun için ben, Sultan'ın taşan merhametinden ve cömert Hüsrevce şefkatinden, Emîr Şeref'in vilayetten uzaklaştırılmasını ve vilayetin benim yönetimime verilmesini diliyorum. Ben böylece Acemlerin ülkesini ve özellikle büyük Azerbaycan ülkesini en iyi şekilde ve en kısa zamanda fethetmek ve Al-ı Osman'ın egemenliğine

vermek olanağına kavuşacağım. Ve Sultan'ın, lütfedip bu sorunu çözümleme görevini, açıkladığım gibi, bu samimi kuluna vermesini rica ediyorum.» Sonra sözlerine şunları ekledi : «Şayet Emîr Şeref yüce Asitane'ye çağrılırsa, akıl, onun bu çağrıya uyacağını tasavvur bile etmez.»

O sırada, Qewalisî (Kavalisi) aşiretinden olup Ulame'ye eşlik eden Ali Seydan da orada bulunuyordu. Kendisini saraya getirip şu soruyu sordular : «Beyinizden, Sultanlık eşiklerine gelmesini istediğiniz takdirde gelecek mi, gelmeyecek mi?» O doğru sözlü ve saf Kürt, bu soruya şu karşılığı verdi : «Onun bu sıralarda yüce Asitane'ye gelmesi bir çeşit imkânsızdır.» Bunun üzerine komutanlar ve vezirler, bu Kürd'ün sözünü, Ulame'nin öne sürdüğü jurnalları ve şikayetleri doğrular nitelikte kabul ettiler ve bu yüzden, Sultan'ı etkilemeye, Emîr Şeref'e karşı kışkırtmaya başlayarak şöyle dediler: «Kendisi başkaldırmaya, isyan etmeye kararlıdır ve Kızılbaşların tarafını Osmanlılar'ın tarafına tercih etmektedir.»

Bunun üzerine aynı gün, Bedlis Hükümeti'nin Ulame'ye verilmesi, yeniçeri askerlerinden ve acemi oğlanlardan büyük bir birliğin hazırlanıp, istila etmek amacıyla Bedlis'e hareket etmesi ve Diyarbekir Beylerbeyi Fil Yakub'un bu askeri birliğe serdar tayin edilmesi konusunda emirname çıktı. Ayrıca, Emîr Şeref'le savaşmak ve vilayetine boyun eğdirmek için, adı geçen komutanın komutası altında, Diyarbekir, Maraş, Haleb ve Kürdistan'dan 30.000 kadar askerin Bedlis'e hareket etmesi için de emir verildi.

Bu can sıkıcı haberler Emîr Şeref'in kulaklarına gider gitmez, kendisini endişe ve kararsızlık sardı; bu yüzden, bağlılığını göstermek ve itaatini pekiştirmek amacıyla Sultanlık Sarayı'na arma-

ğanlar ve hediyeler göndermeye başladı. Fakat bütün bunlar fayda vermedi. Çünkü devrin Veziri, aralarında daha önce meydana gelmiş olan bazı meseleler dolayısıyla Emîr Şeref'ten nefret ediyor ve ona karşı kasıtlı davranıyordu. Aralarındaki mesele şuydu: Emîr Şeref, Pazukî aşiretiyle yapılan çarpışmada bir at elde etmişti; Vezir de bu atı duymuş ve beğenmişti; onu Emîr Şeref'ten istemiş; fakar Emîr Şeref savsaklayıp mazeret göstermiş ve atı kendisine göndermemişti.

Emîr Şeref, gelen bu haberler karşısında, umudunu kesmek ve ülkesinin kalelerinde savunmaya geçmek zorunda kaldı. Bedlis Kalesi'nin korunmasını ve savunmasını, yanlarında Rozkan aşiretinin ünlü kahramanlarından 300 kişi bulunan İbrahim Ağa Bılbasî ile Emîr Nasıraddinî'ye verdi. Oğlu Emîr Şemseddin'i ailesi ve çocuklarıyla birlikte Extimar (Ahtimar) kalesine yolladı. Rozkan aşiretinin liderlerine ve ileri gelenlerine de Muş, Ahlat, Kêfnedur) (Kifnedur), Amurk, Klhok, Firuz, Sılım, Gulxar (Gulhar), Tatik ve Sewî (Sevi) kalelerinin korunmasını verdi. Bütün bu kaleler o zaman mamur ve meskundu. Sonunda kendisi de, «en son ilaç dağlamadır» diyen düşünürlerin sözüne uyarak birkaç adamıyla birlikte, o sırada Tebriz'de bulunan Şah Tahmasp'ın alanına iltica etti ve kendisinden yardım ve destek istedi. Şah da kendisini ilgisinin ve ikramının kapsamı içine aldı; ve kırılmış gönlünü almak için onu bir an bile yanından ayırmadı.

Öte yandan 938 (1532) yılında Fil Yakup ve Ulame, büyük bir orduyla birlikte gelerek Bedlis Kalesi'nin dışına indiler ve derhal kaleyi kuşattılar. İki taraf arasında hemen çarpışma başladı ve savaş ateşi alevlendi; üç ay süreyle mücadele aynı

şekilde devam etti : Her gün Güneş'in doğmasıyla birlikte çarpışmaya başlıyorlar ve akşama kadar çarpışıyorlardı; akşam olunca askerler barınaklarına çekilip kendilerini dinlenmeye, toparlanmaya veriyorlardı; aynı zamanda nöbetçiler ve gözcüler büyük bir dikkat, bağlılık ve uyanıklık içinde gece nöbetini devralıyorlardı. Ağır topların ve büyük mancınıkların şiddetli darbeleriyle burçlar ve surlar yıkılıp neredeyse yerle bir oldular. Kuşatma altındakilerin durumu ise yok olmaya, helake, umutsuzluğa, savunmadan aciz kalmaya vardı.

Tam bu sırada, Ahlat ve Adilcevaz'da, Şah Tahmasp'ın, Emîr Şeref'in hatırını memnun etmek için, büyük bir orduyla Tebriz'den Bedlis'e doğru hareket ettiği haberi yayılıp dağıldı. Bu durum, Fil Yakub ve Ulame'yi, dehşet ve endişeye kapılarak kuşatmayı, kaldırmak ve şaşkın bir şekilde kurtuluşu kaçmakta bulmak zorunda bıraktı. Denildiğine göre, korku ve endişeleri o dereceye vardı ki, ağırlıklarını, çadırlarını, mallarını, birçok silahlarını ve doğu tarafında, kale kapısının tılsımı karşısına kurmuş oldukları, hatta orada döküp burçları ve surları dövmekte ve altlarını üstlerine getirmekte kullandıkları iki tane ağır toplarını tamamen yerlerinde bırakıp gerisin geriye kaçtılar.

Anlatıldığına göre, sonraları «Dûrık» adıyla anılan kahraman Kara Yadigar atıyla atlayıp kaleden inmiş ve düşmanın göçetmesini seyretmiş; ve atını uçurumcasına koşturarak bu sevindirici haberleri, Şah'ın kafilesinin indiği Ahlat'a götürüp, yüce eşiklere müjdeyi sunmuştur. Yüce eşikler de, bu nedenle kendisini nimetlere boğmuş ve emsali arasında övünecek, imtiyazlı bir duruma getirmiştir.

Emîr Şeref ise, Bedlis Vilayeti'nde, koyunlardan ve Müslüman ve Kâfir aşiret ve kabilelerinin gelip gittikleri otlaklardan alınan vergilerden toplanan paraların beşte birini, Şah'ın makamına ve onun, ödül almaya hak kazanan devlet adamlarına sunulacak olan hediye ve armağanlara tahsis etti. Bu iş için de, sert ve katı vergi toplama memurları tayin etti. Bunlar ülkeye dağılarak üç gün içinde halktan büyük miktarda para topladılar.

Emîr Şeref bundan sonra, Şah'a ve onun devlet erkanına Ahlat'ta öyle can çekici bir şenlik ve öyle büyük bir ziyafet düzenledi ki, ondan önce bir benzeri daha duyulmamıştı. Bu şenlik ve ziyafetin parlaklık ve güzellikteki ünü ve şöhreti, yüce alemin(533) sakinlerinin kulaklarına gitti ve meskün olan dörtte birin(534) her tarafına yayıldı. O kadar ki, gök çevrelerinde dolaşan ve o menzillerde, o makamlarda seyahat eden Ay bile, göklerin üzerinden, bu en büyük şenliğin davullarının çalınışlarını dinlemeye koyuldu. Bilimlerin kaynağı ve yıldızlar hakkındaki yargıların çıkış yeri olan Utarit(535) de, dereceler ve dakikalarla gündüz yayının yüksekliğini aldı; o mübarek günde devlet ve ikbalin yükselmesinden, mutluluğun payından, vaktin talihini seçti.(536)

---

(533) Gökler dünyasını kastediyor. (M.E.B.)

(534) Dünyanın, denizlerin dışında kalan ve eskiden yerkürenin dörtte biri olarak kabul edilen kara parçaları. (M.E.B.)

(535) Merkür gezegeni. (M.E.B.)

(536) Burada ,verilen ziyafetin ve düzenlenen şenliğin övgüleri hakkında yazılmış birkaç sayfalık kısım, arapçaya çevrilmediği ve orjinali de arapça nüshaya alınmadığı için, tarafımızdan da türkçeye çevrilmedi. (M.E.B.)

Eğlence, oyun, sevinç, şenlik, hediye, armağan, hil'at ve teşrifat elbiselerinin dağıtımıyla üç gün bu şekilde geçtikten sonra, Emîr Şeref, Şahlık eşiklerine, geçmiş zamanlarda benzerleri görülmemiş bazı özel hediye ve armağanlar sundu. Bunlardan bazıları şunlardı : Doğan ve şahin gibi birkaç av kuşu, altın işlemeli eğerlerle birlikte birkaç soylu Arap atı, iki renkli ve değerli vaşak kürkleri, yedi renkli sırmalı kumaşlar, nadir rastlanan tüylü frenk kumaşları... Bunlar Şah tarafından çok beğenildi ve sevinçle karşılandı. Bu yüzden Şah, Emîr Şeref'i yüce ilgisinin ve mübarek taltiflerinin kapsamı içine aldı; kendisini, kabzası cevherler ve incilerle işlenmiş bir kılıçla ve saf altınla işlenmiş sırmalı bir kaftanla taltif etti; ayrıca kendisine «Emîr Şeref» yerine «Şeref Han» lakabını verdi. Bunlardan başka kendisine bütün askerlerin «Tevacıbaşı»lığı[537] yüce değerli rütbesi ile Kürdistan beylerbeyliği görevini verdi ve bu konuda yüce bir emirname çıkardı. Bu emirnamenin tam metinini buraya alıyoruz :

Emirnamenin Sureti :

«Yüce kadirli sultanların kudret derecelerine yükselip şereflenmenin ve mutlu talih sahibi hakanların seçtiği yükseklere yükselerek ulaşmanın asıl amacı ve bundan istenen bütün matlup, ciddiyet ve çaba, ilkeler ve inançlar alanlarında emsallerine ve benzerlerine üstün gelen, ve geçmiş açık hizmetleriyle emsali ileri gelenlerden ayrılarak, yüce Saray ve yüce saltanat kapıları uğrunda içten hizmet ve nadir rastlanılan yüksek fedakarlık bayraklarını kaldıran, ve varlıklarının pa-

(537) «Tevacı» sözcüğü Moğolca olup sultanlık muhafızları komutanı anlamına gelir, (M.A.A.)

ralarını, kurumlarının servetlerini harcayan birtakım insanları korumak ve yetiştirmek olduğundan;

«Ve bu sıralarda eyaletin mercii, hükümdarlığın amacı, yüksek kubbelerin sahibi, insafın mercii, şerefli beylerin temel direği, ulu hükümdarların seçkini, eyalet, beylik, mutluluk, dünya ve din yönünden kemale eren Şeref Han, bizim cömert ailemize iltica ettiği, bizim şefkatli etteklerimize ve yüce ilgimize tam bir bağlılık ve güvenle sarıldığı, inatçılardan, muhaliflerden uzaklaştığı ve durumunu,

«İhtişam ve makam için gelmedik biz bu kapıya

«Kötü olaylardan kaçarak buraya sığındık.» beyitleriyle mırıldanıp dile getirdiği, ve adı geçen böylece yüce meclisimize girip onun güzellikleriyle ve cazibeleriyle şereflendiği için ;

Şüphesiz bizim geniş olgunluğumuz ve yüce, sonsuz merhametimiz, kendisini güçlendirmek ve tekviye etmek.

«Her kim ki can derdinden, yada hapis korkusundan

«İltica ederse bu hanenin güvenliğine

«Başımız dahi gitse bu uğurda

«Ona eziyet ve kötülük yapılmasını reva görmeyiz biz.»

ünlü güzel söz gereğince, kendisiyle tam anlamıyla ilgilenmek yönünde tecelli etti.

«İşte bunun için biz, üzerine şahane gölgemizi yaydık ve kendisini bu bölgenin güvenliği içine aldık; kendisini «Han» rütbesiyle taltif ederek ona «Şeref Han» lakabını verdik; ve kendisini yüce Divan'ımızın «Tevacı»sının önüne alarak böylece yüce kapımızın kadir ve şan sahibi hanları ve bey-

leri arasına aldık. Ayrıca kendisine bütün Kürdistan beylerinin kuvvetlerinin genel komutanlığı ve beylerbeyliği görevini verdik. Yine kendisine Bedlis, Ahlat, Muş, Xınüs (Hınus) eyaletini, şimdiye kadar adı geçen Bey'in yönetimi altında bulunan ve bizim şahane vekillerimizin ve görevlilerimizin ülkelerinden sayılan bunlara bağlı öteki yerleri de verdik. Hükümdarlık işlerinde ve mali meselelerde alıp verme, düzen ve asayişi sağlama yetkilerini onun kahredici ellerine verdik; ki, böylece, «insanlar iyiliğin kularıdır» diyen ünlü sözün sırrı bu Bey'in kişiliğinde bir defa daha açığa çıkmış olsun. Çünkü kendisi ancak bununla hizmette fedakarlık yapacak, ilkelere sadık kalacak, bunlar uğrunda canını ve değerli varlıklarını feda edecek, hakkı nerede bulursa savunacak, şartlar ne olursa olsun devletin çıkarının takipçisi olacak; böylece bu davranışlarıyla vilayetlerdeki yöneticilere, çevre ve kesimlerdeki vekillere örnek olacaktır; bunun sonucu olarak da kadri günden güne yükselip artacak ve şanı her an yükselecektir.

«Kürdistan'daki ulu beylerin, vekillerin ve komutanların, adı geçen Han'ı başlarındaki tek Beylerbeyi olarak kabul etmeleri, her an kendisine itaat ve boyun eğme görevlerinde bulunmaları, devletin yüksek çıkarlarıyla ilgili, istediği zaman vereceği özel emirlerini büyük bir dikkatle uygulamaları gerekmektedir. Ayrıca görevlilerin, mülk sahiplerinin, güvenilir kimselerin ve genellikle o vilayette oturan halkın, bu yerlere bağlı olan aşiret liderlerinin ve kabile reislerinin, adı geçeni o bölgede Hükümdar tanımaları, emirlerine itaat etmeleri, öğütlerinin ve isabetli görüşlerinin çerçevesinden ayrılmamaları ve onun, zulmün vukuunu engellemek ve güçsüzün intikamını güçlüden almakta özetlenen görevini ve ödevini yapmasını

kolaylaştırmaları, ve hepsinin birbirlerine karşı insaf ve adalet yoluna uymaları gereklidir.

«Bu belge yüksek değerli, sağlam, en şerefli ve en yüce imzayla süslenip onaylandığı için, ona güvenilmesi ve gereğince hareket edilmesi gerekir.

«Yüce emirle -yüce Alah şanını yüceltsin, bekasını ebedileştirsin ve sürekli olarak emrine uyulmasını, sağlam kalmasını sağlasın-, 939 (1533) yılında Safer -sonu olsun hayır ve zafer- ayının yirmisinde yazılmıştır.»

Şahlığın bu ilgilerinden ve Hüsrevce Tahmaspî, lütuflarının[538] yayılmasından sonra, Şeref Han, Extimar (Ahtimar) Kalesi'nde bulunan saygıdeğer oğlu Emîr Şemseddin'e haber göndererek kendisini Şahlığın üzengisinin yanına getirtti ve Şahlık vekillerinin arasına kattı. Bundan sonra Şahlık alayı Azerbaycan tarafına dönerek saltant merkezinde karar kıldı.

Bu sırada, Özbek Ubeyd Han'ın Horasan'ı istila ettiği ve yaklaşık olarak bir yıldan beri Behram Mirza'yı Herat şehrinde kuşattığı, Behram Mirza'nın kuşatma altında bulunan adamlarının sıkışık bir duruma düştükleri ve ham deri yiyecek kadar büyük bir sıkıntıya uğradıkları yolunda haberler geldi. Bu haber Şah Tahmasp üzerinde kötü bir etki bıraktı. Bu yüzden hemen Emîr Şemseddin'e, ülkesine dönmesi için izin verdi ve Şeref Han'a bir emirname yazarak, Azerbaycan Eyaleti'nin muhafızlığını ve bütün durumlarda oranın işlerinin yönetimini kendisine verdi ; ayrıca, Helhel Sultan Arabkirlu, Üveys Sultan Pazuki, Kaçar Ecel Sultan, Emîre Bey, Mahmudî, Tebriz Valisi

(538) Tahmasp'a mensup olan lütuflar, Tahmasp'ça lütuflar, Tahmasp'ın lütufları (M.E.B.)

Musa Sultan gibi bazı Kızılbaş komutanlarını da, durum gerektikçe kendisine yardımcı ve destek olmakla görevlendirdi. Şah Tahmasp bundan sonra, Ubeyd Han'la bizzat savaşmak üzere azminin dizginini Horasan tarafına çevirdi.

Bu satırların yazarı babasından[539]) şunu dinlemiştir :

Şah bana, Bedlis'e dönmem için izin verdiği zaman şöyle dedi : «Babana söyle, hiç değilse ben Horasan'dan dönünceye kadar, Osmanlılarla geçinme ve iyilik yolunu izlesin. Çünkü Ulame, onun en amansız düşmanı haline gelmiştir. Ulame, yeryüzünde benzeri bulunmayan bir fitneci ve düzenbazdır. Ben inanıyorum ki, Ulame, Osmanlılar'ı kendi hallerinde bırakmayacak; onları daima kendi keyfine ve ihtiraslarına göre tahrik edip kışkırtacaktır.»

Ne var ki Şeref Han, Şah'ın bu tavsiyesi uyarınca hareket etmedi; tersine, Fil Yakub Paşa ile Ulame'nin, Bedlis'i kuşatmaları sırasında yanlarında yer almış olan Kürt beylerini cezalandırmaya kalktı. Bu cümleden olarak önce Xizanlı (Hizanlı) Mîr Davud'un ülkesine saldırarak talan ve yağma etti ve kendisini üç gün üç gece Xizan Kalesi'nde kuşattı iki taraftan; birkaç kişi öldürülüp yaralandı. Kendisi bu işle uğraşırken, Ulame'nin Bedlis'i kuşatmaya gelmekte olduğu haberi çıkıp yayıldı. Bunun üzerine Şeref Han kuşatmayı kaldırmak ve geldiği yere geri dönmek zorunda kaldı. Tabii bu durum, hain beylerin Şeref Han'dan duydukları nefretin şiddetlenmesine, onların kendisine daha da gücenmelerine ve kendisine karşı yeniden Ulame ile birlik olmalarına yol-

(539) Babası, söz konusu Şerefhan'ın oğlu Emir Şemseddin'dir. (M.E.B.)

açtı. Ayrıca, Mîr Budak Keysanî, Şeyh Emîr'in oğlu İbrahim Ağa Bılbasî, Muhamed Ağa Kelhokî'nin oğlu Kalender Ağa, Derviş Mahmud Keleçêrî gibi, Rozkan aşiretinin bazı liderleri ve ileri gelenleri de, Şeref Han'ın tutum ve davranışlarından gücenmişlerdi ve bu yüzden onlar da Ulame'ye gittiler.

Böylece Ulame ile el altından onunla anlaşanlara ve müttefiklerine, Fil Yakub Paşay'la birlik olup, mızraklar, tüfekler ve yaylarla silahlanmış süvari ve piyadelerden kurulan 10.000 kişilik bir orduyla Bedlis üzerine yürümeleri için fırsat verilmiş oldu. 940 (1534) yılının sonbaharında ve Xizan yoluyla yapılan bu saldırı, önce Tatik Nahiyesi'ne yöneldi. Bu sırada Şeref Han'ın elindeki askerî kuvvet, 5.000 kişiden fazla değildi. Bu durumda kendisi Şah Tahmasp'ın tavsiyesini hatırlayarak Aladağ ve Eleşkird taraflarına yürümek istedi; ve Musa Sultan ile Tebriz'deki komutanlara haber göndererek, kendilerini, Ulame ve müttefikleriyle savaşmak üzere Kızılbaş ordusuyla birlikte kendisine yardıma gelmeye çağırdı. Fakat bu görüş Rozkan aşiretinin liderleri ve oradaki sözü geçenler tarafından beğenilmedi. Özellikle, Şeref Han'ın vekili ve işlerinin yürütücüsü olan, aynı zamanda Rozkan adamlarının büyüğü ve önderi bulunan Seydi Ali Ağa Pertavî bu görüşe katılmadı ve Kızılbaşlar'dan yardım istenmesine şiddetle karşı çıkarak Şeref Han'ın huzurunda ve onun yüce divanında şöyle dedi: «Eğer Rozkanlılar Ulame ve avenesine karşı savaşmakta gevşek ve umursamaz davranırlarsa, ben o zaman Bedlis Vilayeti'ndeki Ermeni'leri ve Hıristiyanları toplayıp bunlarla saldırganlara karşı savaşırım.»

Ne var ki bu, işlerin yönetimindeki cehaletin ve ahmaklığın son kertesiydi. Kum falı ve yıldız

bilimlerini bilen Şeref Han'ın, bu bilim gereğince onlara, «bizim talihimiz bu sefer Ulame'nin talihinin tersine alçalmakta ve düşmektedir; onunki ise yükseklerdedir; bu nedenle, kendisiyle bu sırada savaşmamız doğru olmaz» demesine rağmen; çok konuşkan olan bir Kürt kitlesinin baskısı altında, askerleri az olduğu halde, sayısı kabarık olan Ulame'nin büyük ordusuna karşı savaşma ve vuruşma toz-dumanına dalmak zorunda kaldı. Ve düşmanını, Bedlis'e bağlı Tatik'te karşılamak için harekete geçti.

Çarpışmalar Tatik Kalesi'nin güneyinde başladı. Ulame, dağı ordusunun arkasına almıştı ve önünde de darı ekili bir tarla vardı. Ulame bu tarlayı geceden sulamış ve tarla büyük bir çamur deryasına dönmüştü. Ulame ayrıca ordusunu usta bir şekilde düzenlemiş; ortada yeniçerilerden ve atıcılardan birkaç saf durdurmuş ve iki kanadı güzel bir şekilde düzenlemişti. Oysa Şeref Han'ın ordusu, özellikle düşman askerlerinin çokluğunu takdir etmeyen mağrur Rozkan'lılar, düşmanın stratejik yönden avantajlı durumunu dikkate almadılar ve derhal savaş ateşini alevlendirmeye başladılar; bunun doğuracağı kötü sonuçlara aldırmadılar. Böylece her iki taraftan cesur kahramanlar ve gayretli gençler yırtıcı aslanlar ve parçalayıcı kaplanlar gibi savaş alanına atıldılar; savaş gürültüsünün sesini yedinci göğe kadar çıkardılar. Şair demiştir ki :

«İki yönden Kürt kahramanları
«Daldılar savaş alanına kollarını kıpırdatarak
«Atlarının tırnaklarından yanan bir aleve döndü alan
«Ve bir kan havuzuna çevirdiler o meydanı
«O serkeş aslanların kılıç ve kalkanları

«Güneş'in üstüne hilalin geldiğini canlandırdı
«Ejdarha ağızlarını andıran yaylarından çıkan oklar
«Yeryüzünü kararsız kıldı ve serseme çevirdi gök yüzünü
«Tüfeklerinden çıkan dumanlarla, hava,
«İçinde kılıçların parıldadığı bir kara buluta döndü
«Ve Yağmağa başladı o dumandan oluşan buluttan
«Tüfek mermileri her tarafa, tıpkı çiğ taneleri gibi.»

Bu şiddetli savaş ve acı vuruşma sırasında, Şeytan, Şeref Han'ın sağ kanat komutanı olan Emîre Bey Mahmudî'ye, Şeref Han'a ihanet edip kendisini bu şiddetli çarpışmada yalnız bırakıp, alçaklık ve utanç yoluna sapmayı ve sebat, vefakarlık faziletine aldırış etmemeyi telkin etti; böylece kendisi Ulame'nin ordusuna katıldı. Nitekim şöyle denilmiştir :

«Zamane çocuklarında vefa gözünü arama gönül
«Mertlik yoktur çünkü bu yoldaşların yaradılışında.»

Bu sırada bir tüfek mermisi Şeref Han'ın sol omuzuna isabet ederek sırtından çıktı ve atının dizginleri elinden düştü; at kendisini, iradesi dışında sırtında taşımaya başladı. Ordu bu durumu görünce darmadağın oldu ve çoğu kurtuluşu kaçmakta buldu. O gün, Rozkan gençlerinin kahramanlarından 700 kişiden fazla öldürüldü. Bunların 500'ü Rozkan beylerinin ve ileri gelenlerinin çocuklarıydı; bunlar Vekil Seydi Ali Ağa ile birlikte öldürüldüler. Seydi Ağa'nın oğlu Şeker Bey ise diğer bazılarıyla birlikte düşman tarafından esir

alındı. Fakat Ulame, bu olaydan sonra Bedlis Vilayeti'ne girmedi; Van ve Westan (Vestan) tarafına yürüyüşüne devam etti.

Küçük büyük, bütün halk ise bu olayın korkuçluğundan çok üzüldü ve Seydi Ali Ağa'ya beddua etti. Bunun içindir ki, bu beddua soyuna isabet etti ve kendisinden sonra soyu kesildi; çocuklarından, adamlarından ve amca oğullarından kimse kalmadı.

Ünlü merhum Şeref Han'ın ömrü, bu olayın vukuu sırasında 40'ı geçmiş ve 50'ye yaklaşmıştı; hükümdarlığının süresi ise 30 yıldan fazla sürmüştü. Sasonlu Ali Bey'in kızından doğan Emîr Şemseddin'den başka çocuğu yoktu.

Şeref Han, bu oğlunu Hazzolu Muhammed Bey'in kızıyla evlendirmişti. O sıra yedi gün yedi gece süren büyük bir düğün yapılmıştı. Bu düğün sırasında, nikah kıyılması için şeriat meclisinin toplandığı gök Meydan'da tavla ve benzeri eğlence ve tenbellik aletlerinin rağbet görmesi ve yayılması gibi dince istenmeyen ve yasaklanan eğlencelere müsamaha gösterilmemesi konusunda, ahlâk kurallarına ve mübarek şeriatın öğretilerine de uyulmuştu. Düğünlerde Peygamberin emirleri ve Mustafaî kanunlar(540) gereğince, gelin ve güvey Gök Meydan'a gelirler.

Düğün sonunda, ne kadar güzel ve tatlı yiyecek ve içecek varsa hepsinin toplandığı büyük bir ziyafet verilirdi. Bu ziyafete katılanların başında, her yönden gelmiş ve renk renk işlemeli çadırlara, obalara dağılıp sevinç ve eğlencenin her çe-

(540) Mustafa'ya mensup kanunlar, Mustafa'nın kanunları, Peygamber Muhammet Mustafa'nın kanunları. (M.E.B.)

şidinin zevkine ermiş bulunan bir çok Kürdistan beyleri ve adamları vardı. O sıradaki büyük misafirlerin önde gelenleri Hakkarili Seyyid Muhammed, Boxtanlı (Bohtanlı) Şah Ali Bey, Melik Halil Eyyubî, Palolu Hasan Bey vardı. Kürdistan gençleri o çağda hep değnek oyununa, top oynamaya ve güç deneme taşı atmaya tutkun bulunuyorlardı. Hizmetçiler dolaşıp topluluğun başına altın ve gümüş paralar serpiyorlardı.

Meclis dağılıp da bir benzeri görülmemiş bu düğün sona erince Şeref Han, Kürdistan büyüklerinden ve beylerinden olan misafirlerine büyük hediyeler ve armağanlar sundu; üzerlerine yüce hil'atler giydirdi; sonra da dönmeleri için kendilerine izin verdi.

Şeref Han, kendisine kötülük yapmış, yada daha önce babalarına ve atalarına ihanet etmiş olanların hepsinden kendi intikamını ve ailesinin intikamını uygun şekilde almıştı. Hatırına ne gelmişse, mutlaka onu gerçekleştirmeye girişmişti. Örneğin, Şah İsmail, takdir-i ilahi gereğince Çolak Halid'i Kürdistan Beylerbeyi olarak tayin ettiği günden itibaren, Pazukî aşireti de Ohkan Nahiyesi'ne elkoymuştu. Halid Bey, o nahiyeyi Xınûs (Hınus) bölgesine katmış ve kardeşi Rüstem Bey'e vermişti. Ohkan'da yaz kış oturup orayı yöneten Rüstem Bey, oradan Rozkan aşiretine saldırılar düzenleyerek büyük zararlar verdiriyordu.

Nihayet bu durum Şeref Han'ın canını sıktı ve bunlara bir ders vermeye karar verdi. 922 (1517) yılında, Muş tarafında çok şiddetlenen, serkeş rüzgârların esip korkunç denizlerin dalgaları gibi birbirlerini dövdükleri, ve bu yüzden bir kuşun uçamayacağı ve yürüyenin yürüyemeyeceği kışın ortasında, o soğuk ve karanlık havada, Şeref Han, kahraman Rozkan gençlerinden 1.500

kişi topladı ve ayaklarına özel ayakkabılar(541) giydirerek, onlarla birlikte hızla Rüstem Bey'in üzerine yürüdü. Ve Rüstem Bey'le şiddetli bir çarpışmaya tutuşarak kendisini iki oğluyla ve, küçük büyük, kadın erkek farkı gözetmeksizin arasına kesici kılıcı saldığı Pazukî aşiretinin adamlarından 400 kişiyle birlikte öldürdü. Onların bir topluluğu da kaçıp Ohkan Kalesi yakınlarında bulunan bir mağaraya sığınınca hepsini ateşe verip son neferine kadar yaktı. Bu korkunç olaya tanık olan büyük adamlardan birinden duyduğuma göre, bu olayda, başına bir post sarıp bu sayede o vartadan sağ salim çıkan bir yaşlıdan başka kurtulan olmamıştır. Böylece Şeref Han, o suçluları kesin bir şekilde cezalandırdı ve esir aldığı kadın ve çocuklarla birlikte aldığı ganimetleri de yanına alarak sağ salim döndü.

939 (1533) yılında da Şeref Han, Van Gölü'nün kenarında, Van ile Erciş arasında bulunan Extimar (Ahtimar) Kalesi'ni istila etmeye gitti. Bu kale eski zamandan beri Rozkan aşiretinin egemenliği altında bulunuyordu. Fakat son zamanlarda Şenbû hükümdarlarının (542) yönetimi ve gaspı altına girmişti. Şeref Han birkaç gemiye asker ve cephane doldurarak bunlarla kaleye saldırdı ve çarpışarak orayı da ele geçirdi. Bu kalenin o zamanki yöneticisi olan Hakkarili Melek Bey'in oğlu Rüstem Bey adındaki kişi de bu çarpışmada bir tüfek kurşunuyla öldürüldü.

Şeref Han daha sonra, Boxtanlılar (Bohtanlılar)ın istila etmiş oldukları Siirt bölgesini on-

(541) Kürtçede «Lekan» diye adlandırılan bu ayakkabılar, geniş ve çember biçiminde olup özel olarak yapılır; kar üzerinde yürümekte giyilerek giyenin ayaklarının kara batmamasını sağlar (M.E.B.)

(542) Hakkari hükümdarları. (M.E.B.)

lardan alarak, eski Hükümdarı olan Hasankeyfli Melik Halil'e verdi. Nitekim daha önce anlatılan olaylarda da bu, detaylı olarak geçti. Şeref Han ayrıca, Melik Halil'den Garzan Nahiyesi'ni alıp Sasonlu Muhammed Bey'e verdi.

Bundan başka Şeref Han, Şeyh Emîr Bılbasî'yi, Hakkarili İzzeddin Şêr (Şir)in yardımına ve onu, Kızılbaş'ların kendisine karşı desteklediği Mahmudîyan aşiretinin şerrinden kurtarmaya gönderdi. Ayrıca, Kızılbaş Örkmez Sultan'ın Van Kalesi'ne hapsetmiş olduğu İvaz Bey Mahmudî meselesine müdahale etti ve daha önce anlatıldığı gibi kendisini kahir kuvvet kullanarak serbest bıraktı.

Şeref Han'ın birçok hayırlı ve yararlı eserlerinden bazıları, Bedlis şehrindeki bir mübarek cami, bir yüksek medrese ve güzel bir zaviye; bunların tümüne «Şerefiye» adı verilmiştir. Ayrıca bir kayseriye(543) ile iki katlı büyük bir han yaptırmış ve bütün bunlara güzel köyler, büyük tarlalar, birçok dükkanlar, büyük gelir getiren işlek bir değirmen vakfetmiştir; sonra da bu vakıfların ve tarlaların bakım ve yönetim işlerinin, soyları tükeninceye kadar kuşaktan kuşağa devretmeleri esası üzerine erkek çocuklarına yürütülmesini şart koşmuştur.

Şeref Han daha sonra, «Şerefiye» diye adlandırılan Büyük Cami yanında kendine bir türbe yeri ayırdı; ve buraya gömüldü. Sasonlu Ali Bey'in kızı olan karısı Şah beygi Hatun, üzerine büyük bir kubbe yaptırdı ve yapımını tamamladı. Ayrıca, sabah akşam Kur'an okumaları için, özel vakıflardan maaş alan Kur'an-ı Kerim hafızları tayin edildi.

(543) Bir yapı tipi olsa gerek.(M.E.B.)

DÖRDÜNCÜ YÖN
Emîr Şemseddin bin Şeref Han'ın Durumu Hakkındadır

Basiret ve akıl sahiplerince de açıkça bilindiği iki göze sahip olanlarca da güneş misali açık olduğu gibi, yüce şanlı dilediğini yapan Kaadir Allah, kullarından birinin şanını yüceltmek, kadrini yükseltmek, sonra da başına devlet ve hükümdarlık tacını koymak istediği zaman; o kuluna, henüz ayakları bu dünyaya bastığı günden itibaren başarı alametleri ve mutluluk, sevinç, müjdeleri bağışlar; ve o kuluna, büyüklük ve güzellik, ikbal ve kavrayış, taltif ve intikam, yumuşaklık ve sertlik, sevgi ve kin ,hızlık ve temkin sıfatlarını içermeye yetenekli olması, ve «Adem'in çamuru 40 sabah yoğruldu» diyen aydınlatıcı mübarek sözün doğruluğunu ispat etmesi için, bütün manevi terbiye durumlarından geçirir. Ayrıca yüce Allah'ın, «biz seni sadece alemlere rahmet olarak gönderdik» sözünün ifade ettiği büyüklük, «senin elinde bir şey yoktur» sözünün ifade ettiği acizlik ve güçsüzlüğü karşısında bulur(544).

Zamanın dönüşlerini ve acayip değişiklikleri anlatan bu sözlerin ve makalelerin doğruluğunu gösteren açık delil ve parlak durum, Şemseddin Han'ın durumudur. Şemseddin Han başlangıçta nasıl babasının yerine Bedlis Hükümeti'nin tahtına oturmayı başardı; sonra da, Gazi Sultan'ın (545) kendisine şefkat göstermemesi, ve yakasını bırakmayan feleğin tersliği ile kötü talih sonucun-

---

(544) Tırnaklar içindeki sözler iki ayetten alınmış parçalardır; ikisinde de hitap Hazreti Muhammed'edir. (M.E.B.)

(545) Kanunî Sultan Süleyman. (M.E.B.)

da, nasıl vatandan ayrılmak zorunda kaldı?

İşte sana bu özetin ayrıntısı!

Şeref Han, Tatik tarafından şehitlik kesesini içmek zevkine erdiği zaman, Rozkan aşireti derhal Şemseddin'i Extimar (Ahtimar) Kalesi'nden getirerek, Bedlis'te başlarına hükümdar tayin ettiler; kendisine içtenlikle boyun eğip itaat ettiler; karara bağlayıp çözümlemek, tutmak ve bırakmak gibi yönetim ve düzen işlerini de Muhammed Ağa Kelhokî'nin oğlu Hacı Şeref'e verdiler. Bunun üzerinden altı ay geçtikten ve Şemseddin büyük bir yeterlilik ve adaletle ülkeyi yönettikten sonra, Sultan Süleyman Han, 941(1535) yılının sonlarında, Ulame'nin kışkırtmasıyla, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı büyük bir ordunun komutanlığına tayin ederek, Azerbaycan'a yürümekle görevlendirdi. Bu büyük Osmanlı ordusu Diyarbekir açıklarına varınca, Şemseddin Bey yanına hediye ve armağanlar alarak adı geçen Paşa'yı görmeye gitti. İbrahim Paşa kendisini ilgi ve sevgiyle karşılıyarak, Bedlis Hükümdarlığı'nın kendisine verilmesi konusunda Sultan'ın adına bir Sultanlık emirnamesi çıkardı ve kendisini de muzaffer orduyla birlikte yanına alarak Tebriz'e götürdü.

Bu saldırının haberi Şah Tahamasp'ın kulaklarına gidince, Horasan işini tamamlamaktan vazgeçerek hızla Azerbaycan tarafına döndü. Tebriz'de, Şah Tahamasp'ın Horasan'dan dönmekte olduğu haberi yayılınca, Vezir İbrahim Paşa gizlice büyük bir hız ve aceleyle, İstanbul'a, Sultan'ın eşiklerine, kuş gibi uçarcasına hızlı giden bir elçi göndererek, Şah Tahamasp'ın Azerbaycan'a yürümekte olduğunu Padişah'a bildirdi; ve yüce Sultanlık alayının, yüce ve ulu oltağıyla birlikte Acem ülkesine gelmesini diledi. Bunun üzerine Padişah bu büyük seferin hazırlıkalrına girişti, ve

haddi hesabı olmayan, tam techizatlı büyük bir ordu toplayarak, saltanat merkezi olan ve daima korunan Konstantiniye'den (546) ayrılıp Tebriz'e hareket etti.

İki Sultan'ın, yani İran ve Osmanlı sultanlarının kafileleri aynı ay içinde Azerbaycan'a vardı. Gazi Sultan, Osmanlılar'ın irsi usul ve gelenekleri gereğince, büyük küçük herkesin kulağına gitmesi ve etkisini göstermesi için, topluluğa savaş ve vuruşma neden ve etkenlerini ilan etmeye başladı. Sonra da zamanın tecrübe sahibi kıldığı ve tozuna dumanınına dalmış oldukları birçok savaşın meleke ve tecrübeli bir duruma getirdiği büyük komutanların fikri ve danışmalarına göre hareket etti; onları, bu sıfatlarıyla ve kesici kılıçlarının gücüyle, ilk hamlede çarpışmayı kazanmaya ve düşmanı yoketmeye muvaffak olmaları için, saldırıya geçmeye hazır olan ordusunun ön saflarına getirdi. Sonra da ordunun merkez ve iki kanadını, eğitilmiş askerlerin ve sert savaşçıların saflarıyla takviye etti; böylece bunları hem güç, hem de direnme yeteneği bakımından İskender seddi haline getirdi. Ve bu tertip üzerine Irak Vilayeti'ne yöneldi.

Şah da düşmanını karşılamak için Sultaniye şehrine kadar gelmişti. Ne var ki, o zaman Kızılbaş ordusuna egemen olan şiddetli anlaşmazlık yüzünden, Şah'ın elinde o sırada 8.000 süvariden fazla bir kuvvet yoktu. Bu durum, Şah Tahmasp'ı sebatsızlığa ve Sultan Süleyman'ın büyük ordusuna karşı koymama kararını almaya sevketti;. bu yüzden Şah da Dergüzin ve Hemedan tarafına gitti.

O sırada Güneş «Terazi»den (547) 16 derece

(546) İstanbul'un Bizans dönemindeki adı. (M.E.B.)
(547) Terazi Burcunu kastediyor. (M.E.B.)

dönmüştü ve Irak ülkesine büyük miktarda kar yağmaya başladı; karlar, muzaffer Osmanlı askerlerini yüzlerine yolları kapadı. Ayrıca şiddetli soğuktan, fazla yağmurdan, cephane ve yiyecek azlığından, Rum ([548]) adamlarından büyük bir sayı ile, atları, develeri ve Osmanlı ordusundaki katır, eşek gibi nakliye hayvanlarının büyük bir kısmı öldü. Kıskançlar tarafından nazar değmesi sonucunda Islam ordusunun başına gelen bu beklenmedik musibet üzerine, Padişah, Ulame'nin birçok ağırlık ve cephaneyle ve bir yeniçeri birliğiyle beraber Tebriz'de kalmasını tercih etti; kendisi de uğur ve ikballe Barış Diyarı Bağdad'a doğru harekete geçti. Sultan Süleyman'ın Bağdad'a doğru gelmekte olduğu haberi yayılır yayılmaz, Şah tarafından tayin edilmiş olan Muhammed Han Şerefeddin Tekelu adındaki Bağdad Valisi, cılızlaşıp karınca gibi zayıfladı; ve derhal çocuklarını, ailesini bir gemiye bindirerek onlarla birlikte Şester ve Dezfol tarafına kaçtı. Böylece Padişah'ın kafilesi Bağdad'a girdi ve Bağdad'ın fethi, mücadelesiz, vuruşmasız olarak tamamlandı. Padişah kışı orada geçirdi.

Öte yandan, Emîr Şemseddin Bey, bu seferde, her konuş ve her göçüşte Padişah'la birlikteydi. Sonra Padişah kendisine, ülkesine dönmesi için izin verdi, o da Bedlis'e döndü.

Padişah'ın, yüce maiyetiyle birlikte Altınköprü yoluyla Azerbaycan'a hareket ettiği ve ordusunun yükleri, karargahının çadırları Ahlat açıklarına konduğu ilkbaharın başlarında, büyük vezirler, habis Ulame'nin kışkırtmasıyla Şemseddin Bey'i Sultan'ın Divanına getirttiler ve kendisine

(548) 135 No. lı nota bakınız.

şunu söylediler: «Ulu Sultan, sana Malatya ve Maraş vilayetlerini mülkiyet yoluyla vermek karşılığında senden Bedlis Vilayeti'ni istemektedir.» Şemseddin Bey hemen şu cevabı verdi: «Benim başım, mallarım, mülklerim bütünüyle Ulu Sultan'ın tasarrufu altındadır.»

Fakat, Baykan kabilesinden olup Rozkan ileri gelenlerinin önde gelenlerinden ve temel direklerinden biri olan ve Divanda hazır bulunan Mahmud İmadan adındaki kişi, Şemseddin Bey'e dönerek kürtçe olarak kendisine şöyle dedi: «Bizim irsi vilayetimiz ve meşru, tarihi imtiyazlarımız elimizden alındıktan sonra, biz Rozkanlılar için hayatın ne değeri kalır? Eğer sen, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'yı öldürmeme izin verirsen ve bunun için bana en ufak bir işarette bulunursan, ben kendisini hemen şimdi hançerle parça parça ederim. Şu anda, Rozkan kahramanlarından Divan'da mevcut bulunan 150 kişi senin emrinin altındadır ve kanlarını, canlarına sana feda etmeye hazırdırlar. Bizleri bütün çağlar boyunca hatırlara getirecek ölmez adlarımızdan ve güzel davranışlarımızdan başka hiçbirimizin bir izi kalmasın!»

Şemseddin Bey ise buna şu cevabı verdi: «Bu, Padişahın bize olan ilgisinin azlığından, ve Vezir'in bize güvenememesinden değil; hepsi düzenbaz ve habis Ulame'nin kışkırtmasındandır.» Şairin dediği gibi :

«Düşmanın yükselip ikbale ermesi beladır.
«Yoksa dağı delmek ([549]), aslında büyük erkeklik değildir.»

(549) Ünlü aşık Ferhad'ın sevgilisi Şirin'e kavuşmak için dağı delişini kastediyor. (M.E.B.)

Bu sırada, Amed oğlanlarının başı bulunan ve o zaman kendisine Adilcevaz Sancağının yönetimi verilmiş olan Bekir Bey Rozbahanî, bu Rozkanlının ne yapmak istediğini anlayınca, kürtçe olarak Şemseddin Bey'e şöyle dedi: «Sakın sakın Kürt cahillerinin sözlerine kulak asıp onlara göre hareket etmeyesin. Bedlis Vilayeti eğer senin elinden birkaç gün çıkarsa sen sağ salim ve güvenlik içinde kaldıkça bunun bir zararı olmaz; çünkü Bedlis, hiç şüphesiz sana geri verilecektir.»

Öte yandan, Şemseddin Bey'in yumuşak sözleri harfi harfine Padişah'ın kulaklarına gidince, şefkat göstererek kendisini yüce bir hil'atle, saf altından yapılmış eğeri, gemi, zincirleri ve topuzuyla birlikte bir atla ve Malatya Vilayet'nin kendisine verildiğini belirten bir emirnameyle taltif etti. Ayrıca, Bedlis Eyaleti'nin de Ulame'ye verilmesi konusunda bir berat çıktı. Bunun üzerine Şemseddin Bey, Bedlis Kalesi'ni kendi adamlarından ve mallarından boşaltmaya ve buraları Padişah'ın adamlarına teslim etmeye başladı. Ayrıca Rozkan ileri gelenlerinden 15 kişi kadar, Malatya'yı zapt ve teslim almaya gönderdi. Padişah'ın kafilesi o yörelerden göç ettikten sonra, Şemseddin Bey de çocukları ve ailesiyle birlikte Sason yoluyla Malatya'ya hareket etti.

O sırada Sason Hükümdarı Azizanlı Süleyman Bey'di. Kendisi Şemseddin Bey'i ilgi ve sevgiyle karşıladı ve kendisine Malatya'ya gitmemeyi tavsiye etti; hatta ihtar ederek şöyle dedi: «Köklü ve eski ailenizden, bu büyük mirası üzerine alacak senden başka kimse kalmadı. Rum ([520]) topluluğuna ise hiç güvenilmez. Herhangi bir şekilde seni ortadan kaldırmaya muvaffak olduk-

(550) 135 No.'lı nota bakınız.

ları takdirde, Bedlis hükümdarları ailesinin zinciri, maazallah kesilmiş olur.»

Bu sözler Şemseddin Bey'i etkiledi ve kendisini endişe ,korku kapladı; bu yüzden de Malatya'ya doğru yürüyüşüne devam etmekle tereddüt etti.. O sırada Şah Tahamasp da gelip Erciş'te durmuş ve Abdullah Han'ı, Bedir Han Ustaclu'yu ve Muş taraflarına saldırmak ve buraları yağma ve talan etmekle görevlendirilmişti. Bunun üzerine Şemseddin Bey, Kızılbaş'lar tarafından Rozkan aşiret ve kabilelerine bir takım zararların verilmesinden korktu, Bunun için de Malatya'ya gitmekten vazgeçti ve yolculuğunun dizginlerini Kızılbaş'ların tarafına çevirerek,, hizmetçileri, maiyeti ve öteki adamlarıyla birlikte, itaatini sunmak üzere Tebriz,in yolunu tuttu. Rozkan ileri gelenlerden altı kişi kendisine uymaya ve yanında yolculuk etmeye muvaffak oldular.

Bu durum karşısında lUame evhama kapıldı; kendisini korku ve endişe sardı ve bu yüzden Bedlis'i boş bırakarak, Padişah'ın kafilesinin arkasından yürümeye devam ederek Diyarbekir'e gitti.

Bedlis Kalesi böylece bir süre muhafızsız ve sahipsiz kalınca, sonunda Osmanlılar Amurk, Xwet (Huvit), Poğand ve Kerenc nahiyelerini Bedlis eyaletinden ayırarak bir sancak haline getirdiler ve yönetimini de Ulame'nin teklifi üzerine Şeyh Emîr Bılbasînin oğlu İbrahim Bey'e verdiler. İbrahim Bey de gidip Amurk, Kelhok ve Poğand kalelerini ele geçirdi; beklendiği gibi, Kalender Ağa'nın hatırını da saymadı. Kalender Ağa ise, yanlarında Rozkan'lılardan 400 kişi bulunan Dede Bey Qewalisî (Kavalisi) ile Mîr Muhammed Nasıraddin'le ittifak ederek, Bedlis Livasının beyine

karşı başkaldırdılar; sonar da vatandan ayrılıp Azerbaycan tarafına gitmeyi tercih ettiler .

Bu liderlerin gelmesinden sonra Şah Tahmasp Şemseddin Bey'le ilgilenmeye, kendisini ve maiyetindekileri son derece iyi ağırlamaya başladı. Ayrıca kendisini «Han» lakâbıyla taltif etti ve Şemseddin Bey o tarihten sonra «Şemseddin Han» diye anılmaya başladı. Şah kendisini büyük komutanların arasına kattı ve ona Serab bölgesiyle diğer bazı yerleri verdi. Daha sonra şartlara göre kendisine başka yerler vermeye başladı; bazen Merağa ve dolaylarını, bazen Demavend ve Darülmerz'i, bazen de Irak'taki Kerherud, Cehrud ve Ferahan'ı verirdi. Fakat Şemseddin Han çoğunlukla, yaz kış Şah'ın yanında bulunurdu. Rozkan ileri gelenlerinden 150 kişiyi, Şah'ın büyük muhafızları ve saygıdeğer yaver subaylar arasına katmıştı; Şeyh Emîr Bılbasî ile Dede Bey Qewalisî (Kavalisi) bunlardandı; bunların ikisi «geri yüzbaşı» rütbesine yükseltilmişlerdi.

Öte yandan, Dede Bey, Mîr Muhammed ve Kalender Ağa, daha önce de geçtiği gibi yurttan ayrılınca Diyarbekir Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın gönlünü, İbrahim Bey'den yana endişe ve korku sardı. Bu nedenle, Diyarbekir'e gitmesi için kendisini çağıracak birisini yanına gönderdi. Fakat İbrahim Bey Hüsrev Paşa'dan korku duyarak, Diyarbekir'e gitmenin sonucundan endişe etti. Bu yüzden de bir yandan kaleleri sağlamlaştırıp güçlendirmeyi, bir yandan da emre uymakta gevşeklik ve gecikme göstermeye başladı. Bu durum yüce eşiklere arzedilince, bütün Kürdistan beylerine, birlikte İbrahim Bey'in üzerine yürüyüp kendisini yakalamaları için emir verildi.

Beyler de yüce emre uydular; uygulamak için harekete geçtiler; ve İbrahim Bey'i Kelhok Kale-

si'nde kuşattılar. Kuşatma altındakilerin durumu ağırlaştı. Sonunda İbrahim Bey barış istemek ve özür dilemek zorunda kaldı; kardeşi Kasım Ağa'yı, affedilmesini istemek üzere Hüsrev Paşa'ya gönderdi. Paşa ise, «kendisinin şahsen gelmesi şartıyla suçları affedilecek» diye cevap verdi. Fakat İbrahim bey, Paşa'nın yanına gitmeye eğilimli değildi. Öteki kardeşi Şeyh Emîr'i, kendisini kuşatmakta olan beylere göndererek onlara kendisinin kardeşi Şeyh Emîr'i, beylerin kale üzerindeki kuşatmayı birkaç gün kaldırmaları için mehil istemek üzere Paşa'ya göndereceğini, böylece kendisinin özür ve af dilemek üzere bizzat Paşa'nın yanına gitmek imkanını bulabileceğini bildirdi. Beyler bu haberleri ve teklifi Paşa'ya arzedince de, Paşa yalnız bunları kabul etmemekle ve bunlara razı olmamakla kalmadı aynı zamanda İbrahim Bey'in kardeşi Kasım Bey'e ağır bir ceza verdi ve kendisini derhal öldürdü; ayrıca öteki kardeşi Şeyh Emîr'in de hemen öldürülmesi ve İbrahim Bey üzerindeki kuşatma çemberinin daraltılması için emir verdi. Fakat Şeyh Emîr, işin içyüzünü bazı tanıdık ve dostlarından öğrendi ve akşam namazı için abdest almak fırsatından yararlanarak beylerin yanına çıktı; hızlı yürüyerek otların ve ormanların arasına girdi; ormanlar arasından gizlene gizlene ilerleyerek Hakkari aşiretinin yanına vardı ve oradan Kızılbaş'ların tarafına kaçtı.

İbrahim Bey'in kulaklarına, kardeşi Kasım Ağa'nın öldürüldüğü ve kardeşi Şeyh Emîr'in de Kızılbaş'ların tarafına kaçtığı heberi gelince, gönlü karar kılmadı ve kendini Amurk Kalesi'nden attı; orada da kalmayarak Kızılbaş'ların tarafına göçetmek zorunda kaldı. Bunun üzerine, kalede kuşatılmış olanlar, barış istemek ve aman dilemek zorunda kaldılar. Hazzo Hükümdarı Bahaddin

Bey'in çabaları sayesinde beyler bu isteği yerine getirdiler ve kuşatma altındakileri, kendilerine hiçbir eziyet vermeden kaleden çıkardılar; sonra da her üç kaleyi de yıkıp tahrip ettiler.

Öte yandan, İbrahim Bey Tebriz'de ne Şah Tahmasp tarafından, ne de Şemseddin Han'dan hiçbir ilgi görmedi ve hatırı sayılmadı. Bu yüzden iki yıl sonra Osmanlı ülkesine dönmek, ve tam boyun eğmek alameti olarak kefenini ve kılıcını boynuna asarak Gazi Sultan Süleyman'ın eşiklerine gitmek zorunda kaldı. Bu durum karşısında Sultan kendisini affının kapsamı içine aldı ve suçlarını örterek, kalan ömrünü geçirmesi için kendisine Rumeli sancaklarından birini verdi. Orada kalan İbrahim Bey, sonunda köleleri tarafından orada öldürüldü.

Şeyh Emîr ise başlangıçta Şah'ın büyük ilgisini kazandı; o kadar ki saraydaki Kürt muhafızların reisiliği görevine atandı. Fakat afyon çekme ve bol miktarda alma düşkünü olduğu için, sonradan hem Şah'ın, hem de diğer hizmetçilerin, devlet erkanının ve öteki insanların gözlerinden düştü. 965 (1558) yılında ölünçeye kadar da bu durumda kaldı. Öldüğü zaman Şirvan'da bu satırların yazarının katip vekili bulunuyordu.

Dede Bey ise Tahran Koruculari Geri Yüzbaşısı görevinden azledilerek, Rozkanlı koruculardan 40 kişi ile birlikte, babamın ([551]) ve oğlunun vekilliğine tayin edildi; 965 (1558) yılında da Gürcistan'da şehit oldu. Öte yandan Şemseddin Han, Saraydan nihai olarak ayrıldı ve bu görevden nefret etmeye başladı. Kendisinin ve maiyetindekilerin geçimine tahsis edilen Isfahan Şehri gelirinden, 200.000 Osmanlı akçası değerinde

(551) Şemseddin Han'ın. (M.E.B.)

olan 100 tumanlık gelirle yetinerek yanlızlığı ve inzivaya çekilmeyi tercih etti. Ayrıca kendisinden vergi veya rüsum alınmaması ve o şehirde ikamet etmesi konusunda kendisine bir «Tarhanî» (?) berat verdiler. Bunun üzerinden 10 yıl geçtikten sonra, Şah İsmail, Kahkaha Kalesi'nden çıkıp Kazvin'de saltanat tahtına geçince, saygıdeğer babamı Kazvin'e getirecek birini gönderdi.

Fakat yaşı ilerlemiş olduğu ve o sırada 67 yaşına ulaştığı, bu ömrün çoğunu gam, keder, elem ve umut arasında geçirdiği, ayrıca keyif verici ve uyuşturucu bileşimler de kullandığı için, akli dengesi bozulmuştu ve bu haliyle sultanların sohbetine, hakanların meclislerine layık değildi. Ayrıca insanlardan ve onlara karışmaktan o kadar nefret eder duruma gelmişti ki, yanlızlık onun ikinci karakteri haline gelmişti.

«Kendilerini senin için yanlızlığa verenler,
başkalarını anmayarak susarlar
«sen hatırda olunca, başkaları unutulur gider.»

Evet, bu uzun süre içinde erkek ve kız çocuklarından ve bütün Rozkan aşiretinden ayrı düşmesi, kendisinde kötü bir etki bırakmıştı. Fakat bu seferki gelişi, küçük büyük bütün çocuklarının, Rozkan'lıların ve ileri gelenlerinin Kazvin'de bulundukları bir sıraya rastladı. Bu durum da, kendisinin sonsuz derecede sevinmesine ve ferahlamasına yolaçtı.

Fakat o günlerde hastalığı ağırlaştı ve «hoşnut olmuş, hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön» diyen Rabbinin çağrısına uyarak, ve onun «o, hoşnut olduğu bir yaşayışta, yüce bir cennettedir» yüce sözüne kulak vererek, yüce ruhu rahmeti bol olan Rabbinin civarına yükseldi.

Mesnevi:

«Geçip gitti o bu geçitten
«Bu yoldan geçmeyen kim var ki?
«Yokluğa gider yolu, her var olanın
«Ve kılıç afetinden kurtulamayacak o
«Ebedi cennet olsun onun anma yeri
«Allah'ın Sarayında olsun, onun geniş yeri.»

Şemseddin Han -Allah kendisine rahmet etsin-, varlık safhası üzerinde iki erkek çocuğu bıraktı; bunlar, bu yaprakların karalayıcısı Şeref ile kardeşi Halef'tir.

Halef Bey, bazı zamanlarda Şah Tahamasp'ın koruculari arasında koruculuk görevi yapardı. Birkaç yıl da «Geri Yüzbaşı» görevinde bulundu. Daha sonra Şah Sultan Muhammed zamanında beylik rütbesine ulaştı ve Hamza Mirza'nın yakınlarından biri durumuna geldi. Bu Mirza'nın öldürülmesinden sonra ise, Halef Bey, merhum Sultan Murad'ın ([552]) tahtına itaatini arzetti ve ilgisini, güvenini kazandı; o kadar ki kendisine Eleşkird ve Melazkird Sancağı görevini verdi.

EK[553]

Kırık kanatlı Bu Hakir ve Fakirin Doğumundan 1005 (1597) Yılı Olan Şimdiye Kadarki Durumları Hakkındadır ([554])

Fazilet ve kemal sahiplerince, bilim ve üstünlük adamlarınca da açıkça bilindiği gibi, bu başlangıcı anlatmaktan amaç ve bu girişi serdetmekten maksat, bu kırık kanatlı fakirin, doğduğu günden, hayır ve mutlulukla kapanan şimdiki

(552) Murad III. (M.A.A.)
(553) 26 No.'lı nota bakınız.
(554) Bu bölümün başındaki farsça şiir, yazarın doğuşundan ve öğreniminden bahsettiği için çevirmeye lüzum görmedik. (M.A.A.)

akıbetine kadarki durumunu açıklamaktadır. Bu konuda özet olarak derim ki:

Ulu babam, başından geçen kader gereğince, şartların ve olayların etkisi altında alışılmış vatanını terk edip ve bilinen meskeninden ayrılıp Acem ülkesinde konukladığı zaman; bu zayıfın annesiyle nikahlanmıştır. Annem, Emîr Han Musıllu bin Külabi Bey bin Emîr Bey'in kızıdır. Emîr Bey, Tokat Bayındırlı diye tanınmıştır. Kendisi Hasan Bey Bayındırlı (555) zamanında büyük valilerin büyüklerinden ve ulu komutanların temel direklerindendi. Hasan Bey'in, önce Karabağ'da Sultan Ebu Said Gurgan'la ve sonra Bayburt düzlüğünde Gazi Sultan Mehmed Han'la (556) yaptığı savaşlarda Emîr Bey'in ölmez kahramanlık, hareketleri ve nadir görülebilen cesaret örnekleri görüldü. Bu nedenle, Hasan Bey, Erzincan ve dolaylarının yönetimini kendisine verdi. Erzincan Kasabasındaki cami, medrese gibi hayır eserleri hâlâ gözler önündedir.

Sözün kısası, babamın o ülkeye göç etmesinden yedi yıl sonra, bu az talihli, hakir ve zayıf, Irak'taki Kum'a bağlı Kerherud kasabasında, «tuşkan yıl»a (?) rastlyan 949 (1543) yılının 20 Zilhicce tarihinde, Emîr Han'ın kızından doğdu. Doğduğum yer, Kerherud kadılarının evleriydi. Bunların yüce soylu, bilginler ve fazilet sahipleri arasında yüce şan ve yüksek mevkie sahip olmakla ün yapmış olan Kadı Şüreyh El-Kufî'ye ulaşır. Bu saygıdeğer aileden, Kufe'den ayrılıp bu ülkeye geldiklerinden beri her zaman ve her yerde bilginlerden ve faziletlilerinden büyük bir topluluk yetişmiştir. Bu yüce ailenin bereketleri ve mübarek

(555) Uzun Hasan. (M.E.B.)
(556) Fatih. (M.E.B.)

eserleri sayesindedir ki, Allah beni, çocukluk günlerimden, 50 yaşına vardığım, hatta 50'yi geçip 60'ın sınırlarına geldiğim şimdiye kadar, bilgilerine göre hareket eden bilginlerin arasına katılmaya ve kamil fazilet sahipleriyle birlikte oturmaya muvaffak etti. O kadar ki, bu faziletli bilginlerin ve çok saygıdeğer adamların arkadaşlığından hiç ayrılmadım. Şair demiştir ki:

«Ey cami vücut süsünden ve gösterişten temizlen (557)
«Temiz ruhlu olanların ayaklarının toprağı ol
«Ulaşabilirsen eğer bu toprak sayesinde bir Kürd'e,
«Mağralarda yaşayan bir Kürd'e, mertliğe erersin sende.»

Merhum Şah Tahamasp'ın yürüttüğü ve güzel bir yol olarak izlediği iyi adetlerden ve güzel geleneklerden biri de, beylerinin evlatlarını ve komutanlarının çocuklarını, henüz küçük çocuklar oldukları sırada, has haremine almaktı. Bundan maksadı, onların da kendi şehzadeleri ve saygıdeğer çocuklarıyla birlikte olmaları, onun yüce himayesi ve mübarek ilgisi altında aynı terbiyeyle yetişmeleri ve özel bir ilgi görmeleriydi. Bu çocuklar orada Kur'an, fıkıh ve şeriat hükümlerini okurlar; dindarlığa, beden ve ruh temizliğine sarılmaya, dindar ve günahlardan sakınan adamlarla ve seçkin, kanaatkar, güvenilir kimselerle birlikte oturmaya alışırlardı. Şah ayrıca, onları kendi haremine almakla, kendilerini müfsit şerirlere ve pervasız ahlaksızlara karışmaktan uzak tutmuş olurdu. Onlara, yüce sarayına gelen bilginlere ve fazilet sahiplerine hizmet etmek görevini verirdi.

(557) Bu şiiri İran şair ve tasavvufçusu Abdurrahman Cami'den aldığı anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

Bu çocuklar erginlik çağına varınca askeri bilgiler, yani atıcılık, binicilik, değnek oyunu, ata binmek ve daha başka savaş kuralları üzerine, ve bu arada insani kurallar konusunda eğitim görmekle görevlendirilirlerdi.

Allah rahmet etsin, Şah, zaman zaman şöyle derdi: «Zevklerinizin incelmesi, karakterlerinizin doğrulması, zekalarınızın açılması ve yeteneklerinizin ortaya çıkması için, resim ve nakış sanatını öğrenmeye de ilgi göstermeniz gerekir.»

«Doğruluktan ve içten gelen her bakış
«Gerçekte bir kimya iksiridir
«Temiz insanların himmeti elverirse eğer
«Dikenlerden bile taptaze güller çıkar.»

İşte bu mübarek kural üzerine, ben de dokuz yaşıma geldiğimde, 958 (1552) yılının aylarında Has Hareme alındım ve ihtisas meclisine girmekle şereflendim; o yüce şanlı ve yüce ahlak sahibi Şah'ın, o yumuşak huylu adil Hükümdarın ailesi arasında kaldım ve onun has hizmetçilerinin safında yer aldım. Sonra 961 (1555) yılında, saygıdeğer babam, büyük Şah'ın sarayındaki görevinden istifa edip yalnız kalmayı ve inzivaya çekilmeyi tercih edince, Rozkan aşireti ittifakla, yönetimin bu fakir ve zayıfa verilmesi konusunda Şah Tahmasp'a dileklerini sundu. Bunun üzerine, bu dilek gereğince, ben 12 yaşındayken, beylik göreviyle şereflendirilmem konusunda Şah'ın emri çıktı ve ben, Şirvan'a bağlı Salyan ile Mahmudabad bölgelerinin bana verlimesiyle taltif edildim.

Adı geçen bölgelerde, üç yıl yönetim görevinde kaldıktan sonra, bu fakirin lalası, kılavuzu ve vekili olan Şeyh Emîr Bılbasî, Allah'ın rahmetine kavuştu. O zaman Salyan bölgesini benim yönetimimden ve egemenliğimden aldılar. Bunun üzerine ben de, o sırada Harkan yazlığında ve ovasında

bulunan Şah'ın Sarayına yeniden iltihak ettim. Bu sefer beni, Hemedan Valisi olan dayım Muhammedî Bey'in yanına verdiler. Dayım da babam gibiydi. Bu alicenap dayımda, bu zayıfı kendi asilzade çocukları arasına aldı; ve beni kızıyla evlendirdi. Şah Tahmasp da şefkat göstererek bana, Rozkan aşiretinin işlerini Hemedan tarafından yönetmem için maaş ve ödenek ayırdı.

Böylece bu şehirde de üç yıl kaldık. Bu arada Sultan Bayezid'in ([558]) Şah Tahmasp'ın sarayına iltica etmesi, yakalanması ve Rum ülkesinden ([559]) elçilerin, mektupların gelmesi olayı çıktı. Bu durum, Şah'ın, babamı tekrar Kazvin'e getirtip, Rozkan beyliği ile, Kum'a bağlı Kerherud bölgesini kendisine vermesine ve onu o tarafa göndermesine yolaçtı.

Birkaç yıl sonra ise, merhum babam, isteği ve arzusuna uygun olmayan beylik görevinin güçlüklerinden usandı ve Şah'tan, bu görevden affedilmesini diledi. Şah da bu görevi, giderleri ve görevlilerine yapılacak masraflar Isfahan maliyesinden ödenmek üzere, ve bu fakirinde Kazvin'de onun üzengisiyle birlikte olması şartıyla yeniden bana verdi. Ben de iki yıl sürekli olarak yanında kaldım ve hiç ayrılmadım.

Daha sonra ilahi irade, Biye Valisi Han Ahmed Geylani'nin esir düşmesini ve merhum Şah'ın, adı geçen Han'ın vilayetini nihai olarak egemenliği altına almasını dileyince, Şah, bu fakiri, bazı Kızılbaş komutanlarıyla birlikte bu görevi yerine getirmekle görevlendirdi. Bunun nedeni de, Kızılbaş komutanlarının çoğunun, halk arasında

---

(558) Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu şehzade Beyazid. (M.E.B.)

(559) 135 No. lı nota bakınız.

adalet ve eşitlik kurmak işini, merhum Şah'ın arzu ve temenni ettiği şekilde yapmamalarıydı. Hatta onlar çoğunlukla, o ülkenin halkına zulüm ve baskıda ileri giderlerdi. Oysa bu zayıfın tutumu onlarınkinin tersineydi. Çünkü bu zayıfın, yaratıcıyı ve halkı memnun etmekten, ve şartlar ne olursa olsun adaleti yürütmekten başka bir arzusu yoktu. Şairin dediği gibi:

«Şahların oturma arkadaşları ileri görüşlü kimseler olsa
«Dünya dayanağı olan o şahların gönlünce makbul olurlar
«Böylece hem zalimlerin gönlünü yakabilirler
«Hem de adalet isteyenlerin yaralarına merhem sürebilirler.»

Ben de o bölgedeki halk ve vatandaşlar arasında, doğru teraziyle ve Şahın rızasını da gözeterek adalet ve insafı dağıttım. O kadar ki, Allah rahmet etsin, Şah, bazı temsilciler aracılığıyla, bana defalarca gönderdiği yüce emirlerinde benden memnun ve hoşnut olduğunu belirtir ve şöyle derdi: «Senin mutlak adaletin, nadir görülebilen alicenaplığın, üstün cesaretin, vatandaşlara ve bütün insanlara olan sevgin, memleketin, her tarafındaki adamlarım ve temsilcilerim nezdinde kendini göstermiştir; bu nedenle, Allah her iki dünyada da senin yüzünü ağartsın.»

Sözün kısası, o adaletli Sultan'ın rızası ve kabul olunan duası sayesinde, giriştiğim işlerde elde ettiğim başarı, beni o derece ileri götürdü ki, süvari ve piyade olmak üzere bütün mevcudunun sayısı 450 kişiyi geçmeyen benim ordum ile, Geylan bölgesi sultanlarından birinin oğlu olup, o bölge halkının başına sultan olarak tayin etmiş olduğu Sultan Haşim adında birinin ordusu arasında cereyan eden savaşta parlak bir zafer kazandım. Bu

savaşta Sultan Haşim'in ordusunun mevcudu 18.000 süvari ve piyadeye ulaşıyordu. Savaş alanında Geylanlılar'dan 1.800 kişi kadar öldürüldü; öyle ki, bunların kellelerinden üç minare kuruldu. Bu parlak ve açık hareketten başka, bu zayıf, birçok ilahi feyizler ve kuşku götürmez gaipten fetihler elde etmiştir ki; bütün bunlar, hayatı boyunca kendisine uğur ve bereket getirmiştir.

Öte yandan, Geylan havasının kirli olması ve bunun sonucu olarak orada her zaman birçok yerli hastalığın yaygın bulunması, Rozkan aşiretinin eğitim görmüş ve tecrübe sahibi olmuş adamlarının çoğunun ölümüne sebep oldu. Bu yüzden, en yakın fırsatta, bu vebalı bölgeden gitmeye çalışmayı düşündüm. Nihayet o blögede yedi yıl geçirdikten sonra, işin gerçeğini ve bu konudaki arzumu yüce Şahlık Hazretlerinin tahtına arzettiğim zaman, Allah rahmet etsin, Şah. Kazvin'e dönüp, onun yüce emri gereğince ulu tahtına refakat etmeme izin verdi. Ne var ki, Kızılbaş'ların durumu o sırada eskisi gibi birlik ve düzen içinde değildi; tersine liderler ve komutanlar arasındaki ihtilaf ve anlaşmazlıklar son derece şiddetlenmişti; Kızılbaş aşiretleri ve oynakları sürekli bir mücadele ve karşılıklı komplo kurma içine girmişlerdi. Merhum Şah'da, yaşlanmış ve vücutça zayıflamış olduğu için, onları disiplin altına almaktan, hak ve düzeni eski durumuna döndürmekten aciz kalmıştı. Bütün bu durumlar, ortalığı silip süpürecek olan kanlı olayların ve yokedici durumların çıkacağını adeta ihtar ediyordu.

İşte bu durumlar karşısında, bu fakir, başkentte oturmamasına ve beklenen gelişmelerin içine dalmaktan uzak durmasının, öncelikle faydalı olacağını düşündü. Bu nedenle, Şah'ın merhame-

tinden, kendisini, İran üllkesindeki bölgelerin birinin yönetimiyle görevlendirilmesini diledi. Bunun üzerine Haşmetlu Şah, Şirvan bölgesindeki bazı kesimleri bana verdi; Rozkan aşiretinin geçimi ve giderleri için de, o bölgede bulunan Terakemat, Areş, Akdaş, Kabale, Baku ve Kenarab gibi özel Şahlık emlakinin bir kısmını tahsis etti. Sanra bana, Şirvan Vilayeti'ne gidip oturmam için izin verdi.

Şirvan'da sekiz ay kaldıktan sonra merhum Şah Tahmasp ölümü, Kazvin'de başgösteren ayaklanmalar, Sultan Haydar Mirza'nın öldürülmesi, İsmail Mirza'nın tutuklu bulunduğu kaleden çıkarak saltanat merkezi Kazvin'e geldiği konularında haberler gelmeye başladı. İsmail Mirza, bu fakirin adına mübarek bir hüküm göndererek, benden, Şirvan'dan yanına gitmemi istedi. Orada bana Kürt beylerbeyliği görevini verecekti, ben de hizmetinde olacaktım; ve Kürdistan, Loristan, Goran beyleri ve hükümdarları ile öteki Kürt aşiretlerinin işlerini yönetmem, bunların önemli olanlarını yüce eşiklere arzetmem için, her zaman onun yüce maiyetinde ve eşliğinde bulunacaktım. böylece bütün bu Kürt beylerini ve komutanlarının küçük büyük bütün işlerin benim elime ve emrimin altına verdi; bu meselelerde istediğim gibi karar verebiliyorum.

Ulu Şah bana o kadar saygı gösterdi ve kadrimi o kadar yükseltti ki, Kızılbaş ileri gelenlerinin gönlünde çirkin bir kıskançlık ve gayretkeşlik dolaşmaya ve onları bana karşı harekete geçirmeye başladı. Müfsitler bana karşı komplo ve beni ortadan kaldırma ipliklerini dokuyup tezgahlamaya koyuldular. Şah'a gizice, benim, bazı Kızılbaş komutanlarıyla birlikte kendisine karşı komplo hazırladığımı ve kardeşinin oğlu Sultan Hüseyin

Mirza'yı İran ülkesinin başına Şah olarak getirmeye çalıştığımızı söylediler.

Bu Şah İsmail, aslında kararsız bir mizaca sahip olduğu ve bir karar üzerinde durmadığı, kalede tutuklu bulunduğu sırada sürekli olarak afyon kulandığı ve bu yüzden, bir aydan fazla kimseyle dostluk ve oturma arkadaşlığı yapması mümkün olmadığı için; gayretkeşlerin giriştikleri bu bozgunculuklar ve jurnallar, onun indinde de geniş bir alan ve verimli bir gelişme tarlası buldu. Bunun sonucu olarak Şah, bazı adamları öldürdü; bazılarını da tutukladı ve azletti. Yüce Allah'a muhtaç olan ben fakire gelince; bana Nahcivan Hükümeti'nin verilmesi gerekçesiyle, şehirden çıkarılmamı emretti; yanıma bir de, Azerbaycan'a kadar muhafızlığımı yapacak bir askerî birlik verdi.

Şüphesiz bu beklenmedik hareket, Allah tarafından bana bir müjde, yada işaret, onun ilahi feyizlerinden biri oldu. Çünkü bu geliş, uygun bir zamanda, bilinen vatanıma ve meskenime dönmem için bana fırsat verecekti. Nitekim, Nahcivan Hükümeti'nde bir yıl dört ay geçirdikten sonra, Bedlis Eyaleti'nin bana verildiği konusunda adil ve ulu Sultan, Kudretli ulu Padişah, mahir ve tecrübeli siyaset adamı, merhum ve mağfur Sultan Murad Han'ın (560) bir berat çıkardığı müjdesini aldım. Bu da Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın, Hakkari Hükümdarı Zeynel Bey'in ve Hasan Bey Mahmudî'nin çabaları sayesinde oldu. Bunlar bana şu haberi gönderdiler:

«Padişah'ın Hüsrevce ve asil şefkat duyguları, sonsuz padişahça iyilikleri seni kapsamına aldı

(560) Murad III (M.A.A.)

ve irsi hakkını, senden ve ulu ailenden alınmış olan vilayetini sana geri verdi. Artık huzur içinde ve gönül rahatlığıyla asli vatanına dön.»

Bunun üzerine, «her şey kökekine döner» ünlü sözüne uyarak, 986 (1579) yılının 3 Şevval günü, bana bağlı ve benimle beraber olan ve 200 kişinin benim Rozkan aşiretimden olan 400 kişiyle birlikte Nahcivan'dan ayrıldım. Van askerlerinin ve Kürdistan beylerinin değerli yardımı ve desteği sayesinde üç gün içinde Van şehrine ulaştık. Orada, yüce Allah'a muhtaç olan bu fakire büyük saygı ve ilgi gösteren, beni dostça ve saygıyla şehirde misafir eden ve gerçek durumum hakkında yüce Padişahlık tahtına derdal ayrıntılı bir rapor sunan Hüsrev Paşa ile görüşmek serefine kavuştuk. Onun bu raporu üzerine cömert Padişah, Mustafa Çavuş'la, Bedlis Eyaleti'nin bana verildiğini tekrarlayan yeni bir beratla birlikte, Mısır Çerkes sultanlarından Sultan Kudvan'ın[561] Hazinesinden Padişahlık hazinesine geçmiş olan ve benzeri az bulunan bir altın kılıçtan ibaret Padişahlık armağanını gönderdi. Mustafa Çavuş ayrıca ulu vezirlerden ve özellikle Vezir-i Azam Mehmed Paşa'dan[562] mektuplar getirdi. Bunlardan başka, Allah'a muhtaç olan bu fakire, muzaffer Padişahlık Kuvvetleri Komutanı Serdar Mustafa Paşa'dan da bir diğer değerli hil'at ve altın bir kılıç geldi. Bütün bunlar, emsalim ve akranım arasında beni imtiyazlı bir duruma getirdi. Böylece ben de, muradıma kavuşmuş olarak babalarımın nimetinin ve atalarımın devletinin merkezine döndüm. Şairin dedi gibi :

«Allah'a şükürler olsun ki, kendisinden her ne diledimse
«Kendi himmetiyle yerine getirdi ve mutlu oldum ben de.»

Ben de bu adaletli, meziyetli ulu Sultan'a, Şirvan, Gürcistan ve Azerbaycan ülkelerini fethetmek amacıyla büyük ordular gönderdiği günden itibaren geçen on yıl içinde, hizmet etmekten bir an bile geri kalmadım. Bu süre içinde savaşta, vuruşmada, yürüyüş ve manevralarda, onun yüce üzengisiyle, başarılı ve muzaffer üzengisiyle beraberdim; onun uğur ve ikbal getiren himmetinin dizginlerinin eşliğinde bulundum. Bunun sonucu olarak merhum Sultan -Allah cennetinin Firdevslerini ona mesken kılsın- kendisine içten bağlı olan bu ince duyguyla (563), inci ve akik döktüren zarif kalemiyle dört tane Padişahlık yazısı yazarak şöyle dedi :

«Muhibb-i Sadıkım Şeref Han!

«Senin, tahtımıza olan bağlılığın ve devletimizin hizmetinde gösterdiğin cesaret ve fedakarlık, en açık delillerle tarafımızdan görüldüğünden, bizim sana olan şefkatimiz ve ölümsüz çalışmalarını takdir edişimiz, yüksek derecelerin en sonuna ulaşmıştır.»

Öte yandan, Serdar Ferhad Paşa'nın, Erivan'ı istila edip orada bir kale yaptırdığı 991 (1584) yılında, bana ve Şam Beylerbeyi Hasan Paşa'ya, hazine ve cephaneleri nakledip Tiflis ve Gürcistan tarafına ulaştırmak görevini verdiler. Bu seferde de benim açık hizmetlerim görüldü. Bunun karşılığında, bölgelerimin genişletilmesiyle taltif edildim ve Bedlis Eyaleti'ne, 200.000 akça karşılığında, Muş Nahiyesi'yle ona bağlı bazı has köyleri de ilhak ettiler; böylece bütün hassalarımın toplamı

(561) Galiba «Kılavun»dur. (M.A.A.)
(562) Sokullu Mehmed Paşa. (M.E.B.)
(563) Yazar kendini kastediyor. (M.E.B.)

410 Osmanlı akçası oldu .

Ulu Al-ı Osman sultanları ve yüce hakanları zamanında, kadir ve saygı kazanan hükümdarlardan ve komutanlardan hiçbiri, bu zayıfın, o ulu sultanlardan gördüğü yüce şana ve yüksek kadre ulaşamamıştır.

Ve ben, Peygamberin Hicreti'nin 1005 (1597) yılının Zilhicce ayının sonuna rastlayan bugün, yüce şanlı Hakan, Eb'ül-Muzaffer Sultan Mehmed Han'ın(564) -Allah onu zamanın ve olayların afetlerinden korusun- devleti ve bereketi sayesinde, irsi Hükümetimi yönetmekteyim. Yalnız ben şimdi, doğrudan doğruya hükümet etmeyi terketmiş ve onun ağır yükünü taşımayı bırakmış; bu görevi, doğru yolda olan, iyi ahlakla ahlaklanan şanlı oğlum Eb'ül-Meali Şemseddin Bey'e vermiş bulunmaktayım. Allah onun ömrünü uzatsın ve kadrinin yüksekliğini kat kat artırsın.

Yazarların adetlerinden biri de, çocuklarına, nasihat ve öğüt niteliğinde olan bazı sözler söylemek olduğundan, ben de Mevlana Camî'nin -Allah ona rahmet etsin- **Hiredname**(565) adlı kitabından birkaç beyit naklediyorum :

«Gel, ey ciğerparem, biricik oğlum!
«Kulak ver şu cevher gibi öğütlerime
«Sedef gibi temizle içini
«Cevher serpiyorum çünkü ben, kulak ver bana
«Sana vereceğim öğütler ve yapacağım nasihatleri
«Dinle ve ona göre hareket et
«Büyükler dinin emirlerini öğretirlerken

(564) Mehmed III. (M.E.B.)
(565) «Akıl Kitabı». (M.E.B.)

«Halka nasihat etmeyi amaç edinirler
«Bundandır ki, önce, 'içini temiz tut doğrulukla'
«Sabahları parlak olarak doğan Güneş gibi' derler
«Her işinde Allah'a karşı doğru ol
«Çünkü ancak doğrulukla işini başarıyla bitirebilirsin
«İşinde ona güvenirsen eğer sen
«Önüne çıkmaz senin hiç bir engel ve güçlük
«Ve düşmanların çatlayacak senin bu başarılarından,
Önündeki bütün işler de kolaylaşır
«Yok ona güvenmezsen işlerinde, sadece kendine güvenirsen,
«Her yandan gelen başarısızlık oklarına hedef olursun
«Mizacında kötü bir huy meydana gelirse bir gün
«Onu en iyi ilaçla tedavi etmeye bak
«Öfke şişesine vur yumuşak huylulukla taşını
«Ve yıka cahillik kirini bilim suyuyla
«Boş bir kafa ve boş bir gönülle oturma koltuğa
«Üç kısma ayır bütün gece ve gündüzlerini :
«Birinci kısmı bilim öğrenmekle geçir
«Çünkü bilgisizlik, ayıp ve yüzkızartıcı olmaktan başka bir şey değildir
«İkinci kısım olarak da bildiklerini uygula
«Üçüncü kısımda ise bilginlerin peşinden git
«Oku, eskilerin de yenilerin de kitaplarını
«Görürsün ki o zaman, her ülkede nice kral-
lar
«At koşturmuşlardır şahlık meydanlarında
«Fakat heveslerinin peşinden gitmişler o meydanlarda

«Oturma kötü ahlaklı kimselerle birlikte
«Çünkü sen de kötü ahlaklı olursun onların huyundan
«Aldığın kötü huylarla, iyi sıfatlardan uzaklaşırsın hepten
«Ve düşerken bu duruma, farkında bile olmazsın bu işin
«Ne güzel söylemiş çift süren saf köylü,
«'Üzüm üzümün rengini alır' diye
«Herkesle candan dost olmaya kalkma sakın
«Ve aldanma her tanıdığının güleryüzüne
«Dünyada senin başına gelen dertlerden çoğu
«Denemeden dost olduğun tanıdıklardan gelir
«Şu değirmen dönmesinden gelen her haksızlık
«Hep tanıdıktan tanıdığa gelir
«Çabucak yıkılır iki kişinin yönetiminde olup da
«Her birinin kendi başına buyruk olmak istediği saltanat
«Siyaset gününde kamu işlerini
«Yeteneksiz kimselerin eline verme sakın
«Sakın verme böylelerinin eline ülkenin işlerini
«Verirsen şayet, kargaşalığa ve harap olmaya uğratırsın ülkeni
«İşinde bir güçlüğe uğrarsan eğer
«Ve onu yenmek için beyhude giderse harcadığın tüm çabalar
«Bil ki ileri görüşlülükle çözümlenir tüm meseleler
«Fakat sabır ve sükunetle olmalı bu da
«Yeteneksiz kimseyi eğitmekle uğraşma boşuna
«Verme bir Hindu'nun eline sakilik kasesini
«Kötü kişi, makam sarhoşluğuyla daha da beter olur

«Güçlendi mi o, ejdarhaya dönüverir çabucak
«Reayanın işlerinde güçlük çıkarma sakın
«Allah ne verdiyse sana, onlara ver sen de
«Yumuşak bir dille konuş seni dinleyenlerle elinden geldiğince
«Çünkü bu şekilde sözlerini dinlerler ancak şevkle
«Zeki ve akıllı olmanın da delilidir yumuşak dil
«Katılık, tehevvür, sertlik ise akılsızlığın, deliliğin delilidir
«Danıştığın kimselere tevazu göster
«Senden daha bilgili, daha akıllı ve daha yüksek kadirlidir çünkü onlar
«Temiz kalbli, iyi niyetli ol herkese karşı
«Ve insaflı ol Allah'ın kullarına karşı
«Bu sözleri yazmakla dili yoruldu artık kalemin
«Ve karardı kağıdı, bu yazıların yazıldığı mektubun
«Bilgin ne güzel söylemiş, 'birisinin,
«Kimsenin bulunmadığı bir evde dahi bir harf söylemesi
«Kalbinin köşesinde gizlemesinden
«Ve diline almamasından daha iyidir' diye.»

Kürdistan hükümdarlarıyla ilgili haberlerin ve ulu beylerinin ilginç eserlerinin cevherleri arasında araştırma yapanın kalemi, başarının da kendisine eşlik etmesi sayesinde, ilk aşamadan şimdiye kadar bu yazıları yazıp mürekkeplemeye muvaffak olduğu için, artık şimdi, en iyisi ve en güzeli, kitabın Giriş bölümünde de işaret ettiğimiz gibi, Osmanlı sultanları ile onların çağdaşı olan İran ve Turan hükümdarları zamanlarında günümüze kadar cereyan eden olayları açıklamaya başlamamızdır. Burada derim ki :

Şükür Allah'a ki, murada uygun olarak
Sonuna kadar karaladı kalemim şu bilgileri
Ve tamamladı böylece Kürdistan hükümdarlarının hikayesini
Yoktur bundan başka söylenecek sözüm vesselam...

TARİHİ KAYNAKLAR :

Esed el-Gabe
Tarih-i Al-ı Osman
Yafiî Tarihi
Hiredname
El-Risalet el-İkbaliyye
Ravzat el-Safa
Zübdet el-Tevarih
Ziynet el-Kulub
Zafername
Feth el-Bilad
Güzide
Mir'at el-Cenan
Metla' el-Sa'deyn
Nefehat
Nihayet el-İrb
Heşt Behiş

İLK BİLİRKİŞİ HEYETİ RAPORU

İstabul C. Savcılığı Basın Bürosuna

1971/294 Hz.

İstanbul'da Münteşir Ant yayınlarından Osmanbey matbaasında basılan «**Şerefname Kürt - Tarihi**» isimli kitabın T.C.K. nun 142/3 maddesi ile mer'i mevzuatımıza aykırı olup olmadığı konusunda bilir kişi sıfatıyla mütalaamızın tesbiti istenmiş bulunduğundan gerekli incelemeler yapılmış bulunmaktadır.

Tetkik konusu olan kitap XVI yüzyılda yaşamış Şeref Han isimli bir kimse tarafından yazılmıştır. Kitabın önsözünden anlaşıldığı gibi eser farsça yazılmış ve rusça, arabça ve fransızcaya çevrilmiştir. Arabçadan türkçeye çevrildiği söylenen kitabın türkçe nüshası 527 sayfa ve Giriş ve dört ana bölümden meydana gelmiştir.

Kitabın birinci bölümünde Bugün Anadolu dediğimiz toprağın Bitlis ve havalisinde yerleşmiş bulunan 1049 ile 1500 yılları arasında yaşayan Kürdlerin hükümdarları basit bir şekilde anlatılmaktadır. Bu birinci safhada yer alan kimseler herhangi bir devletin emri altına girmeden yaşamış kimseler olarak tanıtılmakta ve hayatları hakkında kısa bilgi verilmektedir.

İkinci bölümde ise bağımsız olmamakla bera-

ber kuvvetli sayılan aşiret beylerinin hayatları ele alınmış, gösterdiği faaliyetler anlatılarak, bağlı bulundukları yabancı hükümdarlarla olan ilişkileri hikaye edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise diğer aşiret reis ve hükümdarların yaşantılarının kronolojik bir şekilde sıralandığını görmekteyiz. Burada yaşantılarından bahsedilen beylerin Kürdistan ile ilgileri olan beyler teşkil etmektedir.

Dördüncü bölümü ise Bitlisde yaşamış olan beyler meydana getirmektedir Burada bitlis şehrinin kuruluşu hakkında bilgi verilmekte ve daha sonra emirlerinde yaşadıkları diğer Devletlerin hükümdarları ile olan ilişkileri ve bunlara karşı gösterdikleri sadakat anlatılmaktadır. Son kısımda ise Bitlisin yıkılması ile ilgili olaylara yer verilmiş ve bu olayların nedenleri hikaye edilmeğe çalışılmıştır.

Söz konusu kitabın girişinde ise Kürt toplulukları hakkında bilgi verilmekte ve nereden türedikleri bir masal ile anlatılmaktadır. Buna göre zalim bir hükümdarın kansere benzeyen yarasına beyinleri sürülmek suretiyle tedavi eden insanların bundan kaçarak dağlara sığınması ile Kürt aşireti meydana gelmiştir. Kürtler sünidir ve imamı şafi mezhebine bağlıdırlar. Peygamberin beddüasını almış olduklarından bir devlet olarak birleşmeleri mümkün olmamaktadır.

Yukarıda muhtevasını kısaca özetlediğimiz kitabda görüldüğü üzere belli bir devrede yaşamış olan aşiret beylerinin hayatları anlatılmakta ve yapmış oldukları savaşlar hikaye edilmektedir. **Kitab daha ziyade tarihi bir nitelik taşımaktadır.** Bu olayların ne dereceye kadar doğru olduğu tabii ki kitabın bu yönden tetkik edilmesi ve esas nüshanın bilinmesi ile mümkün olur. Kitabın ya-

zarı Kürd denilen bir gurubun emrinde yaşadığı hükümdarları ve bağlı bulundukları devletlerle olan münasebetlerini hikaye etmiş bulunmaktadır.

Bu biçimdeki bir kitabın objektif olarak tetkikinde meri mevzuatımız açısından bir suç teşkil ettiğini söylemek mümkün olmaz. Ancak **bu kitabı yayınlayan kimsenin esas amacının ülkemizde yaşayan bazı etnik guruplara bir tarihi geçmişleri olduklarını hatırlatmak ve bu gruplara bağımsız bir devlet kurmak yolunu göstermek ise bunun ayrıca değerlendirilmesi gerekir.** Ancak yayınlayanın bu amacını tayin etmek bilirkişilik görevi dışında kalmaktadır.

Keyfiyeti saygı ile arzederiz.
30.4.1971

Prof. Dr. Sahir Erman
(imza)

Prof. Dr. Yılmaz Altuğ
(imza)

Asistan Dr. Duygun Yarsuvat
(imza)

KİTABIN TOPLATILMASININ REDDİ HAKKINDAKİ, İSTANBUL 5. SULH CEZA MAHKEMESİNİN KARARI

MÜTEFERRİK KARAR

1971/72 Müt.

Hakim : Haydar Durlanık 9800
Kâtip : Mustafa Saraçoğlu

İstanbul C. Savcılığı Basın Bürosu ifadeli 7/5/971 tarih 971/294 hazırlık sayılı yazılarıyla İstanbulda münteşir ant yayınlarından Osmanbey matbaasında basılan Mehmet Emin Bozarslan tarafından arapçadan türkçeye tercüme edilen Şerefname Kürt Tarihi ve Şerefname Osmanlı - İran Tarihi adlı kitaplar T.C.K. nun 142/3 maddesine aykırı bulunduğundan C.M.U.K.nun 86 ncı ve müteakip maddeleri gereğince muhafaza edilmek kaydı ile toplattırılmasına karar verilmesi talep edilmekle bilirkişi raporu tetkik edildi.

G.D. : Kitabı neşredenin ve mütercimin henüz hazırlık ifadeleri alınmamış, hangi maksada matuf hareket ettikleri tayin ve tesbit edilmemiş bulunmasına göre C. Savcılığının vaki talebinin şimdilik ademi kabulüne evrakın C. Savcılığına iadesine kabili itiraz olmak üzere karar verildi. 7/5/971

Kâtip :
(imza)

Hâkim : 9800
(Resmî mühür ve imza)

KİTABIN TOPLATILMASININ REDDİ HAKKINDAKİ İSTANBUL 7. ASLİYE CEZA MAHKEMESİNİN KARARI

Müteferrik esas numarası : 971/62
Müteferrik karar numarası : 971/49

Hakim : Ahmet Recai Tüzel 9365
Kâtip : Muzaffer Uzundere

MÜTEFERRİK KARAR

İstanbulda münteşir Ant yayınlarından Osmanbey Matbaasında basılan Mehmet Emin Bozarslan tarafından Arapçadan Türkçeye çevrilen Şerefname Kürt Tarihi ve Şerefname Osmanlı İran Tarihi adlı kitapların toplattırılmasına karar verilmesi istenilmiş olup İstanbul 5. sulh ceza mahkemesinin 7.5.1971 tarih ve 971/72 sayılı kararı ile C. Savcılığının vaki talebi ret edilmiş olmakla, C. Savcılığının 10.5.1971 tarihli ve 971/294 hazırlık sayılı yazılariyle Sulh ceza mahkemesinin kararına itirazı üzerine evrak mahkememize tevdi edilmiş olmakla tetkik edildi :

G.D. : Bilirkişiler Prof. Dr. Sahir Erman, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ ve Doktor Yarsuvat vermiş oldukları 30.4.1971 tarihli raporlarında kitabın objektif olarak tetkikinde meri mevzuat açısından bir suç teşkil ettiğini söylemenin mümkün olmadığını sarahaten bildirmiş olduklarından ve bu

itibarla 5. Sulh Ceza Mahkemesinin 7.5.1971 tarih ve 71/72 müteferrik sayılı kararı yerinde görüldüğünden itirazın reddine, evrakın C. Savcılığı basın bürosuna tevdine karar verildi 10.5.1971

Kâtip :
(imza)

Hakim : 9365
(Resmî mühür ve imza)

İKİNCİ BİLİRKİŞİ HEYETİ RAPORU

Dosya no : 1971/170

Mahkemenin 29.3.1972 tarihli ara kararına nazaran dava konusu kitapların iddia ve müdafaaya göre suç unsurlarını ihtiva edip etmediği hususunda bilirkişi sıfatile mütalâamızın tesbiti istenildiğinden, gerekli incelemeler yapıldı.

8.6.1971 tarihli iddianamede sözügeçen kitapların tercüme olduğu, kitabı tercüme eden ve yayınlayan sanığın esas amacının ülkemizde yaşayan bazı etnik gruplara bağımsız bir devlet kurma yolunu göstermek olduğu, sanığın ırk mülâhazasile anayasanın tanıdığı kamu haklarını kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan millî duyguları yoketmek veya zayıflatmak maksadile propaganda yaptığı beyan edilmiştir.

1) Şerefname Kürt Tarihi adlı 527 sahifeden ibaret kitabın aslının 16. yüzyılda yaşamış Şerefhan isimli bir müellif olduğu anlaşılmaktadır. Elimizdeki kitap arapçadan türkçeye çevrilmiştir. Kitapta Bitlis ve havalisinde 11 - 16. asırlar arasında yaşayan kürtlerin beyleri, bunların menkıbeleri anlatılmaktadır. Sonra aşiret beylerinin hayatları anlatılmakta, Bitlis şehrinin kuruluşu hakkında izahat verilmektedir. Sonra kürt denen grupların menşei hakkında izahat verilmektedir.

Yukarda verilen izahattan anlaşılacağı üzere kitap, 1597 de kaleme alınmışdır. Türkiye kütüptüphanelerinde ve yabancı kütüphanelerde suretleri vardır. Yani kitap Şerefhan ismindeki bir müellif tarafından bundan beş asır önce kaleme alın-

mış bir kitap niteliğindedir. Bu durumda objektif olarak böyle bir kitabın tercüme edilip yayınlanması elbette ki, suç konusu olamaz .

Kitabın böylece türkçeye çevrilerek yayınlanması ve özellikle ANT müessesesi tarafından türkçeye çevrilerek yayınlanmış bulunması dikkati çekicidir. Ancak mücerret bu kitabın neşrinin suç teşkil edeceğini söyleybilmek mümkün gözükmemektedir. Sanığın suç teşkil eden, memlekette ayırıcılık ve bölücülük yapmak amacını güden diğer bir kısım fiil ve hareketleri varsa, kasdı cürmisinin tayin yönünden bu kitap da bir unsur olarak nazara alınabilir. Fakat mücerret bu kitabın yayınlanmasının suç olduğunu ifade edebilmek mümkün olmaz.

2) Şerefname Osmanlı İran Tarihi : Bu kitap birinci cilde yani yukarda analiz eylemiş bulunduğumuz kitaba ek olarak gine 16. yüzyılda kaleme alınmış ve sanık tarafından türkçeye tercüme edilmiştir. Bu kitapta türklerin anadoluya gelmelerinden 1592 yılına kadar geçen süre içinde Anadoluda ve İranda yer almış olaylar anlatılmaktadır. Hâdiseler yıl yıl izah edilmektedir.

Kitap tamamile bilimsel bir tarihî vesika niteliğindedir. Suç teşkil eden herhangi bir yönü yoktur.

Keyfiyet sayı ile arzolunur. 9.6.1972

BK
Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer
(imza)

BK
Prof. Dr. Cemal Tukin
(imza)

BK
Prof. Dr. Vahit Turhan
(imza)

KİTABIN BEREATİNE DAİR, İSTANBUL TOPLU BASIN MAHKEMESİNİN KARARI

KARAR

ESAS	:	1971/170
KARAR NO	:	1973/60
Savcı no	:	971/209
Reis	:	Fehmi Çağıl 6007
Hakim	:	Avni Erkunt 7133
Hakim	:	Hurşit Saydan 8309
Savcı	:	Necdet Kitay 14664
Kâtip	:	Meral Akkuş
Davacı	:	K.H.
SANIK	:	MEHMET EMİN BOZARSLAN, Mahmut oğlu Ayşeden olma 1935 D. lu kadıköy Göztepe Çimanzar kayışdağı caddesi No. 140 blok. D. 1 de oturur.
SUÇ	:	Irk mülasasıyla kısmen veya tamamen kaldırmayı hedef tutan ve milli duyguları yok etmek veya tamamen kaldırmak için propaganda yapmak.
Suç tarihi	:	23.3.1971

Basın kanununa muhalefeten yukarda açık hüviyeti yazılı Mehmet Emin Bozarslan hakkında 8.6.971 tarihli iddianame ile mah-

mahkememize kamu davası açılmış bulunmakla yüksek hakimler kurulunda tebliğ olunan kıdem cetveline göre ist. toplu basın asliye ceza mahkemesinde icra kılınan açık duruşması sonunda gereği görüşülüp düşünüldü :

İstanbulda yayınlanan Ant yayınlarından olup osmanbey matbaasında basılan ve sanık tarafından arapçadan Türkçeye çevrilen Şerefname kürt tarihi ve osmanlı iran tarihi adlı kitaplar incelendiğinde kitabı tercüme eden ve yayılayan sanığın esas amacının, ülkemizde yaşayan bazı etnik guruplara bağımsız bir devlet kurma yolunu göstermekte olduğu zira şerefname hakkında İzmir demokrat gazetesinde leyleğin ömrü şerefname Türk tarihi üzerine yazılmış yazıda da Kürt - Türk ayırımını yapmak ve bunu körüklemek için yayınlandığının belirtildiği ve bu itibarla sanığın ırk mülazası ile anayasanın tanıdığı kamu haklarını kısmen ve tamamen kaldırmayı hedef tutan ve milli duyguları yok etmek ve zayıflatmak maksadı ile propaganda yaptığı iddiası ile T.C.K. nun 142/3 ve 36. maddeleri gereğince tecziyesi idda ve talep edilmiş isede, sanığın bölücülük iddaasını asla kabul etmediği, zira kitapta bölücülük olarak nitelendirilecek her hangi bir konu mevcut bulunmadığı kitabın Osmanlı İmparatorluğuna ve padişahlarına büyük bağlılık ifade eden pasajları kapsamakta olup o zamanki osmanlı devletinin bir çok sorumlularınada geniş yer verilmesi yönünden bölücülüğü değil bütünlüğü savunan bir kitap olduğu 1. cildin Kürt 2. cildin ise Osmanlı - İran tarihi olup 16. yüzyıla ve ondan önceki çağlara ait olayları incelediği ve bu tarihlerde İmparatorluk sınırları içerisinde birçok et-

nik gurupların yaşamasının vakıa olduğu örnek olarak Bulgarlar, Sırplar Hırvatlar, Arnavutlar ve Macarların gösterilebileceği Kürtlerin ise o zamanki imparatorluğun sınırları içerisinde yaşayan ve İmparatorluğa bağlı bulunan bir etnik gurup olarak ifade edildiği ve sonuç itibari ile bu kitabın günümüzle hiç bir ilgisi bulunmadığı ve kitabı sadece belgesel nitelikte olduğu için Türkçeye çevirdiği savunma tarzına,

Bu gibi işlere aşina ve vakıf olan ve resen bilirkişi seçilen Ord. Prof. Sulhi Dönmezer, Prof. Cemal Tekün, Prof. Dr. Vahit Turhan taraflarından incelemeyi gösterir ve müştereken verilen 9.6.972 günlü raporda belirtildiği üzere; kitabın aşiret beylerinin 11 - 16. asırlar arasındaki hayat ve menkabelerini ve Bitlis şehrinin kuruluşu adındaki açıklamayı ve sonra kürt denen gurupların menşei hakkında açıklama verilmesi yönünden kitabın 1597 tarihinde kaleme alınarak Türkiye kütüphanelerinde ve yabancı kütüphanelerde örneklerinin mevcut olduğu ve bu kitabın Şerefhan adında bir müellif tarafından bundan 5 asır önce yazılmış bir kitap niteliğinde olup objektif olarak tercüme edilerek aynen yayınlanmasında suç konusu bahis konusu edilemiyeceği kitabın And müessesesi tarafından Türkçeye çevrilip yayınlanmış bulunması halinin suç teşkil edeceğinin söylenmiyeceği, şerefnamenin osmanlı İran tarihi olup yukarda analizi yapılan kitaba ek olarak yani 16. yüzyılda kaleme alınmış ve sanık tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olup bu kitapda türklerin anadoluya gelmelerinden 1592 yılına kadar geçen süre içerisinde Anadoluda ve İranda yer almış olayların anlatılarak yıl yıl açıklanmaları yapıldığı ve kitabın tümü

bakımından bilimsel bir tarihi belge niteliğinde görülmüştür.

Hazırlıkta savcılık tarafından seçilen bilirkişiler Prof. Dr. Sahir Erman Yılmaz Altuğ ve asistan Dr. Duygun Yersuvat taraflarından müşterek imzalı 30.4.971 günlü raporda kitabın muhtevasının, belli bir devrede yaşamış olan aşiret beylerinin hayatlarını ve savaşlarını anlattığı ve bu olayların doğruluğunun kitabın esas nüshası ile bilinmesi mümkün olacağı ve herşeyden ziyade kitabın tarihi bir nitelik taşıdığı söylenildikten sonra bu kitabı yayınlıyan kişinin esas amacının ülkemizde yaşayan bazı etnik guruplara bir tarihi geçmişleri olduklarını hatırlatmak ve bağımsız bir devlet kurmak yolunu göstermek ise ayrıca değerlendirilmesi gerekir, amacını tayin mümkün değildir denilmekte ise de yine aynı bilirkişiler tarafından bu biçimdeki bir kitabın objektif olarak incelenmesinde yürürlükteki yasalar açısından bir suç teşkil etmediği açıklandığı gibi mahkememiz tarafından seçilen bilirkişelerin kesin mütalâaları ve tahassül eden kesin kanaat müvacehesinde sanığın kitabın tümü bakımından bilimsel bir tarihi belge niteliğini gösterdiği ve herhangi bir suç yönü görülmediği ele alınarak sanığın memlekette ayırıcılık ve bölücülük amacını güttüğü ve milli duyguları yok etmek ve zayıflatmak maksadı ile propaganda yaptığı iddasının mesnetsiz ve isabetsiz kaldığı sonuç ve kanısına varıldığından sanığın müsnet suçtan beraatine ve 7. asliye ceza mahkemesinin itirazın reddine dair 5. sulh ceza hakimliğince C. Savcılığının C.M.U.K. nun 86 ve müteakip maddeleri gereğince muhafaza edilmek kaydı ile kitapların toplatma isteğinin reddine karar verilmiş bulunulduğundan

müsaderesine yer olmadığına isteğe aykırı surette ve yargıtay yolu açık olmak üzere 21.2.973 tarihinde oy birliği ile verilen karar C. savcısı huzuru ile sanığın gıyabında usulen ve açıkça anlatıldı. 21.2.973

Reis 6007	Hakim 7133	Hakim 8309	Kâtip
(imza)	(imza)	(imza)	(imza)

İÇİNDEKİLER

Önsöz ... 5

Sunuş ... 7

Giriş ... 19

- Kürt Toplulukları ve Durumlarının Açıklanması Hakkındadır ... 19

1. Birinci Safha 31

- **BİRİNCİ BÖLÜM:** Diyarbekir ve Cezire Hükümdarları Konusundadır ... 31
- **İKİNCİ BÖLÜM:** «Hasanveyh» Adıyla Tanınmış Olan Dinever ve Şehrezor Hükümdarları Konusundadır. ... 33
- **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:** «Lor-ı Büzürk» Diye Ün Yapan Fadlavi Hükümdarları Konusundadır. ... 37
- **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:** Küçük Lor Vilayeti Konusundadır. ... 49
- **BEŞİNCİ BÖLÜM:** «Al-ı Eyyub» Adıyla Ün Yapan Mısır ve Şam Sultanlarının Anıları Konusundadır. ... 77

2. İkinci Safha

- **BİRİNCİ BÖLÜM:** Erdelan Hükümdarları Hakkındadır ... 108
- **İKİNCİ BÖLÜM:** «Şenbû» Lakabıyla Ün Yapmış Olan Hakkari Hükümdarları Hakkındadır. ... 116

● ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: «Bahaddinan» Adıyla Tanınmış olan İmadiye Hükümdarları Hakkındadır 136
● DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Üç Dala Ayrılan Cezire Beyleri Hakkındadır 147
■ BİRİNCİ DAL: «Aziziye» Adıyla Ün Yapmış Cezire Hükümdarları Hakkındadır 152
■ İKİNCİ DAL: Gurgil Beyleri Hakkındadır ... 184
■ ÜÇÜNCÜ DAL: Fınık Beyleri Konusundadır 190
● BEŞİNCİ BÖLÜM: «Melikan» Diye Ün Yapmış Olan Hasankeyf Hükümdarları Hakkındadır 191

3. Üçüncü Safha

Kürdistan'ın Diğer Beylerinin ve Hükümdarlarının Anıları Hakkındadır 207
BİRİNCİ GRUP: 207
● BİRİNCİ BÖLÜM: Çemişkezek Hükümdarları Hakkındadır 207
■ BİRİNCİ DAL: Mıcıngerd Beyleri Hakkındadır 215
■ İKİNCİ DAL: Pertek Hükümdarları Hakkındadır 217
■ ÜÇÜNCÜ DAL: Seqeman (Sakaman) Hükümdarları Konusundadır 218
● İKİNCİ BÖLÜM: Mırdasi Hükümdarları Hakkındadır. 222
■ BİRİNCİ DAL: «Buldukani» Lakabıyla Anılan Eğil Hükümdarları Hakkındadır 225
■ İKİNCİ DAL: Palo Hükümdarları Hakkındadır 231
■ ÜÇÜNCÜ DAL: Çermok Beyleri Hakkındadır 239
● ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Son zamanlarda «Hazzo Hükümdarları» Diye Tanınan Sason Hükümdarları Hakkındadır 240
● DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Xizan (Hizan) Hükümdarları Hakkındadır 261
■ BİRİNCİ DAL: Xizan Hükümdarları ve Bu Adla Adlandırılmalarının Nedeni Hakkındadır. 262

■ İKİNCİ DAL: Müks Beyleri Hakkındadır 271
■ ÜÇÜNCÜ DAL:: Isbayerd Hükümdarları Hakkındadır 273
● **BEŞİNCİ BÖLÜM**: Kilis Hükümdarları Hakkındadır 275
● **ALTINCI BÖLÜM**: Şêrwan (Şirvan) Beyleri Hakkındadır 278
■ BİRİNCİ DAL: Kurnê Beyleri Hakkındadır ... 295
■ İKİNCİ DAL: Erun Beyleri Hakkındadır 296
● **YEDİNCİ BÖLÜM**: Zırkan Beyleri Hakkındadır 296
■ BİRİNCİ DAL: Derzinî Beyleri Hakkındadır 298
■ İKİNCİ DAL: Gırdıkan Beyleri Hakkındadır 301
■ ÜÇÜNCÜ DAL: Atak Beyleri Hakkındadır 305
■ DÖRDÜNCÜ DAL: Tercıl Beyleri Hakkındadır 310
● **SEKİZİNCİ BÖLÜM**: Sıwêdi (Sıvidi) Beyleri Hakkındadır 314
● **DOKUZUNCU BÖLÜM**: Sılêmanî (Süleymani) Beyleri Hakkındadır 326
■ BİRİNCİ DAL: Qulb (Kulp) ve Batman Beyleri Hakkındadır 331
■ İKİNCİ DAL: Meyyafarqin (Meyyafarkin) Beyleri Hakkındadır 335
İKİNCİ GRUP: 338
● **BİRİNCİ BÖLÜM**: Sohran Hükümdarları ... 338
● **İKİNCİ BÖLÜM**: Baban Beyleri Hakkındadır 349
● **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**: Mekrî Hükümdarları Hakkındadır 359
● **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**: Bıradost Hükümdarları Hakkındadır 368
■ BİRİNCİ DAL: Somay Beyleri Hakkındadır ... 370
■ İKİNCİ DAL: Terkewer (Terkever) ve Davud Kalesi Beyleri Hakkındadır 372
● **BEŞİNCİ BÖLÜM**: Mahmudiyan Beyleri Hakkındadır 374
● **ALTINCI BÖLÜM**: Dınbılı Beyleri Hakkındadır 385

● YEDİNCİ BÖLÜM: Zerza Beyleri Hakkındadır ... 394
● SEKİZİNCİ BÖLÜM: Istuni Beyleri Hakkındadır ... 394
● DOKUZUNCU BÖLÜM: Tasnî Beyleri Hakkındadır ... 394
● ONUNCU BÖLÜM: Kelhür Hükümdarları Hakkındadır ... 395
■ BİRİNCİ DAL: Pılıngan Hükümdarları Hakkindadır ... 395
■ İKİNCİ DAL: Derteng Beyleri Hakkındadır 397
■ ÜÇÜNCÜ DAL: Mahideşt Beyleri Hakkındadır ... 399
● ONBİRİNCİ BÖLÜM: Bane Beyleri Hakkındadır ... 400
● ONİKİNCİ BÖLÜM: Gelbağî Beyleri Hakkındadır ... 402
ÜÇÜNCÜ GRUP: ... 409
■ BİRİNCİ DAL: Siyah Mansur Beyleri Hakkındadır ... 410
■ İKİNCİ DAL: Çegni Beyleri Hakkındadır ... 414
■ ÜÇÜNCÜ DAL: Zengine Beyleri Hakkındadır ... 417
■ DÖRDÜNCÜ DAL: Pazuki Beyleri Hakkındadır ... 417

4. Dördüncü Safha: 426

● BİRİNCİ KISIM: Rozkan Aşireti'nin Durumu ve Bu Adla Adlandırılmasının Nedeni Hakkındadır ... 457
● İKİNCİ KISIM: Bedlis Hükümdarlarının Soyu ve Mensup Oldukları Köken Hakkındadır ... 466
● ÜÇÜNCÜ KISIM: Bedlis Hükümdarlarının Eski Sultanlarından Gördükleri Saygı ve İlgi ... 472
● BİRİNCİ BÖLÜM: Melik Eşref Hakkındadır. 472
● İKİNCİ BÖLÜM: Hacı Eşref Diyaeddin Hakkındadır ... 479
● ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Emir Şemseddin bin Emir Hacı Şeref ... 481
● DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Emir İbrahim II bin Emir Hacı Muhammed ... 497

● DÖRDÜNCÜ KISIM: Bedlis Hükümetinin Kendi Hükümdarlarının Elinden Çıkması Bu Dört Yön Kapsamaktadır 512
■ BİRİNCİ YÖN :Emîr İbrahim ve Onun Emîr Şeref'le Olan Çatışması Konusundadır 513
■ İKİNCİ YÖN : Emîr Şeref'in, Emîr İbrahim'in Yerine Bedlis Hükümetini Ele Geçirmesi 521
■ ÜÇÜNCÜ YÖN : Emîr Şeref'in Bedlis'i Kızılbaş Topluluğundan Geri Alması ve Bundan Sonraki Akıbeti 532
■ DÖRDÜNCÜ YÖN : Emîr Şemseddin bin Şeref Han'ın Durumu Hakkındadır 558
EK : Kırık Kanatlı Bu Hakir ve Fakirin Doğumundan 1005 (1597) Yılı Olan Şimdiye Kadarki Durumları Hakkındadır 569
Tarihi Kaynaklar 585
Belgeler 587
● İlk Bilirkişi Heyeti Raporu 587
● Kitabın Toplatılmasının Reddi Hakkındaki İstanbul 5. Sulh Ceza Mahkemesinin Kararı 590
● Kitabın Toplatılmasının Reddi Hakkındaki İstanbul 7. Asliye Ceza Mahkemesinin Kararı 591
● İkinci Bilirkişi heyeti raporu 593
● Kitabın Beraatine dair İstanbul Toplu Basın Mahkemesinin kararı 595

Elinizdeki eserle, ANT YAYINLARI, Türkiye halklarının tarihi üzerine üçyüzelli yıl önce yazılmış bulunan önemli bir belgeyi okurlarına sunmaktadır. Bitlis Hükümdarı Şeref Han tarafından yazılan ŞEREFNAME'nin bu cildinde Kürt tarihi, yine ANT YAYINLARI tarafından yayınlanacak olan ikinci cildinde ise Osmanlı tarihi yeralmaktadır.

Türkçe olarak üçyüzelli yıldan beri hiç yayınlanmamış bulunan ŞEREFNAME'yi, Mehmet Emin Bozarslan arapça nüshasından günümüzün konuşulan diline uygun olarak türkçeleştirmiş, ayrıca, çeşitli kaynak taramaları sonunda dipnotlar ve açıklamalarla eseri bir kat daha değerlendirmiştir.

ŞEREFNAME, gerek yazarın yaşamış olduğu çağda, gerekse ondan önceki dönemlerde cereyan etmiş olayları büyük ölçüde aydınlığa kavuşturması bakımından, sadece tarihi bir belge değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyo - ekonomik yapısını açıklayarak günümüzün araştırmacılarına ışık tutan değerli bir kaynaktır.

ÇETİN OFSET BASIMEVİ - 27 32 87

20 lira